IORGU IORDAN

STILISTICA LIMBII ROMÂNE

EDIȚIE DEFINITIVĂ

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ
BUCUREȘTI, 1975

PREFAȚĂ

Publicarea din nou, fără nici o modificare esențială, a unei cărți de lingvistică apărute acum 30 de ani poate părea cu atît mai curioasă, cu cît tocmai în acest interval de timp disciplina noastră, cu toate ramurile ei (printre ele și stilistica), a căpătat o dezvoltare neobișnuit de mare, și nu numai sub raportul cantitativ. Și dacă m-am hotărît totuși — e adevărat că după îndelungate și repetate șovăieli — să încredințez tiparului pentru a doua oară lucrarea de față, faptul se datorește pe de o parte îndemnului unor confrați, mai cu seamă străini, iar pe de alta, propunerii făcute, în mai multe rînduri, de Editura Științifică de a înscrie în planul ei de lucru pe anul 1974 și această carte.

Îndemnul celor dintîi s-a întemeiat fie pe cunoașterea directă a primei ediții, fie pe aprecierile, în general favorabile și foarte favorabile, de care s-a bucurat ea în presa de specialitate. Interesant, aș spune chiar semnificativ, în legătură cu ecoul ei în presa noastră, mi se pare faptul că au fost mai numeroși scriitorii și criticii literari care i-au înregistrat apariția (Camil Petrescu, Tudor Vianu, Vladimir Streinu) decît lingviștii și filologii în general. Printre aceștia trebuie menționat Henri Jacquier („Bull. lingu." XII, 1944, p. 89 și urm.), nu numai pentru importanța articolului său, care depășește cadrul problemelor propriu-zise de stilistică, ci și pentru o ... întîmplare, ca efect al lui, demnă de a fi povestită. La p. 90, Jacquier scrie: „Comme on a fait une psychologie sans âme, M. Iordan, à la suite de M. Bally, construit une stylistique sans style". Acest pasaj este reprodus de Alfredo Schiaffini în „Prezentarea" la volumul lui Leo Spitzer, *Critica stilistica e storia del linguaggio*, Bari, 1954, p. 19—20. Deși din discuția de la p. 2 se înțelege ușor că e vorba de stilul individual, pe care nici Bally, nici eu nu-l luăm în considerare, lăsarea la o parte a spuselor lui Jacquier (p. 90—91) poate induce în eroare pe un cititor neprevenit, mai ales din cauza paralelei „psihologie fără suflet". Eu însumi am fost extrem de mirat la prima lectură, și chiar după controlul citatelor am rămas cu impresia, care persistă în mine și astăzi, că Schiaffini, partizan al stilisticii „cu stil", adică literare (sau estetice), a reprodus cu intenții polemice citatul în discuție.

Altă „întîmplare", de astă dată cu un lingvist autentic, merită și ea să fie amintită. Este vorba de notița pe care a publicat-o despre cartea mea Mario Roques în „Romania" LXIX, 1946—1947, p. 288. O reproduc întocmai, mai cu seamă că e foarte scurtă: „Le nom de « stylistique » continue ses progrès: certains le regretteront, car il ajoute à la confusion d'une discipline elle-même confuse; il n'en est pas moins intéressant de voir parallèlement pour des langues diverses et en particulier pour les langues romanes les moyens d'expression et les procédés rhétoriques de tous genres". Atît și, mai ales, așa a crezut că trebuie să scrie despre stilistică (nu a mea, ci a lui Bally), un fruntaș, cu mare autoritate, în special « oficială », al lingvisticii romanice din epoca aceea! Confuzia de care vorbește Roques apare, de fapt, în notița lui: nici Bally, nici eu nu facem stilistică romanică comparată, și cu atît mai puțin ne ocupăm de „procedee retorice".

Din bibliografia întocmită de Aurel Nicolescu (ca anexă a volumului de față) se vede ușor cît de mult și de variat s-a scris, cu deosebire în ultimele decenii, despre stil, stiluri, stilistică etc. Marea majoritate a acestor contribuții sînt consacrate stilisticii literare, adică stilului operelor beletristice, considerate, acestea, mai puțin ca un gen, deci în ansamblu, diferite să zicem de „genul" științific sau de alte „genuri", și mai mult ca producții individuale. Asupra deosebirii dintre stilistica lingvistică și cea literară a insistat la noi, bazîndu-se în special pe lucrările lui Ch. Bally, mai ales Tudor Vianu. În vremea din urmă, s-au extins preocupările stilistice, pornindu-se de la existența stilurilor funcționale, adică a limbajelor speciale (nu în sensul profesional): stil științific, stil artistic, stil publicistic etc., care diferă între ele, din cauza diferenței de conținut. S-a crezut, la început, că intervin numai deosebiri de lexic, dar n-a fost greu să se vadă că de la unul la altul întîlnim și particularități caracteristice de natură sintactică, în special frazeologică. În modul acesta s-a ajuns la constatarea a trei trepte stilistice, privite din punctul de vedere al ierarhiei lor în sistemul limbii: stil(uri) individual(e) sau idiostil(uri), stil(uri) funcțional(e) și stilul general al limbii sau stilul limbii comune [1].

Începînd aproximativ din 1952, stilistica a preocupat pe numeroși lingviști sovietici. Mă voi opri, pe scurt, la cîteva dintre lucrările lor care mi se par mai interesante. P. G. Piotrovski, *Despre cîteva categorii stilistice* (în „Вопросы языкознания", III, 1954, fasc. 1, p. 55 și urm.) distinge între stilistica limbii întregului popor, care studiază sistemul mijloacelor expresive ale limbii (= *langue*) și operează cu material lingvistic propriu-zis, și stilistica vorbirii individual-artistice, acestea din urmă, adică faptele studiate, constituie și material artistic, de artă. Stilul individual este una dintre formele limbii comune, iar procedeele stilului individual se bazează pe formele limbii comune. Iu. S. Sorokin, în „Вопросы языкознания", III, 1954, fasc. 2, p. 68 și urm., se ridică împotriva separării stricte a stilisticii lingvistice de stilistica literară [2], precum și împotriva împărțirii mecanice, după „stiluri" (literar, științific, publicistic etc.), a operelor scrise, și aceasta, pentru că un mare număr de mijloace stilistice sînt comune tuturor stilurilor. Distinge o stilistică analitică și una funcțională: prima cercetează toate mijloacele stilistice de care dispune limba (mai exact spus, tonalitatea stilistică generală pe care o au diversele elemente alcătuitoare ale limbii), cealaltă se ocupă de felul cum sînt utilizate concret mijloacele stilistice în diversele condiții ale vorbirii (= vorbire și scriere). — Aș mai cita, fără a mă opri asupra lui, articolul lui V. V. Vinogradov, în „Вопросы языкознания", IV, 1955, fasc. 1, care constată rezultatele și trage concluziile dezbaterilor, privitoare la problemele de stilistică discutate într-o sesiune specială, organizată de Academia de Științe a U.R.S.S.

Am afirmat mai sus că cele mai numeroase studii de stilistică apărute la noi în ultimul timp sînt consacrate stilurilor individuale (artistice) și, mult mai rar, celor funcționale. În majoritatea cazurilor avem a face cu lucrări de poetică, disciplină „nouă", de fapt reînnoită, ca să nu spun reînviată, termen potrivit în special pentru retorică, numele adevărat, vreau să spun conform cu adevărul, al poeticii actuale. Stilistica lingvistică este astăzi ca și inexistentă. Și această constatare — în ce mă privește strict personal, singura — mi-a dat curajul să retipăresc cartea mea de acum 30 de ani. Sper să trezesc măcar oarecare interes, dacă nu pentru disciplina în sine, cel puțin pentru luarea în considerație, în studiile de lingvistică literară, și a faptelor propriu-zise de limbă, cu valoare expre-

[1] O discuție amplă și instructivă a problemelor de teorie stilistică, cu puncte de vedere foarte moderne, găsim la I. COTEANU, *Stilistica funcțională a limbii române*, București, 1973.

[2] Acesta este oarecum și punctul de vedere al lui I. COTEANU, *op. cit.* (cf., mai ales, 3. *Limbajul popular*, p. 91 și urm.).

sivă, deci artistică, nu numai a „figurilor de stil", existente în operele scriitorilor noștri. Mai adaug, cu riscul de a fi rău, adică defavorabil, înțeles, că, recitindu-mi cartea în vederea unei noi tipăriri, n-am găsit-o chiar învechită, cu excepția, parțială, a unor termeni tehnici. În ce privește analiza faptelor, cred, fără falsă modestie, că ea ar putea servi cercetătorilor de astăzi care s-ar gîndi să abordeze probleme similare, pornind de la stări de limbă actuale.

În încheiere, țin să precizez că numeroase fapte lingvistice analizate în cartea de față sînt produsul unor condiții de viață ale societății românești dintre cele două războaie. Prin materialul de limbă care nu mai circulă astăzi, această carte, deși cu caracter descriptiv, aparține, într-un anumit fel, istoriei limbii române.

Nu pot pune punct definitiv la cele ce precedă fără să mulțumesc, și pe această cale, cu toată căldura, Editurii Științifice pentru că a făcut posibilă publicarea cărții de față.

IORGU IORDAN

București, decembrie 1973

LĂMURIRE

Cartea de faţă conţine, cu modificări şi adăugiri esenţiale, cursul de Stilistică românească, pe care l-am făcut, la Facultatea de Litere din Iaşi, în anul academic 1939—1940. O parte din el a apărut în „Buletinul Philippide", VII—VIII. Chiar acest fragment a fost serios remaniat, cum poate uşor constata cititorul care ar avea curiozitatea, foarte legitimă dealtfel, să verifice spusele mele. Dacă împrejurările m-ar pune în situaţia să revin, şi nu numai o dată, asupra conţinutului acestei lucrări, sînt sigur că i-aş transforma mereu aspectul. Mai mult decît oricare alte fapte lingvistice sînt supuse la interpretări şi aprecieri felurite tocmai cele de natură stilistică: elementul personal, variabil prin el însuşi după momentul psihologic, intervine în acest domeniu cu o insistenţă mai mare decît aiurea şi decît ar fi, poate, de dorit. Făcînd această afirmaţie, recunosc implicit că unele dintre explicaţiile date de mine sînt discutabile. Aştept cu interes şi nerăbdare obiecţiile, eventual propunerile oamenilor competenţi.

Dacă în vremuri grele ca cele de astăzi a fost posibil să se tipărească o carte atît de voluminoasă şi în condiţii tehnice cu adevărat superioare, aceasta se datoreşte Institutului de Lingvistică Română, căruia îi aduc mulţumirile mele cele mai călduroase.

IORGU IORDAN

Iaşi, 8 septembrie 1943

LISTA ABREVIERILOR

A. CĂRȚI

Act	I. PELTZ, *Actele vorbește*, Eucureşti (f.a.).
ALR	*Atlasul linguistic român*, publicat de Muzeul limbii române din Cluj, Cluj 1938 urm.
AN	CEZAR PETRESCU, *Aurul negru*, Bucureşti (f.a.).
BrC	GH. BRĂESCU, *Conașii*, Bucureşti (f.a.).
Br-V	I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, *Întuneric și lumină*, Bucureşti (f.a.).
CCr	G. CĂLINESCU, *Viața lui Ion Creangă*, Bucureşti 1938.
CF	N. D. COCEA, *Fecior de slugă*, ed. II, Bucureşti (f. a.).
Ci	G. CIPRIAN, *Soț ori fărdă*, Bucureşti (f.a.).
Cim	T. ARGHEZI, *Cimitirul Buna-Vestire*, Bucureşti (f. a.).
COp	G. CĂLINESCU, *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. I—V, Bucureşti 1934 urm.
Cr	MATEIU ION CARAGIALE, *Craii de Curtea-Veche*, Bucureşti 1929.
CS	CEZ. PETRESCU, *Carmen saeculare*, Bucureşti (f. a.).
CSt	CONST. STERE, *În preajma revoluției*, vol. I—VIII, Bucureşti (f.a.).
DA	GIB I. MIHĂESCU, *Donna Alba*, Bucureşti (f.a.).
DE	I.-A. CANDREA — GH. ADAMESCU, *Dicționar enciclopedic ilustrat* „Cartea Românească", Bucureşti 1931.
Dicț. Acad.	Academia Română, *Dicționarul limbii române*, Bucureşti 1907 urm.
DO	CEZ. PETRESCU, *Duminica orbului*, Bucureşti (f. a.).
EO	G. CĂLINESCU, *Enigma Otiliei*, vol. I—II, Bucureşti (f. a.).
FJ	MIHAIL SADOVEANU, *Frații Jderi*, Bucureşti (f. a.).
FM	IOAN MISSIR, *Fata moartă*, ed. II, Bucureşti (f. a.).
Foc	I. PELTZ, *Foc în Hanul cu tei*, Bucureşti (f. a.).
HM	STOIAN GH. TUDOR, *Hotel Maidan*, Bucureşti (f. a.).
HYSt	HENRIETTE YVONNE STAHL, *Între zi și noapte*, ed. II, Bucureşti 1942.
IA	MIHAIL SADOVEANU, *Izvorul alb*, Bucureşti (f. a.).
IB I	IOACHIM BOTEZ, *Însemnările unui belfer I*, Bucureşti 1935.
Intr(oducere)	IORGU IORDAN, *Introducere în studiul limbilor romanice*, Iași 1932.
Log	H. PAPADAT-BENGESCU, *Logodnicul*, Bucureşti (f. a.).
Luc	CEZ. PETRESCU, *Luceafărul*, Bucureşti (f. a.).
Mac	A. MACEDONSKI, *Opere*, ed. T. Vianu, vol. I—II, Bucureşti 1939.
Nirv	CEZ. PETRESCU, *Nirvana*, Bucureşti (f. a.).
NM	I. PELTZ, *Noptile Domnișoarei Mili*, Bucureşti (f. a.).
OC	ANIȘOARA ODEANU, *Într-un cămin de domnișoare*, ed. II, Bucureşti (f. a.).
OMD	T. ARGHEZI, *Ochii Maicii Domnului*, Bucureşti (f. a.).
OP	CEZ. PETRESCU, *Oraș patriarhal*, vol. I—II, Bucureşti (f. a.).
PBl	MIHAIL SADOVEANU, *Paștile Blajinilor*, Bucureşti 1935.

Petr	DAN PETRAŞINCU, *Sîngele*, Bucureşti (f. a.).
PF	M. CELARIANU, *Polca pe furate*, Bucureşti (f. a.).
PTA	*Poeţii tineri ardeleni*, antologie de E. Giurgiuca, Bucureşti 1940.
Răd	H. PAPADAT-BENGESCU, *Rădăcini*, vol. I—II, Bucureşti (f. a.).
Răzb	MIRCEA GESTICONE, *Războiul micului Tristan*, Bucureşti (f. a.).
RB-R	PAUL DANIEL, *Republica Barbă-Rasă*, Bucureşti 1938.
Suf	G. PASCU, *Sufixele româneşti*, Bucureşti 1916.
Synt	KR. SANDFELD et H. OLSEN, *Syntaxe roumaine I*, Paris 1936.
TAV	TUDOR ARGHEZI, *Versuri*, ediţie definitivă, Bucureşti 1936.
Thur	PANAIT ISTRATI, *Casa Thuringer*, Bucureşti 1933.
Tiktin	H. TIKTIN, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Bucureşti 1895 urm.
TK	TUDOR ARGHEZI, *Tablete din Ţara de Kuty*, Bucureşti (f. a.).
ŢB	I. PELTZ, *Ţară bună*, Bucureşti (f. a.).
Văc	I. PELTZ, *Calea Văcăreşti*, vol. I—II, Bucureşti (f. a.).
VVD	VICTOR ION POPA, *Velerim şi Veler, Doamne*, Bucureşti (f. a.).
ZN	GIB I. MIHĂIESCU, *Zilele şi nopţile unui student întîrziat*, Bucureşti (f. a.).
1907	CEZ. PETRESCU, *1907*, vol. I—II, Bucureşti (f. a.).

B. PERIODICE

AL	*Adevĕrul literar şi artistic*, Bucureşti.
Azi, foaie săptămînală, Bucureşti.	
„Bulet(in) Philippide"	*Buletinul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide"*, Iaşi 1934 urm.
„Bull. lingu."	*Bulletin linguistique*, publiée par A. Rosetti, Bucureşti 1933 urm.
CL	*Cuvîntul liber*, Bucureşti.
Gl	*Gluma*, foaie umoristică săptămînală, Bucureşti 1940 urm.
Îns	*Însemnări ieşene*, Iaşi 1936 urm.
JL	*Jurnalul literar*, Iaşi 1939.
VR	*Viaţa românească*, Iaşi—Bucureşti 1906 urm.
Vr	*Vremea*, revistă săptămînală, Bucureşti [1].

[1] La Îns, cifra romană arată anul, iar cea arabă, imediat următoare, volumul.

INTRODUCERE

Ca ramură a lingvisticii, stilistica există de puțină vreme. În mod obișnuit, și nu numai pentru nespecialiști, această noțiune implică preocupări de natură estetică, în sensul curent al cuvîntului. Singuri filologii propriu-ziși (mai ales clasici) se interesau și continuă să se intereseze, în general, cu aceleași intenții, ca și criticii literari, de stilul operelor studiate de ei. Lingviștilor, « stilistica » le era necunoscută, fiindcă nu avea (sau părea că nu are) nici o legătură cu disciplina lor.

Astăzi termenul acesta apare aproape tot așa de des în cercetările lingvistice ca și în cele filologice, estetice sau critice. Dar accepția lui diferă esențial de la unele la celelalte. De aceea se impune din capul locului să delimităm sfera acestei noțiuni, după domeniul de activitate în care o găsim utilizată. Precizarea este cu atît mai necesară, cu cît, afară de foarte puține excepții, toți oamenii, indiferent de ocupație și de preocupări, înțeleg prin stilistică numai stilistica estetică (sau retorică, cum i s-ar mai putea spune, fără vreo nuanță peiorativă).

Deoarece acest sens este mai cunoscut, ca să nu zic singurul cunoscut, se cuvine să încep discuția cu el. Stilistica estetică înseamnă studiul stilului, adică studiul tuturor mijloacelor lingvistice folosite de un scriitor (sau orator), pentru a obține anumite efecte de ordin artistic. Aceste mijloace sînt, în principiu, identice la toți scriitorii de aceeași limbă: oricum ar proceda ei, materialul lingvistic, considerat în sine, nu diferă de la unul la altul, întrucît el este impus de colectivitatea subiectelor vorbitoare, căreia aparțin scriitorii înșiși. Dar modul cum utilizează ei acest material comun tuturora constituie o caracteristică a fiecăruia, fiind în funcție de personalitatea lor morală, de reacțiile sufletești, de împrejurările exterioare care-i influențează etc. De aceea stilul este strict individual, în sensul că variază și de la om la om, dar și de la o situație la alta, adică, în cazul scriitorilor, de la o operă la alta, după momentul psihologic. Constatarea este un lucru banal astăzi și a fost formulată de Buffon în celebra-i definiție: *Le style c'est l'homme même.*

Stilul diferă de la un scriitor la altul, nu numai pentru că fiecare are o personalitate a lui proprie, fatal deosebită de a celorlalți, ci și pentru că, în general, vrea să se deosebească. Din mulțimea de cuvinte, expresii, construcții pe care i le oferă limba sa maternă, scriitorul alege pe cele mai potrivite cu stările lui sufletești și, mai ales, cu intențiile sale artistice. Astfel stilul este, într-o largă măsură, un produs voit, căutat, artificial[1]. Căci opera literară urmărește nu numai descărcarea

[1] În sensul etimologic, deci favorabil, al cuvîntului. Orice artă implică o doză de artificiu, adică de meșteșug, care-i produsul muncii, al exercițiului de orice clipă, așadar al voinței.

sufletului copleşit de emoţie, ci şi anumite efecte estetice, a căror realizare se obţine, între altele, cu ajutorul stilului.

Stilistica, aşa cum o concep criticii şi esteticienii literari, se ocupă, în general, numai de mijloacele expresive care diferă de la un scriitor la altul, de ceea ce este sau pare a fi individual, adică nou, la fiecare. De obicei sînt considerate ca satisfăcînd nevoile estetice aşa-numitele figuri de stil. Restul materialului lingvistic, chiar cînd reprezintă şi el mijloace stilistice propriu-zise, este lăsat adesea la o parte, întrucît seamănă sau pare că seamănă la toţi scriitorii şi, în consecinţă, nu poate servi pentru caracterizarea personalităţii fiecăruia.

Stilistica estetică are ca obiect numai limba scrisă, lucru firesc, dacă nu uităm că operele literare (chiar cele populare) sînt fixate totdeauna în scris sau, cel puţin, numai sub acest aspect pot fi studiate de cei interesaţi [1]. Intervine însă şi altceva, în legătură cu concepţia expusă aici: figuri de stil şi alte artificii stilistice limba vorbită nu cunoaşte (afară de cazul cînd opera în discuţie este un discurs, deşi chiar în această ipoteză oratorul procedează la fel cu scriitorul, căci şi el « alege» cuvintele şi expresiile care i se par mai potrivite cu intenţiile sale retorice).

Stilistica lingvistică diferă fundamental de cea estetică [2]. Fiind o ramură a lingvisticii, obiectul ei de cercetare îl constituie limba, nu stilul, aşadar mijloacele de expresie ale întregii colectivităţi vorbitoare, nu ale unui singur individ sau ale unei singure opere. Afară de asta, ea studiază tot materialul lingvistic existent la un moment dat, nu numai particularităţile care urmăresc efecte artistice. Dimpotrivă, pe acestea lingviştii le lasă, obişnuit, la o parte [3].

Deoarece stilistica lingvistică este, în mare parte, creaţia lui CHARLES BALLY [4], profesor onorar al Universităţii din Geneva, este firesc să pornim de la afirmaţiile lui, atunci cînd vrem s-o definim. După Bally, stilistica se ocupă cu studiul mijloacelor de expresie ale vorbirii unei comunităţi lingvistice din punctul de vedere al conţinutului lor afectiv, adică exprimarea faptelor de sensibilitate prin limbaj şi acţiunea faptelor de limbă asupra sensibilităţii [5].

Această definiţie are nevoie de unele lămuriri. Deşi teoretic nu alege faptele lingvistice pe care urmează să le cerceteze [6], în realitate stilistica se opreşte numai la mijloacele de expresie cu conţinut afectiv, produs al stărilor sufleteşti afective. Un cuvînt, o particularitate sintactică etc. pot avea, în ce priveşte sensul, două elemente distincte: unul strict intelectual, care este noţiunea pură, reprezentarea obiectului în discuţie, altul

[1] Aceasta, din punct de vedere oarecum material, referindu-ne la înţelesul curent al termenilor 'scris' şi 'vorbit'. Astfel, cum vom constata mai departe, limba scrisă utilizează numeroase procedee ale limbii vorbite.

[2] Acesteia i-am putea spune, mai propriu pentru trebuinţele noastre, studiul sau ştiinţa stilului.

[3] Vezi cele spuse mai departe.

[4] Să se compare lucrările lui principale: *Précis de stylistique*, Genève 1905; *Traité de stylistique française*, 2 volume, Heidelberg 1909 (ed. II, tot acolo, 1919—1921); *Le langage et la vie*, Genève-Heidelberg 1913 (ed. II, Paris 1926; ed. III, Paris 1935). Informaţii bibliografice despre activitatea ştiinţifică a acestui savant se pot găsi la IORGU IORDAN, *Introducere în studiul limbilor romanice*, Iaşi 1932, p. 365 urm. (cf. şi ediţia engleză, *An Introduction to Romance Linguistics*, London 1937, p. 314 şi urm.). Această carte a apărut într-o ediţie nouă sub titlul *Lingvistica romanică. Evoluţie. Curente. Metode*, Bucureşti, 1962. V. acolo p. 322 urm.

[5] « La stylistique étudie donc les faits d'expression du langage au point de vue de leur contenu affectif, c'est-à-dire l'expression des faits de la sensibilité par le langage et l'action des faits de langage sur la sensibilité». *(Traité de stylistique française* I², p. 16).

[6] Cum se întîmplă la studiul stilului (v. aici mai sus).

afectiv, care arată oarecum poziţia subiectivă, reacţia sentimentală a individului vorbitor faţă de noţiunea respectivă.

Se înţelege că nu toate cuvintele conţin ambele aceste elemente semantice. Nenumărate obiecte (în accepţia largă a termenului) nu produc asupra noastră nici o impresie de natură afectivă, şi de aceea numele lor ne sînt indiferente din acest punct de vedere: *scaun, masă, acoperiş, piatră, apă, rotund, pătrat, merg, stau* ş.a. La altele, din contra, atitudinea sentimentală a subiectului vorbitor sare în ochi şi adesea copleşeşte sensul propriu-zis, pur intelectual sau noţional. De ce? Pe de o parte, pentru că obiectul însuşi trezeşte în noi stări sufleteşti afective, iar pe de alta, din cauza unor puternice sentimente, ca admiraţia, dragostea, ura, dispreţul, revolta etc., care ne stăpînesc în momentul vorbirii, fără nici o legătură directă cu obiectul acesteia, şi care ne determină, firesc, să recurgem la cuvinte şi formule menite să satisfacă nevoia de a da curs liber emoţiei [1]. Astfel de cuvinte şi construcţii sintactice sînt numite, de obicei, expresive, pentru motivul că ele exprimă mai exact, mai complet decît celelalte, stările noastre sufleteşti de natură aefectivă.

Expresivitatea variază de la un cuvînt la altul, ba şi de la o epocă la alta sau chiar de la un individ la altul pentru unul şi acelaşi cuvînt. Căci o caracteristică a termenilor expresivi este că se uzează repede, şi aceasta, din pricina desei lor întrebuinţări. Urmarea este că, foarte adesea, ei îşi pierd, în total sau în parte, expresivitatea originară, devenind astfel elemente lingvistice şterse, banale, condamnate a fi înlocuite prin altele, a căror forţă expresivă este mare şi care, cu vremea, pot avea aceeaşi soartă. Noutatea este un factor important în ceea ce putem numi, cu toată dreptatea, viaţa cuvintelor, adică sufletul pus în ele de subiectele vorbitoare: cu cît un cuvînt e mai nou (şi nu numai în sens cronologic), cu atît poate avea o expresivitate mai mare, fiindcă n-a fost prea des întrebuinţat şi, în consecinţă, îşi păstrează frăgezimea semantică, plasticitatea, vigoarea.

Iată cîteva exemple. Despre un om care ne revoltă prin purtarea lui imorală spunem că-i *ticălos, mişel, păcătos, mizerabil, infam, odios, canalie* ş.a. Aceşti termeni au o valoare afectivă, întrucît, pe lîngă constatarea unei însuşiri, ei exprimă şi, mai ales, reacţia noastră sentimentală faţă de purtătorul ei. Tot aşa, cînd e vorba de un zgîrcit, care, pentru motive personale sau exclusiv etice, provoacă în noi dispreţ, nu recurgem la termenii curenţi, cu însemnare strict obiectivă *(zgîrcit, avar)*, ci ne folosim de sinonimele lor expresive, ca *zgîrie-brînză, cărpănos, calic, brînză-n sticlă, (îşi) mănîncă de sub unghie* etc. Aceste calificative diferă de cele menţionate mai sus, pe de o parte prin caracterul lor atenuat, mai puţin «tare», fapt ce se datoreşte naturii şi intensităţii sentimentului pe care-l provoacă în noi zgîrcenia (spre deosebire de ticăloşie), iar pe de altă parte printr-un element nou, absent acolo. Majoritatea lor sînt şi produsul fantaziei noastre, nu numai al afectului: *zgîrie-brînză, brînză-n sticlă* etc. trezesc în mintea ascultătorului imaginea omului care, de teamă să nu mănînce mai mult decît îi permite avariţia, de-abia atinge (zgîrie!) brînza din farfurie sau o pune pur şi simplu într-o sticlă (ca să... risipească şi mai puţin!) [2].

[1] Deşi din discuţia ce urmează se vede clar cum stau lucrurile, cred necesar să precizez de pe acum că, spre deosebire de scriitor, subiectul vorbitor obişnuit nu alege, nu caută mijloacele de expresie, ci le găseşte în mod spontan, ascultînd pur şi simplu de imboldul emoţiei de care se simte cuprins. Aşadar, nici o urmă de intenţie sau de voinţă, adică de artă.

[2] Franceza posedă (de-a lungul întregii ei evoluţii şi pînă în momentul de faţă) cca. 200 de expresii pentru noţiunea în discuţie. În schimb „bogat" are în aceeaşi limbă... numai 80 de denumiri. Aceste cifre, care trebuie considerate ca foarte aproximative, arată că sensibilitatea oamenilor este mai puternică (sub aspectul ei etic), în cazul zgîrceniei.

Acest din urmă element nu se întîlneşte decît la unele dintre cuvinte care întrec în expresivitate pe celelalte, fiindcă imaginile evocate de ele concretizează, plasticizează, materializează oarecum noţiunile respective. Faptul ne trimite, fără să vrem, la figurile de stil ale poeţilor. Căci procesul psihologic este acelaşi. Dealtfel cuvintele expresive seamănă, într-o anumită măsură, şi din punctul de vedere al valorii lor afective, cu figurile de stil. Aceasta ar putea face pe unii să creadă că, în fond, este vorba de lucruri identice şi că, prin urmare, nu se justifică existenţa stilisticii ca disciplină nouă, deosebită de studiul stilului. Din cele spuse pînă aici rezultă clar că cine judecă aşa se înşală. La cuvintele expresive din limba vorbită nu intervine deloc voinţa omului, după cum este exclusă ideea de efect, estetic ori de altă natură. Totul se petrece în mod natural, fără nici un amestec al meşteşugului stilistic. Că ele impresionează pe ascultător, lucrul este perfect adevărat, dar nu ca urmare a unei intenţii speciale din partea subiectului vorbitor.

Cît despre figurile de stil, care există şi în limba de toate zilele, ele nu mai sînt simţite astfel, din pricină că şi-au pierdut caracterul figurat originar: fiind un bun comun, transmis din generaţie în generaţie, ele s-au banalizat şi au devenit material lingvistic obişnuit, fără nici o valoare stilistică specială. Unii lingvişti întrebuinţează termenul 'a se pietrifica' (sau 'a se fosiliza'), care corespunde, în domeniul grupurilor de cuvinte, lui 'a se gramaticaliza' (v. ceva mai departe). Cf., de pildă, *coada măturii, piciorul scaunului, faţă de masă, ochiul ferestrei, urechea acului, căpăţînă de zahăr* ş.a.

Pentru lămurirea mai precisă a deosebirii dintre stil şi vorbirea afectivă, aşadar dintre studiul stilului şi stilistică (lingvistică), reproduc textual cîteva afirmaţii ale lui Bally: «... disons que le point de vue linguistique intéresse seul notre étude; on ne s'étonnera pas de voir négliger ici l'aspect esthétique du sujet, le côté style, poésie, art, et l'on nous pardonnera de prendre nos exemples dans les parties les plus diverses du trésor expressif, d'accoupler même, au nom des principes généraux, des faits qui n'ont pas l'habitude de voisiner. Notre excuse est que nous nous attachons aux procédés, non aux effets qu'ils peuvent produire. Ce n'est pas tout: pour étudier ces procédés, il est nécessaire de recourir d'abord à des faits de langage non socialisés, dont le mécanisme est plus apparent, en même temps que leurs effets sont plus évidents» *(Le lg. et la vie*, ed. II, p. 154). Prin urmare, pe lingvist îl interesează numai procesul psihologic, adică procedeele aplicate de subiectul vorbitor, nu şi efectele produse asupra ascultătorului prin utilizarea cuvintelor şi construcţiilor cu valoare expresivă. Studiul efectelor aparţine esteticii. Şi aceasta, pentru că vorbitorul însuşi nu urmăreşte efecte, aşa cum urmăreşte scriitorul sau oratorul. În altă parte Bally spune: « Le langage spontané est toujours *en puissance de beauté*, mais sa fonction naturelle et constante n'est pas d'exprimer la beauté; dès qu'il se met volontairement au service de l'expression du beau, il cesse d'être l'objet de la stylistique; il appartient à la littérature et à l'art d'écrire; car nous verrons que l'expression littéraire ne nous intéresse qu'à titre de fait d'évocation» *(Traité* I, p. 181*)* [1].

Am pomenit mereu, în legătură cu stilistica lingvistică, de 'vorbire' sau de limba vorbită. Într-adevăr, termenii expresivi sînt mult mai numeroşi în aceasta decît în cea scrisă. Cînd scriem, ne gîndim, adesea fără voie, că cuvintele noastre rămîn, că ele apar în ochii cititorilor, aşa cum apărem noi înşine în faţa unor oameni pe care nu-i cunoaştem: se impune să ne prezentăm, dacă nu solemn, cel puţin politicos şi deferent. Cînd vorbim, atitudinea noastră este alta. Ţinem seamă şi în această împrejurare de convenienţele sociale, dar într-o măsură mult mai redusă, nu numai fiindcă sîntem obişnuiţi să vorbim cu rude, prieteni ş.a., deci cu oameni din intimitatea noastră, ci şi pentru

[1] Sublinierile sînt ale mele.

alt motiv: în cursul vorbirii n-avem răgazul necesar să ne gîndim mereu la cuvintele pe care le utilizăm, căci ascultătorul nu poate aştepta prea mult cele ce avem de spus. Vorbirea presupune dialog, adică un partener, care vorbeşte şi el, fără a fi totdeauna de aceeaşi părere cu noi, de unde, posibilitatea contrazicerii, deci a enervării, cu urmări asupra atitudinii noastre faţă de convorbitor şi asupra mijloacelor de expresie (potrivit stării sufleteşti colorate de nemulţumire, supărare etc.). În rezumat, limba vorbită este mai spontană, mai naturală şi mai liberă decît cea scrisă, aşadar mai bogată în cuvinte, formule şi construcţii expresive, produse ale afectului.

În *Le lg. et la vie*, ed. II, Bally consacră un capitol întreg raporturilor dintre limba vorbită şi limba scrisă. Iată cîteva pasaje care interesează direct discuţia noastră: « L'étude des expressions figurées est la pierre de touche de la distinction entre l'écrit et le parler. Quinconque veut connaître la manière dont un peuple voit la vie doit écarter la langue écrite et étudier les images les plus banales du langage courant. Là, tout est fixé, et la base d'observation est sûre; dès qu'on opère sur les textes littéraires, tout s'embrouille...». « En s'attachant aux textes, on néglige aussi les ressources phonétiques de la langue» (p. 131). «La langue écrite ne peut donc faire découvrir les véritables caractères d'une langue vivante, car par son essence même elle est en dehors des conditions de la vie réelle...» (p. 132). Totuşi limba scrisă nu trebuie eliminată apriori din cadrul preocupărilor stilistice: «Il ne s'ensuit pas que la langue écrite doive rester en dehors de l'étude stylistique; elle y joue même un rôle fort utile dès qu'elle est étudiée en fonction de la langue parlée» (p. 132). Încă o afirmaţie despre limba scrisă: «D'abord ce caractère conscient et artificiel de la langue écrite explique pourquoi, en s'écartant de la langue populaire, elle obéit à un rythme capricieux, reculant volontiers vers les formes archaïques (cf. le latin de l'âge d'argent), influencée parfois par les langues étrangères (action du grec sur le latin), le plus souvent figée dans une immobilité relative» [1] (p. 196). Din acest pasaj rezultă că pentru Bally limba scrisă este ceea ce aiurea el numeşte limbaj intelectual (sau stil pur şi simplu), pe cînd limba vorbită este totuna cu limbajul afectiv (v. şi dezvoltările următoare).

Cu cît subiectul vorbitor aparţine unor cercuri de oameni mai puţin instruiţi, cu atît limba lui e mai liberă şi, deci, mai bogată în cuvinte expresive. Această libertate mai mare a limbajului este consecinţa unei libertăţi mai mari în celelalte domenii ale vieţii colective. Oamenii culţi se supun unor anumite convenţii sociale, care stingheresc libera lor manifestare, cel puţin în marea majoritate a cazurilor. Aceeaşi stingherire intervine şi în exprimarea lingvistică a ideilor, atitudinilor, sentimentelor. La oamenii mai puţin culţi, asemenea îngrădiri lipsesc ori se reduc la minimum, de unde, drept consecinţă, libertate aproape nelimitată şi în materie de limbă.

Am văzut că, potrivit deosebirii esenţiale dintre cele două aspecte ale limbajului uman, Bally cere să luăm în consideraţie, cînd facem stilistică, numai pe cel vorbit, care-i infinit mai bogat în material expresiv. Cel scris poate fi atras şi el în sfera preocupărilor noastre, dacă şi întru cît conţine particularităţi stilistice venite din vorbirea curentă [2]. Dar şi pentru alt motiv se impune să pornim de la limba vorbită: ea este totdeauna izvorul cuvintelor

[1] Subliniat pretutindeni de mine.

[2] Este, la noi, cazul lui Creangă, Caragiale şi Brătescu-Voineşti, de pildă, care au un stil 'vorbit': popular (dar stilizat, în sensul că povestitorul face impresia unui ţăran cultivat) la primul, familiar la ceilalţi doi (cu deosebirea esenţială totuşi că la Caragiale familiaritatea are, de cele mai multe ori, aspect periferic). În discuţiile noastre voi utiliza adesea material lingvistic din operele acestor scriitori.

şi formulelor expresive. Afară de asta, explicarea (psihologică) a particularităţilor stilistice se poate face mai uşor, cînd avem drept punct de plecare limba vorbită: ascultînd-o, adică ascultînd pe cel ce vorbeşte, este ca şi cum am asista la e l a b o r a r e a însăşi a termenilor în discuţie, întocmai ca fizicianul sau chimistul care urmăreşte cu ochii desfăşurarea unei experienţe. Dealtfel, înainte de a face observaţii asupra vorbirii altora, putem s-o observăm, într-o largă măsură, pe a noastră.

Pînă aici am invocat necontenit cuvintele şi construcţiile expresive, înţelegînd prin aceasta elemente lingvistice produse ale afectului şi adesea ale fantaziei subiectelor vorbitoare. Dar ele nu sînt singurele mijloace apte să dea limbii expresivitatea cerută de împrejurări. Teoretic, orice parte constitutivă a vorbirii omeneşti poate avea valoare expresivă şi, deci, poate fi utilizată ca atare. S u n e t e l e, de pildă. Se ştie că un sunet, indiferent de sensul pe care-l exprimă (în ipoteza existenţei unui sens propriu-zis), poate, prin natura lui pur fonetică, să trezească în mintea noastră anumite reprezentări, graţie înrudirii sau identităţii pe care o prezintă (ori ni se pare că o prezintă) cu diverse sunete şi zgomote din lumea înconjurătoare. Este cazul o n o m a t o p e e l o r de tot felul: *cucu, pleosc!, tronc!, tic-tac, buf!, lipa-lipa* ş.a. Expresivitatea unor asemenea cuvinte vine, după cum am spus, de la elementele strict fonetice ale sunetelor din care sînt alcătuite, iar nu de la vreun conţinut afectiv, care lipseşte cu desăvîrşire: constituţia lor fonetică deşteaptă în noi, cînd le auzim, reprezentările unor obiecte sau acţiuni din lumea exterioară, şi acest fapt adaugă la sensul cuvîntului o nuanţă oarecum materială, concretă, plastică, asemănătoare cu imaginile care se ivesc în conştiinţa noastră, cînd ne folosim de figuri stilistice sau de formule ca *zgîrie-brînză, c-un ochi la slănină şi cu unu' la făină* etc.

Dar sunetele pot avea valoare expresivă şi din altă cauză. Între ele şi înţelesul cuvintelor în care apar se stabileşte, prin asociaţie de idei, o legătură strînsă, aşa că prezenţa unor anumite sunete conferă cuvîntului respectiv o nuanţă semantică determinată (asemănătoare, evident, cu a cuvintelor în care le găsim regulat). Astfel *a* şi *o*, mai ales accentuaţi, pot trezi imaginea unui obiect mare sau depărtat, din pricină că numeroase cuvinte, aparţinînd la tot felul de limbi şi însemnînd 'mare', 'departe' etc. conţin aceste vocale: rom. *mare*, ital. *grande*, fr. *grand*, rom. *(a)colo*, span. *acă, allá* ş.a. Dimpotrivă, *i* ne trimite la obiecte mici sau apropiate: rom. *mic*, ital. *piccolo*, fr. *petit*; rom. *aici*, ital. *qui*, fr. *(i)ci*, span. *aqui* etc. Nu numai vocalele sînt expresive în acest chip. Consoanele evocă şi ele imagini, datorită aceleiaşi asociaţii dintre existenţa lor în anumite cuvinte şi sensul acestora. Lichida *l*, singură ori întovărăşită de labiale, deşteaptă ideea de 'moale', 'cîrpă' ş.a. Cf. rom. *bleg, fleţ, pleoştit, vlej* etc.[1] Cealaltă lichidă, *r*, iarăşi singură sau împreună cu alte sunete (de obicei tot labiale), indică, din contra, mişcarea repede, zgomotoasă a unui obiect, eventual obiectul însuşi care se caracterizează printr-o astfel de mişcare: rom. *brambura, (a umbla cu) fofîrlica, zvîrlugă* ş.a.

Cuvintele de soiul acestora se deosebesc de onomatopee prin faptul că sunetele lor alcătuitoare nu imită zgomote din lumea înconjurătoare, ci posedă oarecum o valoare semantică determinată, care le vine de la sensul celor mai multe, dacă nu al tuturor cuvintelor unde apariţia lor este obişnuită. În asemenea cazuri se vorbeşte de s i m b o l i s m f o n e t i c: sunetul devine un adevărat simbol, un semn cu nuanţă semantică specială (aşa cum sînt toate simbolurile lingvistice propriu-zise: cuvintele, morfemele flexionare şi derivative etc.). Trebuie precizat totuşi că între onomatopee şi cuvintele cu simbolism fonetic nu-i posibilă totdeauna o delimitare strictă, şi de aceea unii lingvişti nu vor să le separe, cel puţin principial. O denumire potrivită, căci îmbrăţişează amîndouă

[1] Exemple numeroase şi discuţia lor în „Bulet. Philippide" II, p. 167 urm.

speciile şi totodată corespunde preocupărilor noastre, este aceea de c u v i n t e e x p r e s i v e[1] (negreşit că în alt sens decît cel descris mai sus, unde ne-am ocupat de 'expresivitate' ca produs al afectului şi fantaziei subiectelor vorbitoare).

Şi alte elemente fonetice, afară de sunete, pot satisface nevoile noastre de ordin afectiv. Un rol mare joacă a c c e n t u l, în accepţia cea mai largă a termenului. Oricît de neexpresiv ar fi un cuvînt prin natura lui fonetică şi semantică, el poate căpăta o expresivitate neobişnuit de mare, dacă-i dăm o anumită intonaţie (e vorba de accentul muzical, care se manifestă printr-o ridicare a vocii), sau îi lungim vocala accentuată (ceea ce înseamnă, de fapt, şi o prelungire a accentului însuşi: aici intervine accentul de intensitate, care face ca într-un cuvînt silaba aşa-zisă accentuată să se pronunţe mai puternic decît celelalte) etc. Să ne gîndim la felul cum vorbim în momente de emoţie (revoltă, furie, ameninţare ş.a.) şi vom înţelege uşor în ce constă variaţia accentului, în sensul pe care-l dăm acestui termen aici.

Foarte des se întîmplă ca accentul să-şi schimbe locul sau natura. Prima ipoteză se realizează mai ales în limbile cu accent fix, de ex. franceza, care, în special la cuvintele lungi, are două accente, unul pe silaba ultimă, conform 'regulii', celălalt pe o silabă de la începutul cuvîntului. Din cauza deosebirii esenţiale dintre ele, lingviştii le dau nume diferite: unuia îi spun a c c e n t i n t e l e c t u a l (tot aşa de bine îi putem zice g r a m a t i c a l sau o b i e c t i v sau r e g u l a t), celuilalt a c c e n t a f e c t i v (sau s t i l i s t i c, s u b i e c t i v, n e r e g u l a t)[2].

La noi apare, de obicei, în asemenea cazuri un accent muzical, şi anume pe altă silabă decît cea accentuată. Altfel spus, accentul muzical, care în limba noastră se confundă, în general, cu cel de intensitate (ca poziţie în cuvînt) şi se pierde în acesta, capătă o existenţă aparte, independentă. Să se compare intonaţia cuvintelor cînd ironizăm, ne mirăm, întrebăm, ameninţăm etc.

Accentuarea, oricare i-ar fi natura, nu-i un fapt propriu-zis lingvistic, întrucît nu se exprimă prin mijloace lingvistice (sunete, cuvinte, morfeme). Cu toate acestea, ea are o importanţă considerabilă în limba vorbită, importanţă care vine de la valoarea ei stilistică neobişnuit de mare. Aşa se şi explică apariţia extrem de frecventă a variaţiei tonice în vorbirea stăpînită de afect.

Sînt şi alte m i j l o a c e e x t r a l i n g v i s t i c e, tot de ordin fonetic, pe care le utilizăm în împrejurări asemănătoare. Avem astfel l u n g i r e a c o n s o a n e l o r. Vorbirea obiectivă nu cunoaşte, la români, deosebiri cantitative între sunete după condiţiile în care acestea apar. Totuşi, sub imperiul unei stări sufleteşti afective, ne abatem aşazicînd de la norma «gramaticală» şi lungim atît vocalele (v. mai sus), cît şi consoanele. Alt procedeu extralingvistic este a c c e l e r a r e a sau î n c e t i n i r e a r i t m u l u i v o r b i r i i tot ca urmare a emoţiei subiectului vorbitor. Nu mă refer la emoţiile provocate de cauze exterioare actuale şi imediate, cum este frica (cu toate nuanţele ei), care au sau pot avea acelaşi efect asupra vorbirii noastre, ci la 'emoţie' în sens de afect, aşa cum am făcut şi pînă acum. Numai aceasta ne interesează aici, fiindcă numai ea, prin modificările pe care le provoacă în vorbire, are semnificaţie stilistică, deci lingvistică.

Bally, întemeietorul disciplinei noastre, nu se ocupă de sunete în cercetările sale. Şi asta, din cauză că nu se ştie aproape nimic despre valoarea lor expresivă. Iată cum defineşte el această noţiune: «... la faculté plus ou moins grande qu'ont certains sons de

[1] Vezi M. GRAMMONT, *Onomatopées et mots expressifs*, în „Revue des langues romanes" XLIV, p. 97 urm., şi *Traité de Phonétique*, Paris, 1933 p. 377 urm.

[2] Cf. J. MAROUZEAU, *Accent affectif et accent intellectuel*, în „Bulletin de la Société de Linguistique de Paris" XXV, p. 79 urm.

produire des effets, lorsque les valeurs phoniques concordent avec le mouvement de la sensibilité de celui qui entend et comprend» *(Le lg. et la vie*, ed. II, p. 116). Ceva mai departe (p. 117), citînd cuvinte ca fr. *goguenard, dégingandé, ratatouille* etc. şi încercînd să sesizeze impresia pe care o produc asupra noastră, spune: « 1) les sons, surtout les combinaisons de sons qui figurent dans ces mots, ont quelque chose de frappant, qu'on chercherait vainement dans d'autres mots tels que *table, chaise, monter* etc., et ils sont frappants par eux-mêmes, indépendamment du sens que les mots peuvent avoir; 2) ces effets phoniques sont dans un certain rapport avec les sentiments provoqués par le sens des mots» [1]. Aceste aprecieri ale lui Bally se potrivesc în largă măsură cu explicaţiile date de mine ceva mai sus privitor la simbolismul fonetic.

Şi m o r f o l o g i a poate fi pusă la contribuţie spre a da limbii un caracter afectiv. Se ştie, de pildă, că deosebirea dintre perfectul simplu şi cel compus constă în faptul că, s u b i e c t i v vorbind, ultimul apropie acţiunea de momentul povestirii. De aici, aptitudinea lui de a avea, în condiţii determinate, o valoare stilistică pe care perfectul simplu n-o are niciodată. Tot aşa mai mult ca perfectul perifrastic *(am fost mers)* în comparaţie cu cel simplu *(mersesem)* sau viitorul cu *am* + conjunctivul (ori aspectul familiar, fără *v-*, al auxiliarului *voi*), spre deosebire de forma consacrată în limba literară [2]. Pot fi pomenite, în acelaşi sens, schimbările de timp şi de mod, precum sînt înlocuirea perfectului sau a viitorului prin prezent, a prezentului prin imperfect, a indicativului prin condiţional etc. Din domeniul flexiunii nominale trebuie citate, înainte de toate, superlativul absolut format cu *tare, strașnic, grozav, teribil, extraordinar, nemaipomenit* ş.a. (în locul inexpresivului *foarte* + pozitiv) şi repetarea adjectivului (sau a adverbului), de obicei sub aspectul lui diminutival *(singur singurel)*, cu valoare tot de superlativ [3].

Trebuie precizat numai că fapte ca acestea aparţin, în multe privinţe, sintaxei, nu morfologiei, întrucît au la bază sintagme, adică grupuri sau combinaţii de cuvinte. Amănuntul prezintă interes mai mult teoretic, în legătură cu clasificarea elementelor lingvistice după clişeele gramaticale consacrate prin tradiţie.

Mijloace expresive găseşte subiectul vorbitor şi în f o r m a r e a c u v i n t e l o r. Sînt, în primul rînd, derivatele cu sufixe augmentative şi diminutive. Se ştie că tot ce iese din comun, datorită dimensiunilor exagerate în plus ori în minus, face să intervină afectul, cu nuanţe multiple şi variate: admiraţie, uimire, simpatie, dezmierdare etc. Dacă depăşirea limitelor permise de obişnuinţa noastră întrece orice aşteptare, reacţia se manifestă printr-o atitudine de dispreţ (şi pentru obiectele prea mari şi pentru cele prea mici). De aici înţelesul peiorativ nu numai al augmentativelor, ci şi al diminutivelor.

Dar domeniile cărora aparţin marea majoritate a elementelor lingvistice cu valoare afectivă sînt s i n t a x a şi l e x i c u l. Chiar numai din discuţia de pînă aici rezultă acest lucru: am vorbit doar mereu de c o n s t r u c ţ i i şi c u v i n t e expresive. Situaţia se impune prin ea însăşi. Expresivitatea atîrnă înainte de toate, dacă nu exclusiv, de sensul cuvintelor şi al sintagmelor. Un termen expresiv diferă de unul neexpresiv printr-o nuanţă semantică (de natură afectivă, firește), existentă la el şi absentă la celălalt. Aceasta, şi în ipoteza că existenţa sau creşterea expresivităţii se datoreşte, în parte, unui factor pur

[1] Iată o serie de cuvinte româneşti care pot fi invocate în discuţia de faţă: *balcîz, bechiu, bindisesc, bîhlit, bleandă, bleştesc, bobletic, bobote, boncăluiesc, bongoase, budihace, bulhac, bulughiană, burzuluiesc, buştihan* etc. Cf. Iorgu Iordan, *Limba lui Creangă*, în VR nov. 1937, p. 75.

[2] Aici intervine, foarte probabil, şi originea (populară!) a formelor în discuţie, care le dă un caracter de noutate, deosebindu-le de corespondentele lor culte.

[3] Vom vedea la locul cuvenit că repetiţia este un procedeu foarte des utilizat în limba vorbită, indiferent de natura morfologică a cuvintelor. Ea corespunde, într-un anumit fel, lungirii sunetelor.

exterior (sunete, accent etc.). Mijloace expresive prin ele însele, fără legătură cu sensul pe care-l pot evoca în mintea noastră, nu există. Astfel onomatopeele sînt expresive, din cauză că sunetele lor seamănă cu anumite zgomote din lumea înconjurătoare şi prin aceasta trezesc în mintea noastră imaginea unui obiect, reprezentarea unei acţiuni etc., aşadar înţelesurile corespunzătoare. Aceeaşi este situaţia la cuvintele cu simbolism fonetic, apoi la schimbările de accent, de ritm etc. Pretutindeni avem a face cu mijloace care, indiferent sub ce aspect se prezintă, au o semnificaţie determinată, uşor sesizabilă pentru oricine, şi de la această semnificaţie, adică de la valoarea lor semantică, le vine expresivitatea.

Dacă astfel stau lucrurile, urmează că lexicul şi sintaxa sînt, t r e b u i e s ă f i e, mult mai bogate în posibilităţi expresive decît celelalte părţi constitutive ale limbii. Lexicul reprezintă totalitatea cuvintelor unei limbi, şi cuvîntul, mai mult decît orice alt element lingvistic, presupune un sens, o valoare semantică, întrucît denumeşte o noţiune. Prin lărgirea întrebuinţării, prin modificarea, oricît de uşoară, a sensului curent etc. se pot exprima stări sufleteşti afective, pentru care nu sînt necesare creaţii noi, mai ales că variaţiile uzului şi ale înţelesului, tocmai prin faptul că constituie o deosebire faţă de situaţia obişnuită, sînt simţite ca « noutăţi » şi îndeplinesc, deci, una dintre condiţiile cerute termenilor expresivi. Vom vedea la timp diverse mijloace utilizate de subiectele vorbitoare pentru a ajunge la asemenea rezultate. Deocamdată amintesc numai a r g o u l, vorbirea afectivă prin excelenţă şi care diferă de cea obişnuită (în special de limba scrisă) aproape numai prin vocabular.

Cît despre c o n s t r u c ţ i i l e s i n t a c t i c e, situaţia se prezintă chiar mai avantajos decît la lexic. Un grup de cuvinte, legate prin diverse raporturi gramaticale, poate avea o valoare expresivă foarte mare, fără ca vreunul dintre ele, luat aparte, să posede o astfel de valoare. Am citat mai înainte exemple ca *brînză-n sticlă, zgîrie-brînză, c-un ochi la făină şi cu unu' la slănină* etc. Nici unul dintre elementele alcătuitoare ale acestor formule nu este expresiv prin el însuşi, şi totuşi expresivitatea fiecăruia sare în ochi din capul locului. Asta înseamnă că singură legătura sintactică transformă nişte cuvinte indiferente, banale, în construcţii expresive. Dealtfel nu-i greu de văzut că stilistica, atît cea lingvistică, de care ne ocupăm aici, cît şi cea estetică, se înrudeşte foarte de aproape cu sintaxa, şi aceasta fiindcă şi limba vorbită şi stilul presupun construcţii, înlănţuiri de cuvinte, propoziţii, fraze. Se poate spune că stilistica, în sens larg, nu este decît un aspect al sintaxei, după cum sintaxa, la rîndul ei, poate fi considerată ca o derivare a stilisticii. Nu toţi lingviştii sînt de această părere, dar există destui, şi nu dintre cei mai puţin însemnaţi, care pun alături aceste două ramuri ale lingvisticii, întrucît nu văd nici o deosebire esenţială între ele. Astfel K. VOSSLER, *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft*, Heidelberg 1904, cere să explicăm cu ajutorul stilisticii, adică pornind de la originea lor, care-i totdeauna individuală, toate fenomenele lingvistice, şi, mai ales, pe cele sintactice. Numai aşa, precizează el, putem înţelege cum a luat naştere un fapt de limbă, fiindcă numai aşa ne dăm seama de procesul psihic săvîrşit în conştiinţa subiectului vorbitor [1]. Este adevărat că Vossler concepe stilistica altfel decît Bally [2], şi anume în sens estetic: el nu separă, ca acesta, stilul propriu-zis de vorbirea afectivă, pentru motivul că şi omul obişnuit, nu numai poetul, « creează » limba, atunci cînd vorbeşte sau

[1] D eja G. GRÖBER, *Grundriss der romanischen Philologie* I², p. 272 urm., a intuit clar identitatea, ca esenţă, dintre stilistică şi sintaxă, cînd pune faţă în faţă vorbirea logică („objektive Darstellung") şi vorbirea afectivă („subjektive Gedankendarstellung"). După LEO SPITZER, *Meisterwerke der romanischen Sprachwissenschaft* II, München 1930, p. 335—336, la baza stilisticii lingvistice se găseşte tocmai această afirmaţie a lui Gröber.

[2] Vezi ceva mai încolo.

scrie, chiar dacă materialul pe care-l utilizează n-are nimic personal (ca în cazul poetului), ci aparţine în întregime colectivităţii lingvistice respective [1].

Indiferent de atitudinea pe care o putem lua faţă de concepţia lui Vossler, sigur este că strînsa înrudire dintre formulele stilistice (cu valoare afectivă) şi cele sintactice se impune ca un fapt incontestabil: ambele categorii constituie o caracteristică a l i m b i i (vorbite sau scrise), nu a stilului. Şi unele şi celelalte reprezintă produse lingvistice c o l e c t i v e şi s p o n t a n e, nu individuale şi voite, cum sînt ale stilului propriu-zis. De aici urmează că aceeaşi intimă legătură există între stilistică şi sintaxă, pe care le putem defini în funcţie una de alta. S t i l i s t i c a e s t e o s i n t a x ă a f e c t i v ă, s i n t a x a o s t i l i s t i c ă i n t e l e c t u a l ă. Cu alte cuvinte, stilistica studiază construcţiile care au încă valoare afectivă, pe cînd sintaxa se ocupă de acelea care au pierdut cu totul această valoare, existentă, din capul locului, şi la ele. Căci ceea ce se întîmplă cu termenii expresivi, care se banalizează printr-o prea deasă şi îndelungată întrebuinţare, se poate constata şi la sintagme: după o bucată de vreme, caracterul lor afectiv se şterge pînă la totală dispariţie, şi atunci ele încetează de a mai fi fapte stilistice (afective), pentru a deveni sintactice (intelectuale). În această ipoteză se spune, de obicei, că s-au « gramaticalizat», că nu mai sînt « vii» [2].

Legătura dintre stilistică şi sintaxă iese în mod izbitor la iveală mai cu seamă în domeniul t o p i c i i. Regulile curente privitoare la aşezarea cuvintelor în frază sînt valabile numai din punct de vedere sintactic, deci numai pentru vorbirea obiectivă, intelectuală. Cea subiectivă sau afectivă se supune altor norme, mai exact spus, nu cunoaşte norme propriu-zise, asemănătoare cu cele existente în gramatici. Ea ascultă de stările sufleteşti ale subiectului vorbitor, care variază ori pot varia de la un moment la altul. În principiu, ordinea stilistică diferă totdeauna de cea gramaticală. Mai mult chiar: ea este, de obicei, opusă acesteia, în sensul că elementul sintactic nou, adică necunoscut (gramaticii îi spun determinativul sau determinantul), care, în topica obiectivă, se pune (la noi, românii) după cel cunoscut (sau determinat), în topica afectivă precedă pe acesta. Avem ceea ce obişnuit se numeşte o inversiune, cu deosebirea esenţială însă că ea nu-i voită, ca la poeţi, care o utilizează în scopuri artistice, adesea şi tehnice, pentru nevoile versificaţiei, ci este produsul 'emoţiei': noţiunea mai importantă din punct de vedere subiectiv se aşază prin forţa lucrurilor înaintea celei mai puţin importante, indiferent de raportul strict logic dintre ele.

Pentru a termina cu aceste consideraţii generale asupra legăturilor dintre stilistică şi sintaxă, amintesc faptul că un loc însemnat ocupă, în limba vorbită, i m p r e c a ţ i i l e de tot felul (blestemele, invocarea unor puteri supranaturale, înjurăturile ş.a.), z i c a l e l e şi p r o v e r b e l e. Expresivitatea lor se datoreşte, formal vorbind, unui factor sintactic, şi anume grupării într-o construcţie unitară a cuvintelor din care sînt alcătuite, n u sensului sau unor calităţi fonetice ale acestor cuvinte. La imprecaţii intervine şi o intonaţie specială, apoi, foarte des, repetarea verbului, de obicei sub alt aspect modal.

[1] Cum vedem, Vossler înglobează lingvistica, deci şi stilistica în sensul lui Bally, la studiul stilului (şi al literaturii, în general), adică la estetică, fiindcă, pentru el, ca şi pentru BENEDETTO CROCE, care l-a influenţat, limba şi arta sînt, în esenţă, identice. V. IORGU IORDAN, *Lingvistica romanică*, p. 185.

[2] Un exemplu elocvent în acest sens ni-l oferă poziţia faţă de substantiv a unor adjective ca *biet*, *nenorocit*, *sărman* etc. Antepunerea lor a avut, la origine, o cauză, deci şi o semnificaţie, afectivă: emoţia provocată de 'nenorocirea' cuiva a determinat aşezarea adjectivului înaintea substantivului (contra 'regulii'). Astăzi faptul acesta nu mai are valoare stilistică, din cauză că ne-am deprins cu el. Ca să i se dea forţa expresivă originară, subiectele vorbitoare recurg la mijloace extralingvistice: intonaţie, lungirea sunetelor etc. (vezi aici mai sus).

Ceva mai sus am pomenit, în treacăt, despre rolul pe care-l poate juca în domeniul stilisticii n o u t a t e a unui element lingvistic. Un cuvînt, o construcţie sintactică, o figură de stil etc. pierd, printr-un uz frecvent şi prelungit, în total sau în parte, valoarea lor expresivă [1]. Subiectele vorbitoare se deprind cu ele şi nu le mai sesizează semnificaţia în aceeaşi măsură ca la început. S-a făcut comparaţia între cuvintele unei limbi şi o monedă oarecare: după cum, prin circulaţie, efigia acesteia se şterge pînă la nerecunoaştere, tot aşa se poate uza, în condiţii anumite, sensul unui cuvînt (ca să nu mai vorbesc de sunetele lui). Acestui proces fatal de uzură îi sînt supuse mai cu seamă elementele lingvistice produse de afectul subiectelor vorbitoare, din cauză că ele satisfac în gradul cel mai înalt nevoile sufleteşti ale acestora şi sînt, prin urmare, extrem de des întrebuinţate. Ca ilustraţie foarte elocventă a acestui principiu poate servi argoul, care se caracterizează tocmai printr-o primenire neîntreruptă a lexicului, printr-o înlocuire rapidă a termenilor uzaţi, adică învechiţi, cu alţii noi.

Aşadar noutatea contribuie, prin ea însăşi, la expresivitatea unui element lingvistic. Noutatea trebuie înţeleasă nu numai în sens propriu, cronologic. Indiferent de timpul cînd a început să existe în limba respectivă, cuvîntul (sau construcţia sintactică) trebuie să fie (ori să pară) nou pentru subiectul vorbitor în clipa cînd acesta îi simte nevoia, de ordin pur afectiv. Altfel spus, noutatea este în funcţie de împrejurări (situaţie exterioară, moment psihologic etc.). De aceea mai potrivit decît 'nou' mi se pare termenul 'necunoscut': este suficient dacă, în condiţiile date, un element lingvistic prezintă un aspect de 'noutate', şi aceasta, numai pentru că i se dă altă întrebuinţare sau altă valoare decît cea obişnuită. Prin urmare, expresivitatea îi vine exclusiv de la schimbarea uzului consacrat prin tradiţie. Bazat pe astfel de constatări, E. GAMILSCHEG, *Zur Einwirkung des Affekts auf den Sprachbau* (în „Neuphilologische Monatschrift J", p. 14 urm.), afirmă, cu dreptate, că tot ce se abate, într-un mod sau altul, de la 'normă', pe care o respectăm numai cînd nu sîntem stăpîniţi de afect, are sau poate avea valoare stilistică.

În marea majoritate a cazurilor nevoia de 'noutate' se satisface prin î m p r u m u t u r i. Această noţiune trebuie luată aici în sens foarte larg. Se împrumută cuvinte şi expresii din limbi străine, dar, mai ales, se recurge la limbajele speciale, la materialul lingvistic al diverselor categorii sociale. Se ştie că, graţie condiţiilor de viaţă, care diferă, în bună parte, de la unul la altul, fiecare grup social posedă un număr de cuvinte şi expresii necunoscute celorlalte. Faptul se observă uşor în limbajul diverselor profesiuni şi meserii: medicii, inginerii, avocaţii etc., apoi meseriaşii de toate speciile, în fine agricultorii, podgorenii, comercianţii ş.a., odată cu elementele lingvistice comune întregii colectivităţi etnice respective (şi care, trebuie precizat acest amănunt, alcătuiesc cea mai mare parte a tezaurului lor lexical şi gramatical), întrebuinţează o serie de termeni etc. speciali, produs firesc al ocupaţiei lor şi al mediului unde o exercită.

Alături de aceste grupuri sociale, ba, din punct de vedere stilistic, chiar înaintea lor, sînt de amintit vagabonzii şi răufăcătorii. Toţi aceştia îşi petrec o bună parte din viaţă la marginea sau în afara societăţii propriu-zise, din cauza chipului cum îşi cîştigă existenţa. Mai ales limbajele lor speciale se caracterizează, de obicei, prin intervenţia, la tot pasul, a afectului şi fantaziei, factori care dau naştere materialului lingvistic de resortul stilisticii. Un limbaj special, de altă natură, au şi militarii, studenţii şi elevii.

Cum relaţiile dintre aceste categorii de oameni şi restul societăţii sînt cît se poate de strînse, urmează că se fac împrumuturi lingvistice de la unele la altele şi, ceea ce interesează în primul loc, de la ele toate la limba comună.

[1] De astă dată 'expresiv' nu însemnează, ca de obicei de-a lungul discuţiei noastre, 'afectiv' sau 'stilistic'. Îi dau înţelesul oarecum etimologic ('aptitudinea de a exprima clar şi just noţiunea sau raportul respectiv').

Aceste împrumuturi prezintă, măcar la început, 'noutatea' de care pomeneam mai sus, şi devin sau pot deveni astfel termeni expresivi în vorbirea împrumutătoare. Iată cîteva exemple menite să lămurească discuţia noastră. Din limbi străine: *monşer, maşeră, mahăr, fain, halt, damf, calimera, iavaş-iavaş, niznai, (a face pe niznai) niet, per tu, tanto pe tanto* (sau, probabil cu intenţii glumeţe, *tante pe tante)* etc.; din limbajul militar: *(a face) stînga-mpre(jur), înainte marş !, pe loc repaos !, nu-mi permite conformaţia corpului, a trimete în recunoaştere, drepţi !, ordonaţi !* etc.; din limbajul comercial: *contra lei* (şi *contra cost*), *sută la sută, lînă-n lînă, garantat* etc.; din terminologia juridică: *a ridica un incident, în speţă, a face apel (recurs, opoziţie), în drept, în fapt, circumstanţe atenuante* etc.; din stilul administrativ: *confidenţial, la dosar, spre neschimbare, se aprobă, a raporta, cu stimă şi consideraţie* etc.; din limbajul medicilor: *la rece, a opera, a avea febră, a face o boală* etc.; din argouri: *bombă, fraier, a se bărbieri, a duce (a purta) cu zăhărelul (cu preşul)* etc.; din graiurile populare (în sens larg): *ţicnit, lovit cu leuca, a avea gărgăuni (sticleţi), vorba ceea, te miri ce (şi mai nimic)* [1], *scump la tărîţe şi ieftin la făină, (a o nimeri) ca Irimia (cu oiştea-n gard), d-aia n-are ursul coadă, sîc de nuntă mîni-i horă* etc.

Interesant este că oamenii de cultură împrumută cuvinte şi expresii (de obicei formule cărora le putem spune stilistice în accepţia curentă a termenului) şi din opere literare, intrate oarecum în conştiinţa publică (astfel că materialul lingvistic respectiv poate fi uşor identificat). De astă dată intervine, pe lîngă stările sufleteşti de ordin afectiv, şi intenţia de a obţine anumite efecte (aşadar, întocmai ca la scriitori şi oratori). La noi, autorii cel mai des puşi la contribuţie sînt Caragiale şi Creangă, lucru firesc, dacă nu uităm că amîndoi au ceea ce se cheamă un stil 'vorbit'. Scrierile celui dintîi sînt foarte bogate în material lingvistic familiar şi, mai cu seamă, periferic, în general autentic, dar adesea creat de el însuşi, după modelul celui existent în realitate, pe care l-a observat cu mare atenţie şi cu o înţelegere plină de profunzime şi subtilitate. Cît despre celălalt, ştie iarăşi oricine că opera lui, puţină ca volum, conţine un adevărat depozit de cuvinte şi formule expresive populare, utilizate cu un simţ lingvistic şi o artă desăvîrşite. Exemple nu sînt necesare aici. Le vom vedea, în număr mare, la locul cuvenit.

Ceea ce trebuie precizat, înainte de a termina discuţia despre împrumuturile stilistice, este că materialul de felul celui invocat chiar acum este, într-adevăr, expresiv, are, deci, valoare afectivă, dar una oarecum redusă, în sensul că nu orice reacţie a subiectului vorbitor se poate exprima cu ajutorul lui. În general, i r o n i a este atitudinea căreia-i convin mai mult mijloace stilistice de acest soi. Stările sufleteşti grave (indignare, ameninţare, ură etc.) nu permit utilizarea formulelor împrumutate din opere literare, chiar cînd acestea au ele înseşi caracter serios. Invocarea lecturilor noastre este un procedeu prin excelenţă intelectual şi de aceea corespunde, în mod logic, unor momente psihologice stăpînite de inteligenţă, cum sînt ironia, gluma, satira ş. a.

Afară de asta, procedeul este, într-o largă măsură, artificial, chiar voit, ca totdeauna cînd e vorba de citate literare sau ştiinţifice. În modul acesta, subiectul vorbitor care recurge la cuvinte şi expresii existente în limba scrisă nu se deosebeşte de un literat sau orator decît prin amănuntul, de ordin mai mult practic, că utilizează material lingvistic străin, creat de altcineva, nu de el însuşi. Altfel, în ce priveşte intenţiile şi, mai ales, efectele urmărite, el se află în aceeaşi situaţie. Urmează, deci, că avem a face mai mult (dacă nu exclusiv) cu stil propriu-zis decît cu vorbire afectivă, adică spontană şi străină de orice preocupări artistice. În sprijinul acestei păreri vine şi faptul că, spre deosebire de mijloacele stilistice obişnuite, care sînt, în esenţă, comune tuturor membrilor colectivităţii lingvistice, cele

[1] Pronunţat, cu intenţie, tocmai pentru a-i mări expresivitatea, foarte des de către moldovenii culţi, *ti ńerĭ śi (şî maĭ nińic)*, exact ca în dialect.

împrumutate din opere literare (şi ştiinţifice, cîteodată) au o întrebuinţare limitată la un număr redus de oameni, aşadar un caracter aproape individual, întocmai ca în cazul 'figurilor' poetice şi oratorice.

Cu toate acestea, avem dreptul, ba chiar datoria, să le luăm şi pe ele în consideraţie, fiindcă seamănă, într-o anumită măsură, şi cu procedeele vorbirii afective, cel puţin din punctul de vedere al expresivităţii. Cînd spunem că ele au un caracter oarecum individual, ţinem seamă, după cum am văzut, de utilizarea lor, nu de modul în care au luat naştere. Stilul propriu-zis este individual prin faptul că aparţine unui singur om, aceluia care l-a creat, şi întrebuinţarea formulelor stilistice luate dintr-o scriere literară n-are nimic comun cu c r e a ţ i a individuală. Pe lîngă asta, dacă am renunţa la cercetarea lor, ar trebui să lăsăm la o parte şi zicalele, izolările etc., care ne întîmpină atît de des în limba vorbită. Căci citatelor literare şi ştiinţifice, caracteristice pentru limbajul oamenilor de cultură, le corespund, din punctul de vedere al expresivităţii, maximele, proverbele etc. din vorbirea populară şi familiară.

Dintre lingviştii care au contribuit la întemeierea şi progresul stilisticii am pomenit mereu aproape numai pe Bally. Deşi partea lui de contribuţie întrece pe a altora (să nu uităm că el precedă pe toţi ceilalţi), nu putem neglija, în această privire generală, pe aceia care, înţelegînd, din capul locului, valoarea disciplinei imaginate de savantul genevez, au căutat s-o sprijine şi s-o perfecţioneze prin lucrări serioase şi originale.

Locul de frunte i se cuvine lui LEO SPITZER. Am citat mai sus(p.19-20) pe Vossler, arătînd, incidental, cum concepe acest lingvist stilistica. Spitzer poate fi pus la mijloc, între Vossler, care încorporează stilistica (şi întreaga ştiinţă a limbii) la studiul stilului, aşadar la istoria şi critica literară, şi Bally, pentru care disciplina noastră trebuie separată în mod strict de cercetările estetice, căci are ca obiect limba vorbită, nu pe cea scrisă. Spitzer studiază ambele aspecte ale limbajului uman. Operele literare îl interesează n u din punctul de vedere îngust al figurilor de stil (ca pe critici şi esteticieni), ci din acela al tuturor mijloacelor de expresie la care se poate constata intervenţia a f e c t u l u i şi a f a n t a z i e i. El aplică principiile şi metoda lui Bally nu numai la limba vorbită, cum face acesta, ci şi (aş putea spune mai ales) [1] la cea scrisă, pentru motivul că procedeele stilistice ale uneia nu diferă esenţial de ale celeilalte. Aşadar, Spitzer seamănă, ca doctrină, cu Vossler, dar nu înglobează stilistica (şi lingvistica, în general) la studiul stilului, ci procedează mai degrabă invers, transformînd pe acesta din urmă într-o ramură a stilisticii lingvistice, în sensul că urmăreşte la un scriitor particularităţile care există sau pot exista şi în limba vorbită şi aplică aceeaşi metodă de cercetare.

Am văzut că pentru Bally valoarea stilistică a unui cuvînt, a unei formule sintactice etc. este identică cu valoarea ei afectivă. Spitzer acordă o atenţie la fel de mare şi fantaziei, cum am arătat deja în cursul discuţiei de pînă aici. Într-adevăr, expresivitatea unui fapt de limbă poate fi şi produsul fantaziei (în cazul, atît de frecvent, cînd apariţia lui trezeşte în mintea noastră o imagine). Prin aceasta, vorbirea curentă, aşa cum o concepe Spitzer, se apropie mult de limba scriitorilor, la care fantazia joacă un rol foarte important. Dar şi altfel se deosebeşte lingvistul german de Bally. Pentru dînsul, limba vorbită posedă şi calităţi pur estetice, oricît ar fi ea de spontană şi naturală. În această privinţă, el merge împreună cu numeroşi alţi lingvişti, şi anume atît cu Vossler [2] (lucru firesc, întrucît acesta este creatorul concepţiei estetice a limbajului), cît şi cu M. GRAMMONT [3], de pildă, care,

[1] Studiile sale stilistice pornesc obişnuit de la opere literare (v. lista lor ceva mai departe).
[2] Urmat de mulţi discipoli, mai ales printre tineri.
[3] Pe care l-am amintit în cursul discuţiei noastre (p. 17, n. 1).

ori de cîte ori are prilejul, reproşează lingviştilor că nu iau în consideraţie partea artistică a limbii (cf., între altele, recenzia despre J. VENDRYES, *Le langage* în „Revue des langues romanes" LXI, p. 369 urm.). Astfel stilistica lui Spitzer se apropie şi mai mult de studiul stilului, dar nu în dauna disciplinei noastre, ci în folosul ei (căci, repet, el anexează studiul stilului la stilistică).

Atitudinea lui Spitzer se explică în modul arătat la Vossler (v. mai sus, p. 19-20.). După el, nu există deosebiri esenţiale între limba scrisă sau vorbită, cu un nivel diferit de cultură. Şi una şi alta sînt l i m b ă, fiindcă au un izvor comun, sufletul omenesc, acelaşi, în constituţia-i fundamentală, ca şi în reacţiile lui de tot soiul, la oricine, oricînd şi oriunde. Principiul enunţat de Vossler: să explicăm faptele lingvistice stilistic, pornind adică de la originea lor individuală, Spitzer îl aplică în absolut toate împrejurările. El caută, cu ajutorul psihologiei individuale, să-şi dea seama c u m a ajuns la crearea unei expresii, devenită generală cu vremea, cel dintîi subiect vorbitor, care a întrebuinţat-o înaintea tuturor celorlalţi. Acelaşi procedeu aplică el şi cînd studiază limba unui anumit scriitor. Încrederea sa în metoda stilistică, preconizată de Vossler, merge atît de departe, încît se foloseşte de ea şi acolo unde nu ne-am aştepta, de pildă în domeniul etimologiei, dacă, bineînţeles, este vorba tot de creaţii spontane (cum sînt onomatopeele şi, în general, cuvintele pe care un idiom le produce cu propriile lui mijloace, fără vreo intervenţie din afară sau din partea limbii de origine).

Cele spuse pînă aici arată că concepţia lui Spitzer se deosebeşte în multe privinţe de a lui Bally. Stilistica lui ocupă o poziţie mijlocie între stilistica pur lingvistică a acestuia şi studiul stilului. Lingvistul german cercetează şi limba vorbită, dar şi, mai ales, pe cea scrisă (iar pe aceasta, nu numai în măsura în care conţine particularităţi stilistice de-ale celei vorbite, cum face Bally). Mai mult decît atîta. Limba, scrisă Spitzer o ia în consideraţie pe de o parte ca produs colectiv, deci ca 'limbă' (= l a n g u e, în terminologia lui Ferdinand de Saussure), pe de alta ca produs individual, ca stil adică (limba scriitorilor). El analizează şi mijloacele lingvistice cu valoare afectivă, dar şi pe cele care au drept izvor fantazia. De asemenea se preocupă de elementul estetic, oriunde acesta apare. Metoda lui este individual-psihologică, indiferent dacă avem a face cu un fenomen stilistic individual (cazul scriitorilor) sau cu unul general (căci şi acesta are ori poate avea origine individuală) [1]. Bally, dimpotrivă, utilizează metoda social-psihologică, în sensul că, la baza tuturor faptelor de limbă cu valoare expresivă, el caută stări sufleteşti comune, generalizate. Să nu uităm că, fidel concepţiei lui Saussure, al cărui elev este, lingvistul genevez studiază numai 'limba', nu şi 'vorbirea', şi vede în limbajul uman un fapt social, produs al vieţii colective şi supus mereu influenţei ei.

Pe care dintre aceste două stilistici urmează s-o acceptăm? Iată o întrebare nepotrivită într-o operă strict ştiinţifică. Preferinţele trebuie eliminate, cel puţin principial, din preocupările noastre. Sîntem datori să primim tot ce ni se pare că satisface cerinţele adevărului şi ale metodei, după cum urmează să respingem orice vine în conflict cu ele. În cazul de faţă cred că Bally şi Spitzer se completează reciproc. Stilistica celui dintîi are un domeniu prea restrîns. Se recomandă, deci, să ne însuşim de la al doilea ideea, foarte justă, că valoare expresivă, adică stilistică, au şi faptele de limbă care sînt produsul fantaziei. De asemenea se cuvine să ţinem seamă de factorul estetic, în măsura în care el face impresia unei apariţii spontane şi firesti. În schimb, trebuie să lăsăm la o parte limba scriitorilor, adică stilul propriu-zis, pentru motivele deja arătate (v. mai sus, p. 14

[1] De fapt, el procedează întocmai ca un estetician sau critic literar, cu deosebirea că aceştia se preocupă mai ales de conţinutul operei studiate şi numai în subsidiar de stilul ei.

urm.). Căci, chiar cînd o particularitate stilistică individuală s-a născut ca o reacţie ne-voită a afectului sau a fantaziei, ceea ce se întîmplă, dealtminteri, foarte des, amănuntul, extrem de important din punct de vedere teoretic, că scriitorul urmăreşte, t r e b u i e să urmărească, anumite efecte de ordin artistic, reduce mult din caracterul de spontaneitate şi naturaleţe, care, în cazul produselor stilistice ale limbii vorbite, există totdeauna în întregime.

Bibliografia aproape completă a lucrărilor lui Spitzer am dat-o în *Lingvistică romanieă*, p. 139 şi urm. Aici ne interesează numai cele strict lingvistice, şi în special următoarele: *Aufsätze zur romanischen Syntax und Stilistik*, Halle a. S. 1918; *Über einige Wörter der Liebessprache*, Leipzig 1919; *Die Umschreibungen des Begriffes « Hunger » im Italienischen*, Halle a. S. 1921; *Beiträge zur romanischen Wortbildungslehre* (în colaborare cu E. Gamillscheg), Genève 1921; *Italienische Umgangssprache*, Bonn-Leipzig 1922; *Puxi. Eine kleine Studie zur Sprache einer Mutter*, München 1927; *Stilstudien*, 2 volume [1], München 1928; *Romanische Stil- und Literaturstudien* [2], 2 volume, Marburg a. L. 1931.

Trebuie amintite aici şi unele dintre lucrările elevului său, W. BEINHAUER, şi anume: *Spanische Umgangssprache*, Berlin-Bonn 1930; *Spanischer Sprachhumor*, Bonn-Köln 1932; *Frases y diálogos de la vida diaria*, Leipzig 1925 (ed. II tot acolo, 1935); *Ergänzungsheft zu Frases y diálogos de la vida diaria*, Leipzig 1925, cu continuarea *Nachtragsblatt*, Leipzig 1935; *Über « pîropos ». Eine Studie über die spanische Liebessprache*, în „Volkstum und Kultur der Romanen" VII, p. 111 urm. [3]

Pentru a sfîrşi discuţia de ordin teoretic asupra disciplinei noastre, cred necesar să citez şi alte studii, asemănătoare, în unele privinţe, cu cele stilistice, arătînd, pe scurt, concepţia autorilor şi prin ce se deosebesc ele de stilistica lui Bally-Spitzer. Constatarea că afectul influenţează asupra vorbirii omeneşti şi că, deci, trebuie luat în consideraţie la explicarea fenomenelor lingvistice datează mai de mult. Astfel indo-europenistul RUDOLF MERINGER, în lucrări ca *Versprechen und Verlesen. Eine psychologisch-linguistische Studie* în colaborare cu K. Mayer), Stuttgart 1895; *Aus dem Leben der Sprache: Versprechen, Kindersprache, Nachahmungstrieb*, Berlin 1908; *Sprache und Seele*, în „Wörter und Sachen" VII, p. 21 urm.; *Die innere Sprache in der Erregung, loc. cit.*, p. 50 urm.; *Die täglichen Fehler im Sprechen, Lesen und Handeln, loc. cit.*, VIII, p. 122 urm. etc., discută fapte de limbă care aparţin într-un chip oarecare (mai cu seamă prin unele explicaţii propuse de autor) domeniului stilisticii. Meringer constată că subiectele vorbitoare întrebuinţează un cuvînt, o construcţie gramaticală etc. în tot felul de împrejurări, care variază după situaţia exterioară sau după moment (starea sufletească şi chiar fiziologică a celui ce vorbeşte). Urmarea este că aceste împrejurări provoacă schimbări în aspectul fonetic şi semantic al cuvîntului, schimbări, la început, imperceptibile, dar apoi, prin repetarea în aceeaşi direcţie a fenomenului, din ce în ce mai vizibile. Astfel termenii pentru 'a t r e b u i' n-au avut din capul locului nuanţa de 'silă', 'impunere', 'obligaţie', pe care o au astăzi în diverse limbi. Tot aşa se prezintă situaţia la expresiile pentru noţiuni înrudite, precum sînt 'muncă', 'temă', 'lucru', 'lecţie', 'corvadă' ş.a. Nuanţa afectivă în discuţie s-a ivit atunci cînd munca era săvîrşită pentru alţii, şi nu de bunăvoie, ci din ordin: sclavii erau siliţi să lucreze pentru stăpînii lor, care dispuneau de dînşii ca de nişte obiecte, şcolarii trebuie să se supună cerinţelor profesorilor (şi ale părinţilor), soldaţii sînt obligaţi

[1] Intitulate, semnificativ, unul *Sprachstile*, celălalt *Stilsprachen:* în primul se studiază particularităţi stilistice aparţinînd limbilor comune, în al doilea, procedee caracteristice pentru anumiţi scriitori, aşadar fapte de stil.

[2] Se ocupă mai ales de stil propriu-zis.

[3] Lucrările lui Beinhauer prezintă pentru noi şi un interes practic direct, întrucît numeroase expresii spaniole, din cele pe care le cercetează el, au un echivalent perfect sau foarte asemănător în româneşte.

să execute ordinele superiorilor etc. Atitudinea, firească, de nemulţumire a celor nevoiţi să facă anumite lucruri, numai fiindcă le pretind alţii, de care sînt datori să asculte, a modificat încetul cu încetul sensul cuvintelor aici în discuţie. Ele au căpătat o nuanţă semantică de natură afectivă foarte clară, inexistentă la origine [1].

Multe fapte lingvistice analizate de Meringer sînt greşeli de limbă. Ele interesează foarte puţin sau chiar deloc stilistica, dar au provocat controverse care merită a fi amintite, în treacăt, pentru că pot avea legătură cu preocupările noastre. Astfel SIEGMUND FREUD, creatorul psihanalizei, a încercat să explice unele din greşelile relevate de Meringer cu ajutorul subconştientului, al aşa-ziselor gînduri ascunse (= Nebengedanken), care, fără voia şi fără ştirea subiectelor vorbitoare, se amestecă în gîndurile să zicem conştiente, tulburîndu-le şi provocînd modificări ale expresiei lor lingvistice.

O poziţie oarecum intermediară între Meringer şi Freud ocupă HANS SPERBER, cu lucrările *Über den Einfluss sexueller Momente auf Entstehung und Entwicklung der Sprache* (în revista *Imago*, an. 1912, nr. 5); *Über den Affekt als Ursache der Sprachveränderung. Versuch einer dynamologischen Betrachtung der Sprache*, Halle a. S. 1914 [2]; *Einführung in die Bedeutungslehre*, Bonn-Leipzig 1923 (în special p. 38 urm.).

Există şi un fel de introducere în disciplina noastră: *Grundlegung der Stilistik*, Bielefeld-Leipzig 1929, de EMIL WINKLER. Autorul sistematizează, pentru cei neiniţiaţi, cunoştinţele privitoare la acest domeniu şi prezintă, sumar, problemele respective. Concepţia lui despre stilistică este eclectică: alături de stilistica lui Bally, el ia în consideraţie şi pe aceea a lui Spitzer (cel puţin în bună parte), apoi studiul stilului şi chiar unele lucruri aparţinînd stilisticii pe care am putea-o numi retorică [3].

Un punct de vedere întrucîtva asemănător găsim la K. v. ETTMAYER, *Vademecum für Studierende der romanischen Philologie*, Heidelberg 1919, p. 20 urm.

Mai apropiat, ca doctrină şi metodă, de disciplina noastră, dar depărtat prin limba pe care o studiază, este J. MAROUZEAU, *Traité de stylistique appliquée au latin*, Paris 1935. Trebuie precizat totuşi că acest lingvist concepe stilistica în mod foarte larg, înglobînd în ea şi stilistica lui Bally, dar şi pe aceea, mai veche, a filologilor clasici, apoi chestii de versificaţie etc. [4]

Cercetări stilistice asupra limbii române, în sensul arătat pînă aici, nu avem. S-ar putea cita, cu titlu de curiozitate, voluminoasa lucrare a lui D. CARACOSTEA, *Expresivitatea limbii române*, Bucureşti 1942, ale cărei preocupări sînt, principial vorbind, strict estetice. Este drept că autorul porneşte adesea de la fapte lingvistice, încercînd să le interpreteze potrivit achiziţiilor din ultimul timp ale disciplinei noastre, pe care formal pare a le cunoaşte foarte bine, dar afirmaţiile sale au fost respinse de lingvişti [5]. Numeroase fenomene de ordin stilistic sînt înregistrate şi analizate cu înţelegerea cuvenită de S. PUŞCARIU, *Limba română*, vol. I, Bucureşti 1940, passim (mai ales în partea întîi).

[1] Despre modificările semantice, de ordin afectiv, pe care le-au suferit în idiomurile neolatine cuvinte ca *muncă* ş. a., vezi articolul meu *Noţiunea «muncă» în limbile romanice* („Arhiva" XXIX, p. 216 urm.) şi pe al lui C. RACOVIŢĂ, *Travail et souffrance* („Bull. lingu." VII, p. 96 urm.).

[2] Mai ales acest studiu al lui Sperber interesează aici, cum se poate vedea şi din prima parte a titlului.

[3] Cf. şi broşura aceluiaşi autor, intitulată *Sprachtheoretische Studien*, Jena 1933.

[4] Alte amănunte privitoare la problemele de resortul stilisticii se pot găsi în *Lingvistica romanică*, passim. Să se vadă şi *Introducción a la estilistica romance* por K. VOSSLER, L. SPITZER y H. HATZFELD, Buenos Aires 1932 (conţine traducerea următoarelor studii: „Forme gramaticale şi forme psihologice" de Vossler; „Interpretarea lingvistică a operelor literare" de Spitzer şi „Cercetarea stilistică în literaturile romanice" de Hatzfeld).

[5] Cf. A. ROSETTI, „Bull. lingu." VI, p. 268 urm. şi VIII, p. 166 urm.; *Idem, Despre expresivitatea sunetelor vorbite sau dilema d-lui D. Caracostea*, Bucureşti 1941; EUGEN SEIDEL, „Bull. lingu". X, p. 131 urm.

După această introducere de natură teoretică, să trecem la studiul fenomenelor stilistice românești, spre a ne da seama, pe de o parte, de modul cum se prezintă ele și, implicit, de poziția lor în raport cu vorbirea obiectivă, pe de alta, de stările sufletești care le-au dat naștere. Gruparea lor o fac după domeniul căruia aparțin: fonetice[1], morfologice, sintactice și lexicale. Trebuie să arăt de pe acum că materialul prelucrat de mine nu este prea bogat, și aceasta, fiindcă n-am intenția (și nimeni n-o poate avea) de a face inventarul tuturor sau măcar al celor mai multe particularități stilistice din limba noastră. Faptele invocate servesc mai mult ca exemplificare: ele au rostul să ilustreze principiile expuse mai sus și să ajute la înțelegerea proceselor psihologice care se petrec în conștiința subiectului vorbitor ori de cîte ori situația este favorabilă pentru intervenția afectului și a fantaziei. Dealtfel discuția din paginile precedente a arătat lămurit că mai cu seamă în acest domeniu nu poate fi vorba de o epuizare, fie și aproximativă, a materialului lingvistic. Foarte des avem a face cu fenomene trecătoare, creații de moment, pe care nu le-a înregistrat nimeni. Și mai des trebuie să contăm pe simple virtualități, cu lucruri nerealizate încă, dar realizabile imediat ce condițiile necesare pentru producerea faptelor stilistice există.

[1] Constat ulterior (dintr-o recenzie publicată în „Ungarische Jahrbücher" XX, p. 334 urm.) că învățatul maghiar Béla Zolnai a publicat, sub titlul (tradus!) *Wortstimmung und expressiver Lautwandel* (Szeged 1939), o lucrare, destul de voluminoasă, unde tratează unele probleme asemănătoare cu cele discutate în capit. I al cărții de față (și anume: sunete expresive, onomatopee, eufonie, simbolism fonetic, repetiție, accent, intonație, tempo, pauză).

PARTEA ÎNTÎI
FENOMENE FONETICE

CAPITOLUL I
MODIFICĂRI DE SUNETE

§ 1. Împotriva 'regulii' conform căreia v o c a l e l e din silaba accentuată a unui cuvînt se păstrează neschimbate, vorbirea afectivă cunoaşte transformări vocalice şi î n p o z i ţ i e a c c e n t u a t ă. Astfel adverbul interogativ *cum?* sună *com?* într-o frază ca aceasta: *Cum o greşi vreunul, nimic! C o m ? Bagă-l în lagărul de concentrare!* (AL, 28 martie 1937, 10, 2). Subiectul vorbitor este furios contra agitatorilor politici şi imaginează diverse soluţii pentru suprimarea agitaţiilor. *Com?* se adresează delincventului prins în flagrant delict de propagandă subversivă şi pe care şi-l închipuie prezent. Modificarea fonetică este produsul indignării, amestecată cu mirare, surprindere etc., care-l fac pe vorbitor să ridice tonul, să vorbească mai tare şi, drept urmare firească, de natură oarecum fiziologică, să deschidă vocala, adică să pronunţe pe *u* cu organele articulatorii mai depărtate, ceea ce duce la transformarea lui în *o*. Atitudinea pur psihologică a vorbitorului seamănă cu a aceluia care, în condiţii similare, ar recurge la *aud?* Partenerul n-a spus nimic, ar putea totuşi să spună, şi atunci i-o ia înainte, apostrofîndu-l cu această întrebare, menită să înăbuşe orice protest, orice explicaţie: 'Ai zis ceva? Îndrăzneşti să negi? etc.'. Se zice tot aşa şi *bon!* în loc de *bun!*

De la astfel de cazuri, unde lucrurile se petrec spontan, fără amestecul voinţei, formula şi-a lărgit întrebuinţarea, graţie efectelor pe care le poate produce. Aceasta dovedeşte că subiectele vorbitoare au sesizat, cu vremea, valoarea ei stilistică şi, ca de atîtea ori în împrejurări identice, o utilizează i n t e n ţ i o n a t, spre a da o nuanţă glumeaţă celor ce vor să spună. Parcă ar juca, faţă de ascultător, rolul procurorului, al comisarului sau al altui ofiţer public «în exerciţiul funcţiuni».

Surprinzătoare, faţă de normele fonetice ale limbii noastre, este şi prefacerea lui *démon* în *dimon*, cînd acest cuvînt devine metaforă cu sensul de 'copil neastîmpărat'. Necazul mare al mamelor [1] contra copiilor neascultători trezeşte imaginea «celui rău», ca termen de comparaţie [2], poate , în subsidiar, şi ca un apel la puterea lui supranaturală [3]. Dar teama, instinctivă, că invocarea acestei fiinţe primejdioase ar avea urmări grave, impune cu atît mai lesne o rezervă, fie şi numai formală, cu cît este în joc soarta propriului copil. Lupta dintre cele două sentimente diametral opuse provoacă schimbarea lui *é* în *i*.

Această explicaţie aminteşte bine de aceea care s-a dat fr. *morbleu!*, *parbleu!*, germ. *potztausend!*, unde modificarea fonetică 'neregulată' atinge numele lui Dumnezeu (fr. *Dieu*, germ. *Gott*, sub forma genit. *Gottes*), şi care se dă, de obicei, tuturor fenomenelor

[1] Putem fi siguri că fenomenul s-a ivit în mediul familial şi că mamele sînt creatorul lui. Pînă astăzi cuvîntul apare mai cu seamă în gura lor.
[2] Cf. sinonimele *drac, drac împelițat* (şi numai *împelițat*), *diavol* (despre acesta, vezi mai încolo).
[3] Cum ar dovedi blestemele, atît de numeroase şi de răspîndite, în care figurează 'dracul'.

lingvistice cunoscute sub numele de *t a b ú* (sau interdicții de vocabular). Ea are nevoie de o completare. Deosebirea dintre *e* și *i* constă mai ales în gradul de deschidere a organelor articulatorii, relativ mare la primul, mică la al doilea. Urmează că un *e* pronunțat cu limba mai apropiată de palat se poate preface în *i*. Această condiție se realizează fără voia noastră în momente de supărare, mînie etc. aș zice stăpînită, adică temperată (de 'situație' : împrejurări exterioare, conveniențe sociale ș.a. sau de un imbold lăuntric). Este tocmai cazul mamelor care spun copiilor obraznici *dimon* în loc de *démon* [1]. Că așa stau lucrurile, probează și varianta *ghimon* (v. mai departe).

Poate tot aici aparține *dă-te dracului!* pentru *du-te dracului!* din vorbirea familiară, cu o nuanță ușor ironică. Exprimă neîncrederea subiectului vorbitor în spusele partenerului. Diferă de *du-te* ... nu numai prin *ă*, ci și prin intonație, care-i lipsită chiar de intensitatea obișnuită în vorbirea obiectivă, apoi printr-o lungire destul de sensibilă a lui *d*. Prefacerea *ú* > *ă* n-are nimic surprinzător în ea, mai ales dacă ne raportăm la cele constatate mai sus. Dealtfel putem admite pentru a ... ofensa mai puțin 'legile' fonetice, că *u* a devenit *î* (cu care seamănă în multe privințe) și apoi *ă* (printr-o relaxare a organelor vocale). Totuși mi se pare mai verosimilă explicația de ordin morfologic: *du-te* a fost înlocuit prin *dă-te*, după modelul formulei, atît de întrebuințate, *te dau* (sau *te-aș da*, mai des și mai expresiv, *da-te-aș*) dracului! Subiectul vorbitor se ... jenează să 'trimită' la dracul pe partenerul care se laudă, exagerează etc. și, în consecință, îi cere să săvîrșească el însuși această ... operație, ceea ce mărește enorm efectul stilistic al construcției. Nu-i exclus să fi intervenit și *du-te dracului!*, în sensul că a înlesnit apariția formulei reflexive: așadar o contaminare între *du-te* ... și *te dau* ... [2] Cf. și *dat dracului.*

§ 2. Adj. *sărac* are o variantă *sireac*, care circulă, cu valoare ironică, în vorbirea țăranilor și a mahalagiilor. *Sireacu!*, de obicei urmat de *el* sau precedat de un nume personal, se spune despre un om care, deși o duce bine, se plînge de necazuri, greutăți etc. Cu alte cuvinte, se prezintă drept 'sărac' (= nefericit), fără să fie, și cine-i informat despre situația lui reală caută oarecum s-o împace cu cea aparentă, recurgînd la această exclamație ironică, prin care se recunoaște, dar numai formal și parțial, dreptatea 'săracului'. Deosebirea dintre cele două aspecte ale cuvîntului nostru constă în prezența, la varianta stilistică, a diftongului *ea*, care nu se poate explica 'regulat' din *a* de la varianta obișnuită. Cît despre *i* (pentru *ă*), este posibil ca el să continue tradiția fonetică a etimonului slav *(sirak)* [3]. Nuanțele afective ale lui *sireacu!* sînt numeroase și felurite. Deseori avem a face cu admirație sinceră (în care se amestecă și puțină gelozie), mai des însă se exprimă o laudă ironică, deci un blam. De ex.: *Apoi de ce scrie el, s i r e a c u l!*, exclamă, satisfăcut, Nae Ipingescu, despre autorul articolului din «Vocea patriotului naționale»; *Cînd vine vorba la unire, adună-i de unde nu-s! Ceilalți, s i r e a c i i de dînșii, și-au făcut mai cu chibzuință trebușoarele* (Luc 81).

[1] Fenomenul se va fi petrecut demult. Sigur este că el se bucură de o foarte largă răspîndire geografică și are o frecvență neobișnuit de mare. Acest fapt poate duce la o 'gramaticalizare' a lui, ceea ce se întîmplă prin unele locuri. Așa se explică de ce se spune (la Tecuci, de pildă) și *démon* copiilor neastîmpărați. Asta însemnează că între cele două variante ale cuvîntului nostru nu se mai simte nici o deosebire semantică. Dealtfel, după cît știu, *demon*, indiferent de aspectu-i fonetic, nu se întrebuințează niciodată, în regiunea amintită, cu sensul lui propriu.

[2] Pentru înțelegerea și mai justă a fenomenului, să se compare *du-te încolo!* și *dă-te încolo!*, absolut sinonime (al doilea, totuși, ceva mai expresiv).

[3] Această ipoteză nu mi se pare acceptabilă, pentru motivul că varianta *sărac* este, cu siguranță, mai veche decît *sireac*. O dovadă, indirectă, ne-o oferă amănuntul, foarte interesant, că chiar moldovenii, care schimbă regulat pe *i* în *î* după *s*, pronunță pe *sireac* așa cum îl redăm în scris. Tot afectul cred că explică și această abatere de la norma fonetică obișnuită.

După H. TIKTIN, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, p. 1364, între *sireac* (cu variantele *sereac*, *seleac*, *sileac*) şi *sărac* n-ar exista nici o deosebire semantică, ambele întrebuinţîndu-se şi la propriu şi la figurat (ironic, adică). Dar nici unul dintre citatele sale nu seamănă cu ale mele, ceea ce arată că Tiktin nu cunoştea uzul special al lui *sireac*, care, în exemple ca cele de mai sus, nu poate fi înlocuit prin *sărac* [1]. Afară de nuanţele deja menţionate, varianta afectivă are şi una dezmierdătoare (provocată, evident, de sensul etimologic al cuvîntului: 'biet, nefericit'), pe care a remarcat-o şi Tiktin, fără să separe însă nici de astă dată pe *sireac* de *sărac*, dar mai ales AL. GRAUR, „Bull. lingu." IV, p. 110 urm. Acesta explică, atît pe $r > l$ din *sileac* etc., cît şi modificarea de înţeles cu ajutorul vorbirii copiilor [2]. Totodată înregistrează prezenţa pron. pers. I în formula necunoscută mie: *Ehehei, sireacu' eu!*, unde apare nuanţa laudativă, colorată totuşi glumeţ, la adresa vorbitorului însuşi. Cf. şi „Revista istorică" XIII, p. 23 urm. (sub titlul *Sireac şi siromah*).

Pentru intensificarea expresivităţii, limba oferă, ca în atîtea alte cazuri, posibilitatea adăugirii unui sufix augmentativ, care conţine, în germene, la fel cu orice mijloc formativ similar, un sens peiorativ, gata să se dezvolte, dacă nevoia afectivă cere. De ex.: *Dar cînd ajunge pe la străjerul Ochilă, e l s i r e i c a n u l mi ţi-o vede şi dă de ştire lui Păsărilă* (Creangă), unde povestitorul îşi exprimă, cu acest derivat, admiraţia, nuanţată uşor ironic (din cauza făpturii ciudate a personajului), pentru eroul său, precum şi satisfacţia că, datorită lui, fata Împăratului Roşu va putea fi, în sfîrşit, prinsă [3].

§ 3. Adjectivul *sărac* se impune atenţiei noastre, în legătură cu modificările fonetice cauzate de afect, şi altfel. Vorbirea populară cunoaşte formula, devenită oarecum fixă, *săracandemine*, pe care o întrebuinţează oamenii ori de cîte ori sînt impresionaţi de o veste, întîmplare etc. neplăcută şi neaşteptată. La început de tot trebuie să admitem că numai nenorocirile mari şi care loveau direct pe subiectele vorbitoare provocau o astfel de reacţie verbală, asemănătoare cu un strigăt sau ţipăt de groază. Pe urmă uzul ei s-a extins, cum se întîmplă, de obicei, cu formulele care satisfac nevoile noastre afective. Dacă nenorocirea, fără să ne atingă personal, este totuşi mare, ea încă ne impresionează puternic şi ne pune în situaţia omului care suferă şi trebuie să-şi « strige » suferinţa. Foarte interesant din punct de vedere psihologic este faptul că, în loc să compătimim pe cel izbit de soartă, ne compătimim pe noi înşine. Căci asta însemnează *săracandemine:* 'săracul de mine'. Nenorocirea e atît de grozavă, încît ne simţim şi noi ameninţaţi, adică nefericiţi, alături şi împreună cu cel lovit de ea.

O variantă, mai răspîndită, a acestei sintagme afective este *(h)ăracandemine* [4], cu *s*- prefăcut în *h*, cum s-ar părea la prima vedere. Explicaţia psihofiziologică a dat-o AL. GRAUR, „Bull. lingu." IV, p. 112: „pour passer tout de suite à la plus forte intensité, on commence le cri en ouvrant brusquement la bouche, ce qui a pour effet de supprimer l'implosion, lorsqu'il s'agit d'une occlusive initiale, et d'élargir le canal buccal quand

[1] *Republicani toţi, săracii!* al lui Conu Leonida confirmă punctul meu de vedere, căci *săracii* are aici sensul lui obişnuit: eroul lui Caragiale, înspăimîntat de „revoluţie", vrea să fugă la Ploieşti, unde-s republicani toţi cetăţenii, 'săracii' (adică 'bieţii de ei, cît îs de buni, de miloşi etc.', n u 'ce viteji, curajoşi etc. sînt').

[2] Deja Tiktin invoca, pentru aspectul fonetic, „imitarea" de către părinţi şi adulţi în general, a limbajului copilăresc.

[3] Cf. şi *Samănă tătîne-său, s i r e i c a n u l* (tot din Creangă), unde atitudinea sentimentală a vorbitorului este exact aceeaşi ca în citatul precedent.

[4] Şi *(h)aracan... (ă > a* sub influenţa lui *a* din cele două silabe următoare). Iată un citat: *A r a c a n d e m i n e, mătuşă Axinie, cum de-ţi vine oare să vorbeşti? se răsuci împunsă Profira lui Alecu Faraon* (1907 II, p. 184).

le mot commence par une spirante, qui devient aussi *h* ou zéro". Cred că trebuie să ne oprim la alternativa a doua: *s-* a dispărut pur şi simplu, iar *h-* s-a născut ulterior, graţie, poate, tot afectului, deşi prezenţa lui se poate explica fără intervenţia 'stilisticii' (cf. *haripă, harmăsar, hăla* etc. alături de variantele, originare, fără *h-*). Nefiind vorba de *s-* >*h-*, urmează că exemplul nostru aparţine la cap. II, unde se discută dispariţiile de sunete.

§ 4. Ca să nu revin, în paragraful despre accent, asupra lui *săracandemine*, socot nimerit să mă ocup tot aici şi de modificarea, profundă, pe care o suferă această formulă în privinţa accentului. Dar mai întîi s-o analizăm din punct de vedere sintactic. GRAUR, *loc. cit.*, vede în prima parte a ei un derivat în *-an* al lui *sărac*, la fel cu TIKTIN, care ţine să precizeze că şi . . . femeile spun *săracan* (în loc de *săracana*, inexistent)[1]. Amîndoi greşesc. Această sintagmă trebuie descompusă în *săraca* (femin.) + *mi* + *de* + *mine;* deci pronumele personal stă de două ori[2], lucru firesc, dacă nu uităm că subiectul vorbitor este zguduit de emoţie, deoarece fiinţa lui se află în primejdie etc., cu alte cuvinte, că simte nevoia să insiste (prin repetarea pronumelui) asupra persoanei sale. Din cauza lui *de* următor, *mi* s-a redus la *n* (cf. *îmi dai*, pronunţat *în dai*, mai excat *ĩ dai*).

Aşadar *sărac* figurează sub forma-i feminină, nu sub cea masculină, indiferent de sexul subiectului vorbitor. Situaţia mi se pare clară: creatorul formulei a fost o femeie, şi tot femeile au răspîndit-o. Cred că pînă astăzi mai ales, dacă nu exclusiv, ele o întrebuinţează, dat fiind că au o emotivitate mai mare şi o putere de inhibiţie mai redusă decît a bărbaţilor. O confirmare directă a acestei explicaţii ne-o dă „manuscrisul italian-român" din a doua jumătate a sec. XVIII, care traduce pe *saracan de mine* prin 'povera me' (vezi *Studii italiene* II, p. 134). Dealtfel, dacă pornim de la *sărăcan*, de ce lipseşte articolul definit, cînd absolut toate formulele similare conţin un adjectiv[3] articulat *(bietul, nenorocitul, ticălosul*[4] etc. *de mine)?*

Dar să revenim la chestiunea accentului. Din pricina afectului, *(s)ăracandemine* are trei silabe accentuate în loc de două: afară de *ra* şi *mi* (aceasta poartă un accent secundar, adică mai slab), se accentuează şi *(s)ă-*, aşadar prima silabă (v. mai departe, capit. IV). Faptul a fost remarcat de GRAUR, *loc. cit.*, p. 12: « . . . j'ai l'impression que cet *h* est inspiratoire, il s'expliquerait, par conséquent, par le fait que, sous le coup de la surprise, on inspire bruyamment l'air qui servira au cri. Cela explique également le semblant d'accent sur la première syllabe. Mais il peut y avoir autre chose: le déplacement de l'accent vers l'initiale, dans les mots criés, se rencontre dans d'autres cas: je renvoie à mon article déjà cité, où l'on trouva des exemples comme *Nóroc* pour *Noróc*».

[1] Inexistent ca atare este, cred, şi masculinul însuşi. Nimeni nu spune despre un om sărac, nenorocit etc. *săracan* (ar trebui, dealtfel, *sărăcan*, cel puţin în vorbirea muntenească, unde *ă*, provenit din *a* neaccentuat, se păstrează bine). Nici n-ar putea spune, din cauză că *-an*, sufix augmentativ, nu se împacă cu noţiunea în discuţie, care-i 'puţină', 'neînsemnată' prin natura ei. Cf., dimpotrivă, *bogătan*, cunoscut prin Transilvania. TIKTIN citează din *Opincaru* lui Jipescu la *opinca sărăcana*, care trebuie însă interpretat la fel cu *sireicanul* lui Creangă.

[2] Cf. *vai de mine şi de mine!*

[3] De fapt, un adjectiv cu valoare substantivală, care justifică prezenţa articolului.

[4] *Dicţionarul Academiei*, s. v. *înde*, citează, între altele, pe *ticăloasa-n de mine* şi *nenorocita-n de mine*, două sinonime, aproximative (afective), ale lui *săracan de mine*, ambele cu adjectivul substantivat la feminin. Cred că nu-i vorba de o simplă întîmplare. Faptul probează şi el, indirect, că avem a face cu formule utilizate mai cu seamă de femei. Cît despre *-nde-*, autorii dicţionarului menţionat îl consideră identic cu prep. *înde* < *în* + *de*, fără să arate (nici n-ar fi avut cum!) modificarea funcţională, de natură «expresivă», a acestei particule sintactice. Pentru *de*, cf. fr. *pauvre de moi!*, sp. *desdichado de mi!*, formule perfect identice, mai ales semantic şi funcţional vorbind, cu cea românească. Vezi şi ALF LOMBARD, «*Li fel d'anemis*», «*ce fripon de valet*», Uppsala 1931, p. 184, 199.

Cum vedem, Graur nu-i tocmai sigur că prima silabă a lui *(s)ăracan* . . . are un accent propriu-zis, iar cînd înclină să-i admită existența, vorbește de o „deplasare" spre începutul cuvîntului. Aceasta ar însemna că în locul lui *-ra-* se accentuează *(s)ă-*. De fapt, amîndouă sînt accentuate, prima chiar mai puternic decît a doua (de aici impresia, falsă, că aceasta n-ar mai avea accentu-i originar). Iată dovezi. Foarte des se spune numai *(s)ăra!*, cu *ă* accentuat și prelungit[1]: *Ă - r a! da ce stai de vorbești, jupîne Strul?*; *S ă - r a! măi Chirică, ce spui tu?* (Creangă). Ar fi posibile astfel de modificări[2], dacă n-ar exista un accent, și încă puternic (de natură afectivă, se înțelege), pe silaba inițială? Că vechiul accent se păstrează rezultă și din menținerea ca *a* (neprefăcut în *ă*, cum ar fi trebuit, dacă n-ar mai fi fost accentuat) a vocalei din silaba a doua. Dealtfel TIKTIN redă toate variantele formulei noastre, și pretutindeni notează cu *''* această silabă (spre deosebire de prima, pe care o prevede cu', de unde urmează că și el, întocmai ca Graur, consideră accentul originar mai puternic decît cel nou)[3]. Deosebirea de intensitate dintre ambele silabe este, pentru mine, atît de vizibilă în favoarea celei inițiale, încît ea îmi explică existența variantei *ărăcandemine*, pe care n-o înregistrează nici Tiktin, nici Graur, dar am auzit-o eu în sudul Moldovei, unde se bucură de o largă circulație: din cauză că *ă-* este foarte puternic accentuat, accentul silabei imediat următoare slăbește pînă la ultima limită, care permite prefacerea în *ă* a lui *a*, ca și cum acesta n-ar fi deloc accentuat. În schimb, și pentru același motiv, capătă un accent secundar silaba a treia, astfel că întreaga formulă are aspectul *ărăcándemíne*, conform ritmului limbii noastre, care cere ca între două silabe accentuate să avem una neaccentuată, și invers.

§ 5. Nu numai vocalele[4] se modifică, împotriva normelor fonetice, sub impulsul afectului. Dacă lăsăm la o parte pe *săracan* . . . devenit *hăracan* ..., care, după cum am arătat (p. 34.), nu poate fi privit ca un exemplu de *s* > *h*, avem cazul, iarăși amintit, din fugă, al lui *dimon*, pronunțat prin unele locuri *ghimon* sau, poate, numai *d'imon*. Se înțelege că nu-i vorba de fenomenul bine cunoscut și devenit 'regulă' în unele ținuturi de peste munți, ci de o modificare fonetică specială, a cărei cauză este afectul. Am explicat pe *é* > *i*, invocînd necazul și mînia subiectului vorbitor. Aceeași stare sufletească face ca organele articulatorii să se apropie și mai mult[5], așa că partea anterioară a limbii se lipește de palatul tare, acolo unde se pronunță *i*. Urmarea este înmuierea lui *d*, iar apoi, printr-o deplasare a articulației, prefacerea lui în *ģ*. Acest fenomen, sporadic și cam neclar în cazul lui *dimon*, este un fapt sigur și general la sinonimul *diavol*, care, cînd se întrebuințează metaforic, sună pretutindeni *ghiavol*. Explicația psihofiziologică este aceeași. În consecință, nu mă mai opresc asupra ei. Ne-am putea întreba numai, de ce *ghiavol* s-a generalizat, pe cînd *ghimon* se întîlnește unde și unde. Cine face să intervină ideea de

[1] Aceste două particularități se condiționează reciproc (v. mai departe, capit. IV).

[2] Ele apar, de obicei, în momente de emoție mai ușoară, cînd subiectul vorbitor nu se simte amenințat, primejduit etc. În exemplele date avem a face cu diverse nuanțe de mirare. Deseori caracterul afectiv al lui *ăra!* este foarte atenuat. Așa se explică de ce tinde oarecum să se gramaticalizeze, soartă care, în principiu, este rezervată tuturor creațiilor afective.

[3] Tocmai existența unui accent (indiferent de tăria lui) pe *-ra-* ar fi trebuit să dea de gîndit acestor doi lingviști: dacă pornim de la *sărăcán* (derivatul lui *sărac*), cum se explică accentuarea *sărácan* ... (și, ceea ce am remarcat deja mai sus, trecerea lui *-ră-* la *-ra-*)?

[4] Încă un exemplu interesant de prefacere vocalică împotriva 'legilor fonetice': *ete!* pentru *uite*, cu nuanță ironică (în vorbirea celui care nu spune el însuși așa, probabil din cauza originii periferice). De pildă: — *Mă, tu ești?... E t e la el!... Mă, mînca-te-ar neica!...* (VR, 11 iulie 1943, p. 12). Se zice și *etete! = uită-te!* Avem, probabil, o contaminare între *uite(-te)* și *iată*, sau, poate, *ete* reprezintă pe *iote* din *ia uite*.

[5] Să se compare 'strîngerea' dinților, eventual 'scrîșnirea' lor, cînd, din tot felul de cauze, nu putem da curs liber, prin vorbe, mîniei sau furiei care ne stăpînește.

tabú în această chestiune (v. mai sus, p. 32.) ar răspunde, probabil, că *dimon* se deosebește suficient de *demon*, pentru ca subiectului vorbitor să i se pară a l t cuvînt (și astfel să se înlăture primejdia pe care o implică invocarea unei forțe supranaturale) și, prin urmare, nu-i absolut necesară schimbarea lui *d* în *g*. La *diavol*, singura posibilitate de diferențiere fonetică este tocmai această transformare a consoanei inițiale. Se poate da însă și alt răspuns, mai aproape de realitate: *ĭ* provoacă înmuierea lui *d* și apoi, ca o consecință inevitabilă, prefacerea lui în *ǵ*, mai ușor decît *i*. Afară de asta, subiectul vorbitor simte, cred, nevoia, de ordin strict intelectual, să pronunțe foarte închis pe *ĭ*, pentru a evita confuzia lui *ĭa* cu *ĕa* [1].

§ 6. Pe lîngă modificările fonetice de felul celor discutate pînă aici și care se produc spontan, fără amestecul voinței subiectului vorbitor, există altele, deosebite de acestea în ce privește originea și natura, dar asemănătoare din punctul de vedere al utilizării lor în vorbire. Voi înregistra cîteva, arătînd la fiecare particularitățile caracteristice.

Adverbul *bine* sună adesea, în vorbirea familiară, *bene*, așadar cu *i* accentuat > *e*, care nu se poate explica fonetic. Fenomenul presupune o articulare a lui *i* cu organele oarecum relaxate, ca atunci cînd dăm un răspuns în silă, fără convingere, sau neglijent, dintr-un fel de lene, care arată că nu participăm cu tot sufletul la ce spunem. Relaxarea aceasta face ca *i* să se pronunțe foarte deschis și să se confunde, deci, cu *e*. Să ne închipuim că sîntem întrebați de un prieten despre sănătate, afaceri etc. și avem impresia că întrebarea este o simplă formalitate, ceva de prisos etc. Răspunsul nostru se va conforma, printr-un act de voință, ambianței morale create de atitudinea partenerului, va fi, adică, și el o simplă formulă de politețe, dar prezentată în așa mod, încît să exprime aceeași lipsă de interes, de participare sufletească, la fel cu întrebarea însăși. Și cum răspunsul cerut de convenințele sociale este, de obicei, *bine*, vom pronunța acest cuvînt, potrivit celor spuse aici, *bene*. Mai interesant pentru discuția noastră este că această variantă s-a răspîndit în anumite cercuri orășenești cu un sens totdeauna glumeț, produs tot al voinței și urmărind să creeze o atmosferă de bună dispoziție, de intimitate [2]. Foarte des se zice *bene mersi*, tocmai cu intenția (ironică!) de a conserva nemodificată formula stereotipă *(bine mersi)*, care, de mult ce se întrebuințează, a ajuns să nu mai spună nimic.

Și mai vizibilă apare intervenția voinței, cu același scop de a provoca rîsul, la pronunțarea aproximativ ... englezească a subst. *plugar*, ca nume, pe vremuri, al celor mai ieftine țigări românești. Ironia este provocată aici de contrastul dintre calitatea inferioară a tutunului și aerul mai mult decît distins al etichetei, care amintește cunoscătorilor că produsele englezești sînt, în acest domeniu, superioare tuturora. Am auzit eu însumi, printre ieșeni, și nu numai o dată, pronunțarea *plögăr*, pe care apoi am găsit-o și în limba scrisă: *Tutunul pămîntiu al țigării avea un miros aspru și iute, ca de țărînă. Nu degeaba îi spunea «Plugar» sau «Pleugher», după fantezista pronunțare a lui Sandi, i r o n i c ă p a r o d i e r e* [3] *a aristocraticelor «Chesterfield», de odinioară* (VR, aug. 1938, p. 47).

[1] Amănunte, precum și fapte paralele din alte limbi poate găsi cititorul în articolul meu *Demon* din „Dacoromania" VII, p. 140 urm.

[2] Nu poate fi vorba de o imitare a ital. *bene*, cum ar fi ispitit cineva să creadă, grație identității fonetice desăvîrșite. Un argument, indirect, dar puternic, împotriva unei astfel de ipoteze ne oferă fr. *bien*, care, în formula *eh, bien*, atît de frecventă în vorbirea familiară, pierde pe *i*, ceea ce se explică la fel cu rom. *bine* > *bene*.

[3] Aceste cuvinte sînt subliniate de mine, fiindcă ne dau 'cheia' modificării aici în discuție. Ele arată totodată că ironia lovește pe cei care, în momente de ... belșug bănesc, fac un lux exagerat chiar și cu țigările, pentru ca după aceea să ajungă la ... „Plugar"!

§ 7. Altă dată se recurge, iarăşi voit, la aspectul fonetic învechit, adică d e m o d a t[1], al unor cuvinte, cu scopul de a ironiza noţiunile respective şi pe cei care mai ţin la ele. De obicei avem a face cu neologisme, introduse la noi din limbi şi în epoci diferite, fapt care explică pe de o parte deosebirea de pronunţare, pe de alta vîrsta mai mare a unuia dintre cele două aspecte. Procedeul aparţine, în general, limbii literare, fiind utilizat din belşug, de către scriitorii satirici şi umorişti, dar, sub influenţa acestora, el ne întîmpină şi în vorbirea multor oameni culţi. Iată cîteva exemple de acest fel din opera lui Caragiale: *ţivileşte, soţietate, cestiuni, finanţiară, reghistrat, ţilindru, canţilerie*[2], *harahter* etc. Cf. şi următorul pasaj din Ci, p. 23: *Franţuzul veni în pas gimnastic cu cele două silfide şi făcu obişnuitul ţ e r e m o n i a l cu o deosebită solemnitate.*

Foarte numeroase, tot la Caragiale, dar şi la alţi autori, sînt neologismele modificate din ignoranţă, adică din incapacitatea subiectelor vorbitoare de a şi le însuşi sub forma lor corectă. Ele au rostul să caracterizeze şi din punct de vedere lingvistic personajele respective, care, prin tot ce fac şi spun, sînt ridicole, deci vrednice de dispreţ. Marea majoritate a acestor cuvinte au ori au avut o existenţă reală. Aşa se face că le întîlnim, cu exact aceeaşi înfăţişare, la mai mulţi scriitori. Destule sînt însă creaţii proprii, conforme, în general, cu spiritul limbii noastre, aşa cum se manifestă el în cazurile cu adevărat existente. Caragiale s-a distins printr-o intuiţie nu numai subtilă, ci şi foarte justă, în imitarea a ceea ce s-ar putea numi 'legile fonetice' româneşti, acolo unde a purces la 'stîlcirea' neologismelor întrebuinţate de eroii comediilor şi schiţelor lui[3]. Multe au devenit un fel de bun lingvistic comun, căci au intrat în vorbirea oamenilor de cultură, care le invocă la tot pasul. Mai cu seamă acest aspect al problemei interesează discuţia noastră şi motivează, deci, luarea ei în considerare.

Dau lista mai mult ori mai puţin completă a exemplelor găsite în comediile lui principale: *bampir, famelie, renumeraţie, catrindală, fonçie, fotel, docoment, nifilist, scrofuloşi (la datorie), naturel, depandă, suspandaţi, cioclopedică, andresă, andrisant, enfluanseze, enteres, stabilament, bagabont, ambiţ*[4], *prezanţi, musiu, pasion, cumbate, costituţiune, viritabil, ezirciţ, cremenal, isplic, santimuri, compromentez, catindat* (şi *catindez*), *itidenţie, (par) examplu, asenţie, vitrion, grandirop, particuler, intrigatoriu, volintir, (cerneală) violentă, bagadel, (lege de) murături, fandaxie, iluzii* (pentru *aluzii*). Să se adauge: *atistament, agalizată, antilerie, filopseră, ambiţ, fixonomie, asenţie* (Br-V).

§ 8. În această listă figurează cuvinte care, din punct de vedere pur lingvistic, nu pot fi interpretate în acelaşi chip. Dar amănuntul nu interesează. Efectul produs asupra cititorului şi al ascultătorului este pretutindeni identic. Printre ele avem cîteva e t i m o l o g i i p o p u l a r e: modificări fonetice produse sub influenţa unui cuvînt, de obicei vechi (sau mai vechi, mai răspîndit şi, deci, mai cunoscut), cu care seamănă foarte bine ca sunete neologismul şi cu care acesta ajunge să se confunde *(scrofulos, murături* etc.). Dacă mă opresc în special asupra lor este din cauză că fenomenul apare şi la alţi scriitori, care nu-l utilizează totdeauna cu intenţii satirice. Observaţia este valabilă şi pentru alte exemple de felul celor înregistrate mai sus, ceea ce dovedeşte că nu numai aspectul cuvîntului, ci şi situaţia, atmosfera generală a povestirii, contribuie la producerea efectelor

[1] De aici nuanţa comică.

[2] Îl citez aici pentru *ţ* în locul lui *č*.

[3] Predecesorul său, Alecsandri, a reuşit şi în această privinţă mai puţin decît autorul *Scrisorii pierdute*. Vezi IORGU IORDAN, *Limba „eroilor" lui Caragiale*, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice, Ediţia a II-a, Bucureşti 1955.

[4] Apare şi la Br-V, apoi la numeroşi scriitori umorişti (totdeauna în gura oamenilor inculţi).

stilistice. Cu etimologia populară merge c o n t a m i n a r e a: două cuvinte, asemănătoare ori nu, se combină, pentru a da naştere unuia nou. Fenomenul se produce şi involuntar, dar şi cu voinţă. Iată cîteva cazuri, găsite la Creangă: *nepurcel* < *nepot* + *purcel* *(He, he! , bine-ai venit, n e p u r c e l e !)*; *Dumnezeu să-l i e p u r e!*[1]; *furlua* < *fura* + *lua (mai fiecare tovarăş al meu f u r l u a s e cîte ceva)*; *mîrşavă* = *marşandă (dar de cînd au luat «m î r ş a v e l e de modă»*[2] *locul gospodinelor romînce ...)*. Cf. şi *berbeteag* 'ameţit de băutură', pe care *Dicţionarul Academiei*, s.v. *beteag*, îl consideră ca o contaminare, tot glumeaţă, fireşte, a lui *beteag* 'bolnav' cu *bere* (= 'băutură în general'?), apoi *(eşti foarte) animabil* pentru *amabil*, *furgăsi* < *fura* + *găsi* ş.a.

[1] Sub raportul strict formal, s-ar părea că n-avem a face cu o contaminare: *ierte* a fost înlocuit prin *iepure*, ceea ce, pentru cine nu-i deprins cu procese lingvistice de acest fel, ar putea da impresia unei etimologii populare (cf. *scrofulos*, care a luat locul lui *scrupulos*, tot aşa *murături* pentru *moratoriu)*. Trebuie ţinut seamă de conştiinţa subiectului vorbitor, şi este sigur că acesta simte în silaba iniţială a lui *iepure* pe *ie* din *ierte* (datorită, evident, sensului întregii formule). Unii editori ai lui Creangă afirmă că *iepure* stă pentru *apere* şi că explicaţia acestui „joc grosolan de cuvinte" a dat-o chiar povestitorul.

[2] Pus în ghilimele de Creangă însuşi, ca să înlesnească cititorului înţelegerea acestei sintagme.

CAPITOLUL II

DISPARIȚII DE SUNETE

§ 1. În condiții psihologice asemănătoare cu cele descrise pînă aici sunetele pot să și dispară, iarăși contra 'normelor' fonetice. Astfel imprecația *bate-te-ar Dumnezeu!* apare des sub aspectul *'ate-te-ar...*, cu *b* căzut în mod 'neregulat'. Explicația dată mai sus (p. 33—34.) pentru *ăracan...* < *săracan...* se potrivește și aici, unde am putea invoca, în subsidiar, drept cauză psihologică, și șovăirea subiectului vorbitor între mînie, provocată de purtarea celui blestemat, și dragoste (în ipoteza, foarte frecventă, că obiectul blestemului este un membru al familiei, de obicei un copil). Ca atîtea alte formule, devenite, prin forța lucrurilor, șabloane, și aceasta apare în tot felul de împrejurări, unele foarte deosebite de cele inițiale. Așa se explică, de pildă, prezența subst. *noroc* (în locul lui *Dumnezeu* sau al lui *foc*, *boală* etc.): *'ată-te norocul (să te bată)!*, care arată că sensul peiorativ al verbului s-a șters cu desăvîrșire. Acest fapt a înlesnit răspîndirea formei fără *b-*, deci atenuarea intențiilor răzbunătoare, și acolo unde substantivul n-are o semnificație favorabilă sau măcar inofensivă, de ex. în *'ată-te pustia!* O dată început, procesul de slăbire a înțelesului originar malițios a continuat să se adîncească, ajungînd, din punct de vedere fonetic, la o amputare și mai serioasă a verbului, prin dispariția întregii silabe inițiale, ceea ce-l face aproape de nerecunoscut: *:'Tă-vă pustia, privighetori, să vă bată, că știu că vă drăgostiți bine!* (Creangă).

Cu *'(a)tă-te* ... merge, mai ales formal, *zice că*, devenit *'ice-că* și apoi *'ci-că*. Sub acest ultim aspect s-a gramaticalizat în așa măsură, încît ne vine greu să admitem că ar fi produsul afectului și mai greu încă să dovedim o atare ipoteză. Trebuie să pornim de la emoția unui subiect vorbitor care raportează vorbele amenințătoare sau deznădăjduite ale cuiva: zguduit de cele auzite (și văzute!), 'înghite' sunetele inițiale (cum își înghite, în împrejurări similare, suspinele ori lacrimile).

§ 2. Mai apropiat, ca situație exterioară și moment psihologic, de *'ată-te...* este *'oamne fereşte!* (adesea cu o aspirație foarte perceptibilă: *hoamne...*) pentru *Doamne fereşte!*, extrem de răspîndit mai ales în vorbirea femeilor simple și de o anumită vîrstă [1]. Formula a devenit o adevărată exclamație, care n-are totdeauna semnificație stilistică propriu-zisă. Eu am auzit-o adesea la oameni care parcă se trezeau din somn, adică dintr-o reverie, deci nestăpînind cum trebuie mijloacele lor de exprimare lingvistică. În acest sens pledează fenomenul similar *'ai 'ine* < *mai bine* din următorul citat: *Și iar, după o pauză mai lungă c ă s c î n d*[2]*: — 'a i 'i n e luai în arendă o moșie de-a Academiei* ... (Br-V, p. 10).

Nevoia de a 'înghiți' sunetele inițiale, cauzată de o respirație neregulată, pare a fi intervenit și în căderea lui *a-* din *atîta mare!: Și el, cît era de ostenit, ne prindea cîte pe unul,*

[1] *Judecînd după impresiile mele*, destul de depărtate în timp.
[2] Subliniat de mine.

ca la «baba-oarba», ne ridica în grindă, zicînd: «'t î t a m a r e!» şi ne săruta pe fiecare (Creangă). Cine a săvîrşit el însuşi această mişcare ştie că pe *a-* din *atîta* nu-l pronunţăm, cel puţin nu-l pronunţăm în mod perceptibil pentru alţii, căci descompunem oarecum cuvîntul în două părţi, corespunzătoare celor două părţi ale mişcării, una de aplecare (ca să putem apuca copilul cu mîinile), scurtă şi uşor de executat, alta de ridicare, cu copilul în mîini, care durează şi oboseşte. Primei, neînsemnată în comparaţie cu a doua, îi corespunde silaba iniţială (un singur sunet!) a lui *atîta*, celeilalte, restul (urmat de adj. *mare*). Situaţia seamănă foarte bine cu aceea a oamenilor care ridică o greutate: ca să se îndemne şi totodată să-şi coordoneze gesturile, ei strigă *(h)ărup*, pronunţat *(h)ă* (acesta foarte încet, adesea nici nu se aude) şi, după o pauză destul de lungă, *rup*. În cazul lui *'tîta mare!* a intervenit, cu siguranţă, şi intenţia de a imita vorbirea copiilor, care, indiferent cum, 'stîlcesc' cuvintele (şi *'tîta* pentru *atîta* reprezintă o asemenea 'stîlcire').

§ 3. Deosebit de cazurile acestea, prin poziţia medială a sunetului dispărut, este *ciste* pentru *cinste: Gică-l mai înghiontește o dată, cu-nțeles: — Fac, i o, c i s t e ...* [1] *şi amîndoi intră în prăvălie* (RB-R, p. 123). Dacă, după cum cred, nu-i vorba de o modificare fonetică afectivă la origine, se impune să plecăm de la sensul propriu al substantivului, poate, mai degrabă, de la adj. *cinstit*. Cînd insistăm asupra semnificaţiei lui morale, ca să convingem pe partenerul neîncrezător despre cinstea noastră sau a unui prieten, 'apăsăm', fără să vrem şi chiar fără să ne dăm seama, pe începutul cuvîntului [2]. Urmarea este ori poate fi dispariţia lui *n* (de fapt, dispariţia nazalităţii lui *i* din prima silabă, căci prezenţa lui *n* se reduce, în asemenea cazuri, la simpla nazalizare a vocalei precedente).

§ 4. Alături de căderea unor sunete izolate întîlnim dispariţii de s i l a b e î n t r e g i, fie iniţiale (ca în cazul lui *'tă-vă...*), fie din interiorul cuvintelor. Hotărîtoare este, de cele mai multe ori, poziţia accentului: silabele accentuate rezistă mai bine decît cele neaccentuate. Această constatare corespunde normelor limbajului obiectiv şi, în consecinţă, ar fi un indiciu că n-avem a face cu modificări produse de afect, care trece peste tot ce înseamnă ori poate însemna 'regulă'. Să vedem mai întîi faptele.

Substantivele *cocon, cocoană* pierd, în vorbirea familiară, prima silabă. Fenomenul se va fi produs în condiţii favorabile din punct de vedere fonetic, şi anume la vocativul acestor substantive urmate de un nume de botez: *cocoane Ion!, cocoană Marie!* Accentul principal al sintagmei stă pe nume şi este foarte puternic, din cauză că elementul deosebitor de la un caz la altul îl constituie tocmai numele, nu titulatura, aceeaşi totdeauna. Afară de asta, cînd strigăm pe cineva care se găseşte la oarecare depărtare, îi spunem numele tare, de teamă că nu ne aude. Urmează că pe *cocoane* etc., deja slab accentuat din cauza rolului sintactic secundar, îl pronunţăm şi mai slab, conform principiului compensaţiei, care lucrează şi în domeniul vorbirii umane. Dispariţia lui *co-* este uşurată de numeroşi factori: la cei arătaţi chiar acum se adaugă lipsa accentului (căci, indiferent de poziţia lor în frază, aceste cuvinte se accentuează totdeauna pe silaba penultimă) şi asemănarea de sunete, care merge aproape pînă la identitate, cu silaba următoare. Acest din urmă amănunt dă naştere întrebării, dacă dispariţia lui *co-* s-a produs dintr-o dată ori a trecut prin faza intermediară *ccoane*, aşadar cu căderea prealabilă a lui *o*.

[1] Subliniat de autor, ceea ce arată că pronunţarea e reală şi aparţine 'eroului' (personaj de la periferie).

[2] Observăm (şi vom observa mereu) că, de obicei, partea iniţială a cuvintelor şi a formulelor este supusă modificărilor provocate de afect. Lucru firesc, deoarece forţa emoţiei atinge maximum în momentul cînd, sub imperiul ei, începem a vorbi, a o exprima lingvistic.

Ipoteza a doua găsește sprijin în pronunțarea cu *c* lung (*cc*), care se întîlnește adesea, precum și în paralela *mmăligă* (popular, alături de *măligă*, pentru *mămăligă*). Indiferent de explicație, fapt este că astăzi toți românii care spun ori aud pe alții spunînd *coane*, *coană* văd în aceste cuvinte aspectele, amputate de silaba inițială, ale lui *cocoane*, *cocoană*. (Să se compare și *naș* < *nănaș*.)

De la vocativ fenomenul s-a extins la nominativ și acuzativ *(conu Ion, coana Maria)*, apoi la genitiv și dativ, care s-au adaptat cu atît mai ușor la noua situație, cu cît ele se formează cu *-lui* antepus (asta la masculin [1]: *(a) lui conu Ion*), nu postpus, ca de obicei, ceea ce se datorește sentimentului că întreaga sintagmă este un nume propriu [2].

§ 5. Poate fi vorba de afect propriu-zis într-un caz ca acesta? Dacă socotim 'chemările', 'strigările' ș.a. drept manifestări ale unor stări sufletești afective, și trebuie să le considerăm astfel, cel puțin în anumite condiții, răspunsul nu poate fi decît afirmativ. Mai este însă ceva. Formula caracterizează limbajul familiar, care implică legături de prietenie, adesea de rudenie mai depărtată, între conlocutori. Împrejurarea că, de multă vreme, ea s-a răspîndit și s-a banalizat nu prezintă importanță pentru discuția noastră. Dar chiar astăzi, în mod normal, utilizarea ei între oameni de condiție socială egală presupune existența unor relații la baza cărora stă dragostea, amestecată cu respect (cînd îi desparte o diferență de vîrstă) [3]. Iar dacă avem în vedere pe servitori, cerșetori etc., care o întrebuințează regulat (mai ales în Moldova), încă nu putem elimina afectul: atașament față de stăpîni la unii, dorința de a înduioșa la alții. Dealtfel ne putem întreba, în ce mediu s-a ivit fenomenul nostru: nu cumva oamenii de serviciu și țăranii sînt inițiatorii lui? Problema e prea complicată, din cauza numeroaselor înțelesuri ale lui *cocon*, care îngreuiază și stabilirea unei etimologii sigure [4]. Afară de asta, ea nu interesează direct discuția de față.

Răspîndirea lui *conu* etc. s-a făcut și în alt sens. Nu numai ca anexă a unui nume personal, ci și singure aceste cuvinte apar 'scurtate' (de astă dată exclusiv la vocativ). De asemenea au influențat ele asupra derivatelor: *conaș*, *conășel* (pentru *coconășel*, în gura țiganilor și a cerșetorilor), *coniță*. Cf. și *coana mare* 'bunica' (în vorbirea oamenilor de serviciu, dar acceptat și de stăpîni) [5]. Nuanța semantică predominantă este, pretutindeni, 'familiaritatea' (în sens foarte larg și foarte vag), cum dovedesc atîtea opere literare cu subiecte din viața țărănească și dintr-un anumit mediu orășenesc [6].

La fel se prezintă lucrurile, în toate privințele, cu sinonimul moldovenesc al lui *cocoană*: *duducă* > *ducă* *(ascult porunca d u c ă i G h i z e l a*, 1907, II, p. 36).

§ 6. Alte cuvinte, aparținînd aceleiași sfere de acțiune, diferă de precedentele numai prin p o z i ț i a a c c e n t u l u i, care nu împiedică totuși producerea fenomenului în condiții absolut identice: *nenea (Gheorghe)* > *nea* și *lelea (Ioana)* > *lea*, existente, după

[1] Poate și la feminin: cine zice *(a) lui Maria*, și sînt destui care zic așa, n-au cum să se ferească de *(a) lui coana Maria*.

[2] Și acest fapt trebuie să fi contribuit la 'scurtarea' fonetică a cuvintelor noastre.

[3] Un exemplu elocvent este următorul. Lui Mihail Sadoveanu scriitorii ieșeni de la „Viața românească" (frații Teodoreanu, Demostene Botez, Topîrceanu) îi spuneau *coane* (și *conu*) *Mihai*. Deosebirea, de natură afectivă, dintre această formulă și *Domnul(e) Sadoveanu* sare în ochi.

[4] Vezi *Dicționarul Academiei*, s.v.

[5] Iată un citat interesant: *Adineaori doar spunea că se duce la c o n i ț a A l i c e, acum zice că se duce la c o a n a m a r e...* (VR, febr.-martie 1936, p. 40).

[6] *Conașii* este titlul unui roman (moldovenesc!) de Gh. Brăescu.

cît ştiu, numai în graiurile populare [1] munteneşti. Faptul că de astă dată a dispărut silaba accentuată probează că accentul ei a fost foarte slab, şi aceasta, din cauza accentului puternic al numelui următor, cum am susţinut în discuţia privitoare la *conu* etc. El confirmă însă şi altă constatare, aceea că începutul cuvintelor de acest fel, indiferent dacă poartă ori nu accent, este mai expus dispariţiei, conform principiului, iarăşi enunţat, că afectul are mai mare vigoare în momentul cînd emitem, sub imperiul lui, primele sunete.

Nea şi *lea* prezintă interes şi din alte puncte de vedere. La *conu* < *coconu* ne-am întrebat dacă silaba iniţială a căzut dintr-o dată sau treptat. Aici o asemenea întrebare nu-i posibilă, fiindcă *ne-* este accentuat, şi, oricît de slab ar fi accentul, *e* nu putea dispărea singur, ci numai împreună cu consoana precedentă. Am avea o h a p l o l o g i e: din două silabe consecutive identice dispare una, care-i simţită ca fiind de prisos[2]. Finala *-a* ne trimite la nominativ: *nenea Gheorghe, lelea Ioana,* nu la vocativ, cum am admis pentru *conu, coana.* Aceste două fapte pot zdruncina explicaţia dată acolo în ce priveşte amănuntele corespunzătoare. Dar nu cred că este cazul. Din moment ce lingvistica nouă a acceptat ideea că fiecare cuvînt are istoria lui şi că, deci, fiecărui cuvînt trebuie să-i aplicăm normele proprii de evoluţie, cu atît mai mult se impune respectarea acestui principiu în domeniul stilisticii, unde fenomenele sînt, într-un anumit sens, unice [3].

§ 7. Deoarece sîntem la t i t u l a t u r i, se cuvine să mă ocup acum de sinonimul 'solemn' al lui *cocon,* adică de *domn.* Urmat de un nume propriu, acest cuvînt se reduce la *dom* sau *don* (după natura sunetului de la începutul numelui următor): *Dom Popescu, Don Vasilescu.* Mai frecventă şi mai izbitoare pare această 'scurtare' cu nume de profesiuni după ea: *dom profesor, don căpitan* etc. în loc de *domnul* . . . sau *domnule...* Situaţia seamănă cu a lui *conu.* Singura deosebire esenţială vine de la accent: aici prima silabă este accentuată şi de aceea se păstrează [4]. În ce priveşte mediul unde se va fi produs fenomenul, cred că este cel cazon. Acolo, date fiind ierarhia strictă şi marea mulţime a subalternilor, se întrebuinţa *domn* infinit mai des decît aiurea, acolo condiţiile erau mai favorabile pentru producerea lui [5].

De ce n-a dispărut prima silabă, care, deşi accentuată, putea să cadă (ca la *nenea* > *nea*)? Un răspuns gramatical, adică pur formal, ar fi că silaba a doua, în cazul nominativului, se reduce, de fapt, la articol *(dom-nul),* şi aproape tot aşa stau lucrurile cu silabele a doua şi a treia ale vocativului *(dom-nu-le).* Ar fi însemnat să dispară tocmai partea purtătoare de înţeles a cuvîntului şi să rămînă morfemul, care exprimă numai raportul sintactic. Trebuie să fi intervenit însă şi altceva. *Domn* are, spre deosebire de *cocon,* un accent mai

[1] Aşa se explică nuanţa ironică pe care o pot ele avea (mai ales primul) în anumite împrejurări. Cf., de pildă, *să vorbească şi nea Ion, că şi el îi om,* unde ironia vine însă şi de la *Ion,* depreciat ca nume de botez, din pricina marii răspîndiri (cum arată şi formula «întreagă» *nenea Ion*).

[2] Să se compare *cărează* < *căcărează,* unde vor fi intervenit şi consideraţii eufemistice, apoi *măligă* < *mămăligă,* n. top. *Hurezul* (Vîlcea) din mai vechiul, atestat, *Huhurezul.*

[3] În vorbirea populară din sudul Moldovei (Tecuci) lui *nea* şi *lea* îi corespund *băţa* < *bădiţa* şi *lelţa* < *leliţa,* cu dispariţia lui *i* a c c e n t u a t (la primul lipseşte întreaga silabă: *-di-,* dar este sigur că întîi a căzut numai *i,* iar *d* s-a asimilat la *ţ* următor, pierzîndu-se în acesta).

[4] Neînsemnat pentru discuţia noastră este amănuntul că 'sincopat', *domn* apare singur numai la vocativ: *donle* (cf. *Coborîrea, domlor!, strigă taxatorul...,* Răd II, p. 185).

[5] Nu-i o simplă întîmplare, desigur, apariţia în literatură a lui *don* tocmai prin intermediul unei opere cu subiect din viaţa de cazarmă: *Don Vagmistru.* Să se compare „abreviaţia", produsă în acelaşi mediu, *'zent'* (pentru *prezent!*): o foloseau soldaţii la facerea apelului. Unii scriitori recurgeau la ea, cu intenţii umoristice, în împrejurări determinate. Şi elevii răspundeau, de obicei în glumă, *'zent!',* cînd „se striga catalogul".

puternic decît al numelui însoțitor. Românii spun *dómnul Popéscu, dómnule căpitán,* nu *dómnul Popéscu* etc., cum ne-am aștepta, luîndu-ne după *cocónu Iőn* și după modelele străine ale formulei în discuție *(Monsiéur Jeăn, Hérr Profĕssor)* [1]. Forța mare a accentului a ajutat la păstrarea intactă a silabei inițiale, care prezintă și avantajul, foarte important, că conține sensul propriu-zis al cuvîntului. Deosebirea față de *cocon* s-ar datori faptului că *domn* s-a întrebuințat din capul locului și continuă să se întrebuințeze pînă astăzi și singur, nu numai împreună cu un nume, avînd numeroase înțelesuri ('Dumnezeu', 'monarh', 'stăpîn' ș.a.).

Dintre cuvintele care aparțin la familia lui *domn*, singur *domnișoară* se întîlnește cu modificarea fonetică aici în discuție: *don'șoară* (VR, 2 mai 1943, p. 1).

§ 8. Pronumele de reverență formate din subst. *domnie* și adjectivul posesiv corespunzător sînt de asemenea supuse unei amputări silabice. Condițiile de ordin social și psihologic se apropie în largă măsură de cele arătate la *domn*, lucru firesc, deoarece avem a face, în fond, tot cu un fel de titulaturi. Trebuie precizat că numai formele familiare pierd o parte din sunetele lor, nu și cele solemne *(Domnia-ta, Domnia-voastră* etc.), constatare iarăși logică: am văzut doar că afectul, cu toate urmările lui, se manifestă tocmai în vorbirea curentă, de toate zilele, care se caracterizează printr-o libertate aproape desăvîrșită. Astfel, *Dumneata, Dumneavoastră, Dumnealui, Dumneaei* devin *(m)neata, (m)neavostră, (m)nealui, (m)neaei*, a căror valoare stilistică, existentă în împrejurări determinate, poate fi destul de variată (predomină nuanța ușor ironică, glumeață, mai ales între membrii aceleiași familii, între prieteni etc.) [2]. Țăranii și orășenii de la periferie le utilizează în mod obișnuit, așa că la ei posibilitatea de a le colora afectiv este, cel puțin principial, exclusă.

Observăm că pretutindeni, la pronumele de reverență, prima silabă este aceea care cade. Faptul se explică tot cu ajutorul accentului. Deoarece elementul deosebitor de la o persoană la alta, de la un gen la altul etc., îl constituie posesivul, nevoia de a înlătura orice putință de confuzie a dus, din capul locului, la accentuarea părții finale a acestor formații. Începutul, același la toate *(dumnea-)*, a rămas cu un accent secundar, deci slab, care n-a putut împiedica dispariția primei silabe.

Dumneata apare 'scurtat' și la genitiv-dativ: *(m)ne(a)tale* [3]. Această formă, care nu prezintă nici un interes deosebit, are varianta, foarte răspîndită mai ales în graiurile moldovenești, *mata(le)*. Valoarea ei afectivă este clară și neobișnuit de mare. Cine se folosește de amîndouă știe că *dumneata(le)* se spune unui om care ne este indiferent, pe cînd *mata(le)* este rezervat ființelor respectate și iubite totodată, în primul rînd părinților. Acest amănunt ne lămurește, fără nici o dificultate, originea ultimei forme. Modificarea care a dat naștere lui *mata(le)* este prea profundă, pentru ca să ne-o putem explica pe cale normală (fie ea și stilistică). De aceea trebuie să admitem că «autorii» lui *mata(le)* sînt copiii, la începutul activității lor lingvistice, cînd se luptă cu greutățile limbii materne. În acest sens pledează și aspectul morfologic al cuvîntului nostru: *matale* se întrebuințează la toate cazurile, dar vede oricine că funcția originară, foarte frecventă pînă astăzi, este de genitiv-dativ. Extinderea lui la nominativ-acuzativ nu s-a putut produce decît în vorbirea unor oameni care nu stăpîneau bine sistemul lingvistic românesc, deci tot în

[1] Această repartiție a celor două accente este așa de caracteristică pentru limba noastră, încît numeroși români nu pot s-o evite nici cînd vorbesc o limbă străină.

[2] Cf. și NM, p. 251: *Dau odaia unei femei serioase!, am lămurit-o eu. — Păi, mai serioasă ca mine? s-a izmenit ' m n e a e i*, unde ironia e disprețuitoare.

[3] Celelalte au o singură formă pentru toate cazurile. Dealtfel și acesta tinde să-și unifice flexiunea. Foarte mulți români spun, indiferent de caz, numai *(dum)neatale* sau chiar numai *(dum)neata.*

vorbirea copiilor. De la aceştia şi l-au însuşit părinţii, apoi alţi adulţi [1], deocamdată numai în relaţiile lor cu copiii, apoi, prin obişnuinţă, în toate împrejurările [2].

Tendinţa de a 'scurta' astfel de cuvinte este, graţie afectului, atît de puternică, încît se manifestă şi la derivatele lor. Astfel diminutivele lui *matale*, şi ele produse afective (ale dragostei, apoi ale ironiei binevoitoare etc.), pierd silaba iniţială: *mătăluţă* şi *mătălică* devin, prin unele ţinuturi muntenești, *tăluţă* şi *tălică*.

§ 9. Cu termenii discutaţi pînă aici seamănă, în multe privinţe, formule de salutare ca *bună ziua!* , *bună seara!* etc., pe care cunoscuţii şi prietenii între ei le reduc la *'nă ziua!*, *'nă seara!* (mult mai des prima, probabil pentru că se bucură de o circulaţie mai mare). Şi aceasta, drept urmare a unei stări sufleteşti afective, cam vagă, e adevărat, dar reală: este atmosfera amicală, de familiaritate, care permite, ba chiar provoacă abaterea de la aspectul consacrat al sintagmei, obligatoriu în relaţiile cu străinii şi cu superiorii noştri. Din punct de vedere fonetic, situaţia se prezintă întocmai ca la *coconu* ...[3]: accentul principal stă pe partea a doua a formulei, prin urmare se 'scurtează' adjectivul precedent, care este oarecum de la sine înţeles. Acest ultim detaliu explică încă un fapt, şi anume dispariţia lui *bună*. Căci auzim adesea şi numai *ziua!*, *seara!* Adică ni se pare că auzim numai atîta. Chiar dacă nu percepem nici un sunet de-al adjectivului, subiectul vorbitor are conştiinţa că-l pronunţă, iar partenerul sau ascultătorul îi simte de asemenea existenţa, graţie unei pauze care precedă substantivul şi care corespunde n u pronunţării lui *(bu)nă*, ci 'înghiţirii' acestuia (sub forma unei inspiraţii de aer).

O situaţie specială are *bună dimineaţa!*, prin faptul că amputarea lui se produce altfel. În loc de *'nă dimineaţa!*, cum ne-am aştepta, se spune numai *'neaţa!* Deosebirea se datoreşte, în primul rînd, ritmului silabic, care nu este, nici nu poate fi identic cu al formulelor similare precedente. Substantivul are aici patru silabe, acolo două. Dar atunci această formulă, oricît de tare s-ar 'scurta', ar trebui să rămînă cu mai multe silabe sau măcar cu tot atîtea ca celelalte. De fapt, se realizează ipoteza a doua. Căci *'neaţa!* este pentru conştiinţa noastră lingvistică echivalentul lui *'nă neaţa!* aşa cum *ziua!*, *seara!* sînt egale cu *'nă ziua!*, *'nă seara!* (v. mai sus). Aici intervine un amănunt oarecum material în sprijinul afirmaţiei mele: *neaţa!* are un *n* lung, cel puţin de obicei, dacă nu totdeauna. Nu-i exclus totuşi să avem a face cu o imitaţie voită (în scopuri glumeţe) a pronunţării (reale ori presupuse, nu importă) din vorbirea copiilor. Dovadă ar fi formula *'neaţa laş!*, pe care am auzit-o adesea prin Muntenia la adresa copiilor (în glumă, şi la adresa adulţilor) şi care reprezintă, cu siguranţă, 'scurtarea', împinsă pînă la maximum, a primului 'vers' din cîntecul *Bună dimineaţa la Moş Ajun!* Explicaţia mi-a fost sugerată de faptul că mai ales şi tocmai cu prilejul sărbătorilor Crăciunului circulă insistent această salutare glumeaţă. Este foarte posibil ca un copil să se fi « încurcat » la rostirea versului citat şi să-l fi pronunţat aproximativ *'neaţa laş!* [4] În orice caz, despre o imitare a vor-

[1] Adulţii au simţit însă nevoia diferenţierii celor două perechi de cazuri, şi atunci, după modelul lui *dumneata-dumneatale*, au format de la *matale* un nominativ-acuzativ *mata*. În sudul Moldovei (la Focşani) am simţit o deosebire (semantică, nu morfologică) între aceste două forme: o doamnă spunea *matale* mamei şi *mata* soacrei sale!

[2] Să se compare situaţia perfect asemănătoare a lui *mamă*, *tată*, *ţaţă*, *nene*, *dadă*, *babă*, *nană*, *lele*, *papă* etc., cuvinte « create » de copii, cum arată clar aspectul lor fonetic (repetarea silabei la fiecare), dar acceptate cu vremea de toată colectivitatea lingvistică.

[3] Cu o uşoară deosebire, care nu contează: *bună* e accentuat pe prima silabă, *coconu* pe penultima.

[4] Cf. acum articolul *Dr. neaţaluş* de Paul Lăzărescu, în „Fonetică şi dialectologie" VIII, 1973, p. 203 urm. În ce priveşte etimologia acestui cuvînt, existent ca interjecţie în unele graiuri muntenești, cred că V. Bogrea, invocat de autor, a complicat zadarnic lucrurile. *Stilistica limbii române* pare a fi necunoscută lui Paul Lăzărescu.

birii copiilor, cu scopul de a obține efecte (chiar stilistice: haz, bucurie, bună dispoziție), avem dreptul să vorbim fără nici o îndoială [1].

Întrucît ne găsim la formule de salut, pot menționa, în treacăt, că infinitivul substantivat al verbului respectiv sună, în împrejurări ca cele descrise mai sus, *saltare!* [2]

§ 10. Dispariții de silabe, în condiții mai mult ori mai puțin asemănătoare cu cele de pînă aici, avem și la alte grupuri de cuvinte. Toate prezintă cîteva puncte comune, care trebuie arătate de pe acum. Mai întîi, silaba eliminată este pretutindeni prima (accentuată ori nu, după caz). Apoi, și acest detaliu merită atenție deosebită, stările afective care le-au dat naștere sînt de altă natură decît la exemplele precedente. În general, intervine nemulțumirea, cu nuanțele ei (supărarea, indignarea, mînia), iar ca efect, după producerea fenomenului, impresia de trivial sau obscen, care face ca formulele în discuție să fie evitate de oamenii mai sensibili prin fire și educație. Aproape toate au caracter și chiar aspect exterior de imprecații în sens larg (blesteme, înjurături ș.a.). Iată cîteva dintre cele mai obișnuite.

Verbul *mînca* pierde prima silabă în sintagme injurioase ca *mînca-te-ar ciuma!* (cu adaosul, foarte frecvent, *să te mănînce!*) : *'ca-te-ar boala!*, *'ca-l-ar moartea!* (*Ethnos* I, p. 191). Din punct de vedere strict fonetic, lucrurile se petrec în cea mai perfectă regulă: *mîn-* este o silabă neaccentuată (și așezată înaintea uneia cu accent foarte puternic). Subiectul verbului variază enorm, ca la orice blestem: forțe supranaturale răufăcătoare, tot felul de boli, sinonime afective de-ale primelor (*cînii, ciorile* etc., care trezesc ideea morții: trebuie să moară cineva pentru a fi mîncat de aceste animale). Dar, întocmai ca la *bate* (v. mai sus, p. 39.), acțiunea respectivă poate fi săvîrșită și de noțiuni binevoitoare: *noroc, mamă* ș.a. Evident că în asemenea cazuri atitudinea noastră este cu desăvîrșire alta. Totuși, și iarăși potrivit psihologiei umane, aptă de a străbate cu ușurință cele mai variate faze de ordin sentimental, *'ca-te-ar norocul!*, *'ca-l-ar mama!* etc. se întrebuințează, ba încă des, și cu intenții ironice. În special construcția a doua se pretează la acest uz: de la mame, care se «prăpădesc» (în mod sincer, firește) de dragul copiilor lor, ea a fost împrumutată, în batjocură, de oameni străini [3], cu altfel de sentimente pentru aceste ființe. Așa se explică înlocuirea lui *mama* prin *măsa*: *'ca-l-ar măsa!*

§ 11. Ultimul exemplu ne duce în mod logic la 'scurtările', cu aspect trivial, *măta* < *mamă-ta* și *măsa* < *mamă-sa*. Surprinde aici, oricît am fi de obișnuiți cu abaterile limbajului afectiv, căderea primei silabe, care este nu numai accentuată, ci poartă chiar accentul principal al sintagmei (cel secundar, destul de slab, stă pe *ta* și *sa*). N-avem măcar situația de la *nenea Ion* > *'nea Ion* sau de la *bună ziua!* > *'nă ziua!*, unde dispare, într-adevăr, tot silaba inițială care-i accentuată, dar accentul acesteia este secundar, din cauza cuvîntului următor puternic accentuat. Ca să înțelegem producerea fenomenului în cazul de față, trebuie să pornim, cred, de la formula întreagă, din care *măta* etc. reprezintă un fragment. Această formulă nu poate fi decît o înjurătură, cu accentul principal pe cuvîntul imediat precedent, astfel că *mamăta* etc. (sau, mai degrabă, genitivul *mamă-tei*), indiferent de chipul cum se accentuează luat singur, t r e b u i a să piardă o bună parte

[1] Fenomenul apare, cum e de așteptat, și în alte limbi. Cf. germ. *'n Tag!*, *'n Abend!* pentru *guten Tag!*, *guten Abend!*, apoi *Morgen!* (fără *'n* înainte sau, mai exact, fără să fie perceput) pentru *guten Morgen!*, fr. *Sieurs-dames* pentru *Bonjour, Messieurs et Mesdames.*

[2] Despre *sal't!* în loc de *(vă) salut*, v. mai departe.

[3] Nu-i obligatorie această ipoteză. Ironia s-a putut ivi, și, odată cu ea, uzul în discuție, chiar la un membru al familiei, de pildă la tatăl copilului, pe care dragostea exagerată și, mai ales, rău plasată a mamei îl enerva în anumite momente.

din intensitatea accentului şi să fie tratat ca un cuvînt slab accentuat. Mai puţin verosimilă, fiindcă-i mai complicată, mi se pare ipoteza că ar fi căzut *-mă-* şi apoi, din lipsă de accent, ceea ce presupune însă existenţa unor cuvinte precedente, deci tot o construcţie propriu-zisă, *ma-* s-ar fi prefăcut în *mă-*.[1]

Oricum ar fi, *măta* şi *măsa* posedă o însemnată doză de trivialitate, care nu se poate explica decît admiţînd, cum am făcut deja, indirect, mai sus, că aceste cuvinte sînt fragmente de înjurături sau, cel puţin, se asociază în mintea noastră cu înjurăturile care le conţin (şi totdeauna sub aspectul lor 'scurtat')[2].

§ 12. Ar mai fi de amintit cîteva cazuri cu o situaţie specială în ce priveşte cauza amputării fonetice. Izvorul lor n u este afectul, dar intervine o stare sufletească afectivă la utilizarea lor, aşa că impresia produsă asupra partenerului şi a ascultătorilor, în general, nu diferă de a celor analizate mai sus. Trebuie precizat că totdeauna se recurge la ele cu voinţă. Din acest punct de vedere se poate spune că vorbitorul seamănă cu un scriitor sau cu un orator care urmăreşte efecte stilistice.

Avem, mai întîi, fapte din vorbirea copiilor. De pildă *ma'mare*[3] < *mama mare*, atît de abil exploatat de Caragiale în *Dl. Goe* . . . Scurtarea este foarte firească şi se poate produce chiar la oamenii în vîrstă, care stăpînesc bine limba. Intervenţia afectului (în sens larg) are loc atunci cînd formula şi-o însuşesc adulţii, fie ca să bucure pe copii şi să se bucure cu ei (cazul părinţilor), fie ca să rîdă, cu sau fără maliţie, după împrejurări (cazul lui Caragiale în schiţa citată). Aceeaşi origine are *pa!* 'te sărut' (în vorbirea şi la adresa copiilor), care, în ultimul timp, se întrebuinţează tot mai des chiar de către adulţi între dînşii (se pare că în special, dacă nu exclusiv, de către tineri), cu un sens destul de vag ('salutare', 'bună ziua', 'la revedere' etc.). A pătruns şi în limba scrisă: *Plec, dragul meu, mă aşteaptă la coafor ... Paa...* (Îns V, 15, p. 15); *P a!, zisese Nory, cu un semn de salut spre frunte* (Răd. I, p. 9)[4].

Substantivul *hoţ* se pronunţă foarte des *oţ* în vorbirea populară şi periferică muntenească. Această origine socială îl face apt de anumite rezonanţe stilistice în ochii celor care se folosesc de forma consacrată. Aşa se explică semnificaţia specială a lui *oţ*, ori de cîte ori este întrebuinţat cu sensul lui figurat de 'deştept', 'şmecher' etc. Semnificaţia îi vine,

[1] Contra acestei interpretări vorbesc hotărît sinonimele *mîneta* < *mămîne-ta* şi *mînesa* < *mămîne-sa*, la care este clar că a căzut silaba iniţială (neaccentuată însă!). Să fie mai vechi aceste 'scurtări'? Dacă da, putem presupune că *măta* şi *măsa* au luat naştere prin analogie cu ele.

[2] Vom vedea mai departe că, sub forma vocativului, *măsa* (şi numai el) are un sens chiar drăgăstos sau măcar de intimitate binevoitoare în gura bărbatului la adresa soţiei sale. La *ta'su* (şi *ta'so*), apoi *ta'tu* (şi *ta'to*, poate cu *-t-* lung) a căzut silaba neaccentuată. De asemenea lipseşte nuanţa peiorativă, ceea ce confirmă explicaţia propusă.

[3] De fapt, *mam'mare* sau, mai exact, *mammare* (cu *-m-* lung, nu, cum s-ar părea, cu doi *m*, ba încă separaţi printr-o pauză).

[4] Ne-am putea întreba dacă *pa!* reprezintă, într-adevăr, 'scurtarea' unui cuvînt, şi care anume este acesta. În ipoteza unui răspuns afirmativ, un singur cuvînt poate fi invocat: vb. *pupa*, el însuşi de origine copilărească. Ar urma atunci că a dispărut silaba iniţială (accentuată!), iar *-ă* (de la pers. II sing. a imperativului, eventual de la pers. III sing. a indic. prez.) s-a prefăcut în *a*. Prea profunde modificări fonetice (mai ales a doua), ca să le putem admite! De aceea mi se pare mult mai verosimil că *pa!* a avut din capul locului acest aspect de 'cuvînt' monosilabic, născut spontan în vorbirea copiilor sau, mai degrabă, creat de adulţi cu scopul de a-l utiliza la adresa copiilor. În ambele cazuri, avem o creaţie imitativă: *p* simbolizează lipirea buzelor (pentru sărut), *a* desfacerea lor şi zgomotul corespunzător. Ulterior mi-a venit în minte o a treia explcaţie. S-ar putea să fie vorba de abrevierea lui *pupa*, infinitivul însoţit de prezentul auxiliarului *a voi* (> viitorul I) sau, mai probabil, de prezentul lui *a avea* (> optativul prezent). Deci: *te voi pupa* (cînd ne vom vedea) sau *te-aş pupa* (dacă ai fi de faţă) va fi gîndit (fără să-şi exprime întocmai gîndul) locutorul (în ipoteza că se găsea departe de interlocutorul său).

în parte, și de la această accepție metaforică, atît de expresivă, dar și de la aspectul fonetic deosebit de al lui *hoț*, căruia îi rămîne, în vorbirea 'serioasă', numai înțelesul propriu. De pildă: *Cheamă, mă, pe nea Marin. Vezi că-i la cafenea, spuse enervat cineva . . . Să vază de ei, că fac pe o ț i i . . .* (RB-R, p. 133). Cf. și explicația «*oț*», pusă în paranteză după numele unui personaj, Dan, din comedia *O femeie care iubește nu se ascunde sub mască*, de Tudor Mușatescu (Gl, 2 iunie 1940, p. 2).

§ 13. Altă dată punctul de plecare îl constituie p r e s c u r t a r e a (s c r i s ă !) a unui cuvînt. Este cazul, cunoscut de mult, al lui *onor(at)*, pus înaintea numelor de autorități *(Minister, Direcție* etc.) și, după modelul acestora, înaintea unor substantive ca *public, administrație, redacție, conducere* ș.a. În momente de nemulțumire recurgem la forma scurtă, care exprimă prin ea însăși, fără vreo intonație specială (ca în cazul formei întregi), ironia provocată de contrastul dintre titulatura pompoasă *onor . . .* și realitate. De ex.: *inventarul pieselor «stricate» de o n o r. directorii noștri de scenă* (Azi, 31 dec. 1940, p. 3). Des apare acest cuvînt în limbajul profesorilor nemulțumiți de manualele proaste (ori numai socotite de ei astfel) și aprobate totuși de... *Onor. Minister. . .*

Indicația, atît de frecventă, *f. f. urgent*, pe care numeroși oameni o pun pe corespondența expediată prin poștă, se întrebuințează, citită *fe fe urgent*, cu intenții glumețe în vorbirea familiară, unde a devenit o formulă oarecum fixă. Ironia originară se simte chiar atunci, ba încă mai degrabă atunci, cînd subiectul vorbitor o ia așa-zicînd în serios. Este cazul lui Pristanda, de pildă: *Coane Fănică! e depeșă f e - f e u r g e n t ă!*[1]

În timpul din urmă a apărut în limba scrisă, și cu aceleași scopuri stilistice, *pe n. v.*, prescurtare din *pe nevăzute*. Originea ei trebuie căutată în limbajul jucătorilor de cărți, care spun foarte des, în glumă, că 'relansează' sau plătesc 'relansul' partenerilor, fără a se mai uita în cărți, adică pe nevăzute. Ca să glumească, poate și din dorința de a vorbi 'tehnic' (pentru un necunoscător formula este absolut neînțeleasă), își imaginează scris numai cu inițialele participiul substantivat compus cu *ne-* și citesc această prescurtare 'ca la școală' (cu 'numele' consacrate ale literelor). Iată un exemplu: *Unii au înjurat numai p e n. v. poemul rustic* (VR, 27 iunie 1943, p. 12)[2].

[1] Subliniat de Caragiale, care-l transcrie cu linioară între cei doi *fe*.

[2] Într-un articol de Păstorel (= Al. O. Teodoreanu). În aceeași revistă un actor (sau scriitor), întrebat cu privire la nu știu ce chestiune, a utilizat și el, în răspunsul dat, această prescurtare (și în același mod).

CAPITOLUL III
APARIȚII ȘI LUNGIRI DE SUNETE

§ 1. Sub imperiul afectului cuvintele pot să-și și mărească corpul fonetic, nu numai să-l micșoreze, cum am constatat în capitolul precedent. Creșterea expresivității se obține la fel de ușor prin ambele mijloace: și aspectul amputat și cel amplificat diferă de înfățișarea, consacrată prin uzul obiectiv, a unui cuvînt, și pot, deci, amîndouă să satisfacă nevoile afective ale subiectelor vorbitoare. Exact ca în cazul elipselor și repetițiilor, care corespund, în domeniul sintaxei, 'scurtărilor' și 'lungirilor' de cuvinte din domeniul foneticii.

Interjecția *de!*, care « exprimă un fel de reticență înainte de a face cuiva o mustrare sau (exprimă) mărturisirea unui lucru, unui adevăr pe care n-ar cam voi să-l spună» (DE), apare adesea cu un *m* înainte, eventual și cu *e* prelungit. Aceasta se întîmplă, de obicei, atunci cînd ne aflăm într-o încurcătură, care ne stînjenește libertatea de exprimare, ori vrem numai, din diverse motive, să ne înăbușim nemulțumirea sau s-o exprimăm indirect. De pildă: *Ei, mai ești supărat (pe mine)? — M d e!* (ca și cum cel întrebat ar răspunde: 'Ce să zic? Ce pot răspunde la această întrebare? Sigur că mai sînt supărat, dar nu se cade să-ți spun în față ce simt, deși nici să mă arăt prietenos nu sînt în stare'). Iată și un citat, foarte nimerit, mi se pare, pentru caracterizarea situației exterioare și a momentului psihologic care pot duce la întrebuințarea lui *mde!*: *Mălin, văzînd că nu primește răspuns, adăugă insistent: — Te simți mai bine acum, nu-i așa? Martin se mișcă din loc, gata să-i răspundă cu o înjurătură. Se stăpîni însă și, descurajat de-a vedea că nu va putea scăpa ușor de acest inoportun, răspunse molatic: — M d e e... Așa și așa* (Petr., p. 225—226)[1].

Din punct de vedere fonetic proteza lui *m* se înțelege ușor. Îndoiala, încurcătura etc. se manifestă, aparent, printr-o închidere completă a organelor articulatorii, adică a gurii, cum se zice curent (ca atunci cînd nu vorbim și nici n-avem intenția de a vorbi). După ce trece acest moment de indecizie și ne hotărîm să spunem ceva, dezlipim buzele, care, fiindcă operația se face lent, produc un zgomot, mai ales că aerul îngrămădit înapoia lor iese afară cu oarecare forță și în cantitate destul de mare. Acest zgomot (mai exact sunet, căci e articulat) îl percepem ca *m*. În anumite împrejurări zgomotul se poate complica cu o aspirație, fapt care dă naștere și unui *h*. Așa cred că trebuie interpretat *hm!*, *de* din următorul pasaj: *După ce, înfruntînd frigul din vagon, își scoase paltonul de pe dînsul, îmi zise zîmbind cu disprețuitoare compătimire: — Mă uitam la tine adineauri... H m! d e, băiete, cine e de vină că nu poți pleca și tu ca alții!* (Br-V, p. 9). De aceea mi se pare greșită redarea în scris a acestei interjecții sub aspectul *hm!*, *de* (ar trebui *hmde!*, căci avem un s i n g u r cuvînt).

[1] Precizarea « molatic» corespunde admirabil realității psihologice și explică mai lămurit decît orice discuție teoretică apariția lui *m* și lungirea lui *e*.

Un caz perfect asemănător cu acesta este al particulei afirmative *da*. Cînd răspundem fără convingere la întrebarea partenerului nostru, din pricină că sîntem de altă părere (am spune, mai degrabă, *nu* decît *da*), pronunțăm acest cuvînt cu un *m* înainte. De ex.: *Așa-i că piesa lui N. este bună? — M d a!*; *Ai să accepți invitația la banchet, nu? — M d a!* Iată și un citat propriu-zis: — *Mda! răspunse directorul, care nu era atent și se gîndea la gemenii lui moș Vasile Plămădeală* (B. Iordan — V. Munteanu, *Revizori și inspectori*, București (f.a.), p. 161).

§ 2. Tot aici este, mi se pare, locul următorului fenomen, care, la prima vedere, se prezintă diferit. Interj. *mă!* sună, în vorbirea mai puțin îngrijită, *bă!* Această variantă exprimă cu mai mare vigoare disprețul, superioritatea etc. celui care o adresează unui 'prost', 'pîrlit', 'inferior' ș.a. De aceea se răspîndește și printre oamenii de cultură (mai ales tineri, dispuși să primească orice expresie 'tare', cu caracter popular sau argotic). Am găsit-o și în limba scrisă: — *Lasă, b ă flețule, nu te speria pă dai-boj, se grăbi să-l consoleze Gogoașă, autorul indirect al accidentului* (Răzb, p. 334). În ciuda aparențelor, n-avem, cred, a face cu schimbarea lui *m* în *b*, ci cu epenteza lui *b*, care a provocat apoi căderea lui *m* precedent. Am pomenit de disprețul subiectului vorbitor. Această stare sufletească face ca buzele [1] să stea foarte strîns lipite, mai strîns decît este necesar pentru articularea lui *m*. Căci pe lîngă dispreț, intervine supărarea sau furia contra celui în cauză, dacă 'prostia' lui depășește limitele îngăduite. Urmarea este că aerul adunat în dosul obstacolului format de buzele închise produce, la deschiderea acestora, un zgomot care seamănă cu o plesnitură [2]. Urechea noastră percepe această plesnitură ca pe un *b*, încît *mă* devine *mbă*, iar apoi *bă*: o bună parte din elementele fonice ale lui *m* sînt identice cu ale lui *b*, așa că se pierd în ale acestuia. Dealtfel *bă* nu se pronunță întocmai cum îl scriem, cel puțin în momente de mînie, ci are înaintea lui *b* o ușoară nuanță de *m* (un fel de *m* incipient, care nu se realizează deplin) [3].

§ 3. Mult mai numeroase și mai interesante sînt cazurile de l u n g i r e a s u n e t e l o r. Fenomenul se întîlnește atît la vocale, cît și la consoane. El se combină obișnuit, poate totdeauna, cu o modificare a accentului, de care mă voi ocupa în capitolul următor. Aici ajunge să spun că la lungirea consoanelor, care lovește partea inițială a cuvîntului, modificarea accentului se manifestă prin ivirea unui accent nou, mai puternic decît cel vechi, pe prima silabă. La vocale situația se prezintă mai complicat. Se naște și un accent în plus, dacă vocala aparține unei silabe neaccentuate, bineînțeles că tot la începutul cuvîntului, dar se schimbă și modul de accentuare din punctul de vedere al naturii, duratei și ritmului.

Trebuie să previn pe cititori că aprecierile și explicațiile mele se întemeiază pe simpla observare, sper destul de atentă, a vorbirii mele proprii și, mai ales, a altora. Limba scrisă m-a ajutat prea puțin în această întreprindere, grea și delicată. Căci scriitorii noștri nu acordă atenția cuvenită acestor detalii, care, în fond, reprezintă adevărata mișcare, adică viață, a dialogului și chiar a povestirii propriu-zise, directe. De regulă se arată, cu mijloace grafice imperfecte și variabile de la un autor la altul, numai lungirea vocalelor, și

[1] În materie de dispreț, aceste organe articulatorii joacă un rol important, chiar cînd nu le utilizăm la pronunțarea sunetelor.

[2] Inexistentă în cazul lui *m*, la articularea căruia o parte din aer se elimină pe nas, căci vălul palatului este coborît și, deci, nu astupă cavitățile nazale.

[3] Foneticienii vorbesc de momentul imploziv al lui *m* (luarea de poziție a organelor articulatorii). Fenomenul produs aici de afect se poate naște, în alte condiții, pe cale strict normală. Cf. *(m)braniță < mraniță, (îm)breană < mreană.*

nici aceasta totdeauna. Cît despre consoane, n-am găsit, cred, la nimeni nici o indicaţie [1]. Chiar un Creangă sau un Caragiale, atît de scrupuloşi şi în această privinţă, lasă neexprimată în scris lungirea consoanelor, aşa că cititorul trebuie s-o deducă indirect, cu ajutorul semnului de exclamare ori din context.

Dar admiţînd că am fi informaţi mai precis asupra acestor lucruri, tot n-am putea avea siguranţă deplină că termenii în discuţie au fost pronunţaţi întocmai cum îi redau scriitorii. Această siguranţă n-o avem nici atunci cînd ascultăm, şi încă foarte atenţi, vorbirea din jurul nostru, eventual pe a noastră însine. Variaţiile de ton, de durată etc., atît de numeroase şi de complicate, mai cu seamă în momente dominate de afect, sînt prea subtile pentru urechea umană, oricît ar fi ea de fină şi de pregătită. O bună parte nu pot fi înregistrate exact decît cu aparate speciale, a căror utilizare implică o serie de operaţii pur tehnice sau numai ştiinţifice inaccesibile chiar oamenilor de meserie. De aceea discuţia ce urmează o fac şi o prezint cu rezerva impusă de aceste consideraţii.

§ 4. Consoanele se lungesc, cînd sîntem stăpîniţi de indignare, mînie, furie ş.a. Astfel de stări sufleteşti provoacă o încordare a organelor articulatorii, combinată cu o creştere a cantităţii şi a intensităţii curentului de aer expirat. Această tensiune face ca ele să se apropie mai mult decît este nevoie pentru pronunţarea lor în vorbirea obiectivă, iar dacă consoanele respective se articulează obişnuit cu organele foarte apropiate sau lipite, încordarea determină o prelungire a apropierii sau lipirii. La marea majoritate a consoanelor, precum sînt explozivele (*p*, *b*, *t*, *d*, *c*, *g*), nazalele (*m*, *n*) şi spirantele (*f*, *v*, *s*, *z*, *ş*, *j*, *h*), se disting trei momente: imploziv (apropierea sau închiderea organelor articulatorii, aşadar luarea poziţiei necesare pentru pronunţare); ploziv (timpul cît organele stau apropiate sau lipite); exploziv (depărtarea sau deschiderea lor, pentru ca aerul să iasă şi să producă vibraţiile acustice) [2]. O consoană lungă diferă de aceeaşi consoană scurtă prin faptul că momentul ei ploziv (sau ţinuta) durează mai mult. Urmarea este că, la oclusive, se îngrămădeşte aerul înapoia organelor articulatorii, iar la spirante se prelungeşte vibraţia însăşi, adică timpul cît circulă aerul prin canalul format de organele articulatorii. Dintre lichide, *l* seamănă şi cu spirantele, căci organele nu se închid pe toată întinderea lor, aşa că aerul circulă neîntrerupt, şi cu oclusivele, întrucît partea anterioară a limbii stă lipită de palat. Prin urmare, un *l* lung se produce cam în acelaşi mod ca o oclusivă sau o spirantă lungă. La *r*, lungirea însemnează că vîrful limbii tremură în dreptul alveolelor dinţilor superiori de mai multe ori decît la un *r* obişnuit.

§ 5. După cum am afirmat, din fugă, mai sus, consoanele lungi apar, de obicei, la începutul cuvîntului: afectul, cauza provocatoare a lungirii, este el însuşi mai puternic în momentul cînd articulăm primele sunete. Să se compare următoarele calificative, pronunţate de un om indignat, furios etc.: *ppăcătosul !*, *mmizerabile !*, *nnebunilor !*, *ccanaliile !*,

[1] O singură excepţie: *Vorrrbă !* (în *D-ale carnavalului*), care-i de natură mai mult retorică.

[2] Termenii pe care-i întrebuinţez aici sînt proprii, în sens strict, numai pentru explozive, căci numai la acestea avem a face cu o «explozie», provocată tocmai de închiderea completă a organelor articulatorii. Ei se potrivesc mai puţin pentru nazale, care sînt, e adevărat, oclusive ca şi explozivele, dar se pronunţă fără «explozie», fiindcă aerul iese şi pe nas, şi foarte puţin pentru spirante, la pronunţarea cărora organele articulatorii nu se închid, ci numai se apropie. La această ultimă categorie de consoane se invocă cele trei momente prin analogie cu oclusivele în general. Oricum ar fi, şi la spirante se constată trei faze, mai exact trei poziţii, prin care trec organele articulatorii în cursul pronunţării. M. Grammont, *Traité de Phonétique*, p. 58, vorbeşte despre 'momentele' spirantelor la fel ca despre ale explozivelor şi le dă numirile de catastază, ţinută şi metastază, care sînt preferabile celor întrebuinţate de mine, deoarece se potrivesc pentru toate consoanele aici în discuţie, dar sînt mai puţin accesibile cititorului obişnuit.

ddobitocul!, tticăloaso!, (ĭ-o) ssecătură!, (zi-i) llichea (și pace!), ffarfaraua (dracului)!, (ești) rridicol! (nu vezi?) etc. Pretutindeni avem cuvinte care încep cu o consoană. Dacă sunetul inițial este o vocală neaccentuată, se lungește, în condiții identice, consoana imediat următoare (cu excepția nazalelor, care, cum știm, se reduc în pronunțare la o simplă nazalizare a vocalei precedente și, în consecință, nu pot fi lungite): *inccapabil!, iddiotul!, înffumuratule!, imbbecilii!, ottrava (dracului)!*[1], *affară!, ssă nu te mai văd în ochi!*[2], *allintato!* etc. La fel se petrec lucrurile cu cuvintele a căror parte inițială este un prefix, chiar cînd acesta începe cu o consoană: *(niște) dezmmățați!, răsffățatelor!* ș.a. Așadar, se lungește prima consoană a temei, ca și cum prefixul n-ar exista. Dar nu totdeauna. Am citat deja pe *nnebunilor!* (*ne-* este prefix și simțit foarte clar astfel). Se pot adăuga formațiile cu *re-*: *rrenegatul!* etc. Care să fie cauza acestei deosebiri? Faptul că unele prefixe se termină în consoană, altele în vocală? Ar fi de cercetat, pe baza unui material bogat și felurit.

§ 6. Nu numai în momente de indignare, furie etc. se lungesc consoanele. Și alte stări sufletești afective pot provoca acest fenomen. Cînd adresăm cuiva o întrebare, cu intenția de a-i cere socoteală, a-l mustra etc. pentru o vorbă, o atitudine sau o faptă nepotrivită, se produce de asemenea lungirea consoanelor de la începutul cuvintelor: *Ce fel de nnegustor ești d-ta?; Asta-i ommenie, ha?; rromâni vă ziceți voi?* etc. De astă dată observăm că nu totdeauna primul cuvînt al construcției este supus modificării, ci cel mai important din punct de vedere subiectiv, acela care exprimă noțiunea provocatoare a nemulțumirii, indiferent de așezarea lui sintactică. Dovadă avem posibilitatea de a-l pune în orice loc al frazei. Așa s-ar explica, în parte, deosebirea cantitativă dintre consoanele lungite în exemple ca acestea și cele din exemplele precedente: ea se datorește, în cea mai mare măsură, naturii și, drept consecință, intensității afectului.

O poziție intermediară între aceste două cazuri ocupă unele de felul următoarelor: *Ppiei din fața mea!; Mmarș de-aici!; Șșterge-o numaidecît!; Rradu să te cheme!*, unde atitudinea subiectului vorbitor este de amenințare, așadar tot nemulțumire, ca și pînă acum, dar mai puțin profundă decît indignarea din primele exemple, căci aici este vorba, în general, de dispreț, și mai violentă decît în cele de-al doilea.

Cu aceasta n-am epuizat posibilitățile de intervenție a afectului în sensul care ne preocupă. Cînd raporturile dintre subiectul vorbitor și partener sînt de la superior la inferior, fenomenul se produce foarte des, chiar dacă nu există un motiv de nemulțumire propriuzisă. Lucrul se observă mai cu seamă în mediul militar, unde toate comenzile prezintă lungirea consoanei inițiale: *ddrepți!, (înainte) mmarș!, ppas alergător!* ș.a. Trebuie precizat că nevoia de a insista este, în asemenea cazuri, de ordin mai mult, poate chiar exclusiv, intelectual, evident în ipoteza că nu intervine un element psihologic pur afectiv. Iată un exemplu foarte bun de amestec, în doze egale, oarecum, al ambilor factori (situația de superior și nemulțumirea subiectului vorbitor): — *Dacă pînă la unsprezece și două minute fix nu mi se spune numele «ti-că-lo-su-lui», de acord cu d-l Director, voi da afară pe o săptămînă, din trei în trei, după catalog, pe toată lumea. S s c u o r t !!!* (Răzb, p. 335)[3].

[1] În vorbirea argotică (despre o femeie decăzută).

[2] Acest exemplu este foarte interesant, prin faptul că ilustrează afirmația, repetată de mai multe ori, despre forța inițială mare a afectului: chiar o conjuncție, adică un simplu cuvînt formal, fără accent în frază, este pronunțată puternic, dacă stă la începutul construcției.

[3] Vorbește un profesor foarte sever, care vrea să afle cine a ... spart geamul. Autorul se dovedește foarte atent la transcrierea cuvîntului interesant pentru discuția noastră: îi dublează consoana inițială, îl prevede cu un întreit semn de exclamație, ceea ce corespunde realității, căci exprimă intensitatea cu care este pronunțat cuvîntul, și totodată înlocuiește pe *u* prin *uo*. Acest ultim amănunt arată, de fapt, o modificare a cantității și accentului vocalei (v. mai departe).

§ 7. Pînă aici starea sufletească afectivă, din cauza căreia se lungesc consoanele, a fost de nemulţumire, cu toate nuanţele ei posibile. Şi sentimentul opus poate da naştere acestui fenomen, cînd atinge un grad de intensitate care iese din comun. Adjective ca *admirabil, minunat, splendid* ş. a., tot aşa substantivele corespunzătoare *(minune, splendoare, frumuseţe)*, dacă sînt utilizate calificativ, apar la tot pasul, în vorbire, cu partea iniţială modificată precum am văzut: *(N. este un om) addmirabil!*[1]*; (ce) mminunat (apus de soare)!; (o) ssplendoare (de casă)!* La superlativul absolut, care, stilistic, se exprimă cu ajutorul a numeroase sinonime afective ale lui *foarte*, determinantul, n u adjectivul, suferă lungirea consoanei: *ffoarte frumos!, ttare cuminte!, ggrozav de încrezut!, nnemaipomenit de obraznic!* etc. etc.

§ 8. În unele cazuri, dintre cele semnalate, este sigur că n-avem a face cu o lungire propriu-zisă, ci cu o pronunţare emfatică a consoanelor respective, care continuă să rămînă simple (sau 'scurte'), dar se articulează cu o forţă mai mare a curentului de aer expirator, bineînţeles, tot ca urmare, fie şi numai parţială, a afectului. Această remarcă mi-o sugerează A. MARTINET, *La géminátion consonantique d'origine expressive dans les langues germaniques*, Copenhague-Paris 1937, p. 17[2].

Afară de asta, precum am afirmat la începutul discuţiei despre lungirea sunetelor, acest fenomen se complică pentru consoane, cu ivirea unui accent pe prima silabă a cuvîntului, în ipoteza că ea nu este deja accentuată, accent a cărui intensitate întrece pe a celui vechi. Toate exemplele de pînă aici trebuie interpretate astfel. Lingviştii îl numesc accent de insistenţă (M. GRAMMONT, *op. cit.*, p. 118—119 şi 422—423)[3] sau accent afectiv (J. MAROUZEAU, în articolul citat de mine la p. 17., n.2.)[4].

§ 9. Aproape toate exemplele date mai sus aparţin limbii vorbite, în sensul că m-am bazat pe observaţiile făcute asupra vorbirii curente. Iată acum cîteva găsite în operele literare puse obişnuit la contribuţie de mine. Din Caragiale: *Mmitocane! Ppastramagiule!* (strigă Ziţa, furioasă contra fostului ei bărbat); *Auzi, mmizerabilul! Să-ndrăznească să-mi ţie drumul ...!* (spune aceeaşi despre acelaşi); *V o r r r b ă! ... Ce cauţi noaptea în prăvăliile negustorilor?* (se răsteşte Ipistatul la Pampon; cuvîntul se repetă de mai

[1] Foarte mulţi oameni spun însă *attmirabil!*, cu schimbarea, poate numai aparentă, a lui *d* în *t*: între *ad* şi restul cuvîntului intervine o pauză, datorită tot afectului şi care face ca *d* să-şi piardă fonicitatea (sau sonoritatea, cum i se mai zice) şi să devină , astfel, *t*. Este însă posibil să avem, în realitate, tot un *d*, care, din cauza intensităţii, se pronunţă 'forte' (foneticienii vorbesc în asemenea cazuri de un *d* fortis, deosebit de cel obişnuit, numit *d* lenis), ca în dialectele germane de sud: graţie ţinutei prelungite, aerul se îngrămădeşte în cantitate mai mare şi desface, deci, cu o forţă mai mare organele articulatorii, aşa cum se întîmplă la pronunţarea lui *t*.

[2] Primele două capitole ale acestei cărţi prezintă interes direct pentru discuţia noastră. Autorul combate pe Grammont, care, în opera citată (v. mai sus, p. 17., n. 1.), stabileşte o deosebire tranşantă între consoanele lungi şi cele 'geminate' (sau 'duble', atît de caracteristice pentru limba italiană, de pildă). Această deosebire, susţine Martinet, nu corespunde totdeauna realităţii. O lucrare similară, privitoare la consoanele de acelaşi fel din latineşte, este a lui A. GRAUR, *Les consonnes géminés en latin*, Paris 1929. Trebuie precizat că şi Martinet şi Graur studiază fenomenul în totalitatea lui, considerat ca fapt lingvistic în sine, oarecum 'gramaticalizat', nu cum l-am prezentat eu aici, unde interesează numai lungirea consoanelor provocată de stări sufleteşti afective la cuvinte care, în vorbirea obiectivă, au consoane scurte (adică simple).

[3] Acest învăţat consacră un capitol special accentului de insistenţă şi în cartea sa *Traité pratique de prononciation française*, ed. V, Paris 1926, p. 139 urm. Constatările lui privitoare la limba franceză pot fi, în general, utilizate şi pentru a noastră.

[4] Termenii nu sînt perfect sinonimi. Noţiunea 'accent de insistenţă' are o sferă mai largă, întrucît cuprinde şi pe aceea a 'accentului emfatic' (v. ceva mai sus), produs (exclusiv?) intelectual, deci neafectiv.

multe ori de-a lungul scenei respective din *D-ale carnavalului*, și totdeauna cu mare energie)[1]; *Inffamul! Ccanalia!* (Tipătescu despre Cațavencu); *Mmizerabile! Ccanalie nerușinată!... Mmișelule!* (apostrofează primul pe al doilea, care-i prezent de astă dată); *Mmișel! mmișel! mmișel!* (în continuarea aceleiași scene)[2].

Pot fi citate și următoarele exemple din Br-V, care diferă însă esențial de precedentele prin natura afectului: — *Salomio, nu-ți fie frică .. N .. n.. n u sînt nebun, Salomio...* (spune Niculăiță Minciună fetei lui nea Pârvu); *Ghiță, m.. m.. m o r t u', a luat o batistă a lui nen-su ...* (vorbește o țărancă, martoră în procesul de omor, ai cărei parteneri îi sînt nepoți); *... boișorii mei ... blînzi ca doi c o p ... c o p i l a ș i...* (un țăran căruia i-au pierit boii în incendiul provocat de ginere-său). Pretutindeni avem a face cu emoții puternice, care împiedică, într-un fel sau altul, subiectele vorbitoare să se exprime cursiv[3].

§ 10. Să vedem acum fapte privitoare la l u n g i r e a v o c a l e l o r. Distingem două cazuri, după cum vocala care se lungește este ori nu accentuată. Începem cu ipoteza a doua, din cauză că situația seamănă, în multe privințe, cu cea constatată la lungirea consoanelor.

Dar, mai întîi o întrebare: Cum se poate lungi o v o c a l ă care-i l i p s i t ă d e a c c e n t ? Răspunsul pare a fi conținut în dezvoltările imediat precedente, cel puțin indirect: din moment ce, sub imperiul afectului se lungesc consoanele, sunete care, prin definiție, sînt inapte de accentuare, nu trebuie să ne surprindă producerea acestui fenomen la vocale. Căci, am văzut deja, între lungirea unui sunet, fie el chiar consoană, și accent există o foarte strînsă legătură, ca de la cauză la efect. Altfel nu putem înțelege de ce apariția unuia dintre aceste două fapte provoacă oarecum automat pe a celuilalt[4]. Creșterea volumului fonic presupune utilizarea unei mai mari forțe de articulare (curent de aer mai bogat și mai intens, organe mai încordate etc.), care duce, în mod firesc, la o pronunțare mai 'puternică' a părții din cuvînt supusă lungirii.

[1] Este singurul caz în care se arată grafic lungirea consoanei (o dată silaba *vor-* este repetată, iarăși conform cu realitatea, cum știe oricine a fost martor la asemenea discuții). Și tocmai acest exemplu corespunde mai puțin preocupărilor noastre, căci el este numai în slabă măsură (poate chiar deloc) produsul afectului. Subiectul vorbitor nu-i 'emoționat', fiindcă n-are de ce. Își face pur și simplu datoria, cu ... demnitatea și gravitatea impuse de situația omului aflat în «exercițiul funcțiunii», care trebuie să vorbească ... scurt și cuprinzător. (Să nu uităm că autorul își bate joc și de ipistat!) Așa se explică scurtimea, neobișnuită în limbajul obiectiv, a vocalei care poartă totuși accentul cuvîntului. (Aceasta, și ca o urmare a lungirii lui *r*).

[2] S-ar putea discuta, dacă aici se produce, cu adevărat, fenomenul nostru. După exprimarea violentă a indignării și încercarea de a lovi pe Cațavencu, Tipătescu și-a epuizat oarecum forțele. Caragiale pune în paranteză, înaintea cuvintelor reproduse mai sus, următoarea explicație: «zdrobit de mișcare, ștergîndu-și fruntea și căzînd pe un scaun la dreapta». Cu toate acestea, este sigur că indignarea continuă să-l stăpînească într-o largă măsură, cum rezultă și din repetarea subst. *mișel*.

[3] Interesant este amănuntul că, după ultimul citat, cuvîntul care urmează, în continuare directă a celor spuse, este *Cînele!...*, pronunțat, evident, cu un *c* lung: subiectul vorbitor trece de la mîhnirea și duioșia de mai înainte la mînie.

[4] M. GRAMMONT, *Traité de Phonétique*, p. 118—119, afirmă că accentul de insistență love ște chiar consoanele: „... c'est un accent consonantique, c'est-à-dire qu'il porte sur une consonne. Il la rend beaucoup plus longue et plus forte, et comme la voix ne peut retomber de cette intensité consonantique, pas plus que de l'intensité vocalique, à l'intensité moyenne ou intensité zéro, que par une transition, la voyelle qui suit cette consonne est aussi frappée d'intensité, à un degré moindre, il est vrai, mais assez pour qu'elle s'élève au niveau d'une voyelle accentuée ordinaire". Deosebirea pe care cititorul atent o constată între afirmația lui Grammont și interpretările mele din paginile imediat precedente se explică, sper, prin faptul că el pornește de la limba franceză, iar eu de la a noastră. Că lucrurile pot diferi mult de la un idiom la altul, o spune Grammont însuși, la locul citat, unde schițează situația din limba engleză.

Aşadar, un cuvînt la care se lungeşte o vocală neaccentuată are două accente, întocmai ca în cazul lungirii consoanelor: alături de accentul vechi (i-am putea spune obiectiv) se iveşte unul nou, afectiv. În ce priveşte raportul de forţă dintre ele, am impresia că mai puternic este accentul normal, care se deosebeşte de cel nou şi printr-o uşoară ridicare a vocii. Poate m-aş apropia mai mult de adevăr, dacă aş spune că vocala lungită se pronunţă cu un ton mai coborît decît purtătoarea accentului originar al cuvîntului. Încă o particularitate, care se datoreşte tot faptului că durata creşte în mod considerabil, este următoarea: accentul vocalei pronunţate lung nu-i unitar, ci variază, şi nu numai o dată, de la un moment la altul, din punctul de vedere al intensităţii, poate şi al înălţimii. Este un accent cu două sau mai multe vîrfuri (v. mai departe, capit. IV).

Cum vedem, situaţia se prezintă complicat şi nu tocmai limpede, în comparaţie cu ceea ce am constatat la lungirea consoanelor. Ar mai fi de insistat asupra unui amănunt, iarăşi deosebitor. Vocala lungită se află, cred, totdeauna în silaba care precedă imediat pe cea accentuată, aşa că la un cuvînt cu mai mult de două silabe modificarea aici în discuţie n-o suferă partea lui iniţială decît în ipoteza, destul de rară, că accentul normal stă pe silaba a doua (mergînd de la început spre sfîrşit). O singură excepţie, aceea a cuvintelor bisilabice paroxitone, care-şi pot lungi şi ele silaba neaccentuată, adică finală.

§ 11. Dificultăţi întîmpinăm şi la interpretarea stilistică a fenomenului, în sensul că nu putem totdeauna preciza, cu siguranţă, natura stărilor sufleteşti care-i dau naştere. Şi aceasta, din cauză că intervenţia afectului este, în general, mai discretă, mai puţin brutală [1]. De aici impresia că avem a face cu emfază, nu cu afect propriu-zis, ceea ce de multe ori va fi corespunzînd realităţii, mai cu seamă că o delimitare strictă între aceste două aspecte ale subiectivismului nostru este adesea grea, dacă nu imposibilă. Dealtfel amănuntul n-are importanţă principială: ambele atitudini intră, cu acelaşi drept, în preocupările stilisticii.

Un lucru este neîndoielnic: lungirea vocalei însemnează intensificarea noţiunii, aşadar un fel de expresie 'materială' a ecoului prelungit pe care-l are în sufletul subiectului vorbitor [2]. Un asemenea ecou produc obiectele, însuşirile şi acţiunile care ne surprind, ne miră, ne uimesc prin faptul că ies din comun sau provoacă o nemulţumire aş zice astenică, adică resemnată, colorată de melancolie, tristeţe, mîhnire ş. a. Mai întîi cîteva exemple alcătuite de mine: *F r u m o a s ă ispravă ai mai făcut!; S-a apropiat î n c e t i i ş o r (încît nici nu l-am simţit); Am a ş t e e p t a t (pînă n-am mai putut* sau *ca un caraghios* etc.); *(Bărbatul mi-a murit, copiii au plecat, şi eu) am r ă ă m a s singură.* Iată şi cîteva citate: *După ce hoaţa de vulpe a aruncat o mulţime de peşte pe drum, b i n i i i ş o r! sare şi ea din car* (Creangă); *Pune-n gînd de vezi, maică: s e v e s t e e e j e a săracul într-un colţ* ... („Magheranul" de Brătescu-Voineşti); *Apoi m-o pălit o miroaznă, măi tată, măi, colea caldă şi aburită, care nici nu ştiu cum să v-o spun eu vouă ... S t ă ă t e a m* [3] *şi eu ca prostu, ş-adulmecam şî-nghiţăm în săc!...* (1907 II, p. 38); *F r ă ă m î n t toată ziua la cuvinte* (Azi, 4 febr. 1940, p. 2).

§ 12. Un caz special reprezintă aspectul pronominal şi formele compuse (de perfect) ale verbelor, care, în condiţiile arătate aici, lungesc respectiv vocala (neaccentuată, se

[1] De fapt, stările afective înseşi au acest caracter, nu modul cum se manifestă ele (v. mai departe).

[2] Întocmai ca repetarea cuvîntului respectiv, despre care va fi vorba la locul cuvenit (cf. şi unele dintre exemplele ce urmează): creşterii stărilor sufleteşti îi corespunde o 'creştere' a mijloacelor de expresie lingvistică (lungimea vocalei şi repetiţia, adesea ambele împreună).

[3] Autorul lungeşte şi diftongul din silaba finală, dar n-are dreptate, căci, în vorbirea naturală, nu se pot lungi vocalele din ambele silabe odată. Dealtfel şi redarea particularităţilor dialectale moldoveneşti lasă de dorit (dacă scrii *înghiţăm* pentru *înghiţ(e)am*, se impune şi *stătem* în loc de *stăteam*).

înțelege) a pronumelui și a auxiliarului. Dacă, după cum pare sigur, faptul se petrece numai atunci cînd verbul propriu-zis este monosilabic, situația nu diferă, în fond, prin nimic de cea deja analizată. Pronumele reflexiv și auxiliarul (*am, ai* etc.) alcătuiesc împreună cu verbul următor o unitate lingvistică desăvîrșită, așadar un singur cuvînt (și ca înțeles și ca pronunțare). Asta înseamnă că i se aplică normele valabile pentru cuvintele bisilabice oxitone: se lungește vocala din prima silabă, care-i neaccentuată, sau, formulînd regula în mod mai general, se lungește vocala din silaba neaccentuată care precedă imediat pe cea accentuată. Am găsit exemple la Creangă: *Bre!, mulți proști am văzut eu, în viața mea, dar ca voi n-am mai văzut. M ă ă ă duc în toată lumea!; —Ei, ce veste ne mai aduci de pe la tîrg? — Ia, nu prea bună!, bieții boișorii mei s-a a a u d u s ca pe gura lupului; Mai am numai trei zile de trăit, și t e-a a a i d u s, Ivane, de pe fața pămîntului.*

§ 13. Ceva mai sus (p. 53.) am făcut o categorie aparte din cuvintele paroxitone de două silabe, afirmînd că-și lungesc vocala neaccentuată din silaba finală (așezată, prin urmare, după, nu înaintea celei inițiale), și aceasta, fiindcă nu-i posibil altfel [1]. Se pune însă întrebarea, dacă există asemenea cazuri. Principial și potrivit constatărilor din paginile precedente răspunsul ar fi negativ. Căci atît afectul propriu-zis, cît și emfaza (insistența de ordin mai mult ori mai puțin intelectual) ating, în mod firesc, începutul cuvîntului, partea care este 'lovită' înaintea celorlalte de izbucnirea psihicului nostru, ea însăși mai puternică în primul moment. Și totuși sînt cazuri cînd vocala neaccentuată din silaba ultimă pare că se lungește. Să ne închipuim că partenerul nostru ne amenință, în cursul convorbirii, cu un rău pe care-i hotărît să ni-l facă, sau refuză să execute ordinul dat (în ipoteza că avem dreptul să-i ordonăm). Răspunsul nostru va fi *Ce faceee?!* (= 'ce-ai spus?, îți permiți să amenințî, să fii obraznic?'), cu lungirea lui *e* și cu un accent muzical foarte marcat pe această vocală [2]. Tot așa trebuie interpretat, din punctul de vedere al fenomenului însuși, nu și al stării sufletești care-i dă naștere, următorul exemplu: *Avem unul... și ne-ajunge, că s c r i e e e e !* (Gl, 14 iulie 1940, p. 2). Aici ni se pare că nu s-a terminat vorba, și asta, din cauza mirării, complicată cu nemulțumire: autorul este surprins și indispus de cantitatea, probabil și de calitatea contribuției celui în cauză ('scrie atît de mult și de prost, că .... nu ne mai trebuie!').

§ 14. Să vedem acum în ce condiții se lungesc v o c a l e l e a c c e n t u a t e. Se știe că poziția lor în cuvînt variază foarte mult la noi, spre deosebire de alte limbi, unde accentul are loc fix sau oscilează numai între limite strict precizate. Urmează că în românește se poate lungi și vocala finală a unui cuvînt oxiton cu multe silabe, situată, deci, la o mare distanță de începutul lui. Această afirmație, întemeiată pe fapte, contrazice principiul, enunțat mereu în cele ce precedă, că modul cum funcționează limbajul omenesc impune afectului să atingă partea inițială a cuvintelor. Contrazicerea este, cred, mai mult aparentă, în măsura în care avem dreptul să vorbim de ea (cf. mai jos).

Fiind în joc o vocală care este deja accentuată înseamnă că lungirea ei nu poate provoca ivirea unui accent nou și că, prin urmare, cuvîntul rămîne cu singurul lui accent (principal, se înțelege), existent din capul locului. O modificare intervine totuși: se schimbă durata și natura accentului. Deoarece se lungește vocala accentuată, se lungește și accentul

[1] Se poate, evident, lungi vocala silabei accentuate (v. mai încolo), dar deocamdată este vorba numai de vocalele neaccentuate.

[2] Am pus?!, fiindcă nu-i o întrebare pură, ci amestecată cu mirare (și amîndouă împreună exprimă siguranța de sine a subiectului vorbitor, care nu se lasă intimidat, dimpotrivă, este gata să riposteze drastic).

ei, în sensul că durează mai mult (cît durează lungirea vocalei înseşi). Dar prelungirea duratei are adesea drept efect inevitabil, căci e de natură psihofiziologică, o variaţie a intensităţii, care transformă accentul unitar sau 'plan' de mai înainte în unul cu două, eventual cu trei vîrfuri (v. mai sus, p. 53.). În ce priveşte natura lui, lucrurile nu se prezintă tocmai clar. Poate că-şi păstrează caracterul expirator, destul de puternic, pentru a înăbuşi pe cel muzical, care se găseşte pe aceeaşi vocală, iar dacă ni se pare totuşi că variază tonul, aceasta se datoreşte creşterii şi descreşterii intensităţii, combinată cu creşterea şi descreşterea concomitentă a înălţimii. Poate că se produce însă n u o transformare a accentului expirator în unul muzical, ci numai o modificare a raportului de forţă dintre ele, în avantajul acestuia din urmă.

Deşi situaţia justifică, prin ea însăşi, şovăiala atitudinii mele [1], cu atît mai explicabilă, cu cît limba română n-a fost studiată din acest punct de vedere [2], socot util să arăt şi părerea lui M. GRAMMONT, *Traité pratique de prononciation française*, ed. V, p. 141: „On a vu que les trois qualités principales, intensité, hauteur, durée, n'y augmentent pas et n'y diminuent pas d'une manière proportionnelle, mais qu'en général elles y augmentent ou y diminuent e n m ê m e t e m p s. On peut donc faire u n e s y n t h è s e de u n e ces trois qualités; aussi bien chaque syllabe fait-elle sur notre oreille i m p r e s s i o n g l o b a l e, s a n s q u e n o u s p u i s s i o n s j a m a i s d i r e e x a c t e m e n t q u e l l e e s t d a n s l e t o u t l a p a r t d e l a h a u t e u r, o u d e l ' i n t e n s i t é, o u d e l a d u r é e"[3].

§ 15. Stările sufleteşti care pot provoca lungirea vocalelor accentuate, cu toate urmările arătate chiar acum, sînt mult mai variate decît în cazul vocalelor neaccentuate şi al consoanelor. O enumerare şi o definire a lor nu sînt posibile, nici absolut necesare aici [4]. Mă limitez să dau cîteva exemple, arătînd la fiecare atitudinea subiectului vorbitor.

Ştii că are haz şi asta! Voi să vă lăfăiţi şi să huzuriţi de căldură, iară eu să crăp de frig. B u u n ă t r e a b ă! (Creangă): ironie (Gerilă e nemulţumit că a trebuit să răcească, peste capacitatea lui de rezistenţă la frig, odaia unde fusese trimis de Împăratul Roşu să doarmă împreună cu tovarăşii săi); — *Bună femeie! — B u u n ă ... Nu-l slăbea deloc ... cine nu bea ... cine nu joacă ... Ce să facă bieţii băieţi în pustiul ăsta...* (Gl, 30 iunie 1940, p. 3): tot ironie (adjectivul este acelaşi), dar produsă n u de nemulţumire, ci mai degrabă de satisfacţie, căci cel ce vorbeşte a înţeles cum stau lucrurile şi face aluzie

[1] Este posibilă şi a treia eventualitate, anume că în unele cazuri predomină variaţia intensităţii, iar în altele, superioritatea de forţă a accentului muzical faţă de cel expirator.

[2] Cu excepţia lui A. PHILIPPIDE, care s-a oprit însă mai mult asupra aspectului teoretic al problemei (v. capitolul următor).

[3] Subliniat de mine. Iată şi alte afirmaţii ale acestui mare fonetician şi lingvist, care şi le bazează pe o îndelungată experienţă (observaţii asupra limbii franceze vorbite, combinate cu cercetări experimentale). Ele se referă, întocmai ca şi cea reprodusă mai sus, la accentul de insistenţă, sînt, deci, valabile şi pentru accentul afectiv propriu-zis. „L'accent rythmique [= obiectiv] est attendu, régulier, normal, et on y arrive d'ordinaire par une gradation qui le prépare; en dehors de sa fonction rythmique, il ne peut jouer aucun rôle, il ne peut produire aucun effet. L ' a c c e n t d ' i n s i s t a n c e e s t i n o p i n é, b r u s q u e, v i o l e n t, e t p a r s u i t e i l m e t v i v e m e n t e n r e l i e f l e m o t q u i l e p o r t e. La syllabe insistante surprend; elle fait un contraste puissant avec ce que l'on attend; sans l'insistance, cette syllabe serait faible, basse, courte; elle devient forte, haute, longue. L ' é c a r t p e u t a l l e r j u s q u ' à q u i n t u p l e r l ' i n t e n s i t é, a u g m e n t e r l a h a u t e u r d ' u n e o c t a v e, d o u b l e r l a d u r é e. Cette syllabe surgit d'autant plus nette et sensible au milieu de celles qui l'entourent, que ces dernières s'affaissent à son profit comme pour augmenter le contraste, et que c e s c o n s o n n e s p r e n n e n t u n e d u r é e t o u t à f a i t i n s o l i t e" (*Ibidem*, p. 141).

[4] O voi face în capitolul imediat următor, unde mă ocup în mod special de accent.

la realitatea lor. În primul caz *(Buună treabă!)* tonul coboară pe măsură ce *u* se lungește, în al doilea *(Buună...)*, dimpotrivă, se ridică.

... binecuvîntatul bădia Ionică, mare proprietar, mai puțin mare avocat, mai mare mîncău și în orice caz f o a r t e m a a a r e filotim la pungă... (1907 II, p. 85): subiectul vorbitor laudă pe unchiu-său, care i-a dat bani de buzunar, își exprimă, deci, satisfacția, de ordin mai mult intelectual (cf. procedeul retoric al gradației) [1]. În orice caz, emfaza e foarte vizibilă. La fel (poate chiar ca produse emfatice pure) trebuie interpretate următoarele exemple: *Pe unde se află ea nu se strigă «L o o o c!»* (Răd I, p. 248); — *T a a a x a, Domlor!...* (*Ibidem* II, p. 228); *Dacă nu izbuteau, Simeon punea și el umărul ca îndemn și auzeai curînd: G a a a a t a... G a a a t a!* (*Ibidem* II, p. 269).

După ce l-a strîns grămadă, îl ia, îl duce la bizunia sa și începe a mînca, că t a a a r e - i mai era foame (Creangă); — *Bună masa, cumătră! Tiii!, da ce mai pește ai! Dă-mi și mie, că t a a a r e mi-i poftă!* (Creangă): în ambele citate, lungirea vocalei accentuate, care se pronunță cu o mare variație a accentului, arată suferința, reală, dar și puțin exagerată, printr-un fel de înduioșare de propria-i ființă (chiar și în primul pasaj, unde autorul vorbește oarecum în numele vulpii) [2].

O poziție mijlocie, între afect și emfază, are, cred, exemplul acesta (din *O scrisoare pierdută): A j u t o o r! S ă r i i ț i ! Mă omoară v a m p i i r u l ! prefectul a s a s i i n! a j u t o o r!* [3], care prezintă interes mai ales prin faptul că, afară de unul [4], toate cuvintele au vocala accentuată lungită în silaba finală, ceea ce permite o lungire a ei pînă la ultimele limite, cum se și întîmplă, obișnuit, în condiții ca acestea. Interesează și alt amănunt, care merge mînă în mînă cu cel menționat: în *Mă omoară vampirul!* și *prefectul asasin!* este supus fenomenului în discuție cuvîntul de la sfîrșitul sintagmei, nu cel de la început, cum ne-am aștepta poate. Emfaza, adică nevoia, de ordin, în bună parte, strict intelectual, ca 'asasinul' să fie denunțat și, deci, demascat, cere să punem elementul cel mai important al construcției la sfîrșitul ei, întocmai ca în vorbirea obiectivă. Această poziție face posibilă lungirea peste măsură a silabei accentuate (finale!), tot cu scopul de a aduce la cunoștința lumii 'crima vampirului'.

§ 16. Foarte des sînt supuse modificării în discuție m o n o s i l a b e l e, cînd apar singure, în construcții pe care le-am putea numi eliptice. Și se înțelege de ce: ținînd oarecum locul unei propoziții sau fraze întregi, ele sînt, prin însuși acest fapt, foarte expresive, ca orice formulă eliptică, cel puțin teoretic, și, în consecință, se pretează la tot felul de nuanțe, care se pot cu atît mai ușor exprima prin lungirea vocalei (și, implicit, variația accentului), cu cît jocul fonetic, dacă-i pot spune așa, nu este stingherit de existența altor cuvinte, ca în cazul construcțiilorfidepline din punct de vedere formal. În această categorie intră interjecțiile, particulele a rmative și negative, apoi alte monosilabe care pot reprezenta, în condiții determinate, reacții spontane, aproape reflexe, ale subiectului vorbitor. De pildă: *Peste cîteva zile Caro se interesase la telefon de sănătatea clientei lui și spusese că*

[1] Ne-am putea întreba dacă lungirea vocalei accentuate are, într-adevăr, loc și la adverb *(foarte)* și la adjectiv *(mare)*. În ipoteza unei stări afective pure, răspunsul ar trebui să fie: numai la adverb, fiindcă acesta precedă adjectivul și joacă, deci, rolul părții inițiale a unui singur cuvînt, care s-ar afla în aceeași situație.

[2] Cf. și lungirea, atît de obișnuită, a lui *-a* din *așa* (exclamativ și interogativ). De ex.: (Greierul se roagă de furnică să-i împrumute de-ale mîncării. Furnica răspunde) *A ș a a a? Îmi pare bine* (Br-V).

[3] Caragiale nu indică prin nici un semn special lungirea vocalelor accentuate, dar situația este clară.

[4] La acesta *(vampirul)*, silaba ultimă reprezintă articolul, care este prin definiție neaccentuat. Asta însemnează că tot sfîrșitul cuvîntului poartă accentul și aici.

are un preparat străin foarte bun... îl va aduce bolnavei ... Totul amical firește. — Z ă ă u?[1], *îl tachinase Nory...* (Răd. II, p. 40). Echivalente stilistice ale acestui cuvînt sînt *serios?* sau *așa să fie?*, care arată și ele o surprindere prefăcută, deci ironie (cf. precizarea «tachinase»)[2]. — *Așa dorește logodnica mea!... — B r e e e! Lui Nory îi fu milă de chipul palid al lui Mari. — Dac-ai ști tu cine-i logodnica mea!, rîse Lică în gînd...* (Răd. — Am neglijat să notez volumul și pagina.) Tot ironie și aici, provocată de faptul că subiectul vorbitor nu-și ia în serios partenerul, un detracat, pe care nu-l crede capabil să aibă o logodnică sau, cel puțin, una cu 'pretenții'. — *Nu-s beți, îs colegii mei de birou. — D a a a ... sigur, colegi!* (Îns, iulie 1940, p. 15)[3].

S-ar putea adăuga exemplele, din Creangă, cu *ăra!* și *săra!*, deja citate (v. p. 35.), care seamănă cu acestea și prin caracterul lor exclamativ, nu numai prin lungirea vocalei [4], deși diferă în alte privințe, apoi *A a a !, mișcă-te, băiețaș* (Br-V, p. 61), cu interjecția ca membru al unei fraze [5] ș. a.

§ 17. Un aspect aparte al fenomenului de care mă ocup în acest capitol îl constituie a p a r i ț i a u n e i s i l a b e î n t r e g i la formele hipocoristice ale numelor de botez. Această silabă este, de regulă, identică cu silaba inițială a numelui și totdeauna o precedă: *Gigi(că)* și *Gigel* < *Gică* (< *Georgică*), *Ninel* < *Nelu* (< *Ionel*), *Nunucă* < *Niculae* (un *Nucă*, poate, nu există, s-a pornit însă oarecum de la el prin analogia atîtor altor formații similare), *Titi* și *Titel* < *Constantin*, dar și *Ernest* (cu observația făcută la numele precedent); *Mimi(ca)* < *Maria*, *Nonora* < *Nora* (= *Nory* < *Eleonora*, Răd. I, p. 116) etc. Sînt foarte numeroase, mai ales cele feminine, adesea împrumutate, pe cale literară, din franțuzește (*Fifi, Fofo, Kiki, Toto* etc.).

După cum vedem, ele seamănă cît se poate de bine cu cuvintele originare din limbajul copiilor, citate și altădată: *mamă, tată* etc. Asemănarea este pe de o parte formală (chiar dacă punctul de plecare diferă de multe ori), pe de alta, și aceasta interesează îndeosebi, semantică: toate au 'aer' familiar, adică semnificație afectivă, izvorîtă din dragoste (cu toate nuanțele ei)[6]. În general, nu cred că avem a face cu creații copilărești propriu-zise, ci numai cu imitații, în bună parte voite, ale acestora [7].

Ca încheiere a discuției din prezentul capitol cred potrivit să reproduc următoarea observație a lui E. GAMILLSCHEG, *Ausgewählte Schriften*, Jena-Leipzig 1937, p. 193, care-i valabilă, dealtfel, pentru marea majoritate a modificărilor provocate de afect [8]: „Der Affekt ist eben nicht sprachbildend, sondern nur sprachanpassend".

[1] Nu *Zăăuu!*, cum scrie autoarea (*u*, fiind consonant, nu se poate lungi, iar intonația e întrebătoare, nu exclamativă).

[2] Împotriva observației din nota precedentă, trebuie să arăt că și exclamația ar merge în cazul de față, cu un sens foarte asemănător, poate chiar identic. Numai tonul ar fi altul (întrebarea îl cere suitor, exclamația coborîtor).

[3] Discuția continuă pe același ton, și *daaa!*, ironic (cu nuanță de mustrare), se repetă: — *Daaa, siiigur, de serviciu!*

[4] În aceste aspecte ale lui *(s)ărăcandemine* avem un *ă* accentuat, care s-ar menține astfel chiar în vorbirea obiectivă.

[5] Se înțelege că *aaa!*, la fel cu orice particulă similară, poate apărea și singur. Dealtfel chiar în construcția citată el este, într-un anumit sens, independent de rest, ca toate interjecțiile.

[6] Cît de variate, de subtile și de neașteptate pot fi stările sufletești la baza cărora stă acest sentiment și, în consecință, mijloacele expresive corespunzătoare a arătat, elocvent și strălucit, LEO SPITZER, *Puxi. Eine kleine Studie zur Sprache einer Mutter*, München 1927. (*Puxi* este unul din multiplele denumiri alintătoare date de o mamă copilului ei).

[7] Privitor la formații de felul fr. *bébête* < *bête*, atît de asemănătoare cu cele invocate aici, cf. FR. KOCHER, *Reduplikationsbildungen im Französischen und Italienischen*, Aarau 1921.

[8] Deși autorul ei pornește de la faptul, care interesează direct aici, că aceeași vocală, în condiții fonetice identice, apare, în vorbirea afectivă, cu altă cantitate decît în cea intelectuală.

CAPITOLUL IV
ACCENT

§ 1. În capitolul precedent, deşi intitulat 'apariţii şi lungiri de sunete', am invocat mereu accentul, din cauză că fenomenul studiat acolo implică, de obicei, o modificare a modului cum se accentuează cuvintele în vorbirea afectivă. Dar ivirea unui accent nou, pe lîngă cel deja existent, nu este singurul fapt posibil în acest domeniu. Se produc şi altele, care ori n-au nici o legătură ori au numai una indirectă cu lungirea sunetelor (în speţă, a vocalelor) şi trebuie, deci, studiate independent de aceasta. De asemenea provoacă afectul deplasări de accent de pe o silabă pe alta a aceluiaşi cuvînt, complicate adesea cu diverse urmări de ordin fonetic, nerelevate în paginile precedente. Dar mai înainte de asta, socot necesară, pentru înţelegerea, pe cît posibil deplină, a lucrurilor, o discuţie teoretică asupra accentului, discuţie pe care n-am putut-o face în capit. III, deşi am pomenit la tot pasul această noţiune, fiindcă obiectul propriu-zis al cercetării era lungirea sunetelor, nu accentul.

Mă folosesc în acest scop de spusele lui A. PHILIPPIDE, *Fiziologia sunetelor*, curs universitar litografiat, an. 1920—21, § 94, p. 157 urm., unde este vorba despre accentul muzical. În limba română acest accent are cinci forme: 1. — plan (cu ton egal, care nu urcă, nici nu coboară în timpul cît se pronunţă silaba sau vocala); 2. / ascuţit (tonul se ridică, iar silaba se termină cu maximum de înălţime); 3. \ grav (tonul coboară, aşa că silaba se sfîrşeşte cu minimum de înălţime); 4. ∧ circumflex (tonul se ridică pînă la un maximum şi apoi coboară pînă la minimum de la care a pornit); 5. ∨ anticircumflex (tonul coboară de la un maximum la un minimum, pentru a se ridica iarăşi la maximum de unde a plecat). Pentru 1. Philippide citează ca exemplu particula afirmativă *da*, pronunţată « gînditor », iar despre 2. spune numai că-i « obişnuit ». Privitor la celelalte nu dă nici o informaţie de această natură. Că le consideră totuşi ca aspecte ale vorbirii afective, rezultă clar din afirmaţia de la p. 164: „Alte limbi au, atunci cînd accentul n-are rol formal, accentul muzical corespondent celui expirator, şi numai atunci corespondenţa încetează, cînd accentul devine formă gramaticală *(Principii* 228 sqq.), căci accentul care are serviciu formal este cel muzical"[1]. Prin « formă gramaticală »[2] Philippide înţelege valoare

[1] Subliniat de mine. *Principii* este prescurtarea întrebuinţată de autor pentru cartea sa *Principii de istoria limbii*, Iaşi 1894.

[2] Acest termen apare, la lingvistul nostru, şi în *Gramatică elementară a limbii române*, Iaşi 1897, p. 382: „ ... nu numai accentul, ci şi cantitatea silabelor serveşte în româneşte ca formă gramaticală, cu atît mai mult, cu cît limba noastră nu posedă mari deosebiri între silabe lungi şi scurte şi încă mai puţină conştiinţă are de acele deosebiri, multe, puţine, cîte sînt". Partea finală a acestui citat este foarte interesantă, căci explică de ce limba română utilizează atît de des lungirea vocalelor în vorbirea afectivă (= neregulată).

stilistică sau afectivă: cînd precizează aiurea această noțiune, vorbește de întrebare și exclamare, cu toate nuanțele de sens posibile (mirare, amenințare ș.a.).

§ 2. Dar și accentul expirator (sau de intensitate) servește, în anumite condiții, ca 'formă gramaticală': „În asemenea cazuri [cînd accentul are rol formal], chiar accentul expirator primește forme neobișnuite, precum, de pildă, în românește, unde, măcar că accentul cel obișnuit este ascuțitul, apar în întrebări circumflexul și gravul" (p. 164). Cf. și afirmația de la p. 151—152, că accentul expirator grav și cel circumflex apar în limba noastră „numai la forme gramaticale în silabe lungite anume pentru aceasta" [1].

Philippide înțelege foarte bine dificultățile problemei: „În general însă, — dacă facem abstracție de efectul total pe care-l putem lesne prinde cu simțurile și pricepe, efect total pe care l-am expus, pe cît am putut, în paragrafele din urmă —, succesiunea accentelor, expiratorii și muzicale, în silabele dintr-un cuvînt este obscură și încă nestudiată, chiar în alte limbi, cu atît mai puțin în limba noastră" (p. 169) [2].

Iată exemplele pe care le dă el (p. 167 urm.), toate pentru accentul muzical exprimînd « întrebarea și exclamarea... (și o mulțime de raporturi cuprindem noi sub aceste denumiri, *Principii* 228)». Mai întîi, un cuvînt izolat (verbul *doarme*, la pers. III sing.): 1. *doarme?* (cu sensul « nu știu dacă doarme»); 2. *doarme?* (« sigur că doarme»); 3. *doarme?* (« cred că doarme»); 4. *doarme!* (« mă mir că doarme»); 5. *doarme!* (« indignare»). Apoi o construcție întreagă, de sine stătătoare: 1. *vrei să te duci?* (« nu știu dacă vrei»); 2. *vrei să te duci?* (« sigur că vrei»); 3. *vrei să te duci?* (« cred că vrei»); 4. *vrei să te duci?* (« ironie»); 5. *vrei să te duci?* (« amenințare»); 6. *vrei să te duci!* (« mirare»); 7. *vrei să te duci!* (« nu ți-i rușine») etc. Între un cuvînt izolat și o propoziție nu există deosebiri în privința variației accentului, dacă starea sufletească este aceeași: 'forma' de intonare a lui *doarme!* 'indignat', de pildă, este identică cu a lui *vrei să te duci!* 'indignat', în sensul că mișcarea tonului se face la fel (o dată ea se produce într-o singură silabă, a doua oară de-a lungul întregii propoziții).

La aceste exemple se pot, negreșit, adăuga altele. Cele mai elocvente mi se par particulele afirmative și negative curente, care, și în calitate de monosilabe și prin faptul că,

[1] Termenii 'grav', 'ascuțit' etc. se explică, la accentul expirator, în același chip ca la cel muzical, cu deosebirea că, în loc să varieze înălțimea, variază intensitatea. Penultimul citat are nevoie de o precizare. Philippide spune „măcar că accentul (expirator) cel obișnuit este ascuțitul", cînd ar trebui să spună „tocmai pentru că ...": întrebarea este o formă a vorbirii afective și, în consecință, accentul ei nu mai poate fi cel obișnuit, din vorbirea obiectivă, ci altul, 'neobișnuit', potrivit normei, menționate de mai multe ori în cursul discuției noastre, că, principial, vorbirea afectivă se abate totdeauna de la regulile celei obiective. — Deoarece în capitolul precedent am pomenit de accente cu două sau mai multe vîrfuri, trebuie să arăt că, după PHILIPPIDE, *op. cit.*, p. 154, numai „cuvintele monosilabe, pe care le lungim, pentru a le procura prin lungire un anumit înțeles, precum: *da, nu, dec, alei*" pot avea un asemenea accent. Dar siguranță deplină nu există nici într-un sens, nici în altul (și Philippide însuși pune printre monosilabe pe bisilabicul *alei!*).

[2] Am reprodus înadins acest pasaj, pentru că el coincide, ca idee, cu afirmația lui Grammont (v. mai sus, p. 56.), relativ la concordanța deplină dintre intensitate, înălțime și durată, atunci cînd are loc o lungire a vocalei, care, am văzut asta în capitolul precedent, se complică cu modificări serioase de accent. Lingvistul francez vorbește de 'sinteza celor trei calități', Philippide de 'efectul total', adică de percepția auditivă globală, la producerea căreia participă factori deosebiți unul de altul. Pentru aprecierea justă a faptelor, să se mai compare pe de o parte divergența, deja relevată (p. 52, n. 2), dintre Grammont și Martinet, privitor la natura consoanelor 'lungi' sau 'geminate', pe de alta constatarea lui Bally, iarăși înregistrată cu alt prilej (p. 17), că nu se știe aproape nimic despre valoarea expresivă a sunetelor. Observația se referă la toate capitolele de fonetică ale lucrării de față, nu numai la accent și lungirea silabelor. Cf., în același sens, N. S. TRUBETZKOY, *Grundzüge der Phonologie*, Prague 1939, p. 24 urm. (paragraful « Phonologie und Lautstilistik».

grație valorii lor semantice propriu-zise, sînt utilizate în tot felul de împrejurări, se pretează mai mult decît oricare alte cuvinte la variații multiple de ton. Să se compare, de ex., *da! și nu!* pronunțate scurt, atunci cînd dăm un răspuns 'sec', de nemulțumire; *da! și nu!* cu accent coborîtor, în momente de îndoială; *da? și nu?* cu accent circumflex, cînd amenințăm; *da? și nu?* cu accent anticircumflex, cînd sîntem ironici etc. Aceleași nuanțe putem constata la *bine*, de asemenea foarte frecvent (și tot singur), un adevărat sinonim afectiv al acestor particule, pe care le înlocuiește adesea [1].

§ 3. Schimbări în accentuarea cuvintelor se produc și altfel decît am arătat în capitolul precedent, unde punctul de plecare al discuției îl constituie lungirea sunetelor, iar accentul intervine ca un factor secundar. Am văzut că, sub imperiul afectului, se naște un accent în plus, pe lîngă cel obișnuit [2]. În această ipoteză, se pot întîmpla două lucruri: ori învinge definitiv, căpătînd un înțeles anumit (de natură stilistică), aspectul cel nou al cuvîntului, ceea ce, aparent, echivalează cu o strămutare de accent, ori se păstrează ambele aspecte, fiecare însă cu întrebuințarea lui specială.

Un exemplu nimerit pentru a ilustra prima alternativă este adj. *spurcat* (de fapt, part. al vb. *spurca*). Cînd însemnează 'diavol, păgîn, eretic', se accentuează *spúrcat* [3], și nu numai în vorbirea afectivă. Avem un caz interesant de 'gramaticalizare' a accentului *stilistic*, care, la început, coexista alături de cel 'regulat': întrebuințîndu-se des și mereu cu sensurile aici arătate, cuvîntul s-a fixat sub aspectul pe care i-l cunoaștem astăzi, așadar cu un singur accent, cel nou, născut, pe vremuri, în momente de revoltă, dispreț, ură etc., pe prima silabă, conform normei cunoscute. Și aceasta, indiferent dacă subiectul vorbitor este sau nu stăpînit de asemenea sentimente. În ipoteza că ele există, un singur mijloc îi stă la dispoziție: să intensifice accentul, eventual să lungească sunetul inițial, exact ca atunci cînd cuvîntul este adresat oamenilor care nu-s nici păgîni, nici eretici (v. nota precedentă).

Cazuri similare cu acesta mi se par a fi *pógan* 'groaznic, înspăimîntător; (un fel de superlativ) tare, strașnic' și *próclet* 'blestemat' (foarte des despre diavol, duhuri rele, eretici ș.a.). Ambele cuvinte sînt de origine slavă, și, afară de sîrbocroată, toate limbile popoarelor slave vecine cu noi le accentuează pe silaba ultimă. Am putea, deci, presupune că și în românește ele au avut, la început, accentul tot pe finală și că, numai după ce au căpătat o nuanță afectivă, i-au schimbat locul, așa cum îl cunoaștem astăzi. Dar nu-i necesară o astfel de ipoteză, verosimilă totuși, ca să explicăm stilistic poziția accentului. Limba noastră posedă numeroase cuvinte în *-an* și *-et* accentuați. Faptul că ele n-au influențat pe *pogan* și *proclet* dovedește că acestea se întrebuințau de preferință, dacă

[1] Pentru ironie, amestecată cu satisfacție și cu răutate în același timp, mi se pare elocventă următoarea construcție: *Ce mai ziceți, d o m n u l e contabil?* (vorbește un arestat cu fostul contabil al închisorii, devenit el însuși delincvent și depus în arestul unde fusese slujbaș mai înainte). Iar pentru variația de ton, după starea sufletească, la același cuvînt din una și aceeași propoziție, să se compare *Poate t r e c e cineva!* (subiectul vorbitor justifică un anumit aspect al toaletei sale cu dorința, mai exact cu așteptarea bucuroasă, că va fi văzut și admirat de trecători) și *Parcă t r e c e cineva!* (răspunsul, decepționat, pe care-l dă tot el, cînd partenerul îi atrage atenția asupra altui amănunt, acesta indecent, al îmbrăcămintei).

[2] Este interesant că fenomenul a fost observat și interpretat just încă din a doua jumătate a sec. XVIII de către KARL PHILIPP MORIZ, *Versuch einer deutschen Prosodie* (1786). Vezi „Archiv für vergleichende Phonetik", V, p. 33 urm.

[3] După TIKTIN, tot *spúrcat* se spune și despre unele animale (nu precizează care). Chiar oamenii 'obișnuiți' sînt numiți astfel, cînd provoacă sentimente asemănătoare cu cele provocate de ființele aici în discuție. În asemenea împrejurări, cuvîntul își recapătă valoarea afectivă, care se exprimă printr-un accent mai puternic și prin lungirea lui *s*.

nu exclusiv, în vorbirea afectivă, care cerea accentuarea (sau, în cealaltă eventualitate, conservarea accentului) pe silaba inițială.

Cazul neologismului *pardon* se prezintă diferit. Ca formulă de politețe, acest cuvînt se accentuează 'normal' *pardón*. Tot așa spunem și cînd intervine, de pildă, nemulțumirea contra trecătorilor care ocupă fără rost strada și ne împiedică astfel drumul. Să ne închipuim însă că supărăm, fără voie, pe cineva (îl lovim, îl călcăm pe picior etc.): accentul se mută [1] pe prima silabă (care se și lungește puțin, deși amănuntul nu interesează). Așadar, același cuvînt accentuat în două moduri deosebite, după împrejurări [2], și totdeauna cu un s i n g u r accent [3].

§ 4. În această ordine de idei socot util să discut etimologia interj. *ași!*, pe care *Dicț. Acad.* o definește astfel: « 1. (Exclamație familiară, mai mult glumeață, cu care respingem o afirmare). Vorbă să fie! Ferească Dumnezeu! 2. (Exclamație prin care se arată că dorința cuiva nu s-a putut realiza). Da de unde! Ți-ai găsit! Nici vorbă! Adesea în legătură cu *ei!*, *dar(ă)!* și cu un element obscur *te*». Iată un exemplu din Ispirescu: *Dădu el să caute nescaiva rămășițe de-azimioară; t e - a ș i!, nu mai găsi nici neam de turtă!* Cît despre etimologie, dicționarul citat spune: „Răspîndirea geografică (în Transilvania nu pare a fi cunoscut), apariția recentă în limbă și varianta *așa* fac probabilă derivarea cuvîntului din interj. turcească *haša!* 'ferească sfîntul!, ferească Dumnezeu!". Privitor la varianta *așa*, care, vom vedea, joacă rol mare în discuția noastră, ni se dau, tot acolo, următoarele lămuriri: « *așă* (accentuat *áša:* cu accentul principal pe silaba întîi și cu un accent secundar pe a doua; de cele mai multe ori *ș* se pronunță lung, sau se face o mică pauză între primul *a* și *ș* următor)», de pildă: *Socotiți că-i scria răvășelele franțuzești, ca în ziua de azi? A' ș a! Mă punea pe mine de-i cîntam nopți întregi pe subt ferestrele ei.*

Etimologia aceasta nu poate fi primită, mai întîi din motive principiale. Interjecțiile n u se împrumută, afară de împrejurări cu totul excepționale, care trebuie, deci, lăsate la o parte. E ca și cum am imita felul de a ne exprima durerea, bucuria, revolta etc., ceea ce, dacă poate face un individ izolat, nu face niciodată o colectivitate întreagă. Afară de asta, cercetările etimologice au dovedit mereu că, pînă la proba contrară, două cuvinte identice din punct de vedere fonetic au, t r e b u i e să aibă, origine comună, oricît de mari sînt ori par deosebirile semantice. Aceste două condiții se realizează pe deplin în cazul de față. *Dicț. Acad.* însuși afirmă că *ași!* sună și *așa!*, adică identic cu adverbul modal *așa*, de care se apropie și semantic pînă la confuzie.

Deja TIKTIN a propus această explicație, numai că n-o motivează (i se va fi părut prea sigură, ca să mai insiste). După el, G. EBELING, „Zeitschrift für romanische Philologie" XLVII (1927), p. 649 urm. este de aceeași părere. Între *ași!* și *așa* deosebirea de sens se reduce la o simplă nuanță: unul e ironic, celălalt nu. Altfel spus, *ași!* are valoare afectivă, *așa* valoare intelectuală. În privința sunetelor, acest lingvist procedează ca un neogramatic, încercînd să explice modificarea fonetică potrivit 'normelor' consacrate: *așá-i* (cu *-i = este*) a devenit *áșă-i*, prin deplasarea accentului și prefacerea în *ă* a lui *a* neaccentuat, apoi *aș(i)*, fără să ne spună totuși cum a putut dispărea *ă*, fie el și neaccentuat. Dealtfel strămutarea accentului are ea însăși nevoie de explicație. *Dicț. Acad.* afirmă că această interjecție sună și *așà*. Cum s-a ajuns la d o u ă accente? (Întrebarea e valabilă și în ipoteza originii din turc. *haša*, căci și atunci cuvîntul n-a putut

[1] Acesta-i termenul propriu, căci n-avem a face cu ivirea unui accent nou, alături de cel vechi.
[2] Care nu sînt, ca de obicei, vorbirea obiectivă de o parte și cea afectivă de alta.
[3] Amănunte mai bogate cu privire la *spurcat, pogan, pardon* etc. dau în articolul meu *Demon* din „Dacoromania" VII, p. 145 urm.

avea, din capul locului, decît un singur accent, şi anume tot pe *-a*, întrucît limba turcă accentuează mai totdeauna ultima silabă.) Din cauza afectului. Alături de vechiul accent (*-á*), s-a ivit unul nou, pe silaba iniţială: graba şi energia cu care negăm [1] cele auzite au dus la accentuarea, puternică, a silabei iniţiale [2]. Deoarece nuanţa semantică (ironia) a acestui cuvînt îl face cu deosebire potrivit pentru vorbirea afectivă, avem dreptul să presupunem că el a fost întrebuinţat de la început exclusiv cu valoarea-i stilistică actuală, deci cu un accent puternic pe silaba iniţială, care a provocat amuţirea rapidă a celuilalt accent şi apoi slăbirea pînă la dispariţia totală a vocalei finale neaccentuate.

Toate lămuririle date de *Dicţ. Acad.* vorbesc în acest sens: varianta *áşà!*, care, e adevărat, poate trimite şi la turc. *haša* pe cine vrea să accepte explicaţia propusă acolo, dar şi la etimologia lui Tiktin-Ebeling, apoi la amănuntele de natură semantică, întemeiate pe citate foarte elocvente. Argumentul geografic (absenţa, care dealtfel nu-i tocmai sigură, a lui *aşi!* în Transilvania) n-are valoare: cîte cuvinte, dintre cele mai frecvente, au o circulaţie regională, fără ca pentru aceasta să li se atribuie o origine corespunzătoare caracterului lor local. La fel de slabă este obiecţia de ordin cronologic, adică apariţia relativ tîrzie a lui *aşi!* în textele scrise. Acest fapt pledează mai degrabă pentru punctul meu de vedere: fiind o particularitate a vorbirii populare şi familiare, el t r e b u i a să-şi întîrzie intrarea în limba scriitorilor (culţi prin definiţie) [3]. Afară de asta, obiecţia se poate întoarce şi contra originii turceşti: împrumuturile de acest fel sînt, mai toate, anterioare sec. XIX.

Dar mai este ceva. Alături de *aşi!*, *Dicţ. Acad.* notează 'varianta' *te-aşi!*, despre care TIKTIN (la fel EBELING) crede că a rezultat din *du-te*, *aşi*. Nici unul nu spune însă cum a dispărut silaba *du-* (ca să nu mai pomenesc de naşterea însăşi a formulei acesteia). Şi aici tot stilistica ne poate înlesni explicaţia. Am arătat în capit. I că anumite stări sufleteşti afective provoacă o încordare a organelor articulatorii, care, în consecinţă, se apropie ori se lipesc (fără necesitate logică). Ceva asemănător trebuie să admitem şi aici. Accentul puternic ivit pe *a-* presupune o forţă mare a curentului de aer expirator, forţă care a putut lucra şi asupra organelor articulatorii, adică a limbii, făcînd-o să se apropie, şi încă mult, de palat. În chipul acesta a devenit posibilă naşterea unei oclusive linguale, percepută cu vremea ca *t* muiat. Să nu uităm că deseori negăm spusele altuia printr-un sunet nearticulat, pe care-l producem cu partea anterioară a limbii lipită de palatul tare, de dinţii superiori şi de alveolele lor (aerul este inspirat, nu expirat, ca la sunetele propriu-zise). Acest zgomot seamănă aproximativ cu *ţ'* [4]) (aşa-l şi redăm în scris, de obicei repetat), dar şi cu *te-* din *te-aşi!*, care sună, mai degrabă, *tï-aşi* !5. Altă explicaţie, mai

[1] Ne putem gîndi, în subsidiar, şi la altceva. Cîteodată *aşa* va fi apărut şi în construcţii interogative: *A ş a crezi d-ta că s-au petrecut lucrurile? Ţi-ai găsit!* (cu *aşa* puternic accentuat, dovadă locul prim pe care-l ocupă în frază, şi anume pe *a-* sau, cel puţin, şi pe *a-*). Dacă stătea singur, fără explicaţiile de după el, simţite de prisos, accentul de insistenţă (al silabei iniţiale) putea copleşi, pînă la dispariţie, pe cel normal. În exemplul dat se poate şi repeta (după?): *Aşa! Ţi-ai găsit!* (cf. formula extrem de răspîndită astăzi: *Aşi! ţi-ai găsit!*, apoi *Aşi! (dar) de unde!*).

[2] Întocmai ca la *spurcat*, cu care cuvîntul nostru seamănă mai bine decît pare la prima vedere. După cum alături de *spúrcat* continuă să existe varianta originară *spurcát* (cu sensu-i propriu), tot aşa avem aici pe *áşi!*, aspectul nou, în vorbirea afectivă, şi pe *aşá!*, aspectul vechi, în vorbirea obiectivă.

[3] Interesant şi elocvent este amănuntul că cel mai vechi exemplu cu *aşi!*, dat de *Dicţ. Acad.*, provine de la Anton Pann, unul dintre primii autori (poate chiar primul) care pun la contribuţie vorbirea populară.

[4] Un *ţ* muiat, datorită tocmai faptului că limba se lipeşte de palatul tare (în regiunea unde se articulează *i*).

[5] O paralelă, cam depărtată, ne oferă germ. *ja*, care se pronunţă adesea *tja* (în momente de îndoială sau cînd subiectul vorbitor se trezeşte dintr-o meditaţie, reverie etc. care-l absoarbe). Aici naşterea oclusivei este uşurată mult de faptul că *j* (= *ï*) se articulează cu limba foarte apropiată de palat (ca la spirante).

puțin verosimilă, a lui *te-* ar fi ori din *ti(ĭ)!*, interjecție care exprimă surprinderea, mirarea etc., ori din *de!*, interjecție care arată ezitarea (înainte de a mustra pe cineva) etc. În ipoteza a doua, *d* și-a pierdut sonoritatea, mai exact, poate, a devenit fortis și s-a transformat astfel în *t*, sub imperiul afectului [1].

§ 5. *Așĭ!* nu este singurul cuvînt la care deplasarea accentului, cu urmările ei fatale (slăbirea și apoi dispariția vocalei originar accentuate) poate fi definitivă, în sensul că, indiferent de situație și de moment psihologic, singurul lui aspect, cunoscut de la o vreme încoace, este cel nou, cu accentul strămutat [2]. Iată și alte exemple. S. PUȘCARIU a remarcat, cu diverse prilejuri (cf. *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, nr. 1850 și 1887, „Dacoromania" IV, p. 1362, „Dacoromania" VII, p. 31), existența regională, dar larg răspîndită în ținuturile respective, a cîtorva participii trecute cu accentul pe temă: *văst* (pentru *văzut*), *vint* (pentru *venit*), *k'ert* (pentru *pierdut*; cf. și băn. *piert*, dat de L. COSTIN, *Graiul bănățean* I, p. 51) ș.a.; la acestea se pot adăuga *căst* (= *căzut*), și *găst* (= *găsit*), notate de TIKTIN și de *Dicț. Acad.*, s. v. *cădea* și *găsi*. Este evident că toate aceste forme 'scurtate' provin din cele întregi, mai întîi prin mutarea accentului de pe desinență pe temă [3], din cauza afectului ('emoția' provocată de acțiunile respective [4], mai ales cînd ele se produceau pe neașteptate etc., a făcut să se accentueze silaba inițială) și apoi prin căderea vocalei din silaba rămasă neaccentuată (care a adus cu sine, la unele forme, modificări fonetice, ușor explicabile, în finală). Deplasarea accentului va fi fost ajutată și de un factor pur intelectual: sensul verbului este conținut în temă, coroborat de unul formal: analogia prezentului indicativ, conjunctiv și imperativ al tuturor acestor verbe (afară de *găsi*), care, la cele mai multe persoane, se accentuează pe temă [5].

Nu numai participii, ci și alte forme verbale pot fi supuse unor modificări fonetice similare, și din aceeași cauză. Formula *(vă) salut!* sună adesea *(vă) salt!*: grăbit să salute și, adesea, emoționat de apariția inopinată a unui personaj important, respectat etc., subiectul vorbitor 'insistă' asupra părții inițiale a verbului, și pentru că aceasta se află la început, dar și din pricina (arătată ceva mai sus) că înțelesul este conținut în temă (chiar dacă aici silaba finală nu reprezintă o simplă desinență). La fel dubletul (moș-

[1] S. PUȘCARIU, „Dacoromania" VII, p. 35—36, explică pe *așĭ!* din *așĭ* < *eccum sic* (care a dat naștere și lui *așa*, cu *-a* «adverbial», ivit ulterior), declarînd că renunță la etimologia, propusă tot de el, din *Dicț, Acad.* Această nouă explicație prezintă avantajul că se bazează pe afect (cf. *apói*, devenit *ápoi* cu un sens întrucîtva diferit) și totodată clarifică, fără nici o dificultate, situația finalei *i* (sonant întîi, iar după strămutarea accentului pe *a*, consonantizat pînă la dispariție).

[2] Mă refer, bineînțeles, la *așĭ* considerat ca alt cuvînt decît *așa*.

[3] Explicație strict fonetică, bazată și pe alte exemple, dă AL. GRAUR, „Bullet. Soc. Lingu." Paris XXXIX, fasc. I, p. 49—50.

[4] Cf. sensul acestor verbe, toate apte de a face să intervină ușor afectul: 'venirea' unei ființe scumpe, 'pierderea' unui obiect de valoare, 'căderea' cuiva, cu urmări grave asupra sănătății etc., toate ne mișcă, într-adevăr, sufletul.

[5] În *Etym. Wb.*, PUȘCARIU susținuse că *văst* este lat. *vistum*, iar *vint* lat. *ventum*. În „Dacoromania" VII, p. 31 le scoate din formele întregi, prin 'afonizarea' vocalei aflătoare în silaba finală care s-a pronunțat, deci, fără participarea coardelor vocale, ceea ce însemnează o slăbire și o reducere a ei, pînă la dispariție. Dar, pentru a se putea produce afonizarea, a trebuit mai întîi ca vocala în discuție să-și piardă accentul. Acest fapt Pușcariu nu-l cercetează (și, se înțelege, nici cauza care i-a putut da naștere). La *vint* avem *i* în loc de *e*, fiindcă *venit* se pronunță *vinit* (cu *e* neacc. < *i*), în majoritatea graiurilor populare. Modificarea constituie și ea un argument, dacă ar mai fi fost nevoie, în favoarea explicației propuse aici (și nu din lat. *ventum*).

tenit) al lui *salut: sărut*, care în construcţia *sărut mîna* (sau *sărut dreapta*), atît de răspîndită la ţărani, devine *sărt* (cf. *sărt dreapta, părinte!*, VVD, p. 258) [1].

§ 6. Ca formule de salut, aceste două exemple ne amintesc, fără să vrem, strigătele, în sensul larg al termenului, cu care ele seamănă în anumite împrejurări, de pildă atunci cînd partenerul se află la oarecare depărtare şi, ca să ne audă, trebuie să-l salutăm cu 'glas tare'. Astfel numele proprii, întrebuinţate cum se obişnuieşte în asemenea situaţii, la vocativ, pot căpăta pe prima silabă un accent atît de puternic, încît silaba imediat următoare să se piardă, cel puţin pentru urechea ascultătorului. Fenomenul nu-i legat în mod obligator de o strămutare a accentului [2]. În „Buletinul Philippide" I, p. 118 am arătat că numele de botez *Radu* sună, la vocativ, *Rale!*, dacă-i strigat de la distanţă şi, mai ales, sub imperiul unei stări sufleteşti afective (enervare, desperare etc.)., cu *á* mai lung decît în vorbirea normală. Tot aşa *Gheorghe*, precedat de *măi*, ceea ce nu se întîmplă absolut totdeauna, devine *(măi) Gheo!*

Dar aceasta nu-i singura modificare posibilă. Dacă numele poartă accentul pe altă silabă decît cea iniţială, se produce o lungire, combinată, de regulă, cu o variaţie de ton, a vocalei accentuate: *Mateei!, Neculaai!* etc. După împrejurări, intervin şi alte schimbări, de pildă ivirea unui accent pe silaba finală, care se şi poate lungi (aceasta în cazul numelor trisilabice, ca *Dinule!, Ileano!* etc.).

Şi strigătele propriu-zise, exprimate prin cuvinte din lexicul curent, suferă schimbări asemănătoare, ba încă mai profunde. La baza lor stau, ca şi în exemplele de pînă aici, variaţiile tonului, care pot avea efecte asupra formei strict fonetice a cuvîntului. Deoarece sîntem la capitolul 'accent', voi înregistra numai fapte în legătură cu acest factor, dealtfel, şi ele puţine, căci n-am intenţia să alcătuiesc o colecţie de material lingvistic. Formula de chemare la telefon *alo!* se pronunţă cînd *aloo!* (cu *ó* lungit), cînd *állo!* (cu accentul pe prima silabă, care se lungeşte, dar 'transmite', se pare, ceva din lungimea ei şi consoanei următoare), după cum sîntem 'calmi' sau 'enervaţi', 'nerăbdători' etc. Vînzătorii ambulanţi, care-şi 'strigă' marfa, accentuează numele acesteia, în general, pe silaba iniţială, indiferent de locul consacrat al accentului: *cóvrigi!*, „Informaţia" etc. În schimb, silaba următoare se lungeşte, pentru ca strigătul să nu se termine prea repede şi să aibă, deci, ecoul dorit în ... urechea ascultătorului (cumpărător virtual) [3].

§ 7. Schimbări de felul celor înregistrate au loc şi în grupuri de cuvinte, aşadar în fonetica sintactică. S. PUŞCARIU, „Dacoromania" III, p. 773—774, a remarcat că forma negativă a verbelor are accentul (principal!) pe negaţie: *nŭ mérge, nŭ pót* etc. [4]. Dacă verbul începe cu *a, -u* dispare: *n-alerga, n-ascultă*, şi atunci se accentuează *a-*, care este simţit ca aparţinînd oarecum negaţiei (*n-ălergá, n-âscultă*). Aşa se explică

[1] Deşi *salt* < *salut* (cf. *să'ru-mîna*, cu accentul deplasat) probează că nu-i necesară invocarea lui, poate fi amintit faptul că în popor se spune, foarte des, *sărutăm mîna* (sau *sărutăm dreapta*), chiar cînd vorbeşte un singur om în numele său personal: *-u-* este de astă dată neaccentuat şi a putut astfel dispărea mai uşor. Cf. şi *saltare!* (< *salutare*), echivalentul, mai puţin solemn, al lui *(vă) sal(u)t.*

[2] Mai degrabă dimpotrivă, după cît se pare. Vreau să spun că materialul utilizat de mine conţine numai nume cu accentul pe silaba iniţială.

[3] Un studiu mic, dar bogat în observaţii şi explicaţii, nu numai ingenioase, ci şi juste, asupra strigătelor în româneşte a publicat AL. GRAUR, în VR, nov.-dec. 1930, p. 129 urm., unde sînt luate în considerare toate fenomenele fonetice apte de a se produce la cuvintele care, indiferent de natura lor, sînt întrebuinţate ca 'strigăte'. O categorie aparte reprezintă cuvintele cu care strigăm sau alungăm animalele (v. „Dacoromania" I, p. 78—79).

[4] Cf. TAV, p. 60: *De ce nu pot să nu ştiu, De ce nu pot să n-aud*, unde nu există nici o îndoială că accentul stă pe negaţie (la verbele *ştiu* şi *aud*).

strămutarea accentului de pe *a* pe *u* la *aud* < lat. *áudio*, care ar fi trebuit să sune *áud* (cf. *áur*, *láud* ş. a.): după modelul lui *n-ăscúltă — ascúltă* s-a ajuns la *(n-ăude —)* aúde [1]. Accentuarea negaţiei, care, sintactic vorbind, este o particulă fără importanţă, simplă anexă a cuvîntului de lîngă ea, se datoreşte nevoii de a insista asupra elementului devenit, din punct de vedere semantic, mai important decît celelalte, căci prezenţa lui face ca sensul să difere fundamental de la forma afirmativă la cea negativă a verbului.

Şi în alte condiţii sintactice *aud* prezintă o strămutare a accentului: *i-áuzi!* (< *ia!* + + *auzi*). Aici se vede şi mai clar cum se poate produce fenomenul, graţie faptului că *ia!* (= *iată!*, *iacă!*) este o interjecţie menită să atragă atenţia ascultătorului, un fel de interjecţie demonstrativă [2], care se întrebuinţează adesea şi singură, cu un sens foarte apropiat de al lui *aud* însuşi (cf. *ia!*, *cîntă cucul* şi *i-auzi!*, *cîntă cucul*). Cf. şi *ce-áude?*, *ce-áscultă?* etc. [3]

Deosebirea de accent (în ce priveşte locul lui într-o construcţie oarecare) duce la deosebiri de sens, deşi elementele alcătuitoare ale construcţiei sînt perfect aceleaşi. Să se compare *dorim o lume mai b u n ă, mai f r u m o a s ă...* şi *dorim o lume m a i bună, m a i frumoasă...* În primul exemplu, comparaţia se face cu o lume „rea", „urîtă" şi de aceea se accentuează adjectivele care se opun semantic acestora, în al doilea, se porneşte de la o lume care este, relativ, bună şi frumoasă, dar vorbitorul o vrea m a i bună şi m a i frumoasă şi de acea pune accentul pe adverbul comparativ. Se poate spune, deci, cu acelaşi sens, *o lume* şi *mai bună*, şi *mai frumoasă*. În acest caz, se accentuează *şi* (adverb, nu conjuncţie).

Cît de puternic poate fi accentul cerut, sub imperiul afectului, de particula care precedă pe *aud*, dovedeşte şi alt aspect al formei lui negative. La Tecuci (probabil şi aiurea) *n-auzi tu?* sună *n-astu*, cu două accente, unul, mai slab, pe *a*, celălalt, mai puternic, pe *u:* silaba mijlocie din *n-áuzi tú*, singura accentuată, cînd verbul e afirmativ, dispare, fiindcă se găseşte între două silabe accentuate, deci în poziţia cea mai puţin rezistentă. Exemplul este interesant şi prin prezenţa lui *tu*, care, gramatical vorbind, nu se justifică. Aceeaşi nevoie de a 'insista' face să se treacă peste 'norma' sintactică: subiectul vorbitor se teme că 'chemarea' lui ar putea fi înţeleasă greşit, mai exact spus, n-ar ajunge la destinaţie, din pricina depărtării la care se află 'adresantul' şi, deci, a posibilităţii de a fi simţită ca adresată altcuiva. De aici şi forţa accentului de pe *tu*, care are valoarea unui pronume în sensul cel mai strict, căci stă, cu adevărat, în locul unui nume, acela al partenerului [4].

§ 8. Din cele spuse pînă acum (cf. mai ales începutul prezentului capitol) rezultă că i n t e r o g a ţ i a şi e x c l a m a ţ i a joacă un rol foarte important în limbajul afectiv, indiferent de modificările cantitative ale sunetelor, pe care le-am studiat în capit. III. Expresia lor fonetică (mai exact spus, extrafonetică, adică extralingvistică, întrucît ele nu reprezintă un mijloc de exprimare lingvistică propriu-zisă, ca sunetele, morfemele şi cuvintele) este accentul: variaţia intensităţii şi a înălţimii 'tonului', care se combină adesea cu variaţii cantitative ale silabelor, fără ca acest ultim fapt să fie o apariţie obli-

[1] Nu se putea menţine vechea stare de lucruri numai la acest verb, care ar fi urmat să fie accentuat pe aceeaşi silabă şi la forma negativă *(n-áude)* şi la cea afirmativă *(áude)*.

[2] În momente de mirare, uimire etc. devine un adevărat strigăt.

[3] Este interesant de constatat că *u* al negaţiei nu dispare, dacă verbul imediat următor începe cu un *a* accentuat: *nu află*. Explicaţia este că accentul nu-şi poate schimba locul mai spre începutul cuvîntului. Cf. „Mélanges linguistiques" II, Copenhague 1941, p. 37 urm., unde este vorba de prepoziţii accentuate în condiţii sintactice speciale.

[4] Acesta este indicat adesea şi prin numele lui, tot din nevoia de a-l distinge de alţii. Despre strămutarea accentului la *aud* vorbeşte şi A. GRAUR, „Bulletin linguistique" III, p. 26 urm., care o explică altfel.

gatorie. Cercetarea noastră a dovedit, cred, cu prisosinţă, rolul jucat de accentul interogativ şi, mai ales, de cel exclamativ în majoritatea transformărilor fonetice de care ne-am ocupat în capitolele anterioare. Vorbirea populară şi familiară îl utilizează într-o măsură neobişnuit de mare, tocmai pentru că, datorită lui, ea capătă culoare şi viaţă. De aceea se cuvine să ne oprim puţin, tot aici, unde mi se pare locul cel mai potrivit, asupra interogaţiei şi exclamaţiei, considerate în sine, ca manifestări afective, pentru a cunoaşte şi alte aspecte ale lor, de care n-am amintit în capitolul precedent, unde problema principală pusă în discuţie era lungirea sunetelor.

Atît întrebarea, cît şi exclamarea însemnează 'luare de atitudine' din partea subiectului vorbitor: cînd dorim să aflăm ceea ce nu ştim despre un obiect oarecare, spusele noastre capătă formă interogativă, după cum în momente de mirare (cu toate nuanţele ei) recurgem la exclamaţie. Aşadar, în ambele cazuri intervine afectul. Aceasta, din punctul de vedere al situaţiei iniţiale. Cu vremea, procedeele s-au generalizat, devenind un mijloc mai mult ori mai puţin obişnuit de exprimare, încît se poate observa un început de 'gramaticalizare'. Procesul este destul de avansat la interogaţie, care, din pricina unei extrem de frecvente întrebuinţări, nu mai păstrează, în anumite împrejurări, nimic din valoarea ei stilistică originară. Faptul se produce ori de cîte ori 'luarea de atitudine' este determinată de o curiozitate strict intelectuală, aş zice ştiinţifică: ne informăm pur şi simplu despre un obiect, spre a satisface nevoia 'rece' a minţii noastre de a afla ceva în legătură cu el. Formal, caracterul obiectiv al unei astfel de interogaţii se trădează prin lipsa unei 'tonalităţi' prea perceptibile: deosebirea de ton faţă de aspectul enunţiativ al aceluiaşi cuvînt sau al aceleiaşi fraze este atît de neînsemnată, încît de-abia o simţim. Să se compare *ai venit?* spus cuiva pe care-l aşteptăm sau care ni-i indiferent, cel puţin în momentul vorbirii, cu *ai venit* enunţiativ: şi unul şi celălalt exprimă constatarea unui fapt, care se impune prin el însuşi. Dar existenţa unei uşoare deosebiri (de 'accent', se înţelege) probează totuşi că chiar cea mai ştearsă întrebare conţine încă o nuanţă stilistică, cum nici nu-i posibil altfel, din moment ce ea reprezintă o 'abatere' de la forma normală, obiectivă, a vorbirii, care este enunţul.

Cît despre exclamaţie, natura stărilor sufleteşti care-i provoacă apariţia o împiedică să-şi piardă nuanţa afectivă sau să şi-o slăbească prea mult. Oricare ar fi situaţia exterioară, momentul psihologic ş. a., faptul că un obiect ne 'surprinde' într-un chip oarecare (altmintrelea n-ar interveni forma exclamativă a constatărilor noastre) însemnează o reacţie de ordin afectiv, cel puţin în parte, chiar în bună parte. Nu poate fi vorba de o 'surprindere' pur intelectuală. Noţiunea însăşi implică ieşirea din comun, depăşirea cîmpului de acţiune strict obiectiv al sufletului nostru. De aceea exclamaţia îşi păstrează încă bine caracterul afectiv în orice împrejurare. Variază de la caz la caz numai gradul, intensitatea afectivităţii.

§ 9. Să vedem acum cîteva fapte. Ca şi pînă aici, vom constata că dificultăţile în acest domeniu, care se cheamă stilistică, nu sînt de natură teoretică. Am arătat mai sus, cu ajutorul lui Grammont şi al lui Philippide, că impresiile noastre în materie de 'accent' sînt globale: nu putem distinge clar contribuţia fiecăruia dintre factorii care participă la producerea lor. Amintesc acest detaliu esenţial, ca să previn pe cititor că analiza ce urmează n-are şi nici nu poate avea pretenţia de a fi riguros conformă cu realitatea, aşa cum o 'simte' fiecare în conştiinţa sa lingvistică.

Cînd interogaţia conţine o nuanţă de nemulţumire (subiectul vorbitor cere parcă socoteală partenerului), predomină înălţimea asupra intensităţii, şi de aceea percepem un accent muzical distinct. Aceasta, atît la întrebările alcătuite dintr-un singur cuvînt (pronume ori adverb interogativ): *ce?, cine?, unde?, cînd?, cum?* etc., cît şi la cele exprimate

printr-o propoziție (începătoare tot cu particule interogative): *ce-ai făcut?, cine-a stricat geamul? unde-ați fost?, cînd mi-ai spus?, cum ai văzut?* [1]. La acestea din urmă 'accentul' cade pe cuvîntul inițial care se deosebește de celelalte prin faptul că se pronunță cu tonul mai ridicat. Cum înălțimea și intensitatea merg, de regulă, împreună, este sigur că particulele interogative se articulează și mai 'tare', nu numai mai 'sus', decît restul propoziției. Cît despre durată, ea intervine în sens negativ: cuvîntul accentuat (adică vocala sau silaba lui accentuată) se pronunță mai scurt decît în vorbirea enunțiativă, pentru motivul că nemulțumirea implică enervare, și aceasta cere o exprimare energică.

Dacă starea sufletească este aceeași, situația descrisă aici se potrivește și pentru construcțiile cărora le lipsește particula interogativă. În acest caz, o propoziție întrebătoare nu diferă de una enunțiativă aparent prin nimic: *nu știați, mergem, ai fost acasă* ș. a. exprimă tot atît de bine, judecate pe deasupra (să zicem în scris, unde am neglija să punem semnele de punctuație cuvenite), și un simplu enunț și o întrebare. Deosebirea (în vorbire) vine de la 'ton'. Față de formulele, perfect identice, dar introduse prin particule interogative, acestea prezintă amănuntul deosebitor, că accentul stă pe partea lor finală (cînd constau din mai multe cuvinte).

La exclamație, se pare, dimpotrivă, că predomină accentul expirator asupra celui muzical, în momente de indignare, de furie etc., care sînt mult mai dese în viața zilnică decît cele de încîntare, de admirație ș. a. [2]. Așa stau lucrurile cu *iddiotul!, mmizerabile!* etc., discutate în capitolul precedent, apoi cu sintagme ca *ferice de el!* (sau *de mama care l-a născut* !)[3], *răi mai sînt oamenii!, ticălos individ și cutare!* etc., unde primul cuvînt se pronunță mai 'tare' decît celelalte. Un accent expirator puternic cer și diverse alte stări sufletești: *strașnic om!* (satisfacție), *grozav aș mai dormi!* (dorință) etc. Situația nu se schimbă, în ce privește raportul de forță dintre cele două accente, nici atunci cînd construcții de felul acestora încep cu un pronume sau un adverb: *ce om strașnic!, cum aș mai dormi!* [4] Deosebirea sare în ochi față de aspectul pur enunțiativ al acelorași formule: *(ai văzut) ce om strașnic (este N.), (nu știu) cum aș mai dormi (în asemenea condiții)* [5].

§ 10. Iată un număr de exemple, luate din Creangă și din Brătescu-Voinești, ca reprezentanți unul al vorbirii populare, altul al celei familiare. Le reproduc în ordinea din edițiile utilizate de mine și fără să le separ după natura lor interogativă sau excla-

[1] Locul verbului îl ia foarte des un pronume demonstrativ sau un adverb de mod, care prezintă avantajul 'scurtimii' (și satisfac astfel mai deplin nevoia afectivă a subiectului vorbitor): *cum asta?* (tot așa *cînd* sau *unde asta?, care anume? cine adică?)*

[2] Cît despre 'forma' intonației, ea este, cred, totdeauna (indiferent de starea sufletească și de numărul cuvintelor care alcătuiesc exclamația) aceea a accentului grav: începe cu tonul ridicat și sfîrșește cu el coborît.

[3] Această formulă se găsește, aproape la fel, în spaniolă: *¡ Bendita sea tu madre ! ; ¡ Viva tu madre ! ; ¡ Bendita sea la madre que te echó al mundo !* („Volkstum und Kultur der Romanen" XII, p. 387.)

[4] Tot primul cuvînt este mai puternic accentuat și aici, dar accent important au și acelea care exprimă noțiunea provocatoare a 'emoției' *(strașnic, dormi)*, lucru firesc, dealtmintrelea: începutul spuselor noastre este avantajat de poziția lui, totuși acest avantaj, de ordin pur exterior, nu poate fi atît de tiranic, încît să copleșească, pînă la desființare, valoarea semantică a elementului sintactic esențial.

[5] Cu privire la intonația specială a interogațiilor și exclamațiilor se pot găsi diverse lucruri, de natură mai mult teoretică, la GIULIO FARA, *Orizzonti musicali nella glottologia*, în „L'Italia dialettale", XVII, p. 81 urm. (vezi, în special, p. 96—97 și 97 urm.). Autorul e muzicolog. Cf. și părerile unui lingvist (în legătură cu tonul interogativ și fraza interogativă): P. KRETSCHMER, *Der Ursprung des Fragetons und Fragesatzes*, în „Scritti Trombetti", Milano 1938, p. 38 și urm.

mativă. Observ, ceea ce va observa și cititorul, că majoritatea sînt exclamații, potrivit aprecierilor teoretice făcute la începutul discuției (și bazate, se înțelege, tocmai pe realitatea lingvistică). Numeroase sînt interjecțiile și alte particule similare, în special scurte (deci expresive și prin această particularitate)[1] și întrebuințate oarecum singure, fără legătură gramaticală cu restul construcției (presupunînd că aceasta există în sens strict)[2].

Creangă: *Și părintele Ion de subt deal, Doamne, ce om vrednic și cu bunătate mai era!!; ș-apoi dă, Doamne, bine!; potop era pe capul mușteloi!; Măi!!!, s-a trecut de șagă*[3]*; Ei, ei!, acu-i acu. Ce-i de făcut, măi Nică?; am țîșnit... și tiva la mama acasă!; Afurisită priveliște mai fu și asta!; Ei, ei!, pe bădița Vasile l-am pierdut; ... dar ce ți-i bun?; ... și hîrști! cîte-un colac; ... auzi vorbă!?; și am căzut în Ozana, cît mi ți-i băietul!; Ei, ei!, ce-i de făcut?; Într-o zi ..., noi n-avem ce lucra?; Eu atunci, să nu-mi caut de drum tot înainte?; mă trăgeam încetișor ... cît mi ți-i moronul!; se scoală în picioare, cît mi ți-i mellanul!; Apoi, umflînd un sfeșnic ..., după dînșii!; Și na!, părintele Duhu și Teofan ...; Căci mare-i Dumnezeu, ne-a feri el de întîmplări!; și hai hai!, hai hai!, pînă-n ziuă ...; I-auzi, măi!; Ei, ei!, apoi zi că ...; Apoi ce-ți trebuie mai bună vorbă decît asta?; ... și copii, tufă!; și, să tragă, să nu tragă!; Cînd ia!..., ce să vadă?; Ei, ei! Acum scoate, lupe, ce-ai mîncat!; Cu capra ți-ai pus în cîrd?; dă, ce să-i zici?, dăduse și el în părpăra însuratului; Și atunci, bucuria lui Ipate!; Cu Ivan și-au găsit popa!: îl umflă, ... și hai cu dînsul la spînzurătoare!; Și cînd colo, cine era?; Bre!, da cum naiba a murit vulpea asta aici?!; Tiii!..., ce frumoasă cataveică am să fac nevestei mele ...*[4]

Brătescu-Voinești: *Da, dar cîinii!!!; Ce bine ar vedea el d-acolo pomul de Crăciun!!; A ajuns!..., na!, perdelele lăsate ...; Aaa!!, ce frumos!, ce frumos!; M-am bătut, m-am frecat, așI, de unde?; Nobila profesie de avocat! Phh!!; Cînd colo, poftim!, cinci și jumătate, și el nu vine ...; Să mintă șeful!, de!... ; Tiii! Ce, asta-i joacă?; cu un bărbat încrezător ca domnul Niță, ehe!...*

Deosebirea cantitativă dintre autorii citați nu se datorește faptului că opera lui Creangă este mai întinsă decît volumul lui Brătescu-Voinești folosit de mine. Ea are o cauză socială, deci psihologică. Oricît s-ar apropia, ca atmosferă, vorbirea familiară (orășenească) de cea populară, natura ei este totuși, în multe privințe, alta. Aici interesează mai ales

[1] Dau aici cîteva, fără indicarea izvorului și indiferent dacă ele apar în povestirea propriu-zisă ori în dialog (cf. nota următoare): *Ptiu!, marș d-aici, potaie mică!...; Ptiu!, trăsni-te-ar Dumnezeu și Maica Precista de nebun!; Ho!, smeule, ho!, că ți-o gătesc acuma; Că de!, nu e puțin lucru...; Ei?, face N. ...; De!, domnule procuror...; Ce ai? Parcă ești supărat? — E!... — Ba nu zău, ți s-a întîmplat ceva?; Eee!, ce mă fac eu acum?; Hm!, Dumnezeu să-l ierte; De!, mormăe N. ; Nanana!, c-am pățit-o!* (*na* repetat) etc. Și alte cuvinte sînt întrebuințate la fel cu interjecțiile, în sensul că servesc ca mijloace exclamative și sînt tratate, în consecință. Să se compare *bravo!* (la Caragiale *bravos!*), *halal!*, *borș! (Ei și! Borș! și ieși repede)*, *mamă! (Ce de lume, mamă!; Mamă!, mamă!, ce ne facem acum?)*, *ordin!* (cu sensul lui 'poftim', tot așa *poruncă!*) ș.a. Foarte răspîndită este particula interogativă *oare?*, care, singură, are o mare valoare expresivă, grație 'scurtimii' vorbei (construcție eliptică), și tot felul de nuanțe. Iată un citat pentru sensul ironic: *Întîi că e studentă la Drept. (Oare?)*

[2] Deși, poate, de prisos, țin să precizez că exemplele care urmează figurează în povestirea propriu-zisă, făcută de autori, nu în dialog, unde interogația și exclamația sînt așa-zicînd normale.

[3] Repetarea semnului de exclamare arată, cu siguranță, lungirea lui *ă*. Această particulă exclamativă apare extrem de des în vorbirea populară, și, de obicei, repetată. Cf. *Măi, măi, măi! Aceștia-s curat sărăcie ...*

[4] Interj. *tii!* apare foarte des în vorbire. Așa se explică și marea ei frecvență în limba scrisă. Toți autorii puși obișnuit la contribuție de mine în această lucrare o utilizează cu o predilecție izbitoare, datorită și faptului că *i* poate fi prelungit mai mult decît alte vocale (pentru că-i o vocală ascuțită și închisă? Vezi mai departe, capit. VI, § 2). Exprimă, obișnuit, surprinderea (și toate nuanțele ei), amestecată, adesea, cu părere de rău.

naturaleţea şi spontaneitatea ei reduse în comparaţie cu ale acesteia. Mă refer, se înţelege, cum am precizat deja, la povestirea propriu-zisă, nu la dialog, deşi chiar sub acest raport există o deosebire, şi tot în favoarea vorbirii populare. La Brătescu-Voineşti, o parte dintre exemple sînt mai degrabă fapte de stil: autorul se pune în situaţia eroului său şi se identifică în aşa măsură cu felul acestuia de a gîndi şi a simţi, încît se crede îndreptăţit să i se substituie şi să vorbească nu numai pentru el, ci ca şi cum ar fi el însuşi [1].

Extrem de des apare exclamaţia (şi numai ea) în invocaţii, blesteme, înjurături etc., lucru cunoscut, asupra căruia nu găsesc necesar să stărui aici, mai cu seamă că de formulele acestea mă voi ocupa şi la « Sintactice » [2].

[1] Este procedeul stilistic mult discutat sub diferite numiri, precum 'vorbire trăită', 'stil indirect liber' ş.a. Vezi *Lingvistica romanică*, p. 136 urm. Cu privire la această problemă, cercetată din punctul de vedere al limbii noastre, să se compare MIHAELA MANCAŞ, *Stilul indirect liber în româna literară*, Bucureşti, 1972. Autoarea nu cunoştea prima ediţie a cărţii mele *Lingvistica romanică* apărută în 1932, la Iaşi, sub titlul *Introducere în studiul limbilor romanice. Evoluţia şi starea actuală a lingvisticii romanice*, unde consacru patru pagini prezentării (cu o bogată bibliografie) acestui procedeu stilistic, şi de aceea greşeşte cînd afirmă că ideea a fost pusă în discuţie şi oarecum popularizată la noi de Tudor Vianu.

[2] Despre exclamaţie ca mijloc stilistic vezi S. PUŞCARIU, *Études de linguistique roumaine*, p. 464 urm.

CAPITOLUL V

ACCELERAREA ȘI ÎNCETINIREA VORBIRII

§ 1. Afectul influențează asupra vorbirii și din punctul de vedere al așa-numitului t e m p o pe care-l are ea, cînd mai rapid, cînd mai lent, după împrejurări. Fenomenul este tot fonetic, întrucît se leagă strîns de pronunțare, adică de emisiunea cuvintelor, și seamănă bine cu schimbările de accent, căci și el reprezintă un mijloc extralingvistic de exprimare a stărilor sufletești. Dar asemănarea merge mai departe, și nu numai cu variațiile tonului. Emoția, în sensul etimologic al termenului ('mișcare'), provoacă modificări în funcția aparatului circulator și a celui respirator, fapt care se manifestă și prin insistența asupra părții inițiale a spuselor noastre, cu urmările analizate în capitolele imediat precedente, dar și prin creșterea sau descreșterea tempoului.

Fiind vorba de fapte extralingvistice, ele pot fi numai constatate, nu și analizate pe baza unor criterii de ordin mai mult ori mai puțin general, nici utilizate în scopul de a stabili principii sau măcar norme care să fie valabile în toate împrejurările. Afectul este o chestiune de temperament, în primul rînd, individual, apoi și etnic, căci variază de la om la om și de la popor la popor [1]. De aceea influența pe care o exercită el diferă simțitor după indivizi și după grupuri sociale (națiuni, comunități provinciale, clase etc.).

Nicăieri nu se verifică acest adevăr mai convingător decît în domeniul pe care-l abordăm acum. Deosebirile de tempo întrec pe toate celelalte, atît prin număr, cît și prin dimensiuni. Unii oameni vorbesc repede, alții încet, cu toate nuanțele posibile din punctul de vedere al gradului de repeziciune și încetineală. Tot așa noi românii ne deosebim după provincii: muntenii vorbesc, în general, mai repede decît moldovenii. Cît despre ardeleni, ei se separă în două grupe: cei din sud, care merg lingvistic cu muntenii, se alătură acestora și sub raportul vitezei în vorbire, după cum ceilalți, a căror limbă reprezintă variante ale dialectului moldovenesc, seamănă și în această privință cu moldovenii [2].

§ 2. De aceea nu se pot face precizări nici măcar în măsura în care acest lucru este posibil la modificările și variațiile accentului. Nimeni nu contestă influența afectului asupra ritmului vorbirii, după cum iarăși toată lumea e de acord că indignarea, mînia, furia și alte stări afective asemănătoare, care provoacă o circulație mai activă a sîngelui, o respirație mai vie etc., accelerează mișcarea spuselor noastre, pe cînd tristețea, mîh-

[1] Chiar în interiorul aceluiași popor, după regiuni și din cauze de tot felul, printre care locul de frunte îl ocupă tot cele etnologice, datorită amestecurilor, inevitabile și diferite de la o provincie la alta.

[2] Constatări asemănătoare s-au făcut și privitor la românii de peste hotare. Astfel G. WEIGAND, care a cunoscut, la fața locului, pe aromâni și pe megleniți, spune că vorbirea acestora din urmă are un tempo mai accelerat. Legătura strînsă cu accentul, de care am pomenit la începutul discuției, se manifestă foarte vizibil: cine vorbește repede accentuează cuvintele și sintagmele mai puternic decît cine vorbește încet.

nirea etc., dimpotrivă, o încetinesc. Este sigur că, aproximativ, situaţia se prezintă astfel, dar trebuie să ne ferim de generalizări şi de schematizări, care pot veni în conflict cu realitatea lingvistică.

Obişnuit ne impresionează mai puternic încetinirea vorbirii, care implică şi o descreştere a forţei accentului. Aceasta ar fi o probă, indirectă, că românii au un tempo mai degrabă accelerat şi merg, deci, cu popoarele mediteraneene, care sînt, în majoritate, romanice, ca şi ei. Fapt este că limba scrisă înregistrează, dealtfel destul de rar, numai ritmul lent, foarte probabil şi (poate exclusiv) din pricină că nu dispune de mijloace grafice apte să exprime aspectul opus al vorbirii. Obişnuit se arată, prin despărţirea lor în silabe, cuvintele care se pronunţă răspicat, adică rar şi apăsat, ca efect al unor stări afective, dar şi al unei nevoi de ordin strict intelectual. Să ne închipuim că partenerul nostru nu pricepe ori ni se pare că nu pricepe ce spunem. Vrînd nevrînd insistăm, a c c e n t u î n d (în toate sensurile, deci şi ca ritm şi ca ton) cuvîntul sau cuvintele în cauză, nu numai pentru a fi clari şi a evita astfel o înţelegere greşită, ci şi pentru că atitudinea partenerului ne enervează ori măcar ne îngrijorează cu privire la urmările ei posibile. Cam tot aşa se petrec lucrurile, cînd poruncim, ameninţăm etc.: şi în această ipoteză se amestecă elementul afectiv cu cel intelectual, şi pentru acelaşi motiv.

Nemulţumirea care, sub o formă sau alta, intervine în toate cazurile menţionate se manifestă şi altfel decît am arătat. Să presupunem că afirmaţiile noastre provoacă neîncrederea partenerului, nu pentru că acesta ne-ar pune la îndoială sinceritatea, ci din pricina faptelor relatate, care i se par imposibile. Vom reacţiona, se înţelege, imediat, repetînd cuvintele şi 'apăsînd' asupra lor, chiar dacă, cum se întîmplă adesea, sîntem absolut calmi, întrucît cunoaştem problema de multă vreme, ne-am deprins cu ea etc. Participarea afectului este, într-o asemenea împrejurare, destul de redusă, poate chiar inexistentă [1].

§ 3. Potrivit aprecierilor de pînă aici trebuie să ne aşteptăm la o recoltă slabă de material lingvistic în legătură cu fenomenul acesta. Nu susţin că exemplele n-ar fi putut fi mai numeroase, ci numai că ele se întîlnesc destul de rar în limba scrisă. Toate se referă exclusiv la vorbirea 'răspicată'.

... *în împrejurările prin care trece ţara, judeţul nostru nu poate fi mai bine reprezentat decît de un bărbat independent ca amicul nostru d. C a - ţ a - v e n - c u...* (subliniat şi, bineînţeles, despărţit în silabe de Caragiale însuşi: Farfuridi citeşte foaia volantă anonimă care anunţă candidatura lui Caţavencu; aşadar, indiferent de veleităţile sale politice, el nu este stăpînit de afect propriu-zis, ci numai de nevoia intelectuală, aş zice inchizitorială, de a verifica, în faţa prefectului, adevărul acestei informaţii); *Da bine, soro, am auzit, am a - u - zit; cum s-auz ce nu era?* [2] (situaţie asemănătoare cu precedenta, în ce priveşte factorul afectiv); *Imposibil?, îl întrebă d. L., aşezîndu-şi vesta cu amîndouă mîinile. — I m - p o - s i - b i l!, îi repetă doctorul mai apăsat* [3] (Îns, febr. 1940, p. 203: aceeaşi observaţie); *A plecat să lepede, domnule, să l e - p e - d e* [4] (Act, p. 8)[5].

[1] O situaţie apropiată de aceea pe care am constatat-o la accentul de insistenţă propriu-zis (v. mai sus, p. 52. urm.).

[2] Să se observe repetarea verbului, spus întîia oară 'normal', adică fără nici o intenţie specială, după aceea răspicat.

[3] Şi aici se repetă cuvîntul decisiv, numai că nu de către acelaşi subiect vorbitor, ceea ce, dealtfel, măreşte efectul. Cf. şi precizarea autorului („repetă" şi „apăsat").

[4] Vezi notele precedente. Intervine şi vocativul („domnule"), menit să atragă atenţia partenerului.

[5] Eroina este o „domnişoară", pe care partenerul o apără, susţinînd că a plecat din localitate ca să schimbe aerul. Aşa se explică precizarea venită de la subiectul vorbitor, care-i de altă părere.

Dacă în cazuri ca acestea participarea afectului este redusă aproape pînă la dispariţie [1], citatele următoare arată lămurit, graţie contextului, că avem a face cu adevărate izbucniri, provocate de 'supărare', ale subiectelor vorbitoare.

Aaaa! Pardon! P a r - d o n! Pîn-aici! De oricine să li se vorbească tîrgoveţilor, numai de femeia asta simplă, care a ajuns, prin munca ei şi a soţului, la avere, — numai de dumneaei să nu vorbească nimeni în vînt! [2] (Act, p. 8); *Dar ce-ai făcut aici e ... nemaipomenit! N e - m a i - p o - m e - n i t! Să ştii că-ţi fac raport şi te trimit înaintea comisiunii de disciplină!* [3] *(Ibidem,* p. 80); *Dacă pînă la unsprezece şi două minute fix nu mi se spune numele «t i - c ă - l o - s u - l u i»* [4], *de acord cu d-l Director, voi da afară pe o săptămînă, din trei în trei, după catalog, pe toată lumea. Sscuort!!!* (Răzb, p. 335).

§ 4. O parte dintre exemplele date, în special cele din grupa a doua, pot fi invocate tot atît de bine şi în discuţii privitoare la accent, căci intervine o schimbare a 'tonului' pe lîngă aceea a ritmului vorbirii (ultimul citat a fost folosit în capit. III, § 6, pentru lungirea lui *s-*, complicată cu o accentuare specială, la adj. *scurt*). Şi cum 'tonalitatea' merge, de obicei, mînă în mînă cu durata sunetelor, însemnează că nu se poate trage o limită, nici chiar aproximativă, între diversele manifestări lingvistice (şi extralingvistice) ale stărilor sufleteşti afective. Dealtfel faptele analizate în capitolele precedente au dovedit, cu prisosinţă, aceasta. Dacă insist totuşi din nou este ca să arăt cît de bine se verifică şi de astă dată afirmaţiile lui Grammont şi Philippide privitoare la impresia globală pe care o produc asupra noastră elementele constitutive ale 'accentului' (durată, intensitate, înălţime) şi, deci, la imposibilitatea de a preciza partea de contribuţie a fiecăruia.

În cazul de faţă n-avem totdeauna a face numai cu o pronunţare 'răspicată' a cuvîntului pe care cade întreaga greutate a înţelesului (intelectual şi afectiv). Mai întîi, stăruinţa asupra fiecărei silabe aduce cu sine o creştere a duratei (cel puţin pentru silabele neaccentuate în vorbirea obiectivă). Totodată intervine o modificare a accentului, în sensul că se accentuează nu o singură silabă, ci toate, şi cu o intensitate egală. În ce priveşte înălţimea, cred că avem un accent descendent: maximum stă pe prima silabă, minimum pe ultima. Situaţia mi se pare foarte clară, acolo unde prezenţa afectului este indiscutabilă *(par-don!, ne-mai-pomenit!* etc.). Cît despre exemplele din prima grupă *(Ca-ţa-ven-cu, a-u-zit)*, ar putea fi îndoială, din cauză că deosebirea de la o silabă la celelalte este atît de mică, încît 'forma' accentului muzical seamănă destul de bine cu cea 'plană'.

[1] Despre o dispariţie totală nu se poate, cred, vorbi în nici o împrejurare.

[2] Partea iniţială a acestui pasaj este foarte interesantă prin îmbinarea mai multor mijloace de exprimare a afectului. Avem întîi interj. *a!*, prelungită pînă la maximum, apoi repetarea subst. *pardon*, cu variaţii de accent (prima dată cuvîntul se accentuează oarecum 'normal', adică pe aceeaşi silabă, dar mai puternic şi cu o înălţime mai mare, a doua oară primeşte accentul pe ambele silabe, care diferă totuşi, în amănunte, una de alta). Un citat cu început identic în ce priveşte cuvintele, dar complet deosebit ca intonaţie, găsesc în Br-V, p. 115: *A! pardon, pardon! Mie ieri la parchet mi-ai spus că băiatul ţi-a spus dumitale întîi cum era portofelul.* Subiectul vorbitor intervine grăbit şi energic, pentru „a pune la punct" pe partener, care nu-şi menţine prima declaraţie. De aceea şi *a!* şi *pardon!* (repetat) sînt pronunţate repede, adică scurt şi sec.

[3] Cf. iarăşi repetarea cuvîntului esenţial. În vorbirea curentă *nemaipomenit* apare, la fel cu 'sinonimele' lui afective *(extraordinar, nemaiauzit* etc.), extrem de des (toate servesc şi ca particule superlative înaintea unui adjectiv sau adverb) şi, obişnuit, cu pronunţarea aici în discuţie (cînd sînt adjective).

[4] Despărţit în silabe şi pus între semnele citării de către autor.

§ 5. Cu încetinirea ritmului vorbirii trebuie pusă împreună întreruperea acesteia: înainte de a ajunge la sfîrşitul celor ce vrem să spunem, ne oprim, din tot felul de cauze, care pot fi şi exterioare (situaţia propriu-zisă ori intervenţia partenerului), dar, mai adesea, izvorăsc din starea noastră sufletească. Aceasta, la rîndul ei, prezintă aspecte diferite, după cum este dominată de inteligenţă sau de simţire. În prima ipoteză, avem a face cu pauze voite: întrerupem vorbirea, fiindcă vrem să-i dăm un anumit înţeles, care rezultă mai clar din ce nu spunem decît din ceea ce am spune. Atît partenerul, cît şi eventualii ascultători, graţie faptului că au urmărit cu atenţie discuţia, înţeleg fără nici o dificultate restul frazei, lăsat cu intenţie la o parte de către subiectul vorbitor, şi, în plus, îşi dau seama de motivele care au determinat pe acesta să nu continue. Înţelegerea este astfel mai deplină: la sensul obiectiv, propriu-zis, intuit pe cale strict logică, se adaugă nuanţa intenţională, pe care cei interesaţi de asemenea o sesizează just, cu ajutorul situaţiei şi al momentului psihologic.

Pauze de acest soi, pe care le-am putea numi intelectuale, sînt foarte frecvente în discuţii contradictorii, cum sînt, de pildă, conversaţiile obişnuite, duse într-un ton mai mult ori mai puţin viu, polemicile ştiinţifice şi, mai ales, discursurile, care, în ciuda aparenţelor, sînt, de fapt, tot dialoguri, deşi vorbitorul este unic. Oricît de 'senine' ar fi aceste discuţii, o intervenţie a afectului este inevitabilă. Contradicţia provoacă prin ea însăşi enervare, iritaţie, deci participarea, într-o anumită măsură, a sentimentului. Dealtfel ironia, care-i starea sufletească obişnuită în asemenea împrejurări, implică prin definiţie intervenţia, discretă într-adevăr, dar reală totuşi, a afectului. De aceea am vorbit mai sus de dominarea inteligenţei (şi nu de existenţa ei exclusivă).

Mai complicat se prezintă lucrurile la pauzele afective. Şi aceasta, fiindcă izvoarele lor psihologice sînt mai bogate, mai variate (ca totdeauna, dealtminteri, cînd intră în joc emoţia). Unele dintre ele reprezintă aspecte intensificate, adesea pînă la maximum, ale întreruperilor cărora le-am zis intelectuale: dacă enervarea, iritaţia etc. cresc şi ajung pe primul plan al conştiinţei, inteligenţa îşi limitează rolul la înlănţuirea logică a ideilor, încetînd de a mai fi mobilul propriu-zis al discuţiei. Dar foarte des facem pauze din pricina unei emoţii adevărate, puternică şi gravă, care ne împiedică, într-un anumit sens, să continuăm vorba: ne oprim, înainte de a sfîrşi, pentru că nu mai putem vorbi. Aşa se întîmplă, cînd sîntem îndureraţi, trişti, mîhniţi, resemnaţi: după cum în asemenea cazuri sîntem incapabili de acţiune, tot aşa nu mai avem forţa necesară ca să exprimăm prin cuvinte suferinţa care ne copleşeşte. Incapacitatea pur fizică, manifestată prin imobilitatea corpului, merge paralel cu incapacitatea verbală.

§ 6. Dacă din punct de vedere teoretic nu întîmpinăm dificultăţi serioase la înţelegerea situaţiei, altfel, cu totul altfel, se înfăţişează problema sub raportul practic. Limba scrisă nu ne ajută, şi nici n-are cum: mijloacele grafice sînt puţine şi imperfecte (punctele de suspensie, singurul semn utilizat pentru indicarea pauzei, apar după orice fel de întrerupere, indiferent de natura ei). Iar observaţiile noastre în legătură cu limba vorbită suferă din cauza ... volatilităţii acesteia: prindem foarte bine toate nuanţele tonului, cînd asistăm, ca simpli ascultători, la o conversaţie, ne putem însă înşela (şi, de fapt, ne înşelăm adesea), imediat ce începem a medita şi a discuta asupra lor. Căci devenim ... actori, fără să vrem şi, mai ales, fără să avem (cel puţin totdeauna!) calităţile de rigoare: jucăm rolul altora sau pe al nostru însine din momentul convorbirii, dar, oricît de mare ne-ar fi talentul de imitare, nu putem reproduce absolut întocmai, cu tonalitatea corespunzătoare, spusele altora sau pe ale noastre proprii, fiindcă lipseşte emoţia primă, care a determinat pauza.

Întreruperea vorbirii se poate produce după orice parte a propoziţiei sau a frazei deja începute, cu condiţia, pe care o respectăm fără nici o osteneală deosebită, ca din ce am spus să se poată înţelege, fie şi numai strict logic, continuarea gîndurilor noastre neexprimate. În mijlocul frazei ne oprim obişnuit după particula introductivă a propoziţiei neenunţate: *Aş merge şi eu, dar ... ; N-am venit, fiindcă ... ; Am pierdut partida, în schimb ... ; Parcă spuneai că* ... etc. Propoziţia se întrerupe mai des înaintea elementelor ei secundare (atribute şi complemente de toate speciile), ceea ce corespunde cu situaţia arătată la frază, chiar în amănunte formale, căci dintr-un atribut substantival, de pildă, cu prepoziţie înainte, se lasă la o parte numai substantivul, aşadar pauza intervine după prepoziţie: *Aa! e vorba de prietenul din* ... Tot aşa procedăm cu complementele prepoziţionale. Foarte des apoi ne oprim după interjecţii. În asemenea cazuri ne putem întreba, dacă avem, într-adevăr, a face cu o întrerupere a vorbirii, şi aceasta, fiindcă de regulă interjecţiile apar singure: o durere, o bucurie etc. se exprimă suficient prin astfel de particule, cărora tocmai de aceea li se spune cuvinte reflexe (atît de asemănătoare cu mişcările reflexe ale corpului). Este sigur totuşi că există pauze propriu-zise şi după interjecţii, cel puţin atunci cînd sîntem ironici, cînd ne oprim, deci, cu anumite intenţii.

Pînă aici am luat în considerare întreruperea să zicem definitivă a vorbirii: ne oprim, spre a nu mai reveni asupra ordinii de idei începute (dar putem continua, spunînd altceva, în legătură cu obiectul discuţiei). La fel de des ne oprim însă numai pentru moment, fără să lăsăm la o parte nimic din ce aveam de gînd să spunem. În această ipoteză, pauza este, cred, de natură pur intelectuală, avînd ca scop să atragă atenţia partenerului (şi ascultătorilor) asupra celor ce vor urma. O adevărată pauză de insistenţă, dacă ne gîndim la importanţa, reală ori numai presupusă (din abilitate), pe care subiectul vorbitor o atribuie spuselor sale, iar dacă avem în vedere efectul urmărit, o putem numi tot aşa de bine pauză retorică.

Mai interesant pentru problema discutată în acest capitol este cum se exprimă lingvistic (adică extralingvistic) pauzele de tot soiul. Căci simpla întrerupere a vorbirii, perceptibilă prin ea însăşi, nu ajunge. Ea este întovărăşită, la fel cu încetinirea ritmului (ca şi cu accelerarea lui, dealtminteri), de o anumită intonaţie. A c e a s t a arată că avem a face cu o întrerupere trecătoare, şi tot ea dă pauzei coloritul specific, nuanţa semantică, impusă de momentul psihologic. Aici intervine greutatea, pe care nu caut s-o birui decît în parte, fiindcă nu văd altă posibilitate. În linii mari se poate spune că tonul pauzelor la care predomină factorul intelectual este 'suitor': cuvîntul imediat precedent se pronunţă cu o înălţime mai mare decît celelalte. Tot aşa se întîmplă cînd întrerupem emfatic vorbirea: un accent muzical puternic stă pe cuvîntul dinaintea întreruperii, menit să facă atent pe ascultător asupra celor ce vor urma. La pauzele pur afective (durere, tristeţe etc.), dimpotrivă, tonul coboară, conform aşteptărilor bazate pe constatări similare anterioare. Poate că nu atît deosebirea dintre aspectul intelectual şi cel afectiv al stărilor noastre sufleteşti, cît faptul că în prima ipoteză sîntem 'dinamici', pe cînd în a doua 'statici' (mai bine zis 'astenici'), explică diferenţa de tonalitate de la o situaţie la alta. Un argument, în cazul cînd impresia mea ar căpăta, cum sper, confirmarea dorită, este tratamentul deosebit la care sînt supuse, din acest punct de vedere, interjecţiile, după cum exprimă bucurie, surprindere etc. sau mîhnire, resemnare ş.a.: unele au ton 'suitor', celelalte 'coborîtor' (iarăşi aproximativ şi în general vorbind).

§ 7. Rămîne să vedem acum o serie de exemple. Le-am adunat pe toate numai din Brătescu-Voineşti, pentru motive care se pot bănui în urma discuţiei de mai sus. Limba

populară nu cunoaşte întreruperea intelectuală (mai bine zis, retorică) a vorbirii, decît cel mult ca un fenomen accidental şi, deci, trecător, iar pe cea afectivă o utilizează destul de rar (mă gîndesc la întreruperea propriu-zisă, nu la interjecţiile întrebuinţate singure, care, am constatat aceasta în alt capitol, sînt foarte frecvente, cum este şi firesc la nişte subiecte vorbitoare 'naive', apropiate, adică, de natură). Aşa se explică de ce în lista mea lipseşte Creangă. Cît despre Caragiale, am socotit mai potrivit să-l las la o parte, din pricina caracterului artificial al mai tuturor eroilor săi: modul lor de a vorbi, creaţie a autorului (dealtfel perfect conformă cu realitatea), este mai mult un instrument de ridiculizare în mîinile acestuia decît o formă de manifestare a lor proprie. În asemenea condiţii, tocmai pauzele ar putea fi interpretate greşit. Afară de asta, intenţia mea (nu numai aici) este să întrebuinţez materialul lingvistic ca un mijloc pentru ilustrarea discuţiilor teoretice, nu ca scop în sine.

(Am o fată care citeşte foarte bine ... Seara, după masă, ne citea din cartea dumneavoastră ...) Ne-aţi produs o mulţumire ... [1]*; — Domnule căpitan, sînt foarte mulţumit de omagiul ...; (Vă mulţumesc ...) Am pierdut un prieten care ...; Apoi eu într-o zi o iau de coade şi o arunc de de de ...;* [2] *Astă-vară se oglindea într-însul atîta podoabă, atîta frumuseţe ... acum se oglindeşte jalea, pustiul, paraginea* [3] *...; (Să trăieşti, mînzule, să trăieşti!...) ai făcut o faptă bună ... să trăieşti!... să trăieşti!... (Îi tremurau mîinile şi glasul...); Pe seară am găsit-o spînzurată în hanul lui Pitiş ...* [4]*; (— Şi sînt buni cîinii, măi Nică?) — Buni... dar aveam unul ... tiii! p-atîta, cît un viţel, dar mi l-a împuşcat Panţuroiu ... Săracu!...* [5]*; (Care om n-are slăbiciune de ceva?) Unul de una, altul de alta...; Şi acum, cînd l-a învrednicit Dumnezeu ... (că s-a lipsit de toate îndulcirile, de toate ... s-a lăsat de tutun, ca să adune ban cu ban ...), acum, chiar în ziua cînd a pus-o întîi ... (Nu se poate!...); (Mă, să te duci la popa Alecu, să-ţi citească o moliftă). Să n-am parte de ... (— Nu te mai jura, mă, degeaba); (— Domnule, nu te supăra, dumneata ştii multe...) — Ei?... (a întrebat Irimescu, văzînd că nu mai urmează); (— Ce ai, nene Iorgule? Parcă ai fi supărat). E!...; Şi cum era o lună ca ziua şi mirosea liliacul ... am petrecut o seară ... (să-l întrebi pe el...); (Ce nu-mi place la juraţi e limba păsărească a avocaţilor) « Parcimonios ... circumspecţie ... militează circumstanţe atenuante ... diversitate ...* [6]*; — N-auzi, frate, că mi-a spus adineauri Mişu, că nici pomeneală nu e ...; (— Cum să n-o ştiu? Voichiţa, după care ni se scurgeau ochii tuturor.) — E!... (Casa lui Marin o ştii)* [7]*; Va*

[1] Ce-am pus în paranteză nu sînt, cred, cazuri de întrerupere a vorbirii, cel puţin în sensul dat aici, deşi apar punctele de suspensie. Dealtfel am impresia că autorul citat se foloseşte prea des de acest semn grafic. Cf. totuşi cele spuse în nota 4.

[2] Acest exemplu este foarte interesant, pe de o parte pentru că formula pe care o conţine se bucură de largă răspîndire în vorbirea familiară şi, mai ales, în cea populară, iar pe de alta, prin repetarea lui *de* (conjuncţia, n u prepoziţia, sinonimă cu *că* sau *încît*), care se datoreşte fie enervării, fie jenei de a spune tot ce gîndeşte şi simte subiectul vorbitor.

[3] Exemplul prezintă interes pentru faptul că cele două pauze diferă ca tonalitate: prima (după *frumuseţe*) cere un accent ridicat, a doua, accent coborît, potrivit afirmaţiei făcute de-a lungul discuţiei teoretice.

[4] Aici avem mai mult o întrerupere a gîndirii decît a vorbirii. Povestitorul spune, aproximativ, tot ce trebuie (măcar formal), dar înţelegem că în sufletul lui sînt o mulţime de lucruri rămase fără expresie verbală.

[5] Citat bogat în nuanţe, căci, afară de întreruperea propriu-zisă, are o interjecţie şi o exclamaţie, amîndouă cu pauză după ele.

[6] Pretutindeni avem opriri cauzate de emfază, aşadar pauze de insistenţă.

[7] Să se compare între ei, cu ajutorul contextului, acest *E!* şi cel de mai sus.

să zică, făcui eu, nene Iorgule, dumneata crezi ...?[1]*; Ochi albaştri cu pistrui de aur în ei, nasul cam în vînt şi buza de sus cu o umbră de puf uleţ, şi un început de guşuliţă ... Dar părul negru, bogat, creţ din fire ...!*[2]*; (şi dacă ar fi fost soi rău, cu un bărbat încrezător ca domnul Niţă) ehe!...; ... pe cînd era substitut la tribunal, odată la vie, la ... şi că de cîte ori se ducea singură la Măleni să-şi vază părinţii, proprietarul moşiei ...; (Hai, ce zici, nene Manole?) — De! (face conu Manole, ridicînd din umeri).*

[1] Semnul întrebării este pus pentru întreaga gîndire, nu numai pentru partea exprimată, care, ca ton, nu-i deloc interogativă. De aceea eu l-am aşezat după..., nu înainte, ca în ediţia folosită de mine.

[2] Semnul exclamării mi se pare de prisos. Impresia că avem a face cu o 'mirare' vine, cred, de la întreruperea vorbirii: povestitorul nu-şi termină ideea, în sensul că nu-şi arată direct, prin cuvinte, sentimentul de admiraţie, pe care i-l stîrneşte părul eroinei. Şi procedează aşa, fiindcă situaţia este limpede, chiar fără ducerea pînă la capăt a descrierii. Observaţia prezintă interes şi din alt punct de vedere. Fenomenul aici în discuţie seamănă cîteodată cu elipsa (v. mai departe, la „Sintactice"), cel puţin ca stare sufletească şi, deci ca efect. De aceea unele dintre exemplele date ar putea fi considerate drept elipse. — Cînd vrem să glumim ... cu orice preţ, înlocuim pauza prin (cuvîntul!) virgulă, care înlătură astfel cacofonia: ... *am aflat că virgulă Camil* (Gl, 19 mai 1940, p. 3), procedeu foarte răspîndit în anumite cercuri orăşeneşti şi care arată influenţa scrisului asupra limbii vorbite.

CAPITOLUL VI
SIMBOLISMUL FONETIC

§ 1. Sub această rubrică voi studia atît s i m b o l i s m u l f o n e t i c în sens strict, cît şi o n o m a t o p e e a. Ambele fenomene sînt înrudite: la baza lor stă valoarea expresivă a sunetelor, considerate din punctul de vedere al impresiilor pe care le trezesc în sufletul nostru. Definiţia sumară am dat-o deja în introducere. Aici se impune o discuţie mai largă asupra naturii, ca şi asupra apariţiei lor în vorbire, cu ajutorul unui material relativ bogat, care nu va fi exclusiv românesc.

Simbolismul fonetic se întemeiază pe asociaţia de idei. Între un sunet, existent în mai multe cuvinte înrudite din punct de vedere semantic, şi înţelesul lor fundamental se stabileşte o legătură care face ca în mintea noastră să se trezească ori să se poată trezi nuanţa semantică respectivă, ori de cîte ori sunetul acela apare într-un cuvînt oarecare, indiferent de sensul curent al acestuia. Astfel de cuvinte sînt foarte expresive, din cauză că, pe lîngă însemnarea lor propriu-zisă, pe care o au la fel cu orice element lexical, ele conţin ceva în plus, graţie tocmai unui sau unor anumite sunete caracteristice. Prezenţa acestora cheamă în conştiinţa subiectului vorbitor diverse reprezentări, care contribuie la îmbogăţirea şi întărirea valorii semantice.

Dar şi fără a le raporta la înţelesul cuvintelor în care le întîlnim de obicei, sunetele pot produce, prin ele înseşi, prin simpla impresie acustică corespunzătoare fiecăruia, diferite ecouri în sufletul nostru. Aşa se face că poeţii, de pildă, izbutesc să descrie, adesea foarte plastic, idei şi sentimente dintre cele mai abstracte cu ajutorul aproape exclusiv al sunetelor, adică al cuvintelor. Cum se explică aceasta? Răspunde cel mai autorizat dintre foneticienii şi lingviştii contemporani să se pronunţe în astfel de chestiuni. Am numit pe M. GRAMMONT, *Traité de Phonétique*, p. 403: « ... il [notre cerveau] classe les idées, les met par groupes et range dans le même groupe des concepts purement intellectuels avec des impressions qui lui sont fournies par la vue, par l'ouie, par le goût, par l'odorat, par le toucher. Il en résulte que les idées les plus abstraites sont constamment associées à des idées de couleur, de son, d'odeur, de sécheresse, de dureté, de mollesse». « Le langage ordinaire nous fournit les premiers éléments d'une traduction en impressions audibles de celles qui nous sont données par les autres sens: il distinguent d e s s o n s c l a i r s, d e s s o n s g r a v e s, d e s s o n s a i g u s, d e s s o n s é c l a t a n t s, d e s s o n s s e c s, d e s s o n s m o u s, d e s s o n s d o u x, d e s s o n s a i g r e s, d e s s o n s d u r s etc. On vient de voir ici même qu'il y avait lieu de distinguer des voyelles claires, aiguës, graves, sombres, éclatantes, des consonnes sèches, dures, douces, molles. I l e s t d o n c é v i d e n t q u ' u n e v o y e l l e s o m b r e p o u r r a t r a d u i r e u n e i d é e s o m b r e e t u n e v o y e l l e g r a v e u n e i d é e g r a v e»[1].

[1] Sublinierile sînt ale mele.

Cuvintele care, indiferent de sensul lor propriu-zis, pot, grație sunetelor alcătuitoare, să redea o mișcare, un sentiment, o calitate materială sau morală, o acțiune sau o stare, sînt numite cuvinte expresive. Ele se deosebesc, precizează Grammont, de onomatopee, care imită, mai mult ori mai puțin aproximativ, sunete și zgomote din lumea înconjurătoare (v. mai departe).

§ 2. După ce explică procesul psihic și dă definiția cuvintelor expresive, Grammont arată valoarea specifică a sunetelor vorbirii omenești, utilizînd, în acest scop, numeroase exemple luate din tot felul de limbi. Voi reproduce cîteva lucruri printre cele mai interesante, spre a ușura înțelegerea discuției.

Vocalele «ascuțite» *i* și *ü*[1] fac, într-adevăr, impresia unui obiect ascuțit, care intră parcă în ureche (ca un vîrf de cuțit sau un cui) și de aceea pot deștepta o senzație de durere: *horrible, livide, sinistre, terrible, lugubre*[2]. În ce privește deschiderea cavității bucale, *i* și *ü*[3] sînt mai închise decît vocalele «grave» (a, o) și, drept urmare, impresia pe care o produc este mai dulce, mai ușoară, mai delicată. Așa se explică posibilitatea de a exprima cu ajutorul lor tot ce-i mic, ușor, drăgălaș, delicat etc., de pildă: *ténu, petit, léger, menu, fin, subtil, débile, frêle*[4]. Grammont citează versuri franțuzești, ca să ilustreze și mai bine afirmațiile sale: *J'aime vos pieds, petits a tenir dans la main* (Verlaine); *Et le clair Ilissos d'un flot mélodieux A baigné le duvet de vos ailes légères* (Leconte de Lisle). Și ideea de veselie, de surîs, de grație etc. poate fi sugerată prin *i, ü, e*. Să se compare atîtea sufixe diminutivale din diverse limbi, precum fr. *-ette (bergeronnette, chansonnette, fauvette, fleurette, violette)*; rom. *-el, -ică, -iță, -uie, -uță*; ital. *-ello, -ino*; span. *-ito* etc., apoi diverse cuvinte care deșteaptă idei similare: fr. (dial.) *bibi*[5] 'joujou d'enfant', 'bijou' (de unde *bibelot*), ital. (Calabr.) *nic(c)u, nincu* 'piccolo', (Sicil.) *nicu* idem[6], ital. *piccino*, rom. *pici, ghibirdic, pirpiriu*[7], *Țimbirică* (personaj de basm și cuvînt dezmierdător pentru copii), *țîmburuc* etc.[8]

[1] Li se mai spune și «subțiri» (= fr. *minces*, germ. *dünn*). Cu ele merge și *u*, care la noi ar ține locul inexistentului *ü*.

[2] Toate aceste cuvinte le avem și noi, ca împrumuturi din franțuzește. Ultimul sună *lugubru*, cu *u* în toate trei silabele, ceea ce adaugă, la impresia notată de Grammont, ideea de groapă, de pămînt găunos, care, lovit cu putere, produce un zgomot surd și prelungit.

[3] Poate fi pus, alături de ele, și *e*, care nu-i nici el prea deschis.

[4] Unele există și în românește, unde avem 'sinonime' de felul lui *mic* (și dimin. *mititel, mititică*), *pici, puști* etc. Cf. și sp. *chico* (fem. *chica*) „copil" (cu nuanță afectivă, variabilă, ca intensitate, după împrejurări; adesea fără o astfel de nuanță), destul de bogat în derivate, despre care vezi „Zeitschrift für romanische Philologie", LXIII, p. 366. *Puști* apare la Creangă, *Acul și barosul* sub forma *pușchi: Măi, pușchiule!* (barosul se adresează astfel acului, căruia, mai departe, îi spune *Bine, mititelule!*

[5] Amintește foarte bine de al nostru *bibic*, care, în ... ciuda lui Caragiale *(D-ale carnavalului)*, continuă a fi simțit ca 'drăgăstos'. Totodată el seamănă cu *bibilic(ă)* 'pichere'. Vezi discuția făcută de mine în „Archivum romanicum" XXI, p. 233 urm.

[6] Prin sudul Moldovei, copiilor li se adresează obișnuit vorba cu *măi, nicule!*: ar putea fi sau hipocoristicul *Nicu*, devenit, într-un anumit sens, apelativ, sau același cu *mic*, pronunțat *nic*, sub influența aspectului dialectal, general în partea locului, *nic* (poate și din nevoia de a fi simțit ca alt cuvînt decît acesta).

[7] De origine turcească, dar cu izbitoare aparențe de simbolism fonetic. Cf. și *firfiric*, numele unei vechi monede turcești, cu valoare mică, cunoscută pe vremuri și la noi: chiar și cine nu știe ce înseamnă „simte" că este vorba de ceva „mic, neînsemnat". *Ghibirdic* apare la Creangă, *Acul și barosul:* barosul spune, cu dispreț, dar și „părintește" acului *Ghibirdic*.

[8] GRAMMONT, *op. cit.*, p. 405, face următoarea precizare interesantă: «Dans les parlers régionaux du midi de la France on oppose volontiers le suffixe diminutif *-et, -ette* avec sa voyelle claire au suffixe augmentatif *-asse* avec sa voyelle grave, tant dans les substantifs que dans les adjectifs: on opposera ainsi une *fillette* et une *fillasse*, cette dernière étant une fille exagérément grande et grosse ...». Și în italienește găsim o opoziție asemănătoare între *-accio (-azzo)* și *-uccio (-uzzo)*. Despre valoarea

§ 3. Dintre consoane, oclusivele, adică, după Grammont explozivele, dau impresia unor mişcări 'seci' (sau chiar 'dulci'), dar totdeauna sacadate, ca nişte lovituri: fr. *palpiter, barboter, tâtonner, tituber*, din pricină că se articulează cu închiderea organelor vocale. Cînd sunetul respectiv se repetă (cazul exemplelor franţuzeşti menţionate), acest mod de articulare însemnează întreruperea şi apoi reluarea zgomotului, ceea ce dă impresia de sacadare, iar faptul că închiderea este urmată de deschidere, care are loc cu o 'plesnitură', produce senzaţia de lovitură, de izbitură. Nazalele (în special *m*) au o articulaţie « moale », care explică aptitudinea lor de a ne sugera ceva moale, lipsit de asprime etc. Cf. rom. *moale, molcom, domol*. Consoana *l* evocă alunecarea unui obiect, curgerea lină a apei ş. a.: rom. *lene, lin, luneca*.

Sunetele palatale sau muiate pot exprima ideea de 'mic', 'drăgălaş' ş. a. LEO SPITZER, „Revista internacional de los estudios vascos" XXV (1934) [1] se ocupă de diminutivele basce unde figurează *č*, arătînd că spaniola însăşi posedă foarte numeroase formaţii similare, al căror caracter diminutival vine de la *č* (sau şi de la *č*). Astfel sufixele respective au această africată: *-echo, -icho, -ucho* etc.; 'copil' se zice, între altele, *chico*; hipocoristicele numelor proprii conţin adesea pe *ch*, de pildă *Choncha* (< *Asunción*), *Conchi(ta)* (< *Concepción*), *Chelito* (< *Consuelo*), *Chinto* (< *Yacinto*), *Cheo* şi *Chepe* (< José) etc. Trebuie remarcat că nici unul dintre primitivele acestor nume n-are *ch*, o dovadă în plus că explicaţia este justă. Să se compare rom. *gigea* 'drăguţ, drăgălaş' (despre copii), *giugiuli* 'a dezmierda, a drăgăli' (ultimul seamănă bine cu calabr. *'nciucciulijà* idem, v. G. ROHLFS, *Dizionario dialettale delle tre Calabrie* I, 2, p. 81) [2].

În legătură tot cu consoanele, mai citez un fapt, privitor la *f*, spirantă care, datorită modului cum se pronunţă, trezeşte imaginea aerului eliminat cu greu printre dinţii ştirbi ai unui om bătrîn. Următorul vers al lui Eminescu este foarte elocvent în această privinţă: *falnic belfer molfăieşte fonfăind farafasticuri* [3], fiind alcătuit anume spre a imita, în batjocură, vorbirea unui profesor, pentru care poetul n-avea stimă, înainte de toate, dacă nu exclusiv, din cauza valorii lui absolut inferioare. Impresiile acustice sînt aici mai complicate decît par la prima vedere, căci *f* se combină cu diverse alte sunete (în primele trei cuvinte cu *l*, care imită mişcarea înceată a organelor articulatorii, în al patrulea cu *o*, *ă*

stilistică a diminutivelor şi augmentativelor va fi vorba în partea a doua a cărţii de faţă. Mai dau cîteva fapte, între atîtea altele, apte să arate semnificaţia vocalelor şi prin ele înseşi, dar şi prin contrast unele cu altele. Ital. (Benevento) *pascrille* şi *pascrona* însemnează amîndouă 'o zi viitoare' (sînt formaţii diminutivale de la lat. *postcras*), cu deosebirea că primul, graţie lui *i*, ne trimite la o zi mai apropiată, celălalt, din cauza lui *o*, la una mai depărtată. Cf., pentru ideea de 'apropiere' şi de 'depărtare', adverbele romanice de felul fr. *(i)ci* şi *là*, span. *aqui* şi *acà, alli* şi *allá*, rom. *(a)ici* şi *(a)colo*. Şi acum ... o anecdotă. Într-o localitate din provincia Siena, cu prilejul unei slujbe religioase mai impozante decît cele obişnuite, populaţia şi-a exprimat, în glumă, nemulţumirea contra corului, care, cîntînd *Domine, ad adjuvandum me, festina*, n-a înlocuit acest ultim cuvînt prin *festona* (inexistent, fireşte), pentru a corespunde măreţiei (= grandorii) deosebite a ceremoniei (ap. H. RHEINFELDER, *Kultsprache und Profansprache in den romanischen Ländern*, Genève-Firenze 1934, p. 191).

[1] Nu indic pagina, pentru că n-am văzut revista întreagă, ci numai extrasul cu articolul respectiv.

[2] În româneşte, se poate observa la copii (chiar cînd sînt moldoveni şi n-au, deci, în vorbirea lor de acasă pe *č*) tendinţa de a înlocui pe *š* prin *č* (sau, cel puţin, prin *ś*): *moču* (eventual *mośu*) pentru *moşu* (ca termen de respect şi dragoste la adresa unui unchi). Iar în limba bască, un cuvînt al cărui sunet iniţial se palatalizează devine prin acest simplu fapt diminutiv: *tinka* 'puţin' alături de *t'inka* 'puţintel' (cf. G. ROHLFS, „Archiv für das Studium der neueren Sprachen" CLXX, p. 160). Despre valoarea stilistică a lui *c* în germană, v. LEO SPITZER „Revue des études indo-européennes" (Bucureşti), I (1938), p. 452 urm. Articolul conţine multe observaţii interesante cu privire la fonetica stilistică. Cf. şi MAUTNER, în *loc. cit.* II (1939), fasc. 2—4, p. 18 nov. (cu o destul de bogată bibliografie).

[3] Reprodus de G. CĂLINESCU în AL, 17 oct. 1937, p. 13.

şi *n*, menite să redea fîrnîiala neînţeleasă, iar în ultimul cu *a*, al cărui timbru bogat şi sonor evocă vorbăria gravă şi goală)[1]. Vezi paragraful imediat următor.

§ 4. Unul şi acelaşi sunet poate produce impresii diferite, după ambianţa fonetică. Astfel *r* precedat de o oclusivă imită tremurul, zguduirea unui corp etc.[2]: lat. *tremo*, lituan. *trimu*, *trišu*, germ. *zittern*, rom. *tremur*. Însoţit de o vocală « ascuţită », *r* redă 'scîrţîirea' sau 'zgîrierea': fr. *griffer*, germ. *ritzen*, *kritzeln* ş. a. Dimpotrivă, urmat de o vocală « gravă », el sugerează pocnitura unui obiect (clară, dacă vocala este *a*, surdă, înăbuşită, dacă vocala este *o*): fr. *orage*, *ouragan*, *croquer* etc.

Valoarea expresivă a grupurilor fonetice alcătuite din labială + *l* în limba noastră a fost studiată de mine („Bulet. Philippide" II, p. 167 urm.) pe baza unui mare număr de cuvinte, a căror etimologie este, în general, necunoscută sau discutabilă. Iată cîteva constatări şi rezultate. Combinaţia *f* + *l* sugerează ideea de 'moale', cum este cîrpa sau pînza care se mişcă în bătaia vîntului ori un obiect strivit şi transformat într-o pastă etc. De pildă: *chifligi* şi *chiflosi* (despre fructele coapte) 'a terciui, a sfărîma', *cioflînc* 'gaffe', *ciufleca* (despre urechi) 'a se blegi, a lăsa să atîrne', *cofleşi* (refl., despre oameni) 'a se muia, a-şi pierde puterile, a se bacceli', *fîlfan* 'varză neînvelită, cu foile mari, întinse în lături', *fleac* 'petic la talpa sau tocul ghetelor; (fig.) lucru sau om de nimic', *flenci* 'oboseală, toropeală', *fleandură* 'cîrpă, zdreanţă' ş. a. Impresii asemănătoare produc *b* + *l*: *bleandă* 'om molîu, fără energie şi prostănac', *bleaşcă* 'ud leoarcă', *bleg*, *bleancă* 'prostovan', *bleojdi* (refl.) 'a se moleşi, a se fleşcăi', *bleoncos* 'fleanc de urechi (clăpăug, greoi, grosolan, mocofan, mocofănos)', *bleot* 'prostălău şi nătîng, nătărău, tont', *bleotocări* 'a umbla, făcînd zgomot, prin apă; (despre apă) a se clătina, a se mişca pleoscăind; (despre oameni) a flecări', *bobleţ* 'prost, prostălău' etc. Alături de cuvinte ca acestea, la care oclusiva labială este urmată imediat de *l*, avem altele, cu o vocală de legătură între cele două consoane, precum *bălăbăţat*, 'cu mîinile desfăcute', *băldăbi* 'a fi abătut, sfîrşit, din cauza căldurii', *bîlbîi*, *bîlbără* 'flacără', *bolbóre* 'gîngav' , *buleandră* 'cîrpă, zdreanţă' ş.a.

Şi celelalte labiale, combinate cu *l*, exprimă, în general, noţiuni asemănătoare din punctul de vedere al imaginii pe care o deşteaptă: *pălălăi* (despre flacăra focului) 'a se înălţa, a se întinde, a se răspîndi' (cf. şi *pălălaie* 'foc cu flacără multă'), *peple* 'om moale, nătîntoc', *pîlpîi*, *pleaşcă* 'pălărie bleagă', *pleoşti* 'a turti', *pliurd* 'prost, bleg', *pluşti* 'a turti, a stropşi, a dăbăla' (variantă vocalică a lui *pleoşti*); *vîltoare*, *vîlvă*, *vîlvătaie*, *vîlvotă*, *vlej* 'cal bătrîn'; *meleajă* 'cal slab de tot', *meleandră* 'haină rea, zdreanţă', *mleoarcă* 'broască urîtă' etc. [3]

[1] Cf. şi *gaga*, *gogo* etc., care, în diverse limbi, însemnează 'prost' (v. „Bulet. Philippide" VII—VIII, p. 285 urm.). La noi *Gogu*, hipocoristic de la *Gheorghe*, are, din această cauză, sens peiorativ (aminteşte de *gogoman*). Mai interesant este amănuntul că numele etnic al *Găgăuzilor* a devenit apelativ şi sinonim cu 'prost'. Să se compare şi deformarea intenţionată a lui *Agamiţă* (Dandanache) în *Gagamiţă*, apoi numele *Gîgă*, dat unui personaj (şi ... colaborator) fictiv al foii umoristice „Gluma", în fine 'sinonimia' lui *Ghiţă* cu *porc* (provocată de « guiţatul » acestui animal sau, mai probabil, de interj. *giţ(ă)* ! cu care se cheamă porcii, cum presupune, indirect, V. BOGREA, *Întîiul Congres al filologilor români*, Bucureşti, 1926, p. 70, n. 4).

[2] « L'occlusive marquant les mouvements saccadés et l'*r* les vibrements » (GRAMMONT, *op. cit.*, p. 409).

[3] Simbolismul fonetic a fost studiat de numeroşi învăţaţi. Dau lista cîtorva lucrări mai importante sau mai accesibile: O. JESPERSEN, *Die Sprache. Ihre Natur, Entwicklung und Entstehung*, Heidelberg 1925, p. 383 urm.; A. DEBRUNNER, *Lautsymbolik in alter und neuester Zeit in Germanisch-romanische Monatsschrift* XIV, p. 321 urm.; H. MÜLLER, *Experimentelle Beiträge zur Analyse des Verhältnisses von Laut und Sinn*, Berlin 1935. La al treilea congres de lingvistică (Roma, 1933), această problemă a făcut parte din programul discuţiilor, sub titlul „Il rapporto naturale fra suono e idea;

§ 5. Cuvintele româneşti înşirate mai sus prezintă un interes teoretic deosebit. O parte sînt necunoscute chiar specialiştilor, cu atît mai mult oamenilor fără preocupări lingvistice. Şi totuşi ele sînt înţelese, evident cu o aproximaţie adesea mare, care prezintă în schimb avantajul că permite fiecăruia dintre noi să le atribuie nuanţa semantică cea mai potrivită cu momentul psihologic şi cu situaţia corespunzătoare. A i c i stă valoarea lor expresivă: ascultătorul sau cititorul le dă o interpretare personală, variabilă după împrejurări, aşa cum face cu o operă literară, în care vede şi simte ce convine sufletului său.

O adevărată colecţie de cuvinte expresive găsim la Creangă. Am citat cîteva în introducere (p. 18., n. 1). Dau acum lista celor mai multe, iarăşi, ca de obicei, în ordinea apariţiei lor de-a lungul scrierilor marelui povestitor moldovean. Observaţia privitoare la cuvintele care conţin o labială + *l* este valabilă şi pentru acestea. Voi nota la unele dintre ele sensul intuit de mine, cu ajutorul simbolismului fonetic (în cazul termenilor pe care nu-i cunosc prin proprie experienţă), şi sensul arătat de Al. Vasiliu — Gh. T. Kirileanu, autorii glosarului de la sfîrşitul volumului *Opere complete* (1906).

balcîz[1]*; lălîi; lela (să umbli lela pe drumuri); trela-lela*[2] *(umbla trela-lela în puterea iernii); (umblînd) de frunza frăsinelului*[3]*; molcum (a tăcut molcum); leoarbă (tacă-ţi leoarba!); tiva! (îşi ia cojocul între umeri şi biciul în mînă şi tiva, băiete!); foflenchiu (gîrneţul s-a înfierbîntat, s-a muiat şi ... foflenchiu!, iar sare roata!)*[4]*; hleab (hleabul de laba mea); val-vîrtej (umbla val-vîrtej să-i găsească mireasă); dobzăla*[5]*; ghidi (A!... ghidi! ghidi! ghiduş ce eşti!)*[6]*; duluţă (şi să te duci, duluţă!)*[7]*; tiptil (Atunci se ie tiptil-*

Simbolismo fonetico" (simbolismul fonetic împreună cu onomatopeea); cf. *Terzo Congresso Internazionale dei Linguisti*, Roma 1933, p.17 urm. şi *Atti del Terzo Congresso Internazionale dei Linguisti*, Firenze 1935, p. 110 urm. Privitor la limba noastră s-ar putea cita, cu rezervele cuvenite (cf. aici mai sus, p. 26.), D. CARACOSTEA, *Expresivitatea limbii române*. Acelaşi autor a publicat *Arta cuvîntului la Eminescu*, Bucureşti 1938, unde se ocupă cînd şi cînd de lucruri asemănătoare. Înaintea lui Caracostea, s-a oprit asupra unor fapte de această natură, existente la Coşbuc (în poezia *Vara*), la Caragiale (numele eroilor din opera lui satirică) şi, mai ales, la Eminescu, analizîndu-le cu mare pătrundere şi înţelegere, G. IBRĂILEANU, care, deşi lipsit de pregătirea lingvistică necesară, a izbutit, graţie unei intuiţii remarcabile, să le interpreteze, în general, foarte just. Vezi articolul meu din VR, apr.—mai 1936, p. 50 urm. Fenomenul a fost simţit deja de PLATON, care, în *Cratylos*, vorbeşte despre valoarea simbolică a sunetelor: *r* exprimă 'mişcarea', *i* 'subtilul, delicatul, străveziul' etc., *l* 'lunecuşul', *g* 'vîscosul, dulceagul' etc., *o* 'ovalul, rotundul' ş. a. (v. H. MIHĂESCU, „Bulet. Philippide" IX, p. 15 urm.). Cf. şi J.-E. BLONDEL, *Phonologie esthétique de la langue française*, Paris, 1898, p. 20: „Le *r* est fauve; le *l* cristalin, transparent, limpide; le *n* corné, sonbre, simplement translucide; le *m* d'une blancheur d'ivoire. Le *j* résonne gravement; le *g* bruyamment; le *d* avec une sonorité dure et sèche. Le *b* est argentin, éclatant, le *v* incisif, le *z* acéré. Le *h* est boueux, le *q*, gélatineux, presque gluant, le *t*, aride, le *p*, sec aussi, mais avec plus de douceur, le *f*, poudreux, le *s*, glacial et désagréable" (ap. *Biblos* XVII, p. 253, n. 3). Se vede uşor că avem a face cu simple impresii, foarte personale şi care de aceea diferă mult de la un individ la altul. Tot ca o curiozitate, interesantă însă din punct de vedere psihologic, se poate aminti celebrul vers al lui Rimbaud: *A noir, E blanc, I rouge, U vert, O bleu* ... Cf., pentru fapte oarecum asemănătoare, O. DRIMBA, *Un sonet celebru* în VR, 14 nov. 1943, p. 7.

[1] E vorba de fata Irinucăi: *balcîză şi lălîie, de-ţi era frică să înnoptezi cu dînsa în casă*. Glosarul îl explică prin 'mare de trup şi grosolană', eu îl simt ca sinonim cu 'urît', poate şi din pricina contextului.

[2] Un fel de amplificare intensivă a lui *lela*, despre care v. „Bulet. Philippide" IX, p. 151—152.

[3] Simbolismul fonetic constă în repetarea grupului *fr-* la ambele substantive, a căror apariţie în această sintagmă nu cred că se poate explica altfel.

[4] Aparţine la grupa formaţiilor cu *f* + *l* (vezi § 4). Pentru înţeles, să se remarce precizarea lui Creangă despre î n m u i e r e a gîrneţului.

[5] Explicat, în glosar, 'prin a bate la spinare, a veni de hac'. Expresivitatea se datoreşte exclusiv sunetelor (să se compare silaba iniţială, care este aproape identică cu *dobă*).

[6] Deşi *Dicţ. Acad.* explică această interjecţie prin 'ia-n te uită!, ce mai!', şi sînt sigur că ... nu greşeşte, eu o simt ca o chemare prietenoasă, aproape mîngîietoare, adresată unui copil (datorită, evident, lui *i* din ambele silabe). Cf. aprecierile lui Grammont, citate mai sus (§ 2).

[7] Acest cuvînt îl discut amănunţit în partea a II-a, capit. V, § 9.

tiptil pe urma ei) [1]*; hara-para (cu dracii de la boierul cela, ai făcut hara-para)* [2]*; teleleu (Tănasă)* [3]*; popîc! (Mai ştii păcatul, poate să-ţi iasă înainte vreun iepure, ceva ... şi popîc!, m-oi trezi cu tine acasă)* [4]*; farfasit (De Harap-Alb, nu zic, dar voi mangosiţilor şi farfasiţilor); ghibirdic (Iar ai început, ghibirdic fudul şi guraliu?)* [5].

Ceilalţi autori puşi de mine la contribuţie (Caragiale şi Brătescu-Voineşti) au mult mai puţine exemple de simbolism fonetic [6]. Aceeaşi constatare am făcut şi privitor la onomatopee, apoi la 'ritm' (v. capitolul următor). Încă o dovadă, dacă ar fi fost necesară, că vorbirea populară este mai expresivă, în toate sensurile, decît cea cultă, chiar cînd aceasta are caracter familiar, eventual periferic. Căci mai ales în calitate de scriitor 'popular' întrece Creangă pe Caragiale şi pe Brătescu-Voineşti din punctul de vedere al expresivităţii, adică al stilului concret, colorat şi proaspăt: deosebirea dintre ei este, în fond, aceeaşi ca deosebirea dintre un ţăran şi un orăşean. Evident că intervine şi temperamentul fiecăruia, dar numai în subsidiar, nu ca element hotărîtor.

§ 6. Un aspect interesant al simbolismului fonetic este următorul. Asociaţia de idei se stabileşte nu numai între anumite sunete şi sensul cuvintelor sau al unora dintre cuvintele în care apar mai mult ori mai puţin obişnuit sunetele respective, ci şi altfel. Deoarece o variaţie fonetică, oricît de redusă, nu se poate realiza nici în cea mai săracă limbă de pe pămînt, şi aceasta din cauza numărului infim al sunetelor în comparaţie cu acela al cuvintelor, există oriunde şi oricînd foarte multe omonime şi paronime: termeni deosebiţi ca înţeles, dar identici sau foarte asemănători ca sunete. Urmarea inevitabilă a acestei stări de lucruri este legătura pe care, fără să vrea, dar, de multe ori, şi cu voinţă, o fac subiectele vorbitoare între cuvinte avînd acelaşi sau aproape acelaşi aspect fonetic. Acest proces psihologic stă la baza e t i m o l o g i e i p o p u l a r e şi a j o c u r i l o r d e c u v i n t e, două procedee pe care nu numai scriitorii [7], ci şi subiectele vorbitoare obişnuite le utilizează adesea. Efectul lor stilistic este totdeauna hazliu, ceea ce presupune existenţa unei intenţii corespunzătoare, cu deosebirea că în cazul etimologiei populare intenţia aparţine scriitorului, care-şi ridiculizează (eventual numai caracterizează) eroii cu ajutorul ei, pe cînd la jocurile de cuvinte ea este a subiectului vorbitor însuşi şi absolut dezinteresată, deci gratuită.

Cîteva exemple de etimologie populară am dat în capit. I, § 8, unde le-am considerat din punctul de vedere al modificărilor fonetice pe care le suferă cuvintele supuse acestui proces. Aici voi înregistra un număr de fapte menite să ilustreze principiul enunţat, fără să le grupez după natura fenomenului, mai ales că o separaţie strictă nici nu-i posibilă totdeauna.

[1] Observaţie asemănătoare cu cea făcută în nota 6 (pagina precedentă) provoacă şi acest cuvînt (tot turcesc, ca şi *ghidi*). Aici impresia este mai complicată, din cauza celorlalte sunete (în special a explozivelor).

[2] Cf. şi formula, aproape identică, *harcea-parcea*.

[3] Pentru mine, *teleleu* este un aspect, amplificat, al lui *lela*, cum arată, cred, şi *trela-lela*, cu *t-* de la începutul primei părţi.

[4] Să se compare spusele lui Grammont (reproduse la p. 80.) în legătură cu valoarea expresivă a oclusivelor: mişcările seci şi sacadate, ca nişte lovituri, despre care vorbeşte el, se simt admirabil la *popîc!* (cu *p* la începutul fiecărei silabe, iar la sfîrşit de tot, cu *c*, care pune capăt parcă, în mod brusc şi definitiv, mişcării). Cele două vocale contribuie şi ele la expresivitatea cuvîntului, arătînd durata şi 'timbrul' mişcării, care are două părţi bine distincte, una prelungită şi plină, alta scurtă şi seacă (cf. *şontîc!, gogîlţ!* ş. a.).

[5] Vorbeşte barosul cu acul.

[6] Din Caragiale se pot cita *mangafa*, expresiv şi prin el însuşi, graţie sensului pe care i-l cunoaştem sau îl deducem din text, dar şi prin evocarea lui *farfara, haimana, puşlama* etc., şi *bibiloi*, variantă augmentativ-peiorativă a lui *bibic*.

[7] În fruntea lor stă, la noi, Caragiale.

auleu — aur: despre un ceas, un inel etc. de metal prost se spune că-i *de auleu şi spoit cu vai de mine* (aluzie la sărăcia pretenţioasă a proprietarului);

bolovan pentru fr. *vol-au-vent;*

Chirică — închircit: ... ştiu c-ai nimerit-o bine, de ţi-a pus numele Chirică; pentru că eşti un fel de vrăbioi închircit (Creangă);

Ipate: aşa-l cheamă ... oficial pe *Stan Păţitul,* eroul basmului bine cunoscut al lui Creangă (fără *I-,* numele *Ipate* este identic cu pers. III sing. indic. prez. nesufixată a lui *păţi);*

lătrătură pentru *literatură* (răspîndit, pe vremuri, la «Junimea»);

mîlc din formula *a tăcea mîlc* a devenit *melc (a tăcea melc* sau *ca un melc);*

Paştile calului: joc de cuvinte cu vb. *paşte* din formula *paşte, murgule, iarbă verde,* care însemnează, în limbajul familiar, 'aşteaptă mult şi bine; să ai să iei';

pisicologie pentru *psihologie;*

rahat are totdeauna, indiferent de intenţiile subiectului vorbitor, o nuanţă peiorativă, din cauza părţii finale [1] care aminteşte de participiul trecut substantivat al echivalentului fr. *chier;* dealtfel se întrebuinţează foarte des, eufemistic, cu sensul acestuia (*căsătoria nu e decît un contract, prin care părţile se obligă să mănînce o lună de zile miere, şi restul vieţii ... r a h a t,* CSt VI, p. 165: vorbea un cinic, pe care autorul îl prezenta ca amator de trivialităţi şi obscenităţi);

săltat în loc de *exaltat* (cf., pentru sens, sinonimul *s ă r i t din minţi);*

scrumbieră şi *scrumuieră (scrumuiere)* pentru *scrumieră;*

silnic în loc de *silvic* (despre inginerii silvici);

tac mă cheamă cu înţelesul lui *tac* (la Creangă): este posibil ca primul subiect vorbitor care a imaginat acest joc de cuvinte (în realitate, de sensuri) să fi cunoscut n. pers. *Tacu* (hipocoristic de la *Dumitru > Dumitrache, Dumitracu);*

fr. *tout-à-l'égout,* care poate fi considerat şi ca un termen românesc, întrucît circulă mult în limbajul tehnic al constructorilor, antreprenorilor etc., apare cu modificarea semantică (voită, în scopuri glumeţe: «totul după gust») provocată de asemănarea fonetică dintre *l'égout* şi *le goût;*

germ. *Ausweis* 'autorizaţie', curent în vremea ocupaţiei nemţeşti din timpul războiului din 1916—1918, a fost transformat în *unsvais* (apropiat, cu intenţie, de *a unge* 'a da mită');

vine (vb.) — *vine* (subst.): jucătorii de cărţi spun *joacă pe vine* despre partenerii care, în loc să pună miza, anunţă că vor «veni» cu ea mai tîrziu [2].

§ 7. Cuvintele caracterizate prin simbolism fonetic seamănă bine cu o n o m a t o p e e l e, în sensul că la baza ambelor categorii se află asociaţia de idei pe care o provoacă structura lor fonetică: anumite sunete evocă şi la unele şi la altele imagini, reprezentări, noţiuni, prin simpla lor prezenţă în cuvînt, independent de accepţia semantică propriu-zisă a acestuia. Aşa se explică de ce lingviştii au crezut multă vreme, unii, poate cei mai mulţi, cred şi astăzi, că onomatopeele şi cuvintele expresive, cum li se spune în mod obişnuit celor cu simbolism fonetic, trebuie grupate şi, deci, studiate împreună. Dealtfel este greu să le distingem totdeauna, şi chiar învăţaţii care le consideră, cel puţin teoretic, drept apariţii deosebite şi cer, în consecinţă, să le separăm, sînt siliţi să admită că problema prezintă mari dificultăţi practice.

[1] Poate şi pentru motive în legătură cu aspectul rahatului, eventual cu vreun dispreţ faţă de această delicatesă (cf. şi formula *rahat cu apă rece,* foarte frecventă, despre lucrurile fără valoare).

[2] Numeroase cazuri de etimologie populară au fost înregistrate şi analizate de mine în „Arhiva" XXXIX, p. 34 urm. şi „Bull. linguistique" X, p. 35 urm., unde se citează diverse studii privitoare la acest fenomen.

O deosebire importantă între cuvintele expresive şi onomatopee există totuşi. Am văzut că la cele dintîi asociaţia de idei este produsul unei pure întîmplări: un număr de cuvinte cu înţeles mai mult ori mai puţin asemănător au toate unul sau mai multe sunete identice, şi atunci subiectele vorbitoare stabilesc, prin asociaţie de idei, care, în acest caz, se manifestă ca o necesitate aproape instinctivă [1], o legătură logică, de la cauză la efect, între sunete şi înţeles. Dar această potrivire este absolut întîmplătoare. Căci atîtea alte cuvinte, mult mai numeroase, deşi au aceleaşi sunete, nu sînt implicate în acest joc al asociaţiei de idei, din pricină că sensul lor diferă, şi de la unul la altul, şi faţă de al acelora care, pe baza asemănării lor fonetice, sînt grupate la un loc în mintea noastră. Şi iarăşi orice limbă posedă serii întregi de cuvinte înrudite semantic şi cu toate acestea strict separate, fiindcă sunetele lor se deosebesc ori seamănă prea puţin. La onomatopee nu intervine deloc întîmplarea. Dimpotrivă, se poate afirma că ele sînt produsul oarecum v o i t al subiectelor vorbitoare. Nevoia omului de a 'imita' un zgomot din lumea înconjurătoare, de a găsi nume pentru o fiinţă bazîndu-se pe strigătele scoase de aceasta etc.: iată ce a dus la crearea onomatopeelor. Cînd spun 'imita', am în vedere mai mult rezultatul procesului lingvistic decît punctul de plecare sau desfăşurarea lui, deşi este evident că nevoia de care pomeneam va fi fost adesea, la oamenii înzestraţi cu fantazie şi sensibilitate deosebite, şi de ordin 'estetic' (ca la poeţii din toate timpurile), nu numai strict intelectual, mai cu seamă în epocile îndepărtate, în care sufletul uman era 'naiv', se confunda cu natura din jurul lui [2]. De aceea onomatopeele sînt numite c u v i n t e i m i t a t i v e [3] şi reprezintă singurele elemente lexicale la care se constată un raport logic între aspectul fonetic şi conţinutul semantic [4].

Se mai deosebesc onomatopeele de cuvintele expresive prin limitarea sferei lor de acţiune la simţul auzului: reprezentările pe care le trezesc ele sînt exclusiv de natură auditivă, pe cîtă vreme la cuvintele expresive intră în joc toate simţurile, afară de auz.

§ 8. Să vedem acum unele amănunte, de ordin teoretic, cu ajutorul celor spuse de M. GRAMMONT, *op. cit.*, p. 377 urm., unde găsim, mai întîi, o definiţie foarte simplă a onomatopeelor: «cuvinte care, prin fonemele (= sunetele) lor, imită z g o m o t e l e din natură sau le evocă într-un mod oarecare». Există onomatopee v o i t e, care sînt create cu intenţia de a reproduce cît mai exact posibil un zgomot: fr. *frou-frou*, *glou-glou*, *tic-tac*, rom. *hodoronc-tronc* [5], *lipa-lipa*, *pleosc-trosc* etc. Acestea alcătuiesc marea lor majoritate. Altele au d e v e n i t onomatopee, în urma unor modificări fonetice suferite de cuvinte neonomatopeice la origine şi care le-au făcut să aibă sunete asemănătoare cu anumite zgomote din lumea înconjurătoare. Se pare că numărul acestora este extrem de redus, căci Grammont citează un singur exemplu, cam special în toate privinţele:

[1] De aceea se şi vorbeşte în lingvistică de un 'instinct (= simţ) etimologic'. Aici este izvorul etimologiei populare, care, pentru GILLIERON, creatorul geografiei lingvistice, reprezintă mijlocul cel mai important de 'vindecare' a cuvintelor 'bolnave'.

[2] Atunci vor fi şi luat naştere marea majoritate a creaţiilor de acest fel.

[3] Pe cînd cele cu simbolism fonetic poartă numele de c u v i n t e e x p r e s i v e. Aceste două epitete nu izbutesc să arate lămurit deosebirea dintre noţiunile în discuţie, căci expresive sînt şi onomatopeele, ba adesea mai expresive decît concurentele lor.

[4] Aşa se explică afirmaţia că semnul lingvistic este arbitrar: afară de onomatopee, la toate celelalte cuvinte înţelesul se datoreşte exclusiv întîmplării. Fac excepţie, evident, numeroşi termeni tehnici, creaţi în mod artificial, pe baza structurii şi a altor particularităţi caracteristice pe care le au noţiunile respective.

[5] Scriitorii (şi, în general, oamenii culţi) îi pot da funcţii sintactice, ca unui cuvînt propriu-zis. De ex.: *Uneori Coniţa pierdea răbdarea şi îi făcea vreo observaţie «h o d o r o n c t r o n c»* (Răd I, p. 323).

germ. *fnëhan* 'souffler' [1], despre care spune că «are toate calităţile necesare pentru a descrie 'suflul' şi provine dintr-o formă neexpresivă pregermanică **pnek-*, cf. grec. *pnéō*».

Cred că onomatopeele din categoria a doua trebuie puse mai degrabă alături de cuvintele expresive propriu-zise, chiar dacă imaginile evocate sînt auditive. Căci caracterul onomatopeic, în măsura în care el există, le vine de la asociaţia de idei dintre sunete şi înţeles, aşa cum am văzut în paragrafele precedente.

Imitarea zgomotelor din natură este totdeauna numai aproximativă. De aceea cîntecul cocoşului, de pildă, românii îl redau prin *cucurigu*, francezii prin *coquerico*, germanii prin *kikeriki*. Tot aşa se explică deosebirea mai mare sau mai mică dintre zgomotul real şi cuvîntul onomatopeic corespunzător. Astfel strigătul cucului, spune Grammont, este n u *cu-cu* (fr. *cou-cou*), ci *u-u* (fr. *ou-ou*), cum a avut prilejul să se ... convingă personal, după ce i s-a atras atenţia asupra faptului. De ce atunci, într-un mare număr de limbi, numele păsării sună totuşi *cu-cu* sau aproximativ aşa (vocalele pot varia, de asemenea nu-i pretutindeni identic sfîrşitul, dar consoana dinaintea vocalelor este totdeauna *c*, repetat)? Iată răspunsul (p. 378): «Parce que nous ne sommes guère accoutumés à prononcer deux fois de suite la même voyelle sans consonnes; parce qu'à un certain éloignement nous confondons les occlusives ou même nous ne les percevons pas du tout; de là notre habitude de les restituer dans les mots que nous reconnaissons et d'en supposer dans les autres. Dans ces sortes de suppositions ce n'est pas le hasard qui nous guide, et le cri d'un oiseau qu'on entend *ou-ou* ne saurait être traduit *toutou* ou *doudou;* ce seraient de mauvaises traductions. Les seules occlusives que nous supposions devant une voyelle sont celles qui ont le même point d'articulation qu'elle. Les introductrices normales de la voyelle vélaire *ou* sont les occlusives vélaires *q* et *g;* mais le *g* comporte une sonorité et une mollesse qui ne conviennent pas si l'attaque de la voyelle est brusque. Seul le *q* (*c*) remplit toutes les conditions requises, et *coucou* est une traduction irréprochable, mais c'est une traduction».

Am reprodus întreg pasajul, fiindcă din el vedem foarte clar cum pot lua naştere onomatopeele. Deşi creaţii lingvistice strict deosebite de celelalte, ele nu se datoresc în întregime hazardului sau capriciului. Fără să putem vorbi de 'reguli' în acest domeniu, ne dăm uşor seama că la baza onomatopeelor se află o specie de determinism fonetic, graţie căruia ele nu pot avea, în general, decît un anumit aspect fonetic.

§ 9. Cazul lui *cucu* prezintă interes şi sub alt raport. Observăm că acest cuvînt constă, de fapt, din repetarea aceleiaşi silabe. Foarte multe onomatopee sînt alcătuite fie exact la fel *(glou-glou , cri-cri)*, fie cu variaţie vocalică de la silaba întîi la a doua *(pif-paf, bim-bam, cric-crac, flic-flac, flic-floc)*, eventual de la întîia la a doua şi la a treia *(pif-paf-pouf, bim-bam-boum)*. Important pentru discuţia noastră este că, după Grammont (p. 380), «le redoublement semble avoir toujours eu à l'origine une valeur plus ou moins intensive ou insistante, comme en français lorsque nous disons: *c'est bien, bien joli, — il est très, très fort, — il est méchant, méchant, — viens vite, vite.* Il consiste dans la répétition sans changement d'un mot ou d'une syllabe. Tels latin *murmurare*, sanskrit *ghargharah, ghurghuraḥ* 'bruit', *ganiganti* etc.».

Am avut deja prilejul să constatăm, din fugă (v. capit. III), rolul pe care-l joacă repetiţia (sau dublarea, lungirea etc.) în domeniul stilisticii şi, mai ales, vom avea, cu prisosinţă, acest prilej, cînd vom studia combinaţiile de cuvinte cu valoare afectivă [2]. M-am oprit asupra amănuntului relevat de Grammont, în primul rînd, pentru motivul că văd

[1] E vorba de limba germană veche de sus («althochdeutsch»), anterioară anului 1100.
[2] Vezi mai departe, la «Fenomene sintactice», capit. III.

în el o paralelă desăvîrşită a lungirii sunetelor, de care m-am ocupat în capitolul citat: un sunet îşi măreşte volumul fonetic sub imperiul unei emoţii, şi tot aşa, în condiţii psihologice similare, o silabă sau un cuvînt se repetă.

Cele mai multe dintre exemplele invocate pentru a ilustra fenomenul repetiţiei prezintă, cum am văzut, variaţii vocalice de la o silabă la alta, şi totdeauna în acelaşi chip: prima silabă are *i* (vocală ascuţită), a doua *a* sau *o* (vocale grave). Şi aici putem face apel la determinismul fonetic menţionat mai înainte. Faptul că zgomotele care constau (ori ni se pare că constau) din două, eventual din trei mişcări, le percepem, de obicei, în modul acesta nu se datoreşte unei simple întîmplări. Dacă ar fi aşa, de ce n-ar sta la începutul onomatopeii silaba cu vocala gravă, mai ales că cele două sau trei părţi alcătuitoare ale zgomotului sînt, obiectiv vorbind, perfect identice? Am arătat (§ 2) că vocalele evocă reprezentări spaţiale, şi anume *i* apropierea, pe cînd *a* şi *o* depărtarea. În consecinţă, urechea noastră prinde, t r e b u i e să prindă bătaia primă a ceasornicului cu pendulă ca *tic*, iar pe a doua ca *tac* [1], tot aşa loviturile mingilor la tenisul de cameră, care de aceea a şi fost numit *ping-pong* etc. [2]

§ 10. Un studiu despre onomatopeele româneşti a publicat S. PUŞCARIU, în „Dacoromania" I, p. 75 urm., sub titlul *Despre onomatopee în limba română.* Cîteva constatări făcute de lingvistul clujean sînt interesante pentru discuţia noastră. De aceea socot util să mă opresc puţin asupra lor.

Numărul creaţiilor onomatopeice este cu atît mai mare, cu cît vorbirea are caracter mai familiar şi mai popular. Aceasta însemnează, indirect, că onomatopeele sînt expresive, căci expresivitatea constituie, îndeosebi, o particularitate a limbajului curent fără pretenţii, care se manifestă printr-o influenţă de fiecare moment a afectului şi fantaziei. Concepţia lui Puşcariu despre onomatopee diferă mult de cea a lui Grammont. Pentru învăţatul român sînt formaţii onomatopeice toate aşa-numitele de el c u v i n t e i m i t a t i v e (germ. *Schallwörter*, fr. *mots expressifs*)[3], care imită ceva din lumea înconjurătoare, indiferent de natura impresiei (auditivă, vizuală etc.). O categorie aparte de 'onomatopee' sînt, după unii lingvişti, s u n e t e l e r e f l e x e sau i n t e r j e c ţ i i l e p r i m a r e, de soiul lui *ah, of, uf, vai, aoleu* etc., despre care se crede, în general, că ar fi resturi din interjecţiile, foarte numeroase şi variate, ale omului primitiv. Oricare ar fi explicaţia existenţei lor, astfel de cuvinte apar la tot pasul în vorbirea afectivă. Puşcariu nu le ia în considerare, după cum iarăşi elimină din preocupările sale cuvintele cu care chemăm sau alungăm animalele, fiindcă nici acestea nu sînt imitative (afară de cazul cînd oamenii emit într-adins sunete articulate asemănătoare sau identice cu cele scoase de animalele înseşi), apoi pe acelea din vorbirea copiilor [4].

[1] Este un fel de a vorbi, cînd spunem prima şi a doua bătaie. Cine poate preciza ordinea lor reală? Şi apoi, există oare o asemenea ordine, odată ce bătăile nu diferă prin nimic una de alta şi oricare dintre ele poate fi, deci, tot atît de bine ca şi a doua? Numai urechea noastră le percepe astfel, atribuindu-le o ordine pur subiectivă, adică fictivă.

[2] Cf. şi *plic-plac (-pliump)*, creaţie strict personală a poetului N. Caranica din versul *Plic-plac (auzi afară?) plic-plac-pliump !*, care vrea să imite şi «lacrimile mute», nu numai ploaia (PTA, p. 108).

[3] Sinonimia acestor denumiri nu-i deloc perfectă. Germ. S c h a l l are sensul de 'sunet', prin urmare S c h a l l w ö r t e r ne trimite numai la onomatopeele auditive, adică la onomatopeele propriu-zise (după doctrina lui Grammont). Cît despre m o t s e x p r e s s i f s, am văzut, în paragrafele precedente, că ele se deosebesc esenţial, cel puţin teoretic, de onomatopee, şi asta tot după părerea lui Grammont, pe care Puşcariu îl citează totuşi (şi tocmai pentru lămurirea definiţiei).

[4] Într-o lucrare de stilistică, cum este a mea, eliminarea acestor categorii de cuvinte nu poate fi acceptată, cel puţin principial. Toate au, indiferent de originea sau natura lor, un pronunţat caracter afectiv. De aceea sînt luate în consideraţie aici, fără nici o deosebire, toate speciile de cuvinte pe care unii lingvişti le numesc c r e a ţ i i i m e d i a t e (germ. U r s c h ö p f u n g e n). Numai practic diferă tratamentul pe care li-l aplic eu, şi aceasta, în primul rînd, din cauza materialului utilizat.

Urmarea acestei distincții este că, în ciuda atitudinii sale principiale, Pușcariu se ocupă tot numai de onomatopeele adevărate (în sensul lui Grammont). Iată ce spune la p. 82: «Cît privește cuvintele imitative propriu-zise, sîntem nevoiți să restrîngem cîmpul cercetărilor noastre și cu privire la ele, considerînd numai pe cele ce redau prin sunete o impresie acustică. Cele ce redau prin sunete o impresie vizuală sînt cu mult mai greu de explicat, și mărturisesc că, dacă le elimin deocamdată, o fac, pentru că am un oarecare scepticism, nu față de existența lor, care nu se poate tăgădui, ci față de roadele ce le-ar putea aduce studiul lor».

De Grammont se deosebesc și alți lingviști, deși mai puțin decît Pușcariu, care, lăsînd la o parte, numai pentru considerații practice, atîtea categorii de cuvinte, pare a avea despre onomatopee o concepție foarte largă. Astfel FERD. SOMMER, *Lautnachahmung*, în „Indogermanische Forschungen" LI, p. 229 urm., distinge «imitarea sunetelor» de «simbolismul fonetic»: prima aparține la domeniul activității lingvistice strict individuale, al doilea are caracter colectiv, prin faptul că produsele lui devin simboluri, capătă, adică, un sens valabil pentru toți membrii comunității lingvistice. La baza ambelor specii de cuvinte stau procese psihice. Se imită nu numai zgomote, ci și mișcări, senzații tactile etc. Simbolismul fonetic, așa cum îl prezintă Sommer, diferă, în mai multe privințe, de analiza pe care am făcut-o eu însumi mai sus, întemeiat pe cercetările lui Grammont, dar și pe ale lui H. SCHUCHARDT [1], necitat încă pînă acum. Rezultă, deci, că punctul de vedere al diverșilor lingviști variază, ba încă mult, cu privire nu numai la terminologie, ci și la noțiunile în discuție [2].

§ 11. Pentru a ilustra afirmația că onomatopeele sînt extrem de numeroase în vorbirea populară și (mai puțin) în cea familiară, dau lista creațiilor de acest fel găsite la autorii români utilizați și pînă aici de mine.

Creangă: *hîrști! (Duminicile bîzîiam la strană și hîrști! cîte-un colac); zbîrr! (Pupăza zbîrr! pe-o dughiană); huștiuluc! (ș-apoi, huștiuluc! și eu în știoalnă); țuști! (fac țuști! din baltă); dura! (de-a dura prin clasă); zvîrr! (eu zvîrr! chibriturile din mînă, țuștiu!*

[1] Acesta-i spune Schallwortbildung sau Lautmalerei (v. *Hugo Schuchardt-Brevier*, ed. II, Halle 1928, p. 246). Ambii termeni însemnează, de astă dată, 'formare de cuvinte (resp. zugrăvire, descriere) cu ajutorul sunetelor'. Prin urmare, nu este vorba numai de onomatopee propriu-zise (avînd impresii acustice la bază).

[2] La bibliografia dată în acest capitol să se adauge R. A. S. PAGET, *L'évolution du langage* și K. BÜHLER, *L'onomatopée et la fonction représentative du langage*, studii publicate în „Psychologie du langage" (= „Journal de Psychologie", fasc. 1—4), Paris 1933, p. 92 urm., resp. 101 urm. Primul aduce o idee foarte originală, de natură mai mult extralingvistică, aceea că mișcările gurii (mimica bucală, cum îi spune autorul) joacă un rol hotărîtor în limbajul uman, deci, implicit, și în domeniul simbolismului fonetic. Așa se explică pe de o parte numeroasele asemănări dintre idiomurile cele mai îndepărtate în timp sau în spațiu, iar pe de alta valorile, atît de diferite și de la o limbă la alta și în aceeași limbă, pe care le poate avea un singur sunet. Iată un pasaj interesant pentru discuția de față: «On se rendra compte que le même mouvement de la bouche a nécessairement beaucoup d'interprétations mimiques; d'où l'évolution de la classe des homophones où le même mot a deux ou plusieurs sens différents. Par exemple le mouvement de *U* peut être dynamique, comme dans le chinois *kuo* 'enfler' ou indiquer la longueur, comme dans l'arowak *ui* un 'serpent', ou, nous l'avons déjà vu, peut indiquer le creux, le rond, le vide, le plein, le tubulaire» (p. 98). Amintim aici, mai mult pentru a îmbogăți bibliografia, următoarele lucrări ale lui W. Oehl: *Fangen-Finger-Fünf*. Studien über elementar-parollebe Sprachschöpfung, Freiburg (Elveția), 1933 (recenzată defavorabil de A. Debrunner, în „Indogerm. Forsch." LIV, p. 214 urm.; *Elementare Wortschöpfung*, în „Bibl. Archivum Romanicum" III, Genève 1922, p. 75 urm. *(Papilio-Fifaltra-Farfalla); Das Lallwort in der Sprachschöpfung*, Freiburg, 1933 (la baza tuturor cuvintelor din diversele limbi ale pămîntului ar sta ceea ce autorul numește, în germană, *Schallwörter, Bildwörter* și *Lollwörter*, ultimele mai ales în vorbirea copiilor). O idee, teoretic, justă și, foarte parțial corespunzătoare realității, este generalizată fără pic de spirit critic.

la spatele lui Zaharia) ; cîrc ! (ca mai ba să zicem nici cîrc !) ; fojgăi ; bădădăi ; tronca, tranca ! (şi făceau tronca, tranca !, tronca, tranca !) ; gogîlţ ! (şi gogîlţ, gogîlţ, gogîlţ, îi mergeau sarmalele întregi pe gît) ; hîrţi ! — scîrţi ! (Hîrţi ! încoace, scîrţi ! încolo) [1] *; dur ! (dur la deal, dur la vale) ; haiti ! (Haiti ! lipseşti dinaintea mea)* [2] *; haţ ! . (... sare mînios din bîrlog şi haţ ! dracul subsuoară) ; şovîlc (iacă un ciocîrlan şchiop ... şi şovîlc, şovîlc, şovîlc ! se înfăţişează ...) ; dang ! (dang ! a plesnit cercul) ; dodii (vorbeşti şi tu aşa în dodii cîteodată) ; tropai ! — ropai (Şi tropai, tropai !, ropai, ropai !, i se aprind lui Ipate al nostru călcăile) ; tranc ! (şi face tranc ! capacul deasupra) ; forăi ; teleap ! (Şi o dată pornesc ei, teleap, teleap, teleap !) ; durai-vurai (în sfîrşit, durai-vurai, sara vine)* [3] *; horp ! (şi horp !, ţi-o sugea dintr-o singură sorbitură)* etc.

Brătescu-Voineşti: *ptiu ! (Ptiu ! Marş d-aici, potae mică !...)* [4] *; pit-palac ! — pedpedec ! — pitpidic !* [5]; *cherlăi (zadarnic cherlăie Diana de dorinţa de a pleca la vînătoare) ; şontîc ! (la cîţiva paşi înaintea lui şontîc ! şontîc ! merge şchiopătînd)* [6].

Caragiale: *scîrţa ! (nişte papugii ..., nişte scîrţa-scîrţa pe hîrtie !) ; pac ! (Ştii cum ţi-o scot ? Odată ... pac !) ; hait ! (Ba nu !... Hait !) ; (N-apuc să răspunz, domnule, şi) şart ! part ! trosc ! pleosc ! ; paf ! (« Na, mizerabile» şi paf !* (imită gestul) [7] *; aida !* [8] *; pfu ! (Pfu ! pfu ! pfu !, iar m-a apucat)* [9] *; tura-vura (din vorbă-n vorbă, tura-vura)* [10] *; hop ! (unde nu înţelegeţi d-voastră politica, hop !, numaidecît trădare) ; gîri-mîr (De colea pînă colea ... gîri-mîr ... a trebuit, coniţa mea, să ţedeze)* [11] *; tranc ! (si tranc ! depesa aiţi, neicusorule ...) ; pac ! (La un caz, iar ... pac ! la « Războiul»)* [12].

Observăm uşor că cele mai multe onomatopee apar la Creangă, reprezentantul autentic al vorbirii populare, după el urmează Caragiale, cu eroi, în general, de la periferie, şi, în sfîrşit, Brătescu-Voineşti, care întrebuinţează, de regulă, limbajul familiar mai mult ori mai puţin cult. Şi în amănunt constatarea corespunde afirmaţiei făcute mai sus (p. 83.), că onomatopeele (la fel simbolismul fonetic) caracterizează vorbirea unor cercuri de oameni mai puţin instruiţi. Astfel *O scrisoare pierdută*, de pildă, are ceva mai puţine exemple de acest fel decît celelalte comedii ale lui Caragiale.

[1] Cu adaosul pus în paranteză, *pîrţi ! încolo.*

[2] *Haiti !* ar putea fi o variantă a lui *haide !* (cu slăbirea silabei finale, provocată de insistenţa pe silaba iniţială: *e* s-a prefăcut în *i*, apoi în *ĭ*, ceea ce a dus la 'asurzirea' lui *d*, care nu mai avea sprijin în sunetul următor, adică la transformarea lui în *t*). Oricum ar fi, cuvîntul este simţit ca onomatopeic.

[3] Mai răspîndit este *tura-vura* pentru imitarea discuţiilor prelungite mai mult decît trebuie.

[4] Este, mai degrabă, o interjecţie propriu-zisă (am dat acest exemplu şi ca «exclamaţie»).

[5] Aceste variante ale strigătului scos de prepeliţă sînt interesante şi din punctul de vedere al simbolismului fonetic: *Una, aici aproape, chiar lîngă gardul grădinii, zice desluşit : « pitpalac !». Altele, mai departe, îi răspund : « pedpedec ! pedpedec !», iar lor le răspund altele şi mai departe, tocmai de colo, din poalele viilor : « pitpidic ! pitpidic ! pitpidic !».* Strigătul este, evident, acelaşi, dar urechea îl percepe diferit, mai ales în ce priveşte vocalele, după distanţa de la care vine: din apropiere este auzit în toată plinătatea lui (de aici vocala cea mai gravă, adică mai plină dintre toate: *a)*, din depărtare, mai puţin plin şi mai puţin clar (de unde impresia redată întîi prin *e*, vocală destul de plină, dar nu ca *a*, de care diferă şi prin relativa ei închidere, apoi prin *i*, cea mai 'tenue', adică mai 'slabă' dintre toate). Să se remarce prezenţa lui *pit-* (cu *i*) la începutul primei şi al celei de-a treia variante (eu aş fi dispus să cred că şi *pedpedec !* va fi avînd tot un *-i-*, eventual un *e* foarte închis), conform constatărilor făcute în § 9.

[6] La Creangă (v. mai sus) *şovîlc !* Acolo-i vorba de o pasăre, care, chiar cînd ... merge, mişcă şi aripile (*v* + *l*, la fel cu *f* + *l*, imită 'fîlfîitul').

[7] Mişcarea de aruncare a vitriolului (în ochii «catindatului»).

[8] Variantă a lui *haide* (şi a lui *haiti*, deja notat).

[9] Interjecţie propriu-zisă (apare rar sub acest aspect).

[10] Cf. mai sus (la Creangă) *durai-vurai* (*-i* este menit să exprime prelungirea discuţiei).

[11] Obişnuit, cel puţin în dialectul moldovenesc, această onomatopee apare sub forma *cîr-mîr.*

[12] Mai sus *pac !* imita zgomotul cleştelui de scos măsele, aici e vorba nu atît de un zgomot propriu-zis, cît de ultimul moment al unei mişcări (ducerea sau trimiterea «scrisorelei» la gazetă, spre publicare), de 'încheierea' ei (cf. consoanele, o c l u s i v e amîndouă).

CAPITOLUL VII
RITMUL

§ 1. Nevoia de expresivitate se satisface, cu ajutorul factorului fonetic al limbajului uman, şi altfel decît am constatat pînă aici. Două sau mai multe cuvinte sînt puse împreună, în aceeaşi sintagmă, fiindcă sunetele lor prezintă asemănări foarte mari, care merg adesea pînă la identitate. În modul acesta avem impresia că anumite sunete se repetă, ceea ce corespunde realităţii, şi că repetarea lor are loc independent de înţeles şi de legătura sintactică, lucru iarăşi adevărat, dar nu în sensul că aceste două elemente n-ar juca nici un rol la gruparea împreună a cuvintelor. Dimpotrivă, hotărîtor este şi aici, ca pretutindeni în vorbirea omenească, raportul semantic şi logic, impus de mintea noastră, de chipul cum acesta înregistrează noţiunile şi stabileşte relaţii între ele. Dar, dintre mai multe cuvinte avînd aproximativ acelaşi înţeles şi dintre mai multe mijloace sintactice apte de a se lega unele cu altele, subiectele vorbitoare aleg, în condiţii determinate, pe acelea care le satisfac şi alte necesităţi, de alt ordin decît cel strict intelectual.

Una dintre aceste necesităţi este simţul pentru s i m e t r i e, înnăscut la om şi dezvoltat sub influenţa lumii înconjurătoare, a cărei orînduire, pînă în cele mai mici amănunte, pare a fi opera unui arhitect foarte sensibil la regularitate, echilibru şi armonie. Dealtfel fiinţa noastră însăşi reprezintă un model de simetrie, prin aspectul ei exterior, aş zice morfologic, ca şi prin chipul cum funcţionează organele ei interne (plămîni, inimă etc.). Din acest simţ adînc înrădăcinat s-a născut poezia, cu elementele ei formale cunoscute. Şi tot din el izvorăsc faptele de limbă pe care le voi analiza în prezentul capitol.

Noţiunea 'ritm' are aici o sferă foarte largă, întrucît însemnează n u alternarea silabelor accentuate cu cele neaccentuate, ca în domeniul versificaţiei, ci toate elementele lingvistice menite să satisfacă nevoia de simetrie a subiectelor vorbitoare. Ritmul propriuzis va fi lăsat la o parte, ca ceva existent prin natura însăşi a limbii. Se ştie că într-un cuvînt după silaba accentuată urmează una neaccentuată, şi invers: *mérge, vedéa, ámintire, înfăţişăre* etc. [1]. Prin urmare, indiferent de orice alte consideraţii, avem a face cu o situaţie dată, la producerea căreia n-au contribuit nici afectul, nici alte stări sufleteşti similare. Mă voi ocupa numai de r i m ă, a s o n a n ţ ă şi a l i t e r a ţ ie.

[1] Oricît de lung ar fi, un cuvînt are un singur accent principal. De aceea se vorbeşte, obişnuit, de a c c e n t u l, nu de accentele cuvîntului. Dar există şi accente secundare, al căror număr atîrnă de lungimea cuvîntului: *incomensurabilitate*, de ex., are trei accente secundare, despărţite între ele şi de cel principal prin silabe complet neaccentuate. Această situaţie, impusă de necesităţi fiziologice, explică, între altele, de ce metrii obişnuiţi, ca să nu zic exclusivi, sînt iambul şi troheul. Evident că avem, chiar în poezia populară, unde nu poate fi vorba de modele străine, şi dactili şi anapeşti, dar aceştia apar foarte rar şi existenţa lor este posibilă numai graţie faptului că accentele secundare contează ori nu contează, după împrejurări: poetul are libertatea de a le lua ori nu în consideraţie potrivit cerinţelor versului. Spun aceste lucruri, cunoscute de toată lumea, pentru un anumit critic şi istoric literar, care a făcut haz (mă folosesc de un termen eufemistic) şi, desigur, va mai face la citirea unor asemenea afirmaţii ... năzbîtioase.

Aceasta însemnează, ar putea spune cineva, să înglobăm la 'stilistică' studiul prozodiei. Chiar dacă ar fi aşa, nu-i cazul să ne ... emoţionăm. Sînt mulţi lingvişti care procedează în acest chip. Dar aici nu-i vorba de versificaţie, nici măcar de aceea a poeziei populare, despre care se afirmă, cu destulă dreptate, că este un produs absolut spontan, fără nici o intervenţie a 'voinţei' (cu diversele ei aspecte). Ci de fenomene lingvistice, aparţinînd limbajului colectiv curent, la fel cu cele studiate în capitolele precedente. Este adevărat că nevoia de expresivitate, din care izvorăsc ele, pare a fi de natură mai mult estetică (cf. s i m e t r i a, invocată mereu pînă acum), dar nu se poate tăgădui că sensul propriu-zis al formulelor sintactice respective cîştigă în vigoare, în culoare şi în prospeţime prin faptul că elementele lor alcătuitoare prezintă potriviri de sunete, care ne duc cu mintea la versurile poeţilor. Afectul şi fantazia au, fără nici o îndoială, partea lor de contribuţie la producerea simetriei strict lingvistice, chiar dacă modul în care se manifestă diferă sau pare că diferă de ceea ce am constatat pînă acum.

§ 2. R i m a propriu-zisă intervine în cazuri ca acestea: *am ales pîn-am cules; şi-a trăit traiul, şi-a mîncat mălaiul; calea-valea; cu căţel cu purcel; (moş) Iene pe la gene; mare şi tare; a face haz de necaz; marea cu sarea; sfară-n ţară; din ţînţar armăsar* ş. a. Marea valoare expresivă a acestor sintagme vine, evident, în primul rînd, de la sensul cuvintelor, eventual de la imaginea pe care o trezesc unele dintre ele etc. [1]. Astfel *calea-valea* denumea, la origine, un drum pe care poţi merge uşor, aşa cum cobori o vale (se va fi spus întîi *calea ca valea); cu căţel cu purcel* vrea să zică 'cu tot bagajul, cu toate lucrurile şi fiinţele din casă, chiar cu cele mai mici, mai neînsemnate (care ar fi putut fi lăsate)' etc. Dar este sigur că, într-o anumită măsură, pe care n-o putem preciza, ci numai o simţim, cu toată claritatea dealtfel, participă la expresivitate şi simetria fonetică. Dovadă, faptul că chiar izolările al căror sens iniţial nu-l mai cunoaştem au o forţă expresivă mare, mai mare decît a sinonimelor 'nerimate'. Acesta e, de pildă, cazul lui *(a făgădui) marea cu sarea*, interpretat de S. PUŞCARIU, *Études de linguistique roumaine*, p. 121 urm. [2] ca o rămăşiţă din vremea cînd românii din Pen. Balcanică trăiau departe de mare (cu apa-i ... sărată) şi de aceea vedeau în sare un obiect foarte scump, iar de LEO SPITZER, „Bull. linguistique" V, p. 190 urm., ca un produs exclusiv al simetriei fonetice aici în discuţie (cf. *a făgădui Oltul cu totul*) [3]. Şi mai nedumerite asupra originii acestei formule sînt subiectele vorbitoare, care, dealtmintrelea, nici nu-şi pun întrebarea 'de ce se zice aşa'. Asta n-o împiedică (poate că, dimpotrivă, o ajută) să fie expresivă în cel mai înalt grad. Tot aşa stau lucrurile cu *(a da) sfară-n ţară*, unde avem a face, într-adevăr, cu amintirea unui obicei vechi, deci istoric, de ordin administrativ: invazia unei hoarde sau armate de străini era anunţată prin focuri aprinse pe locuri înalte, vizibile la mari depărtări. Căci *sfară* n-are nici o legătură de sens cu *sfoară* (sau *şfoară*), care l-a înlocuit astăzi în gura celor mai mulţi români [4], ci însemnează 'fum'.

[1] Cîteodată nici de la unul, nici de la alta, ca în cazul lui *roca-coca* 'dezordine, harababură, halandala' (frecvent la Buzău, cu valoare adverbială şi precedat, în mod obişnuit, de particula *de-a*), ale cărui elemente constitutive nu există în limba noastră, deci n-au nici un înţeles. Faptul aparţine, poate, mai degrabă la simbolismul fonetic. Cf. şi *tohu-bohu* 'haos' (în Biblie), de origine ebraică, necunoscută subiectelor vorbitoare. Îl are undeva Coşbuc. Cu aceasta seamănă bine *talmeş-balmeş*, atît de des în vorbirea familiară (cu adaosul *ca la cumătra*).

[2] Articolul a apărut mai întîi în revista „Cugetul românesc" (1922).

[3] Explicaţia lui Spitzer trebuie preferată, nu numai pentru că-i mai convingătoare (graţie, între altele, şi paralelei cu Oltul, care mi se pare un argument decisiv), ci şi din punct de vedere principial: este o explicaţie stilistică (pe cînd a lui Puşcariu e istorică).

[4] Dealtfel chiar cei care păstrează forma cu *a* simt în el tot pe *sfoară*, cum probează varianta cu *s-* şi, mai ales, faptul că moldovenii, de pildă, spun adesea *şfară* pentru *sfoară*.

Importanţa stilistică a rimei se observă bine la o formulă ca *tare şi mare* (sau *mare şi tare;* ambele variante circulă). Aceste două adjective sînt aproape sinonime: cine-i puternic e şi mare din punct de vedere moral, adică 'politic' (în raporturile sociale, de la om la om), şi invers, cel mare (în acelaşi sens) are mai multă putere decît cel mic. Iar dacă ele apar totuşi împreună, deci oarecum pleonastic, aceasta se datoreşte nevoii de expresivitate, care de astă dată este pur afectivă: creatorul formulei trebuie să fi fost ori un puternic al zilei, care-şi va fi justificat, cu satisfacţia impusă de situaţie, purtarea mai mult sau mai puţin abuzivă, ori un nevoiaş, indignat, mîhnit, îndurerat etc. de această purtare. Am văzut şi pînă acum, dar vom vedea mai ales în cele ce urmează că repetiţia, sub o formă sau alta, constituie o particularitate dintre cele mai frecvente şi mai caracteristice ale vorbirii afective.

Altă dată se combină doi termeni deosebiţi ca sens, însă asemănători prin sunetele lor. Astfel *leit*, care are sensul de 'aidoma, întocmai', este însoţit de *poleit*, ori de cîte ori ni se pare că asemănarea dintre două obiecte (de regulă fiinţe) merge pînă la identitate: *N. este leit poleit tată-său.* Aceste două cuvinte sînt înrudite etimologic (slav. *lijati* 'a turna metale' şi *polijati* idem, cu sensul întărit, datorită prefixului), ceea ce ar proba, fără să fim deloc siguri, că izolarea a luat naştere în vremea cînd exista conştiinţa despre originea lor comună. Dar subiectele vorbitoare nu ştiu, nici n-au nevoie să ştie acest amănunt. Ele se mulţumesc cu faptul că formula este expresivă, şi atîta tot [1].

§ 3. Un aspect rudimentar al rimei reprezintă a s o n a n ţ a, care constă în identitatea vocalei accentuate a două cuvinte legate într-un chip oarecare. Aceasta este condiţia minimă, căci, foarte des, se potrivesc şi alte sunete (pornind de la vocala accentuată), dar nu toate, ca la rimă. Asonanţa caracterizează versul popular, de unde urmează că prezenţa ei în limbajul afectiv, care este un produs prin excelenţă 'popular', trebuie considerată ca un lucru de la sine înţeles.

Iată cîteva exemple. Despre un om bătrîn se spune (adesea spune el însuşi), pentru a arăta că nu mai are mult de trăit, *sapa şi lopata.* Punctul de plecare îl constituie, negreşit, un element semantic, adică real, obiectiv: groapa mortului se face cu ajutorul acestor două unelte. A intervenit însă şi afectul, sub forma nevoii de simetrie, căci altfel nu ne putem explica de ce apare numaidecît 'sapa' cînd 'hîrleţul' sau 'cazmaua' ar aduce servicii mai bune. Tot aşa *(a se plimba) ca Vodă prin lobodă* (despre cineva care umblă ţanţoş de colo colo, fără ca atitudinea lui să găsească justificare): aceste două noţiuni se asociază (voit!) numai prin contrastul mare dintre ele, şi oricît de profund ar fi dispreţul pentru un om fudul (= Vodă), dar sărac (= lobodă), punerea alături tocmai a lor, adică a cuvintelor care le exprimă, şi nu a unora dintre numeroasele lor echivalente, este iarăşi un produs al simetriei lingvistice [2]. La fel *(î)nalt şi căscat*, foarte răspîndit în vorbirea populară, la adresa unui om mare şi voinic, dar prost ori considerat aşa într-o împrejurare dată, cînd s-a comportat prosteşte. Şi aici ambele cuvinte s-ar fi putut înlocui prin atîtea altele, perfect sinonime (din punct de vedere afectiv, singurul care

[1] Dacă într-un caz ca acesta înrudirea etimologică a celor două cuvinte 'rimate' este o realitate, cel puţin pentru lingvişti, la *făt-logofăt*, de pildă, nici urmă de aşa ceva. Iată un exemplu din limba scrisă: *Faci a vreme rea, fete-logofete* (1907 II, p. 219), imitat după basmele populare. Cf. şi *laur-balaur*, tot din basme, explicat în *Dicţ. Acad.*, s. v. *laur*, ca produs al unei 'descompuneri': *balaur* a fost simţit drept un cuvînt compus din *ba* + *laur; laie-bucălaie*, care, după *Dicţ. Acad.* s. v. *bucălaie* şi *laiu*, ar fi înrudite etimologic; *că e laie, că-i bălaie (nici laie, nici bălaie)* etc.

[2] Plăcerea să zicem estetică, de natură pur expresivă (în sens formal), pe care o provoacă asonanţa, poate fi atît de mare, încît copleşeşte factorul logic, adică semantic. Aşa s-a ajuns la înţelesul de 'liber, fără jenă' al acestei izolări dintr-un pasaj ca următorul: *În* [casa din] *Popa Tatu linişte, intrase ca Vodă prin lobodă* (Log., p. 46).

contează în asemenea cazuri), mai ales că formula se aplică şi unui copil mai mare comparat, în defavoarea lui, cu unul mic. Că expresivitatea lui *(î)nalt şi căscat* vine, în mare măsură, de la asonanţă, dovedeşte sinonimul, aproape desăvîrşit, *mare şi prost*, de asemenea des întrebuinţat, dar fără efectul viguros al celuilalt [1].

Cîteodată asonanţa intervine în condiţii speciale, care amintesc mai degrabă etimologia populară (şi, aş adăuga, jocul de cuvinte, dacă n-ar fi vorba de stări sufleteşti serioase) [2]. Două cuvinte sînt legate în sintagmă (altfel decît pînă aici) prin simpla lor asemănare fonetică, fără ca înţelesul să justifice într-un chip oarecare apropierea. Numele propriu *Maria*, mai cu seamă cînd este accentuat pe prima silabă (ca adesea în vorbirea populară şi periferică), se confundă aproape cu subst. *mare* (articulat!). Atîta ajunge, pentru ca ele să se cheme unul pe altul în mintea subiectului vorbitor, cum probează ocara, cu aspect de blestem, din graiul moldovenesc de sud (Tecuci): *Marie!, marea ai trece (şi Dunărea), n-auzi cînd te chem?* (spune o mamă fiicei sale care n-o 'ascultă'; iar dacă se adresează unui băiat numit *Marin*, lucrurile se petrec exact la fel).

§ 4. Cazurile de a l i t e r a ţ i e par a fi mai puţin numeroase [3], sau, poate, mai greu perceptibile, din cauză că simetria fonetică se reduce la un singur sunet (consoană), plasat şi acela la începutul cuvîntului, unde nu i se remarcă uşor prezenţa, după cum iarăşi nu se simte prea lesne repetarea lui la cuvîntul următor. Aşa se va fi explicînd de ce aliteraţiile pure sînt o raritate. De obicei ele se complică cu asonanţa, eventual cu rima, ca să nu mai pomenesc de asociaţia semantică a noţiunilor, bazată pe o cvasiidentitate sau pe un contrast net între ele. Iată cîteva exemple: *bun şi blînd; în lung şi-n lat* [4]*; mic şi mare; multe şi mărunte; praf şi pulbere; valvîrtej* [5] etc. S-ar putea adăuga şi tipul reprezentat prin *de voie, de nevoie, vrînd-nevrînd* ş. a., a căror expresivitate izvorăşte mai ales din faptul că al doilea termen neagă pe cel dintîi, apoi ceea ce unii lingvişti numesc f i g u r a e t y m o l o g i c a: *s-au bucurat cu bucurie* (Creangă); *(paloşul ista are) să-ţi ştie de ştire* (idem); *nici cu gîndul nu gîndeşti; a visat un vis* ş. a., unde situaţia se prezintă mai complicat, din cauză că intervine şi 'repetiţia' (o noţiune este exprimată de două ori, o dată printr-un substantiv, a doua oară prin verb).

Aliteraţia apare relativ des în limbajul poetic, atît cult, cît şi popular. Cu privire la ultimul avem studiul lui Ov. DENSUSIANU, oarecum depăşit, dar încă interesant prin bogăţia materialului, intitulat *Aliteraţia în limbile romanice* (Iaşi 1895), unde, de la p. 50 înainte, autorul urmăreşte fenomenul în literatura populară românească. Concepţia despre aliteraţie a lui Densusianu este foarte largă, căci îmbrăţişează nu numai potrivirile consonantice de la începutul cuvintelor (eventual de la începutul primitivului, în cazul compuselor cu prefixe), ci şi potrivirile, perfecte sau numai aproximative, dintre vocalele iniţiale, apoi pe cele de la sfîrşitul cuvintelor, indiferent dacă sînt consonantice ori vocalice.

[1] Şi din cauză că *prost* e abstract *(căscat* evocă imaginea omului care, din cauza ... prostiei, stă cu gura deschisă: cf. *cască-gură* sau *gură-cască)*. Dar acest amănunt nu explică decît în parte deosebirea stilistică. Cf. şi *multe şi mărunte*, care seamănă bine cu *mare şi tare*, în sensul că o cantitate enormă de lucruri poate trezi ideea că ele sînt mici, neimportante, deci am avea o repetiţie (aproximativ!) sinonimică. Mi-aduc aminte că un articol de critică literară (privitor la Eminescu) al lui G. Bogdan-Duică, publicat înainte de primul război mondial în VR, purta titlul *Multe şi mărunte despre Eminescu.*

[2] Faptul arată, o dată mai mult, că nu se pot trage linii de demarcaţie între un fenomen şi altul sau altele, cu deosebire în acest domeniu.

[3] Observaţia se potriveşte, în linii mari, pentru toate idiomurile romanice, care se arată refractare faţă de acest procedeu, atît de caracteristic limbilor germanice.

[4] Deja în latineşte se zicea *longe lateque.*

[5] Poetul A. Macedonski a creat de la această formulă verbul, foarte reuşit, *valvîrteji.*

Aşadar, pentru el aliteraţie însemnează aproape tot ce-am grupat eu aici sub trei rubrici deosebite (aliteraţie propriu-zisă, rimă şi asonanţă). Dintre exemplele date de Densusianu înşir cîteva, care corespund punctului meu de vedere şi există în vorbirea curentă: *cuget curat; (a umbla) frunza frăsinelului; a-i face felul; a face feţe feţe; a-l paşte păcatul; a se pune-n poară; a purta ponosul; bun bucuros; viu nevătămat; tot păţitul priceput.*

Densusianu pune printre aliteraţii şi formule ca *răul răilor, vecii vecilor* (cf. şi sing. *veacul veacului*) etc. Sub raportul strict formal procedeul se justifică [1]. Intervine totuşi o deosebire esenţială, aceea că cele două elemente 'aliterate' sînt unul şi acelaşi cuvînt, la cazuri diferite (pentru ca legătura sintactică să fie posibilă). Aceasta complică puţin lucrurile şi îngreuiază interpretarea, în sensul că nu putem preciza în ce măsură expresivitatea se datoreşte factorului pur fonetic, adică simetriei, şi în ce măsură repetării cuvîntului.

§ 5. Fapte de natura celor discutate în prezentul capitol au fost înregistrate şi analizate, din alt punct de vedere însă, de către A. PHILIPPIDE, *Principii de istoria limbii*, p. 135 urm., sub acelaşi titlu (« Ritmul») [2], ca şi mine (v. şi p. 97 , unde-i vorba de « idiotisme»). Mă opresc asupra cîtorva dintre ele. *Adam-Babadam* (în izolările *de cînd Adam-Babadam* şi *de la Adam-Babadam* 'de cînd lumea, de demult') [3]; *cu şoptele cu momele* (Philippide crede că *şoptele* s-a născut din *şoaptă* sub influenţa lui *momele* şi pentru a 'rima' cu acesta, dar mai des se zice *cu şoşele cu momele: şoşele* este, la fel cu vb. *şoşăi*, o creaţie onomatopeică, a cărei finală se explică, într-adevăr, ca un ecou ritmic al lui *momele*); *hurduz-burduz* (« *să mi-l aduceţi hurduz-burduz*, adică hurducăit ca un burduf», precizează Philippide; după G. PASCU, *Despre Cimilituri* I, Iaşi 1909, p. 242, *hurduc* a devenit *hurduz*, iar *burduf, burduz*, din pricina 'ritmului', ca să rimeze cu *pus* din cimilitura fedeleşului, care sună *hurduz-burduz, pe laiţă pus*) [4]; *de silă de milă; (să vă spui) la moşi pe groşi* (formula cu care se sfîrşesc, în Muntenia, poveştile: după Philippide, *moşi* ar fi numele sărbătorii bine cunoscute din ajunul Duminicii Mari, iar *groşi*, plur. subst. *groş* 'o monedă veche', aşadar, precizează el, povestitorul dă a înţelege că vrea să fie plătit cu bani pentru basmele pe care le debitează la moşi, adică într-o zi de sărbătoare, cînd oamenii n-au ce face şi pot asculta astfel de lucruri); *veste poveste (ce mai veste poveste pe la D-voastră?* 'ce se mai aude, ce veşti aduceţi?'); *drele pe podele* (un fel de urare glumeaţă: *drele* este pluralul numelui unei ciuperci care creşte pe lemn); *în cruciş şi-n curmeziş; grasă şi frumoasă* (formulă obişnuită în vorbirea populară despre o femeie căreia-i merge bine) [5]; *pe cale pe cărare; Vodă da şi Hîncu ba* (produs al unui

[1] Cf. şi *veacul vechi* (la M. Sadoveanu), un fel de etimologie populară (voită?) sau, mai degrabă, simbolism fonetic.

[2] Pe care-l găsesc foarte nimerit şi de aceea l-am împrumutat.

[3] *Babadam* este turc. *babadam* 'vieillard expérimenté', pe care însă românii l-au simţit ca un nume propriu, sub influenţa formală şi semantică a lui *Adam* (cf. şi *bab*', asimilat, desigur, cu *babă*, poate şi cu un element onomastic propriu-zis, ca în *Baba Novac* din poezia populară). Să se remarce şi existenţa vocalei *a* în toate silabele.

[4] Ideea de 'ritm' a emis-o deja Philippide, fără să invoce însă pe *pus*. Eu cred că a intervenit (sau a m a i intervenit) altceva, de natură strict fonetică (în legătură cu simbolismul fonetic): nevoia de a reda mai exact (decît cu ajutorul formulei consacrate) zgomotul monoton şi neîntrerupt al unei căruţe, al unei ape curgătoare etc. Căci finala *-uz* are o spirantă, adică un sunet « durativ», pe cînd *-uc* se termină într-o explozivă, sunet « momentan», care pune capăt imediat zgomotului. Cf. explicaţiile mele din „Milcovia" IV, p. 20—21.

[5] Acest exemplu arată foarte lămurit că gruparea la un loc a două cuvinte este adesea determinată exclusiv de 'simetrie', fie că înţelesul lor seamănă, fie că se deosebeşte. Căci lui *grasă şi frumosasă* nu-i corespunde o variantă masculină, cum ar trebui, dacă punctul de plecare ar fi apropierea semantică dintre cele două însuşiri puse alături. Într-adevăr, *gras şi frumos*, în ipoteza, probabilă, dealtfel, că se va fi zicînd, are o circulaţie foarte redusă şi de aceea nu poate fi explicat în acelaşi chip ca aspectul lui feminin, devenit construcţie stereotipă.

fapt istoric: răscoala, condusă de boierul Hîncu, împotriva lui Duca-Vodă, la 1671); *cîrduri și rînduri* (foarte frecvent la țară, cu nuanță de mustrare, cînd, de pildă, nu vine toată lumea o dată la masă, la treabă etc., ci rînd pe rînd, cîte unul).

La p. 137 Philippide explică prin 'ritm' și ordinea 'neregulată' a cuvintelor din construcții ca *pregătește-te și te du* (în loc de *pregătește-te și du-te*), care s-a fixat sub acest aspect, cel puțin în vorbirea populară; *vătăma-se-va păstoriul și să vor răsipi oile; dușumă de mă spălai; folosește-ne și ne slobozește; seca-voi rîurile și voi seca marea; ceia ce mă văd pe mine batjocurescu-mă* [1] etc. Stilistica retorică vorbește în asemenea cazuri de h i a s m, termen care nu spune nimic [2] cu privire la fundamentul psihologic al fenomenului. Este evident că tot nevoia de simetrie, deci, într-un anumit sens, afectul, ca izvor al expresivității, a dus la această topică 'neregulată': concentrarea în interiorul frazei a elementului sintactic comun celor două membre ale ei are sau poate avea nu numai efecte stilistice propriu-zise, adică formale.

În același mod au luat naștere construcții de felul celor înregistrate de Philippide la p. 137—138: *l-oiu vide-lă; l-om tăie-lă; m-am dusu-m-am* (găsite la povestitori moldoveni, ultima la Creangă). Iată ce spune acest lingvist, despre asemenea cazuri: „într-un exemplu ca *l-oiu vide-lă* repetarea pronumelui n-adaugă nimic la înțeles, este tot *l* subiect psihologic și tot *oiu vide* predicat, și în *m-am dusu-m-am* repetarea formulei este iarăși zădarnică, dacă numai din punctul de vedere al înțelesului o consideri" [3]. Observația lui Philippide este foarte justă și, se poate spune, conține în germene explicația stilistică a fenomenului: 'înțelesul' (e vorba de înțelesul sintactic) reprezintă aici 'norma', 'regula', așadar vorbirea obiectivă sau intelectuală.

§ 6. Chiar numai din faptele cercetate pînă aici rezultă că 'ritmul' (în sensul cel mai larg al cuvîntului) constituie o caracteristică prin excelență a vorbirii populare. Constatarea se verifică și altfel, cu ajutorul unor scriitori (mă refer la Ion Creangă, din opera căruia reproduc mai toate faptele care se pot interpreta în felul arătat). Numărul lor este extraordinar de mare, depășind, cred, pe al tuturor celorlalte fenomene stilistice de natură fonetică la un loc.

(Cireș văratic care) se cocea-pălea (de Duminica-Mare); (Vorba ceea) «a tunat și i-a adunat»; «vorba dulce mult aduce»; (nu mi-am ținut cuvîntul) de Joi pînă mai de-apoi; (și trebuie să mă duc) mort-copt; nu-i Tanda, ci-i Manda; nu-i tei-belei, ci-i belei-tei... de curmei; cînd la dică, nu-i nimică; de la vlădică pînă la opincă; la război înapoi și la pomană năvală [4]*; nu tot peste butuci, ca pînă atunci; taie de unde vrea și cît îi place, tu te uiți și n-ai ce-i face; «dacă n-ai carte, n-ai parte»; (de cum am ajuns acasă) goană și prigoană (pe capul meu); (ferecată) cu teie, cu curmeie; cine mișcă tot pișcă; soacră, soacră, poamă acră!; fuga-i rușinoasă, da-i sănătoasă; mare foc și potop (a căzut pe capul nostru); nici o faptă fără plată; la cada cu dubala; (vorba ceea) capra sare*

[1] Cu excepția primului, toate aceste exemple sînt luate din texte religioase vechi, unde prezența fenomenului se va fi datorînd originalului de pe care s-a făcut traducerea, eventual traducătorului. În ambele ipoteze avem dreptul să le considerăm fapte de stil propriu-zis, deci individuale, chiar dacă ele găsesc sprijin în formule populare similare.

[2] Nici chiar celor care... știu grecește și se gîndesc, deci, la sensul etimologic al lui *hiasm* ('așezare în formă de cruce').

[3] Am putea invoca și contaminarea: *l-oiu vide* + *vide-l-oiu* > *l-oiu vide-lă* (cf. *vezi-l* și, mai ales, *vezi-lăi* din vorbirea populară, cu *-l* devenit *lă*, ca să aibă un sprijin fonetic la sfîrșitul construcției); *m-am dus* + *dusu-m-am* > *m-am dusu-m-am*. Dar chiar așa, tot o nevoie de ordin psihologic a intervenit, pentru ca să se poată produce contaminarea.

[4] Mai des se spune (prin cărți!) *la plăcinte înainte, la război înapoi*. Această variantă o are și Creangă (în *Harap-Alb*).

masa şi iada sare casa; unde punea el mîna, punea şi Dumnezeu mila; « tot un bou şi-o belea»; la vale cu poprele şi la deal cu opintele; m-am pornit cu graba şi m-am întîlnit cu zăbava; unde-a dus surdul roata şi mutul iapa; « tot bogatul mintos şi tînărul frumos»; sprinten şi sprinţăroi; cască o gură cît o şură; un cucoş, de făcut cu borş; cu tărîţe, cu cojiţe[1]*; peste (nenumărate) ţări şi mări*[2]*; că-i laie, că-i bălaie; trăsnind şi plesnind; văzînd şi făcînd; calea-valea; « cînd se-nsoară, nu-i de moară»; nici nu-i pasă de Năstasă, de Nichita nici atîta; cînd e minte, nu-i ce vinde, cînd e brînză, nu-i bărbînţă; trăind şi nemurind; luntre şi punte; de-i face pe treabă, n-are să-ţi fie degeaba; multe şi mărunte; ni-tam, ni-sam; « dacă dai nas lui Ivan, el se suie pe divan»; chima răului pe malul pîrăului; nu aduce anul ce aduce ceasul; boţ-chilimboţ-boţit*[3]*; jumulite-nejumulite (ţi le păpa pe rudă, pe sămînţă); feciori de ghindă, fătaţi în tindă; ce-i păţi, cu mine nu-i împărţi; hai la culcuş, că se face ziuă acuş; tot omul are un dar şi un amar; (împăratul vine) ca un leu-paraleu; turturică-rică, dragă păsărică; praf şi pulbere; « şede hîrbu-n cale şi rîde de oale»; (iarăşi mi-ţi ajunge) drăguş la căuş* etc.

§ 7. Tendinţa spre simetrie verbală este aşa de puternică la Creangă, încît îl face să utilizeze adesea versuri populare sau de-ale lui însuşi (alcătuite, se înţelege, tot în gen popular), ba chiar să introducă rime ori asonanţe (ca să nu mai amintesc de ritmul propriu-zis) în cuprinsul povestirii. Procedeul este aplicat cîteodată dincolo de limitele necesităţii (dacă şi în ce măsură putem vorbi în asemenea cazuri de 'necesitate'). Poate că scriitorul nostru a exagerat şi cu voinţă, deşi pare puţin probabil. Sigur este că el s-a conformat şi aici normelor 'stilului' popular, lăsîndu-se dus de încîntarea pe care o produce, măcar pentru ureche, potrivirea aceasta de sunete şi de silabe. Faptul că mai ales poveştile (în frunte cu *Harap-Alb*, care le întrece pe toate şi în această privinţă) prezintă obişnuit fenomenul nu se datoreşte unei simple întîmplări. Fiind pure ficţiuni, prin urmare departe de realitatea materială, a lumii înconjurătoare, sub raportul conţinutului, aceste producţii se îndepărtează, t r e b u i e să se îndepărteze şi din punctul de vedere al 'stilului' de povestirea oarecum realistă, care stă cu picioarele pe pămînt. Situaţia seamănă bine cu ceea ce constatăm în domeniul literaturii culte, cînd comparăm limbajul poetic propriu-zis cu 'proza'.

Dau şi pentru această categorie de vorbire 'ritmată' o serie de exemple (puţine, faţă de numărul lor total): *Fă-mă, Doamne, val de tei Şi m-aruncă-ntre femei; Alba-nainte, alba la roate, Oiştea goală de-o parte; Sărmana băbuşca mea! Fie bună, fie rea, Am să ţin casă cu ea; Vai săracu-omu' prost Bun odor la cas-a fost; Trei iezi cucuieţi, Uşa mamei descuieţi* etc.; *Şi biata mamă nu ştie de astă mare urgie (ce i-a venit pe cap); Frate, frate, dar pita-i cu bani, bărbate; Cucurigu, boieri mari, Daţi punguţa cu doi bani; (Şi cînd a început iapa a fugi) unde pica nuca, pica din talpa iadului bucăţica, şi cînd a picat sacul, i-a picat şi hîrcii capul; plină pînă-n gură cu apă limpede cum îi lacrima, dulce şi rece cum îi gheaţa. Şi pe colacul fîntînii erau două pahare de argint, cu care a băut la apă, pînă s-a răcorit; Şi după aceea, cînd îi spunea cumva cineva cîte ceva de pe undeva, care era cam aşa şi nu aşa, Ipate flutura din cap şi zicea; să-mi dai bani de cheltuială, straie de primeneală; şi porneşte cu bucurie spre împărăţie; Soarele cu picioarele, luna cu mîna şi prin nori să*

[1] Pronunţat moldoveneşte *(cu tărîţă, cu cojiţă)*.

[2] În alt loc *peste nouă mări, peste nouă ţări (şi peste nouă ape mari)*. Numeralul *nouă* intervine şi altfel ca element 'ritmic' în vorbirea populară, şi anume combinat cu *două* sau cu *nouăzeci şi nouă*, ba chiar cu ambele o dată : *două, nouă şi nouăzeci şi nouă*... (Îns, aug. 1940, p. 350). Cred că apariţia în basme a lui *nouăzeci şi nouă* singur *(cînd se potcovea purecele cu nouăzeci şi nouă de ocale...)* se explică ea însăşi tot prin 'ritm'.

[3] De la *un boţ cu ochi* (despre copiii mici), existent şi acesta la Creangă.

cauți cununa; De mi-i duce ca gîndul, tu mi-i prăpădi, iar de mi-i duce ca vîntul, tu mi-i folosi; și cînd vîntul a aburit, iaca și ei la craiul în ogradă au sosit; mergînd spre împărăție, Dumnezeu să ne ție, ca cuvîntul din poveste înainte mult mai este; Vița de vie tot învie, iar vița de boz tot răgoz; Și pe unde trecea, lumea din toate părțile îl înghesuia, pentru că piatra cea mare din capul cerbului strălucea, de se părea că Harap-Alb soarele cu el îl ducea; De asta și eu mă anin și mă închin la cinstita fața voastră, ca la un codru verde, cu un poloboc de vin și cu unul de pelin[1]*; Dăruiește-mi viața, Păsărilă, că te-oi dărui și eu cu milă și daruri împărătești, așa să trăiești; pleacă capul rușinați, mulțumind lui Păsărilă și vestitului Ochilă, căci le-au fost ca niște frați; Lumea de pe lume s-a strîns de privea, soarele și luna din cer le rîdea.*

În ciuda asemănărilor, asupra cărora am insistat și voi insista mereu, dintre vorbirea populară și cea familiară, ultima aproape nu cunoaște fenomenul de față. Aceasta, judecînd după scrierile lui Caragiale și Brătescu-Voinești[2], utilizate de mine, unde n-am găsit aproape deloc exemple. Cel din urmă n-are absolut nici unul, iar în comediile celuilalt extrem de puținele cazuri pot fi interpretate numai cu ... bunăvoință astfel. De pildă: *Mănîncă pe datorie, bea pe veresie; mi-am luat iar paltonul și bastonul; cînd am mirosit ceva cumva ...;*[3] *(l-am trimis) la cai verzi pe pereți*[4]. Este drept că genul literar diferă de la Creangă la Caragiale și Brătescu-Voinești, dar acest fapt se datorește el însuși deosebirii de mentalitate, de atmosferă, adică, în fond, de 'stil'. Să ne gîndim la poveștile lui Caragiale: numai prin titulatură seamănă ele cu ale lui Creangă.

[1] Pasajul continuă, încă pe atîta, în același ton (cu rima *-im* repetată de mai multe ori).

[2] Altfel limbajul familiar curent, 'viu', adică oral, utilizează și el ritmul, totuși într-o măsură cu mult mai redusă decît cel popular.

[3] Aici avem mai degrabă o formulă trivială, menită să ridiculizeze pe Brînzovenescu, încît nu poate fi pusă alături de ... *cumva cineva cîte ceva de pe undeva* ... a lui Creangă, care, prin bogăția ei verbală, se trădează ca o creație oarecum dezinteresată, deci pur estetică.

[4] Singurul fapt de limbă într-adevăr 'ritmic'.

PARTEA A DOUA

FENOMENE MORFOLOGICE

Faptele morfologice avînd valoare stilistică par a fi mai puţin numeroase decît cele fonetice şi, în special, decît cele sintactice (grupuri de cuvinte) şi lexicale. Lucrul se explică prin aceea că morfologia este gramatică propriu-zisă, cu reguli care, principial cel puţin, se respectă, trebuie să se respecte, în orice împrejurare. Altfel spus, la morfologie avem a face cu fenomene gramaticalizate, adică fixate, iar stilistica cercetează tocmai abaterile de la normele consacrate. Afară de asta, cînd e vorba de funcţia formelor gramaticale, — şi, în cazul de faţă, funcţia interesează de cele mai multe ori —, părăsim sau ar trebui să părăsim (după o concepţie destul de răspîndită în lingvistica actuală) domeniul morfologiei, ca să intrăm în acela al sintaxei. Prin urmare, destule fapte sintactice, la care constatăm intervenţia afectului, pot fi considerate ca aparţinînd morfologiei, după cum diverse fenomene, care vor fi discutate aici, ar putea fi tot atît de bine puse la sintaxă. O dovadă în plus că împărţirile acestea sînt artificiale şi trebuie, deci, tratate ca atare, vreau să spun că nu-i necesar să le respectăm numaidecît, indiferent dacă le acceptăm sau nu.

Pentru a nu înmulţi diviziunile, voi discuta sub această rubrică şi lucruri în legătură cu formarea cuvintelor, mai ales că şi ele, la fel cu cele morfologice, sînt puţin numeroase. Dealtfel mulţi lingvişti studiază derivarea şi compunerea la un loc cu morfologia propriu-zisă.

Faptele care urmează sînt grupate după partea de vorbire la care se referă: substantiv, adjectiv etc. (cînd e vorba de morfologie), sau după procedeul de formaţie (cînd e vorba de formarea cuvintelor).

CAPITOLUL I
SUBSTANTIVUL

§ 1. **Gen.** *Onoare*, neologism, a intrat în limba noastră şi sub această formă, care corespunde sistemului lingvistic (cf. *oroare*, *teroare*, *valoare* etc.), dar şi sub forma masculină *onor* care există şi astăzi, în terminologia militară (cf. *pentru onor, arm' !*), unde are aceeaşi valoare semantică obiectivă ca fem. *onoare*. Deoarece acesta din urmă reprezintă aspectul curent, să zicem consacrat sau tradiţional, din limba comună, varianta masculină constituie, faţă de cea feminină, o abatere, ceva nou, care poate de aceea capăta, în împrejurări determinate, o nuanţă stilistică. Aşa se şi întîmplă. Într-adevăr, cînd vrem să glumim, să fim ironici etc., spunem *onor* pentru *onoare: dădeam o n o r u l*[1] *cuvenit personalului* (Act, p. 32: eroul, funcţionar superior, face observaţii unei femei de serviciu, care, în loc să întrebuinţeze termenul *agenţi*, cînd vorbeşte despre subalternii lui, le spune *oameni;* el o corijează, mînios, şi adaugă cuvintele reproduse aici).

O situaţie asemănătoare constatăm la *favoare*, cu varianta *favor*. Numeroşi transilvăneni culţi nu cunosc decît forma masculină. Pentru ceilalţi vorbitori, ea sună învechit şi periferic. Ultima particularitate îi vine, desigur, şi de la faptul că o întrebuinţează des personajele comice ale lui Caragiale. Să se compare *în favor* 'în public', auzit de mine, cu zeci de ani în urmă, în vorbirea unor oameni mai puţin instruiţi.

Măcar că, deosebit din punct de vedere gramatical, poate fi amintit[2] *onor* cu sensul de 'onorat', care precedă diverse substantive, precum *Minister, public, comisiune* etc., alcătuind împreună cu acestea adevărate formule stereotipe, mai mult scrise decît vorbite, fiindcă apar exclusiv în adrese, rapoarte, apeluri etc. Acest *onor* este o prescurtare (scrisă!) a lui *onorat* (sau, poate, şi a lui *onorabil*), aşadar adjectiv, nu substantiv. Totuşi, cînd este citit aşa cum apare în formulele respective, sună la fel cu subst. *onor*, ceea ce nu ne împiedică să-l simţim tot ca adjectiv (evident din cauza lui *Minister, public* etc. următor). În momente de nemulţumire contra autorităţii, a comisiunii etc. despre care-i vorba, putem citi prescurtarea aceasta întocmai cum apare în scris, obţinînd astfel nu numai efecte umoristice, ci şi o intensificare de expresie a nemulţumirii[3]. De ex.: *Îmi pare bine că, după ce o n o r c o m i s i u n e a a căzut în vina unei astfel de primare conduite ...* (AL, 30 iunie 1935, p. 8); *demnitatea intelectuală a o n o r p u b l i c u l u i nu poate să fie batjocurită (Ibidem,* 8 sept. 1935, p. 8)[4].

[1] Subliniat de autor, probă despre intenţiile sale satirice cu privire la personajul care se exprimă astfel. Şi eroii lui Caragiale vorbesc cîteodată aşa.

[2] Adică reamintit (vezi p. 47).

[3] Starea psihologică a subiectului vorbitor este, în asemenea împrejurări, la fel cu aceea pe care poporul o caracterizează prin formula „a face haz de necaz".

[4] Să se compare şi forma articulată a substantivului care urmează după *onor* şi care arată că acest cuvînt, deşi are valoare adjectivală, este tratat ca substantiv (altfel ar trebui să primească el articolul şi, evident, să aibă în întregime formă de adjectiv). Şi *onorat(ă)* poate fi ironic, dacă situaţia cere: *Dincolo de uşă, în cameră, este adunată, de jumătate de oră, O n o r a t a C o m i s i u n e* (Ins V, 14,p.428).

§ 2. **Număr.** În vorbirea populară şi în cea familiară (ultima, de obicei, cînd are caracter arhaic), găsim adesea la nume de popoare, singularul pentru plural: *s-a bătut ungurul cu turcul; cînd stăpînea turcul ţările noastre* etc. Acest procedeu se întîlneşte şi la scriitori, care-l întrebuinţează în vederea unor efecte estetice (cu ajutorul lui se poate face şi din punct de vedere lingvistic caracterizarea unui personaj). La oamenii obişnuiţi nu intervin scopuri de această natură, şi dacă totuşi pluralul este înlocuit prin singular şi în vorbirea lor, însemnează că fenomenul satisface o necesitate de ordin stilistic. Într-adevăr, singularul pare mai expresiv decît pluralul, prin faptul că un obiect unic este mai uşor sesizabil decît mai multe, şi aceasta îi dă un caracter mai concret [1].

Uneori ne întîmpină şi fenomenul morfologic oarecum opus, adică întrebuinţarea pluralului pentru singular (mai exact spus, alături de singular) la cuvinte care, sub raportul strict gramatical, nu pot avea formă de plural. Este vorba de nume proprii personale. În limbajul poetic şi în cel oratoric apariţia unui nume de om la plural, atunci cînd subiectul vorbitor urmăreşte efecte artistice, este un procedeu curent. De pildă: *Revoluţia de la 1848 din principatele româneşti este, în bună parte, opera Bălceştilor şi Kogălnicenilor.* Vorbirea populară şi cea familiară întrebuinţează pluralul unui nume propriu, dacă nu mă înşel, numai atunci cînd valoarea personajului respectiv trebuie redusă într-un chip oarecare, cînd acel personaj încetează parcă de a mai fi unic (aşa cum este, teoretic, măcar, orice om, cînd i se spune cu numele lui de botez sau de familie), spre a deveni simplu membru al unui grup [2]. Iată un exemplu care, deşi găsit la un scriitor cult, este popular în ce priveşte originea şi caracterul lui [3]: *o comoară îngropată ... de un oarecare Dromichet, rege al Geţilor ... Dar norocul i-a purtat de grijă să afle ... o comoară mai de preţ decît a tuturor regilor D r o m i c h e ţ i de pe lume* (AN, p. 58). Dispreţul pentru acest « oarecare Dromichet » este exprimat nu numai prin forma de plural a numelui [4], ci şi prin transformarea acestuia într-un fel de adjectiv (căci *Dromicheţi* stă pe lîngă *regi* ca un atribut pe lîngă substantivul lui).

Dintr-o stare sufletească asemănătoare izvorăşte întrebuinţarea articulată a numelor proprii de persoană. Din moment ce asemenea nume pot căpăta formă de plural, la fel cu un substantiv comun oarecare, este logic să poată fi întovărăşite, iarăşi ca un substantiv comun, de articol. Ex.: *Uite, mamă, C h i o r p e c u l dracului, ce mi-a făcut* (Creangă); *Nu-ţi lungi nasul, să nu-ţi dau eu o F r a n c e s c ă B e r t i n i şi un D r o m i c h e t, de n-ai să-i poţi duce* (AN, p. 84) [5]. Caracterul popular al acestor fraze este şi mai evident decît al celei precedente, întrucît existenţa articolului pe lîngă numele de persoană constituie o particularitate prin excelenţă a vorbirii curente.

Forma negativă a construcţiei cu *un, o* apare şi mai des chiar decît cea afirmativă. De pildă: — *Cine-i acolo? A venit Ion? Nu-i n i c i u n I o n. (E Gheorghe ...).* Situaţia este aceeaşi: deşi Ion, care trebuia să vină, e unul singur, vorbim despre el ca şi cum ar fi mai mulţi şi, deci, ne-ar fi indiferent care dintre ei vine (principalul e să vină u n u l). Modul acesta de exprimare presupune o mare nemulţumire din partea subiectului vorbitor (nemulţumire amestecată cu surprindere: Ion era anunţat, trebuia să vină, pentru o chestiune serioasă etc.). Prezenţa celui aşteptat era atît de necesară, încît cine vorbeşte

[1] Cf. fapte latineşti populare asemănătoare, relevate de E. LÖFSTEDT, *Syntactica* II, Lund 1933, p. 368.

[2] Deoarece, gramatical vorbind, numai apelativele au şi plural, urmează că un substantiv propriu pus la plural se transformă în apelativ.

[3] Autorul redă indirect părerile « localnicilor » (oameni mai puţin instruiţi).

[4] Cf. şi adjectivul nehotărît *oarecare* (existenţa lui înaintea lui *Dromichet* se poate justifica şi obiectiv: cel care vorbeşte, — adică îl pune autorul să vorbească —, nu prea ştie cine a fost acest rege, prin urmare vrînd nevrînd îl subestimează).

[5] Ne-am putea întreba, dacă *o* şi *un* au aici funcţie de articol sau, mai degrabă, de numeral.

parcă s-ar fi mulţumit, la rigoare, şi cu altcineva sau numai cu un fragment, cu o parte din fiinţa lui Ion, adică din «grupul Ionilor». De aceea, cînd vede că nu vine nimeni, spune *nici un Ion* (ca şi cum ar fi aşteptat mai mulţi) [1].

§ 3. **Caz.** Substantivul *domnul*, care se întrebuinţa atît de frecvent împreună cu un alt substantiv (nume propriu, titlu, grad etc.), prezintă şi particularităţi morfologice, nu numai fonetice, cum am văzut deja [2]. Cauza este aceeaşi: pe de o parte circulaţia lui mare, pe de alta starea sufletească a vorbitorului (care se găsea obişnuit în situaţia de subaltern).

În limbajul milităresc, mai ales vocativul *(domnule)* era înlocuit adesea prin nominativ *(domnul)*: *D o m n u l l o c o t e n e n t, aici e jumătatea rîului* (Gib I. Mihăescu). Explicaţia acestui fapt trebuie căutată, cred, în respectul exagerat faţă de partener: *domnule locotenent* i se părea mai puţin reverenţios decît *domnul locotenent*, din cauză că prima-formulă soldaţii şi gradele mici o auzeau obişnuit în gura superiorilor, cînd aceştia vor beau cu inferiorii (se înţelege că şi în gura ofiţerilor de grad egal). Cum în acea vreme superiorii dădeau mai totdeauna ordine, folosind, deci, un ton oarecum răstit, *domnule* făcea, desigur, impresia, unei forme nepoliticoase, pe care un soldat, un caporal etc. n-o puteau întrebuinţa la adresa unui ofiţer. Dealtfel *domnule*, singur, este nepoliticos în orice împrejurare, ceea ce iarăşi va fi influenţat în sensul arătat aici [3]. La înlocuirea lui *domnule* ... prin *domnul* ... a contribuit, foarte probabil, şi un fapt pur lingvistic. Tot din cauza respectului, la armată (şi în alte instituţii) subalternii se foloseau adesea de persoana III în locul persoanei II: *dacă ordonă domnul locotenent, mă arunc şi în foc; domnul locotenent mănîncă acasă deseară?* etc. Astfel de construcţii au putut influenţa şi ele, pentru ca vocativul, singurul caz 'regulat' din punct de vedere gramatical, atunci cînd adresăm vorba cuiva, să fie înlocuit prin nominativ.

Domnu' mai apare pentru (sau cu valoare de) vocativ şi singur. Cînd nu ştii numele cuiva şi trebuie totuşi să-l chemi, să-i adresezi vorba etc., îi spui numai *domnu'!* (nu *domnule!*, care este simţit, cum am amintit deja, ca nepoliticos). Formula se întîlneşte foarte des în limbajul vînzătorilor, mai ales al celor siliţi de condiţia comerţului pe care-l practică, — ei înşişi, precum şi clienţii lor, sînt oameni modeşti —, să invite cu glas tare pe eventualii cumpărători. Datorită acestei situaţii, *domnu'* a ajuns să capete, pentru unii, o nuanţă uşor peiorativă. Urmarea este că *domnu'!* se întrebuinţează cu această nuanţă, cînd vorbitorul are motive de ordin subiectiv să dispreţuiască ori să pară a dispreţui pe acela căruia-i adresează această formulă [4]: *Eeei, d o m n u' !, î l r e p e z i Grigorescu* (Act, p. 328). (Precizarea «repezi» a autorului dovedeşte în ce stare sufletească se găseşte subiectul vorbitor sau, ceea ce-i acelaşi lucru, cîtă doză de enervare poate exprima acest vocativ, dacă întrebuinţarea lui însemnează «a repezi» pe cel căruia i-l adresezi.) Foarte des *domnu'!* este numai glumeţ: prieteni şi cunoscuţi buni şi-l adresează pe stradă,

[1] Deoarece am relevat apariţia articolului în condiţii 'neregulate', pot aminti, în treacăt, şi de fenomenul opus. Limba cultă îl cunoaşte şi îl utilizează adesea, mai ales sub influenţa franceză (de ex, în construcţii negative). Îl găsim totuşi la Creangă: *fără să cunoască t a t ă şi m a m ă; pănă cînd sar oamenii* ..., şi *c a s ă şi m o t a n şi tot se făcuse scrum.* Lipsa articolului dă substantivului o forţă expresivă care lipseşte formei articulate.

[2] Cf. mai sus, p. 42-43 De adăugat, în legătură cu 'prescurtarea' lui în *don*, exemplul *don şef* AL. 18 iulie 1937, p. 10), cu nuanţă întrucîtva ironică.

[3] Tot aşa fr. *monsieur* (cf. H. BAUCHE, *Le langage populaire*, ed. II, Paris 1929, p. 181).

[4] Şi al cărui nume îl cunoaşte. Se poate şi să nu-l cunoască, dar în ipoteza dintîi dispreţul e mai accentuat (subiectul vorbitor nu vrea să-i spună numele, fiindcă partenerul nu merită să fie strigat ca un om serios, de treabă etc. cu *domnu(le) Ion, Gheorghe, Popescu* etc.). Chiar cînd nu se ştie numele, *domnu'!* încă exprimă mai vizibil nemulţumirea decît *domnule!*, care este şi el nepoliticos.

în localuri publice etc., cu singura intenție de a face haz, fără nici o nuanță de supărare. Obișnuit oamenii tineri îl utilizează cu această ultimă valoare [1].

§ 4. În legătură cu vocativul sînt de înregistrat și alte fapte [2]. Se știe că substantive ca *mamă, tată, frate* se combină cu adjectivul posesiv în așa mod, încît alcătuiesc împreună cu acesta o unitate lingvistică: *mamă-ta, frate-său* etc. Unitatea este desăvîrșită în sensul că la genitiv-dativ, de pildă, substantivele masculine sînt tratate, cel puțin în vorbirea familiară și în cea populară, la fel cu numele proprii *(a lui frate-său, lui fiu-meu* etc.), iar substantivele feminine, întocmai ca oricare apelativ sau nume propriu feminin *(a mamă-tii* sau *a mătii, soră-sii* etc.) [3]. Unele dintre aceste combinații apar și la cazul vocativ, și a i c i este faptul care ne interesează în discuția de față. Sînt foarte numeroase familiile în care părinții își spun obișnuit unul altuia așa cum le spun lor copiii înșiși, adică *mamă* și *tată*. După cum atîtea cuvinte din limbajul copiilor, printre ele tocmai *mamă* și *tată*, au devenit cu vremea un bun comun al tuturor membrilor colectivității lingvistice, tot așa termenii cu care copiii se adresează părinților au fost însușiți de aceștia și folosiți în convorbirile dintre dînșii. La început, întrebuințarea lui *mamă* de către soț și a lui *tată* de către soție s-a făcut în prezența copiilor, din tendința, atît de răspîndită și de firească a adulților, de a vorbi cu copiii și în fața lor întocmai ca ei. Pe urmă obișnuința s-a întins, transformîndu-se în adevărată regulă, indiferent dacă copiii erau sau nu prezenți.

Dar nu numai *mamă* și *tată* apar ca formule de chemare între soți, ci și, în cazul celui dintîi (poate și al celui de-al doilea, despre care nu pot însă afirma nimic sigur), combinația cu adjectivul posesiv de pers. III sing., adică *măsa (mamăsa)*, și nu la nominativ, ci la vocativ, cum e și natural, odată ce avem a face cu o 'chemare'. Într-adevăr, am auzit foarte des în unele famillii, din Buzău și din sudul Moldovei, spunîndu-se *măso!* de către bărbat nevestei: *M ă s o, dă-mi, te rog, o dulceață; ieșim deseară undeva, m ă s o?* etc. Explicația strict gramaticală am dat-o mai sus. Cea psihologică de asemenea am indicat-o, din fugă, atunci cînd am arătat că se aude în mod obișnuit *mamă* pentru *nevastă* și *tată* pentru *bărbate*. Asupra valorii stilistice, deci asupra originii afective a acestui uz, nu-i necesar să mai stărui, fiindcă lucrurile sînt clare: pe lîngă necesitatea de ordin sentimental a adulților de a se comporta «copilărește» cu copiii și în prezența lor, intervin raporturile bazate pe dragoste și tandrețe dintre soți unul față de altul și dintre soți pe de o parte, copii pe de altă parte [4].

[1] În limbajul conductorilor de tramvai, de autobuze etc. acest vocativ (și sub forma pluralului) tinde să se gramaticalizeze, cu valoare de nominativ, căci nu mai este «strigat» (n-are accentul adevăratului vocativ): *biletul, d o m n u' de la scară; avansați, d o m n i i* etc. Cf. și *Ei! o n o r a b i l u l! nu te vedeam!* (spune Cetățeanul turmentat lui Cațavencu). Explicația fenomenului am dat-o în *Limba română actuală. O gramatică a «greșelilor»*, Iași 1943, p. 278.

[2] Nu trebuie să ne mirăm că tocmai această formă gramaticală a substantivului oferă prilej de discuție într-o mult mai largă măsură decît celelalte: cu ea chemăm partenerul, și chemarea presupune, prin ea însăși, fără intervenția altor stări sufletești, o reacție de ordin subiectiv, adică afectiv.

[3] După analogia lor, și altele ca *domn, stăpîn* etc. (cf. *m-ai năucit cu toamna lui d o m n u - t ă u Bosânceanu*, 1907 II, p. 82).

[4] Fenomenul se întîlnește și aiurea, în condiții mai mult ori mai puțin asemănătoare. Astfel fr. canad. *son père* pentru *mon père* și *sa mère* pentru *ma mère*: așa spun copiii (și nu numai cei mici) părinților. În dialectul abruzzez (Italia meridională) mama se adresează copilului cu formula *mammasé* (= 'mamă-sa'), în loc de 'fiul-meu'. Cf. și fr. popular (la Paris) *embrassez sa mémère* 'îmbrățișează-mă' (sînt vorbele unei mame). Asemănarea constă în faptul că pretutindeni avem a face cu o schimbare de persoană sau de titulatură și, mai ales, cu o stare afectivă identică. Exemplul din franceza canadiană poate fi considerat, în ce privește aspectul pur lingvistic, drept punct de plecare al situației din limba noastră: pentru ca tatăl să spună mamei *măso*, trebuie să presupunem că întîi i se va fi adresat cu *mama sa* (adică 'mama copilului care era de față'). Vezi LEO SPITZER, „Germanisch-romanische Monatsschrift" X, p. 247 urm. și XII, p. 247 urm.

Alt cuvînt, din aceeaşi categorie, care prezintă o întrebuinţare similară este *frate*. În vorbirea populară din Muntenia (probabil şi din alte regiuni de limbă dacoromânească) acest substantiv serveşte ca o formulă aproape generală, cu care subiectul vorbitor (bărbat) se adresează unui prieten, cunoscut etc. (cam la fel cu *nene*, *bădie*, *moş* etc.). Singur, fără nici un determinant, *frate* apare pretutindeni. Ceea ce ne interesează aici, în legătură cu *măso!*, este că prin Muntenia acest cuvînt se întrebuinţează împreună cu posesivul de pers. I *(frate-meu)* şi avînd valoare de vocativ. De pildă: — *Şi mi-i luaşi dintr-odată, măi f r a t i - m e u?* (AL, 9 martie 1930, p. 4); *a fost lată, f r a t i - m i u* (CL, 14 dec. 1935, p. 2); *Cînd începe să cînte, măi f r a t i - m e'* (RB-R, p. 21); *eşti băiat bun, f r a t e - m i u* (Răd II, p. 174). Asemănarea cu *măso!* constă în faptul că substantivul şi adjectivul posesiv alcătuiesc o unitate nu numai sintactică, ci şi morfologică, apoi că această unitate serveşte drept formulă de chemare, îndeplineşte, adică, funcţia unui vocativ [1]. Cît despre nuanţa afectivă, ea sare în ochi: chiar numai existenţa subst. *frate*, la adresa unui om străin, dovedeşte suficient aceasta [2].

§ 5. Tot privitor la vocativ mai sînt de relevat unele lucruri (care ar putea fi discutate şi la « Sintactice»). Numele de botez al cuiva apare cînd singur, cînd precedat de *domnu'* (masculin), *cocoana* (feminin). Dacă-i vorba de o persoană căreia, indiferent din ce motive, i se zice obişnuit pe nume, fără adaosul în discuţie, prezenţa acestui adaos aduce o nuanţă stilistică (ironie, satiră etc.). Procedeul este frecvent în vorbirea populară şi familiară: cînd sîntem nemulţumiţi de cineva, îi spunem cu atît mai lesne *domnul ...* sau *cocoana ...* [3], cu cît nemulţumirea este mai mare. Aceste cuvinte sînt şi pronunţate într-un mod special, tot ca urmare a afectului: *Aşa cum arată azi c u c o a n a Ana, putea foarte bine face pe aventuroasa* (Log, p. 104). Numele de bărbaţi pot fi întovărăşite şi de *chir* (sinonim, de origine grecească, al lui *domn*), care măreşte valoarea expresivă, adică nuanţa de ironie, a formulei, graţie caracterului lui arhaic. *Chir cutare* ne întîmpină mai ales în vorbirea mai puţin îngrijită.

Numărul cuvintelor care se întrebuinţează la vocativ (şi la alte cazuri) împreună cu un nume propriu ori singure este neobişnuit de mare şi se datoreşte condiţiilor de viaţă din ţările noastre. După categorie socială şi după epoci, românii au creat şi, mai ales, au împrumutat din limbile «la modă» o serie de termeni, care există pînă astăzi şi sînt, graţie peceţii puse de vreme, apţi să exprime tot felul de nuanţe semantice. Vorbirea populară este mai puţin bogată decît cea familiară a orăşenilor, şi aceasta din cauză că ţăranii au dus, în general, o viaţă aparte, oarecum patriarhală, în această privinţă. Acolo apar obişnuit *bade*, *lele*, *moş*, *nene*, cu diversele lor aspecte, afective la origine *(bădiţă, bădică, leliţă, neică, neicuţă* etc.), apoi *cumătru* (şi *cumătră*), ca să nu mai pomenesc pe *mamă*, *tată*, *frate*, *soră*, *bărbat*, *femeie*, *nevastă*, *babă*, *moşneag* ş. a., care de asemenea se întrebuinţează ca titulaturi, unele chiar în relaţiile cu persoane străine de familie. Parte din ele se găsesc şi în vorbirea orăşenească, lucru firesc, date fiind legăturile oraşului cu satul.

Cei trei scriitori utilizaţi de mine sînt şi din acest punct de vedere reprezentativi: Creangă pentru vorbirea populară, Brătescu-Voineşti pentru cea familiară a orăşenilor, Caragiale pentru aceea a mahalagiilor (în sens larg, adică şi moral). Ultimul oferă cele mai nume-

[1] Fiind vorba de un substantiv masculin (şi încă terminat în *-e*), forma lui rămîne aceeaşi la toate cazurile, deci şi la vocativ.

[2] Din cauza desei întrebuinţări, *frate-meu* apare şi prescurtat: *fra'ńo* (cu *ń* < *mĭ-* al lui *mieu* şi cu dispariţia lui *te*, provocată de accentul puternic de pe prima silabă; cf. *ta'so* şi *ta'su* < *tată-său*).

[3] Şi alte echivalente de-ale acestora pot apărea: *(co)conu'*, *doamna*, *madame* etc. Se înţelege că nu numai la vocativ, cum arată citatul imediat următor, apoi unul ca acesta: *Iată că d o m n u l frate al ei era obligat gazdei în vreun fel!...* (Răd I, p. 343).

roase şi mai interesante cazuri. Alături de *nene (neică, nea)*, *domn*, *cocon*, *frate*, *soră*, întîlnim pe *musiu* (foarte des), *madam(ă)* şi *monşer*. Nuanţele stilistice sînt dozate cu extraordinară pătrundere şi subtilitate, după categorie socială, situaţie exterioară şi moment psihologic. Să se compare de ex., *nene* sau *neică Zaharia*, prietenos şi familiar, în gura lui Tipătescu la adresa lui Trahanache, *nenea Caţavencu*, spus cu ton insinuant tot de prefect, cînd vrea să-şi îmbuneze adversarul, după ce o clipă mai înainte îi vorbise cu *prea iubitul domn Caţavencu* şi *acelaşi domn Caţavencu*, apoi, şi mai cu seamă, *nene Caţavencule! (să lăsăm frazele ...)*, enervat şi ameninţător. Tot aşa *musiu: mă musiu!* (Jupîn Dumitrache furios contra «bagabontului»), *musiu Tache* («finul lui Popa Tache», pomenit de Chiriac, care altui cetăţean, mai modest, din garda civică, îi zice *nea Ghiţă Ţircădău*), *musiu* (precedat de sinonimul, mai puţin distins, *Domnule* [1], în gura lui Spiridon), *musiu* (urmat de *Domnule*, al Vetei îngrijorate de prezenţa unui bărbat străin în camera ei) şi *musiu Năică* (spus de Miţa, care-i gata să arunce lui Nae «vitrion» în ochi). Cf. şi *Din pricina lui m u s i u T i c ă* (Răd I, p. 340) şi *Aşa păţise şi cu m u s i u L i c ă, care ani de-a-rîndul profitase de casa ... (Ibidem*, p. 410).

Nu pot insista asupra tuturor termenilor în discuţie. Mă limitez la o enumerare aproximativă a lor: *monşerul meu: madamo!* (îşi zic una alteia Miţa şi Didina); *domnule, cocoane Leonido* (vorbeşte «serios» cocoana Efimiţa, care, de obicei, recurge la *soro!*); *madama lui Iosif* (Br-V). Un amănunt important este că şi altor fiinţe, afară de oameni, li se adresează, în glumă, ironie etc. cuvinte de acest soi: *leliţă* (unei pupeze, la Creangă); *domnul Tric* (unui cîine, Br-V), sau tot oamenilor, fără ca, obiectiv vorbind, ele să li se potrivească: *domnule* [2] şi *neicuţă* (unui copil, Br-V) [3].

Afecţiunea, reală sau ipocrită, face apel la numeroase alte expresii, pe care le utilizăm tot la vocativ şi tot ca un fel de titulaturi: *mînzule, zmeule* (Br-V), *sufletul meu* (trad. ngr. ψυχήμου din timpul fanarioţilor?), *bibiloiule, bobocule, puiule* (Caragiale).

Foarte des se invocă divinitatea: *Doamne; Doamne, Dumnezeule*, apoi *dragă Doamne* şi *drăguliţă Doamne* (Creangă), care se combină, la acelaşi autor (deci în vorbirea populară), cu alt vocativ, acesta adresat partenerului: *Doamne, moşnege, Doamne; Doamne, stăpîne, Doamne; Doamne, cumnăţică-hăi* etc.

Frecvenţa vocativului în vorbirea afectivă merge paralel cu întrebuinţarea, tot aşa de răspîndită, a interjecţiilor şi a construcţiilor exclamative, în general (v. mai sus, p. 66 urm.), de care-l apropie şi o anumită intonaţie. Izvorul lor psihologic comun se trădează şi prin amănuntul că vocativul este întovărăşit adesea de o interjecţie: *măi, babă; mă, hoţule; ho, zmeule; măi, fată* [4]*; fă, Ileană* etc. Obişnuit apare, cel puţin prin Moldova, *hăi*, care se pune după substantiv şi se aglutinează cu acesta, devenind o simplă finală (ca un fel de prelungire) a lui: *cumnăţică-hăi, nevastă-hăi* (Creangă), *mămucăi, tătucăi* etc. (în vorbirea populară curentă) [5].

[1] Amestecul ambilor termeni mai apare, tot în *O noapte furtunoasă: Musiu! Domnule!, m-ai nenorocit ...* (Veta); *Madam!, cocoană!, ai mizericordie ...* (Rică). Repetarea noţiunii se justifică, în sine, prin situaţia grea a eroilor, pe cînd apariţia celor două cuvinte are scopuri satirice.

[2] Cu copiii mici numeroşi adulţi procedează obişnuit astfel (fetelor le spun *domnişoară, duduie* ş. a.). În momente de enervare nuanţa poate fi foarte ironică, chiar ameninţătoare.

[3] La mulţi autori găsim: *bădie* (ŢB, p. 144: eroii nu-s moldoveni, deci 'ironie'), *jupîne Mihai* (Luc, p. 269: sinonim cu *chir*), *şefule* (PB1, p. 104 ; foarte frecvent la tot felul de scriitori, mai ales bucureşteni şi munteni, întocmai ca *amice*), *signorul Caro* (Răd. II, p. 143).

[4] *Măi*, împreună cu un substantiv feminin, se datoreşte obişnuinţei bărbaţilor de a-l întrebuinţa între ei. Cf. *domnule* (vorbeşte Conu Leonida cu nevastă-sa) şi *frate* (bărbatul cu femeia etc.). La fel *soro* al Efimiţei, adresat bărbatului său: femeile vorbesc mai des unele cu altele decît cu bărbaţii. Dar *frate* spun şi femeile (sub influenţa vorbirii bărbaţilor, care se bucură de mai mare prestigiu).

[5] Un studiu dezvoltat asupra vocativului românesc, unde se ia în considerare şi aspectul stilistic al problemei, a publicat G. N. DRAGOMIRESCU, *Langue et littérature* II, p. 169 urm.

CAPITOLUL II
ADJECTIVUL

§ 1. Puţine fapte privitoare la această parte de vorbire am putut înregistra. Majoritatea stau în legătură cu forma s u p e r l a t i v u l u i, lucru firesc, dacă nu uităm că impresia pe care o produce gradul cel mai înalt al unei calităţi este totdeauna puternică, şi de aceea subiectul vorbitor recurge în chip firesc la formula lingvistică corespunzătoare stării sale sufleteşti. Morfologia ne spune că superlativul absolut [1] se formează cu *foarte*. De fapt, numărul adverbelor echivalente ale lui *foarte*, pe care le găsim în limba vorbită şi adesea chiar în cea scrisă, este considerabil. Toate sînt mai expresive decît *foarte*, care, din cauza frecventei lui întrebuinţări, s-a gramaticalizat complet, pierzînd astfel orice urmă de valoare afectivă [2]. Iată cîteva: *tare*, *straşnic*, *grozav*, *îngrozitor*, *nespus*, *nemaipomenit*, *nemaiauzit*, *care nu se mai află* (sau ... *găseşte*), *extrem*, *extraordinar*, *teribil* etc. Cu excepţia lui *tare*, toate celelalte sînt legate de adjectivul, pe care-l determină, prin prepoziţia *de*. O bună parte din ele, precum *straşnic*, *grozav*, *îngrozitor*, *teribil*, *înspăimîntător*, *înfricoşător* etc., sînt sinonime şi arată, după cum vedem, o emoţie identică cu groaza, frica etc. Altfel spus, calitatea respectivă se găseşte într-un grad atît de intens, încît înspăimîntă pe subiectul vorbitor. Desigur că se va fi zis aşa mai întîi despre însuşiri socotite primejdioase pentru oameni, adică despre defecte. Pe urmă s-a extins procedeul şi la calităţile propriu-zise, trecîndu-se cu vederea elementul oarecum practic sau moral şi luîndu-se în considerare numai dimensiunile, cantitatea, intensitatea etc. însuşirii. Cînd nu ne «speriem» de proporţiile unei calităţi, sîntem cel puţin miraţi, uimiţi, uluiţi etc. De aici alte sinonime ale lui *foarte*: *admirabil*, *minunat*, *uimitor*, *uluitor* etc. (care pot fi puse alături de *extrem*, *extraordinar*, *nespus*, *nemaipomenit* etc.).

Interesant este că chiar un adverb ca *rău*, care se întrebuinţează în vorbirea normală cu sensul lui consacrat şi bine cunoscut de toată lumea, poate exprima, în limbajul afectiv, aspectul superlativ al unei calităţi autentice. Se aud mereu construcţii ca acestea: *cutare bărbat e deştept rău; cutare femeie e frumoasă rău* etc. Explicaţia dată mai sus pentru *grozav*, *straşnic* etc. se potriveşte şi aici: intensitatea calităţii pare aşa de mare, încît poate fi primejdioasă, poate aduce un necaz etc. [3].

Dar procedeul nu se opreşte aici. Locul adverbelor (la origine şi în majoritatea cazurilor, adjective) de felul celor deja amintite îl iau altele, deosebite ca sens pur de acelea,

[1] Numai acesta intră în consideraţiile noastre, fiindcă numai el exprimă cel mai înalt grad al unei însuşiri, privită în sine, nu comparativ cu aceeaşi însuşire existentă la mai multe obiecte.

[2] La început de tot a avut şi el o astfel de valoare, căci provine din lat. *forte*, forma neutră (sau, dacă vreţi, adverbială) e adj. *fortis* 'tare, puternic'.

[3] Fenomenul nu este, bineînţeles, specific românesc, ci se întîlneşte pretutindeni, pentru că stările sufleteşti afective şi, deci, mijloacele lingvistice de exprimare a lor, sînt, în general, aceleaşi oricînd şi oriunde.

dar foarte apropiate în ce privește valoarea lor stilistică, de ex.: *amărît (niște cîini amărît de răi); amarnic (cred că trebuie să fie amarnic de bună); avan (avan di multâ)* etc.

§ 2. Deoarece mai toate adverbele, sinonime afective ale lui *foarte*, menționate aici sînt, de fapt, adjective, urmează că ele pot apărea și cu valoarea lor originară, pe lîngă un substantiv sau ca predicate nominale. Alături și în loc de *un om admirabil de bun* sau *de frumos*, se zice *un om admirabil*, cu un sens, evident, deosebit, dar numai în parte. Tot așa *N. este un om admirabil.* La fel stau lucrurile cu *minunat, uimitor* etc. Valoarea lor stilistică este mai redusă decît în cazul cînd întovărășesc ca adverbe superlative un adjectiv, care exprimă el însuși, fără nici un determinant, o însușire oarecum excepțională.

Și *strașnic, grozav* etc. se pretează, pentru același motiv, la acest tratament. Interesează însă nu faptul în sine, ci accepția 'favorabilă' pe care o pot ele căpăta. Căci *o femeie grozavă* înseamnează adesea 'o femeie strașnică'[1], adică, 'o femeie frumoasă, inteligentă, energică ș. a.' (după caz), *extraordinar* (sau *nemaipomenit*) *vin* arată calitățile extrem de rare ale vinului etc.

Limba scrisă avînd caracter familiar (orășenesc!) este bogată în fapte de acest fel. Să ne gîndim, de pildă, la schițele umoristice ale lui Caragiale. Iată cîteva exemple din Br-V *(Călătorului îi șade bine cu drumul); Ce masă înfricoșată!; (hangiul... a pregătit...) o ciorbă cu ardei grozavă, niște pui de pus la frigare apelpisiți, o salată de țîri bătăioasă...*[2]*; o lume nebună'* foarte multă lume' (AL, 3 iunie 1934, p. 8; VR, aug.—sept. 1937, p. 6) etc.

§ 3. Interes deosebit prezintă faptele de ordin morfologic. Adjectivele pot fi, în cazuri perfect identice cu cele precedente, determinate de substantive, care îndeplinesc același rol gramatical ca și adverbele aici în discuție. Cîteodată substantivele acestea aparțin la aceeași familie de cuvinte, fiind, deci, înrudite semantic, cu adverbele, de cele mai multe ori însă ele provin de la teme diferite. Deoarece sînt substantive, legătura sintactică cu adjectivele pe care le determină se face altfel decît am văzut pînă acum, și anume se pun în urma adjectivului, fără intervenția vreunui alt cuvînt. De pildă: *N. e rău nevoie* (sau mai expresiv *nevoie mare*); *viața-i scumpă foc; e necăjit foc* (Caragiale); *s-a supărat domnul foc* (Br-V) etc. Substantivul *foc* poate sta și înainte: *cutare-i foc de harnic.* Cf. și *foc de ger era* (Creangă), cu funcție oarecum adjectivală a subst. *ger.* Cu *foc* seamănă *catran*, care de asemenea se pune și înaintea și în urma adjectivului: *catran de scump* alături de *scump catran.* Cînd simte că trebuie să mărească și mai mult expresivitatea, subiectul vorbitor recurge la alte formule, care își au punctul de plecare în cele deja citate: *frumoasă de mama focului* (Creangă); *scump de para focului* etc.

Substantivele derivate de la *grozav, strașnic, minunat* etc. apar foarte des, dar nu împreună cu adjective, ci tot cu substantive (ceea ce, din punct de vedere gramatical, se justifică, întrucît un substantiv se leagă, obișnuit, de alt substantiv prin raportul de atribut): *o grozăvie de vreme; o strășnicie de om; o frumusețe de copil; o minunăție de carte; ghețăria sistematică învelită cu stuf de o frumusețe* (Br-V); *o groază de bani* etc. [3]. Valoarea

[1] Ambele adjective sînt perfect sinonime, poate cu o ușoară nuanță afectivă în plus la *grozav*, a cărui temă, *groază*, existentă în limbă, se ivește, prin asociație de idei, în mintea noastră.

[2] Să se remarce și tonul exclamativ, care, chiar cînd nu-i exprimat grafic, există totuși.

[3] De adăugat: *o bunătate de mîncare, o sărăcie de casă*, apoi *o grădină de bărbat, o bomboană de fată* (cf. Act, p. 153: *o bomboană de băiat*) etc. Se întrebuințează și singure astfel de substantive, cu valoarea unei exclamații: *garoafe și trandafiri în ulcele roșii: o f r u m u s e ț e, Coco!* (AL, 23 iunie 1935, p. 1). Fenomenul apare și aiurea: span. *una barbaridad* (sau *atrocidad*) *de cosas, un horrer de libros*, portg. *um rôr de gente* etc. Răspîndirea mare a acestor formule în limba oamenilor mai mult ori mai puțin culți de la noi se va fi datorînd și influenței franceze: *quel bijou d'enfant, une splendeur de maison, une beauté de jardin* etc.

stilistică a acestor substantive este identică cu a adverbelor (= adjective) corespunzătoare, numai că posedă o intensitate mai mare. Calitatea de 'grozav', 'straşnic' etc. este exprimată nu printr-un adjectiv ca de obicei, ci printr-un substantiv. Cu alte cuvinte, ea a fost detaşată de obiectele care o au, pentru a fi considerată în sine, independent, ca un obiect propriu-zis, un fel de chintesenţă. Prin aceasta devine şi mai concretă (în cazul unei calităţi concrete) sau devine concretă (din abstractă, cum era mai înainte), parcă ar fi personificată, încarnată într-un obiect de sine stătător [1].

§ 4. Adjectivele de specia celor discutate se substantivează şi altfel: formal, rămîn adjective (prevăzute însă cu articol), dar îndeplinesc funcţie substantivală şi se leagă de substantivul (sau pronumele) următor prin *de*: *deşteptul de Ion, sărmana de ea, nenorocitul de tată* etc. Fără prepoziţia de legătură, aceste cuvinte sînt adjective pure: *deşteptul Ion, nenorocitul tată* (cf. şi *sărmana, ea!*, unde-i greu de spus, dacă avem un adjectiv sau un substantiv). Dar simte oricine deosebirea semantică, deci şi stilistică, dintre ambele construcţii. Ce-am spus despre caracterul concret al sensului subst. *grozăvie, frumuseţe* etc., în comparaţie cu adjectivele corespunzătoare *grozav, frumos* etc., este valabil şi aici, ba într-o măsură mai mare: devenind substantiv, *deştept*, să zicem, exprimă noţiunea 'deşteptăciunii' întrupată într-o fiinţă v i e, care, prin ea însăşi, e mai concretă decît reprezentarea pur ideală a acestei noţiuni.

În general, particularităţile defavorabile ale 'obiectelor' se pretează la acest tratament sintactic şi semantic, căruia-i sînt supuse, cu deosebire în vorbirea familiară de toate nuanţele, adjectivele. Şi acest amănunt probează că formula are origine afectivă, ceea ce simţim, dealtfel, foarte clar şi în momentul de faţă. Chiar adjectivele cu sens laudativ devin peiorative, căci sînt întrebuinţate ironic: cf. *o drăguţă de raclă* (Creangă), unde sînt puse în contrast cele două noţiuni, *deşteptul de Ion*, care este sinonimul, mai «tare» (din pricina ironiei), al lui *prostul de Ion* [2]. În sprijinul afectivităţii se poate, cred, invoca şi faptul că, foarte probabil, printre cele dintîi (dacă nu chiar cele dintîi) adjective construite aşa au fost *nefericit, nenorocit, biet, sărman, sărac* ş. a.: la vestea unei nenorociri, subiectul vorbitor va fi exclamat *nefericitul de părinte!, sărmana de ea!* etc. sau, în ipoteza că el însuşi era lovit de nenorocirea anunţată, *săracul de mine* (cf. *săraca'n de mine* aici mai sus, p. 33-34) [3].

Din moment ce în aceste formule adjectivul are valoare substantivală, nu surprinde întrebuinţarea atîtor substantive (avînd sens peiorativ sau voit astfel) în aceleaşi condiţii: *hîrcă (hîrca de babă*, Creangă), *dobitoc* (cu «sinonimele» *animal, bestie*), *boală, ciumă, dalac, talan* etc. (despre animale: *boala de vacă, talanul de cal*), *căţea* (şi alte echivalente afective, extrem de numeroase, pentru 'femeie stricată', precum *iapă, otreapă, hantiţă, tîrfă, potloagă, otravă* etc.), *filozof, poet, savant* ş. a. Dealtminteri ne putem întreba, dacă începutul nu l-au făcut cumva substantivele, după care se vor fi luat apoi adjectivele. Căci lingviştii sînt, în general, de părere că avem a face cu continuarea şi dezvoltarea

[1] Un articol interesant cu privire la această chestiune a publicat J. BYCK, în „Bulletin linguistique" V, p. 43 urm., sub titlul «*Désagréable» comme moyen de renforcement*. Autorul explică, între altele, şi izolarea *atîta amar de vreme (amar* este aici substantiv şi are sensul lui *catran*, menţionat mai sus). — Gradul maxim al unei calităţi se poate exprima şi prin construcţii exclamative: *ce înalt e Ceahlăul!; cît de verde e pădurea!; ce cer albastru!; ce vijelie!; atîta ticăloşie!*, etc., unde n-avem totdeauna adjective.

[2] Se înţelege că nu totdeauna: *dragul (drăguţul) de el* (la fel aspectul feminin) are adesea şi accepţie favorabilă (la Creangă găsim *un drăguţ de femeie)*. Cf. apoi deosebirea de semnificaţie la unul şi acelaşi adjectiv după noţiunea pe care o determină: *o sfîntă de ploaie* (Br-V) alături de *o sfîntă de bătaie* (pentru apariţia lui *sfînt* în ultima formulă, să se compare *bătaia-i ruptă din rai*).

[3] Tonul exclamativ se simte pînă astăzi în anumite împrejurări.

unei construcții nominale latinești (tip *scelus viri, flagitium hominis, monstrum mulieris*) [1] transmisă diverselor idiomuri romanice (Cf. ALF LOMBARD, « *Li fel d'anemis* », « *ce fripon de valet* », Uppsala 1931). Foarte des, adjectivul sau substantivul calificativ este însoțit de un demonstrativ: *deșteptul ăsta de Ion, nenorocitul cela de copil* etc. Iată cîteva exemple luate din textele utilizate de mine: *secul de Mitu; ticăloasa-n de mine* (Br-V). Mai numeroase sînt formulele fără *de: (copilașilor lui) bietu' Mișu, secul naibii*, apoi *prăpăditu' ăsta* (Br-V).

[1] Aici genitivul este un echivalent sintactic aproape perfect al substantivului cu *de* înainte.

CAPITOLUL III
PRONUMELE

§ 1. Pronumele p e r s o n a l poate exprima o nuanță stilistică specială, atunci cînd subiectul vorbitor e nemulțumit, supărat etc. și de aceea evită numele (propriu sau comun) al persoanei la care se gîndește: — *Azi o spălat ele lînă ... și tare m-o mai foit ... «Ele» sînt maicile. Cînd se supără, Chița nu le spune pe nume* (AL, 3 nov. 1935, p. 2). Într-un caz ca acesta, pronumele arată dispreț din partea celui ce vorbește: parcă ar vrea să spună că «ele» sînt (din cauza purtării lor față de subiectul vorbitor) ființe atît de inferioare, încît nu merită să li se indice numele [1].

El, în gura femeilor măritate de la țară însemnează 'bărbatul meu', 'soțul meu': *Dacă nu-i e l acasă, ce pot să fac eu?; cînd s-a-ntoarce e l, am să-ți plătesc datoria; Ce ar fi făcut singură cu Nora, acum cînd e l murise* (Răd I, p. 94). Astăzi acest uz a devenit, cred, gramatical, și-a pierdut, adică, valoarea stilistică, pe care a avut-o, desigur, la început (poate chiar o mai are în împrejurări determinate). Atitudinea femeii care, în loc să-i spună bărbatului absent pe nume sau cu termenul consacrat (și întrebuințat de ea însăși, cînd i se adresează direct), recurge la «el», dovedește respect și teamă totodată, sentimente similare cu acelea pe care le are un om față de o ființă mult superioară lui. S-ar putea gîndi cineva că această stare de spirit se datorește atmosferei morale specifice Orientului, unde raporturile dintre soție și soț sînt ori au fost multă vreme identice cu acelea dintre sclav și stăpîn. Cred că nu-i necesar să invocăm condițiile de viață dintr-o *anumită* regiune a pămîntului, deși, foarte probabil, situația specială de prin părțile noastre va fi avut vreun amestec la nașterea procedeului aici în discuție. Sînt dispus să admit mai degrabă o stare psihologică generală, existentă, în timpuri și în grade diferite, la toate popoarele și în toate clasele sociale. Dacă urmele lingvistice lăsate de această psihologie oarecum primitivă se găsesc astăzi numai la unii oameni faptul nu trebuie interpretat altfel decît că la aceștia progresele civilizației sînt mai încete. O cercetare atentă ar descoperi, foarte probabil, și în limbi ale popoarelor occidentale fenomene asemănătoare cu al nostru.

Respectul și teama de care pomeneam mai sus sînt exprimate cu mai multă putere prin *dumnealui* (pronumele de reverență corespunzător lui *el*), de asemenea foarte răspîndit și cu același sens de' soțul meu', atît în vorbirea populară (mai puțin, fiindcă acolo apare de obicei *el*), cît și în cea familiară [2]. TIKTIN, s. v. *domnie*, înregistrează acest uz: «în limba familiară, aproape învechit, *dumnealui* 'bărbatu-meu', *răposatul dumnealui* 'răpo-

[1] Vom vedea mai încolo că și altfel de pronume, de pildă cele demonstrative, pot apărea în condiții și cu valoare asemănătoare.

[2] Astfel Veta vorbește totdeauna cu *dumnealui* despre Jupîn Dumitrache, tot așa acesta cu *dumneaei* despre ea. Să se compare pers. II *dumneata*, întrebuințat, pe pe vremuri (și astăzi, dar mai rar), între soți. Va fi contribuit și el la apariția lui *dumnealui, dumneaei*?

satul bărbatu-meu'» [1]. Întrucît *dumnealui* se întrebuinţa, odinioară, ca un fel de titlu (sau anexă, continuare a titlului) înaintea numelor proprii de boier *(s-a înfăţoşat la curte dumnealui postelnicul Andronache Zimbolici)*, nu-i exclus ca formula *dumnealui*, cu valoarea stilistică de 'soţul meu', să se fi ivit sub (sau şi sub) influenţa titulaturii aici pomenite: nevasta boierului, vorbind cu străini de condiţie socială inferioară despre bărbatu-său, va fi zis *dumnealui (boierul, logofătul* etc.), şi de aici se va fi extins obişnuinţa de a spune *dumnealui* (fără nici un adaos) ori de cîte ori venea vorba despre el, indiferent de situaţie (cf. *coconaşul, doamna* etc., în împrejurări similare) [2]. De aici termenul s-a răspîndit şi la alte categorii de vorbitori, unde, cu timpul, *dumnealui* a fost înlocuit, cel puţin în parte, prin sinonimul, mai puţin pretenţios, *el* [3].

Dumnealui şi *dumneaei* au şi altă valoare stilistică decît cea discutată chiar acum, şi tot în raporturile dintre soţi. Nevasta poate spune, vorbind despre bărbatu-său, dar în prezenţa acestuia, *dumnealui*, tot aşa bărbatul despre nevastă-sa, *dumneaei*, cu o uşoară nuanţă ironică (obişnuit, cînd ar trebui să-şi arate nemulţumirea, pe care dealtfel şi-o arată, dar blînd, şi ca ton şi ca termeni). De pildă: *Ce pot face eu? Dumneaei dictează în casă* (spune un bărbat care ţine să se scuze, mai mult glumeţ, că nu-şi poate impune punctul său de vedere). Sau (vorbeşte soţia): *Eu aş merge la bal, dar nu vrea dumnealui* (nuanţă de nemulţumire, dar tot atenuată, cum rezultă din intenţia de glumă atît de vizibilă).

Aceleaşi pronume pot fi întrebuinţate şi cu privire la străini, în situaţii perfect asemănătoare cu cele pe care le-am arătat mai sus. Numai că iritarea care stăpîneşte subiectul vorbitor este, în acest caz, mult mai puternică, ceea ce iese la iveală graţie tocmai pronumelui de politeţe: dacă între soţi astfel de cuvinte circulă şi în condiţii să zicem normale, faţă de străini ele apar cu atît mai rar, cu cît deosebirea de categorie socială dintre subiectul vorbitor şi cel căruia i se adresează pronumele este mai mare. Iar cînd această deosebire este foarte mare, aşa că, din punct de vedere strict gramatical, existenţa lui *dumnealui* şi *dumneaei* nu se justifică, manifestarea nemulţumirii, cu toate variantele ei, atinge maximum de intensitate. Dau cîteva exemple din opere literare: — *Şedeai, şedeai, dar întreabă lumea de tine. Ce dracu' ! ai plecat aşa, ca un sălbatic, tot te aşteptam să vii, şi cînd colo ... d u m n e a l u i* [4] *se extaziază în faţa naturii ...* (Petr, p. 66); *În ziua aceea Nina venise întîrziat la dejun, — el era gata să plece la birou şi se întreba pe unde umblă d u m n e a e i, dar nu-i zisese nimic, să nu fie ceartă* (Log, p. 98); *D o m n u l C o t i nu venea ..., să fie d u m n e a l u i liber şi alţii să pătimească* (Răd I, p. 410); *voi găsi eu leac pentru cojocul d u m n e a e i!...* (Răd II, p. 45); *îl va întreba pe d u m n e a l u i pe măgarul de Caro (Ibidem*, p. 65); — *I-am dat, domnule, o vioară ..., izbucni Ţiganul. — Am încercat o vioară! zbieră femeia — ... pentru o zi, două, continuă lăutarul, şi cînd colo d u m n e a e i (lui nu-i scăpă ironia cu care rostea oacheşul cuvîntul, trădînd o intimitate veche între dînşii) mi-a pierdut-o chipurile* [5] (NM, p. 156); — *Dau odaia unei femei*

[1] Este interesant că acelaşi dicţionar nu pomeneşte nimic despre *el*, sinonimul lui *dumnealui*.

[2] Cf. *boierul mieu*, sinonim, intelectual şi stilistic, al lui *dumnealui* (se întrebuinţează, la fel cu acesta, şi ironic, de către femei, indiferent aproape de situaţia lor socială).

[3] Iată un citat propriu-zis: *Abia adormisem, cînd d u m n e a e i îmi spune: « Eremei Titici, arde ceva!»... N-am ştiut nimică, Măria Voastră* (CSt VIII, p. 148: vorbeşte un primar de sat, de pe vremuri, cu un «sol împărătesc»; «dumneaei» este soţia primarului).

[4] *Dumnealui* este aceeaşi persoană căreia mai înainte i se spune «te aşteptam».

[5] Interesante sînt explicaţiile date în paranteză de autor, care pe de o parte relevează ironia cuprinsă în *dumneaei*, pe de alta trage, din întrebuinţarea acestui pronume, concluzia că cei doi eroi sînt prieteni vechi, concluzie justă, care confirmă originea familiară (adică din limbajul familiar) a uzului aici în discuţie (altfel zis, din capul locului *dumnealui* şi *dumneaei* s-au spus de către soţi unul altuia; cf. mai sus).

serioase!, am lămurit-o eu. Păi mai serioasă ca mine? s-a ismenit 'm n e a e i[1]. *Era divorțată și acu-umblă, spunea, bărbat'su s-o împace (Ibidem,* p. 251)[2].

§ 2. Alt fapt în legătură cu pronumele personal este s c h i m b a r e a p e r s o a n e i în cursul vorbirii, fără ca acestei schimbări pur formale să-i corespundă și una reală, de oameni.

Foarte des în locul persoanei întîi apare a doua (la singular). Acest fenomen este caracteristic mai ales pentru vorbirea populară și, într-o măsură însemnată, chiar pentru cea familiară a oamenilor culți. Astfel povestitorul, după ce raportează diverse întîmplări al căror erou, ca să zicem așa, este el însuși, ajunge cu povestirea la un punct emoționant, de pildă i se înfundă drumul, îi ies înainte niște tîlhari etc. Imediat trece de la pers. I la pers. II, adresîndu-se sie însuși, ca și cum ar fi altcineva (adesea își spune pe nume): *Ei, acu' să te văd (Ioane)!*; sau *Ce te faci (Ioane), prin pustietatea asta?* Sau: *Mă duc pînă la N. și ce să vezi?* [= ce văd eu?]; *Dar poftim de stai văduvă, cînd ai grija unei case ...*[3]. Fenomenul nu este, bineînțeles, specific limbii noastre. Se întîlnește și aiurea, căci atît momentul psihologic, cît și mijloacele pe care le oferă limbajul omenesc pentru exprimarea stărilor sufletești afective se aseamănă de la un popor la altul și de la o epocă la alta. De aceea el a fost înregistrat de către lingviștii care urmăresc asemenea probleme (din domeniul așa-zisei sintaxe generale). Vezi, de pildă, W. Havers, *Handbuch der erklärenden Syntax*, Heidelberg 1931, p. 152, care spune că în astfel de cazuri avem a face cu o 'Selbstapostrophe' (cel ce vorbește se «apostrofează» pe sine însuși, își adresează sie însuși cuvintele respective). Acest procedeu stilistic dă naștere, în unele limbi, la așa-numitul 'imperativ narativ' sau 'imperativ descriptiv', de care mă voi ocupa mai departe, căci el există și în românește. Fiind absolut spontan și foarte frecvent în vorbirea populară, el contribuie la mărirea expresivității acesteia (mai cu seamă că frazele în discuție au, de regulă, formă exclamativă sau interogativă), prin urmare, implicit, și la înviorarea povestirii[4].

[1] Să se compare «prescurtarea» lui *dumneaei* în *'mneaei*, pentru sporirea expresivității (disprețul e mai mare decît în cazul cînd pronumele apare întreg). Se spune și *'mnealui* cu aceeași valoare stilistică.

[2] Și alte forme de politețe ale pronumelui personal pot avea sens ironic, dacă sînt adresate unor oameni cărora, în condiții obiective, le spunem *tu* (în loc de *dumneata*), *dumneata* (în loc de *dumneavoastră*) ș. a. Despre accepția afectivă a lui *mata(le)* am vorbit la «Fonetice» (capit. II, § 8).

[3] Iată exemple din limba scrisă. La Creangă: *Na!, D ă n i l ă, zise el în gîndul său, așa-i c-a i s f e c l i t-o?; (Bun, zise Dănilă. Nici asta nu se ia din drum). Tot mănăstiri să c r o i e ș t i, dacă v r e i să te bage dracii în samă, s ă - ț i vie bani de-a gata la picioare și s ă t e f a c i putred de bogat. — Ce t e f a c i t u, V a s i l i c ă, zvîrlit în lume, gol și dezbrăcat? Acasă să se întoarcă nici pomeneală* (AL, 23 nov. 1937, p. 10: aici schimbarea de persoană este de la III la II, cu același efect ca mai sus, căci vorbirea indirectă devine și în acest caz vorbire directă, ceea ce are drept rezultat înviorarea povestirii). — *Am luat batocul și d ă - l de perete ... trufandalele — a r u n c ă - l e peste case ... florile — c a l c ă - l e în picioare ... sticlele de șampanie — t r î n t e ș t e - l e de caldarîm* (AL, 20 sept. 1936, p. 3). În pasajul *Tot mănăstiri să croiești ...* avem pers. II nedeterminată, adică persoana «generală».

[4] Vioiciunea mare a povestirii se datorește faptului că, introducînd pers. II în locul pers. I (sau III), transformăm vorbirea indirectă în vorbire directă. Astfel povestitorul devine partenerul unui convorbitor, care, în realitate, nu există, iar povestirea ia forma dialogului; de aici caracterul ei oarecum dramatic (căci în dramă, adică în opere dramatice de tot felul, apare în mod natural și obișnuit dialogul), mai ales că se produce vrînd nevrînd și o schimbare de ton, însoțită, poate, și de gesturi, de atitudine deosebită etc. Fenomenul e așa de frecvent, încît tinde, cel puțin în unele cazuri, să piardă ceva din expresivitatea originară: *dă, ce s ă - i z i c i?; z i că nu-i lumea de-apoi; d e c e m e r g i înainte, numai de pustietăți d a i; măi, măi, măi! că multe - ț i mai văd ochii* (toate din Creangă); *Eu, știi, cu negustoria, mai m e r g i c o l o, mai d u - t e dincolo* (Caragiale). Cf. și *Ipate odată m i - ț i - o și însfaca de cozi* (Creangă), unde dativul așa-numit etic apare sub forma pronumelui ambelor persoane, apoi *ț i - a i găsit* ș. a.: astfel de construcții au început să se gramaticalizeze oarecum.

Într-o anumită formulă, *tu* s-a izolat, gramaticalizîndu-se, dar păstrîndu-şi destul de bine expresivitatea, încît chiar lingviştii nu-l mai pot recunoaşte uşor: *nici tu masă, nici tu casă; nici tu plug, nici tu grapă, nici tu car, nici tu nimica* etc. Exemple din Creangă: *Şi n i c i tu junghi, n i c i t u friguri; n i c i t u drumeţ, n i c i t u nimica; n i c i t u sat, n i c i t u tîrg, n i c i t u nimica.* Este clar că *tu* reprezintă aici (formal!) pers. II, căreia i se adresează subiectul vorbitor, fără să existe numaidecît un partener. Acesta poate exista, dar tot atît de bine poate lipsi, fiind înlocuit prin vorbitorul însuşi (cf. mai sus) sau printr-o altă persoană prezentă ori absentă. La crearea acestei construcţii trebuie să fi contribuit, într-un chip anumit, şi împrejurarea că în limba noastră *tu* are deseori valoare de persoană generală (sau, ceea ce-i tot una, de pers. III cu sens de 'cineva, oricine, lumea, oamenii' etc.)[1]

Tu prezintă interes şi în altă privinţă. Limba vorbită (cred că mai ales, poate chiar exclusiv, din Muntenia) recurge foarte des la acest pronume, fără necesitate aparentă (gramaticală). Contextul arată că totdeauna avem a face cu un vocativ: pronumele stă pentru apelativul sau numele propriu respectiv, ceea ce probează că subiectul vorbitor simte nevoia să atragă în mod deosebit atenţia partenerului. De multe ori acest *tu* este un echivalent aproximativ (mai « politicos ») al lui *mă(i)*, eventual şi al lui *fă*. L-am auzit adesea în limbajul familiar muntenesc cu această valoare semantică, pe care am verificat-o apoi prin lectură. Iată, deocamdată, un exemplu: *(Maria Georgescu se ridică afectată, nemaiputînd suporta neatenţia prietenei). — Ce facem, t u, ne mai plimbăm sau încremenim aici?* (Petr, p. 72). Situaţia este întocmai cum am descris-o. Caracterul familiar şi, prin aceasta însăşi, afectiv (indiferent de nuanţa propriu-zisă), iese la iveală foarte lămurit, cînd procedeul se repetă insistent, fapt constatat la M. Celarianu, *Polca pe furate*, unde pasaje întregi conţin pe *tu* în condiţiile arătate[2]. Reproduc cîteva (din capit. IV, intitulat, cu intenţie, *Tu!*): *De abia aşteptam să-mi scrii, t u, şi văd că nu m-am înşelat ...; ... T u, dacă mai poţi şi numai dacă ai timp, mai scrie-mi şi mie ...; ... m-am uitat în oglindă, t u, şi parcă eram de nerecunoscut; Nimic nu i-am spus, t u. (A mai încercat ea de două-trei ori ...); Aşa e, t u? (Cine ce-o zice şi despre mine ...)* etc. Cf. şi p. 28, 29, 34, 89, 91, 92, 93, 116 urm., 127 urm., 179. Întîlnim acest uz şi la alţi scriitori, dar nici pe departe în aceeaşi măsură, de ex.: *T u, i-a spus odată măsa, n-ai putea fi mai vesel?* (NM, p. 280). Trebuie să se fi născut în situaţii care făceau posibilă o confuzie între mai mulţi parteneri virtuali ai subiectului vorbitor. Pentru evitarea neînţelegerii, acesta se adresa unuia dintre ei cu ajutorul lui *tu* (de prisos în alte împrejurări), poate şi cu degetul arătător îndreptat spre el. Construcţii asemănătoare cunoaşte şi franceza populară: *viendra-t-i, vous?; du temps qu'il n'y avait point d'autos, vous* („Volkstum und Kultur der Romanen" V, p. 250).

Altă dată întîlnim pers. I plural pentru pers. I singular (aşadar mai mult schimbare de număr decît de persoană). Vorbirea populară întrebuinţează foarte des acest procedeu, care, în general, este lipsit de semnificaţie stilistică. Avem a face cu p l u r a l u l m o d e s t i e i, atît de firesc pentru atitudinea supusă, aproape umilită, a ţăranului nostru. De pildă: *Sărutăm dreapta, părinte!*, spune curent un om sau o femeie de la ţară preo-

[1] Apare *tu*, în astfel de cazuri, şi cu *nu* în locul lui *nici*: *... t u lemne nu ..., t u untură în tinichea nu ..., t u hantiţă pe tine nu ..., t u distracţie nu ...* (AL, 25 dec. 1926, p. 4). Sau cu *nu* înainte: *nu t u jurnal, nu t u imprimeu, nu t u croazieră, ce e asta?* (Gl, 26 mai 1940, p. 1). TIKTIN, s. v. *tu*, crede greşit că *tu*, din exemple ca cele citate mai sus, ar fi slav. *to* (din construcţii ca bulg. *tuka, nito e vrême, nito i mêsto* 'aici nu-i nici timpul, nici locul pentru asta').

[2] Acest roman constă din scrisori, compuse şi ... expediate de diverşii lui eroi. Limba aparţine unei anumite pături, mai degrabă modestă, a burgheziei dintr-un oraş de provincie şi prezintă calităţi excepţionale de autenticitate, prospeţime şi savoare.

tului; *(Moș Ioane, vezi colo ...) — Îl v e d e m, cucoane; — S-a v e m iertare, cucoane, n-o m p u t é* (Creangă); *Ehe!, nu s ă n t e m chiar așa de prost, dom' locotenent* (Gib I. Mihăescu) [1]. Dar aici mă gîndesc la altceva, și anume la întrebuințarea pluralului pentru singular ca produs al unei stări afective: modestia există, dar numai formal, deci o falsă modestie, de unde impresia, adesea puternică, de ironie, batjocură etc. De exemplu: *Lasă că nici noi nu sîntem adunați de pe drumuri!; am trăit și noi doar în casă de om (ca să știm ce-i aceea un pat acătării)* etc. Și mai accentuat iese la iveală intenția satirică în cazuri ca acestea: *Ehei!, cunoaștem noi la marfă; știm noi cum merg lucrurile* etc. Pretutindeni vorbește, evident, un singur individ, care nu se referă numaidecît la alții, spre a-i solidariza oarecum cu dînsul, ci se are în vedere pe sine, exprimă o părere, o apreciere etc. personală, dar o îmbracă în forma pluralului, ca să mărească valoarea expresivă a reacției sale subiective.

Persoana se poate schimba și altfel, prin înlocuirea pronumelui cu un substantiv [2]: subiectul vorbitor se folosește de pers. III, deși raportează propriile sale acțiuni, dar substituie pronumelui fie apelativul corespunzător, acela cu care i se adresează lui cunoscuții, prietenii etc., fie numele său de botez (eventual de familie, acesta la orășeni): *Cum văd eu, tot m o ș N i c h i f o r are să facă ce-a face. Ia să mai fac o încercare* [3]*; veniți să vă sărute m a m a!; — Ia mai bine miluiește b a b a cu ceva; — Te crede m o ș u l, nepoate ...* (Creangă). Punctul de plecare trebuie căutat în relațiile dintre părinți și copii: cei dintîi imită felul de a vorbi al acestora, care, se știe, o bucată de vreme nu întrebuințează pe *eu*, ci numele lor propriu, auzit de la membrii familiei. Imitația se produce și în sensul arătat deja la *măso* (capit. I, § 4): deoarece copiii spun *mamă* și *tată* părinților, aceștia, vorbind despre ei înșiși cu copiii, utilizează aceiași termeni. Auzim mereu și pretutindeni formule ca *vin' la mama, puiule!; spune tatei ce te doare* etc. Apoi uzul s-a extins la frații și surorile mai în vîrstă *(nene, bădie, țață)*, după aceea la rude și, în fine, la străini. Obișnuit subiectul vorbitor recurge la cuvîntul cu care i se adresează partenerul însuși: vrea oarecum să apară în ochii acestuia așa cum este văzut de el (*bade, lele, moș, babă* etc.).

Cîteodată locul lui *eu* nu-l ia apelativul sau numele corespunzător singur, ci împreună cu pronumele de pers. III: *Stăi, măi, porcane, că te căptușește e a M ă r i o a r a acuș!* (Creangă). Aici avem și o repetare, tot expresivă, a subiectului, de care mă voi ocupa la « Sintactice ».

§ 3. În ce privește pronumele p o s e s i v, este de notat întrebuințarea lui *al meu* cu sensul de 'bărbatul meu': femeile, cu deosebire cele de la țară și, uneori, și cele de la oraș, cînd vorbesc despre soții lor, care nu sînt prezenți (poate și în prezența lor, dar discutînd, se înțelege, nu cu ei, ci cu altcineva), spun *al meu*, lasă, adică, la o parte, substantivul construcției întregi *bărbatul meu* (sau *soțul meu*), ca fiind de la sine înțeles [4], deci de prisos, și întrebuințează numai posesivul. Este un fapt perfect similar cu cel discutat mai sus, unde am constatat că pronumele personal *el* are o funcție identică în aceleași împrejurări, și trebuie socotit drept urmarea firească a aceluia: după ce a început a se spune *el* pentru *bărbatul meu* (și mai întîi a c e s t u z va fi luat naștere), era logic să se zică și *al meu* cu același înțeles. Fenomenul apare și în alte limbi: W. Havers, *op. cit.*, p. 53,

[1] Cf. F. Slotty, *Der soziative und affektische Plural der ersten Person im Lateinischen*, în „Indogerm. Forsch." LIV (1926), p. 264 urm.

[2] Din punct de vedere 'gramatical', fenomenul pare o ... aberație, căci 'regula' cere ca substantivele să fie reprezentate prin pronume, nu invers.

[3] Pretutindeni 'subiectul' este același *(eu = moș Nichifor)*.

[4] Aceasta, datorită situației: una dintre femeile care stau de vorbă pomenește într-un mod oarecare despre 'bărbatul' ei, și după aceea partenera recurge la formula *al meu*.

dă exemple paralele din latineşte *(meus = meus vir)*, din nemţeşte *(meiner = mein Mann,* dar şi *mein Herr* [1]*)* şi din limba lituană. Deoarece şi romanii cunoşteau acest uz stilistic, ne-am putea întreba, dacă rom. *al meu* 'bărbatul meu' nu este cumva continuarea directă a lat. *meus* (= *meus vir*). Cred că răspunsul la această întrebare trebuie să fie negativ. Existenţa fenomenului şi în alte limbi (neromanice, deci străine de a noastră) probează că el se poate naşte independent în fiecare, graţie tocmai condiţiilor pe care le-am descris, din fugă, mai sus. Dealtfel nicăieri ca în domeniul stilisticii nu se recomandă mai stăruitor renunţarea la explicaţii istorice. Evident că unele particularităţi de acest soi s-au putut transmite din limba latină în a noastră (şi în cele romanice). Dar principial se impune a le căuta izvorul în psihologia general umană, aşadar în limba însăşi pe care o studiem, fără a ne mai referi la cele înrudite cu ea. Faptele similare din acestea trebuie, negreşit, invocate, dar nu cum se face la studiul istoric şi comparativ al sunetelor, formelor gramaticale etc. (spre a se vedea şi proba originea comună a tuturor asemănărilor), ci ca simple paralele (şi nu numai din idiomurile aparţinînd aceluiaşi grup), cu scopul de a arăta că oriunde şi oricînd se pot ivi fenomene identice din punctul de vedere al aspectului şi al cauzei lor, fiindcă izvorul lor este psihicul omenesc, atît de asemănător pretutindeni ca constituţie şi ca funcţie.

Sub forma pluralului, posesivul (ca pronume propriu-zis) are sens neutral, cum se întîmplă la noi şi cu alte specii pronominale: *ale mele* însemnează 'lucrurile, treburile, afacerile mele' (cf. *ale tale dintru ale tale*). Graţie înţelesului vag şi cuprinzător totodată, acest plural poate fi, în condiţii determinate, mult mai expresiv decît construcţia cu substantivul corespunzător. De ex.: *La ce mi-ai umblat în buzunarele cojocului? La ce, hai, la ce umbli în a l e m e l e?* (Br-V). Cf. mai departe *toate cele(a)*.

§ 4. Mai numeroase sînt particularităţile stilistice privitoare la pronumele d e m o n s t r a t i v. O caracteristică generală, de ordin morfologic, este că acest pronume apare mai totdeauna sub formele lui din vorbirea familiară şi populară (munt. *ăsta, ăla* etc., mold. *(a)ista, (a)şeala* etc.). Constatare firească, dacă nu uităm că punctul de plecare al fenomenelor de natură stilistică îl constituie limba vorbită, nu cea scrisă. Altă particularitate este următoarea. La fel cu pronumele personal, demonstrativul înlocuieşte un substantiv ori de cîte ori subiectul vorbitor nu vrea sau nu poate să spună unui obiect pe nume. Situaţia se datoreşte, evident, naturii gramaticale a pronumelui. Totuşi, ţinînd seamă că în mod logic obiectele din lumea înconjurătoare trebuie indicate prin numele lor, adică prin substantive, întrebuinţarea pronumelui apare ca un procedeu mai puţin obişnuit şi poate avea, deci, efecte stilistice, cu deosebire atunci cînd i n t e n ţ i o n a t recurgem la pronume. În general, intenţiile sînt ironice şi izvorăsc din nemulţumirea subiectului vorbitor. Dintre cele două demonstrative propriu-zise *(acesta* şi *acela)*, mai des întrebuinţat în limbajul afectiv este ultimul, ceea ce se explică printr-un fapt de ordin pur lingvistic, anume că *acela* poate înlocui un număr mai mare de substantive decît *acesta* (obiectele depărtate de noi sînt ori pot fi mai numeroase decît cele apropiate) şi prin unul de ordin psihologic: *acela* corespunde oarecum lui *el* [2], în sensul că obiectele

[1] Cf. şi rom. *al meu = stăpînul meu* în vorbirea oamenilor de serviciu: după cum, pentru femeile măritate, *al meu* nu poate fi decît 'bărbatul meu', atunci cînd vorbesc despre familie etc., despre lucruri, adică, în care soţul este aşa-zicînd mereu prezent, la fel, pentru oamenii de serviciu, *al meu = stăpînul meu* (iarăşi în chestiuni care aparţin la relaţiile dintre ei şi stăpînii lor). Să se compare lat. *noster* 'stăpînul'.

[2] Şi *acesta* indică tot pers. III (ca orice demonstrativ, ca nedefinitele etc.), dar, întrucît e mai 'apropiat' de subiectul vorbitor, seamănă oarecum cu pronumele de pers. II, căci indică o persoană căreia te poţi adresa imediat, fără nici o altă formalitate, tocmai fiindcă-i aproape.

depărtate sînt socotite ca absente, iar despre o persoană absentă subiectul vorbitor se poate exprima cu mai multă libertate decît despre una prezentă, poate da drum liber nemulţumirii sale.

Urmează, deci, că *acesta* se referă la cineva care este de faţă: — *Nu-i adevărat! zbieră văduva. Mi-a dat o vioară, e drept. Am un nepot care a ţinut-o încerce — vioară veche, spunea ă s t a (şi femeia, ciudat, avea aceeaşi ironie cînd pronunţase cuvîntul) şi voiam să-i fac plăcere* (NM, p. 155). Explicaţia dată de autor în paranteză arată cauza afectivă a apariţiei lui *ăsta* (pe care, dealtminteri, îl şi subliniază), aşa că nu-i necesară altă discuţie. Trebuie precizat numai, pentru înţelegerea celor spuse mai sus, că vorbele reproduse aici sînt răspunsul unei femei la acuzaţia pe care i-o aduce «Ţiganul», acuzaţie redată de mine la p. 113., ca exemplu pentru *dumneaei* (cu sens ironic şi întrucîtva familiar). Se vede bine legătura dintre diversele specii de pronume, cînd ele au valoare stilistică: indiferent de categoria gramaticală căreia îi aparţine, funcţia lor afectivă poate fi absolut identică. — *O aluzie ... prima aluzie la Jean Deleanu. La trădarea lui cu una din a s t e a!... Prima aluzie mai intimă la căsătoria dintîi!* (Răd II, p. 16). Sînt reflecţiile unui personaj din roman (Nory) la afirmaţia făcută de alt personaj (Dia), care spusese mai înainte, vorbind depre femei de condiţie modestă (ea e «boieroaică» mare), eventual suspectă: — *Da! Am experienţa femeilor a s t e a ... Femeile a s t e a mi-au adus un serviciu enorm în căsătoria mea ... dealtfel şi în altă împrejurare... urmă Dia.* (Chiar în aceste citate, *astea*, ca adjectiv demonstrativ pe lîngă *femeile*, exprimă oarecare dispreţ, deşi cu o nuanţă mult mai atenuată decît *astea* singur, din pasajul imediat precedent.)

În vorbirea obişnuită acest demonstrativ este utilizat la tot pasul. Cînd, de pildă, împotriva aşteptărilor noastre, sîntem puşi în prezenţa unui individ care s-a făcut vinovat de lucruri incorecte etc. şi a cărui proastă reputaţie o cunoaştem, exclamăm (surprinşi şi indignaţi totodată): *Ă s t a e?*[1] *Apoi îl ştim pe domnul (cîte parale face)!* De asemenea, cînd sîntem nemulţumiţi de alegerea făcută în persoana unui om despre care n-avem păreri favorabile: *Tocmai pe-a i s t a l-ai găsit?* sau *D-apoi cu - a i s t a n-ai să faci nici o ispravă!* (Bineînţeles, dispreţul, ironia etc. dau pronunţării întregii fraze, deci şi, mai ales, pronumelui intonaţia specială de care ne-am ocupat la timp.) Fem. *asta*, întrebuinţat singur, are valoare neutrală. Aşa se explică frecventa lui întrebuinţare şi totodată nuanţa stilistică pe care o poate avea (cf. cele spuse în § 3 despre *ale mele* etc.). Vorbirea populară şi, mai puţin, cea familiară recurg obişnuit la formula *una ca asta*, ori de cîte ori nu se precizează noţiunea în discuţie (imprecizia poate veni şi de la emoţie, în ipoteza unei întîmplări surprinzătoare, nenorocite ş. a.). Foarte numeroşi oameni culţi, care se feresc, probabil, de expresii populare, înlocuiesc pe *una ca asta* prin *aşa ceva* (şters şi chiar trivial). Alte cazuri de sens neutru al lui *asta* nu cred necesar să înregistrez. Să se compare doar o construcţie ca următoarea: *Ei na!, de unde ţi-a mai venit şi a s t a - n cap?* (Caragiale), care se bucură de o largă circulaţie.

§ 5. Cît despre *ăla, aia* etc., am spus deja că valoarea lor expresivă este şi mai mare (încercînd să explic pentru ce). Iată, mai întîi, exemple din vorbirea zilnică, pe care le alcătuiesc eu aşa fel, încît să semene, adică să fie paralele, cu cele date chiar acum pentru *ăsta* etc.: *Ă l a (a ş e a l a) a făcut blestemăţia? Nu mă mir!; Tocmai pe ă l a (a ş e a l a) l-aţi nimerit! Cine nu ştie că nu-i bun de nimic?* etc.

Din cauză că dispreţul pe care-l poate exprima pronumele demonstrativ al depărtării este mai puternic, limbajul familiar a ajuns să-l utilizeze foarte des cu sensul de 'golan', 'derbedeu, secătură' (despre bărbaţi) şi de 'uşuratică, stricată' (la adresa femeilor). De

[1] Sau, cu forma moldovenească a pronumelui: *Aista-i ...?*

fapt, se întîmplă ca subiectul vorbitor să se înşele (chiar cu ştiinţă sau cu voinţă), căci nu totdeauna oamenii la care se referă sînt în realitate aşa cum îi prezintă sau şi-i închipuie el. Acest amănunt n-are însă importanţă. În astfel de cazuri interesează numai atitudinea strict subiectivă a celui care vorbeşte, fiindcă ea, adică izvorul ei (nemulţumirea), îi dictează tonul, cuvintele, construcţiile etc. De ex.: *Un ă l a..., un prăpădit de amploiat, n-are chioară în pungă ...* (vorbeşte Jupîn Dumitrache). Eroul lui Caragiale se pune din punctul de vedere al poziţiei sociale: el, om cu stare, negustor, căpitan în garda civică etc., pe cînd celălalt, vorba lui, un «prăpădit». Dar dispreţul bogatului (am zice al burghezului) pentru cel sărac ar fi mult mai mic, dacă «ăla» nu s-ar fi făcut vinovat de o mare necuviinţă: s-a uitat tot timpul reprezentaţiei de la «Union» la soţia şi la cumnata lui Jupîn Dumitrache, încercînd să le facă curte. Evident că nici îndrăzneala lui Rică Venturiano (căci el este «prăpăditul») n-ar fi indispus, ea singură, pe Dumitrache, dacă n-ar fi fost întovărăşită de o situaţie materială atît de proastă (după părerea acestuia). Deci cele două cauze (una de ordin social sau teoretic, cealaltă de ordin strict personal) merg mînă în mînă, pentru a produce maximum de nemulţumire în sufletul eroului nostru. Înţelegem astfel ce bogat în tot soiul de nuanţe (intelectuale şi afective) poate fi acest simplu pronume *ăla*, care-i mai elocvent decît o întreagă descriere. Alt exemplu (imitat, pare-se, după cel precedent): *Un ă l a sclivisitu, monşer, din generaţia tînără* (AL, 4 oct, 1936, p. 7). Aici vorbitorul este indignat şi pentru motive personale («sclivisitul» se purtase, să zicem, obraznic etc.), dar şi pentru considerente de natură principială: în calitate de om matur sau, dacă vreţi, bătrîn, în orice caz aparţinînd la o generaţie prin excelenţă serioasă (cum sînt ... toate generaţiile trecute), el nu poate avea decît dispreţ pentru tineri, care, prin definiţie, trebuie să fie plini de cusururi şi de păcate! Sau: *Cunoaşte Cutcudache «nişte ă i a» care mănîncă după ... reţetă ...* (RB-R, p. 84), unde avem simplu dispreţ, foarte vizibil, dealtminteri, pentru oamenii care ţin regim alimentar.

Femininul *aia* (şi numai sub acest aspect fonetic)[1] are obişnuit înţelesul de 'femeie stricată; femeie uşuratică, dispusă în orice moment să-şi satisfacă plăcerile': *o aia* înseamnă exact acelaşi lucru ca 'o prostituată, o cocotă' etc. (tot aşa *una de alea* sau, cum se mai spune foarte des, *una d i n alea*). Ex. : *Boierul era şi el destul de bun şi avea drept să-şi ia o ibovnică pe plac, şi mai bine una de-a lor decît cine ştie ce paţachină de pe la Şantan, care să se ţină mare, cum* [sic!] *de vale la Mărculeşti, unde pălmaşii erau prigoniţi de o a i a* (Răd I, p. 81). Autoarea reproduce, oarecum însuşindu-şi-le, sub forma vorbirii indirecte, comentariile ţăranilor despre legăturile amoroase ale proprietarului lor cu o femeie din sat, care, dealtfel, nu era chiar ţărancă, întrucît tatăl ei făcea pe administratorul «boierului». Sau: *Femeile erau confidentele, prietenele lui, îi mai erau şi iubitele ... Femeile cinstite!... Nu s-ar fi apropiat de una din a l e a,... (Ibidem*, p. 367)[2]. Mai palidă este nuanţa peiorativă a lui *alea* în gura lui Jupîn Dumitrache, cînd spune: *Ba să am pardon! Ştiu eu ce vrei dumneata să zici ... Dar nevastă-mea nu-i d - a l e a, domnule.*

Nu totdeauna dispreţul predomină asupra altor stări sufleteşti, aşa că sensul lui *aia* sau, de astă dată, *aceea* apare mult atenuat. De pildă: — *Ce e cu adevărat între Ludwig şi ... a c e e a?* (VR, sept.-oct. 1935, p. 56: vorbeşte soţia lui Ludwig, întrebîndu-se despre relaţiile bărbatului ei cu o femeie, pe care o bănuieşte că i-ar fi amantă): aici personajul ezită (cf. punctele de suspensie), cînd trebuie să pronunţe numele femeii incriminate, nu pentru că nu i l-ar şti, ci pentru că numai unei femei cinstite, sincere faţă de tine etc. îi poţi spune cu numele ei. Avem şi aici dispreţ, din moment ce eroina presupune

[1] Urmează că valoarea afectivă aici în discuţie s-a născut în Muntenia.

[2] *Alea* este subliniat de autoarea însăşi, care vrea să atragă atenţia cititorului asupra semnificaţiei speciale a acestui cuvînt.

că între soțul ei și femeia aceea sînt legături nepermise, dar avem mai ales nemulțumire (și împotriva bărbatului), apoi resemnare, probabil și teama de a invoca numele propriu (cu nădejdea că, procedînd astfel, poate nu-i adevărat ce-și închipuie ea). Deosebirea dintre exemplul acesta și cele de mai sus iese la iveală și din înfățișarea pe care o are pronumele: acolo *aia* (și *alea*), aici *aceea*; acolo forma familiară și populară, deci vulgară și trivială (cu posibilități oarecum teoretice), aici forma literară, adică distinsă, potrivită cu starea sufletească a subiectului vorbitor, care nu izbucnește, indignat de cele ce bănuiește, ci suferă resemnat și discret.

Pronumele demonstrativ apare în locul unui substantiv și atunci cînd nu găsim repede, imediat, numele noțiunii, fie din cauza unei deficiențe momentane a memoriei, fie pentru că nu știm cum i se spune. Bineînțeles, subiectul vorbitor poate numai să afecteze un lapsus al memoriei sau ignorarea numelui. În asemenea cazuri intervine și intenția de a glumi, mai exact, de a obține anumite efecte. De pildă: *L-am întîlnit pe ... ă l a*[1], *cum îi zice? Ă l a nalt, cu capul mare cît dovleacul.* Iată și un citat propriu-zis: *Un motor ... cu niște a l e a albe, care se înșurubează* (AL, 6 iunie 1937, p. 13: autorul se pune în situația unui băiat de țăran care face pe *lift-boy*-ul și vorbește despre ascensor, cu diversele lui piese, ale căror nume nu le cunoaște). Sau: *Un ă l a cu clește voia să intre în vagon* (dintr-o schiță umoristică, al cărei autor am neglijat să-l notez: povestitorul știe cum se zice conductorului sau șefului de tren, dar nu vrea să-i spună titlul și recurge la pronumele *ăla*, care, prin lipsa lui de precizie, poate deștepta diverse imagini, fie comice, fie de altă natură). Cf. și *Dă-mi înscris pe Gagamiță ă l a, să nu-i uit numele ...* (Caragiale); *l-a strigat Gheorghe, ori Grigore c e l a ...* (AL, 26 apr. 1936, p. 7).

În chipul acesta n-a fost greu ca ambele pronume demonstrative să ajungă în vorbirea curentă niște cuvinte menite să exprime tot ce nu putem indica cu adevăratul nume, din cauză că acesta nu ne vine în minte. Se știe că oamenii cu mai puțină cultură, nedeprinși să mînuiască un vocabular mai bogat, preocupați de nevoile vieții zilnice și de aceea puțin atenți atît la lucrurile care ies din sfera preocupărilor obișnuite, cît și la modul cum le exprimă, întîmpină dificultăți mari în găsirea termenilor de care au trebuință, chiar cînd e vorba de noțiuni curente, și atunci îi înlocuiesc prin *acesta* și *acela* (cu toate formele lor din limba familiară și populară). Ex.: *s-o arăt de formă la unul din ă ș t i a* [medici!] *de nervi* (Răd II, p. 192). Evident că în astfel de împrejurări pronumele demonstrativ nu are nici o valoare stilistică, ci a devenit o simplă formă gramaticală (mai bine zis a redevenit, fiindcă din capul locului și pînă astăzi, în atîtea alte cazuri, el este un element strict gramatical)[2].

§ 6. Și pronumele n e d e f i n i t cunoaște des funcții stilistice. La baza lor stă sensul lui vag, nelămurit: prin simplul fapt că un obiect cu privire la care sîntem informați îl prezentăm (intenționat!) ca și cum n-am ști nimic despre el, fie înlocuindu-i numele printr-un pronume nehotărît, fie întovărășindu-l cu un adjectiv nehotărît, obținem efecte

[1] Sau, în dialectul moldovenesc, *pe ... ș e a l a* (așadar fără *a* inițial). La fel cu pronumele *acesta*: *Ai auzit? A murit ... ă s t a* (sau *i s t a*), *cum îl cheamă, frate?*

[2] Ex.: *alte alea* (HYST, p. 335), cu diverse nuanțe semantice, apoi mold. *toate cele(a); Eu, ca ă l a, cumnat mai mare, cum am zice ca și un frate* (Caragiale); *(Dar ailalți ce mai fac?...) —Sînt bine, cu munca, cu a l e a ...* (Br-V). Cf. și formula stereotip *vorba ceea*, atît de frecventă la Creangă, atunci cînd acesta «citează» (proverbe etc.) și atît de trivializată în vorbirea semidocților *(mi-am cumpărat și eu o pălărie, v o r b a c e e a; mă dusei și eu în oraș, v o r b a a i a). Ca cela* (și *ca ăla*) sînt adesea sinonime cu *ca prostul cela: am adormit ca un ă l a* (Gl, 14 iulie 1940, p. 2); *zic și eu c a (p r o s t u l) c e l a, că n-ar fi rău să fie bine.* Alt sens au *ca acela, ca aceea* în turnura populară bine cunoscută și întrebuințată de Creangă: *unde nu dă o căldură ca a c e e a* (adică 'mare, grozavă, ca aceea pe care o știu eu ori o știm cu toții'). Aceste uzuri le studiază J. Byck, „Bull. lingu.". VII, p. 144 urm.

stilistice. De ce prezentăm un obiect cunoscut drept ceva necunoscut? Pentru că sîntem nemulţumiţi, şi această stare sufletească ne îndeamnă să micşorăm, cu voinţă, importanţa obiectului care ne-a produs nemulţumirea. Căci asta însemnează întrebuinţarea pronumelui nedefinit în locul sau înaintea numelui: reducem valoarea obiectului pînă la minimum, pînă la înglobarea lui într-o masă anonimă, neprecisă.

Cînd ne-am ocupat de substantiv, am arătat că un nume propriu poate fi tratat ca unul apelativ şi, în consecinţă, apare însoţit de adjectivul nehotărît *un, o*. Mai cu seamă forma negativă a acestuia ne întîmpină adesea: *nici un, nici o*. La exemplele date acolo din vorbirea familiară şi populară adaug acum cîteva găsite în limba scrisă: *Nu e vorba de n i c i u n e l şi de n i c i o e a* (AL, 24 apr. 1938, p. 15: autorul vorbeşte despre romanul *Ea* al lui Ivan Bunin şi, introducînd pe cititor în atmosfera cărţii, anunţă că, deşi titlul sună cum vedem, n-avem a face cu un erou, *el*, şi cu o eroină, *ea*) [1]; *Cine e Lică, pretinsa lor rudă? Ştie Nory cam cine e, de ce se dă drept ruda lor? Nory nu ştie de nici o rudă, de n i c i u n L i c ă* (Răd II, p. 90) [2].

Întrebuinţat singur (sub forma *unul, una*), acest cuvînt exprimă foarte clar dispreţul, adică nemulţumirea subiectului vorbitor. Bineînţeles, dacă momentul psihologic cere asta. Căci *unul, una* apar extrem de des în vorbire cu simpla lor valoare gramaticală, fără nici o nuanţă stilistică. Cînd nu ştim, într-adevăr, nimic despre cineva, nu-i cunoaştem nici măcar numele, şi totuşi trebuie să vorbim despre dînsul, este clar că nu-i putem spune decît *unul, una. A venit u n u l, nu ştiu cum îl cheamă, vrea să vorbească cu D-voastră; Cînd am intrat în casă, am dat peste u n a, îmbrăcată prost, care aştepta şi ea.* În astfel de exemple, *unul* şi *una* pot fi înlocuite prin *cineva*, care, oricum l-am utiliza, nu poate exprima o nuanţă afectivă [3]. Dacă ne gîndim însă la o persoană cunoscută, ba încă bine cunoscută, şi, fie că-i spunem numele, fie că nu i-l spunem, recurgem la pronumele nedefinit, valoarea stilistică a acestuia apare numaidecît: *Ai auzit de u n romancier Ionescu?* [4] *Habar n-am de el* (sau *i-am citit şi eu un roman grozav de slab!*). Sau mai «tare»: *Am citit un roman de u n u l I o n e s c u (mi se pare că aşa-i zice). Nu mi-a plăcut deloc.* Această de a doua construcţie conţine pronumele nehotărît sub forma lui întreagă, deşi după el urmează imediat numele propriu. Ne-am aştepta să avem *un Ionescu*, nu *unul Ionescu*. Se zice şi aşa, dar cu sens deosebit: *un Ionescu* însemnează 'unul dintre mai mulţi Ioneşti' (aşa cum *un om* are sensul de 'unul dintre toţi oamenii de pe lumea aceasta'), *unul Ionescu* arată că-i vorba despre un a n u m i t Ionescu. De ce numele propriu este precedat totuşi de forma substantivală şi nu de cea adjectivală a pronumelui? Fiindcă, la început, s-a zis: *am vorbit cu unul* (al cărui nume subiectul vorbitor nu-l cunoaşte sau nu-i sigur că-l cunoaşte, dar ţine să-l spună, ca să vadă dacă-i aşa, să capete confirmarea partenerului etc., şi de aceea, după ce a întrebuinţat pronumele articulat, potrivit normei gramaticale, dă şi numele, presupus de el, al personajului) ... *Ionescu*. Între *unul* şi *Io-*

[1] În acest citat avem un pronume personal, nu un substantiv, dar valoarea sintactică a pronumelui este aceea a unui substantiv, nu numai pentru că orice pronume adevărat este, din punct de vedere sintactic, identic cu un substantiv, ci şi pentru că, în cazul de faţă, *el* este egal cu un nume propriu, tot aşa *ea* (ca şi cum am spune *Petru şi Maria*).

[2] Aici *nici un Lică* pare a fi atras de *nici o rudă* (numele propriu *Lică* este asimilat cu apelativul *rudă* dinaintea lui) — Sub aspectul afirmativ *un* poate sta şi înaintea unui numeral, spre a arăta aproximaţia: *u n douăzeci de lei, u n cinci sute de lei* etc. (în vorbirea cam periferică). Interesant este că formula se găseşte în italieneşte: *un quaranta lire* (M. RUFFINI, *Verso una nuova grammatica*, Milano 1939, p. 7).

[3] Cf. şi *(Cunoaşte acum şi pe părinţii lui Nicuşor) tatăl, u n u, gros, negru, păros, cu o mutră aspră* ... (Br-V), unde *unu* însemnează 'un om, un individ' (cu uşoară nuanţă peiorativă, care izvorăşte mai mult, poate exclusiv, din descriere).

[4] Pun un nume fictiv, spre a nu ... trezi susceptibilităţi. (Presupunem, negreşit, că acest romancier este foarte cunoscut, ba chiar şi apreciat!).

nescu a existat, la început, cînd construcţia era pur gramaticală, o pauză, şi încă mare: subiectul vorbitor se oprea, după *unul*, ca să-şi aducă aminte numele. Şi astăzi se face pauză între cele două cuvinte, dacă situaţia (subiectivă sau obiectivă) se prezintă cum am descris-o. Cînd vrem să ne arătăm însă dispreţul faţă de *Ionescu*, pe care-l indicăm întîi prin pronumele nehotărît *unul*, pauza poate dispărea sau chiar dispare (după cum intenţiile noastre ironice sînt mai pronunţate sau mai puţin pronunţate).

Unul, una pot avea şi alte valori stilistice. În *Na!, asta-i încă u n a* (Creangă) pronumele însemnează 'necaz, belea' (s-a rupt capătul oiştii de la căruţa lui moş Nichifor), pe cînd în *(Cine ţi-a vîrît în cap şi una ca aceasta) acela încă-i u n u l* are sensul de 'prost, mintos (ironic), berechet'. Înţeles vag şi totuşi expresiv (cf. *acela*, § 5) găsim apoi, în mai largă măsură, la *una* (neutral) din formula, iarăşi frecventă în vorbirea populară şi familiară: *Ştii u n a, moş Luca ...; ştiu u n a şi bună (: Să-mi slujesc stăpînul cu dreptate)*, ambele la Creangă. Povestitorii de anecdote, de « bancuri» etc. anunţă de mai înainte pe ascultători cu formula *una bună*, căreia-i lipseşte însă expresivitatea semenelor ei populare. Să se compare şi *una alta, din una alta* etc., unde cele două nedefinite mai des întrebuinţate apar împreună. Un exemplu elocvent, care arată clar semnificaţia amîndurora, este: *n-apuc bine a scăpa de u n a şi dau peste a l t a* (Creangă). Cf. şi *(Care om n-are slăbiciune de ceva?) Unul de u n a, altul de a l t a* (Br-V). Iată şi un citat pentru *una bună: ... la fiecare dată le rezerva «u n a b u n ă», aceeaşi...* (Răd I, p. 222; vezi şi p. 360, cu formula tot în ghilimele). Chiar cînd se întrebuinţează la tot pasul, acest pronume îşi păstrează forţa expresivă, cum probează formule ca *i-am dat u n a; ţi-oi trage u n a acuş!* etc., unde *una* stă pentru 'o palmă, o lovitură'.

§ 7. Şi *altul, alta* au, în condiţii oarecum asemănătoare cu cele arătate la *unul, una*, valoare afectivă. Deşi se referă tot la pers. III, deci la obiecte absente, acest pronume se poate întrebuinţa şi cu privire la cineva prezent. Să ne închipuim că discutăm cu mai mulţi prieteni şi că părerile noastre nu sînt aprobate de toţi: după ce unul ne-a întrerupt, făcînd o obiecţie, sîntem întrerupţi de-al doilea, al treilea etc. Acest lucru ne poate enerva, fie pentru că nu ne place să fim contrazişi, fie pentru că obiecţiile ni se par copilăreşti etc. Atunci exclamăm, nemulţumiţi, la întreruperea adversarului al doilea sau al treilea: *altul!* Acest cuvînt cu înţelesul după împrejurări (adică după intensitatea supărării noastre), *alt ignorant, alt caraghios, alt prost* etc. Graţie faptului că nu precizăm ce vrem să spunem (şi din cauza pronumelui n e h o t ă r î t, dar şi fiindcă-l întrebuinţăm singur), semnificaţia lui *altul* poate fi bogată şi variată în nuanţe stilistice.

Sub forma-i feminină *alta*, acest pronume apare şi mai des, căci pe de o parte poate fi întrebuinţat la fel cu masc. *(altul)*, cînd se referă la femei, pe de alta însă are valoare neutrală [1]. Astfel în vorbirea familiară şi populară românul utilizează neobişnuit de des pe *alta* (de obicei ca exclamaţie) cu sensul de 'altă poznă, altă bazaconie, altă comedie', în special cînd este surprins , nemulţumit etc. de o veste sau de o întîmplare care-l priveşte de aproape şi care vine după una similară precedentă. De pildă (în dialog): *Ştii că plec la vînătoare* (spune soţiei soţul, care de-abia s-a întors dintr-o călătorie sau de la o distracţie). *Ei, a l t a, acuma* (răspunde soţia, surprinsă şi enervată în acelaşi timp). Tocmai fiindcă pronumele apare singur şi, deci, în locul lui ascultătorul poate pune orice substantiv, valoarea stilistică este neobişnuit de mare: ecoul trezit în sufletul partenerului are tot felul de nuanţe [2].

[1] O particularitate sintactică a limbii noastre, care o deosebeşte de celelalte idiomuri romanice. Cf. *(ace)asta, aceea, una*, deja discutate.

[2] Cf. *L-am prins cu a l t a mai boacănă* (Caragiale), unde, în ciuda determinantului atît de expresiv nu simţim prea lămurit sensul afectiv, probabil, pentru că lipseşte 'exclamaţia'.

Şi alte limbi cunosc această întrebuinţare a pronumelui nehotărît, corespunzător rom. *altul, alta*. Cf. ital. *eccone un' a l t r a* (cuvînt cu cuvînt 'iată alta la fel, dintre cele de care am mai avut'), despre un lucru neplăcut, fr (dial.) *autre* 'diable; cochon'[1], pentru care v. LEO SPITZER, *Le français moderne* III, p. 182—184 (printre alte exemple franţuzeşti, autorul dă şi pe *ça n'a pas d' a u t r e importance; c'est un a u t r e idiot!*, unde *autre* are de asemenea valoare expresivă sau intensivă, dar se explică, mai degrabă, ca produs al unei comparaţii: *c'est un autre idiot!* însemnează 'a l t idiot, decît cel pe care-l ştim', adică un 'idiot de altă specie'; explicaţia s-ar potrivi, în parte, şi pentru rom. *altul*) [2].

§ 8. Privitor la celelalte pronume nedefinite este sigur că se pot găsi mai multe fapte asemănătoare, adică uzuri stilistice, chiar dacă eu am înregistrat unul singur. Se ştie că *fiecine, fiecare* şi *fiece* au diverse variante, printre ele *fitecine, fitecare* şi *fitece* (care, judecînd după citatele din *Dicţ. Acad.*, s. v. *fie-*, par a fi exclusiv muntenești). Faţă de primele, mult mai răspîndite şi consacrate de tradiţie ca forme literare, acestea reprezintă o excepţie, la fel cu toate cuvintele şi construcţiile care au caracter regional, fiindcă nu se bucură de o mai largă răspîndire. Urmează că, în gura unui român care le cunoaşte din auzite, dar nu le întrebuinţează obişnuit, aceste variante pot avea o nuanţă stilistică (potrivit normei, menţionată des în cursul discuţiilor noastre, că tot ce se abate de la limba 'normală', 'regulată' are sau poate avea valoare afectivă, expresivă). Şi, într-adevăr, am auzit, tot printre munteni [3], dar acolo unde (ca la Buzău) formele curente ale acestui pronume sînt *fiecine, fiecare* şi *fiece*, spunîndu-se *fitecine* etc., cu sens ironic (glumă sau satiră). Astfel, vorbind despre cineva care se consideră superior altora (prin poziţie socială, avere, inteligenţă), cel nemulţumit de această atitudine zice: *Crezi că N. este un f i t e c i n e ?!; Parcă N. se poate mulţumi cu f i t e c e (lucru), ca unul de-alde noi?!* Ironia rezultă şi din ton, dar şi din întrebuinţarea acestei forme pronominale neobişnuite în alte împrejurări. (Căci în exemple ca cele date aici nu se întîlnesc variantele normale *fiecine* şi *fiece*.)

[1] La sensul 'diavol' va fi intervenind şi ideea de tabú: teama omului simplu de a spune pe nume fiinţelor primejdioase.

[2] Vezi şi cele spuse despre *unul, una* (§ 6). Să se adauge *am mai auzit u n a !* foarte frecvent în vorbirea populară şi familiară, apoi *asta încă-i u n a !* Ambele construcţii pot fi puse, în ce priveşte valoarea lui *una*, alături de *alta!* Dealtfel aceste două pronume apar des în construcţii oarecum fixe: *am mai vorbit de u n a, de a l t a; p î n ă u n a a l t a sîntem siliţi să răbdăm* (AL, 27 oct. 1935, p. 3). Se ştie că *unealtă* provine din *una alta*, şi anume din pluralul *une alte* = *unele (şi) altele*. Cf. pop. *n-avem nici de u n e l e*, pop. şi fam. *am eu a l t e l e pe cap acuma* etc. Poate că şi rom. *altul* are sensul de 'prost' în *vezi de a l t u l !* 'şterge-o!, pleacă' (adică 'încearcă să păcăleşti alt prost, că pe mine nu poţi').

[3] Asta ar fi o dovadă că *fi(e)tecine, fi(e)tecare* etc., pe care *Dicţ. Acad.* le califică drept învechite, au existat pretutindeni în Muntenia, dar, cu vremea, au dispărut din unele regiuni. În această ipoteză, nuanţa stilistică vine de la caracterul lor arhaic, nu de la cel dialectal (în fond, nici o deosebire: fie arhaice, fie dialectale, astfel de forme sînt rare, deci 'anormale', 'neregulate', şi atîta ajunge pentru ca ele să devină expresive, tocmai prin faptul că diferă de cele 'normale', 'regulate').

CAPITOLUL IV
NUMERALUL

§ 1. Un fapt interesant, care, din cauza originii lui, aparţine însă numai limbii vorbite şi scrise a oamenilor culţi, este întrebuinţarea numeralului cardinal *unu*, sub această formă (substantivală!), chiar atunci cînd după el urmează imediat numele noţiunii. Ex.: *Familia lui reumatică, alcătuită din u n a nevastă şi patru plodani* (LR, 20 aug. 1938, articol de Virgil Gheorghiu)[1]. Procedeul acesta nu-i uzitat în vorbirea obişnuită, dar a devenit o adevărată normă în limbajul comercial (şi în cel administrativ, dacă se referă la chestiuni economice, cu cifre şi socoteli), unde existenţa lui se datoreşte, în primul rînd, necesităţii (de ordin tot material, adică financiar), de a evita confuziile între *o* şi alte numerale. A intervenit probabil, şi un fapt de natură pur lingvistică: singurul numeral cardinal cu aspect dublu (adjectival: *un, o* şi substantival: *unu, una*) este acesta, toate celelalte avînd o singură formă (pentru ambele funcţii)[2]. Valoarea expresivă (care-i totdeauna ironică: cel care spune *una nevastă* o spune în glumă), provine şi de la 'anormalitatea' aspectului gramatical, dar şi, mai ales, de la imaginea care se deşteaptă în mintea ascultătorului, datorită împrejurării că se pun membrii unei familii omeneşti pe acelaşi plan cu obiecte negociabile (de pildă capete de vite şi alte mărfuri similare). Totodată acest mod de a vorbi aminteşte procesele-verbale, cu atmosfera şi stilul lor caracteristic, încheiate de organele poliţieneşti inferioare: *Ne-am transportat la faţa locului şi am constatat că averea susnumitului constă din una casă de locuit, una şură ...* [3].

O formulă asemănătoare (prin originea, ca şi prin efectele ei) este aşezarea numeralului după substantivul care arată obiectele numărate (chestiune mai mult de sintaxă). Deoarece în limbajul comercial se spune *lei două sute, sticle de vin trei sute cincizeci* etc., se spune, cu intenţii glumeţe, şi *elevi douăzeci (am intrat în clasă şi am găsit elevi douăzeci) locuitori cinci mii (oraşul X. are boi şapte sute, porci o mie cinci sute şi locuitori cinci mii)* etc. Astfel de construcţii apar însă mult mai rar decît cele precedente.

§ 2. Trebuie amintită de asemenea înlocuirea ordinalului prin cardinal: *capitolul cinci, anul doi* etc. (în loc de *capitolul al cincilea, anul al doilea* etc.). În vorbirea (cred că

[1] Cf. şi *Aşadar u n a lume s-a cam supărat* (Azi, 10 martie 1940, p. 8), unde intenţia satirică se manifestă exagerat. Aici *una* poate fi interpretat şi ca pronume nedefinit.

[2] În ce priveşte nevoia de a evita confuziile (mai ales în scris, de pildă în telegrame de afaceri), să se compare *patrusprezece* pentru *paisprezece*, *şasezeci* pentru *şaizeci* etc. Şi fără să fie vorba de un amestec propriu-zis cu alte numerale, *una* este mai clar decît *o* (din cauză că are două silabe, tot aşa *p a t r u sprezece, ş a s e zeci)*.

[3] Trebuie precizat, ceea ce rezultă, dealtfel, din discuţia de pînă aici, că numai femininul numeralului *un, o* capătă, în condiţiile arătate, forma substantivală. Masculinul rămîne sub aspectul lui adjectival (*un grilaj, un beci* etc., nu *unu grilaj, unu beci* etc.). Această deosebire se datoreşte, probabil, originii s c r i s e a procedeului: *o* poate fi uşor schimbat în altă cifră (de către cel ce ar avea interes să-l schimbe), pe cînd *un* nu. Iar forma scrisă a ajuns vorbită, în sensul că cititorul unei telegrame, al unui proces-verbal sau inventar a pronunţat numeralul aşa cum era scris, nu cum există în vorbire.

şi în scrisul) tinerilor (elevi, studenţi etc.), apoi în aceea a militarilor *(compania trei, plutonul patru, bateria doi)*, modul acesta de a se exprima este 'normal', prin urmare lipsit de orice valoare stilistică. Dimpotrivă, pentru oamenii care întrebuinţează, în astfel de cazuri, numeralele ordinale, aşa cum prescrie gramatica, pe baza uzului consacrat prin tradiţie, această formulă sintactică poate avea o semnificaţie specială, poate fi, adică, utilizată cu intenţii stilistice (ironie). Cît despre origine, cred că trebuie s-o căutăm tot în stilul comercial, unde prezenţa ei se explică prin nevoia (iarăşi de natură economică: economisirea timpului şi, deci, a banilor) de a scurta vorba, de a întrebuinţa numai materialul lingvistic strict necesar pentru a se înţelege. A contribuit, cu siguranţă, la răspîndirea construcţiei şi limbajul militar, unde, foarte probabil, ea s-a născut independent de orice influenţă din afară, şi pentru motive analoage: în timpul serviciului (instrucţie, marşuri etc.) se impune cît mai multă acţiune, aşadar cît mai puţină vorbă. Cum se face că procedeul s-a generalizat, cel puţin printre tineri? Numeralul cardinal este mai concret, căci arată cu adevărat n u m ă r u l obiectelor pe care ai impresia că le vezi unul cîte unul, pe cînd cel ordinal indică l o c u l ocupat de un obiect într-o grupă de obiecte identice (ideea de număr există şi aici, dar e ştearsă, cade pe un plan secundar în comparaţie cu aceea de 'ordine') [1]. Afară de asta, numeralul cardinal, graţie faptului că serveşte la numărătoarea obiectelor de tot felul, are o întrebuinţare mai largă decît celelalte, aşa că vine mai lesne în conştiinţa subiectului vorbitor, care, de aceea, este dispus, cîteodată poate silit, să se folosească de el în locul celui ordinal, dacă nu rezultă din aceasta nici un inconvenient în legătură cu înţelegerea celor ce vrea să spună.

§ 3. Vorbirea populară şi cea familiară se servesc la tot pasul de cîteva formule în care intră, sub forma lor feminină, dar cu înţeles neutral, primele două numerale din seria cardinalelor şi care, deşi devenite clişee, prin fixitate, ca şi prin marea lor frecvenţă, continuă să aibă o mare valoare expresivă. Ex.: *... şi u n a - d o u ă, la pupăză; (flăcăul era chitit la locul său) şi nu se da c u u n a, c u d o u ă; şi n i c i u n a, n i c i d o u ă (o dată începe a bate la poartă)*, toate din Creangă. Pretutindeni funcţia este adverbială (de mod), iar sensul, după împrejurări, 'mereu, repede, imediat'. Punctul de plecare îl constituie « numărătoarea »: 'cît ai zice una, două', adică în foarte scurt timp, sau (dacă construcţia e negativă) 'nici cît ai număra de la una pînă la două', eventual 'fără să spună măcar una-două', 'fără nici o introducere, brusc'. Trebuie să avem în vedere şi altceva. Cu toate că nu putem preciza totdeauna ce noţiune reprezintă numeralul (şi oricare alt cuvînt formal) sub aspectul lui neutral, în cazul de faţă cred că intervine ideea de 'vorbă': *nici una, nici două* este simţit ca echivalent al lui 'nici o vorbă' (= 'nici o vorbă, nici două vorbe' sau 'nici aşa, într-un fel [= una!], nici altfel [= două]'). Situaţia se prezintă asemănător, poate chiar identic, la *nu se da cu una, cu două*. Noţiunea pură de număr apare numai la *una-două*, fără să avem toată siguranţa că, măcar în anumite condiţii, subiectul vorbitor nu se gîndeşte, o clipă, la un obiect determinat, pe care-l 'numără'.

Mai puţin expresive sînt *d i n d o u ă u n a: ori tu mă iubeşti ... ori nu ...* (Caragiale) *şi u n a - i u n a, d o u ă îs mai multe* (Creangă), deşi ultima, foarte răspîndită (în momente

[1] La o influenţă din partea limbii franceze, unde în mod obişnuit numeralul cardinal se întrebuinţează mult mai des decît cel ordinal (de pildă numele suveranilor este, de la al II-lea înainte, urmat de cardinal, nu de ordinal, ca la noi), nu ne putem gîndi, pentru că fenomenul se explică suficient în chipul arătat aici, prin mijloacele proprii ale limbii noastre (adică, în fond, cu ajutorul momentului psihologic, a cărui expresie lingvistică poate fi identică pretutindeni, fiindcă el însuşi este identic în toate părţile). Cf. KARIN RINGENSON, *Le rapport d'ordinaux et de cardinaux dans les expressions de la date dans les langues romanes*, Paris 1934. Şi alte limbi cunosc fenomenul, care s-a gramaticalizat (v., de pildă, W. HAVERS, *Handbuch der erklärenden Syntax*, p. 116).

de enervare etc.), mai ales la țară și la periferia orașelor, poate sta, fără să pălească, alături de precedentele.

Dintre celelalte numerale interesant este *o dată*, în construcții ca acestea: *Și atunci, o d a t ă se suie în pod (și coboară de-acolo un căpăstru); Ș-o d a t ă cheamă spînul pe Harap-Alb; o d a t - o și halește și nu zice nimica* (Creangă). Înțelesul acestui numeral, pus de gramatici în grupa 'adverbialelor', este aici cel originar, adică etimologic:' singură dătătură' [1], 'săvîrșirea o singură dată a acțiunii', deci 'săvîrșirea ei în timpul cel mai scurt'. De aici nuanța mai mult, poate chiar exclusiv, modală, care implică și energie, pe lîngă iuțeală: un lucru făcut d i n t r - o d a t ă (= dintr-o singură lovitură etc.) și, bineînțeles, făcut cum trebuie, presupune vigoare, pricepere etc. din partea autorului. Așa-mi explic eu marea expresivitate a acestui simplu numeral, mai cu seamă în tovărășia unor substantive ca *om, femeie, bărbat, flăcău* etc. [2] (cînd ele reprezintă oarecum specia respectivă, 'ideea', noțiunea ideală). *O dată om* se spune, foarte des, și în vorbirea familiară, nu numai în cea populară, despre un exemplar uman desăvîrșit, care a fost din capul locului (= dintr-o dată, de la naștere, din clipa cînd a apărut pe lume) reușit și definitiv [3]: 'autorul' lui n-a mai avut nevoie să revină, spre a-l corija și perfecționa. S-a zis, la început, cu siguranță, despre obiectele lucrate de om, în primul rînd despre cele « turnate » [4], la care operația turnării dura, într-adevăr, foarte puțin (se făcea o d a t ă = dintr-o dată) și, mai ales, putea reuși, în chip desăvîrșit, din primul moment ('din prima lovitură' = = 'din prima d a t ă'). Cf. la Creangă: *fii o d a t ă bărbat și nu-ți face voie rea.*

Sinonime afective cu *o dată om, o dată femeie* etc. sînt *un om și jumătate, o femeie și jumătate.* Asemănarea lor nu se reduce la factorul semantic, ci are și un temei formal: *jumătate*, deși substantiv, exprimă o noțiune numerică (de cantitate, dar o cantitate precisă, la fel cu numerele propriu-zise) și de aceea este simțit ca numeral. Sinonimia acestei expresii cu precedenta a dus la contaminarea lor: *om, o dată și jumătate* (zice Conu Leonida). În ciuda (sau, mai degrabă, din pricina) exagerării ('un om și jumătate' este, matematic vorbind, mai mult decît 'o dată om'), această formulă n-are expresivitatea celei precedente [5].

[1] Știu că acest cuvînt este ca și neexistent, căci nu-i cunoscut mai de nimeni, dar mi se pare foarte potrivit pentru redarea ideii mele.

[2] Oamenii culți întrebuințează și pe *filozof, doctor, inginer, profesor, ministru* etc., așadar orice substantiv care exprimă și o calificare (la fel cu adjectivele).

[3] Să se compare sinonimul trivial *fătat*, nu *c ... t.* Creangă are *fătat, nu ouat.*

[4] Cf. expresiile, atît de numeroase, în care figurează acest adjectiv, cu sensul de 'perfect': *haină turnată* (= haină care stă pe corp cum stă în forma pregătită de mai înainte metalul topit). Aceeași imagine la *leit*, sinonimul lui slav.

[5] În construcțiile discutate la « Pronume » (capit. III, § 6), *unul, una* ar putea fi, cîteodată, interpretate și ca numerale.

CAPITOLUL V
VERBUL

Dată fiind bogăţia flexionară a acestei părţi de vorbire, ne aşteptăm să întîlnim multe fapte de ordin stilistic. Aşa şi este. Pentru a le sistematiza, se impune să le separăm, după forma la care se referă. Marea lor majoritate constau în s c h i m b ă r i d e p e r s o a n ă, d e n u m ă r, d e t i m p şi d e m o d. Dacă ne amintim că izvorul fenomenelor stilistice este tocmai abaterea de la normele strict gramaticale, constatarea noastră pare mai mult decît firească.

§ 1. Despre înlocuirea unei p e r s o a n e prin alta am vorbit şi la « Pronume » (capit. III, § 2). Cum între pronumele personal şi subiectul acţiunii exprimate de verb există o legătură atît de strînsă, încît nu ni le putem, de obicei, închipui despărţite, este logic să ne ocupăm de schimbarea persoanei şi la studiul pronumelui şi la acela al verbului. Acolo am arătat cum pers. I devine, în cursul povestirii, pers. II şi cum aceeaşi persoană este înlocuită prin numele sau 'titulatura' subiectului vorbitor, aşadar prin pers. III. Aici mă voi opri asupra altui aspect al acestui din urmă fenomen: substituirea pers. I prin pers. III, atunci cînd vrem să dăm spuselor noastre un caracter general, oarecum filozofic, valabil pentru orice om în condiţii similare [1]. Astfel, dacă cineva este ocupat, mai ales se sileşte să termine un lucru început, şi este tulburat de un copil sau de un adult mai tînăr, îşi exprimă nemulţumirea cam în chipul următor: *Nu-şi vede omul capul de treabă, şi lui îi arde de vorbă* (sau ... *şi el îţi îndrugă verzi şi uscate*). *Omul* stă pentru *eu*, deci verbul se află la pers. III (singular, cu valoare generală) în loc de pers. I. Dar schimbare de persoană avem şi în partea a doua a frazei , unde *el (lui)* ţine locul lui *tu (ţie)* şi face necesară prezenţa formei de pers. III a verbului. Această schimbare trebuie considerată drept urmarea logică a celeilalte: dacă subiectul vorbitor recurge, în ce-l priveşte pe dînsul, la pers. III, adică la persoana care se potriveşte oricui, ca avînd ori putînd avea şi sens general, acelaşi lucru se cuvine să facă şi cu pers. II, să dea, adică, şi acesteia o valoare oarecum generală. Cred însă că a mai intervenit ceva, de natură mai puţin intelectuală, anume jena subiectului vorbitor de a mustra direct pe partenerul său inoportun. Cînd vorbim cu cineva, sîntem stăpîniţi, nu numai fără să vrem, ci şi fără să ne dăm seama, de o tendinţă pe care, în lipsa altui termen, aş numi-o altruistă: căutăm să ne apropiem sufleteşte de convorbitorul nostru, să-l menajăm, să fim politicoşi cu el etc. Această tendinţă ne împiedică, cel puţin în anumite momente, să supărăm ori să jignim pe cel cu care discutăm, chiar dacă avem dreptul să-l punem, cum se zice, la locul lui. Întrebuinţînd pers. III, mai bine spus, evitînd pers. I, cînd e vorba de noi, şi pers. II, cînd

[1] Să se compare p r o v e r b e l e şi m a x i m e l e, unde figurează de asemenea pers. III, deşi ele sînt, de regulă, produse individuale (aşa că cel care le-a formulat întîia oară ar fi trebuit să se folosească de pers. I): rodul unor observaţii, constatări etc. personale capătă formă generală (pers. III), pentru întărirea adevărului pe care-l exprimă.

e vorba de el, satisfacem într-o măsură aproape egală ambele nevoi din momentul acela: nevoia de a ne arăta nemulțumirea și pe aceea de a menaja, în măsura posibilului, partenerul.

Tot pers. III apare, fie în locul pers. I, fie în locul pers. II (singular sau plural), atunci cînd o întîmplare neplăcută, de care e vinovat și subiectul vorbitor (resp. partenerul lui), o greșeală etc. provoacă nemulțumirea noastră. Nu spunem, de pildă, *așa-ți trebuie, dacă n-ai minte*, ci *așa-i trebuie omului, dacă n-are minte;* sau (referindu-ne la noi înșine): *dacă nu-și caută omul de treabă, așa să pățească* (în loc de *dacă nu-mi caut de treabă, așa să pățesc*). Explicația psihologică dată mai sus se potrivește întocmai și aici.

În limbajul cazărmii constatăm o schimbare de persoană cam curioasă, în comparație cu cele analizate pînă aici (și totodată ținînd seamă de normele gramaticale). Din cauză că persoana cel mai des întrebuințată în mediul militar este a doua singular [1], există, în mod logic, tendința de a răspîndi uzul acestei persoane, de a o utiliza și în cazul cînd ar trebui alta (anume pers. III). De ex.: *Care ești acolo?* Așa se întreabă obișnuit la armată (întrebarea o pune fie santinela, fie un gradat, fie altcineva, care se află în situația de a întreba, de a se informa despre prezența unui străin, fără drept de a intra în curtea cazărmii, într-o cameră de serviciu etc.). Sau: *Care ai de reclamat ceva ieși la raport!* În construcții ca acestea n-avem numai schimbare de persoană (interogativul sau relativul *care* cere, gramatical vorbind, totdeauna pers. III, la fel cu *acesta* și *acela*, cu pronumele nehotărîte etc.), ci și schimbare de pronume. Într-adevăr, ar trebui *cine* în loc de *care* [2]. Din cauza marii circulații de care se bucura o asemenea formulă în mediul cazon, ea devenise acolo o adevărată construcție gramaticală. Valoare stilistică nu putea avea decît pentru oamenii din afara acestui mediu, care nu erau deprinși cu ea. Astfel, cînd un scriitor (sau un povestitor obișnuit, un subiect vorbitor oarecare) vrea să ironizeze pe un militar sau vrea să caracterizeze o situație în legătură cu viața militară, recurge, între altele, și la acest procedeu stilistic. Se pare că există și civili care vorbesc așa, probabil oameni care, prin poziția lor, prin funcția sau ocupația lor, sînt deprinși să comande, întocmai ca militarii [3]. Căci găsesc un exemplu de acesta în Act, p. 320, unde vorbește un medic: *A mai promis el* [doctorul Strugureanu] *tuturor biliargiilor și clienților lui Nae și Dumitru cîte o «consultație gratuită», dacă fac dovadă că asistă la festival. «C a r e a i ceva la piept sau t e s u p ă r ă ficatul, c a r e n u v e z i bine de departe sau n-auzi, c a r e s u f e r i de picioare sau de rîie, t r e c i pe la mine să te «examinez» fără parale», a îndemnat el lumea.*

[1] Se înțelege de ce: «superiorii» dau tot felul de comenzi și ordine, fac observații, critici etc. «inferiorilor», cărora li se adresează, evident, cu pers. II (și anume cu singularul acesteia, fiindcă mai des raporturile sînt de la individ la individ).

[2] Deși amănuntul nu interesează discuția de față, cred util să arăt de ce trebuie *cine* și nu *care*. *Cine* are valoare generală: *Cine fură azi un ou, mîine fură un bou* (= o r i c i n e, tot omul care se găsește sau se poate găsi într-o astfel de situație). *Care* presupune existența unui număr limitat de obiecte, despre care știm ceva de mai înainte *(care dintre voi; care din cei trei* etc.). De aceea, teoretic cel puțin, întrebarea cu *care* este precedată de una cu *cine:* întîi sînt în necunoștință completă a situației și de aceea întreb cu *cine* (pronumele mai general, fiindcă-i mai nedefinit) și, după ce am căpătat un răspuns, care mă lămurește într-o anumită măsură, dar nu destul, pentru ca să devină de prisos o nouă întrebare, mă folosesc de interogativul *care*.

[3] În momentul cînd am redactat această parte a lucrării mele nu apăruse vol. I din ALR I, a cărui hartă cu nr. 200 arată că vorbirea populară cunoaște în largă măsură acest fenomen (*care* interogativ, iar verbul la pers. II singular sau chiar plural). O imitație a stilului cazon, desăvîrșită, deși cu exagerările impuse de intențiile umoristice ale autorului, găsim în schița lui Tudor Mușatescu, intitulată *Cazona* (Gl, 19 mai 1940). Reproduc cîteva fraze, care arată că se schimbă nu numai persoana, ci și numărul, într-o ... admirabilă neorînduială: *Mahomedanii, care ești ... stai pe loc ... catolicii fă doi pași înainte și mozaicii un pas înainte ...; — Ptiu!... Dar proști sînteți, mă, fiți-ar capul al dracului să-ți fie ... Drepți!...; — E! Acum ascultă la mine aici companie ... De la numărul 1 pînă la 20 ești români și te duci la biserică ... de la 20 pînă la 40 ești catolic ...* etc.

§ 2. Cîteodată schimbarea persoanei este întovărăşită de s c h i m b a r e a n u m ă r u l u i. În discuţia despre pronumele personal am arătat trecerea, în cursul povestirii, de la pers. I la a II-a. Era vorba acolo de pers. I singular. Se poate înlocui prin pers. II (tot singular) şi pers. I plural, apoi pers. III plural. Dacă povestitorul vorbeşte în numele mai multora (întîmplarea respectivă se referă nu numai la el, ci şi la alţi oameni, care au participat activ la ea), evident că se foloseşte de pers. I plural. Totuşi, cînd schimbă această persoană cu a II-a, nu recurge la a II-a plural, ci tot la a II-a singular. De ex. : *M e r g e m noi cît mergem, şi deodată se stîrneşte un viscol grozav. Ei, ce t e f a c i acum? Unde t e a d ă p o s t e ş t i?* Tot aşa, cînd trecerea se face de la pers. III plural la a II-a (povestitorul nu raportează fapte săvîrşite de el, singur ori împreună cu alţii, ci fapte săvîrşite de terţi). De pildă: *P o r n e s c e i la drum, o i a u cînd la stînga, cînd la dreapta, şi m e r g i şi m e r g i, pînă nu mai v e z i bine.*

Explicaţia acestei nerespectări a numărului am dat-o , indirect, în capit. III, § 2, unde am spus că numai din punct de vedere strict morfologic avem pers. II (pentru pers. I), pe cînd, în ce priveşte sensul sau funcţia, este vorba de pers. III. Cu alte cuvinte, pers. II serveşte ca persoană generală. Această valoare o are însă numai pers. II s i n g u l a r. De aceea apare ea, în cazuri ca cele arătate aici, şi pentru pers. I plural şi pers. III tot plural [1].

Din discuţia precedentă se vede că pers. II singular poate înlocui toate celelalte persoane, cu o singură excepţie, aceea a pers. II plural. Această situaţie se datoreşte înţelesului general de care am pomenit. Un astfel de înţeles se poate, principial, ivi şi în legătură cu pers. II plural, dar, deoarece avem a face, în fond, cu o s i n g u r ă persoană (persoana căreia îi vorbim) şi numai numărul indivizilor diferă, s-ar realiza, prin introducerea pers. II singular în locul pers. II plural, o simplă schimbare de număr, nu şi una de persoană. Urmarea ar fi că am rămîne la aceeaşi persoană a II-a în sens strict (de persoană cu care se vorbeşte), fără a trece la persoana generală, şi acest lucru ar produce nedumerire, confuzie etc. în mintea ascultătorului, care, după ce a aflat că ne adresăm la mai mulţi inşi (= pers. II p l u r a l), constată că, fără nici o modificare a situaţiei reale, stăm de vorbă cu unul singur.

Aşadar, pers. II singulară se poate substitui chiar persoanei III singular, ceea ce n-am arătat pînă acum. Dealtfel faptul n-are nimic deosebit în el. Din moment ce se poate înlocui pers. III plural prin a II-a singular, cu atît mai logic pare (datorită identităţii de număr) ca înlocuirea să se facă şi pentru pers. III singular. Exemplul dat mai sus, privitor la pers. III plural, se poate repeta aici: *P o r n e ş t e e l la drum, o i a cînd la stînga, cînd la dreapta, şi m e r g i şi m e r g i pînă nu mai v e z i bine* [2].

Schimbările propriu-zise de număr ale verbului sînt mai rare [3]. La discuţia despre pronume am văzut că în special vorbirea populară preferă, la pers. I, pluralul în locul singularului (= pluralul modestiei) [4]. Există, la aceeaşi persoană, şi p l u r a l u l s o l i d a r i t ă ţ i i: subiectul vorbitor, măcar că se referă, adică ar trebui să se refere, numai la el, implică, face solidari cu el înşişi, şi pe alţii, fie pentru a împărţi răspunderea, fie

[1] Vezi şi discuţia pe care o face cu privire la această problemă B. CAZACU „Bull. lingu." XIII, p. 143 şi urm.

[2] De unde se poate trage concluzia, foarte justă, că în limba noastră pers. II singular are un caracter mai accentuat de persoană generală decît a III-a singular, deşi, teoretic (şi după regulile gramaticale), aceasta din urmă ar trebui pusă, cu mai mult rost, în locul celei generale.

[3] Cel puţin aşa rezultă din materialul meu, cam lacunar în multe privinţe.

[4] Astfel se va fi explicînd *poftim*, care, ca răspuns la o întrebare, este general, indiferent de numărul celor care vorbesc ? Sau, din cauza naturii lui interjecţionale, se va fi influenţat de la *haidem* (singular şi plural)? Această ipoteză presupune că *haidem* este mai vechi decît *poftim*, ceea ce nu se poate dovedi cu ajutorul citatelor, oricît de numeroase şi de variate, existente în *Dicţ. Acad.*, s. v.

pentru a lovi în cei care, deşi vinovaţi ca şi el, vor să-l părăsească etc. Să ne închipuim, de ex., că un străin este surprins de un gest, o atitudine, o faptă a unui român şi-şi exprimă surprinderea. Românul poate reacţiona spunînd: *Aşa sîntem noi românii* deşi cazul n-are nici o legătură cu originea etnică sau geografică a celui ce vorbeşte astfel. Un exemplu foarte bun este următorul (produs al unei întîmplări autentice). Un profesor de la Facultatea de medicină, cu nume pur grecesc, apostrofa sever pe un student al său, grec de origine, făcînd aluzie la acest amănunt de natură etnică (şi dînd a înţelege că de aceea «vinovatul» nu s-a purtat cum trebuie). Studentul a răspuns imediat: *Aşa sîntem noi, grecii, domnule profesor!* [1].

§ 3. Mai numeroase sînt s c h i m b ă r i l e d e t i m p. Graniţele dintre cele trei timpuri principale: prezent, trecut şi viitor (singurele timpuri propriu-zise ale verbului, căci celelalte exprimă numai nuanţe de-ale acestora), nu se respectă în vorbirea afectivă, care, prin natura ei, se abate de la regulile gramaticii. Pentru sensibilitatea noastră personală, care-i în funcţie de moment psihologic, o acţiune trecută poate părea prezentă, chiar dacă de la săvîrşirea ei a trecut vreme îndelungată. Este destul să-i fie încă vie amintirea, să continue a ne impresiona, aşa cum ne-a impresionat în clipa realizării ei (şi, pentru asta, nu-i necesară o imaginaţie sau o sensibilitate deosebită), s-o putem considera prezentă, adică să ni se pară în mod firesc, fără nici o intervenţie a voinţei, că se realizează sub ochii noştri. O dată creată această situaţie, perfectul, forma verbului consacrată pentru indicarea acţiunilor trecute, cedează locul prezentului. Avem atunci ceea ce se cheamă obişnuit p r e z e n t u l i s t o r i c. Deseori povestirea (care se referă la evenimente personale, la întîmplări din viaţa şi experienţa subiectului vorbitor) începe cu perfectul, spre a continua apoi cu prezentul, chiar în aceeaşi frază şi, am putea spune, fără să simtă nici povestitorul, nici ascultătorul (atît de identice sînt, în fond, cele două forme verbale). De pildă: *A m p o r n i t la drum cu noaptea-n cap, căci ştiam că am mult de mers, aşa cum mă sfătuise cei de-acasă. M e r g eu ce m e r g, cînd deodată m ă t r e z e s c la marginea unei păduri. Pe unde s-o apuc?* Subiectul vorbitor s e v e d e executînd toate acţiunile pe care le raportează. Ele sînt, în momentul povestirii, tot atît de prezente pentru el ca şi atunci cînd au fost săvîrşite.

Ceea ce la oamenii obişnuiţi şi în vorbirea de toate zilele se petrece spontan, am zice, într-un anumit sens, inconştient (adică fără intenţie), la scriitori se produce deliberat, cu voinţă. Ei ştiu că acest procedeu stilistic înviorează povestirea, apropiind întîmplările de momentul prezent, şi de aceea îl utilizează ori de cîte ori li se pare potrivit cu efectele estetice pe care le urmăresc. Foarte des lipseşte orice gînd de a impresiona pe cititor. Aceasta se întîmplă nu la scriitorii propriu-zişi, vreau să spun la poeţi, ci la istorici, de pildă, care, într-o anumită măsură se găsesc în situaţia unui subiect vorbitor stăpînit de afect: evenimentele trecute, pe care le expune autorul unei opere istorice, îl impresionează ca şi cum l-ar privi pe el personal, ca şi cum ar fi el însuşi amestecat la producerea lor. Dealtfel prezentul pentru trecut este, mai cu seamă, o caracteristică morfologică a stilului operelor istorice. De aici, probabil, numele de prezent istoric [2]. OTTO JES-

[1] Cum vedem, schimbările de număr însoţesc, aproape totdeauna, pe cele de persoană şi sînt, în realitate, o consecinţă a acestora. Iată un exemplu pentru substituire pură de număr care aparţine, dacă nu mă înşel, exclusiv limbii scrise: în locul pers. III singular, avînd drept subiect pe *se* (şi, deci, valoare absolut generală), unii scriitori pun pers. III plural, fără subiect, după modelul cronicarilor, care ştim că scriau *zic* (pentru *se zice, lumea zice, oamenii zic* — cf. lat. *ferunt* idem.) să *se fi întîmplat în zilele lui Tomşa-Vodă o secetă mare.* Fenomenul este mai degrabă, de domeniul esteticii decît al stilisticii, nu numai pentru că este individual, ci şi din cauză că, de fapt, n-are expresivitate adevărată.

[2] Sau, poate, pentru a-l deosebi de prezentul propriu-zis, căruia i-am putea spune 'prezent prezent' (iar celui istoric 'prezent trecut', 'trecut' fiind sinonim cu 'istoric')?

PERSEN, marele lingvist danez, îi spune p r e z e n t d r a m a t i c[1]. Această numire o găsesc foarte nimerită, tocmai pentru motivele deja arătate: prezentul face ca acțiunea, deși executată în trecut, să se realizeze sub ochii ascultătorului, punîndu-l pe acesta să asiste la înfăptuirea ei, așa cum ar asista la reprezentarea unei piese de teatru. (Se înțelege că, înaintea ascultătorului, această impresie o are povestitorul însuși, pentru care «drama» este sau poate fi reală, deoarece el este eroul.)

Fenomenul cere să ne oprim ceva mai mult asupra lui. Deocamdată reproduc un pasaj din Creangă *(Capra cu trei iezi)*, pentru a ilustra punctul de vedere al lui Jespersen: *Și așa zicînd, p u n e poalele-n brîu, își s u f l e că mînecile, a ț î ț ă focul și s - a p u c ă de făcut bucate. F a c e ea sarmale, f a c e plachie, f a c e alivenci, f a c e pască cu smîntînă și cu ouă, și fel de fel de bunătăți. Apoi u m p l e groapa cu jăratic și cu lemne putregăioase, ca să ardă focul mocnit. După asta a ș a z ă o leasă de nuiele, numai înținată, și frunzari peste dînsa; peste frunzari t o a r n ă țărnă și peste țărnă a ș t e r n e o rogojină. Pe urmă l a s ă bucatele la foc să fiarbă și se d u c e prin pădure să caute pe cumătru-său și să-l poftească la praznic. M e r g e ea cît m e r g e prin codru, pînă ce d ă de-o prăpastie grozavă și pe-o tihăraie d ă cu crucea peste lup.* Imaginea caprei, cu tot ce face ea în această scenă, este de o vioiciune cu adevărat 'dramatică': 'vedem' personajul mișcîndu-se și săvîrșind diversele acțiuni sub ochii noștri. Și aceasta, fiindcă povestitorul însuși 'vede' pe capră la lucru, servindu-se în acest scop de imaginație care-i readuce în minte atîtea scene realmente văzute și trăite de el. Este ca și cum ar fi participat într-adevăr la pregătirea praznicului pentru pomenirea bieților iezi mîncați de lup, așadar, ca și cum ar povesti fapte care-l privesc pe el direct și a căror amintire îl pune în situația de a 'repeta' scena. Să înlocuim prezentul prin perfect: imediat simțim deosebirea, care nu-i de natură intelectuală (întîmplările rămîn aceleași), ci de natură subiectivă, stilistică. Dintre cele două perfecte, simplu și compus, mai puțin nepotrivit este primul, pentru că exprimă acțiuni săvîrșite în trecut c a t a r e, fără vreo raportare a lor la momentul povestirii (v. mai încolo, § 6). Dealtfel, cred că în general prezentul istoric (sau dramatic) corespunde mai bine perfectului simplu. Aici intervine ceea ce gramaticii numesc aspectul verbal, adică durata acțiunii. Prezentul arată obișnuit o acțiune continuă, în sensul că nu-i momentană, ci ține un timp oarecare. Datorită, poate, mai ales acestui fapt, povestirea la prezent a unor evenimente trecute cîștigă în vioiciune: impresia că ele se desfășoară sub ochii noștri vine de la (sau și de la) caracterul lor durativ. Perfectul ne trimite la acțiuni care, tocmai din cauză că aparțin unui moment anterior prezentului, sînt simțite ca avînd o durată minimă: conștiința că s-au terminat, că s-au 'isprăvit' (în sensul curent, material, al cuvîntului), face să ni le reprezentăm sub un aspect momentan. Impresia aceasta e mai puțin clară la perfectul simplu, care nu raportează acțiunea, din punctul de vedere al sfîrșitului ei, la momentul povestirii, ca perfectul compus, ci o 'proiectează' pur și simplu în trecut, ne-o înfățișează ca trecută, și atîta tot. Intervine însă și altceva: natura intimă a acțiunii, indiferent de chipul cum ne-o închipuim noi. *Merg, mănînc, șed* etc. sînt acțiuni durative prin ele înseși, pe cînd *plec, sosesc, zic* etc. sînt acțiuni momentane. Acest amănunt contribuie și el la întărirea sau slăbirea impresiei de durată, adică de desfășurare sub ochii noștri, a unei acțiuni trecute exprimată prin prezent.

Un exemplu caracteristic, tot din Creangă, mi se pare următorul: *M e r s - a u ei și zi și noapte, nu se știe cît a u m e r s ...*, după care povestitorul continuă: *Și mai m e r g ei, cît mai m e r g, și de ce mergeau înainte ...* În prima frază avem perfectul compus, în a doua prezentul, deși în ambele este vorba de aceeași acțiune, de același moment și de aceleași personaje. De ce atunci deosebire de formă verbală? După ce «au mers cît

[1] Cf. W. HAVERS, *Handbuch der erklärenden Syntax*, p. 153.

au mers», eroii se opresc, pentru că li se despart căile: Gerilă şi ceilalţi 'monştri' se duc în treaba lor, iar Harap-Alb, cu fata Împăratului Roşu, îşi continuă drumul spre curtea Împăratului Verde. Va să zică 'mersul' lor, al tuturora împreună, se termină la acea răspîntie, şi oricît de mult ar fi durat (« zi şi noapte, nu se ştie cît»), prin faptul că a încetat, el este simţit ca o acţiune momentană, care t r e b u i a exprimată prin perfectul compus. Încercaţi să spuneţi 'merseră ei zi şi noapte, nu se ştie cît merseră', şi veţi vedea că sună mai puţin bine (chiar pentru urechea unui ... oltean, care nu-i obişnuit cu perfectul compus). Dimpotrivă, după despărţire, povestitorul, ocupîndu-se numai de adevăratul erou al basmului şi de tovarăşa acestuia, revine la prezent, timpul său oarecum predilect (impus, evident de « situaţie»): « şi mai merg ei cît mai merg...». Să facem şi aici proba operaţiei de înlocuire: 'merseră ei ...' sau 'mers-au ei ...': vom avea aceeaşi impresie de 'mai puţin bine', deşi perfectul simplu trezeşte această impresie într-o mai slabă măsură (chiar la un ... moldovean, care se foloseşte regulat de perfectul compus). Deoarece verbul, acelaşi pretutindeni, este imperfectiv (exprimă o acţiune care durează), Creangă a recurs, în prima frază, la precizarea « zi şi noapte», menită să limiteze în timp durata acţiunii: perfectul (fie compus, fie simplu, dar mai ales cel dintîi) implică, după cum am spus, ideea unei acţiuni limitate în timp (perfective!), care nu se împacă bine cu un verb imperfectiv, cum este *merg*. Interesant este că povestitorul îşi imaginează acţiunea în amîndouă cazurile ca durînd la nesfîrşit (aşa se petrec lucrurile în orice basm), dovadă determinantul din prima frază 'nu se ştie cît au mers', care, în ciuda aparenţelor, este identic cu 'cît mai merg' din a doua: şi unul şi celălalt arată că eroii merg mult de tot. Dar aceasta numai teoretic, potrivit atmosferei generale şi tehnicii povestirii. De fapt, pentru că întîia oară acţiunea, oricît de lungă, are totuşi o durată mărginită (« mers-au»), era nevoie de o precizare, care s-o limiteze oarecum (« şi zi şi noapte»). Căci, oricîte zile şi nopţi vor fi mers, durata lor este totuşi 'finită', are un sfîrşit, care nu există în cazul al doilea (« merg»), unde, din contra, prezenţa lui *mai* poate fi interpretată în sensul că acţiunea se prelungeşte şi mai mult decît spune prezentul singur.

Ultimul exemplu arată că prezentul dramatic (sau istoric) poate alterna cu perfectul, în două fraze diferite, chiar dacă, obiectiv vorbind, situaţia este în ambele identică. Această alternanţă apare adesea şi în aceeaşi frază. Iată un pasaj tot din Creangă *(Cinci pîini)*: *Şi cum a j u n g într-un loc unde era judecătorie, s e î n f ă ţ i ş e a z ă înaintea judecătorului şi î n c e p a spune împrejurarea din capăt, pe rînd fiecare: cum a v e n i t întîmplarea de a u c ă l ă t o r i t împreună, de a u s t a t la masă împreună; cîte pîni a u a v u t fiecare; cum a m î n c a t drumeţul cel străin la masa lor, deopotrivă cu dînşii; cum le-a d a t cinci lei drept mulţămită şi cum cel cu trei pîni a g ă s i t cu cale să-i împartă.* Interesul acestui citat stă, mai cu seamă, în faptul că prezentului i se poate substitui oricare dintre cele două perfecte (chiar dacă tot perfectul simplu pare echivalentul lui mai apropiat), în schimb, locul perfectului compus din partea a doua a frazei nu-l poate lua prezentul (şi nici chiar perfectul simplu).

Mai elocvent pentru amestecul prezentului şi perfectului, fiindcă de astă dată apare perfectul simplu, este următorul pasaj (din *Făt-Frumos, fiul iepei*): *Vulturul, cum a u d e aceasta, a l e a r g ă iute şi într-o clipă a d u c e ...: pe cea rece o t o a r n ă ..., şi atunci Făt-Frumos b i r u i pe zmeu, s c o a s e paloşul şi-l t ă i e ..., de f ă c u... două grămezi. După aceasta i n t r ă în casă şi s p u n e nevestei lui... Apoi, luînd-o cu dînsul, o d u s e pe la celelalte surori, le l u ă ... şi cu toţii se d u s e r ă la gura iadului.* Aici echivalenţa dintre cele două timpuri pare desăvîrşită: putem pune pretutindeni prezentul, după cum, la fel de bine, ar sta pretutindeni perfectul simplu. Faptul că povestitorul face totuşi să alterneze prezentul cu perfectul n-are decît o singură explicaţie, de natură strict subiectivă: unele acţiuni l e v e d e înfăptuindu-se aşa-zicînd sub ochii săi, ca şi cum ar fi cu ade-

vărat prezente (în momentul povestirii), pe celelalte le proiectează în trecut, le așază în cadrul lor real. Un factor obiectiv, care să explice deosebirea, nu văd, căci toate verbele sînt perfective și cer, prin urmare, un tratament identic. Nici motivele personale nu se pot ghici, deși existența lor este neîndoielnică. L-au impresionat pe Creangă mai adînc întîlmplările exprimate prin prezent?[1] Nu pare verosimil, fiindcă 'biruirea' zmeului, cu toate consecințele, reprezintă un eveniment mult mai important decît detaliile care-o precedă. Singura interpretare posibilă este că *birui, scoase, tăie* și *făcu* exprimă acțiuni definitive[2], care încheie un episod decisiv pentru povestire și asupra căruia nu se mai poate reveni. În acest sens pledează alt pasaj, din același basm: *Atunci tovarășii lui p o r n e s c, iar Făt-Frumos s e f a c e un paloș și se p u n e în cui ... Nu t r e c e mult ... Statu-Palmă-Barbă-Cot v i n e ... și cum i n t r ă ..., Făt-Frumos s a r e ..., a p u c ă ..., îl d u c e ..., b a g ă pe Statu-Palmă ... și apoi, scoțînd paloșul, copacul s e s t r î n s e la loc și pocitura r ă m a s e prins cu barba în copac*, unde ultimele două verbe stau la perfectul simplu, nu la prezent, ca celelalte, fiindcă arată întîmplări care reprezintă punctul final al unei întreprinderi.

Că, în fond, avem a face cu un element pur personal, variabil după împrejurări, rezultă din întrebuințarea cînd a prezentului, cînd a perfectului simplu, pentru exact aceeași situație și, în parte, cu aceleași verbe. De ex.: *Și descălecînd, zmeul s - a p u c ă la luptă și s e l u p t a r ă ei ... și ... Făt-Frumos b i r u i pe zmeu și-l l ă s ă mort ... îl h ă c u i ... Apoi i n t r ă ... și s p u s e ...*, alături de: *Și luîndu-se la luptă, se l u p t a r ă ..., Făt-Frumos îl b i r u i e ș t e, îl t a i e ... și mai f a c e ... După aceea s e d u c e ... și s p u n e ...*

La fel de ușor putem trece hotarul dintre momentul de față și unul viitor. Starea de spirit a subiectului vorbitor este însă de astă dată alta, căci nu avem a face cu o acțiune deja săvîrșită, ci cu una care urmează a fi săvîrșită de acum înainte. Dacă sîntem grăbiți cu executarea ei (din tot felul de motive: ni se pare necesară graba, pentru a evita o pagubă, o nenorocire etc., sau sîntem bucuroși să aducem la îndeplinire acțiunea, fiindcă ne convine sau ne gîndim la partenerul nostru, eventual la altă persoană, care ar avea de cîștigat de pe urma grabei noastre etc.), în loc să spunem *voi face* spunem *fac*, ca și cînd am săvîrși-o chiar în clipa aceea. De ex.: *Dacă-i așa, p l e c mîine numaidecît la țară, să văd ce s-a întîmplat acolo. — Te rog să mă ierți că nu ți-am restituit cartea pe care mi-ai împrumutat-o. N-am știut că ai nevoie de ea. Dar deseară ți-o a d u c negreșit. — Am aflat că s-a întors fratele tău din străinătate. M ă d u c chiar acum la el, să aflu repede veștile pe care le aștept de atîta vreme.* Faptul că în toate aceste exemple momentul viitor este foarte apropiat nu trebuie interpretat în sensul că numai în asemenea cazuri se poate înlocui forma verbală de viitor prin cea de prezent. Exact ca și la trecut, depărtarea reală, în timp, nu interesează. Interesează exclusiv starea psihologică a subiectului vorbitor. De pildă: *are un ochi otrăvit și, cînd l-a p i r o n i spre tine, nu mai t r ă i e ș t i; cînd a v e n i zmeul, te p r ă p ă d e ș t e*[3]. În ambele citate acțiunile exprimate prin viitor sînt anterioare celor exprimate prin prezent, ceea ce, din punct de vedere logic, adică obiectiv sau intelectual, pare absurd. Aceasta dovedește că subiectul vorbitor se lasă stăpînit numai de afect, cînd recurge la prezent: pentru prima acțiune *(a pironi, a veni)*, înfățișată drept cauză posibilă (mai exact, ipotetică) a celeilalte *(nu mai trăiești, te prăpădește)*, se mulțumește cu expresia pur gramaticală (acțiune viitoare = viitorul I), căci îi este indiferentă, ca orice ipoteză propriu-zisă; pentru efectul pe care-l poate avea totuși, în cazul

[1] Acesta ar fi un substrat psihologic care să ne determine a face 'prezente' acțiuni trecute.

[2] Definitive sînt și cele următoare *(duse, luă)*, căci și ele pun capăt unei situații grele (duc la salvarea zînelor de pe tărîmul celălalt).

[3] Exemplele acestea, ca și cele următoare, sînt luate din *Synt*, p. 314.

cînd, din întîmplare (am zice popular «ferească Dumnezeu!»), ea s-ar produce, forma verbală obiectivă pare insuficientă şi de aceea este înlocuită prin prezent, care corespunde perfect 'viziunii' (subiectul vorbitor îşi 'v e d e partenerul murind sub privirea ochiului otrăvit ori prăpădindu-se la venirea zmeului). Sau: *Nici nu trecea seara, fără ca el să-şi zică: — Mîne v o r b e s c cu el; Nu m ă m ă r i t!; Nu m ă c o b o r! — Lasă, dară, că m - o i c o b o r î e u*[1]*; Ţi- a r ă t eu ţie cine sînt* etc. Şi aici aceeaşi atitudine subiectivă: hotărîrea de a face ori a nu face ceva este atît de puternică (din cauza stării sufleteşti afective), încît momentul viitor al săvîrşirii acţiunii devine prezent.

§ 4. După cum p r e z e n t u l poate sta pentru perfect şi pentru viitor, tot aşa el însuşi p o a t e f i î n l o c u i t prin alte forme verbale. Avem, mai întîi, i m p e r f e c t u l. Fiecare dintre noi s-a găsit, şi nu o dată, în situaţia de a cere cuiva sprijin, ajutor, bunăvoinţă etc. La întrebarea celui solicitat: *Ce doreşti? (Ce vrei)*, în loc să răspundem *Doresc (vreau)* ..., spunem *Doream (vream) să vă rog ceva (să mă ajutaţi în cutare chestiune, să-mi împrumutaţi o carte, o sumă de bani* etc. etc.). Aşadar, deplasăm dorinţa din prezent în trecut, deşi, în momentul convorbirii, dorim, adică avem nevoie, să fim ajutaţi etc. Cum se explică acest fapt? Oricît de îndreptăţită ar fi dorinţa sau cererea noastră şi oricît de siguri am fi că cel căruia o adresăm ne-o va satisface (mai ales dacă-l cunoaştem, dacă ştim că-i bun la inimă etc.), simţim o jenă, ni-i teamă oarecum că vom fi refuzaţi sau, poate, numai că-l supărăm. Să nu uităm că, din punct de vedere psihologic, orice solicitator se află într-o poziţie inferioară celui solicitat. Din această conştiinţă a inferiorităţii noastre rezultă jena, teama, într-un cuvînt modestia, care ne face să recurgem (iarăşi fără să ne dăm seama) la imperfect. Este ca şi cum am spune: 'Doream acasă la mine, cînd am simţit nevoia ajutorului D-voastră, doream de asemenea pe drum, venind încoace. Dar acum, în faţa D-voastră, nu mai doresc. (De fapt doresc, dar nu îndrăznesc să spun direct, cum aş fi spus mai înainte de a veni aici.)' Acest i m p e r f e c t ar putea fi numit al m o d e s t i e i. El apare şi în alte împrejurări decît cele descrise. Nu-i necesar ca cel rugat de noi să aibă un rang social etc., care să ne inspire jenă. Chiar faţă de un prieten, faţă de rude, părinţi ş. a., ne putem simţi jenaţi şi putem, deci, recurge la imperfect. De pildă: *Ştii ce v o i a m să te rog? Să-mi împrumuţi nişte parale.* (Subiectul vorbitor începe el vorba, fără a fi întrebat de partener, aşa cum am presupus mai sus.)

Alături de imperfect există încă un timp trecut care poate fi pus în locul prezentului: p e r f e c t u l (simplu sau compus, după cum unul sau celălalt este curent în vorbirea regiunii respective). Momentul psihologic seamănă cu acela în care se află subiectul vorbitor, cînd întrebuinţează prezentul pentru viitor. În ambele cazuri avem a face cu o a n t i c i p a r e: din cauza grabei, a nerăbdării, în loc să spunem *plec, mă duc*, spunem *am plecat, m-am dus*[2], deşi, în clipa în care pronunţăm aceste cuvinte, noi n-am săvîrşit încă acţiunea (tot aşa cum, atunci cînd zicem *plec mîni la ţară*, încă n-am plecat, fiindcă de abia a doua zi vom face acest lucru)[3]. În special la verbele (şi construcţiile verbale) sinonime cu *plec* şi *mă duc* apare deseori perfectul pentru prezent, de ex. *am şters-o, am şparlit-o, am ras-o, Radu m-a chemat, am spălat putina* etc. Observăm că aceste sinonime prezintă avantajul de a fi expresive (trezesc anumite imagini în mintea ascultătorului):

[1] Să se compare aici opoziţia, foarte elocventă, dintre tonul ameninţător (subiectiv!) al primului personaj, care întrebuinţează, evident, prezentul, şi calmul obiectiv al celui de-al doilea, care se foloseşte, iarăşi evident, de viitor.

[2] De ex.: *—Ai venit? — M-am dus!...* (Caragiale).

[3] Cf. *Şi nu cumva să faci altfel, că t e - a i dus de pe faţa pămîntului* (Creangă), unde anticiparea merge pînă la viitor, căci *te-ai dus* însemnează aici, logic şi obiectiv vorbind, *te vei duce.*

ideea că acțiunea se realizează oarecum înainte chiar de a începe (tocmai din cauza grabei) este întărită de sensul propriu-zis al verbului sau al formulei verbale, care arată el însuși că-i vorba de o acțiune executată rapid. Intervine însă și un element de ordin mai general, în care putem îngloba pe cel menționat: caracterul perfectiv al acțiunii. În principiu, fenomenul nu-i posibil decît la verbele care exprimă o acțiune momentană. Iar *plec, mă duc* etc. sînt verbe perfective, dar nu singurele. Cf. *adorm, tac, sosesc, sar* etc. [1].

§ 5. Imperfectul, care am văzut că poate înlocui prezentul, apare și pentru perfect. Faptul a fost relevat, între alții, de A. GRAUR „Bulet. Philippide" V, p. 157—158. Vorbirea populară din Ialomița (comuna Reviga), din Buzău, Tecuci etc. cunoaște acest schimb de forme verbale în exemple ca *de ce nu m u r e a m (ca să nu mai văd o ticăloșie ca asta); d e c e nu t e - n t o r c e a i acasă (dacă n-ai putut merge mai departe)* etc., cărora, în limba comună, ca și în diversele graiuri dacoromânești, le corespund *de ce n-am murit ...; de ce nu te-ai întors acasă ...*[2]. Cu toate că prin regiunile unde găsim astfel de construcții ele sînt curente, deci oarecum gramaticale, dacă ținem seamă însă că alături de imperfect întîlnim și perfectul, avem dreptul să presupunem că aceste două timpuri verbale sînt sinonime numai din punct de vedere strict obiectiv. Altminteri ele se deosebesc, în sensul că construcția cu imperfectul are, în plus, o nuanță stilistică, pe care n-o găsim la cealaltă.

Cum se face totuși că două forme atît de diferite pot sta una în locul alteia? Căci, deși ambele arată acțiuni trecute, una prezintă acțiunea ca neterminată, cealaltă ca terminată (conform definiției gramaticale). Explicația trebuie căutată, mi se pare, în faptul că subiectul vorbitor se referă la o acțiune care, dacă s-ar fi săvîrșit în trecut, ar fi fost concomitentă cu alta, și anume: în timp ce aceasta din urmă s-ar fi petrecut și s-ar fi terminat, cealaltă ar fi continuat să se petreacă. *De ce nu muream, ca să nu mai văd o ticăloșie ca asta* însemnează, de fapt, următoarele: în momentul cînd «ticăloșia» s-a produs (și ea s-a produs, altfel n-aș vorbi de ea), era bine ca eu să mor, dar n-am murit (între altele, fiindcă am aflat după aceea de «ticăloșie», n-am asistat, adică, la săvîrșirea ei), și, deoarece n-am murit, prezint acțiunea ca neterminată (mai ales că ea nici n-a început). Numai în vremea cînd s-a întîmplat «ticăloșia» trebuia (sau puteam!) să mor, nu mai tîrziu și nici în momentul de față. Tot așa cu *de ce nu te-ntorceai acasă ...:* imediat ce ai văzut că nu poți continua drumul, era natural să vii înapoi acasă. Observăm că, în explicația dată, am întrebuințat, pentru acțiunea exprimată prin imperfect, tot imperfectul: «trebuia» (să mor, să te întorci), nu «a trebuit» (căci «a trebuit» ar însemna că «moartea», «întoarcerea» s-au petrecut), și nici «trebuie» (în momentul cînd vorbesc, căci acum e prea tîrziu să mai mor, să te întorci: a dispărut motivul care impunea «moartea» sau «întoarcerea»).

Ne-am putea gîndi și la altă explicație, care e, de fapt, mai mult o completare a celei precedente. *De ce nu muream* ... poate fi înlocuit printr-o construcție exclamativă: *mai bine muream!, să fi murit!, (ce bine era) dacă aș fi murit!* etc. Tot așa pentru *de ce nu te-ntorceai* ... se poate zice *să te fi întors!* Valoarea sintactică a acestor forme verbale este de optativ (cum rezultă și din exclamație). Știm însă că optativului (= condiționa-

[1] Fenomenul se întîlnește, cum e firesc, și aiurea, de ex. în spaniolă, unde l-a studiat LEO SPITZER, «*Fait-accompli*» — *Darstellung im Spanischen*, în „Jahrbuch für Philologie" II, p. 270 urm. (articolul a fost reprodus în „Stilstudien" I, p. 258 urm.). Spaniolii spun, în exact aceeași împrejurare, *me fui*, cu sensul 'mă duc, plec' (cuvînt cu cuvînt însemnează 'am plecat, m-am dus'). Spitzer numește acest fenomen 'antedatare' (eu i-am zis 'anticipare'), iar celui descris mai înainte (imperfect pentru prezent), care de asemenea există în spaniolă, 'postdatare' (germ. 'Rückdatierung').

[2] Cf. *Ticăloasa-n de mine! nu s p u n e a m c-am umplut-o eu? Că poate nu se-ntîmpla* ... (Br-V).

nalului) trecut i se substituie foarte des imperfectul: *dacă veneai mai de grabă, îl găseai pe N. la mine* este perfect identic cu *dacă ai fi venit ..., ai fi găsit ...* Fiind vorba, în exemplele de mai sus (imperfect pentru perfect), de dorințe (în legătură cu acțiuni trecute), imperfectul (cu valoare de optativ) este oarecum la locul lui. Ideea de perfect (adică de trecut) vine, probabil, nu atît de la caracterul de perfect propriu-zis al acțiunii, cît de la acela de optativ trecut, ceea ce se reduce, în fond, cam la același lucru.

Valoarea stilistică a lui *de ce nu muream, de ce nu te-ntorceai* etc. este incontestabilă. Ea izvorăște și din forma interogativă indirectă a construcției: *de ce nu muream* este, în realitate, o întrebare, pe care subiectul vorbitor și-o adresează sie însuși (eventual și altcuiva, dar tot cu privire la sine). *Și de ce nu te-ntorceai* reprezintă tot o întrebare indirectă (adică fără intonația obișnuită la formulele interogative). Mai sus, încercînd să explic fenomenul, am înlocuit construcțiile acestea prin altele exclamative. Faptul că o asemenea înlocuire este posibilă confirmă valoarea afectivă a imperfectului din exemplele noastre. Căci, întocmai ca și interogația, exclamația este, prin ea însăși, un procedeu stilistic.

§ 6. Deși n-avem a face cu o adevărată schimbare de timpuri verbale, ca în exemplele de pînă acum, pot pomeni tot aici de diversele forme ale perfectului și ale viitorului I. Perfectul este simplu și compus. În general, nu există o deosebire propriu-zisă între ele; dovadă, lipsa unuia sau a celuilalt în majoritatea graiurilor dacoromânești actuale. Acolo unde ele continuă să fie vii amîndouă, se poate observa totuși o nuanță de sens care face ca ele să nu fie absolut identice. Din această cauză, nu în orice împrejurare este posibil să le înlocuim unul prin altul, așa că preferința pentru unul dintre ele, într-un caz determinat, poate avea semnificație stilistică. Numai perfectul compus este apt de a fi utilizat astfel, fiindcă numai el arată acțiunea ca sfîrșită din punctul de vedere al timpului în care vorbim. *Am citit un roman* însemnează că în clipa de față romanul este citit de mine, că, deci, consider terminarea lecturii lui în legătură cu prezentul, nu cu momentul, cînd, într-adevăr, am isprăvit-o (acest moment poate fi foarte apropiat, dar și foarte depărtat de prezent; realitatea obiectivă, materială, nu interesează pe subiectul vorbitor, care ține seamă numai de chipul cum îi apare lui acțiunea, sub raportul distanței în timp). De aceea perfectul compus poate apropia (fictiv, se înțelege) o acțiune, de unde urmează că de cîte ori sîntem încă sub impresia unui eveniment, care ne-a emoționat și care, din această cauză, pare a fi prezent, întocmai ca unul petrecut, acum, cînd vorbim, recurgem la perfectul compus. Faptele indiferente, chiar dacă au fost săvîrșite numai cu puțin timp înainte de a începe povestirea, se exprimă prin perfectul simplu [1]. De obicei, mai ales limba scrisă, adică poeții, utilizează în modul arătat aici cele două forme de perfect. Și aceasta, din cauză că, pe zi ce merge, perfectul compus, datorită tocmai expresivității lui, tinde să ia pretutindeni locul celui simplu și să indice, deci, ca în graiurile moldovenești, orice acțiune săvîrșită și terminată în trecut, indiferent dacă momentul terminării este apropiat sau depărtat de prezent. Cf. și cele spuse tot de mine în *Gramatica limbii române*, București 1937, p. 169—170, § 13, unde citez și cîteva exemple)[2].

[1] De aceea italienii numesc 'trecut depărtat' (passato remoto) perfectul simplu și 'trecut apropiat' (passato prossimo) pe cel compus. CH. BALLY le spune undeva intelectual unuia, afectiv celuilalt.

[2] Un recenzent al acestei cărți combate și principial și de fapt afirmațiile mele. Avînd în vedere că este vorba de un oltean obișnuit, din graiul local, cu perfectul simplu, atitudinea sa nu surprinde, dar contrazice flagrant realitatea lingvistică, așa cum o simte și o interpretează oricine utilizează ambele forme de perfect românesc. O situație asemănătoare găsim, de pildă, și în engleză, care nu-i o limbă neolatină, ca a noastră, și tocmai de aceea poate fi invocată în discuția de față ca un exemplu strălucit pentru o evoluție am putea zice normală: dată fiind originea lui (*am*, adică 'posed, stă-

Oricît de limpede s-ar prezenta lucrurile, nu socot de prisos să mai insist puțin, cu ajutorul cîtorva citate din Creangă, la care, în ciuda originii sale moldovenești, găsim și perfectul simplu, nu numai pe cel compus. Primul apare sistematic în precizările menite să atragă atenția ascultătorului asupra schimbării partenerului în dialog: *zise* (și echivalentele lui, *spuse*, mai puțin frecvent, din cauza sensului, *răspunse*, *începu a* ... etc.). Cîteodată întîlnim prezentul, ceea ce, față de situația descrisă în § 3, surprinde cu atît mai puțin, cu cît *zice* stă în legătură cu alt prezent: *Dar spînul ... nu-și p i e r d e cumpătul și ... z i c e împăratului* sau nu servește ca introducere a unui dialog propriu-zis: *Zmeul, cum îl vede, z i c e: Vultur, vulturaș! Du-te ...* [1] *Atunci Făt-Frumos îi z i c e și el: Vultur, vulturaș! Du-te!...* În condiții ca acestea din urmă poate sta chiar perfectul compus: *Apoi îndată s-a d u s la mamă sa și i-a z i s: «Mamă, de-acum înainte mă duc...» Și cum a zis, a și pornit* ... Așadar iarăși lipsește dialogul și, în plus, toate acțiunile sînt exprimate prin perfectul compus [2].

Dar forma simplă a acestui timp se ivește și în alte împrejurări. De pildă: *Spînul, după ce-i a s c u l t ă pe toți cu luare aminte, c l ă t i n ă din cap și z i s e; ... cînd o găsește sub strajă, cum nu se aștepta el, numa-i scînteiau ochii în cap de ciudă, dar nu a v u ce face; — Dacă-i așa, încep eu, z i s e Strîmbă-Lemne; și o dată î n c e p u a tăia la zmei, de-i potopea, și cînd sîngele a j u n s e pînă în brîu, Strîmbă-Lemne c ă z u jos și m u r i. Atunci Sfarmă-Piatră î n c e p u a tăia înainte, pînă ce a j u n s e sîngele la subsuori și apoi c ă z u și el mort. Venind acum și rîndul lui Făt-Frumos, î n c e p u și el a tăia înainte, pînă ce s-a ridicat sîngele de un cot mai sus de vîrful paloșului, și atunci numaidecît c ă z u și el mort; Cum se v ă z u r ă, se î m b r ă ț i ș a r ă, și, intrînd în casă, Făt-Frumos î n t r e b ă pe zînă că ce putere are zmeul ei și unde se află el acum. Ea s p u s e că-i dus la vînat* ... Simțim, fără să putem preciza totdeauna de ce, că pretutindeni perfectul simplu se impune și nu poate fi înlocuit (decît cu pagubă din punct de vedere stilistic) prin cel compus [3]. Aceasta, pentru că pe povestitor îl interesează evenimentele considerate

pînesc în momentul de față' + part. trecut), perfectul compus se leagă, t r e b u i e să se lege de prezent, de timpul cînd subiectul vorbitor povestește cele întîmplate. De ex.: *I have bought a book* 'am cumpărat o carte' (pe care o posed și acum, adică 'o a m c u m p ă r a t ă'), alături de *I bought a book* 'cumpărai o carte' (nu precizez timpul din punctul de vedere al momentului vorbirii și nici nu spun dacă acum, cînd vorbesc, cartea se mai află ori nu în posesia mea); *I have waited for him till now* 'l-am așteptat pînă acum', al. de *I waited for him till 2 o'clock* 'îl așteptai pînă la ora două' etc. Și mai clar, dacă-i posibil, se prezintă lucrurile la perfectul compus al verbelor intranzitive, care, în franțuzește și în italienește, de pildă, se formează cu 'a fi': *je suis venu, sono venuto*, echivalent cu al nostru *sînt venit*, adică 'mă găsesc (a c u m, cînd vorbesc) venit', același lucru, deci, cu *am venit*. Din aceste exemple rezultă altă nuanță a perfectului compus, afară de cea deja amintită: prin faptul că raportează acțiunea la momentul vorbirii, el este mai precis decît perfectul simplu, care arată numai că acțiunea este trecută și, prin urmare, momentană (a ținut un singur moment, mai scurt sau mai lung). Așa se explică alte numiri mult mai exacte, ale acestuia din urmă, ca a o r i s t (de origine greacă și avînd sensul de 'nedefinit, nedeterminat') și p r e t e r i t (cuvînt latinesc, cu înțelesul de 'trecut'). P e r f e c t este termen propriu numai pentru perfectul compus, căci însemnează 'sfîrșit, terminat' (adică 'acțiune isprăvită în momentul cînd vorbim'). Cf., între altele, A. PHILIPPIDE, *Gramatică elementară a limbii române*, Iași 1897, p. 327, 331 și *Synt*, p. 315—316. În ce privește raportul dintre aceste două forme de perfect, trebuie ținut seamă și de cele spuse mai sus (§ 3) despre prezentul istoric.

[1] Dealtfel, și aici avem un prezent *(nu-și pierde cumpătul)*, impus de alte considerații stilistice și care 'cere' după el pe *zice*.

[2] Este o caracteristică a acestui basm *(Făt-Frumos, fiul iepei)*, de a utiliza mult mai des decît celelalte perfectul compus.

[3] În schimb, mai totdeauna putem pune prezentul, potrivit constatărilor și aprecierilor din § 3. Numai *avu* (în citatul al doilea) face dificultăți, din pricina corespondenței timpurilor (în cele două propoziții precedente verbele stau la imperfect): s-ar produce o deplasare a acțiunii, din trecut, unde se realizează ea de fapt, în prezent.

în sine şi în cadrul temporal în care s-au produs, fără nici o legătură cu vreun moment ulterior, luat ca punct de orientare (= prezent subiectiv) sau cu momentul povestirii (= prezentul obiectiv). Atitudinea lui seamănă cu a istoricului, care 'raportează' fapte trecute, pentru ele însele şi spre a le face cunoscute cititorilor, sau cu a unui reporter de gazetă, al cărui rol este absolut acelaşi faţă de întîmplări actuale. În § 3 am pomenit de 'proiecţia în trecut' a acţiunilor exprimate prin perfectul simplu: este termenul cel mai potrivit pentru a caracteriza funcţia acestei forme verbale, mai ales în comparaţie cu perfectul compus.

Unul dintre citatele precedente conţine, în mijlocul atîtor perfecte simple, şi unul compus: *s-a ridicat (sîngele)*. Prezenţa lui surprinde la prima vedere, mai cu seamă că, în două situaţii identice, acelaşi pasaj are *ajunse (sîngele)*. Aici intervine, cel puţin parţial, ideea de durată a acţiunii: *ajung* are caracter perfectiv în mai mare grad decît *mă ridic* [1] şi, în consecinţă, se împacă foarte bine cu sensul 'momentan', specific, mai ales, pentru perfectul simplu. *S-a ridicat* ne face, parcă, să asistăm la creşterea (treptată!) a cantităţii de sînge şi, bineînţeles, la terminarea 'procesului', dar acest moment final interesează numai ca punct de orientare pentru altă acţiune ('a tăia').

Perfectul compus se întîlneşte infinit mai des decît cel simplu, şi asta, datorită nu atît graiului matern al lui Creangă, care chiar acum un veac va fi cunoscut prea puţin această ultimă formă [2], cît naturii operei sale: amintirile şi basmele i m p u n întrebuinţarea perfectului compus, căci conţin fapte trăite de autor (unele aievea, altele în ficţiune), aşadar vii sau apte de a 'învia', de unde necesitatea subiectivă de a le raporta la momentul povestirii [3]. Să nu uităm că orice basm începe cu *A fost odată* ... [4]. Iată cîteva citate dintre cele mai caracteristice (toate din *Poveşti*): — *Alelei! fecior de om viclean ce te găseşti; tocmai de ceea ce te-a i p ă z i t n-a i s c ă p a t. Ei, că bine mi te-am c ă p t u ş i t!* (Acţiunile precedente sînt exprimate prin prezent = perfect simplu); *(Nu ştim ce fel de împărat e acesta, de ne lasă fără scînteie de foc în vatră, să degerăm aicea). Aşa sărăcie de lemne nu s-a v ă z u t nici la bordeiul cel mai sărăcăcios. Vai de noi şi de noi, că ne-a î n g h e ţ a t limba în gură şi măduva în ciolane de frig!...; (Într-o zi vroia omul să bage iapa în ocol şi ea nu vrea nici în ruptul capului; şi înciudîndu-se omul pe dînsa, începu a o bate); atunci iapa a s ă r i t peste gardul de răzlogi şi a f u g i t într-o pădure depărtată. Iapa era a fătat şi peste noapte a f ă t a t un băiet, în loc de mînz, care băiet s-a c h e m a t Făt-Frumos, fiul iepei* ... [5]; *Şi luîndu-şi tovarăşii, a u p o r n i t. Şi mergînd ei cale lungă să le-ajungă, a u t r e c u t peste nouă mări şi peste nouă ţări, călcînd codri şi pustietăţi îngrozitoare. Şi în sfîrşit, după multă trudă şi primejdie, pe care numai nişte voinici ca dînşii a u p u t u t să le înfrunte, a u a j u n s la gura iadului* ... Ultimele două pasaje pun în lumină un aspect al perfectului compus de care n-am pomenit pînă acum: acţiunile respective sînt prezentate ca un fel de pregătire a altora, mai importante, şi de aceea se desfăşoară rapid, parcă s-ar grăbi povestitorul să ajungă la celelalte, asupra cărora ţine să insiste (şi pe care le exprimă prin perfectul simplu sau, mai des, prin echivalentul expresiv al acestuia, prezentul dramatic). Avem impresia că evenimentele se perindă caleidoscopic sau ca într-un film, foarte repede unul după altul, dinamic, fără oprire. Următorul citat

[1] Acesta n-are, poate, deloc un asemenea caracter.

[2] Vezi ceva mai departe despre repartiţia ei geografică.

[3] Acest moment nu trebuie luat în sens strict. Am invocat, ceva mai sus, şi un moment oarecare din cursul povestirii, deci trecut din punct de vedere obiectiv, dar prezent pentru eroi (faţă de alte momente anterioare) şi, implicit, pentru povestitor (= prezent subiectiv).

[4] Cel mult *Era odată*..., cînd intervine fantazia povestitorului, adică 'viziunea' de ansamblu a acelei lumi apuse. Nimeni nu spune însă *Fu odată*...

[5] Povestirea continuă aşa, tot cu perfectul compus, o pagină întreagă.

arată clar deosebirea, sub acest raport, dintre cele două forme ale perfectului: *La vreo cîteva zile după asta, împăratul f ă c u un ospăţ mare în cinstea nepotu-său, la care ospăţ a u f o s t p o f t i ţ i cei mai străluciţi oaspeţi:* 'facerea ospăţului' presupune oarecare zăbavă (pregătirea, ca şi realizarea lui, cu participanţii care rămîn o bucată de vreme etc.), pe cînd 'poftirea oaspeţilor' se termină repede (din punct de vedere subiectiv: « răvaşul» merge ca vîntul, dacă nu chiar ca gîndul, şi la fel de iute se întîmplă sosirea invitaţilor) [1].

Cu privire la circulaţia celor două forme de perfect în graiurile oltenești pot face acum unele precizări, pe baza observaţiilor mele (am petrecut cîteva săptămîni în judeţul Vîlcea) şi a informaţiilor date de prof. Costeanu, de la Universitatea din Iaşi (şi originar din regiunea Drăgăşanilor). În general perfectul simplu se întrebuinţează pentru acţiuni trecute mai recente, pe cînd cel compus pentru acţiuni trecute mai puţin recente. Prof. Costeanu afirmă că, dacă subiectul vorbitor se referă la o acţiune săvîrşită în cursul zilei respective, se foloseşte de forma simplă a perfectului, pe cînd acţiunile din zilele precedente se exprimă prin forma lui compusă. Aşadar situaţia se prezintă invers oarecum faţă de cea existentă în limba comună. Evident că nu-i necesar ca acţiunea recentă să fie astfel şi în realitate, ci este de ajuns numai s-o simtă vorbitorul ca petrecută într-un moment apropiat de acela al povestirii. Această informaţie coincide cu cele date de conf. univ. GR. BRÂNCUŞ, originar din judeţul Gorj.

În cursul discuţiei am afirmat, de mai multe ori, că graiurile moldovenești cunosc numai perfectul compus, iar cele oltenești numai perfectul simplu. Afirmaţia corespunde aproximativ, poate chiar pe deplin, adevărului în prima ei parte: moldovenii se folosesc obişnuit, în vorbire, de perfectul compus, indiferent dacă au sau nu cultură. Cît despre olteni, avem a face cu o impresie superficială, care este totuşi parţial întemeiată. Căci nu numai pe un moldovean îl surprinde apariţia foarte frecventă a perfectului simplu în vorbirea oltenească, şi anume acolo unde ceilalţi români, precum şi limba scrisă întrebuinţează perfectul compus. Altfel această formă verbală există şi în Oltenia, cel puţin la oamenii din popor [2]. Dovadă textele publicate în „Graiul nostru" I şi răspunsurile înregistrate de ALR I, vol. II, h, 272, 281, 283 şi 302 [3].

Situaţia descrisă în cele ce precedă nu-i specific românească. Forme duble de perfect, cu sensuri diferite, există şi aiurea. De aceea problema a fost discutată, şi încă demult, cu privire la alte limbi. Un studiu foarte bun, din care se pot învăţa multe lucruri utile, aş zice chiar necesare, şi pentru limba noastră este *Passé indéfini, imparfait, passé défini* (Heidelberg 1914) de E. LORCH. Cf. şi E. WINKLER, *Grundlegung der Stilistik*, p. 48 urm. (se ocupă, sumar, de toate timpurile verbului). De obicei perfectul (sub ambele lui aspecte) este cercetat împreună şi comparativ cu imperfectul, cum arată titlul lucrării lui Lorck. Despre imperfect, care joacă mare rol în limba literară franceză, mai ales de pe la 1800 încoace, vezi şi E. LERCH, *Das Imperfektum als Ausdruck der lebhaften Vorstellung*, în „Zeitschr. f. roman. Philologie" XLII, p. 311 urm. şi 385 urm., apoi E. WINKLER, *Die seelische Grundlage der Imperfektverwendung im Romanischen* în *German.-roman. Monatschrift* XII, p. 233 urm., E. GAMILLSCHEG, *Ausgewählte Schriften*,

[1] Vreau să spun că povestitorul n-are interes să insiste asupra acestei acţiuni şi de aceea o prezintă ca sfîrşită în momentul cînd urmează să aibă loc ospăţul.

[2] Mă exprim aşa, fiindcă, după cît se pare, oltenii c u l ţ i recurg mai des la perfectul simplu. Vezi cartea mea *Limba română contemporană*, ed. II, Bucureşti 1956, p. 428, nr. 3, unde prezint informaţia dată de Gr. Brâncuş, originar din Oltenia, după care în graiurile din această provincie se întrebuinţează ambele forme de perfect, şi anume cel simplu pentru acţiuni săvîrşite în ultimele 24 de ore.

[3] Care au, absolut toate, numai perfectul compus. Să fie şi din cauza întrebărilor puse de anchetator, care s-a folosit de această formă?

Jena-Leipzig 1937, p. 15 urm. şi „Deutsche Literaturzeitung" XLVIII, col. 2393 urm. etc. Diverse fapte în legătură cu formele verbale româneşti sînt analizate de T. VIANU în *Arta prozatorilor români*, Bucureşti 1941, care prezintă interes şi pentru alte probleme de stilistică lingvistică. Un studiu despre «funcţiile timpurilor trecute în româneşte» a publicat EUGEN SEIDEL, „Bull. lingu." VII, p. 65 urm. [1]

§ 7. La v i i t o r u l I situaţia este mai clară, din cauză că în unul şi acelaşi dialect există cîte două forme pentru exprimarea acestui timp verbal. Alături de *voi pleca* etc., care în vorbirea populară şi, mai puţin , în cea familiară sună *oi pleca* etc., întîlnim, la munteni (în sensul lingvistic al termenului) *o să plec* etc., iar la moldoveni (tot în sensul lingvistic al acestei denumiri) *am să plec* etc. Prima formă, comună ambelor dialecte, arată că acţiunea verbului se va petrece de acum înainte, şi totodată că înfăptuirea acţiunii nu este sigură: *oi pleca* însemnează 'voi pleca, dacă nu va interveni un motiv personal sau o cauză exterioară care să mă împiedice'. Altfel spus, 'nu sînt sigur că voi pleca, fiindcă se pot ivi atîtea obstacole, care să mă oprească, dar, în momentul acesta, cînd vorbesc, am de gînd să plec'. Aşadar, pe lîngă noţiunea de viitor, pur temporală, această formă verbală exprimă şi o noţiune modală, adică o atitudine personală, a subiectului vorbitor, faţă de acţiunea respectivă. Nuanţa modală s-a ivit, desigur, ulterior, totuşi, cu vremea, ea a ajuns să predomine, şi astăzi *oi pleca* este simţit mai mult ca un mod (modul posibilităţii, al îndoielii etc.) decît ca un timp. Înţeles de viitor curat, fără amestecul vreunei nuanţe modale (afară de aceea a indicativului, care este însă oarecum implicită, căci o acţiune viitoare nu poate fi decît sigură din punctul de vedere al momentului cînd vorbim), are cealaltă formă (munt. *o să plec*, mold. *am să plec*).

Evident că şi acţiunea exprimată prin *o să plec* şi *am să plec* poate să nu se întîmple, din tot felul de împrejurări care împiedică pe subiectul vorbitor s-o aducă la îndeplinire. Dar acest lucru nu interesează discuţia noastră, care-i de natură strict lingvistică, fără legătură cu realitatea, cu faptele exterioare, materiale. Nu interesează şi din altă cauză, aceasta psihologică: atunci cînd vorbim (şi spunem *o să plec* sau *am să plec*), sîntem hotărîţi să săvîrşim acţiunea, sîntem siguri (din punct de vedere subiectiv) că o vom săvîrşi, căci altfel, dacă am avea îndoială, ne-am folosi de celălalt viitor.

Valoare stilistică are numai *oi pleca*, fiindcă numai el conţine o nuanţă afectivă, aceea de îndoială (provocată fie de motive personale: cel care spune aşa n-are de gînd să plece, pentru că nu vrea etc., fie de cauze exterioare posibile: subiectul vorbitor se teme că va interveni sau ar putea interveni o piedică în calea acţiunii sale). *O să plec* n-are valoare stilistică, fiind lipsit de orice colorit afectiv. Numai prin opoziţie cu *oi pleca* el capătă, mai exact spus, pare a căpăta o nuanţă subiectivă, dar această nuanţă e de natură intelectuală: dacă ar interveni vreun element afectiv (temere, jenă, indispoziţie), vorbitorul n-ar recurge la această formă.

Cum se explică această deosebire dintre *oi pleca* şi *am să plec (o să plec)?* Deşi chestiunea nu aparţine domeniului nostru de cercetare (căci stilistica se limitează a constata faptele lingvistice cu conţinut afectiv şi a le explica din punct de vedere psihologic), ea se poate pune şi, o dată pusă, trebuie soluţionată (sau, măcar, trebuie să încercăm a-i

[1] De adăugat ED. PICHON und H. HOESLI, *Über den Ausdruck der Vergangenheit im Französischen* în „Neuphilologische Monatsschrift" II, p. 481 urm. şi 555 urm. (autorii susţin că imperfectul exprimă o acţiune a c t u a l ă î n t r e c u t); J. DAMOURETTE et ED. PICHON. *Le tiroir type Saviez et la notion de l'actualité dans le français d'aujourd'hui*, în „Revue de philologie française", XLII, p. 1 urm. (e vorba de imperfectul francez, a cărui funcţie esenţială n-ar fi exprimarea unei acţiuni trecute).

da o soluție). Explicația e de natură istorică (încă o dovadă că iese din cadrul stilisticii)[1]. *Am să plec* a însemnat, din capul locului, 'trebuie să plec', același lucru, deci, ca actualul *am a pleca*[2]. Să nu uităm că limba noastră a înlocuit foarte des infinitivul prin conjunctiv, așa că *am să plec* va fi sunat într-o vreme *am a pleca* (cf. viitorul I al celorlalte limbi romanice, compus din prezentul indicativ al lui 'a avea' și infinitivul verbului de conjugat). Deși prin întrebuințare sensul primitiv al formelor gramaticale se uzează, întocmai ca al cuvintelor, așadar, se poate modifica cu timpul, în cazul nostru nuanța de necesitate se conservă încă la *am să plec* (= *am a pleca)*. Nu în aceeași măsură ca la început (probă, revenirea, dacă se poate zice, la infinitiv, cînd vrem să exprimăm necesitatea pură cu privire la viitor: *am a pleca*, adică 'trebuie să plec', dar nu chiar în momentul de față, ci de acum înainte, mai tîrziu, deci în viitor), totuși destul de lămurit, pentru ca s-o putem simți și astăzi.

Oi pleca, am spus, corespunde lui *voi pleca*. Și aici s-a petrecut ceva asemănător: uzarea parțială (dar numai parțială) a sensului primitiv. Într-adevăr, prezența lui *voi* dovedește că, la început de tot, *voi pleca* însemna 'voiesc să plec'. Pe urmă a predominat sensul de viitor (căci 'vreau să plec' conținea și ideea că realizarea voinței subiectului vorbitor se va face de acum înainte), fără ca nuanța inițială de voință să dispară. Această nuanță, devenită cu vremea secundară, explică sensul de astăzi al lui *oi pleca* (= 'am să plec, dacă voi avea plăcere'[3] etc.).

Limba comună, vorbită și scrisă, a oamenilor culți nu cunoaște, în principiu, decît o singură formă de viitor, pe aceea cu *voi* urmat de infinitiv. Din cauza aceasta trebuie să recurgă la formele familiare și populare, cînd are de exprimat nuanțe ca cele discutate mai sus. Dar, deoarece caracterul familiar și popular al lui *oi pleca, o să plec*, nu se potrivește cu natura oarecum gravă, solemnă (sau, cel puțin, cultă, deci pretențioasă) a limbii comune (îndeosebi a celei scrise), scriitorii întrebuințează, de regulă, aceste din urmă forme numai indirect, în gura personajelor (care trebuie să aibă și ele un fel de a fi mai mult sau mai puțin familiar ori popular). Cînd vorbesc ei înșiși, literații, de toate speciile, se folosesc numai de *voi pleca*, cu ambele nuanțe (de 'îndoială' și de 'siguranță'), ceea ce constituie o inferioritate a limbii scrise față de cea vorbită[4].

Interesant este și de astă dată Creangă, la care, în ciuda caracterului popular al limbii sale, găsim toate formele menționate[5]. Pe *voi* + infin. l-a întrebuințat, cu siguranță, sub influența cărții. Așa s-ar explica rara lui apariție și sensul oarecum neutru, adică strict obiectiv. Poate, mai degrabă, invers: simțind că *oi* + infin. și *am* + conj. exprimă obișnuit nuanțe stilistice, povestitorul nostru s-a văzut nevoit să recurgă la forma 'literară', cînd viitorul trebuia să aibă înțeles pur intelectual, și indiferent de cine vorbește. De aceea chiar în gura țăranilor[6] *voi* + infin. nu face impresia de neautentic, cum se întîmplă la alți scriitori, mai puțin stăpîni pe nuanțele subtile ale limbii românești.

[1] Întocmai ca la perfectul compus (v. mai sus, p. 136 n. 2).

[2] Cît despre *o să plec*, există dificultăți de ordin fonetic împotriva identificării lui f o r m a l e cu *am să plec* (cf. ALF. LOMBARD, „Bullet. lingu." VII, p. 5 urm.). Dar el este perfect sinonim (și ca nuanțe) cu acesta.

[3] Sau 'dacă nu va interveni vreo piedică'. Dar acest din urmă element, care nu atîrnă de voința subiectului vorbitor, trebuie să se fi ivit ulterior. Din capul locului numai elementul subiectiv, de natură voițională, va fi fost luat în considerație.

[4] Dealtminteri s-a putut observa mereu, din expunerea de pînă aici, că nu-i prima dată cînd se impune o asemenea constatare. Dacă limba scrisă n-ar recurge la procedeele celei vorbite, inferioritatea ei față de aceasta ar fi definitivă și permanentă.

[5] Afară, firește, de munt. pop. *o să plec*.

[6] Dealtfel opera lui Creangă n-are decît țărani, începînd cu autorul însuși, continuînd cu ... împărații, boierii etc. și sfîrșind cu ... dobitoacele de toate speciile.

Dau un număr de exemple. Mai întîi, pentru aspectul literar al viitorului: *Mă veţi întreba, poate: de ce iepe şi totdeauna albe? Vă voi spune şi aceasta* (sînt vorbele povestitorului); *şi după aceea, facă moartea ce va voi cu mine.* Obişnuit această formă apare împreună cu una din cele familiare, fapt care ajută la sesizarea clară a sensului fiecăreia: *Vom şti, cucoane, dacă ni-ţi spune; Voi priveghea nurorile, le-oi pune la lucru, le-oi struni şi nu le-oi lăsa...* [1]*; N-oi mai veni, Ivane, cîte zilişoare voi avea; Cînd vei ajunge şi tu odată mare şi tare, îi căuta să judeci lucrurile de-a fir-a-păr şi vei crede celor asupriţi.* Observăm că *voi* + infin. este pus de Creangă alături (şi în contrast!) numai cu *oi* + infin., nu şi cu *am* + conj. Faptul confirmă aprecierile mele: *voi* este strict obiectiv (şi arată că, în mod logic, indiferent de părerea, intenţia etc. subiectului vorbitor, acţiunea se va realiza), *oi*, dimpotrivă, exprimă îndoială, nesiguranţă etc. *Am* + conj. , fiind sinonim (intelectual!) cu *voi* + infin., n-are cum sta alături de acesta, aşa că ori apare singur ori se combină cu *oi* + infin. (cu care se combină *voi* + infin. însuşi). Se poate spune că forma literară a viitorului arată (la Creangă!) siguranţa obiectivă, *am* + conj. siguranţa subiectivă, iar *oi* + infin. îndoiala (cu toate nuanţele, printre care şi 'condiţionalitatea', v. mai încolo). Ultimul citat este elocvent între toate: *vei ajunge* (cu siguranţă, obiectiv şi logic vorbind, căci eşti fiu de împărat, deci vei fi împărat tu însuţi), *vei crede* (la fel: nu se poate, după asupririle pe care le-ai îndurat, să n-ai milă, cînd vei ajunge mare, de cei asupriţi), alături de *îi căuta* (îndoielnic: subiectul vorbitor nu mai operează cu logica, fiindcă nu ştie dacă tînărul prinţ, cînd va fi mare şi tare, va căuta să judece serios lucrurile) [2].

Pentru *am* + conj. (siguranţă subiectivă): *(Cu mine v-aţi găsit de jucat?) Am să vă mustruluiesc, de au să rîdă şi cînii de voi* [3]*; Să ştii, Ivane, că de acum înainte ai să fii bucuros să mori; şi ai să te tîrîi în brînci după mine, rugîndu-te să-ţi ieu sufletul, dar eu am să fac că te-am uitat şi am să te las să trăieşti cît zidul Goliei* [4]*...; Ia vîră-te şi d-ta oleacă, să vezi cum ai să te răcoreşti: aşa are să-ţi vie de îndemînă după asta, de are să ţi se pară că eşti uşor cum îi pana* [5].

Pentru *oi* + infinitiv (îndoială etc.): *Apoi, fără să ne zbatem, jupîne Strul, mi-i da şeisprezece lei, un irmilic de aur, şi ţi-oi duce-o ştii, colé, ca pe palmă* [6]*; Şi ce mi-i cere tu pentru trei ani?* [7]*; Eu gîndesc că tot om alege, om alege, păn-om culege; ... mă duc să văd nu mi-a pica ceva în turbincă?* [8]*; Oare nu cumva de-acum mi-oi da cu paru-n cap de răul Vidmei?* [9]*; ... dar i-or da ele o dată pe nas;* [10]*... îi face broaşte în pîntece de atîta apă* [11].

Pentru ultimele două forme existente în aceeaşi frază: *... m-a ameninţat că altă dată, de mi-a mai călca piciorul în ogradă boierului, are să poruncească* [12]*;*

[1] Este posibil, chiar probabil, ca formele cu *oi* să stea aici în locul celor cu *voi*, şi aceasta, pentru că autorul a vrut să evite construcţia *le voi* , care-i greoaie, chiar în vorbirea cultă. Altfel nu văd de ce, la sensuri perfect identice, deosebire de aspect morfologic (sau, dacă vreţi, fonetic).

[2] Iată un exemplu interesant şi la Caragiale: *Ai jurat ... că poimîine, cînd ăi fi proclamat, vei da scrisoarea ...* (*vei da* atîrnă de *ai jurat*, aşadar siguranţă deplină; *ăi fi proclamat* arată o acţiune nesigură, căci se pot întîmpla multe lucruri care să împiedice alegerea lui Caţavencu).

[3] Vorbeşte Ivan Turbincă, sigur că turbinca lui face minuni.

[4] Sînt vorbele Morţii, nu mai puţin sigură de puterea şi rostul ei.

[5] Cuvinte spuse de Spîn, care se băgase în fîntînă, ca să se răcorească.

[6] Nuanţă condiţională: 'mi-a da' = 'dacă-mi dă (sau dacă mi-a da), i-o duc (sau i-oi duce-o).

[7] Întrebarea implică nesiguranţă.

[8] Pe lîngă sensul interogativ, simţim clar îndoiala sau posibilitatea dorită ('... nu cumva mi-a pica...').

[9] Cf. întrebarea şi îndoielnicul *cumva*.

[10] Aici viitorul arată speranţa.

[11] Subiectul vorbitor se teme (ironic) de ce-ar putea să se întîmple.

[12] Cf. conjuncţia *de*, sinonimă cu condiţionalul *dacă*.

...cînd oi chiui eu a să asurzeşti şi-au să-ţi sară creierii din cap[1]*; de mi-ţi maipica vrodată în imînă, turbinca are să vă ştie de ştireş*[2]*; Încaltea ce-a fi a fi, dar degeaba n-are să fie; Tată-tău s-a împotrivi şi n-a vrea să te lase, dar tu stăruieşte ... şi ai să-l înduplec i; şi care dintre cai a veni la jăratec să mănînce, acela are să te ducă la împărăţie*[3]*; de acum înainte tot aşa are să-ţi fie, pînă ce-i ieşi din slujba spînului, de la care ai să tragi încă multe năcazuri, dar ai să scapi din toate ...*[4].

§ 8. Vorbirea populară şi cea familiară cunosc şi schimbări de mod, cu valoare stilistică. Se pare că acestea sînt mai puţin numeroase decît cele de timp. Dacă lucrurile stau într-adevăr aşa, ne-am putea gîndi la următoarea explicaţie. Printre faptele studiate cu privire la timpuri am întîlnit destule care aparţin, în fond, la domeniul modurilor verbale. Numai formal verbele din construcţii ca *doream (să vă rog ceva)* ori, mai ales, *de ce nu muream* sînt imperfecte; în ce priveşte sensul, adică valoarea lor sintactică, singura care interesează în discuţii de felul acesta, ele sînt optative, deci moduri, nu timpuri (sau, cel mult, după împrejurări, mai întîi moduri şi numai în chip secundar timpuri)[5]. De asemenea vom constata mai departe că limba noastră posedă o serie de forme verbale pe care, de obicei, gramaticile, nu le înregistrează şi care exprimă nuanţe modale, deşi, din punct de vedere morfologic, ele trebuie socotite în rîndul timpurilor. Toate au sau pot avea valoare stilistică. Dacă ţinem seamă, aşadar, de toate aceste constatări, relativa sărăcie a formelor modale care se pot substitui unele altora în momente psihologice de natură afectivă se transformă într-o adevărată bogăţie, mult mai mare decît aceea a formelor pur temporale. Şi această stare de lucruri nu trebuie să ne surprindă. Modul exprimă atitudinea subiectului vorbitor faţă de acţiunea verbului, deci chipul cum subiectul vorbitor consideră, vede, adică simte, acţiunea, pe cînd timpul arată ceea ce am putea numi cronologia acţiunii, în raport cu momentul vorbirii. Aşa fiind, este clar că nuanţele modale întrec, trebuie să întreacă, şi ca număr şi ca variaţie, pe cele temporale: reacţia sufletului nostru faţă de noţiunea exprimată de un verb se poate manifesta foarte felurit, tocmai pentru că intervine un factor subiectiv, care prin el însuşi este variabil şi de la un individ la altul şi la un singur individ după împrejurări. Nuanţele temporale nu pot prezenta atîtea variaţii, din cauză că ele sînt în funcţie de elemente exterioare nouă, obiective, materiale, care sînt limitate ca număr.

Cînd am studiat schimbările de persoană, am citat, între altele, următorul exemplu: *Am luat batocul şi dă-l de perete ... trufandalele — aruncă-le peste case ... florile — calcă-le în picioare ... sticlele de şampanie — trînteşte-le de caldarîm.* Observăm că autorul se foloseşte în prima propoziţie de indicativ (şi de pers. I), dar apoi, în toate celelalte, odată cu înlocuirea pers. I prin a II-a, schimbă şi modul, recurgînd la imperativ. Am remarcat şi atunci schimbarea modală, spunînd că unii lingvişti vorbesc în asemenea cazuri de un imperativ narativ sau descriptiv. Nu-i greu de văzut că prin această

[1] Adv. *cînd* nu-i numai temporal, ci şi condiţional (= *chiui* = cînd şi dacă, adică în ipoteza că voi chiui).

[2] Vezi notele precedente, în special 1.

[3] Să se compare nesiguranţa exprimată şi cu ajutorul lui *care* (din pricină că sînt mai mulţi cai).

[4] Vorbeşte Sfînta Duminică, deci o fiinţă iniţiată în misterele lumii acesteia, şi totuşi siguranţa ei încetează, cel puţin în parte, cînd se referă la ieşirea din slujbă a lui Harap-Alb (pînă atunci, ar zice un simplu muritor, şi povestitorul ... uită că-i vorba de un sfînt, multe se pot întîmpla, care să împiedice ori măcar să îngreuieze 'eliberarea' eroului).

[5] În măsura în care există, valoarea lor temporală se datoreşte, foarte probabil, împrejurării că, obişnuit, *doream, muream*, sînt imperfecte, şi astfel deprinderea noastră cu această funcţiune 'regulată', 'normală' ne face să simţim ideea de timp şi în formule ca cele de mai sus.

substituire de moduri povestirea cîştigă enorm în vioiciune: diversele acţiuni exprimate prin verbele puse la imperativ se petrec oarecum sub ochii noştri, au devenit parcă actuale, şi aceasta, nu numai pentru că verbul stă la prezent, ci şi din cauza imperativului însuşi, care, mai mult decît orice alt mod, implică existenţa unui partener, întrucît 'porunca' trebuie adresată cuiva de faţă.

Evident că putem numai să ne i m a g i n ă m prezenţa unui partener, ca în situaţia descrisă mai sus, şi, deci, ne adresăm nouă înşine vorba, căci în astfel de chestiuni nu contează realitatea materială, ci exclusiv cea psihologică. Şi pentru aceasta există două persoane: una care adresează şi alta căreia i se adresează vorba. Avem, prin urmare, dialog, iar dialogul presupune acţiune, adică „dramă": un fel de luptă sau conflict (în sens foarte larg şi aproximativ), fie şi numai sub forma conversaţiei (care însemnează totuşi luptă: întrebări, răspunsuri, replici) între doi (sau mai mulţi) parteneri. De aici provine valoarea stilistică a imperativului: acest mod dramatizează acţiunea, ne-o înfăţişează ca petrecîndu-se în faţa noastră, nu numai din punctul de vedere al timpului, ci şi din acela al spaţiului, făcîndu-ne oarecum să asistăm la scena respectivă. Ni se pare că vedem (în exemplul de mai sus) pe autor îndemnîndu-şi partenerul (fictiv, se înţelege, şi totuşi real psihologiceşte) să trîntească batocul de perete, să azvîrle trufandalele peste acoperişurile caselor, să calce în picioare florile, să izbească de caldarîm sticlele de şampanie. Avem impresia că fiecare îndemn este ascultat şi executat din ce în ce mai energic: după fiecare acţiune săvîrşită, cel care o înfăptuieşte (la porunca subiectului vorbitor) capată oarecum forţe noi ca să poată aduce la îndeplinire acţiunea următoare cu şi mai multă vigoare decît pe cea precedentă. Este un fel de acompaniament între parteneri: unul comandă, celălalt execută (şi acel « crescendo », de care pomeneam cu privire la înfăptuitorul acţiunilor, se manifestă şi la subiectul vorbitor, la cel care porunceşte: fiecare îndemn nou este făcut cu o energie din ce în ce mai mare) [1]. Dacă în locul imperativului am pune indicativul, povestirea ar fi ştearsă, banală, lipsită de viaţă, de mişcare. Autorul ar raporta pur şi simplu diverse întîmplări, fără nici o însemnătate şi fără interes (chiar pentru sine însuşi, căci ar proba că nu participă la ele, că nu le v e d e , nu le are prezente în minte, atunci cînd le povesteşte).

Este drept că în exemplul nostru se produc mai multe schimbări — se schimbă nu numai modul (imperativ pentru indicativ), ci şi timpul (prezent pentru perfect), apoi persoana (I pentru a II-a). Toate acestea contribuie la dramatizarea acţiunii, fiindcă toate o apropie de noi, o concretizează, o materializează oarecum. Dar nu-i greu de văzut că, de fapt, rolul cel mai important îl are schimbarea modului. Celelalte două sînt urmarea acesteia: din pricină că imperativul n-are decît o persoană (a II-a) şi un singur timp (prezentul), este fatal ca înlocuirea indicativului prin imperativ să aducă după ea schimbarea persoanei şi pe aceea a timpului.

Vorbirea populară şi cea familiară recurg adesea la substituirea indicativului prin imperativ. Exemple (din Creangă) [2]: *(Galbeni, stupi, oi, cai, boi ... trebuia să ducă dascălii poclon Catihetului ...) ; ş-apoi l a s ă - t e în conta sfinţiei-sale, că te scoate poponeţ ca din cutie ; (Drag îmi era satul nostru... Dragi îmi erau tata şi mama...) Apoi l a s ă-ţ i, băiete, satul, cu tot farmecul frumuseţilor lui, şi pasă de t e d u în loc străin şi aşa de-*

[1] Să ne închipuim că asistăm la o luptă adevărată, o bătaie între doi inşi, fiecare « asistat » de un prieten. Ştim ce se petrece în asemenea cazuri: prietenul intervine cu îndemnuri şi încurajări, pe care le adresează prin verbe puse la imperativ (*dă-i !, nu te lăsa !, trînteşte-l la pămînt !* etc.). Cam aşa se desfăşoară, în mintea noastră, acţiunile din citatul reprodus mai sus.

[2] O parte din exemple conţin şi un vocativ: este 'numele' celui care vorbeşte cu sine însuşi. Aceasta măreşte efectul expresiv, căci simţim şi mai clar că subiectul vorbitor se 'apostrofează' singur, ca şi cum ar fi altcineva.

părtat (dacă te lasă pîrdalnica de inimă); (... cînd te mieri ce nu-i venea la socoteală:) i a - ţ i, popă, dăsagii şi pe ici ţi-i drumul; (făceau toate chipurile ... cum să deie vitişoarele mele ... pe moşia boierească ... să mi le poată ucide ...) Şi astăzi î m p u ş c ă - i porcii; mîne vacile şi boii; poimîne căişorii; în altă zi i e - i oile dinapoi cu grămada şi d u - l e la curte (îţi poţi închipui, Măria-Ta, ce urgie grozavă era pe capul meu!) [1]*; Ş-apoi ştii vorba ceea: « d ă - ţ i, popă, pintenii şi b a t e iapa cu călcăile»; (... părul s-a făcut de-o mie de ori mai înalt ... de-i ajunsese crengile în nouri) Ş-atunci ... s c o b e ş t e - t e, fata babei, în dinţi!* Cf. şi *Se prăvală copacul peste mine, şi r u p e - i piciorul şi s f a r m ă - ţ dinţii din gură!* (1907 II, p. 403).

În unele dintre aceste citate avem înlocuirea pers. III (nu I!) prin a II-a, numai aparent însă: povestitorul vorbeşte despre altcineva (= pers. III), dar 'apostrofa' (cuvintele adresate sub forma imperativă) nu-i aparţine lui, ci «eroului», deci tot pers. I este, de fapt, înlocuită prin a II-a.

§ 9. O substituire de mod, strîns legată de cea discutată pînă acum, este a i n d i c a t i v u l u i p r i n c o n j u n c t i v. Din punct de vedere strict gramatical, imperativul are o singură persoană (a II-a). Nevoia de a 'porunci' şi unei alte persoane se simte totuşi. De aceea, pentru pers. III, limba recurge la conjunctiv, modul cel mai apropiat de imperativ în ce priveşte sensul. Formal avem, în asemenea cazuri, un conjunctiv, semantic însă un imperativ, aşa că fenomenul, considerat sub raportul stilistic, singurul care ne preocupă pe noi, este foarte înrudit cu cel de mai sus. Valoarea de imperativ a unui astfel de conjunctiv rezultă şi din cîteva detalii pe care le vom vedea imediat. Mai întîi, exemple. Pentru persoana III: *Eu l-am sfătuit să fie prudent, ca să nu iasă lucrurile rău; el nu, să i se recunoască dreptatea numaidecît, căci altfel face scandal.* Conjunctivul cu sens imperativ este *să (i) se recunoască (dreptatea)*. Povestitorul redă, sub forma vorbirii indirecte, spusele eroului său, care, dacă ar fi reproduse întocmai, ar suna ori *să mi se recunoască dreptatea* (în eventualitatea că se adresează altcuiva, nu celor care trebuie să săvîrşească acţiunea dorită de el) ori *să-mi recunoaşteţi dreptatea* (în cazul cînd vorbeşte direct cu aceştia). În ipoteza ultimă poate apărea şi imperativul propriu-zis: *recunoaşteţi-mi dreptatea!* Toate trei formulele au însemnare de imperativ şi, din această cauză, posedă valoare stilistică: înlocuirea indicativului prin conjunctivul imperativ dovedeşte o schimbare, de natură afectivă, în atitudinea subiectului vorbitor sau a aceluia despre care subiectul vorbitor povesteşte ceva [2].

Caracterul imperativ al conjunctivului rezultă, cît se poate de limpede în asemenea cazuri, şi din alt fapt. Exemplul dat conţinea un conjunctiv la pers. III. Foarte des apare însă şi pers. II (totdeauna la singular), aşadar întocmai ca la imperativul propriu-zis. De pildă: *Cînd vede că-i primejdie mare, o ia la goană, şi să te ţii, duluţă!* Ultima propoziţie, în care se găseşte conjunctivul, poate fi interpretată în două chipuri din punctul de vedere al celui căruia i se adresează formula: sau că povestitorul îşi sfătuieşte eroul (direct!) să fugă bine (căci asta însemnează *să te ţii, duluţă!*) sau îşi închipuie că eroul

[1] Situaţia se prezintă aici mai complicat, dar cu atît mai elocvent: subiectul vorbitor (Moş Ion Roată) îşi imaginează scena în care boierul, vecin cu dînsul, poruncea argaţilor să-i omoare vitele ori să i le ducă la curte. Din această pricină el însuşi figurează (şi formal şi de fapt) la pers. III în 'povestirea' scenei, dar există, în realitate, ca pers. I (povesteşte lui Cuza-Vodă ce i s-a întîmplat lui însuşi).

[2] Prima formulă, singura care ne interesează direct aici *(el nu, să i se recunoască dreptatea)*, prezintă un avantaj în plus: autorul se pune în situaţia eroului său, îşi însuşeşte oarecum punctul lui de vedere, dînd impresia că vorbeşte în numele lui şi pentru el. Este ceea ce se cheamă 'vorbire trăită' (traducerea expresiei nemţeşti 'erlebte Rede'), procedeu stilistic des utilizat de romancierii realişti (români şi străini). Cf. *Lingvistica romanică*, p. 136 urm.

vorbește cu sine însuși, se dedublează, adică la fel ca în cazurile discutate mai înainte (§ 8), unde am avut un imperativ adevărat și ca formă verbală (se îndeamnă singur la fugă zdravănă, tocmai pentru că-și dă seama de primejdie). Cred că a doua interpretare este cea justă. Cînd a luat naștere această izolare, atît de expresivă chiar astăzi, subiectul vorbitor s-a referit la el însuși. Pe urmă formula a prins, s-a răspîndit și, întrebuințîndu-se în împrejurări felurite, a ajuns să nu mai poată fi simțită exact așa, cum va fi fost ea la origine. *Să te ții, duluță!* este foarte apropiat de *ține-te, duluță!* (imperativ pur), datorită faptului că verbul stă la pers. II, persoană caracteristică pentru imperativ, precum și formei exclamative a propoziției, formă de asemenea caracteristică pentru acest mod: parcă am avea doi indivizi, dintre care unul vorbește, iar celălalt ascultă [1].

Indicativul poate fi înlocuit și prin c o n d i ț i o n a l. Momentul psihologic este asemănător cu acela pe care l-am analizat la substituirea prezentului prin imperfect. Cînd cerem ceva, conștiința poziției noastre inferioare față de cel căruia-i adresăm cererea ne determină să zicem *v - a ș r u g a să mă ajutați în cutare chestiune, să mă împrumutați cu bani* etc., în loc de *vă rog să ...* Subiectul vorbitor parcă ar vrea să spună: *v-aș ruga, dacă-mi permiteți (să, vă rog)*. Cu alte cuvinte, face acțiunea sa dependentă de voința partenerului, ca și cum, dacă acesta n-ar permite, el n-ar mai formula cererea. Evident că aici e punctul de plecare: o frază întreagă, în care avem o propoziție principală, cu verbul la condițional *(v-aș ruga, v-aș întreba, v-aș spune)* și una secundară condițională *(dacă binevoiți a mă asculta)*. Propoziția a doua n-are nevoie să fie exprimată. Ea este presupusă, căci există în mintea atît a subiectului vorbitor, cît și a partenerului. Existența ei este subînțeleasă, și din cauza propoziției principale, al cărei verb, avînd formă de condițional, implică prezența altui verb, tot la condițional (acesta de-al doilea indică tocmai condiția de îndeplinit, pentru ca acțiunea primului să se poată înfăptui), dar și datorită tonului: spunînd numai *v-aș ruga (aș dori să vă întreb)*, nu facem pauză ca după punct sau punct și virgulă, fiindcă n-am terminat cele ce avem de spus, ci ne oprim ca după o virgulă (ridicăm și tonul, cum se zice), tocmai pentru că mai urmează ceva, indiferent dacă lingvistic formulăm sau nu urmarea.

Așa a fost, foarte probabil, la început, dar apoi condiționalul a început a fi simțit ca expresie (obligatorie, negreșit) a 'politeței' (politețe impusă de situația inferioară a subiectului vorbitor, situație care continuă și va continua să existe mereu). Dovadă avem faptul că, deși prezentăm rugămintea condiționat (adică la modul condițional), nu mai așteptăm să ne «permită» interlocutorul, ci formulăm numaidecît cererea. Spunem *v-aș ruga* și imediat, fără a lăsa pe partener să ia poziție, arătăm ce vrem. Așadar, numai formal este vorba de condițional, în realitate noi prezentăm lucrurile ca și cum am întrebuința indicativul (iar în descrierea ulterioară a nevoii care ne împinge să solicităm ajutorul cuiva, ne folosim, într-adevăr, de indicativ). Și totuși, atîta e de ajuns, pentru ca construcția să aibă valoare expresivă, să arate starea noastră sufletească, stăpînită de jenă, temere etc. Iarăși întocmai ca la imperfectul care se substituie prezentului. Și acolo ziceam *voiam să vă cer ceva* (parcă n-am mai cere în momentul cînd vorbim), dar imediat continuam vorba, arătînd ce anume v o i m (la prezent!) să cerem. Prin urmare, și acolo satis-

[1] Să se compare și v o c a t i v u l *duluță*. Cel puțin face impresia unui vocativ, căci pare a fi, la origine, nume propriu de persoană. S-ar putea însă, tot atît de bine, ca acest cuvînt să fie o creație de moment a fantaziei primului subiect vorbitor, care a întrebuințat formula noastră, și adică un cuvînt imitativ sau expresiv (menit, cu cei doi *u* și cu *l*, să arate mișcarea omului care fuge). Oricum ar fi, el este simțit ca un nume, așa că avem dreptul (subiectiv!) să spunem că stă la vocativ. Verbul din această construcție poate fi, chiar mai des, și *să te duci* (la Creangă numai așa o întîlnim). Vezi mai departe, capitolul despre diminutive, § 7.

facerea oarecum pur formală a unei obligații de politețe, dar suficientă, pentru a trăda emoția, cel puțin aparentă, a subiectului vorbitor.

Asemănarea dintre fenomenul stilistic descris aici și cel privitor la înlocuirea prezentului prin imperfect se explică, foarte probabil, așa cum am arătat: momentul psihologic este identic în ambele cazuri. Putem invoca însă și un fapt gramatical. Imperfectul are deseori valoare de condițional: *veneam și eu, dacă știam că vine prietenul nostru N.* (= *aș fi venit și eu, dacă aș fi știut* ...). Este drept că aceasta se întîmplă numai cu condiționalul trecut, nu și cu cel prezent, de care ne ocupăm aici, dar deosebirea de timp nu pare esențială. Pretutindeni (sau aproape pretutindeni) în cazurile de substituire a unei forme verbale prin alta avem a face cu atitudini subiective ale vorbitorului, așadar cu m o d u r i, indiferent dacă formal ele sînt exprimate prin moduri propriu-zise sau prin timpuri. Din punct de vedere psihologic, atît condiționalul (prezent), cît și imperfectul, care înlocuiesc amîndouă indicativul prezent, sînt moduri, și anume același mod (condiționalul sau optativul), fiindcă starea sufletească, izvor al ambelor substituiri, este identică sau foarte asemănătoare [1].

Ar mai fi de amintit apariția condiționalului (prezent) în locul indicativului într-o construcție ca aceasta: *Nu ți-ar pune el mîna pe ceva (Doamne ferește* sau *să-l tai, să-l omori* etc.)!, frecventă în vorbirea populară și familiară. Se spune, de obicei, cînd vorbitorul vrea să garanteze pentru cinstea unei terțe persoane, deci cu intenția de a o lăuda. Dar și în împrejurări diferite, pornind de la o stare de spirit asemănătoare, adică siguranța vorbitorului că aprecierea lui corespunde adevărului. De ex. (Despre un om leneș): *Nu s-ar apuca el de o treabă serioasă (să-l pici cu lumînarea)!*

§ 10. Limba noastră posedă un număr de forme verbale care lipsesc, obișnuit, în paradigmele gramaticilor, iar cînd sînt înregistrate, provoacă discuții în ce privește calificarea: sînt ele moduri sau timpuri? Neînțelegerea este cauzată de caracterul lor ambiguu. Formal p a r a fi timpuri, semantic ele sînt moduri. În general, le putem înlocui prin timpuri propriu-zise, ceea ce se întîmplă cu atît mai ușor, cu cît răspîndirea lor este restrînsă (unele se găsesc numai regional). Aceasta ar dovedi că trebuie să le socotim timpuri. Dar se deosebesc de formele verbale care le pot înlocui, printr-o nuanță subiectivă, de unde urmează că funcțiunea lor este modală, nu temporală. Limba scrisă (mai exact, poate, limba cultă, fie scrisă, fie vorbită) nu le prea utilizează, așa că ea este lipsită sau, în orice caz, nu dispune în aceeași măsură ca cea populară și familiară de acest mijloc menit să varieze nuanțele semantice ale formelor verbale.

Urmează, deci, să le discutăm tot aici, unde ne-am ocupat de schimbările modale. Unele figurează în gramatică la rubrica timpurilor și sînt considerate, obișnuit, astfel chiar de către lingviști, nu numai în virtutea tradiției, ci și din cauză că exprimă, într-adevăr, un raport de timp (care nu-i însă singurul raport exprimat de ele). În această grupă intră, de pildă, viitorul II. Altele sînt adesea absente în tablourile de forme pe care le dau gramaticile, fiindcă limba cultă (cu deosebire cea scrisă) nu le cunoaște sau le utilizează relativ rar (de preferință atunci cînd evenimentele și personajele unui roman, ale unei nuvele etc. aparțin mediului rural ori periferic). Căci au caracter mai mult sau mai puțin dialectal, întrucît apar numai în unele regiuni dacoromânești (iar dacă aparțin

[1] O schimbare de mod, avînd origine literară (la CARAGIALE, *Țal)*, este infinitivul în loc de conjunctiv (cu valoare de imperativ): *a se revedea!, a se slăbi!* Mai ales formula a doua s-a popularizat, fiind întrebuințată nu numai glumeț (ca între prieteni), ci și amenințător. Este proprie pentru stilul polemic. De aceea o găsim adesea în polemici, chiar științifice, și nu totdeauna cu numele creatorului ei, amănunt care probează că-i simțită ca un bun lingvistic comun, cum și este de fapt. Aceasta-i mărește expresivitatea.

întregului teritoriu, nu se bucură de o circulație prea mare). Spre deosebire de viitorul II, ele sînt oarecum moduri propriu-zise. Este drept că unele pot fi înlocuite prin diverse timpuri cunoscute din vorbirea obiectivă, dar echivalența se mărginește la sensul strict intelectual: cînd simțim nevoia să luăm atitudine subiectivă față de acțiunea exprimată de verb, să-i dăm, deci, o nuanță afectivă, timpurile curente fac loc acestor forme modale, tocmai pentru că numai ele au sau pot avea valoare stilistică.

Absolut toate, fără nici o deosebire, sînt compuse. Un element al compunerii îl constituie pretutindeni participiul trecut, la viitorul II, gerunziul, la celelalte). Auxiliarul de asemenea este același: *a fi*, însoțit la unele de *a voi*, la altele de *aș* al condiționalului (care, foarte probabil, reprezintă un aspect profund modificat al lui *a vrea*). Formele în compoziția cărora intră gerunziul au, am spus deja, o răspîndire mai mult sau mai puțin regională. Le găsim însă și în limba veche. Valoarea stilistică provine, cred, măcar în parte, de la caracterul lor dialectal și arhaic, prin opoziție cu echivalentele lor 'gramaticale', pe care le întrebuințează toată lumea. Am văzut mereu pînă acum că așa-zisele abateri de la normele vorbirii obiective exprimă, de regulă, dacă nu chiar totdeauna, o nuanță stilistică. Aceasta, în comparație și prin contrast cu limba comună a oamenilor culți, care, obișnuit, nu cunoaște formele verbale aici în discuție. Dar ele au valoare afectivă chiar în dialectul unde există, alături de celelalte, ca forme normale, curente. Aceasta ar proba că nuanța stilistică izvorăște și din ele însele, din natura sau structura lor intimă, nu numai din caracterul lor regional ori arhaic, adică 'anormal'. Trebuie precizat totuși că în limba veche valoarea lor stilistică pare a fi absentă, ceea ce, în cazul cînd faptul este absolut exact [1], ar dovedi că această valoare s-a ivit mai tîrziu, grație, deci, nu structurii lor, ci împrejurării că, existînd pentru același raport două forme verbale, limba le-a dat, prin indivizii vorbitori, întrebuințări diferite din punct de vedere stilistic. Dar ne putem întreba de ce tocmai ele, și nu echivalentele lor, au căpătat nuanță stilistică? Revenim, prin urmare, la cauza mai profundă, care stă în legătură cu natura formației însăși. Căci, dacă aceste aspecte flexionare ale verbului n-ar fi avut din capul locului, cel puțin în germene, un colorit afectiv, ele ar fi dispărut din limbă, fiindcă ar fi fost de prisos (ar fi rămas numai sinonimele lor, pur intelectuale, care aveau avantajul de a fi general răspîndite).

Problema se prezintă, așadar, destul de complicat, între altele, pentru că urmărirea în trecut a faptelor stilistice nu se poate face decît cu ajutorul unui mare număr de texte, care să aibă oarecare continuitate între ele. Dealtminteri interesează prea puțin, dacă un fenomen de acest fel datează dintr-o epocă anterioară, și de cînd anume. Stilistica este o disciplină lingvistică statică sau descriptivă: studiază fapte de limbă a c t u a l e.

§ 11. V i i t o r u l II are sens temporal numai în legătură cu viitorul I. De ex.: *Cînd vei veni la mine, eu voi fi plecat.* Întrebuințat singur, el exprimă un raport modal: *se va fi întors (oare) din călătorie?; ce va fi spus mama (cînd a văzut că nu dau nici un semn de viață)?; nu știu dacă va fi făcut ce l-am rugat* etc [2]. În toate aceste exemple viitorul II joacă rolul unei forme verbale absolute, căci nu arată un raport de antecedență față de viitorul I. Sensul lui este asemănător cu al conjunctivului, întrucît și el exprimă îndoiala, nesiguranța etc. Așa se face că poate fi înlocuit adesea prin conjunctivul perfect *(să se fi întors din călătorie?* — continuarea logică ar fi *nu cred; nu știu să fi făcut ce l-am rugat*) [2]. Dar nu totdeauna (cf. exemplul al doilea: *ce va fi spus mama ...*). Afară de asta,

[1] Deoarece preocupările stilistice datează de puțină vreme, este natural ca ele să nu se fi întins asupra fazelor vechi ale diverselor limbi (mai ales la noi, unde nici stările actuale n-au fost cercetate sub acest aspect).

[2] Această frază sună mai bine *nu știu dacă a făcut ...*, probabil din cauză că *să fi știut* este echivoc (poate fi înțeles și ca pers. I).

chiar cînd îl înlocuim, simţim uşor, cum dovedesc exemplele precedente puse în paranteză, că nu-i vorba de o adevărată identitate între aceste două forme verbale. Însuşi sensul propriu-zis, pur intelectual, diferă. Cu atît mai mult lipseşte echivalenţa stilistică. De aceea limba vorbită nu utilizează, cred, niciodată conjunctivul în locul viitorului II, care, tocmai din cauza nuanţei lui stilistice, asemănătoare, în unele privinţe, cu a viitorului I (varianta *oi pleca*), apare în vorbirea populară şi familiară totdeauna cu forma « scurtată » a primului auxiliar *(oi fi plecat, ăi fi plecat* etc.) [1]. Expresivitatea lui creşte, în chipul arătat aici, şi graţie faptului că propoziţia este deseori interogativă sau introdusă prin *dacă* (cf. exemplele date).

Construcţiile verbale la alcătuirea cărora contribuie gerunziul sînt numeroase. În toate auxiliarul este *a fi*. Avem mai întîi (le iau în ordinea consacrată) imperfectul: *eram zicînd*. Valoarea semantică a acestei forme este identică cu a lui *ziceam*, dar numai din punct de vedere intelectual. Căci imperfectul propriu-zis prezintă acţiunea drept sigură, pe cînd *eram zicînd* arată nesiguranţă din partea subiectului vorbitor. Aşadar, avem a face cu o nuanţă modală, nu cu una temporală, ca la imperfectul obişnuit. *Eram zicînd* se aude prin Muntenia (poate şi aiurea) şi se întrebuinţează în vorbirea indirectă: cînd reproducem spusele altuia, pe care însă nu le-am auzit de la el însuşi, ci de la o altă persoană şi le comunicăm partenerului nostru, recurgem la această formă verbală, care, întrucît exprimă clar îndoiala, pare că ne pune la adăpost de orice răspundere (în ipoteza că cele comunicate de noi n-ar corespunde adevărului). Sintactic vorbind, ea este echivalentă cu popularul şi familiarul *cică ... : era zicînd că nu-ţi vezi de treburile tale, că te amesteci unde nu-ţi fierbe oala* etc. ('acela ale cărui vorbe le redau, aşa cum mi-au fost transmise de altcineva, cică spunea că nu-ţi vezi de treburile tale...'). Circulă obişnuit la pers. III, mai rar la a II-a, fiindcă apare în vorbirea indirectă (subiectul vorbitor se referă, prin urmare, la altcineva decît la sine însuşi).

Gerunziul se combină şi cu conjunctivul prezent al auxiliarului *a fi* (sub aspectul invariabil al acestuia): *să fi dormind (eu), să fi dormind (tu)* etc. Arată nesiguranţă, întocmai ca formele obişnuite de conjunctiv, totuşi, spre deosebire de acestea, care se întrebuinţează şi singure, dar, mai ales, împreună cu alte verbe, pare a avea o valoare de sine stătătoare. De ex.: *să fi dormind (el) la ora asta?; să fi minţind (el, ei) în aşa hal?; să fi ignorînd (tu) un fapt ca acesta, cunoscut de toată lumea?* etc. Deosebirea nu se reduce însă la atîta. Între *să doarmă (el) la ora asta* şi *să fi dormind (el) la ora asta* constatăm o diferenţă importantă de natură stilistică. Prima construcţie, dacă am vrea s-o completăm, ar suna aşa: *nu-mi vine a crede să doarmă* (sau, ceea ce-i acelaşi lucru, *să doarmă la ora asta? nu-mi vine a crede :* propoziţia a doua reprezintă oarecum răspunsul la cea precedentă), pe cînd construcţia cealaltă s-ar întregi astfel: *este posibil (se poate) să fi dormind la ora aceasta* (sau: *să fi dormind la ora aceasta? posibil, se poate*). Îndoială, nesiguranţă etc. există în ambele cazuri, dar o dată subiectul vorbitor se îndoieşte mai puţin, înclină a răspunde negativ la întrebarea din propoziţia cu conjunctivul, a doua oară el este absolut nesigur şi de aceea dă un răspuns evaziv. Potrivit acestei deosebiri, *să doarmă* şi *să fi dormind* nu apar unul în locul celuilalt, ci fiecare se întrebuinţează cu rostul lui, potrivit stării sufleteşti care trebuie exprimată.

Cu viitorul I al auxiliarului *a fi* urmat de gerunziul unui verb se formează un mod pe care gramaticii, în general, îl numesc prezumtiv sau potenţial. De pildă: *ce mă va mai fi ocărînd N. !* (de obicei cu aspectele populare şi familiare ale lui *a voi : ce m-o mai fi ocărînd ..., ce m-a mai fi ocărînd ...) ; cum îi va (i-o, i-a) fi mergînd*

[1] De pildă: *ce-oi fi spus, nu-mi aduc aminte ; s-o fi (s-a fi) apucat de lucru leneşul ăla (cela) ?; n-ai fi crezut că am murit (= nu cumva ai crezut ...) ; om fi dormit şi noi mai mult ca de obicei (= probabil, poate* etc. *că am dormit ...) ; s-or fi împăcat X. şi Y.?*

prietenului nostru?; va fi locuind împreună cu părinții? (sau și neinterogativ): *va fi locuind împreună cu părinții*, adică 'presupun că locuiește...' sau 'probabil, poate etc. locuiește ...'). Corespunde viitorului II, cînd acesta este întrebuințat absolut, atît ca formație *(va fi* la amîndouă), cît și ca sens, căci ambele arată îndoială, nesiguranță, probabilitate, posibilitate. Singura deosebire e de natură strict temporală (datorită faptului că o dată avem gerunziul a doua oară pe cel trecut). Din punctul de vedere al limbii obiective, echivalentul lui *va fi ocărînd* este prezentul indicativului: *ocărăște*. O echivalență numai temporală (acțiunea se petrece în momentul vorbirii). Cît despre raportul modal, aceste forme verbale diferă profund una de alta. Să se compare: *ce mă mai ocărăște!* ('știu sigur că mă ocărăște') și *ce mă va mai fi ocărînd!* ('probabil, poate, presupun, că mă ocărăște'). Pentru ca indicativul prezent să semene cu forma aici în discuție, are nevoie de un adaos, de pildă: *cred că mă ocărăște* sau *probabil, bănuiesc* etc. *că mă ocărăște*[1]. Adaosul ține, numai aproximativ însă, locul nuanței subiective, pe care *va fi ocărînd* o exprimă prin el însuși, fără intervenția unui cuvînt special cu înțeles dubitativ.

Și condiționalul prezent al auxiliarului *a fi* se combină cu gerunziul spre a da naștere unei forme verbale cu nuanță stilistică. Exemple: *(se spune că) N. și-ar fi înșelînd prietenul în afacerile lor comune; (se zice că) X. și-ar fi denunțînd tovarășii de luptă* etc. Ca formație, corespunde condiționalului perfect, așa cum *va fi plecînd* corespunde lui *va fi plecat*. Dar chiar semantic putem constata o apropiere. Se știe că condiționalul trecut se întrebuințează și singur, nu numai în legătură cu alt condițional. În propoziții independente el servește la redarea indirectă a spuselor altuia (pe care subiectul vorbitor le-a aflat printr-un intermediar): *(am auzit că) N. m-ar fi criticat* (am auzit de la altcineva, de aceea nu sînt sigur, nu garantez că-i așa). La fel construcția *ar fi criticînd*, numai că raportează acțiunea la momentul vorbirii *(mi se atrage atenția că) N. m-ar fi criticînd*. Dacă neglijăm această nuanță de responsabilitate (grija subiectului vorbitor de a preciza că deține informația de la altcineva), forma aici în discuție se poate înlocui și prin prezentul indicativului: *N. mă critică* (fie și cu adaosul *mi se spune că...*). Echivalența este numai temporală, nu și modală: indicativul arată siguranță (atît din partea subiectului vorbitor, care-și însușește oarecum informația, zvonul etc. venite de la altcineva, fiindcă îl crede, cît și din partea lui care i le comunică), pe cînd *m-ar fi criticînd* exprimă îndoială. Ca valoare stilistică, această formă verbală, pe care gramaticile de odinioară o numeau modul oblic, seamănă foarte bine cu *era* + gerunziul, discutat mai sus (deși, morfologic vorbind, asemănarea dintre ele nu-i prea mare, întrucît elementul lor comun este gerunziul care, prin el însuși, nu pare a contribui cu ceva la crearea valorii stilistice.)

În sfîrșit, o ultimă construcție cu auxiliarul *a fi* și gerunziu este *a fi știind, a fi mergînd* etc., adică formal, o specie de infinitiv. Așa se explică de ce apare totdeauna împreună cu alt verb. : *N. pare a se fi purtînd frumos; sameni a fi știind de unde să iei lucrul și unde să-l pui* (Creangă). Sinonimul strict obiectiv al acestui infinitiv este indicativul prezent: *N. pare că se poartă bine* etc. Numai că acestuia îi lipsește nuanța stilistică (de îndoială, de nesiguranță etc. care vine, poate, în parte, și de la *pare, sameni* etc., dar, în cea mai mare măsură, dacă nu în total, ea izvorăște din construcția gerunzială). Alt echivalent este infinitivul prezent, cu care seamănă chiar mult mai bine: *N. pare a se purta frumos; sameni a ști de unde ...* etc. Cu toate acestea, și aici avem o echivalență pur gramaticală, nu și stilistică. Dacă *pare a se purta* face totuși impresia că ex-

[1] În graiurile muntenești există alt echivalent, mai apropiat: *trebuie că mă ocărăște* (dialectul moldovenesc ar reda această construcție, pe care limba literară n-a adoptat-o încă, prin *trebuie să mă fi ocărînd*).

primă o nuanță înrudită cu îndoiala (anume probabilitatea sau posibilitatea), asta se datorește, cred, lui *pare* [1].

După cum vedem, numărul formelor verbale avînd valoare stilistică, adică subiectivă (de mod în sensul etimologic al termenului), este cu mult mai mare decît rezultă din gramaticile normative curente [2]. Toate cele discutate aici există în limba vorbită și familiară, nu numai dintr-o regiune a teritoriului dacoromânesc, ci de pretutindeni (cu excepția lui *eram zicînd*, care aparține exclusiv graiurilor muntenești). Constatăm, deci, încă o dată, că limba r e a l ă este mai bogată decît aceea pe care o recomandă și o adoptă mințile riguroase și pedante ale gramaticilor. Forța expresivă le vine de la calitatea de formații modale puse față în față și totodată în opoziție cu echivalentele lor obiective sau intelectuale, care se bucură de o răspîndire generală, nu numai geografic și cantitativ, ci și în sensul că obișnuit subiectele vorbitoare de ele se folosesc (ceea ce explică lipsa oricărei nuanțe stilistice). Ca totdeauna, ele constituie o particularitate a limbii vorbite, chiar dacă se întîlnesc și la scriitori (mai ales la cei realiști) într-o oarecare măsură. Se poate spune că, la fel cu alte elemente lingvistice avînd valoare stilistică, apariția lor în opere literare este direct proporțională cu frecvența lor în vorbirea familiară și populară: cu cît sînt mai răspîndite în aceasta din urmă, cu atît ne întîmpină mai des la scriitori. Se pare că cel mai puțin utilizat de către aceștia este *eram zicînd*, despre care am spus că există numai în dialectul muntenesc.

§ 12. Pentru a termina discuția despre flexiunea verbală, voi mai releva cîteva fapte, puține (și puțin însemnate) dealtmintrelea. Verbele conjug. I și IV, care primesc la prezent (indicativ și conjunctiv, pers. I, II, III și IV; imperativ, pers. II), sufixele *-ez*, resp. *-esc*, nu apar în toate graiurile dacoromânești sub acest aspect. Aproximativ vorbind, se poate afirma că variantele cu sufix, considerate drept comun românești, adică literare, caracterizează limba fostelor principate, cele fără sufix, constituie o particularitate a limbii din ținuturile de peste munți [3]. Ultimele pot avea, datorită caracterului lor regional, valoare stilistică, bineînțeles numai în vorbirea acelor români care se folosesc regulat de formele sufixate, precum și în limba literară, unde norma este întrebuințarea variantelor cu sufix. Nuanța stilistică în discuție este ironia. De aceea, cînd povestitorul sau scriitorul, vrînd să facă portretul sufletesc al unui erou din regiunile de dincolo de munți, înțelege să-l caracterizeze și lingvistic, îi pune în gură, printre altele, și verbe de conjug. I fără *-ez* [4] la prezent. Și alte particularități dialectale din flexiunea verbului exploatează, în același scop, nu numai scriitorii, ci și subiectele vorbitoare obișnuite. De ex. *mere*, *merem* etc. (pentru *merge*, *mergem* etc.), *mîncă* (pers. III sing. și plur.), *mînc*, *mînci* etc. Astfel unui fost director general al C.F.R., ardelean de origine, i se atribuie următorul «aforism», care a prins și continuă să circule printre ceferiști, grație aspectului morfologic al verbelor: *Cine nu l u c r ă nu m î n c ă.* Iată un exemplu similar din limba literară: — *Mînca-o-ar nen-tu!* — *S-o m î n c e* (VR, febr. 1935, p. 23). Și aici avem ironie, deși îndrep-

[1] Raportul dintre *pare a se fi purtînd* și *pare a se purta* este același ca între *va fi spunînd* și *va spune*, dar numai din punct de vedere morfologic, fiindcă, în ce privește sensul, formele de viitor diferă între ele altfel decît cele de infinitiv.

[2] S-ar putea adăuga și *am fost* + part. prez., despre a cărui existență actuală nu pot afirma nimic precis. Eu îl simt ca fiind perfect conform cu sistemul flexiunii verbale românești. Valoarea lui obiectivă este aceeași ca a imperfectului: *a fost mergînd pe jos* = 'mergea pe jos' sau 'era mergînd pe jos', dar nuanța stilistică diferă și de a unuia și de a celuilalt dintre aceste două 'imperfecte'.

[3] Poate am fi mai aproape de adevăr, dacă am spune că formele sufixate sînt mult mai dese în fostele principate decît în Transilvania și în celelalte regiuni transcarpatice. V. „Bulet. Philippide" II, p. 66 și 120 urm.

[4] Numai lipsa acestui sufix poate fi exploatată stilistic. Cum se face că prezența sau absența lui *-esc* ne impresionează mai puțin? Nu găsesc un răspuns la această întrebare.

tată contra unui neardelean, o ironie bonomă, intenția autorului fiind de a reda buna dispoziție a eroului său (provocată de mîncare și băutură îmbelșugată, de tovărășia plăcută a prietenilor etc.). Aceste efecte n-ar fi fost obținute, cel puțin nu în așa grad, dacă s-ar fi întrebuințat forma comun românească *s-o mănînce*. Valoarea expresivă a lui *s-o mînce* crește, cred, și din cauza unui element 'ritmic': această formă corespunde, în ce privește înfățișarea pur exterioară, lui *mînca* din prima propoziție, care are două silabe *(mănînce* nu s-ar fi potrivit fiindcă este trisilabic).

S-ar putea, desigur, înregistra și alte fenomene stilistice din domeniul flexiunii verbale, dacă am dispune de un material mai bogat și mai sistematizat decît acela pe care l-am adunat eu cam la întîmplare. De pildă întrebuințarea unui verb reflexiv la forma activă. Se știe că, afară de rare excepții, limba noastră nu posedă verbe reflexive (sau pronominale) propriu-zise. Un verb activ poate primi pronumele reflexiv, căpătînd astfel aspect pronominal, fără ca prin aceasta să-și piardă caracterul său originar, de verb activ (se schimbă numai obiectul direct: acțiunea trece asupra subiectului însuși, asupra celui care o săvîrșește, nu asupra unei ființe sau a unui lucru din afară): *duc — mă duc, fac — mă fac, port — mă port* etc. Vorbirea obiectivă se conformează uzului consacrat, pe cînd cea subiectivă trece sau poate trece peste normele tradiționale, așa cum am constatat mereu pînă acum. Astfel în loc de *mișcă-te de-aici!* (formulă expresivă prin ea însăși, în comparație cu sinonimele cam abstracte, adică banale, *du-te de-aici!, pleacă de-aici!*), se spune *mișcă de-aici!* Prin lăsarea la o parte a pronumelui, verbul a căpătat aspect activ, dar nu tranzitiv, cum ar fi logic, cel puțin în teorie, ci intranzitiv. Aceasta, din punctul de vedere al gramaticii normative. Sub raportul stilistic ne dăm ușor seama că formula fără pronume este mai expresivă decît cealaltă. Poate și din pricina scurtimii, ceea ce la o construcție imperativă pare firesc (o poruncă impresionează cu atît mai puternic, cu cît e mai laconică). Dar izvorul expresivității trebuie căutat aiurea, și anume în schimbarea atitudinii subiectului vorbitor față de acțiune, în chipul cum acesta își imaginează săvîrșirea ei. Lipsa pronumelui *te* în *mișcă de-aici!* dă verbului un sens vag, nelămurit, și de aceea putem îngloba în sfera acțiunii lui o serie întreagă de obiecte. *Mișcă-te !* cu sensul de 'pleacă (tu singur!)', adesea chiar numai 'dă-te la o parte', *mișcă!* pare a însemna 'pleacă tu, împreună cu tot ce ai la tine, cu tot ce-ți aparține'. Subiectul vorbitor este atît de nemulțumit de partener, încît nu vrea să-l mai «vadă în ochi», și nu numai pe el însuși, ci și orice lucru care se leagă de ființa lui, care poate aminti de dînsul. Iată un exemplu literar (unde situația se prezintă însă altfel decît mi-am imaginat-o eu mai sus): *Mihai, așezat pe marginea patului, nu se încumeta să miște. Presimțea, înainte de a înțelege deplin, că trăiește un ceas rar* ... (Luc, p. 191). Cf. și *Dia nu mișcase de acasă* (Răd, I, p. 170) [1].

Și la alte verbe constatăm fenomenul acesta. În loc de *m-am chinuit (trudit) o lună de zile cu măseaua asta*, se spune *am chinuit (am trudit) o lună de zile*... Situația pare oarecum alta decît aceea de la *mișca. M-am chinuit* poate însemna, o clipă, că subiectul vorbitor a contribuit el însuși, într-o măsură oarecare, la suferința de care pomenește *(eu m-am chinuit pe mine singur)*. Și atunci, pentru înlăturarea echivocului, oricît ar fi el de trecător, se recurge la forma activă. Va fi intervenit și influența construcțiilor sinonime, de ex. *am suferit, am pătimit* etc., care sînt (totdeauna!) active [2]. Oricum se vor

[1] În anumite medii, de pildă la armată, acest verb se întrebuințează obișnuit fără pronume: *nu mișca!, nimeni nu mișcă (în front)!* etc. Tot așa fotografii își invită clienții care 'pozează': *nu mișcați, vă rog!* Înțelesul este întrucîtva diferit la exemplele acestea față de *mișcă de-aici!*

[2] O astfel de influență putem admite, cel puțin în principiu, și pentru *mișcă de-aici!* (cf. *pleacă de-aici!)*. Nu însă și pentru *nu mișca!*, unde verbul are un înțeles destul de deosebit. *Chinui* apare fără pronume și în limba veche (vezi *Dicț. Acad.*, s. v.).

fi petrecut lucrurile, *am chinuit* este expresiv, pe cînd *m-am chinuit* nu (sau, cel puţin, formula fără pronume e mai expresivă decît cea pronominală). Probabil şi din pricină că obişnuit se întrebuinţează verbul cu aspectul lui reflexiv, aşa că aspectul nereflexiv apare ca 'neregulat'. Deosebirea dintre *am chinuit* şi *mişcă de-aici!* merge şi mai departe. Primul verb (şi sinonimul sau sinonimele lui) se întrebuinţează, dacă nu mă înşel, exclusiv la perfect, pe cînd celălalt, la toate timpurile. Această situaţie se datoreşte, poate, şi înţelesului, care diferă mult de la unul la altul. Ar mai trebui invocat de asemenea caracterul de verb imperfectiv al unuia şi de verb perfectiv al celuilalt. Indiferent de explicaţie, fapt este că *chinui (trudesc) cu măseaua* (la prezent!) nu se zice (nici nu pare că s-ar putea zice).

Cu verbe de felul celor amintite nu trebuie puse alături *gîndesc, închipui, nasc* etc. (în loc de *mă gîndesc, îmi închipui, mă nasc* etc.). La acestea avem a face, în limba cultă, cu influenţe străine (voite sau inconştiente). Sinonimele lor franţuzeşti sînt nepronominale *(penser, imaginer* [1], *naître* etc.). De pildă: *eroul romanului g î n d e ş t e la cele întîmplate ieri; adevăratul filozof este acela care poate î n c h i p u i un sistem original de explicare a lumii; după aceste dezvoltări, n a ş t e întrebarea.* Că e vorba de calcuri lingvistice, se vede şi din lipsa oricărei nuanţe stilistice la aceste construcţii (afară de faptul că le simţim, într-o anumită măsură, ca neromâneşti) [2]. Trebuie exceptate pop. *gîndesc* (sinonim cu *cred*, care-l va fi şi influenţat), atît de frecvent la Creangă în construcţii de felul lui *g î n d e s c că n-a mai fi el pe voia Spînului* (cf. şi Caragiale: *Tot g î n d e a m la început, că de! e tînăr)* etc. şi arhaicul *n a s c şi în Moldova oameni* al lui Miron Costin, pe care îl imită adesea, parafrazîndu-l, scriitorii actuali.

Şi fenomenul opus se întîlneşte. Verbe obişnuit nepronominale apar cu pronume: *Ce te rîzi?; Cum se mai miorlăie!* Nuanţa stilistică, şi anume nemulţumirea, cu toate aspectele ei, este clară, tot aşa deosebirea faţă de *Ce rîzi?; Cum mai miorlăie!*, care, în ciuda intonaţiei şi sensului oarecum peiorativ al verbelor (mai ales la construcţia a doua), n-au aceeaşi forţă expresivă. Apariţia pronumelui se datoreşte influenţei lui *a se hlizi, a se strîmba* ş.a., cu care putem spune că s-au contaminat s e m a n t i c *a rîde* şi *a miorlăi.* Aşa se explică marea expresivitate a formelor pronominale de la acestea din urmă. Cît despre *Ce te crezi!*, foarte frecvent în vorbirea familiară din unele regiuni, cu nuanţă glumeaţă *(Ce te c r e z i, sîntem doar la putere; Ce te c r e z i, facem lux)*, existenţa lui este, desigur, tot produsul contaminării cu un verb sinonim *(a se gîndi*, apoi *a se închipui*, variantă destul de răspîndită a lui *a-şi închipui)*. Altă dată apariţia pronumelui reflexiv este voită: povestitorul scontează efecte stilistice. De pildă: *Mai departe, amicul Fantoma s e c u g e t ă, precum urmează* (Azi, 29 oct. 1939, p.8).

Ar mai fi de amintit întrebuinţarea tranzitivă a verbelor intranzitive şi invers, apoi dublarea obiectului direct la cele tranzitive şi alte fapte, pentru care nu dispun de informaţie suficientă. Cf. numai familiarul *te fac un tabinet* (sau *... o tablă, ... o partidă de şah*)[3], cu nuanţă glumeaţă, în loc de *facem ...* sau *fac cu D-ta ...* Pronumele va fi venit de la *te bat o tablă*, dacă acesta nu-i cumva mai recent, sau de la *te joc o tablă*, creat după *joc o tablă* (tranzitiv!). Dealtfel şi *a face* este tot tranzitiv.

[1] Acesta apare şi cu pronumele reflexiv, fără a avea însă acelaşi înţeles.

[2] Poate a intervenit, la unele dintre ele, şi influenţa vreunui verb sinonim din limba noastră. Aşa ar fi cazul cu *gîndesc*, care se va fi lăsat atras de (sau şi de) *cuget*. În vremea din urmă se aud din ce în ce mai des fraze ca următoarele: *N. se gîndeşte, nu gîndeşte* (despre cineva care, după opinia locutorului nu poate sau nu vrea să gîndească în legătură cu o anumită problemă, ci numai se gîndeşte cum s-o „speculeze" în avantajul său, eventual despre o persoană socotită pur şi simplu incapabilă să gîndească).

[3] Aceasta ne întîmpină, de ex., în 1907 II, p. 148.

CAPITOLUL VI
ADVERBUL

§ 1. Deoarece această parte de vorbire seamănă, în multe privinţe, cu adjectivul, ne aşteptăm să constatăm, în legătură cu ea, unele fenomene stilistice pe care le întîlnim la adjectiv. Aşa şi este. Superlativul absolut (al adverbelor de mod, căci acestea sînt înrudite, prin natura şi funcţia lor, cu adjectivele) se formează, în vorbirea familiară şi populară, cu sinonimele afective, atît de numeroase şi de variate, ale lui *foarte*, pe care le cunoaştem deja (vezi capit. II): *straşnic, grozav, nespus, nemaipomenit, nemaiauzit, nemaivăzut, care nu se mai află, înspăimîntător, îngrozitor, înfricoşător, extrem, extraordinar, teribil, admirabil, minunat, uimitor, uluitor, avan, amărît, cătrănit, rău, nevoie* (şi *nevoie mare*), *foc (şi mama focului)* etc. Profit de prilej spre a adăuga la lista dată acolo (şi reprodusă aproape toată aici) cîteva echivalente noi, foarte expresive: *al dracului, al ciorilor, al naibii* [1] *(frumos, bun, rău al dracului, al ciorilor* etc. sau, cu ordinea schimbată, *al dracului, al ciorilor de bun, de frumos)*.

Există cîteva adverbe care, deşi se întrebuinţează foarte des (ori tocmai din această cauză?), au, în condiţii determinate, valoare afectivă. Cred că le putem pune alături de pronumele nehotărîte, cu care seamănă prin sensul lor cam vag şi, deci, adaptabil la împrejurări dintre cele mai felurite. De ex. *aşa, (a)colo* etc. Din capul locului ele au avut un sens precis şi continuă, dealtminteri, să-l aibă. Lipsa de precizie s-a născut cu vremea, probabil, din pricina frecventei lor apariţii. Căci *aşa* poate însemna orice: 'bun', 'rău', 'mare', 'mic', 'sănătos', 'bolnav', atîrnă de noţiunea la care ne gîndim, de care este vorba. La fel *(a)colo* arată un număr infinit de puncte în spaţiu care se află situate la o depărtare mai mare sau mai mică de noi (spre deosebire de *(a)ici*, care indică puncte apropiate). Datorită posibilităţii de a avea nenumărate sensuri, mai exact spus de a exprima multe şi variate nuanţe, *aşa, (a)colo* se pot întrebuinţa ori de cîte ori nu vrem să precizăm modul *(aşa)* sau locul *(acolo)*. Dar, exact ca în cazul pronumelui nehotărît, valoarea stilistică, adesea mare, rezultă tocmai din semantismul vag al cuvîntului, pe care avem libertatea de a-l interpreta cum ne convine în momentul psihologic respectiv. Astfel de adverbe joacă

[1] Vorbirea populară înlocuieşte deseori pe *foarte* (şi echivalentele lui) prin înjurături, iarăşi fără să facă deosebire între adjectivele (şi adverbele) arătînd însuşiri «urîte» şi cele care arată însuşiri «frumoase» (întocmai ca la *îngrozitor, teribil, rău* etc.) *Al dracului (al naibii)* însemnează că însuşirea respectivă e atît de extraordinară, încît o fiinţă umană n-o poate avea (sau, dacă o are, deţine ceva din puterile fiinţelor supranaturale primejdioase). *Al ciorilor* este echivalent, în sens strict, cu 'al morţii': ciorile se hrănesc cu stîrvuri *(fire-ar al ciorilor!* trebuie să se fi zis, la început de tot, animalelor, aşadar a fost un blestem: să moară, ca să-l mănînce ciorile, să fie al lor). Dacă a ajuns sinonim (afectiv şi numai în cazuri ca cele invocate aici) cu *al dracului*, asta arată că *al dracului* însuşi are un sens asemănător, cum rezultă, dealtfel, măcar indirect, şi din construcţia *a se duce la dracu* 'a muri' (propriu şi figurat). Acest ultim detaliu îmi sugerează şi altă explicaţie. Fiind vorba de un blestem, formula se va fi ivit în legătură cu însuşiri periculoase: *rău al dracului* a însemnat, la început, 'aşa de rău, încît numai dracului i-l poţi dori, numai lui i se cuvine, numai el îl poate avea'.

oarecum rolul unui recipient în care putem turna conținutul cel mai corespunzător cu stările noastre sufletești. Din această cauză, ele sînt, în anumite condiții, mult mai expresive decît un termen propriu, care ar avea chiar și o nuanță afectivă. Iarăși ca la pronumele nehotărît (*am mai auzit u n a*!; *ei, a l t a acuma*!).

Iată cîteva exemple: *azi a ș a, mîini a ș a, pînă cînd, de la o vreme, n-am mai putut răbda* (aici expresivitatea vine, în parte, și de la repetarea adverbului) [1]; *și-a ș a, va să zică, mi-o făcuși* (se poate începe vorba în chipul acesta, fapt care presupune o deliberare anterioară, în mintea subiectului vorbitor); *să mă fac a ș a, dacă nu spun drept* (se îndoaie, de obicei, degetul arătător, ca un fel de 'traducere' materială a lui *așa*, dar gestul nu-i obligatoriu, de aceea lipsește adesea, iar partenerul înțelege tot atît de ușor și de exact ce înțeles are adverbul) [2]; *auzi cólo!* (exprimă surprinderea, uimirea etc., deci respingerea celor spuse de altul; adverbul, care apare și sub forma neaferezată, cf. *auzi acólo!*, Ins III, 5, p. 204, este echivalent, în această formulă, cu un pronume, ca și cum am zice *ascultă la el*); *ia, și el, un prost, a c o l o!*; *fă și tu, a c o l o, ce-i putea*; *mănînc și eu, a c o l o, ce găsesc* (în aceste din urmă trei exemple sensul local, pe care-l are obișnuit *acolo*, a dispărut cu totul, pentru a i se substitui unul foarte nelămurit, care se apropie mai mult de al adverbelor modale: *un prost, acolo* pare a fi totuna cu *un prost, cum l-a lăsat D-zeu*; *fă și tu, acolo ...*; *mănînc și eu, acolo ...* ar putea fi schimbate în *fă și tu, la întîmplare, ce-i putea*; *mănînc și eu, cum se întîmplă* sau *după împrejurări, ce pot)*. Să se compare și *fugi de-acolo*!, cu sensul 'nu mai spune (fleacuri, prostii etc.)', 'taci din gură' (adică 'fugi, de unde te găsești, cu prostiile, cu fleacurile tale').

Un adverb asemănător, în ce privește aptitudinea de a avea tot felul de sensuri, este *și* (sinonim cu *de asemenea*). Apare, de regulă, în formula fixă, dar expresivă, *și mai și*, care se referă totdeauna la ceva spus mai înainte, sub forma unei constatări sau aprecieri despre un obiect, o persoană, o acțiune. De pildă: *(cutare s-a fi purtînd el rău) să-l vezi însă pe fecioru-său, acela(-i) ș i m a i ș i*; *numai iaca ce vede Harap-Alb altă bîzdîganie ș i m a i ș i* (Creangă) [3].

Deși pronume, după clasificările gramaticilor, poate fi invocat aici și *ceva*, care, precedat de *mai*, îndeplinește funcție adverbială. Exemplul precedent sună la fel de bine și de des .. *... acela-i mai ceva*, adică 'mai grozav, mai teribil'. Tot așa *se poartă, muncește etc. ș i m a i c e v a (decît tată-său)* [3].

Dau acum un număr de citate, nu numai pentru unele dintre cuvintele menționate, ci și pentru diverse alte adverbe sau locuțiuni adverbiale, asupra cărora mi se pare de prisos a insista. Creangă: *... să mă fac, i a a c o l o, un popă prost, cu preuteasă și copii ...* [4]; *Iar moșneagul, d e c u v î n t!, pune cușma pe cap ...* [5]; *nu te mai pune și d-ta atîta pentru t e m i e r i c e ș i m a i n i m i c a* [6]; *... se vîră, el știe c u m și pe unde, în odaie la Ivan* [7];

[1] La Creangă: *Și tot a ș a și iar a ș a, pînă i se făcea viața neagră.*

[2] Cf. Act, p. 280: *Să mă fac a ș a, dacă v-odată-n viața mea ... am făcut așa ceva.* (Subliniat de autor.)

[3] După împrejurări, și iarăși întocmai ca la atîtea alte adverbe de mod, înțelesul poate fi și adjectival, nu numai strict adverbial. Cf. citatul, pentru *și*, din Creangă.

[4] Sensul originar local este 'întărit' aici prin particula demonstrativă *ia*, care mărește și valoarea expresivă totală a formulei, căci concretizează, identifică locul unde se va produce evenimentul.

[5] *De cuvînt* are sensul de 'numaidecît, imediat'. Expresivitatea vine și de la caracterul eliptic al întregii construcții.

[6] Această locuțiune adverbială, atît de răspîndită în vorbirea populară (apare și 'scurtată', *te miri ce*, de pildă, tot la Creangă: *însfăcăm noi t e m i r i c e mai aveam)*, are sens mai mult cantitativ decît modal, iar din cauza lui *nimica*, pus de gramatici printre pronume, ar putea fi interpretată ca o construcție pronominală. Mă opresc asupra acestui detaliu formal pentru cititorii care se lasă conduși numai de definițiile gramaticale.

[7] *Cum* seamănă, prin lipsa lui de precizie și, în consecință, prin expresivitatea lui, cu *așa, ceva* etc. Cf. și *p e u n d e*, adverb local, la fel de imprecis și de expresiv.

(Şi doar te-a împinge păcatul să clinteşti ...) c-apoi a t î t a ţ i - i l e a c u l ![1]; *Harap-Alb numai o ţ î r ă cît a stat de s-a uitat ...*[2]; *cum păţise şi alţi peţitori, poate m a i c e v a decît aceştia*[3]; *era frumoasă d e m a m a f o c u l u i.* — Br-V: *Aşa e, sînt proaspeţi, se vede c î t d e c o l o*[4]; *ăştia de la ţară se pricep la ale vremii l u c r u m a r e*[5]; *Şi azi a ş a, mîini a ş a*[6] ... — Caragiale: *nu-i trec muierii nici a t î t i c a din al meu*[7]; (— *Trebuie*). — *O d a t ă c u c a p u l*[8]; *trăsura şi clopoţeii ... ştii, îmi ţiuie g r o z a v ... g r o z a v îmi ţiuie ...* Cf. şi *o supă de găină, ştii, bătută c o l o, cu ou* (RB-R, p. 93).

§ 2. Din discuţia privitoare la *acolo* rezultă că un adverb de loc poate avea funcţie mai mult ori mai puţin modală. Acest fapt aminteşte de cele constatate la flexiunea verbală, unde am văzut că un timp sau un mod poate fi înlocuit prin altul. Şi aici se produc substituiri, dar în sens strict (nu ca în cazul lui *acolo*, a cărui valoare modală este numai aproximativă, tocmai pentru că adverbul în discuţie poate avea, după împrejurări, şi alte accepţii, graţie funcţiei lui vagi, nelămurite).

Vorbirea populară, mai ales, întrebuinţează a d v e r b e d e l o c p e n t r u c e l e d e t i m p: *aici* cu înţelesul lui *acum*; *unde* cu înţelesul lui *cînd*; *încolo* cu înţelesul lui *tîrziu* (sau *departe*, în timp) etc. De pildă: *de-a i c i înainte am să fiu cu băgare de seamă*; *nu ştiu ce vrea omul acesta: a i c i* (mai des, *a c i*), *albă, a i c i (a c i) neagră* (= ... *cînd* sau *acum albă* [adică într-un fel], *cînd* sau *acum neagră* [adică în alt fel]); *şi u n d e nu s-a pornit o vijelie, să ne omoare şi mai multe nu* (=*şi cînd* [adică *atunci*] *s-a pornit o vijelie...*); *şi mai î n c o l o, ce s-a întîmplat?* (= *şi după aceea, mai departe, ce s-a întîmplat?*); *nu era pe la Sf. Ilie, era mai î n c o a c e* (= ... *era într-o vreme mai apropiată de noi, de momentul cînd vorbim*).

Înlocuirile acestea sînt uşor de realizat chiar din punct de vedere strict logic. Noţiunile 'timp' şi 'spaţiu' sînt înrudite, dacă luăm în considerare elementele lor alcătuitoare. Singura deosebire, pentru mintea omului obişnuit, constă în faptul că la una dintre ele aceste elemente se succed, la cealaltă coexistă. Privind pe ale acestuia din urmă de la locul unde ne găsim într-un moment dat, unele sînt mai apropiate, altele mai depărtate. Altfel spus, unele vin mai degrabă, dacă am încerca să le deplasăm spre noi, altele vin mai încet, deci mai tîrziu. Prin aceasta ele se identifică oarecum cu elementele alcătuitoare ale timpului: toate se află faţă de subiectul vorbitor la o distanţă determinată, mai mare ori mai mică, în timp sau în spaţiu. Aşa stînd lucrurile, este natural ca un obiect apropiat sau depărtat de noi să-l indicăm prin acelaşi cuvînt, indiferent dacă apropierea sau depărtarea este temporală ori spaţială. Prin urmare, nimic mai uşor, în special pentru subiectul vorbitor obişnuit, decît să înlocuiască un adverb de timp prin unul de loc, şi invers.

[1] Valoarea stilistică vine aici şi de la *atîta* ('nedefinit', întocmai ca *aşa* etc.), dar şi de la combinaţia sintactică (cf. mai ales *leacul*, ironic), apoi de la tonul exclamativ.

[2] Sinonim, expresiv, al lui *oleacă* (pe care-l are şi Br-V, muntean!). Cf. *un pic, o picătură, o pişcătură* etc. Vezi, pentru partea 'gramaticală', cele spuse în nota 1.

[3] Funcţia lui *mai ceva* este aici adjectivală.

[4] Deşi adverb local, înţelesul modal predomină: *cît de colo* însemnează 'foarte lămurit'. Cf. şi *de-o poştă*, sinonim.

[5] Să se compare *nevoie (mare)*, citat mai sus.

[6] Expresivitatea se datoreşte aici repetiţiei (sau mai ales ei).

[7] Acest 'adverb', foarte expresiv (din cauza formei diminutivale), este întovărăşit adesea de un gest al mîinii: apropiem degetul cel mare de gură, parcă am vrea să muşcăm (din unghie).

[8] Sens negativ, deşi, la origine (iar formal pînă astăzi), nu poate fi vorba de 'negaţie'. *Odată cu capul* s-a zis în situaţii în care subiectul vorbitor prefera să moară decît să cedeze. Şi cum nimeni nu-i... dispus să moară, indiferent de ce, *odată cu capul* a ajuns să însemneze 'niciodată', adică 'nu' (cf. *Doamne fereşte!*, sinonim), mai întîi, probabil, în construcţii negative *(nu dau odată cu capul)*.

Se pare însă că fenomenul se produce numai în prima direcție, căci toate exemplele date mai sus pledează în acest sens. Dacă ipoteza se confirmă, explicația trebuie căutată, cred, în faptul că spațiul este mai concret decît timpul: spațiul se poate percepe cu unele dintre simțurile noastre propriu-zise (văzul, pipăitul), pe cînd timpul numai cu ajutorul minții. Urmează, deci, că un adverb de loc este mai expresiv decît unul de timp, și de aceea se substituie acestuia. Împrejurarea că fenomenul caracterizează limba vorbită (în special populară) constituie un argument în sprijinul interpretării mele, precum și în favoarea părerii că avem a face cu un procedeu stilistic propriu-zis. Desigur că la început valoarea concretă, plastică, deci expresivă a adverbului de loc cu sens temporal era foarte mare. Dar și astăzi, cînd răspîndirea fenomenului e atît de largă, încît a devenit un fapt aproape curent, deci gramatical, expresivitatea lui încă este destul de bine simțită.

CAPITOLUL VII
DIMINUTIVE [1]

§ 1. Limba noastră este extrem de bogată în s u f i x e d i m i n u t i v a l e. O parte din ele sînt moştenire latinească, altele împrumuturi (aproape exclusiv din limbi slave). Urmează, deci, că posibilităţile de a exprima diverse nuanţe stilistice sînt foarte numeroase şi variate. Să nu ne închipuim însă că absolut toate formaţiile diminutivale au sau pot avea valoare afectivă. Un însemnat contingent de diminutive trebuie considerate astfel numai din punct de vedere pur formal: cuvinte noi, create din cuvinte vechi, cu ajutorul sufixelor diminutivale. Cît despre înţeles, ele merg împreună cu atîtea alte elemente lexicale, care, fie primitive, fie derivate, au un sens oarecum pur, fără nici o nuanţă în legătură cu particula derivativă care eventual li s-ar fi adăugat, întocmai ca şi cuvintele lipsite de orice element formativ (sufix sau prefix). Astfel numeroase «diminutive» arată numai o a s e m ă n a r e între noţiunea exprimată de ele şi aceea a primitivului (cf. nume de plante: *albăstriţă, cafeluţă, gălbenea, lăcrămioară* etc.) [2].

Cu toate acestea, majoritatea creaţiilor diminutivale îşi merită calificarea dată de lingvişti, întrucît obiectele (şi însuşirile) respective prezintă, cu adevărat, o particularitate privitoare la aspectul lor (dimensiune, formă etc.), care le justifică denumirea. Cînd spunem diminutiv, ne gîndim, în primul rînd (poate chiar exclusiv), la un obiect mic în comparaţie cu altele, asemănătoare, mari sau mai mari. Dar la această nuanţă, care, este drept, predomină, alcătuind ceea ce în muzică se cheamă tonul fundamental al unei note, sufletul nostru adaugă, după împrejurări, încă una, eventual mai multe, menite să joace oarecum rolul armonicilor. Aceste nuanţe (secundare, din punctul de vedere al raportului strict obiectiv, faţă de nuanţa iniţială) pot căpăta, în momente psihologice determinate, o importanţă atît de mare, încît să treacă pe primul plan şi, deci, să întunece sensul originar diminutival. Într-adevăr, un obiect mic poate trezi în noi diverse reacţii emotive, de pildă tandreţe (simpatie, duioşie), fiindcă lucrurile şi fiinţele mici sînt, prin natura lor, drăgălaşe. Tot aşa de uşor însă ne poate veni să rîdem, pentru că micimea care depăşeşte limita minimă impusă de logică pune în mişcare altă latură a sufletului nostru, la fel de sensibilă ca şi tandreţea, anume spiritul ironic, tendinţa de a persifla tot ce nu se conformează deprinderilor şi gusturilor consacrate. Ironia, la rîndul ei, se poate manifesta sub diferite forme, de la simpla glumă fără nici o răutate pînă la satiră, cu toate aspectele intermediare (dispreţ, batjocură etc.).

După nuanţa afectivă pe care o pot exprima diminutivele, stabilim mai multe categorii. Înainte de a le vedea, trebuie precizate unele amănunte. Am afirmat că limba română posedă un mare număr de sufixe diminutivale. O consecinţă a acestei situaţii este că de la

[1] Cf., între alţii, S. PUŞCARIU, *Études de lingu. roumaine*, p. 305 urm.

[2] Altele au fost create pentru evitarea omonimiei (primitivul era în primejdie să se confunde cu alt cuvînt). Vezi *Lingvistica romanică*, p. 166—167.

aceeaşi temă se pot forma două sau mai multe diminutive, care n-au însă exact aceeaşi semnificaţie. Pe de altă parte valoarea stilistică a unui sufix nu se întîlneşte la toate derivatele respective, după cum iarăşi găsim cuvinte formate de la teme şi cu sufixe diminutivale diferite, dar care exprimă nuanţe afective identice sau foarte înrudite. Din această cauză nu se poate fixa nici un fel de normă, fie şi aproximativă, pe care s-o urmăm şi, mai ales, s-o punem oarecum la temelia discuţiilor noastre. Fiecare caz trebuie cercetat aparte şi, în măsura posibilului, explicat independent de cele (realmente sau numai aparent) similare. Acestea pot fi invocate numai comparativ, pentru eventuala lămurire a unor detalii, care altminteri ar rămîne obscure.

Iată cîteva exemple menite să întărească spusele mele.

Sufixul *-aş* este diminutiv pur şi simplu, cu nuanţă alintătoare uneori, la cuvinte ca *băieţaş, coconaş, salonaş, volumaş* etc., are valoare dezmierdătoare foarte precisă la *copilaş, îngeraş* etc. şi este peiorativ, iarăşi cît se poate de clar, la *profesoraş, studenţaş* etc. Tot aşa *-uţ*: să se compare *prostuţ, slăbuţ, sărăcuţ* etc., care exprimă compătimire, alături de *revistuţă* al cărei sens depreciativ sare în ochi, şi de *domnuţ, fătuţ* etc., diminutive propriu-zise. De la aceeaşi temă avem mai multe derivate diminutivale, fiecare cu o nuanţă caracteristică: *cărticică* (diminutiv) — *cărţulie* (dispreţuitor); *ţigăruie* ('ţigară mică, cu tutun puţin') — *ţigărică* ('ţigară bună, dragă, pe care o fumăm cu plăcere'); *purcel* (diminutiv pur) — *purceluş* (alintător, mai ales la adresa copiilor, deci cu sens figurat); *căţea* [1] (şi diminutiv, dar şi peiorativ, cînd e vorba de o femeie cu moravuri urîte) — *căţeluşă* (diminutiv adevărat, cu nuanţă dezmierdătoare). Altă dată se simte deosebirea dintre derivatele cu sufixe diferite de la un singur primitiv, fără a putea preciza prin ce se deosebeşte unul de altul: *bădică — bădiţă*; *domnuţ — domnişor*; *frătuţ — frăţior*; *omuleţ — omuşor*; *micuţ — micuşor* etc. Printre aceste exemple unele sînt dialectale, şi de aceea, probabil, nu le sesizăm bine nuanţele. Astfel *domnuţ, frătuţ* etc. aparţin graiurilor de peste munţi. Alteori intervine ceea ce am putea numai influenţă literară: o formă diminutivală s-a încetăţenit oarecum în poezia populară şi din această cauză reprezintă altceva decît diminutivul derivat, de la aceeaşi temă, cu alt sufix: *frunzuliţă* (intrat în vocabularul poetic popular) — *frunzişoară* ('frunză mică', fără nici o nuanţă specială); *cuculeţ* (cf. *cuculeţ cu pană sură*) — *cucuşor* (diminutiv pur şi simplu) etc.

Unele sufixe se pretează mai puţin decît altele la valori depreciative. Acesta pare a fi, aproximativ, cazul cu *-el* şi *-ică*: *băieţel, bărbăţel, frumuşel, subţirel* (cu femin. *frumuşică, subţirică*), *floricică, păsărică* [2] etc. Să se compare *băieţel* şi *băieţaş*, de pildă: dacă vrem să dăm o culoare defavorabilă noţiunii, recurgem la *băieţaş*, deşi chiar această formă, considerată independent de cealaltă, face impresia că exprimă în mod strict sensul diminutival, fără intervenţia vreunei nuanţe în plus, de un fel sau altul. Dimpotrivă *-ulică* pare a avea, obişnuit, înţeles peiorativ, dacă judecăm după cele mai multe derivate cu acest sufix: *moşulică, mutulică* etc. Cf. şi *mămulică*, a cărui temă nu poate inspira dispreţ, cum ne-ar veni a crede despre acestea două, şi care, totuşi, în comparaţie cu *măicuţă, măiculiţă* ş.a., este mai puţin dezmierdător. Va fi intervenind faptul că sufixul *-ulică* este răspîndit în vorbirea ţiganilor (sau lasă această impresie acelora care nu-l întrebuinţează). Oricum, eu îl simt astfel [3], iar pe *mămulică* îl cunosc direct numai în formula exclamativă: *mămulică, mamă!*

[1] Acest cuvînt nu mai este simţit, probabil, ca diminutiv, din cauză că tema lui nu există în limba noastră. Totuşi, sub influenţa lui *căţel*, a cărui valoare diminutivală e, graţie lui *cîine*, foarte clară, se pare că şi *căţea* păstrează încă ceva din vechea lui semnificaţie.

[2] Cf. şi *profesorică* 'profesoară mică (de statură)' (în DO).

[3] Să se compare şi interjecţia *aulică!*

Să vedem acum diverse specii de diminutive după nuanțele stilistice pe care le pot exprima ele.

§ 2. Formații diminutivale cu valoare d e z m i e r d ă t o a r e sînt, înainte de toate, numele de botez, eventual supranumele (*Cocuța, Fetița, Puica* etc.), care în cercul familiei și al prietenilor intimi joacă rolul unor adevărate nume proprii, întrucît au aceeași semnificație. Multe dintre ele prezintă o mare bogăție și variație de forme, deci și de sens (afectiv, firește). Obișnuit se întîmplă aceasta la numele foarte răspîndite. Cf., de pildă, diminutivele lui *Ion*: *Ionică, Ioniță, Ionel, Ionuț, Ionaș, Ionac, Ionete* etc., la care se pot adăuga hipocoristicele corespunzătoare: *Nică, Niță, Nelu, Nacu*, apoi *Onică, Onuț* (cu «primitivele» reconstruite *Onu, Oanea*)[1]. Deși femininul *Ioana* se bucură și el de o largă circulație, aspectele lui diminutivale sînt puțin numeroase: *Ionica, Oana* (poate încă unul, două)[2]. Cauza acestei situații este de natură strict lingvistică. Majoritatea sufixelor diminutivale existente la derivatele lui *Ion* ori n-au forma feminină corespunzătoare ori nu se pot alipi, sub această formă, la *Ioana*. Căci unele sufixe de acest fel se combină mai ușor cu numele de botez masculine, altele cu cele feminine. Iată, de ex., n. fem. *Maria*, care poate sta alături de *Ion* în ce privește mulțimea diminutivelor: *Marița, Marica, Măriuca, Măriuța, Mărioara, Maricica, Marițica* etc. Observăm că numai întîmplător există potrivire între sufixele acestor derivate și acelea de la variantele lui *Ion*.

Dacă am căuta să explicăm eventualele deosebiri dintre diversele diminutive ale unuia și aceluiași nume, n-am izbuti decît foarte aproximativ, în primul rînd pentru că ele nu diferă prea mult din punctul de vedere al nuanței afective. Conducîndu-ne după simțul lingvistic, care variază însă de la individ la individ, este sigur că putem stabili unele nuanțe deosebitoare. Astfel *Ionel* se potrivește mai bine cu vîrsta copilăriei și a adolescenței, pe cînd *Ionică* și *Ioniță* merg la orice vîrstă. Totodată se produc asociații de idei cu privire la mediul social căruia aparține purtătorul numelui: *Ionel* ne trimite la oraș, *Ionică* și, mai ales, *Ioniță, Ionuț* etc. la țară (eventual la o epocă anterioară). Aceste sugestii, la rîndul lor, pot avea efecte de natură stilistică, în sensul că, după cum preferăm mediul citadin sau pe cel rural, diminutivele respective exprimă și o reacție afectivă specială. Acest din urmă amănunt iese lămurit la iveală în cazul formelor diminutive ale numelui *Maria*. De pildă *Măriuca, Măriuța* au aspect rustic, *Marița* periferic[3], *Maricica* burghez (cu pretenții), *Marițica* merge cu *Marița* (la panoramele de pe vremuri, cei doi eroi ai unei scurte scene cu păpuși se numeau *Marițica* și *Vasilache*, soție și soț, care se ceartă, se bat și apoi ... se împacă).

Impresii lăturalnice, care pot tulbura valoarea inițială a unui diminutiv, provoacă și sunetele caracteristice ale sufixelor, datorită simbolismului fonetic. Exemplele de mai sus confirmă, în general, cele spuse despre acest fenomen la locul cuvenit (p. 78 urm), căci aproape toate au *i*, sau *u*, vocale care exprimă ideea de 'mic', 'drăgălaș' etc. O confirmare, în alt sens, vine și de la *-ache*. În limba greacă, din care l-am împrumutat, derivatele cu acest sufix sînt diminutive. La fel sînt considerate și formațiile românești corespunzătoare (cf. G. PASCU, *Sufixele românești*, p. 399 urm.). Totuși cred că nimeni nu simte astfel

[1] După modelul acestor formații s-au creat cîteva diminutive și de la *Jean*, sinonimul franțuzesc, destul de frecvent la noi, al lui *Ion: Jănică, Jănuț, Jănel*.

[2] Nevoia de a inova, care, într-un domeniu ca acesta, se simte puternic, a dat naștere unui feminin de la *Ionel: Ionela*.

[3] De aceea unei femei vulgare, pe care o cheamă *Maria*, îi zicem, ca să ne arătăm nemulțumirea provocată de vulgaritatea ei, *Marița*. Și mai expresiv (în sensul vulgarității) decît *Marița* este *țața Marița*. (Un prieten, cunoscător al limbii italiene, vorbind despre o doamnă extrem de vulgară, pe care o cheamă *Marița*, a simțit nevoia, pentru a exprima gradul maxim al acestei particularități, să recurgă la ... superlativul italienesc al lui *țață*, adică *țațisima*).

un nume ca *Dumitrache* sau *Costache*, *Mihalache*, *Tudorache* etc., care, dimpotrivă, fac mai degrabă impresia că sînt augmentative, desigur din cauza lui *a* al sufixului. Evident că la producerea acestei impresii contribuie şi punerea lor alături de derivate cu adevărat diminutivale (şi chiar dezmierdătoare) de la aceleaşi teme şi avînd alte sufixe, precum *Costel*, *Costică*, *Tudorică*, *Tudorel*, *Tudoruţ* etc. [1]

De ce, cînd e vorba de diminutive exprimînd o nuanţă de tandreţe, rolul principal îl joacă numele de botez? Ele au luat naştere în cercul familial, unde oamenii sînt legaţi prin puternice sentimente de dragoste. În special părinţii îşi iubesc copiii din primul moment al existenţei acestora. Iubirea se manifestă, în ce priveşte modul cum părinţii se adresează copiilor, prin întrebuinţarea unor cuvinte alintătoare în cel mai înalt grad. Graţie acestei stări sufleteşti, numele este supus la tot felul de modificări, tocmai pentru a corespunde nevoii de dezmierdare, care se manifestă sub toate formele, deci şi sub formă lingvistică [2]. De la numele de botez această deprindere s-a extins la numele apelative de felul lui *copil*, *fată*, *băiat* etc., aşadar la denumirile obişnuite ale aceloraşi fiinţe scumpe, apoi la un cerc din ce în ce mai larg, începînd cu rudele, prietenii etc. şi terminînd cu străinii, care, în anumite împrejurări, pot provoca sentimente mai mult ori mai puţin asemănătoare. De la fiinţele umane n-a fost greu să se aplice procedeul diminutivizării la lucruri, atunci cînd natura, aspectul şi alte particularităţi ale acestora impresionau pe oameni în acelaşi chip ca fiinţele înseşi. După modelul substantivelor de toate categoriile au luat naştere formaţii diminutivale cu nuanţă dezmierdătoare şi în domeniul altor părţi de vorbire, de ex. la adjective, care sînt cele mai apropiate de substantive (şi sub raportul conţinutului noţional şi în ce priveşte factorul pur lingvistic), eventual la pronume etc. [3]

Am dat mai sus exemple de nume proprii. Urmează acum un număr de apelative, mai interesante. Creangă: *Doamne, c u m n ă ţ i c ă — h ă i, cum se pot învrăjbi oamenii din nimica toată*; *d r ă g u l i ţ ă Doamne, eram şi eu acum holtei*; *v i t i ş o a r e l e mele ...*, *c ă i ş o r i i ...* ; *Doamne, j u p î n e ş i c ă, Doamne*; *Ia vină-ncoace la n ă n ă ş e l u l, să te pupe el!; aşa mi-a ars şi mie inima după i e z i ş o r i i mei*; *un d r ă g u ţ de femeie care nu se mai află.* — Br-V: *scotea sunete ... din g u ş u l i ţ a ei*; *era un n o d u l e ţ abia de patru ani*; *un b ă i e ţ a ş slăbuţ.* — Caragiale: *coana J o i ţ i c a* [4]; *îmi dă un r ă v ă ş e l*; *c o c o ş e l u l tău, care te adoră* [5]; *p u i c u s o r u l e ..., n e i c u s o r u-*

[1] Cf. numele celor doi eroi din *Călătorului îi şade bine cu drumul* şi chipul cum le justifică aşazicînd autorul: *Pe cît de gros şi de voinic e Pitache, pe atît de uscat şi de pipernicit e Năiţă ...*

[2] Cf. lucrarea, deja citată, a lui LEO SPITZER: *Puxi. Eine kleine Studie zur Sprache einer Mutter*, care este extrem de interesantă şi în această privinţă.

[3] Procesul de formare a diminutivelor, aşa cum l-am schiţat mai sus, este schematic, adică departe întrucîtva de realitatea lingvistică. Dacă l-am prezentat totuşi în modul arătat, aceasta, pentru ca să se înţeleagă mai uşor raportul dintre starea sufletească a indivizilor vorbitori şi expresia corespunzătoare (prima fiind cauza, cealaltă, efectul). Desigur n-au luat naştere diminutive întîi numai de la nume de botez, apoi de la apelative etc., ci şi de la unele şi de la altele în aceeaşi vreme, deşi mi se pare clar că substantivele, în general, au fost primele cuvinte diminutivizate (din pricina noţiunii pe care o exprimă: obiectele de tot soiul, prin natura lor, prezintă particularităţi şi, deci, provoacă în noi reacţii de asemenea particulare care duc uşor la crearea diminutivelor).

[4] Eroinei din *O scrisoare pierdută* nu-i spun aşa nici bărbatu-său, nici Tipătescu. Asta ar proba că forma diminutivală are o nuanţă în plus, mai ales la adversarii politici. Să se compare şi *J-*, care ne trimite la un mediu social inferior.

[5] Foarte răspîndit în vorbirea populară şi familiară muntenească. Cf. şi *unde te duci, c o c o ş e l u l e?* (AL, 22 dec. 1935, p. 8). Pare a fi « traducerea » lui *pui*, cum probează pe de o parte femin. *puică*, la care noţiunea 'găină' este clară, fiindcă numai despre găinile (nu şi despre alte păsări) tinere se zice aşa, pe de alta, formula *cocoşelul maichii* (sau ... *mamei*), atît de asemănător cu *pui(şor)ul mamei*. Un sinonim al lui *puică* este *găinuşă*, existent în unele traduceri din franţuzeşte, unde redă pe *poule* (termen de dezmierdare), căruia îi corespunde totuşi mult mai bine *puică*. Dar acesta e simţit, probabil, ca prea popular (poate şi vulgar). Dealtfel *poule* însuşi are, în vorbirea populară a francezilor, sens peiorativ.

l e [1]... Cf. şi *Sărmănuţa!* (*Răd* II, p. 178, cu precizarea explicativă a nuanţei strict afective: *Nory observă ce nouă şi nepotrivită era dezmierdarea pentru Madona*).

În limba scrisă actuală am găsit cîteva creaţii diminutivale foarte interesante. Ele provin de la publicişti obscuri ca activitate literară, dar cunoscători ai vorbirii curente şi ai spiritului ei. De pildă: *C h e f u l e ţ u l organizat era cu «prolongé»* (AL, 25 iulie 1937, p.6). Vedem că substantivul *chef*, de la care ni s-ar părea că nu-i posibilă o formaţie diminutivală, se pretează totuşi foarte bine la diminutivizare, căpătînd chiar nuanţă dezmierdătoare. Autorul se situează pe poziţia celor care au participat sau trebuiau să participe la chef: bucuria, plăcerea etc. lor se manifestă lingvistic prin «mîngîierea» noţiunii respective, pe care o consideră ca o fiinţă dragă [2]. *Parte din oameni purtau bluze. Unele mai întregi, altele mai r u p t i c e l e. Unele mai curate, altele mai m u r d ă r e l e* (CL, 8 aug. 1936, p. 2). Aici avem două diminutive adjectivale extrem de interesante, datorită semnificaţiei lor de natură aproape exclusiv afectivă (în sensul de simpatie). Într-adevăr, atît *rupticele*, cît şi *murdărele* arată, în primul rînd, că autorul priveşte bluzele rupte şi pe cele murdare ale eroilor săi cu bunăvoinţă, cu înţelegere, chiar cu dragoste (de fapt, această atitudine o are faţă de posesorii bluzelor). Înţelesul pur diminutival pare neexistent. E adevărat că o haină poate fi şi numai foarte puţin ruptă sau murdară, însuşirea de 'rupt', 'murdar' etc. prezentîndu-se şi în proporţii foarte reduse, de unde posibilitatea de a forma diminutive şi de la adjective[3]. Totuşi nu cred că diminutivele adjectivale exprimă aspecte reduse, sub raportul mărimii etc., ale calităţii respective. Pentru aceasta avem la dispoziţie gradele de comparaţie ale adjectivelor. *Rupticele* şi *murdărele* din citatul nostru arată numai reacţia sentimentală a subiectului vorbitor, dar n u faţă de însuşiri, ci faţă de obiectele care le posedă (în realitate, faţă de oamenii îmbrăcaţi cu acele bluze rupte şi murdare).

Vorbirea familiară şi cea populară sînt bogate în formaţii de acest fel. Să se compare *curăţel, spălăţel* ş.a. în exemple ca: *tînărul cutare e foarte curăţel; fata asta e tare spălăţică* etc. Existenţa lui *foarte* şi *tare* pe lîngă adjective diminutivizate dovedeşte, dacă ar mai fi nevoie, că *spălăţel, curăţel* etc. nu indică un grad redus, o proporţie mai mică a calităţilor *spălat, curat* etc. (este absurd ca înaintea unui cuvînt care ar însemna 'p u ţ i n spălat', 'p u ţ i n curat' etc. să se pună *foarte* sau *tare*), ci, mai degrabă, dimpotrivă, în orice caz aceeaşi «cantitate» de curăţenie etc. ca şi primitivele *curat, spălat* etc., plus nuanţa de simpatie din partea subiectului vorbitor, care-i mult mai importantă decît gradul însuşirii propriu-zise. Cînd spunem *curăţel, spălăţel* etc., parcă am spune: 'cutare e atît de curat, de spălat etc., încît îţi face plăcere, ţi-i drag etc.' Se confirmă astfel punctul de vedere enunţat la începutul capitolului de faţă, unde am căutat să explic naşterea nuanţelor afective din ideea pur diminutivală: după împrejurări, reacţia sentimentală poate ajunge să predomine în aşa măsură faţă de noţiunea (obiectivă!) fundamentală, încît s-o facă să dispară complet sau aproape complet. Adjectivele, prin natura lor lingvistică (ele exprimă n u obiecte, ci însuşiri, adică anexe de-ale obiectelor), se pretează mult mai uşor decît substantivele (care numesc fiinţe şi lucruri, aşadar noţiuni apte de a fi realmente mai mici sau mai

[1] În gura lui Dandanache (cu *s* pentru *ş*).

[2] Dealtminteri există încă un diminutiv de la *chef*, anume *chefuşor*, la care totuşi nuanţa alintătoare e mai atenuată, desigur din cauza sufixului, cum am arătat, indirect, atunci cînd am pus faţă în faţă pe *cuculeţ* şi *cucuşor*, *frunzuliţă* şi *frunzişoară*. La aceste exemple pot adăuga acum pe *omuleţ* şi *omuşor*, unde n-a intervenit influenţa literară invocată acolo, pentru a explica deosebirea de nuanţă stilistică dintre cele două diminutive ale aceluiaşi substantiv. Exemplul lui *chefuleţ* şi *omuleţ* (probabil mai sînt şi altele) dovedeşte că sufixul *-uleţ* exprimă, prin el însuşi (poate graţie elementului fonetic), indiferent de orice influenţă exterioară, o nuanţă afectivă deosebită de a lui *-işor* şi *-uşor*.

[3] Putem pune alături de ele şi adverbele (în special pe cele de mod), care am văzut că seamănă bine cu adjectivele.

mari în comparaţie unele cu altele) la acest proces psihologic, cu urmări de ordin lingvistic, care duce la înlocuirea totală a înţelesului diminutival propriu-zis prin nuanţa pur afectivă (dezmierdătoare etc.) existentă, la început, numai ca un element secundar [1].

§ 3. Altă dată diminutivele au sens i r o n i c, izvorît tot din faptul că ele denumesc obiecte de dimensiuni reduse: micimea, puţinătatea etc. provoacă nu numai simpatie, ci şi ironie, fiindcă un obiect exagerat de mic face să intre în joc, din cauza înfăţişării lui, spiritul zeflemist, dispreţul, batjocura etc., care există în om, la fel cu tendinţa contrară, aceea de înţelegere, bunăvoinţă, compătimire. Ironia poate fi uşoară, superficială, lipsită de intenţii satirice, aşadar apropiată întrucîtva de stările sufleteşti invocate mai sus. Într-adevăr, gluma, lipsită de răutate, implică de multe ori, dacă nu chiar simpatie, cel puţin bună dispoziţie şi atitudine prietenoasă sau măcar neduşmănoasă faţă de oameni. Evident că ironia are multe nuanţe, pe care le simţim, e adevărat, dar nu le putem defini totdeauna. De aceea mă limitez să înşir cîteva exemple, fără a mai încerca o analiză a lor.

Astfel vorbirea familiară şi populară cunoaşte diminutivul *fudulache*, care (poate şi din cauza sufixului, foarte răspîndit la nume de botez) este simţit ca substantiv [2], deşi are şi funcţie adjectivală: *Tare-i f u d u l a c h e cutare!* sau *ce mai f u d u l a c h e şi băiatul meu!* (sensul propriu-zis este mai mult acela de 'elegant sau care vrea să fie elegant', 'îngrijit şi atent la îmbrăcăminte, pentru a face impresie, şi fiind conştient de aceasta'). G. PASCU, *Suf.*, p. 400, îl pune în grupa «depreciativelor», ceea ce poate fi exact în unele împrejurări. Eu îl cunosc din graiul meu de acasă, unde totdeauna l-am auzit cu o nuanţă ironică, foarte uşoară dealtfel. Mamele, de pildă, califică adesea de *fudulache* pe copiii lor, fără a-şi exprima nemulţumirea, dimpotrivă, constatînd cu oarecare mîndrie şi bucurie interesul pentru aparenţele îngrijite, eventual elegante, dar şi cu puţină ironie (parcă ar spune: 'e bine să fiţi atenţi la îmbrăcăminte, la impresia pe care o puteţi produce, totuşi nu exageraţi, în orice caz eu nu vă încurajez, mai degrabă îmi vine puţin să rîd').

Mititel şi *mititică* se aud curent cu sens ironic (la adresa a tot felul de oameni, mai ales a celor care nu sînt deloc mici, nici ca vîrstă, nici ca dimensiuni corporale). Spunem *mititelul!, mititelul de el!* (tot aşa *mititica!, mititica de ea!*), cînd cineva vorbeşte despre un necaz, o suferinţă etc., pe care le prezintă tragic, fără ca nouă să ni se pară astfel, sau cînd se arată naiv, neştiutor, victimă, iar nouă nu ne vine să credem. Nici în acest caz nu intervine satira, deşi nuanţa ironică poate fi, după împrejurări, mai accentuată decît la *fudulache*. Dar nemulţumirea face ca aceste diminutive să se întrebuinţeze ironic şi despre copii. Cf. la Creangă: *Ei, apoi minte ai omule? Mă mieram eu de ce-s şi ei aşa de cuminţi, m i t i t e i i!* (vorbeşte mama povestitorului, pe care aceştia o necăjesc în tot felul) [3].

[1] Despre expresivitatea diminutivelor alintătoare în limba latină cf. E. LÖFSTEDT, *Philologischer Kommentar zur Peregrinatio Aetheriae*, Uppsala 1911, p. 310 urm. Cele spuse de acest învăţat despre diminutivele latineşti sînt valabile, în general, pentru orice limbă vorbită. Vezi şi *Syntactica* II, p. 336 urm. de acelaşi.

[2] Poate chiar ca nume propriu, de pildă: *Ce mai faci, Fudulache* (probabil din cauză că stă la vocativ).

[3] În principiu, orice diminutiv este apt să exprime nuanţe diferite şi cu privire la obiecte diferite: situaţia şi momentul psihologic sînt hotărîtoare. Astfel *cocoşel*, notat în paragraful precedent cu sens dezmierdător, poate figura la fel de bine şi aici, cum arată acest citat: *Cine eşti 'mneata, c o c o ş e l u l e?, întreabă din nou domnu' Chiricuţă, care nu-şi vine deloc în fire* (RB-R, p. 74). Şi invers: *domnişor*, de obicei ironic, apare plin de duioşie în gura ţărancei chemate să depună ca martoră la procesul de crimă intentat nepotului ei care-şi omorîse fratele: *Nu vă faceţi păcat cu noi, d o m n i ş o r i l o r* ... (Br-V). *Mititel* şi *mititică* au căpătat, datorită unor împrejurări speciale, accepţii precise, ca ale numelor proprii, tot ironice, se înţelege: *Măi, nu cumva să vă împingă m i t i t e l u l să intraţi înaintea mea* (Creangă: una dintre foarte numeroasele denumiri ale 'dracului'); *A scăpat de la «m i t i t i c a» unul Talaipan, un pici de băiat care ... s-a pomenit cu mîna tocmai în buzunarul unui om al poliţiei* ... (RB-R, p. 129: singurul înţeles pe care-l impune contextul este 'închisoare, arest').

Domnişor este de asemenea un diminutiv des uzitat în condiţii similare. Ironia poate fi foarte pronunţată, dar nu ajunge niciodată pînă la batjocură. Acest substantiv denumeşte nu un 'domn mic sau tînăr', ci un 'domn' pe care subiectul vorbitor nu-l ia în serios, aşadar un bărbat vrednic, într-o oarecare măsură, de dispreţ (pentru diverse motive, printre ele cele strict personale fiind, obişnuit, determinante). *Cine-i cutare? — Ia un d o m n i ş o r!* Poate apărea şi înaintea unui nume propriu, întocmai ca *domnul*, tot cu intenţii ironice. În *Răd* găsim de nenumărate ori acest diminutiv, şi singur şi urmat de numele personajului, în legătură cu un tînăr *Coti*, cam sigur de dînsul, mai ales cînd e vorba de succesul său la femei, fără ca încrederea aceasta să se justifice în ochii tuturor (de fapt nu autoarea, ci personajele feminine ale romanului îl numesc astfel) [1].

Iată şi alte diminutive substantivale ironice: *gemuşor* 'monoclu' *(De o parte monşerii lui Caragiale cu g e m u ş o r u l în ochi*, CS, p. 287); *lef(u)şoară (încasează o l e f ş o a r ă aici, o l e f ş o a r ă dincolo*, Azi, 29 oct. 1939, p. 3); *subvenţioară (o s u b v e n ţ i o a r ă aici, o subvenţioară dincolo, Ibidem)* [2].

Exemplele date pînă aici sînt adjective şi substantive (din punctul de vedere al categoriei căreia aparţine primitivul). Întîlnim şi la pronume forme diminutivale, perfect echivalente, sub raportul stilistic, cu cele de mai sus. *Cutare*, foarte des întrebuinţat cînd nu cunoaştem sau nu vrem să spunem numele cuiva, primeşte, în vorbirea familiară şi populară muntenească, sufixele diminutivale *-ică* şi, mai rar, *-iţă*: *te-ai mai oprit pe la c u t ă r i c ă; ai mai stat de vorbă cu c u t ă r i ţ ă şi de aceea n-ai venit la timp acasă.* Sensul obiectiv al acestui pronume nehotărît este aici foarte asemănător cu al unui nume propriu: tocmai pentru că nu se precizează despre cine-i vorba, el poate sta în locul oricărui nume de om [3]. Aşa se şi explică diminutivizarea lui. Nuanţa ironică se simte lămurit şi provine exclusiv de la sufix (intensitatea ei, în exemplul nostru, se datoreşte, desigur, şi contextului). Căci *cutare* singur nu poate fi întrebuinţat în glumă. Faptul prezintă un interes deosebit, întrucît ilustrează afirmaţia că ceea ce numim obişnuit diminutive nu exprimă totdeauna o nuanţă diminutivală propriu-zisă. În cazul de faţă sensul obiectiv n-a existat, cred, niciodată. De la început *cutărică* şi *cutăriţă* trebuie să fi avut valoare pur stilistică (venită, prin sufixele respective, de la alte derivate, care au căpătat-o cu vremea, în chipul arătat mai sus).

Alt pronume cu formă de diminutiv este *matale*, care sună *mătăluţă* (probabil şi *mătălică*, judecînd după hipocoristicul *tălică*, alături de *tăluţă*, răspîndite ambele prin graiurile munteneşti). Nu totdeauna se întrebuinţează ironic, şi putem fi siguri că, din capul locului, ele au exprimat o nuanţă de tandreţe. Să nu uităm că *matale* s-a născut în limbajul copiilor şi-şi păstrează pînă astăzi o bună parte din caracterul de duioşie pe care, la origine, trebuie să-l fi avut din belşug. Ironia s-a ivit de-abia după ce termenul a intrat în vorbirea adulţilor, fiind aplicat de aceştia şi oamenilor care nu inspirau sentimente de simpatie sau în momente cînd erau nemulţumiţi. Foarte important, în legătură cu concepţia pe care se cuvine s-o avem despre diminutive, este amănuntul că ironia poate fi exprimată numai cu ajutorul formelor derivate (*mătăluţă*, eventual *mătălică*) [4]. Iată exemple din limba scrisă:

[1] Şi doctorul *Caro*, căruia i se spune cînd *musiu*, cînd *signorul* (din cauza supranumelui italienesc!) etc., apare cu titulatura *domnişor*. Iarăşi o dovadă că nu există nici un fel de limite în domeniul vorbirii afective. Alt personaj căruia i se diminutivează, tot în ironie, cred, titlul, de astă dată, oficial, este o moaşă, prezentată ca *M o ş i c a Mari.*

[2] Diminutivizarea este aici ironică în sensul cel mai strict: povestitorul îşi însuşeşte modul de a vorbi al eroului, care prezintă avantajele materiale, obţinute prin diverse mijloace urîte, ca foarte neînsemnate, dar el însuşi ştie că-i vorba, dimpotrivă, de lefuri şi subvenţii serioase.

[3] Dealtmintrelea şi *cutare* însuşi are această însemnare strict obiectivă.

[4] Dacă se va fi zicînd totuşi ironic şi *matale*, nuanţa se datoreşte, cred, mai mult contextului, apoi intonaţiei, şi, în orice caz, ea e mult mai atenuată decît la diminutive.

Începe serviciul la trei fix? Unde-mi umbli m ă t ă l u ț ă? (AL, 29 aug. 1937, p. 9: vorbește un funcționar superior cu subalternul său, pe care nu-l găsește la birou în orele de serviciu); *Hai, pleacă. Ți-am spus eu de la început că nu este pentru m ă t ă l u ț ă balamucul nostru* (HYSt, p. 327).

Ironia poate avea grade diferite. În cazurile discutate, atitudinea subiectului vorbitor este, de obicei, indulgentă, înțelegătoare, de aceea diminutivele exprimă o nuanță mai mult glumeață, din care lipsește orice intenție de batjocură. Altă dată însă disprețul și nemulțumirea sînt prea mari, ca să ne mărginim la simpla persiflare amestecată cu bunăvoință. Așa se ajunge la formații diminutivale cu valoare depreciativă și peiorativă. Nu-i necesar să invoc fapte multe, mai ales că la începutul acestui capitol am insistat suficient asupra cîtorva detalii, dintre care cel mai important este că, în general, pare a exista un fel de specializare (foarte aproximativă, firește) în funcția afectivă a sufixelor: se află printre ele unele mai apte de a exprima sentimente de nemulțumire, fie datorită unui element fonetic, fie împrejurării că, din capul locului, au servit la formarea de derivate a căror temă conținea ea însăși o nuanță depreciativă.

De la *poezie* vorbirea oamenilor inculți cunoaște «diminutivul» *poezea*, plur. *-zele* [1]. Pentru cei care întrebuințează obișnuit primitivul, eventual derivatul *poezioară*, forma *poezea* poate avea sens peiorativ. De pildă: *Fraților, vreți să auziți o cimilitură, care spune același lucru ca p o e z e a u a lui Vîrgolici, doar ceva mai scurt și mai cu haz?* (CS, p. 103) [2]. Am întîlnit pe *poezea* și la unii critici, recenzenți etc. contemporani, cînd vor să ridiculizeze poeziile proaste de care se ocupă. Sensul depreciativ vine nu de la calitatea de diminutiv (care, poate, nici nu este bine sesizată), ci de la originea periferică, a termenului. Multe formații diminutivale, considerate ca triviale, sînt evitate de oamenii «distinși», ori de cîte ori e vorba despre ei înșiși, despre familia sau prietenii lor etc. De pildă *Marița*, care a ajuns astăzi să se întrebuințeze numai la mahala și la țară. Dar nu sufixul în sine a dus la trivializarea numelui, ci răspîndirea prea mare a acestuia, apoi calitatea mediului în care a circulat și continuă să circule de preferință. Că *-iță* nu exprimă nici o nuanță peiorativă, luat singur sau ca finală a atîtor alte derivate, dovedește o formație de felul lui *buniță*, sinonim cu *bunică*: fiind mai rar folosit decît acesta, *buniță* îi este superior și prin «distincție» și prin valoarea-i stilistică [3]. Avem a face, așadar, cu o influență a mediului social: valoarea cuvîntului se modifică într-un fel ori altul sub influența atmosferei pe care o creează în jurul lui raporturile dintre diversele grupuri sociale, concepția lor despre viață etc. Să se compare și cele spuse la p. 160 despre *Mariția* și *Vasilache*. În lipsă de exemple noi, trebuie să repet pe cele deja date: *profesoraș, revistuță* etc.

Căci o constatare interesantă, deși nu tocmai suprinzătoare, este că numărul diminutivelor cu valoare depreciativă și peiorativă pare redus. Am parcurs tot volumul *Sufixelor românești* și, printre multele sute de formații diminutivale, am găsit de-abia cîteva cu această

[1] Se poate să nu fie, ca formație, un diminutiv propriu-zis, ci numai simțit astfel, după ce a luat naștere. Cred că *poezie* a fost perceput greșit și de aceea asimilat cu derivatele în *-ea* (lucrul s-a petrecut, relativ ușor, la plural: *poeziile* seamănă destul de bine cu *poezele*). Această explicație găsește confirmare în *vizavi*, devenit, la eroii lui Caragiale, *vizavea* (cu valoare substantivală): *Iacă, ne-am găsit v i z a v e a o a.* În sprijinul părerii că *poezea* nu-i numaidecît un «diminutiv» se poate invoca paralela *lefterea* alături de *lefterie* care se găsesc (sinonime fiind) unul față de altul în același raport morfologic ca *poezea* și *poezie*.

[2] Vezi și p. 309, unde apare pluralul *poezelele* (despre poeziile lui Eminescu) în vorbirea unui personaj care vrea să glumească (cu același scop spune *lătrătură* pentru *literatură*). Cf. și 1907 II, p. 106 *poezele* (în gura unui țăran, care vorbește, se înțelege, serios).

[3] Să se compare și *Anița*, față de *Anica*, amîndouă derivate de la *Ana*: primul pare mai afectiv decît al doilea, și aceasta tot din cauză că, cel puțin în unele regiuni, el se bucură de o răspîndire mai puțin largă.

nuanță. Mai întîi, de la marea majoritate a sufixelor respective (în special de la cele latinești) nu există, judecînd după materialul cît se poate de bogat al cărții lui Pascu, derivate care să arate nuanțe de dispreț sau batjocură. Apoi, chiar de la acelea care servesc și la astfel de formații avem foarte puține. Autorul înregistrează, sub rubrica «depreciative», destul de multe diminutive, dar nu-i greu de văzut că nuanța de dispreț vine de la temă, nu de la sufix. Chiar la *moșulică* și *mutulică*, pe care le-am invocat (p. 159) ca exemple de formații cu un sufix peiorativ, intervine, desigur, într-o anumită măsură, însemnarea primitivelor *moș* și *mut*. Cu atît mai mult trebuie să admitem o asemenea explicație la *bobeică* 'bărbătie' <*babă* (din care a ieșit mai întîi**băbeică*), *bujleică* 'nume de cîine' <*pujlă* 'cîine jigăros, jîpos', *cod'işcă* 'poreclă pentru bărbați'<*coadă*, *sluguliță*<*slugă*.

Singurul sufix diminutival care pare potrivit pentru exprimarea disprețului este *-aș*. Într-adevăr, găsim destule formații în *-aș* cu valoare hotărît depreciativă, asupra căreia nu poate fi discuție (și temele lor sînt de toate felurile, așa că nu influențează totdeauna asupra sensului derivatului). Iată exemple (din cele date în *Suf*, p. 347): *autoraș*, *ciocoiaș*, *doftoraș*, *omănaș* 'bout d'homme' (<*om*, plur. *oameni*), *profesoraș*. Toate acestea sînt puse la rubrica «diminutive depreciative», ceea ce corespunde, în general, realității, deși o analiză mai atentă arată că nuanța peiorativă se atenuează simțitor, în anumite împrejurări[1], iar la unele formații (de ex. *ciocoiaș*) ea se datorește, în bună parte, dacă nu chiar exclusiv, temei, care în ochii mai tuturor românilor exprimă o noțiune antipatică (cf. și poezia populară). În schimb, printre «diminutivele propriu-zise» și «diminutivele alintătoare» (p. 345 urm.) figurează cuvinte care, în condiții determinate, pot avea valoare depreciativă: *articolaș* 'articol mic, puțin întins', dar și 'articol neînsemnat, prost etc.', tot așa *volumaș*, apoi *băiețaș*, care, mai ales în comparație cu *băiețel*, conține virtual germenii unei pronunțate nuanțe peiorative. De adăugat, din limba scrisă, *bancheraș* (*Act*, p. 168: *c-un fleac de b a n c h e r a ș*), *studențaș* (EO I, p. 315: *Am făcut din tine, s t u d e n ț a ș timid, un bărbat care se poate mîndri cu amanta sa*), apoi *reporteraș* (pentru care n-am notat izvorul) ș.a.

Negreșit că se găsesc, din cînd în cînd, și derivate cu alte sufixe diminutivale, care au sau pot avea sens depreciativ. De pildă *broșurică* (*Suf*, p. 173), cu privire la care să se țină seamă de cele spuse despre *articolaș* (noțiunile denumite de temele amîndurora sînt foarte înrudite), *poezioară*, care cred că totdeauna însemnează 'poezie fără valoare deosebită' etc.

§ 4. Din discuția precedentă rezultă că este greu să precizezi nuanțele afective pe care le exprimă diminutivele, și aceasta din cauză că elementul hotărîtor îl constituie momentul psihologic, atitudinea sentimentală a subiectului vorbitor, la care se adaugă situația, adică împrejurările exterioare, și ele foarte importante, prin faptul că pot influența asupra celui ce vorbește. De aceea trebuie să admitem, măcar principial, că orice formație diminutivală este aptă să exprime toate nuanțele legate de natura unui diminutiv, întocmai ca un instrument muzical, din care executantul poate scoate orice notă dorește (potrivit stării sale

[1] *Doftoraș* și *profesoraș* pot însemna și 'doftor, (resp.) profesor t î n ă r', mai ales că alte formații diminutivale de la aceste substantive nu există. Singurul exemplu din lista de mai sus care pare a avea obișnuit valoare depreciativă este *autoraș*, grație probabil tot temei, dar altfel decît la *ciocoiaș*, de pildă: un autor nu este apreciat după tinerețea sau după puținătatea persoanei sale fizice. De aceea *autoraș* are numai înțelesul de 'autor slab, mediocru' (mic din punctul de vedere al importanței literare, științifice etc.). Pentru deosebirea care poate exista între primitiv și derivat, să se compare următorul citat (Br-V): — *Mișcă-te mai repede, băiete!, aaa!, mișcă-te, b ă i e ț a ș!*, unde subiectul vorbitor și partenerul sînt aceiași, totuși, în momentul cînd primul se enervează (din cauza grabei sale și a moliciunii băiatului), se adresează acestuia cu «diminutivul», care exprimă mai bine nemulțumirea.

sufleteşti) [1]. Dacă faptele analizate în § 1 şi 2 confirmă mai mult ori mai puţin acest punct de vedere cu privire la valoarea dezmierdătoare şi la cea depreciativă (cu toată gama lor), cele pe care le vom cerceta acum arată că lucrurile se prezintă în realitate şi mai complicat, aşa că eticheta « diminutiv» pusă de lingvişti (adică de gramatici, pe care i-au urmat, ca de obicei, lingviştii) pe ambalajul conţinînd materialul aici în discuţie nu corespunde decît foarte aproximativ realităţii: conţinutul este mult mai bogat şi mai variat decît putem bănui după etichetă.

Avem astfel diminutive care se apropie ca sens de augmentative. Cînd cineva vorbeşte despre vîrsta sa (eventual despre a altcuiva, dar cu aceeaşi atitudine subiectivă), spune foarte des *am (şi eu) cincizeci de a n i ş o r i* (sau: *ei, ce crezi, trebuie să fie (cutare) de vreo patruzeci de a n i ş o r i)*. Totdeauna numărul anilor este relativ mare (în orice caz, despre un copil sau adolescent nu se spune *anişori* în astfel de împrejurări) [2], iar formula pare a avea rostul să atenueze oarecum impresia defavorabilă pe care o poate produce destăinuirea privitoare la etatea cuiva. Căci, în general, recurgem la diminutivul *anişori*, cînd vrem să p r e c i z ă m cîţi ani are o persoană, şi aceasta se întîmplă ori de cîte ori poate fi discuţie sau greşeală în legătură cu vîrsta (greşeală în minus!). Intervenţia subiectului vorbitor, care pune lucrurile la punct, are în ea ceva nedelicat, şi de aceea apare diminutivul, menit să slăbească efectul neplăcut al precizării. În fond, nu se schimbă nimic: 'anişorii' nu sînt deloc mai ... scurţi decît 'anii', dimpotrivă, *cincizeci de anişori* poate arăta o durată mai lungă decît *cincizeci de ani* (numărul lor e acelaşi, dar unitatea parcă diferă). Şi activitatea cuiva într-o meserie, profesie etc. se exprimă adesea cu ajutorul diminutivului: *scriu şi eu de vreo zece a n i ş o r i* (spune un autor pe care-l credem prea tînăr în cariera literară); *funcţionez şi eu de vreo cincisprezece a n i ş o r i* (precizează un slujbaş, pe care-l socotim ca fiind la începutul activităţii sale) [3]. Şi *zilişoare* se întrebuinţează la fel: *N-oi mai veni, Ivane, cîte z i l i ş o a r e voi avea eu* (Creangă).

Nuanţa augmentativă este mult mai perceptibilă la diminutivele *nopticică* şi *ziulică*. În vorbirea populară se aud mereu propoziţii ca acestea: *n-am închis ochii toată n o p t i c i c a; m-am chinuit o n o p t i c i c ă întreagă; te-nvîrteşti de colo colo toată z i u l i c a* etc. Că nu-i vorba de o noapte sau de o zi mai mică decît cele obişnuite rezultă atît din legătura cu celelalte cuvinte, cît şi din însemnarea verbelor considerate aparte. Dacă mai este nevoie de o dovadă, să ne gîndim că *nopticică* şi *ziulică* apar des întovărăşite de adj. *mare*: *cît îi n o p t i c i c a (z i u l i c a) de mare* (*m-am zbătut, am alergat* etc.). PASCU, *op. cit.*, p. 171, pune pe *nopticică* în categoria «diminutivelor alintătoare», dar invocă el însuşi (după C. Rădulescu-Codin) exemplul *nu-i dau*

[1] Să se compare, între altele, *băieţaş* şi *domnişor*, pe care le-am invocat pentru cîte două nuanţe atît de deosebite, cum sînt *tandreţea* şi *ironia*. Pot adăuga, din Creangă, *un drăguţ de femeie* (simpatie sinceră) şi *o drăguţă de raclă* (simpatie ironică, din cauza obiectului şi a destinaţiei lui), apoi *fetişoară* (e vorba de fata Împăratului Roşu, despre care spune 'Numai de nu i-ar muri mulţi înainte') în *D-apoi f e t i ş o a r a lui ... a zis dracul şi s-a făcut; bucăţică ruptă tată-său în picioare*, unde simţim, alături de nuanţa depreciativă (povestitorul este nemulţumit şi de tată şi de fată, căci amîndoi fac greutăţi eroului său), şi un fel de admiraţie care nu se poate să nu existe pentru un om 'strașnic' în felul lui, indiferent dacă ne convine ori nu.

[2] Părinţii, fraţii mai mari etc. îşi pot arăta bucuria şi dragostea faţă de copiii, respectiv fraţii lor mai mici, şi în chipul acesta, care însemnează diminutivizarea unităţii de măsură a vîrstei (li-s dragi toate lucrurile care aparţin copiilor sau fraţilor, deci şi anii). Să se compare anunţurile mortuare, unde *anişori*, care se întîlneşte des, are sens cu adevărat diminutival: puţinătatea anilor copilului mort se exprimă şi prin acest aspect al substantivului.

[3] Cf. şi *casa asta mă costă b ă n i ş o r i* (*mulţi, buni* etc.), unde formaţia diminutivală are un uşor sens augmentativ (cum arată şi faptul că poate fi determinată de *mulţi, buni* ş. a.). Se amestecă, foarte probabil, şi o nuanţă dezmierdătoare ('bani dragi, scumpi, fiindcă sînt ai mei, am muncit din greu pentru ei'), care cred că există şi la *anişori*, dar nu în aşa măsură ca atunci cînd spunem *unde mi-s b ă n i ş o r i i!; s-au dus b ă n i ş o r i i mei! ('i-am pierdut, mi-au fost furaţi'* etc.).

pace cît îi n o p t i c i c a de mare, care contrazice calificarea «dezmierdător». Tot aşa *ziulica* apare (p. 174) alături de *mămulică, drăgulică* etc., diminutive evident «alintătoare», dar din construcţiile *toată ziulica, cît îi ziulica de mare* citate acolo rezultă tocmai o nuanţă augmentativă foarte pronunţată [1].

Cred că şi alte diminutive pot fi discutate aici, chiar dacă situaţia se prezintă mai puţin clar. De ex. *vorbuliţă*, într-o construcţie ca *vreau să-ţi spun o v o r b u l i ţ ă* (sau *două-trei v o r b u l i ţ e*), care nu corespunde niciodată realităţii obiective, fiindcă totdeauna avem a face cu ... ceva mai mult decît una sau două-trei vorbe. Se pare totuşi că predomină sensul pur diminutival, cu nuanţă dezmierdătoare (cf. *patru vorbuliţe dulci*, Ci, p. 39, unde, datorită lui *dulci*, nu poate fi nici o îndoială asupra valorii «alintătoare» a diminutivului). Cu *vorbuliţă* seamănă bine *Dumnezăuţ*, într-o propoziţie ca aceasta: *Nu i-ar mai răbda D u m n e z ă u ţ u* (Îns I, 2, p. 470). Subiectul vorbitor dezmiardă, ca să zic aşa, pe Dumnezeu, îşi arată respectul şi adoraţia pentru el, dar totodată vede în el o forţă extraordinară, al cărei nume nu poate fi diminutivizat în vorbirea obiectivă.

Formaţiile de acest fel (în special *nopticică, ziulică* etc., la care nuanţa augmentativă e manifestă) au echivalente (sintactice, din punct de vedere gramatical, dar stilistice în ce priveşte sensul) alcătuite din subst. *pui* legat, prin *de*, cu alt cuvînt, care indică noţiunea respectivă. Ţăranii, mai ales, spun despre un ger mare *un pui de ger*, tot aşa despre o bătaie zdravănă *un pui de bătaie* (cf. şi *un pui de bate*), despre un bărbat afemeiat *un pui de lele* etc. Punctul de plecare trebuie căutat în formule ca aceasta din urmă, la care îmbinarea celor două substantive se justifică şi logic: *un pui de lele* însemnează (obiectiv) 'un copil sau un fiu de lele' (de femeie stricată), prin urmare un individ care, potrivit legii eredităţii, aşa cum o înţelege poporul, seamănă, t r e b u i e să semene cu mama lui *(ce naşte din pisică şoareci mănîncă)*, ba chiar s-o şi întrecă *(capra sare masa, iada sare casa)*. *Un pui* joacă, gramatical vorbind, rolul unui sufix diminutival, dar valoarea lui stilistică este mai

[1] Cf. *Poftim! Şi-au pierdut bietele femei z i u l i c a degeaba* (Br-V), apoi la Creangă: *Ţie, omule, ... aşa ţi-i a zice, că nu şezi cu dînşii în casă t o a t ă z i u l i c a să-ţi scoată peri albi* ... Cît de ştearsă poate fi graniţa afectivă dintre diminutive şi augmentative, probează tot povestitorul moldovean, care, după ce vorbeşte de *buzoaicele groase şi dăbălăzate* ale lui Gerilă, spune, ceva mai departe: *Atunci Gerilă suflă cu b u z i ş o a r e l e sale cele iscusite* ... Aici diminutivul exprimă nuanţa augmentativă cu mai multă forţă decît augmentativul propriu-zis, căci face să intervină simpatia, satisfacţia, dacă vreţi, recunoştinţa tovarăşilor lui Gerilă, ale cărui buze monstruoase în împrejurări normale, devin drăgălaşe acum, cînd îi scapă de primejdie. Un exemplu şi mai elocvent, dacă se poate, în sensul aprecierilor mele este următorul (tot din Creangă): *După ce se mîntuie c l ă c u ş o a r a asta, lumea ne lasă în cît ne-a găsit şi se împrăştie huiduindu-ne.* Cititorul pricepe cam ce-a fost chiar numai din ultimul cuvînt al citatului. Dacă-şi aminteşte, măcar aproximativ, episodul sau îl revede, ştie că, din cauza «poştelor» pe care şi le puneau, noaptea, tovarăşii de cameră ai povestitorului, s-a iscat un scandal aşa de grozav, încît vecinii au sărit în ajutor («crezînd că-i foc ori ne taie cătanele»). Toată această ispravă (cu efectele ei: «fereştile sparte, soba dărîmată, smocuri de păr smulse din cap, sînge pe jos, Pavăl cu pieptul ars şi Ion cu călcîiul fript ...») Creangă o numeşte simplu *clăcuşoară*. Vorba vine simplu. Cine ştie ce-i claca la ţară simte că, graţie şi temei, acest diminutiv descrie mai complet decît orice alt cuvînt şi decît pagini întregi de «analiză psihologică» starea sufletească a autorului, care acum vede lucrurile de departe şi numai sub aspectul lor hazliu. Un asemenea 'diminutiv' întrece prin expresivitatea lui toate augmentativele posibile, chiar şi pe acelea care s-ar forma de la *clacă* însuşi. Ce uşor se poate trece de la diminutiv la augmentativ şi invers (de fapt, subiectul vorbitor nici nu simte «trecerea»: în mintea lui ambele raporturi sînt perfect identice din punct de vedere afectiv), arată următorul citat: *Ea, dă-i şi dă-i şi dă-i!... Îi mergea g u r i ţ a — adică g u r o a i a, că avea o gură, să se muşte de urechi cu dînsa!* (1907 II, p. 111). Autorul face şi un joc de cuvinte, pe tema sensului dublu (propriu şi figurat) al subst. *gură*, care nu interesează aici. Popular *guriţă*, în cazuri ca acestea, însemnează 'vorbă multă', deci 'gură mare' (aptă de a vorbi necontenit). Cf. interesantele observaţii ale lui A. Kuhn, „Revue de linguistique romane" XI, p. 169 în legătură cu fapte de aceeaşi natură din dialectul aragonez.

mult poate chiar exclusiv, augmentativă, la fel cu a lui *-ică* din *nopticică* şi *ziulică*. De la un *pui de lele* procedeul s-a extins şi la cazurile unde substantivul legat de *un pui* prin *de* exprimă o noţiune deosebită de a lui *lele*. Dacă lucrul a fost totuşi posibil, aceasta se datoreşte faptului că *un pui de lele* şi-a pierdut sensul pur sintactic (*de* exprima, la început, un raport de filiaţie), păstrînd numai pe cel stilistic (*pui de* = 'straşnic, puternic, mare').

O construcţie în multe privinţe asemănătoare cu aceasta este *mama* + genitivul unui substantiv. De pildă: *N. a intrat într-un bucluc, dar are să-l scape ministrul*, spune subiectul vorbitor, iar partenerul răspunde: *Nu-l mai scapă nici m a m a m i n i s t r u l u i*, adică nici o forţă mai mare decît a ministrului. De ce 'mama' (care va fi murit, poate, de mult, iar dacă trăieşte, nu poate avea ... trecere mai mare decît ministrul)? Fiindcă în chestiuni obişnuite (şi la oameni simpli, cum sînt ţăranii, în vorbirea cărora a luat naştere această formulă), pe copilul mic mama îl ajută cel mai des să iasă din situaţii grele. În orice caz, el apelează totdeauna la mamă-sa, care apare astfel ca o forţă superioară, capabilă să facă ce nu poate face odrasla ei. Raportul acesta se transpune apoi în toate cazurile oarecum similare, indiferent dacă 'copilul' mai are ori nu trebuinţă de ajutorul mamei, ba chiar şi atunci cînd rolurile se inversează sau mama nu mai trăieşte. Pentru ce tocmai şi numai mama? (Căci şi tata intervine spre a-şi ajuta copiii) [1]. Dintre cei doi părinţi, mama este aceea care dă naştere copilului, ea este considerată de oamenii simpli ca adevărata creatoare de viaţă umană. Deci numai între ea şi copil se stabilesc acele legături morale şi fizice, care explică ereditatea, adică transmiterea însuşirilor de tot felul. Deoarece în *mama lui X.* (după care s-au creat apoi *mama dracului* etc.) valoarea augmentativă a existat din capul locului (sensul strict intelectual a fost de la început augmentativ), nu poate fi vorba de vreo nuanţă diminutivală. Dacă am amintit totuşi această formulă aici este din cauză că, stilistic vorbind, ea seamănă bine cu *un pui de ger* etc. Afară de asta, sînt înrudite semantic şi cuvintele lor principale: *mama* în una, *pui* (adică 'fecior, fiu') în cealaltă.

Iată acum şi cîteva citate (din Creangă): *căci, drept vorbind, şi moş Vasile era un cărpănos şi u n p u i d e z g î r i e - b r î n z ă, ca şi mătuşa Mărioara; Dacă nu-s şi eu un p u i ş o r d e o m în felul meu ...* [2]*; Dar oare pe acesta cum m a m a d r a c u l u i l-a mai fi chemînd?; era frumoasă de m a m a f o c u l u i.* Ultimul exemplu arată cum se poate extinde formula cu 'mama' la orice noţiune: de vreme ce se zice *frumoasă foc*, subiectul vorbitor nu găseşte nici un inconvenient să spună *frumoasă de mama focului*, dacă determinantul *foc* singur i se pare că nu exprimă cu toată vigoarea maximum de frumuseţe, aşa cum îl simte el. Creangă cunoaşte pe *un pui* şi în construcţia, atît de frecventă la ţăranii moldoveni, *un pui de bodaproste: Şi cînd m-a văzut bunica în ce hal mă aflam, ghemuit în dăsagă, c a u n p u i d e b o d a p r o s t e, cît pe ce să se prăpădească plîngînd*, unde atît sensul lui *pui*, care-i cel propriu, cît şi legătura sintactică diferă. Punctul de plecare trebuie căutat în obiceiul de a se da de pomană, între altele, şi păsări, în special găini (mai ales la înmormîntare se impune riguros respectarea acestui obicei). Prin urmare, *un pui de bo(g)daproste* însemnează, la origine, 'un pui dat de pomană', 'un pui pentru care primitorul zice bogdaproste', şi deoarece se va fi observat, poate, că deseori se « sacrifică » în acest scop păsările mai slabe, mai mici etc., formula a căpătat uşor semnificaţia peiorativă (şi glumeaţă) cunoscută astăzi.

[1] Spaniolii invocă, în împrejurări similare, pe 'tată'. De ex.: *¿ Va usted a dudar ...? — ¿ Del cónsul? — ¡ y del p a d r e del cónsul !* M. L. WAGNER, „Zeitschr. f. roman. Phil." XXXIX, p. 541 crede că invocarea ascendenţilor, pentru a lăuda sau înjura, este de origine orientală.

[2] Cele două mijloace, identice, în fond, de a intensifica noţiunea s-au concentrat în *puişor*, diminutiv (cu nuanţă augmentativă) de la *pui*, el însuşi avînd sens augmentativ.

§ 5. Voi discuta în acest paragraf cîteva formaţii diminutivale care se găsesc într-o situaţie specială. Şi anume: sau n-au avut sens de diminutive propriu-zise niciodată sau l-au pierdut cu timpul, păstrînd numai pe cel actual, sau, în fine, îşi schimbă într-o măsură oarecare valoarea semantică după împrejurări. Numărul cazurilor înregistrate de mine este, ca mai totdeauna, restrîns, dar suficient pentru înţelegerea lucrurilor. O cercetare mai atentă a materialului lingvistic le-ar înmulţi uşor.

În limbajul lucrătorilor din restaurante, de unde au trecut apoi în vorbirea curentă a tuturora (precum şi în limba scrisă), există cîţiva termeni care au numai aspect, nu şi înţeles, diminutival. Astfel *mititel*, întrebuinţat, de regulă, la plural *(mititei)*, este numele unui cîrnăcior care se prepară la comandă din carne tocată, şi se frige la grătar. Foarte căutat prin restaurantele tuturor oraşelor noastre (trebuie să fie de origine bucureşteană). Nu-i greu de văzut că acest adjectiv va fi însoţit la început un substantiv (foarte probabil *cîrnat*), pentru ca să se facă deosebire între cîrnaţii obişnuiţi, mai mari, şi cîrnaţii mici aici în discuţie. Cum se întîmplă adesea, substantivul a fost, cu vremea, lăsat la o parte, ca fiind de prisos [1], şi a rămas numai adjectivul. În acel moment a început să se piardă conştiinţa dependenţei acestui cuvînt de cel pe care-l determinase, iar apoi, devenind, prin întrebuinţarea lui singur, un adevărat substantiv, i-a dispărut şi înţelesul diminutival. Astăzi nu se mai simte, cred; că *mititel* însemnează 'un cîrnat mic' (în opoziţie cu *cîrnat* pur şi simplu care denumeşte un cîrnat mare) [2]. Nimeni nu subînţelege subst. *cîrnat*, atunci cînd spune *mititel*. Noţiunea în discuţie este de sine stătătoare, precis deosebită de alta sau de altele asemănătoare.

Întrucîtva la fel se prezintă situaţia «diminutivului» *tulburel* 'vin nou, care n-a avut încă timp să se limpezească'. Adjectiv la origine (pe lîngă subst. *vin*), el s-a substantivizat, imediat ce a început să apară singur. *Tulburel* diferă totuşi de *mititel* prin faptul că, foarte probabil, n-a avut niciodată sens diminutival, deşi aspectul vinului nou, de la prepararea căruia n-a trecut multă vreme, ar putea vorbi contra acestei afirmaţii: *vin tulburel* va fi avut înţelesul de 'vin cam tulbure, oleacă tulbure'; tot aşa de bine ne putem gîndi şi la 'vin care seamănă cu un lichid tulbure' [3]. Indiferent care dintre aceste două explicaţii este justă, nu încape nici o îndoială că românii, cînd spun *tulburel*, se gîndesc la un anumit fel de vin, cu calităţile lui specifice (nou, pişcător, destul de tare, bun de băut la anumite mîncăruri, cum ar fi pastrama, poate şi puţin tulbure, dar acest amănunt se pierde aproape cu totul printre celelalte însuşiri ale lui) [4].

Al treilea exemplu aparţinînd aceluiaşi domeniu este *păhărel*. Aici lucrurile se prezintă mai favorabil, pentru ca termenul să fie perceput cu valoare diminutivală, din cauză că alături de el există primitivul *pahar*, care are, adică ar trebui să aibă, acelaşi înţeles. Cu toate acestea nici *păhărel* nu-i diminutiv propriu-zis. Cînd se spune, la o masă (de obicei într-o bodegă, unde se iau aperitive), *mai bem un păhărel* (e vorba de vin, nu de ţuică, sau altă băutură tare), nimeni nu înţelege 'un pahar mic' (deosebit de unul mare, căruia i s-ar zice *pahar*). Poate că punctul de plecare a fost o nuanţă diminutivală cu adevărat (înainte de masă, nefiind recomandabil să bei mult, nici chiar vin, te foloseşti de un pahar mai mic), dar ea s-a pierdut repede, şi *păhărel* a ajuns să însemneze acelaşi lucru ca *pahar*. Totuşi mi se pare că în împrejurările date nimeni nu zice *mai bem un pahar*

[1] Cu deosebire în limbajul negustorilor de toate categoriile, deci şi al restauratorilor, procedeul acesta, care satisface şi nevoia, mai adînc simţită tocmai de către comercianţi, de a scurta vorba, este foarte frecvent.

[2] Chiar dacă multă lume spune *mic* pentru *mititel (să-mi aduci doi mici)*. Situaţia e aceeaşi.

[3] În ipoteza a doua, *tulburel* aminteşte de atîtea nume de plante cu formă diminutivală (*bănişori, gălbinele* etc.), care arată «asemănarea cu primitivul» (v. mai sus, p. 154).

[4] Cf. ŢB. p. 14: *preţuind tocana lor, tulburelul lor.*

(cel mult ar merge *mai bem un pahar de vin*, deşi cred că nici aşa nu se prea spune). De unde urmează că *un păhărel* reprezintă, din punct de vedere strict obiectiv, ceva mai mult decît un *pahar*, şi anume *un pahar de vin* (după *păhărel* nu-i necesar adaosul *de vin*)[1]. E posibil ca la început acest « diminutiv» să fi avut chiar o nuanţă afectivă, să fi însemnat 'un pahar de vin bun, plăcut, drag'.

În alte cazuri diminutivul face să se atenueze pînă la dispariţia totală înţelesul peiorativ al temei. Am citat cu alt prilej subst. *purceluş*, care, adresat copiilor (căci numai lor li se spune aşa, desigur fiindcă-s mici, dar şi fiindcă faptele săvîrşite de dînşii şi pe care am avea dreptul să le considerăm 'porcării' sînt mai puţin grave decît la oamenii în vîrstă)[2], nu deşteaptă noţiunea exprimată de primitivul *porc*. Iată, deci, un exemplu de diminutiv la care valoarea afectivă copleşeşte pe cea obiectivă, şi acest lucru se datoreşte, desigur, sufixului. Este drept că şi *purcel* se întrebuinţează în aceleaşi condiţii ca *purceluş*, dar la el se poate simţi ceva din sensul temei, fiindcă *purcel*, cu valoare diminutivală propriu-zisă ('porc mic'), se bucură de o largă răspîndire.

La fel derivatul *măgăruş*, ca epitet pentru copii, conţine o nuanţă aproape dezmierdătoare şi nu aminteşte prin nimic de primitivul *măgar*. Aici situaţia este şi mai interesantă sub raportul stilistic. Deoarece tema are o circulaţie foarte mare în legătură cu oamenii (este sigur că, în general, se zice *măgar* mai des cu sensul figurat decît cu cel propriu)[3], valoarea peiorativă, care, drept urmare a acestui fapt, a devenit inevitabilă, ne sileşte să recurgem la « diminutivul» *măgăruş*, chiar dacă-i vorba de animal (şi nu numaidecît de puiul lui). Bineînţeles, cînd ne gîndim la *măgar* ca la un animal de muncă, folositor, vrednic de a fi îngrijit şi tratat ca toate celelalte. De pildă: ... *l-au inspirat dobitoacele cele mai năpăstuite: măgăruşii, mai buni în simplitatea lor decît oamenii şi mai aproape de cerul adevărat* (VR, iulie 1939, p. 92).

§ 6. În discuţia de pînă aici despre diminutive am luat în considerare mai mult substantivele. Lucru firesc, deoarece mai cu seamă aceste cuvinte se pretează la diminutivizare. În principiu, singure ele ar trebui să aibă forme diminutivale, fiindcă ele exprimă 'obiecte', şi numai obiectele pot avea aspecte diferite din punctul de vedere al dimensiunilor. Celelalte părţi de vorbire pot deveni diminutive prin simplă analogie cu substantivele. Astfel pronumele funcţionează adesea ca substantive propriu-zise, întrebuinţîndu-se independent, şi în aceasta calitate ele capătă aspecte diminutivale. Dealtminteri am văzut că numai unele nedefinite, de pildă *cutare*[4], şi pronumele personal de reverenţă *matale* au forme diminutive. Ar putea fi şi altele, dar pare puţin probabil.

[1] Se întrebuinţează tot atît de des şi în construcţii ca *hai să bem un păhărel; ce bun ar fi un păhărel la ora asta* etc.

[2] Dealtfel, cînd e vorba de copii, *purceluş* nu apare, probabil, niciodată în condiţii similare cu acelea privitoare la adulţi. Vreau să spun că 'porcăria' făcută de un copil nu trezeşte numaidecît ideea de 'porc' la adresa celui care s-a purtat urît, cum e cazul cu oamenii în vîrstă.

[3] Aceasta, şi din cauza rarităţii animalului, care nu este utilizat decît pe ici, pe colo. Să se compare, pentru deosebirea dintre diminutiv şi temă, tot la nume de animale, *Povestea porcului* de Creangă, unde eroului i se spune obişnuit *purcel* (şi pentru motive asemănătoare).

[4] De adăugat *orecel*, cu variantele *oricel* şi *aricel* 'ceva, un lucruşor' < *oarece (Suf*, p. 147), *oarecică* 'ceva , un lucruşor', care sună şi *oricică* 'ceva, oarece', de ex. *am să-ţi spun o oricică* 'am să-ţi spun ceva' < *oarece* (*Ibidem*, p. 173). Toate sînt diminutive dezmierdătoare, pe cît se pare (cf. *vorbuliţă* în exemplul *patru vorbuliţe dulci*). La p. 173 figurează şi *atîtica* < *atîta*, care-i foarte frecvent în vorbirea populară şi familiară. Obişnuit gramaticii pun acest cuvînt la un loc cu pronumele nehotărîte, ceea ce, în multe privinţe, este just (cf. *atîţia* 'atîţi oameni', *atîtea* 'atîtea lucruri'). La singular însă şi cu valoare neutrală, sensul lui este mai mult al unui adverb de cantitate, semănînd, deci, cu un substantiv sau adjectiv care ar indica masa, cantitatea (şi independent de alt cuvînt). Iar noţiunea de masă implică nuanţe diminutivale.

În orice caz, tot printre cele nehotărîte trebuie căutate astfel de exemple, căci numai ele sînt, într-un anumit sens, echivalentele unui nume propriu: *cutare* seamănă bine cu *Ion, Gheorghe, Vasilescu* etc. tot aşa, dar mai puţin, *oarecine, fiecare* ş. a. La *cutare* situaţia este clară, din cauză că acest pronume se întrebuinţează exclusiv în locul unui nume de botez sau de familie, nu şi în locul unui apelativ, ca celelalte pronume. Cît despre *matale*, cred că existenţa aspectelor diminutivale pe care le are se datoresc naturii lui afective prin excelenţă. Acest pronume s-a născut în mediul familial, ca produs al unor puternice sentimente de dragoste şi respect pentru părinţi. Şi cum diminutivizarea este foarte des efectul tocmai al unor astfel de sentimente, nu trebuie să ne mirăm că dintre pronumele personale singur *matale* a ajuns să aibă derivate diminutivale.

În ce priveşte a d j e c t i v e l e, am văzut că formaţiile de acest fel arată mai degrabă 'asemănarea' decît o însuşire existentă într-un grad redus. Pentru deosebirile de dimensiuni, de proporţii etc., limba dispune de alt mijloc, acela al gradelor de comparaţie (aşa-zisul comparativ de inferioritate joacă, faţă de pozitiv, rolul unui diminutiv faţă de tema lui). Cînd spunem *rotunjor*, înţelegem 'aproape rotund', adică asemănător cu un obiect perfect rotund. Este drept că între această însemnare şi aceea de diminutiv propriu-zis (' o rotunjime mai mică, mai puţin completă': a s t a pare că arată *rotunjor*) diferenţa se reduce la minimum. Totuşi cred că principial trebuie să plecăm de la 'asemănare', ori de cîte ori vorbim de diminutivele adjectivale. Lucrul se impune, fără nici o îndoială, la exemple ca *lunguieţ* şi *lungăreţ*, care exprimă lămurit nuanţa aici în discuţie. TIKTIN dă, după Ispirescu, un citat, unde apare *stufişuri lunguieţe:* aspectul stufişurilor este asemănător, în ce priveşte una dintre dimensiunile terenului ocupat de ele, cu un obiect lung, cu un obiect despre care se poate zice, în mod propriu, că-i lung, de pildă o frînghie (cf. *s f o a r ă de moşie*), un par, o apă curgătoare etc. Altfel spus, *lunguieţ* [1] apare pe lîngă nume de obiecte cu alte însuşiri caracteristice decît cele privitoare la lungime, dar cu un aspect apropiat de al obiectelor care se disting tocmai prin lungime, şi atunci subiectul vorbitor, făcînd această constatare şi căutînd s-o exprime, recurge la aşa-zisa formă diminutivală a adj. *lung*.

Evident că găsim şi la adjective diminutive în sens strict (ca la substantive), deşi numărul lor este, probabil, foarte redus. Exemplu elocvent avem pe *mic*, de la care există atîtea creaţii diminutivale: *micuţ, micuşor, micuţel, micşorel, mititel, mititioc, mitutel, mituţel*. Explicaţia acestei situaţii, interesantă sub toate raporturile, trebuie căutată, cred, în semantismul adj. *mic*, în felul calităţii pe care o arată: fiind vorba de o noţiune diminutivală prin ea însăşi, este firesc să intre în funcţiune sentimentele de simpatie, de tandreţe etc. pe care le trezeşte în noi un obiect mic, deci şi « micimea» ca atare. Căci, dacă nu mă înşel, adjectivele, cînd sînt cu adevărat diminutive, au totdeauna nuanţă dezmierdătoare (eventual compătimitoare, ceea ce, în fond, este acelaşi lucru). Să se compare *puţin*, asemănător cu *mic* în privinţa înţelesului şi care apare, foarte frecvent, sub forma diminutivală *puţintel* (cu varianta *puţinel* [2], femin. *puţinea*), nu numai în legătură cu diverse substantive exprimînd noţiuni apte de a exista şi în cantitate mai mică (*bani puţintei, lume puţintică* etc.), ci chiar pe lîngă nume de fiinţe umane, cînd însemnează 'mic, scurt (de statură)': *un bărbat puţintel (la corp), o femeie puţintică*. Tot aşa *mărunt* se întrebuinţează extrem de des ca diminutiv *(mărunţel)*, avînd cu privire la oameni, aproape acelaşi înţeles ca *puţintel (un om mărunţel, o bătrînă mărunţică)*. Sub forma de plural feminin *(mărunţele)* are sensul de 'monedă divizionară, bani mărunţi' (valoare substantivală, datorită faptului că a rămas singur, după dispariţia substantivului însoţitor, care trebuie să fi fost *parale*).

[1] Tot aşa *lungăreţ*.
[2] Şi *puţineluş (Suf*, p. 364).

Spre a termina discuţia despre adjective, voi mai aminti pe *uşor*, al cărui diminutiv *uşurel* are, afară de accepţia proprie, identică, în fond, cu a temei, şi una figurată, atunci cînd se referă la oameni (cf. *puţintel* de mai sus), aceea de 'neserios, superficial' (= 'uşor la hotărîri, la acţiuni etc. care au urmări defavorabile sau grave'). În special femin, *uşurică* circulă mult, împreună cu subst. *femeie* (şi sinonimele lui). Această însemnare lipseşte (în cazul masculinului) sau e mult mai rară la primitivul *uşor*.

§ 7. Şi a l t e p ă r ţ i d e v o r b i r e, afară de substantiv, adjectiv şi pronume, pot căpăta forme diminutivale, dar, întocmai ca ultimele două, numai în mod excepţional (chiar dacă numărul exemplelor ar fi mare) şi totdeauna prin analogie, directă sau indirectă, cu substantivul. Această afirmaţie se întemeiază atît pe argumentul de ordin principial, că, ţinînd seamă de natura noţiunilor pe care le exprimă diversele clase morfologice, singur substantivul este apt să se diminutiveze, cît şi pe situaţia din limba noastră (aceeaşi, desigur, în toate idiomurile romanice şi în cele indo-europene). Printre sutele de diminutive existente în *Suf*, formaţiile avînd drept temă alte cuvinte decît substantive şi adjective sînt extrem de puţine. Chiar dacă am pune şi adjectivele la un loc cu pronumele, adverbele etc., numărul lor total încă ar fi aproape neînsemnat faţă de cel al substantivelor.

Se pare că cele mai multe sînt a d v e r b e l e, lucru firesc, deoarece rolul este foarte asemănător cu al adjectivelor. Şi nu numai adverbele de mod, care sînt adevărate adjective, cu deosebirea că stau pe lîngă verbe, nu pe lîngă substantive, ci şi adverbele de loc, apoi cele de timp şi de cantitate sînt asimilabile adjectivelor şi de aceea capătă, după modelul acestora, formă diminutivală. De pildă: *olecuţă, nimicuţa, suscior, depărcior (depărtişor), demulcior (demultişor)* etc. Primele două amintesc bine, în ce priveşte sensul, de *atîtica, puţintel* etc., căci arată noţiuni înrudite (« cantitatea »), sînt, aşadar, un fel de adjective [1]. Dar şi ca funcţie ele seamănă cu adjectivele: *olecuţă de lapte* este identic cu *puţintel lapte. Depărcior (depărtişor)* este adjectiv curat în construcţii ca *un sat depărtişor; locul cutare e cam depărcior* [2] etc. Tot aşa *demulcior* şi *suscior* apar în condiţii foarte apropiate de ale adjectivelor: *o întîmplare cam demultişor* (unde cuvîntul nostru poate fi însă analizat şi în *de* + *multişor*, adică *întîmplare cam de multişor*, ceea ce totuşi nu-i absolut sigur). Cît despre valoarea stilistică, aceste diminutive sînt, fără nici o îndoială, dezmierdătoare sau, cel puţin, diminutive propriu-zise. Aşa se şi explică de ce le menţionez aici [3].

Alte adverbe, oarecum deosebite de cele precedente, întrucît nu pot fi asimilate ca funcţii cu adjectivele, sînt, de pildă, *acuşica*, foarte răspîndit prin graiurile olteneşti şi munteneşti (*Dicţ. Acad.* precizează că diminutivul exprimă sensul de 'imediat' « mai puternic decît *acuşi* »), *d-abieluşa* <*d-abia* (*Suf*, p. 364), *degebuţa* (*Ibidem*, p. 158) etc.

Judecînd după Pascu, *op. cit.*, numărul diminutivelor adverbiale ar fi mult mai mare decît poate rezulta din indicaţiile de pînă aici. Dar unele exemple date acolo nu sînt, în realitate, diminutive, nici ca formaţie, nici ca funcţiune. Astfel pe *duluţă*, din izolarea *a se duce duluţă* 'a fugi', îl derivă de la *(a o)tuli* 'a fugi, a o şterge', « cu prefacerea lui *t* în *d* sub influenţa verbului *duc* ». Această explicaţie este inacceptabilă, pentru motive principiale: diminutivele rămîn, de regulă, în categoria gramaticală căreia-i aparţine primitivul însuşi.

[1] Din punct de vedere morfologic, ele continuă a fi simţite ca adverbe, dovadă forma lor, care rămîne neschimbată, chiar la cele derivate cu sufixe apte de a avea un masculin şi un feminin (*-işor*, de pildă).

[2] O poezie populară începe cu versul *Bădişor depărtişor*, unde *depărtişor* este tratat ca un adjectiv propriu-zis (atribut pe lîngă substantivul precedent).

[3] Eu am pus pe *nimicuţa*, deci şi primitivul *nimic(a)*, în rîndul adverbelor. Pascu, *op. cit.*, p. 158 îl consideră pronume, tot aşa Tiktin. E greu de decis. La fel de bine îl putem socoti şi substantiv, căci se zice *o nimica (toată)* şi *nimicuri*. Dacă ţinem seamă de înţeles (cantitativ!), acest cuvînt trebuie socotit adverb, întocmai ca *atîta*. Cf. şi finala adverbială *-a*, chiar după articolul nedefinit *o*.

Cum se poate forma, cu ajutorul sufixului diminutival *-uță*, un adverb de la o temă verbală? Ca să derivăm adverbe de la verbe este nevoie de un sufix adverbial. Numai un asemenea element derivativ transformă în adverb un cuvînt care, fără sufix, este altă parte de vorbire. Tot așa nu trebuie considerate diminutive *de mînecuș* 'de grand matin' = *de mînecate* și *tupiluș*<*tupilez*. Situația lor, din punct de vedere morfologic, este identică cu a lui *duluță* (în ipoteza că am rămîne la etimologia lui Pascu) [1]. Într-adevăr, amîndouă au la bază teme verbale, n u adverbe, care să primească un sufix diminutival și să continuie a fi adverbe, exprimînd numai o nuanță stilistică deosebită. *De mînecate* este adverb, mai exact locuțiune adverbială, dar *de mînecuș* nu-i derivat de la *de mînecate*, ci, întocmai ca acesta însuși, de la *mîneca* (*a se mîneca de ziuă* 'a se face ziuă'). Așadar *de mînecuș* este adverb, nu însă adverb diminutival, căci are temă verbală, nu adverbială. Același lucru cu *tupiluș*, a cărui situație se înfățișează și mai favorabil (aici nu intervine, ca în cazul lui *de mînecuș*, un element sintactic ajutător: *tupiluș* este adverb propriu-zis, nu locuțiune adverbială). Dealtminteri *-uș* îndeplinește foarte numeroase funcțiuni (întocmai ca *-áș* și *-íș*, cu care se înrudește), așa că printre ele poate fi socotită și cea adverbială [2].

Deosebite de acestea sînt formele diminutive de la cîteva adverbe (toate de mod) dintre cele mai întrebuințate: *bine, frumos, încet*. Cînd vrem să spunem că o acțiune se săvîrșește în unul din aceste chipuri, dar cu o nuanță care arată participarea afectului nostru, recurgem la diminutiv, nu la adverbul propriu-zis. De pildă: *Dacă auzeam așa, mă spălam b i n i ș o r pe la gură și-mi căutam de nevoie; ... fac tocmai așa, cum fusesem povățuit ... : tai cusutura î n c e t i ș o r ... ; Apoi se linge f r u m u ș e l pe bot și începe a se învîrti prin casă ... ; ... s-a îngrozit și Împăratul Roș, cînd l-a văzut făcînd așa de f r u m u ș e l* (Creangă)[3]. În general, se poate vorbi de o nuanță aproape superlativă: sub aspectul diminutival, aceste adverbe par a exprima 'însușirea' (modul cum se înfăptuiește acțiunea) într-un grad mai înalt sau cel puțin altfel decît sub aspectul lor obișnuit. Căci asta arată diminutivul: subiectului vorbitor îi 'place' cum se petrec lucrurile și-și manifestă plăcerea diminutivizînd adverbul. Intervine deseori și o intonație specială, cu lungirea sunetelor (cf. partea I, capit. III). Plăcerea poate avea colorit ironic, ca în primul și în ultimul dintre exemplele date [4].

[1] Cu altă ocazie (v. mai sus, p. 145—146, am arătat că acest cuvînt ar putea fi o creație onomatopeică sau expresivă, adică imitativă (menită să redea, cu cei doi *u* și cu *l* dintre ei, zgomotul produs de un om care o ia la goană). Pentru aptitudinea lui *u* de a sugera 'fuga', să se compare verbele menționate în cursul acestei discuții *(fug, o tulesc, mă duc)*, apoi *tunde-o !* (la Creangă). Chiar dacă acesta din urmă este o derivație sinonimică a lui *rade-o* (*a rade putina*, derivat el însuși, în același mod, de la *a spăla putina*, cu *spăla* interpretat ca 'a curăți'), simțim totuși că expresivitatea îi vine și de la vocala silabei accentuate.

[2] Cred că a i c i trebuie căutată adevărata explicație a lui *de mînecuș*: *-ate* din *de mînecate* a fost înlocuit prin *-uș* (asemănarea dintre aceste sufixe este de natură semantică, întrucît ambele apar și la formații adverbiale). Necesitatea afectivă de a varia finala, fără ca sensul propriu-zis să se modifice, a dus la crearea unui dublet și în cazul lui *tupiluș*: *Suf*, p. 350 notează un *tupilaș*, perfect sinonim, dar (precizez eu) exprimînd o nuanță stilistică diferită, potrivit simbolismului fonetic (v. partea I, capit. VI, § 2). Să se compare și altă formație în *-uș*, existentă, se pare, numai într-o cimilitură, unde are o situație, sub multe aspecte, foarte specială. (E cerut, în primul rînd, de «ritm»). Este vorba de *învîrtecuș* (< *învîrti* + „amplificarea" *ec*) din prima parte a cimiliturii: *Ineluș învîrtecuș*.

[3] Vorbirea populară și chiar cea familiară se arată tot atît de dispuse să întrebuințeze forme diminutivale și de la adverbe de cantitate, cu deosebire de la sinonimele lui 'puțin'. Am notat cu alt prilej pe *atîtica (nici un minut n-am găsit la omul ăsta măcar a t î t i c a rău*, Caragiale; *Azi nici a t î t i c a nu l-a simțit*, Br-V), care sună și *atîticuța*. De adăugat *o țîrcuță* („Bull. lingu." VI, p. 191), contaminat din *o țîră* și *olecuță* (altfel ar trebui să avem *o țîruță*). TIKTIN, s. v. *țîră*, înregistrează numeroase diminutive de la acest adverb cu aspect substantival: *țîrucă, țîrică, țîrucuță, țîricuță, țîrișoară. Olecuță*, la rîndul lui, se diminutivează și el, devenind *olecuțică*.

[4] Cf. și *ai tras f r u m u ș e l condeiul; și b i n i ș o r, ca o pisică, mă sui pe uluci* ... (Caragiale); *Păș e ș t e b i n i ș o r ... b i n i ș o r* (Br-V).

Chiar numeralele şi interjecţiile posedă, cîteodată, forme diminutivale. Astfel de la *unu* avem *unişor*, existent la Dosoftei: *Cuconaşul ei de şeapte ai, unişor, adecă numai acela avînd, înbla pregiur masă* (*Suf*, p. 165). Acest exemplu prezintă interes deosebit, prin faptul că este singurul numeral diminutiv românesc (şi el dispărut din limba actuală) [1]. Nuanţa alintătoare sare în ochi: autorul pare a se pune în situaţia mamei care nu are decît un copil şi a cărei dragoste pentru el, graţie tocmai calităţii de a fi unic, se manifestă pînă şi în diminutivizarea numeralului. S-ar putea să avem a face cu o creaţie personală a lui Dosoftei, la care întîlnim şi femin. *unişoară* (*avem o fiică unişoară*)[2]. Nu-i acesta singurul aspect diminutiv al lui *unu*. TIKTIN notează, din limba populară (a producţiilor poetice versificate), încă două: *unel*, femin. *unică* (*Ai fost la mama unică, La cinci fraţi o surioară*) şi *unicel*, femin. *unicică* (*Măiculiţa ... vedea unicelul său ... Întins rece, fără vieaţă*). Caracterul lor dezmierdător apare foarte lămurit pretutindeni. Alte numerale n-ar putea căpăta formă diminutivală, din cauză că înţelesul lor nu se pretează la diminutivizare. Să se observe că, indiferent de sufixul derivativ, toate exemplele aici în discuţie au un sens absolut special, acela de 'copil unic'. Aptitudinea lui *unu* de a deveni diminutiv se datoreşte semnificaţiei pe care o are în asemenea împrejurări: *unu* a trebuit să însemneze 'un copil' (='un singur copil'), nu 'o unitate' în general, pentru ca formaţiile diminutivale să fie posibile. Alt amănunt interesant este că citatele date de Tiktin pentru *unel* şi *unicel* sînt luate din bocete: mama îşi plînge unica fată sau unicul băiat care i-a murit. Aşadar o stare sufletească foarte potrivită pentru utilizarea diminutivelor. S-ar putea spune că numai după ce copilul unic (sau considerat astfel) al unei familii a murit ori a trecut printr-o grea primejdie s-a ivit posibilitatea diminutivizării lui *unu* [3].

Dintre interjecţii se pare că singura formă diminutivală pe care a putut-o găsi PASCU este *aolică* (*op. cit.*, p. 173). Dacă alt exemplu similar nu există, avem dreptul să afirmăm că interjecţiile nu pot deveni diminutive. Căci *aolică* este o simplă variantă morfologică a lui *aoleà*, la fel cu *păsărică*, *viţică*, faţă de *păsărea*, *viţea*. După cum nu-i îngăduit a spune că *păsărică*, *viţică* reprezintă aspecte diminutivale de ale lui *păsărea*, *viţea* (căci acestea sînt ele însele diminutive, perfect echivalente cu cele în *-ică*), tot aşa nu putem considera pe *aolică* drept diminutiv al lui *aoleà* [4]. Dealtminteri cred că interjecţiile, prin însăşi natura lor, sînt inapte de diminutivizare: cînd ne manifestăm durerea, bucuria etc. printr-o interjecţie, sîntem stăpîniţi cu atîta putere de aceste sentimente, încît a recurge la forma diminutivală a cuvîntului menit să le dea expresie mi se pare o imposibilitate [5].

[1] S-a păstrat ca nume de familie (la Iaşi, de pildă). Poate şi *Onişor* (răspîndit în ţinuturile de peste munţi) este tot *unişor* (cu *u* neaccentuat > *o*,) iar nu un derivat de la *Onu* (= *Ion*).

[2] Cf. TIKTIN, s. v. *unişor*.

[3] Ulterior am dat peste alt numeral cu formă diminutivală: (— *Cît ceri, mă ?...*) — *Un sutic, boierule* ... (RB-R, p. 40). Situaţia este aici cu totul alta: *sută* aproape nu mai contează ca numeral propriu-zis, pe de o parte din cauze morfologice (seamănă pînă la identitate cu un substantiv), pe de alta pentru că bancnotele de 100 lei ne-au deprins cu ideea că *sută* exprimă o noţiune propriu-zisă, un 'obiect' (material), nu un simplu raport numeric. *Sutic* este diminutiv pur, dezmierdător: cine întrebuinţează această formă are dragoste adevărată pentru suma de bani în discuţie (cf. şi gestul, ca de mîngîiere, pe care-l fac atîţia oameni, cînd 'pun mîna' pe o bancnotă mai ales « la saftea », la primul lor cîştig din ziua aceea). Să se adauge şi *douţă* < *două*, în graiul popular năsăudean (v. „Bull. lingu." VI, p. 191), care dovedeşte că se impune ... prudenţă, cînd facem afirmaţii cu caracter mai mult ori mai puţin general.

[4] Nu-i recomandabil să pornim nici de la *aoleu*. Din moment ce există *aolea*, care-i o simplă variantă fonetică a lui *aoleu* (cf. *aoleò*, *aleò*, *aolià* etc.), punctul de plecare pentru *aolică* nu poate fi decît *aoleà*.

[5] Despre valoarea diminutivelor în general, cf. studiul recent al lui AMADO ALONSO, intitulat *Noción, emoción, acción y fantasia en los diminutivos* şi apărut în „Volkstum und Kultur der Romanen" VIII, p. 104 urm.

CAPITOLUL VIII
AUGMENTATIVE

Derivatele discutate în capitolul precedent şi cele care urmează acum se leagă strîns în conştiinţa noastră lingvistică, datorită opoziţiei în care se află ele: de o parte ideea de 'mic', 'delicat' etc., de altă parte ideea de 'mare', cu nuanţele ei secundare. Prima deşteaptă sau poate deştepta în subiectul vorbitor sentimente de simpatie, tandreţe, dragoste, cealaltă provoacă stări sufleteşti contrare (antipatie, dezgust, oroare, spaimă). Gama afectivă este însă, cum am constatat în cursul cercetării de pînă aici, mult mai variată la diminutive, din cauză că 'micimea' poate stîrni în noi şi ironie, batjocură etc., pe cînd dimensiunile mari ale obiectelor nu trezesc sentimente opuse celor pe care le provoacă ele obişnuit. Cel mult poate fi vorba, la un augmentativ, de mirare, uimire, admiraţie, nu însă şi de tandreţe sau de simpatie, oricît de apropiate ar fi admiraţia şi dragostea. Ne aşteptăm, aşadar, ca efectul stilistic al formaţiilor augmentative să fie mai sărac în ecouri şi nuanţe decît al celor diminutivale, lucru care va ieşi clar la iveală din discuţia de mai jos.

Înainte de a prezenta şi analiza faptele, se impun cîteva observaţii. Cu augmentativele propriu-zise merg adesea, din punctul de vedere care ne interesează aici, c o l e c t i v e l e. O 'mulţime' de obiecte identice pot produce asupra noastră aceeaşi impresie (de impozant, enorm, extraordinar) ca şi un singur obiect ale cărui dimensiuni depăşesc măsura normală. Noţiunile exprimate de un augmentativ şi de un colectiv sînt, în multe privinţe, înrudite. Ceea ce le apropie este, înainte de toate, ideea de 'masă', de 'cantitate': în ambele cazuri avem a face cu ceva 'mare', la unele cu mărime adevărată, la celelalte cu 'mărimea' numărului de obiecte. Deosebirea, neînsemnată chiar sub raportul strict intelectual, se reduce la minimum, cînd sîntem stăpîniţi de afect şi, prin urmare, în loc să constatăm o situaţie dată, noi o apreciem. Pentru aceasta, printre exemplele pe care le vom studia figurează şi destule colective.

Altă observaţie se referă la aspectul fonetic al sufixelor cu care sînt derivate augmentativele şi colectivele aici în discuţie. Simbolismul fonetic ne-a arătat că vocalele pline (*a*, *o*) apar, în tot felul de limbi, la numeroase cuvinte care însemnează 'mare', 'departe' etc., şi dimpotrivă, vocalele ascuţite (*i*, *u*) sînt caracteristice pentru termenii exprimînd obiecte mici, apropiate. În capitolul precedent s-a verificat partea a doua a acestui adevăr: sufixele diminutivale româneşti conţin foarte des cel puţin o vocală ascuţită. Acum se va verifica şi prima lui parte, căci toate exemplele ce urmează au în sufix măcar una dintre vocalele *a*, *o* (şi *ă*), de obicei însă două, fie sonante ambele, fie combinate în diftong (cazul lui *o* şi *a*), cîteodată chiar pe toate trei (în această ipoteză, *o* şi *a* totdeauna sub forma diftongului *oa*). De aceea este greu de precizat, dacă impresia de ordin afectiv pe care o produce un augmentativ sau un colectiv se datoreşte formaţiei însăşi, considerată în total sau numai prin sufixul ei, ori provine (măcar în parte) de la prezenţa vocalei sau vocalelor pomenite. Dealtfel nu-i absolut necesară o astfel de precizare, greu de făcut şi din cauză că tema poate exprima, ea singură, o nuanţă depreciativă sau peiorativă.

La colective, de cele mai multe ori, valoarea afectivă, înrudită sau identică cu a augmentativelor, este, cred, produsul simbolismului fonetic. Altfel nu s-ar explica de ce nici un derivat cu sufixele prin excelenţă colective *-et* sau *-iş* n-are sens depreciativ şi de ce, în schimb, un asemenea sens apare la formaţii în *-ăraie*, *-ărie*, *-ălaie* etc., ale căror sufixe conţin una sau mai multe dintre vocalele cu colorit augmentativ.

Influenţa sunetelor este atît de puternică, încît găsim cuvinte cu valoare depreciativ-peiorativă care nici prin tema lor, nici prin sufix, privit sub raportul funcţiei lui obişnuite, nu justifică o astfel de valoare. Este cazul unor derivate în *-ală*, *-anie* ş.a.

Încă un fapt, înainte de a termina cu aceste observaţii de ordin general. Există cuvinte formate cu sufixe «augmentative», dar fără sens depreciativ, ba chiar şi fără sens augmentativ. Este cazul lui *butoi*, de pildă, care, deşi derivat cu sufixul hotărît augmentativ *-oi*, arată, dimpotrivă, un obiect mai mic decît cel numit de primitivul *bute*[1]. S-ar putea adăuga *Coculeana* <*Coca*, supranume, devenit un adevărat nume de botez, şi *frunzuleană* <*frunză*. Trebuie recunoscut că particula derivativă a acestor două cuvinte nu este propriu-zis augmentativă (deşi, iarăşi, nu putem afirma, cu toată siguranţa, că *-eană* ar fi femininul lui *-ean*, care indică originea locală, şi nu-i mai degrabă o variantă feminină a lui *-an*, sufix augmentativ; cf. *-an* din *clujan*, *ieşan* etc., variantă a lui *-ean*, care dovedeşte că, din cauze fonetice, *-ean* şi *-an* se pot amesteca), totuşi, datorită sunetelor (celor doi *a*), ea face sau ar trebui să facă, prin simbolism fonetic, o impresie asemănătoare cu cea produsă de sufixele augmentative. Aşadar o stare de lucruri care aminteşte de ceea ce am constatat la diminutive, unde am văzut că termeni de felul lui *nopticică*, *ziulică* au sens augmentativ, deşi sînt formaţi cu un sufix diminutival.

Să vedem acum exemple. Le înşir în ordinea alfabetică a sufixelor (variantele compuse sînt puse la un loc cu cele simple corespunzătoare). Toate sînt luate din *Suf.*

- ac (şi **-ag**): *ciorsac* 'cuţit care taie' <*cioarsă* idem; *ciotac* 'ciung, adică arbore care stă în picioare, dar are ramurile în mare parte uscate, tăiate sau rupte' <*ciot*; *piciorag*, plur. *-e* 'lemnele cu un cîrlig la capătul de jos, în care umblă uneori pe sate cînd e noroi mare, pe alte locuri zic cătărigi' <*picior* etc. Deoarece în toate aceste cazuri derivatul este, obiectiv vorbind, sinonim (sau aproape) cu tema, le putem uşor compara din punct de vedere stilistic: se vede clar că sufixul contribuie la modificarea, în sens afectiv, a noţiunii exprimate de primitiv, căci ideea de augmentativ se simte prea puţin, poate deloc, în schimb cea depreciativă este evidentă. De aceea chiar o formaţie ca *popoiac* 'popă tînăr' are caracter nu numai peiorativ, ci chiar augmentativ (probabil şi din pricina lui *-oi*, căci *-oiac* = *-oi*+ + *-ac*). Sinonim atît intelectual, cît şi afectiv cu *popoiac* este *popîrţac*, a cărui finală este tot *-ac* (asupra părţii iniţiale a sufixului poate fi discuţie, în orice caz ea nu-i *-eţ*, cum presupune Pascu). Nuanţa depreciativă a lui *popîrţac* este mai accentuată decît a lui *popoiac*, din cauze fonetice (mai exact spus, de «fonetică etimologică», dacă mă pot exprima astfel): *-pîrţ-* aminteşte de onomatopeicul *pîrţ*!, al cărui înţeles n-are nevoie de explicaţie.

-aie: *marhaie* 'vacă mare şi slabă' <*marhă* 'vită'; *mătăhaie* = *matahală*; potaie 'cîine leneş; om leneş; grămadă de cîini, lupi'. O bună parte dintre derivatele cu acest sufix sînt colective. Cred însă că şi cele puse de Pascu în categoria augmentativelor au avut, la origine, sens colectiv, cum dovedeşte *potaie*, care are, pînă în momentul de faţă, amîndouă funcţiile (*marhaie* pare a se găsi într-o situaţie foarte asemănătoare, judecînd după tema

[1] Situaţia se prezintă la fel pentru *lesoi* 'împletitură de nuiele, asemănătoare (ca formă) cu coşul unui car (fără fundătoare), în care se bat ştiuleţii de porumb (pentru a li se dezghioca grăunţele)' (Tecuci) < *leasă* 'coşar, pătul (unde se păstrează ştiuleţii de păpuşoi)'. Fenomenul apare şi în alte limbi romanice. L-a studiat LEO SPITZER, *Beiträge zur romanischen Wortbildungslehre*, Genève 1921, p. 183 urm. Cf. şi S. PUŞCARIU, „Dacoromania" II, p. 698 urm. Cîteva exemple, mai puţin cunoscute, dă şi SEVER POP, *Ibidem*, V, p. 120.

marhă). Dealtfel majoritatea augmentativelor nu sînt explicate satisfăcător de Pascu în ce privește etimologia, fapt care iarăși pare a pleda pentru ipoteza mea.

Mai numeroase sînt derivatele cu variante compuse de-ale sufixului *-aie*, anume *-ăraie*: *apăraie, colbăraie, fleșcăraie* 'glod pe drum, udeală de se strică drumul cel bun (se face cînd se topește omătul sau cînd dă o ploaie'), *focăraie, fumăraie, glodăraie* etc., și *-ălaie*: *jăvălaie* 'mulțime zgomotoasă'. Pascu le consideră colective, și are dreptate, căci toate arată, într-adevăr, o masă, o cantitate mare de obiecte, dar, pe lîngă această semnificație pur intelectuală, ele au, iarăși toate sau aproape toate, o nuanță depreciativ-peiorativă, care la unele este foarte accentuată și de aceea predomină asupra celeilalte. Nuanța aceasta izvorăște din sensul colectiv, care-i foarte înrudit cu cel augmentativ, și se datorește, prin urmare, sufixului. Cîteodată intervine, probabil, și tema, deși nu-i absolut necesar, cum probează, de pildă, *apăraie, focăraie*, apoi *jăvălaie*, al cărui primitiv subiectele vorbitoare nu-l cunosc.

Interesant este faptul că multe dintre derivatele aici în discuție au sinonime formate de la același radical, cu ajutorul lui *-ărie* (sufix compus din *-ar* + *-ie*): *apărie, colbărie, fumărie, glodărie*. Pascu le pune și pe acestea la rubrica 'colective', ceea ce-i exact, dar iarăși nu amintește de nuanța depreciativă, pe care, fără îndoială, o au. Căci sinonimia lor cu formațiile corespunzătoare în *-ărie* nu-i numai intelectuală, ci și afectivă: *apărie* însemnează 'apă multă', dar totodată și 'apă urîtă, care nu-ți place' (indiferent dacă-i curată, tulbure etc.), tocmai din cauza marii ei cantități (unde și cînd nu trebuie). Se pare că nuanța depreciativă este mai accentuată la *-ăraie* decît la *-ărie*. Dacă-i așa, trebuie să invocăm factorul fonetic: primul sufix are *-a-*, și încă purtător al accentului (pentru întregul cuvînt), celălalt are *-i-* [1].

-ală: în *buduhală* 'ceva urît și necunoscut, se zice mai ales despre boli' și *mătăhală* 'monstru' (cf. și *mahală* 'greutate voluminoasă, ceva și mare ca volum, dar și greu'). La aceste exemple ideea de augmentativ și de peiorativ totodată se datorește, cred, exclusiv sunetelor, căci nimeni nu le cunoaște etimologia (nici chiar ... specialiștii) [2]. După aspectul lor fonetic, ambele fac impresia a fi onomatopeice. În orice caz, pot fi puse foarte bine printre cuvintele imitative sau expresive, cum spun lingviștii. Expresivitatea, de natură augmentativ-depreciativă, își are izvorul și în sunetele sufixului, dar și, măcar parțial, în acelea ale temei (la exemplul al doilea avem doi *ă*, așadar o vocală care deșteaptă ideea de 'mare', 'greoi' etc. și care figurează și în sufix.)

-an, unul dintre relativ puținele sufixe pur augmentative: *băietan* (numai augmentativ, fără nici o nuanță depreciativă, în comparație cu *băiat*, tema lui), *bețivan, bîrdăhan* 'gros ventre' <*burduh* 'outre' (Pascu precizează că *burduh* trebuie să fi însemnat și 'ventre', cum probează derivatul *burduhos* 'ventru'), *ghilan* 'lourdaud, paresseux', *golan* <*gol* ș. a. Nuanța peiorativă este foarte vizibilă la cele mai multe și pare a veni, în bună parte, și de la sensul primitivului (cf. *bețivan, golan* etc.). Dar că nu totdeauna intervine tema și că, prin urmare, sufixul singur aduce valoarea stilistică, dovedesc derivate ca *bîrdăhan*, și *ghilan*, a căror temă este necunoscută subiectelor vorbitoare, fiindcă nu există în vorbirea obișnuită, apoi, dintre cele necitate, *lostopan(ă)* 'grand morceau', iarăși cu temă neclară, chiar pentru lingviști. Și mai interesante sînt variantele sufixului nostru în formații ca *ghior-*

[1] Cf. la Creangă: *ba încă face și-o a p ă r i e prin casă, de s-a îndrăcit de ciudă hîrca de la bucătărie*. Editorul precizează că în «ediția de la Iași» povestitorul pusese *apăraie*. O confirmare a aprecierilor mele. Varianta cu *-a-* e mai expresivă decît cea cu *-i-*, grație simbolismului fonetic: vocală plină și gravă la una, vocală subțire și ascuțită la alta. Despre *-ărie*, vezi A. GRAUR, „Bull. lingu." IV, p. 70 urm.

[2] Pentru *buduhală*, PASCU, *op. cit.*, p. 290 se gîndește la *burduh*, care nu merge nici ca sens, nici ca sunete, iar pe *mătăhală* nu încearcă să-l explice (dealtfel despre amîndouă afirmă că-s obscure).

lan, goblizan, grosolan, mocofan, modîrlan, moglan, ţopîrlan, care, lucru vrednic de a fi reţinut, măcar că derivate de la primitive foarte diferite, cel puţin din punct de vedere fonetic (unele absolut obscure), sînt, toate, aproape sinonime. Înrudirea lor semantică atît de strînsă se bazează, evident, pe nuanţa augmentativ-peiorativă comună tuturora şi care se datoreşte, în largă măsură, sufixului (o contribuţie însemnată vine şi de la *-l-*, care, cu puţine excepţii, aparţine pretutindeni sufixului, nu temei).

-anie: *arătanie* 'fiinţă mică, chircitură, stîrpitură', *bîzdîganie* 'monstru, namilă; ciudăţenie, drăcie', *dihanie, jălanie, păţanie, petrecanie* etc. Acest sufix nu serveşte la formarea augmentativelor, cum probează atît exemplele româneşti, cît şi etimoanele cuvintelor slave intrate în limba noastră. Totuşi derivatele înşirate aici au o nuanţă peiorativă mai mult ori mai puţin accentuată, şi aceasta, fără a face impresia că sînt propriu-zis augmentative. Cîteodată nuanţa afectivă poate veni şi de la temă (cf. cazul lui *jălanie* şi *păţanie*), dar, obişnuit, tema nu influenţează, mai ales că adesea ea este inexistentă în româneşte, de pildă *bîzdîganie* şi *dihanie* (ultimul e de origine slavă, şi de aceea nici un român, chiar dacă-i ştie etimologia, nu-l pune, cînd vorbeşte, în legătură cu tema din limba bulgară) [1].

-ăreţ: un sufix numai peiorativ, fără nuanţă augmentativă. Din ce în ce mai frecvent astăzi şi cu tendinţă de a se răspîndi. Pare a contrazice constatările şi, mai ales, aprecierile făcute în acest capitol. Căci îi lipseşte, cum am spus, orice urmă de însemnare augmentativă (aceasta, graţie, probabil, şi faptului că se formează cu el adjective). Cît despre vocalele care intră în alcătuirea lui fonetică, e greu de afirmat că ar contribui prea mult la sensu-i peiorativ. Poate intervine mai ales partea finală, purtătoare a accentului. Sigur este, cred, că, în largă măsură, nuanţa afectivă vine de la deprinderea subiectelor vorbitoare cu cîteva derivate, mai vechi, la care această nuanţă se datoreşte temei. Iată un număr de adjective în *-ăreţ* dintre cele mai frecvente: *alergăreţ, băgăreţ, descurcăreţ* (traducerea fr. *débrouillard*), *iertăreţ, jucăreţ, plîngăreţ, plimbăreţ, rîzăreţ, strîngăreţ, zîmbăreţ*. Pentru valoarea lor stilistică, să se compare unele sinonime «obiective», precum *vîrîcios* (acesta însuşi destul de peiorativ), *iertător, jucăuş, plîngător* şi *plîngăcios* (cu observaţia de la *vîrîcios*) *strîngător, zîmbitor* [2].

-ău: *băltău* 'baltă mare', *Codău* 'poreclă pentru bărbaţi' <*coadă*, *fălcău* 'om cu fălcile mari', *lingău* 'linguşitor', *mîncău* etc. Dintre aceste exemple numai *Codău* este pus de Pascu în grupa depreciativelor. Şi totuşi, la oricare dintre ele se simte nuanţa peiorativă, în primul rînd din cauza sufixului, cum dovedeşte comparaţia lor cu tema: *baltă* nu trezeşte în noi ecourile neplăcute pe care le trezeşte *băltău*. Mai elocventă este punerea unui cuvînt în *-ău* alături de un derivat cu alt sufix de la acelaşi primitiv, de pildă *mîncău* şi *mîncăcios*, *lingău* şi *linguşitor*: sensul intelectual este perfect identic, şi cu toate acestea simţim foarte lămurit deosebirea dintre formaţiile în *-ău* şi celelalte.

Influenţa pe care o exercită acest sufix asupra afectului nostru este atît de puternică, încît şi derivate să zicem inofensive (din punctul de vedere al sensului lor obiectiv) impresionează defavorabil: să se compare *alergău* 'courrier', *mestecău*, 'făcăleţ' etc. Chiar cuvinte pe care le auzim întîia oară şi pe care, deci, nu le înţelegem, fiindcă nu le cunoaştem valoarea semantică, produc în noi un răsunet cu nuanţă depreciativă, de ex. *căldărău* 'bois qui sert à soutenir la chaîne du chaudron', *fugău* 'potîrniche', *hahău* 'lung şi prost'. etc. Este

[1] Dealtfel bulg. *dihanie* însemnează, după Pascu, 'respiration, haleine, souffle', iar primitivul (tot bulgăresc!) *diha* 'être, âme, individu, créature'. Pe rom. *dihanie* Pascu îl traduce prin 'animal', care, pentru cine nu cunoaşte cuvîntul, nu spune nimic; în realitate *dihanie* are sensul de 'animal sălbatic, primejdios, răufăcător' (TIKTIN îl redă prin '(wildes) Tier, Bestie'), aşadar cu o nuanţă depreciativă foarte lămurită.

[2] Citate şi lucruri de amănunt se pot găsi în cartea mea *Limba română actuală. O gramatică a «greşelilor»*, Iaşi, 1943, p. 165—166.

clar că grație sufixului se ajunge la crearea acestei atmosfere defavorabile în jurul formațiilor de care ne ocupăm. Și cred că numai combinarea lui *ă* accentuat cu *u* consonant izbutește să realizeze acest efect. Căci *ă* singur sau întovărășit de diverse sunete apare și în alte sufixe augmentative, fără să evoce o nuanță peiorativă atît de pronunțată, chiar dacă tema cuvîntului respectiv conține ea însăși o astfel de nuanță. Intervine, probabil, și faptul că *-ău* pare a imita un strigăt prelungit (cf. și subst. *hău*, în izolarea *cît îi hăul* 'niciodată, cu nici un preț, cît e lumea', care trebuie să fie onomatopeic, apoi interjecția *hău!*, vb. *hăuli* ș.a.): mai ales într-un loc înconjurat de dealuri sau de munți, un asemenea strigăt are ecou îndelungat (pe care noi îl percepem tot ca *ău* și atunci cînd strigătul constă din alte sunete).

Aceeași nuanță peiorativă exprimă și variantele compuse ale acestui sufix: *-ălău* (<*ală*+ +*-ău*, deci două particule care, și izolat luate, au valoare depreciativă) în *mutălău*, *prostălău* etc.; *-ăgău* (<*-eg*, *-eag* + *-ău*) în *fumăgău*[1] 'fumée épaisse' etc.; *-uzău* (<*-uz* + *-ău*) în *durduzău* 'măciucă ghintuită cu cuie de fier; pușcă haiducească' etc.

Pentru valoarea expresivă a grupului fonetic *ău*(*n*), indiferent dacă este sau nu sufix, să se compare *Bălăuca* (așa-i spunea, cu ură, Veronicăi Micle sora lui Eminescu, Henrieta) și *Hălăuca* (nume de munte din jud. Neamț). Exemplul ultim este foarte elocvent, prin faptul că n-are nici un înțeles propriu-zis (pentru mulți români el este absolut inexistent din punctul de vedere al conștiinței lingvistice) și totuși trezește în sufletul lor un puternic ecou, cu nuanță semantică peiorativă. Cît de hotărîtoare poate fi existența unor anumite sunete pentru sensul afectiv al cuvintelor probează, în strînsă legătură cu cele spuse chiar acum despre *-ău*, sufixul *-ăun*, explicat în *Suf*, p. 53 ca produs al compunerii lui *-ău* cu *-un*. Deoarece accentul stă pe *-un* însemnează că această silabă este elementul cel mai important; de aceea cuvintele formate cu *-ăun* sînt simțite ca aparținînd la aceeași categorie de derivate împreună cu cele în *-un*. Primul element, *-ău*, este absolut secundar, cum rezultă și din faptul că s-a redus la *ă* (*-u* consonant a fost absorbit de *u* sonant al lui *-un*). Și, totuși, *-ăun* trezește în noi un ecou foarte asemănător cu al lui *-ău*, dar nu din cauza sufixului *-un*, care singur nu exprimă vreo nuanță peiorativă (cf. *gorun*, *săpun* etc.), ci grație combinării lui cu *-ă*(*u*), așadar grupului fonetic *-ău-* (chiar dacă accentul stă pe *u* și nu, ca la *-ău*, pe *ă*).

Exemple: *căpcăun* 'om cu cap de cîine' (ființă mitologică), *căscăun* 'gură-cască', apoi n. fam. *Bălăun*. La primele două s-ar putea spune că înțelesul peiorativ se datorește, eventual, noțiunii respective, dar la *Bălăun* nici tema, nici înțelesul cuvîntului întreg (înțeles inexistent de fapt)[2] nu ne sînt cunoscute.

Că afirmația mea este exactă dovedește și următorul amănunt. Printre exemplele date de Pascu, p. 53 urm., figurează cîteva derivate în *-un*, a căror temă are un *ă* imediat înaintea sufixului: *găun*[3] 'guêpe, frelon', *păun*, *tăun*, *văgăună*[4]. Toate, pînă și *păun*, numele unei păsări atît de frumoase, deșteaptă în noi un ecou mai mult sau mai puțin depreciativ și totodată fac impresia că sînt onomatopeice (din cauza lui **-ău-**). Tema acestor cuvinte, pe care, dealtfel, n-o simte nimeni, fiindcă la cele mai multe ea nu există ca atare, n-are nici un amestec la producerea impresiei defavorabile. Dimpotrivă, dacă sufixul *-un* nu-i precedat de *ă*, chiar un derivat de felul lui *grăsun*, a cărui temă poate, prin ea însăși, să aibă o nuanță peiorativă, este un cuvînt oarecare, neutru, fără vreun sens afectiv (în comparație cu *gras*, de pildă).

[1] Să se compare sinonimele *fumăraie* și *fumărie*, spre a vedea deosebirea stilistică dintre aceste derivate de la aceeași temă.

[2] Fiind vorba de un nume propriu.

[3] Cu varianta *gărgăun*, care se întrebuințează mai ales figurat (*are gărgăuni* 'e țicnit, nu-i în toate mințile').

[4] De adăugat *bărzăun* 'o specie de tăun', care seamănă bine, ca sunete, cu *gărgăun*.

-oc (-og). Şi acest sufix dă loc la interpretări de aceeaşi natură. Alături de *-oc* (*-og*), există femin. *-oacă* (*-oagă*). Uneori se pot alipi amîndouă la un singur primitiv, aşa că avem o variantă masculină şi una feminină, cu înţeles identic. Totuşi nuanţă depreciativă exprimă numai *-oacă* (plur. *-oace*) şi *-oagă* (plur. *-oage*), cum poate vedea oricine din exemple ca *piciorog* (sing.) alături de *picioroage* (plur.), *terfelog* 'registru' alături de plur. *terfeloage* şi de femin. *terfeloagă* 'coureuse, gourgandine', *zglăvoc* al. de *zglăvoacă* (variantă a aceluiaşi cuvînt) etc. Proba se poate face şi altfel, comparînd, de pildă, două cuvinte derivate de la o temă comună, unul cu *-oagă*, celălalt cu alt sufix: *buturugă* şi *buturoagă* [1] (perfect sinonime); primul n-are nici o nuanţă depreciativă, pe cînd la al doilea această nuanţă este foarte vizibilă. Urmează, deci, că nu tema, ci sufixul este cauza valorii peiorative, şi nu atît *-oc* (*-og*), forma lui masculină, cît mai ales femininul *-oacă* (*-oagă*), după cum s-a arătat. De unde vine această deosebire? Evident că de la diftongul *oa*, căci numai prin el diferă unul de altul cele două aspecte ale sufixului: *ă* final nu contează decît în măsura în care, potrivit sistemului fonologic românesc, prezenţa acestei vocale aduce cu sine un *oa* în în locul lui *o* accentuat din silaba imediat precedentă.

Am susţinut cu un prilej oarecare că *-oa-* este 'urît' şi am citat cazul lui *cartof*, care sună şi *cartofă* sau *cartoafă*: ultima variantă (cu diftong) se întrebuinţează, de regulă, în vorbirea populară, pe cînd oamenii culţi o evită, înlocuind-o prin *cartof* sau prin *cartofă*. Afirmaţia despre efectul 'inestetic' pe care-l face (ori poate să-l facă) *oa* am întemeiat-o pe experienţa mea personală: deşi spun obişnuit *cartoafă*, formă deprinsă din copilărie, în unele împrejurări, şi anume cînd vorbesc cu oameni străini, pe care-i nu-i cunosc bine, sau cu munteni, în limba cărora am impresia că lipseşte varianta cu diftong, mă simt jenat şi de aceea recurg la *cartofă*. Intervine aici, desigur, şi conştiinţa că forma *cartoafă* e dialectală (sau prea dialectală; tot din cauza lui *oa*?), aşa cum se întîmplă (iarăşi în vorbirea mea) cu *mulţămesc*, *şfert*, *zahar* ş.a., dar nu încape îndoială că elementul hotărîtor îl constituie prezenţa lui *oá* [2]. Altfel nu s-ar explica deosebirea atît de clară dintre *terfelog* şi *terfeloagă*, *zglăvoc* şi *zglăvoacă* etc., existentă şi pentru românii care ştiu ce sens au aceste cuvinte şi pentru aceia, numeroşi, desigur, care nu le cunosc sensul. Aceeaşi situaţie la derivatele cu variantele compuse ale lui *-oc* (*-og*), precum *-ălog* (cf. *pisălog* alături de *pripăloagă*), *-orog* ş.a.

Din cauza impresiei produse de *oa*, chiar un sufix ca *-oancă* (*-oangă*) poate atribui derivatelor respective o valoare peiorativă şi, odată cu aceasta, una augmentativă (căci legătura dintre amîndouă este foarte strînsă: deşi avem destule diminutive cu nuanţă depreciativă, este evident că o astfel de nuanţă se împacă mult mai bine cu accepţiile augmentative decît cu cele diminutive). Ex. *ciodoroancă* 'babă, baborniţă', *picioroange* (plur.) 'picior', pe care şi Pascu le pune printre augmentative, apoi înseşi « diminutivele » (nume de plante) *bighiroancă* 'pomme de terre', *pitoancă* 'hrib', *vulturoancă* 'vulturică, iarba-eretei'. Să se adauge *fătăloancă*, derivat cu *-ăloancă* (< *-el* + *-oancă*), « augmentativ depreciativ », la care nuanţa în discuţie este şi mai accentuată (datorită lui *-ăl-*, poate şi faptului că pe *fătăloancă* îl vor fi simţind unii români ca feminin al lui *fătălău*, peiorativ curat).

[1] PASCU îl pune printre diminutive (căci cu sufixul acesta se derivă şi diminutive şi augmentative), dar nu ştiu cine-l percepe astfel. (Sau, poate, face impresie de augmentativ din pricina nuanţei peiorative? Există, totuşi, atîtea diminutive cu o asemenea nuanţă şi pe care le simţim drept ceea ce sînt ele în realitate, adică diminutive.)

[2] Cf. şi participiul trecut feminin al lui *a fi*, care sună *fostă* şi *foastă*: prima formă pare mai 'distinsă', mai 'frumoasă', deşi nu corespunde sistemului fonetic (nici celui morfologic) al limbii noastre.

-oi, femin. **-oaică** (și *-oaie*, la început, iar astăzi numai cînd și cînd). Este sufix augmentativ prin excelență, deci cu tendință, care se realizează adesea, spre depreciativ și peiorativ. Exemple nu mi se par necesare [1]. Ceea ce trebuie relevat este amănuntul, foarte important pentru discuția noastră, că *-oi* își păstrează valoarea augmentativă (probabil și ceva din nuanța depreciativă, dacă nu totdeauna, de cele mai multe ori), chiar atunci cînd funcția lui e alta, de pildă aceea de a forma masculine de la feminine: *broscoi* indică nu atît « bărbătușul », cît o 'broască mare și urîtă' (= dezgustătoare); aceeași situație la *vulpoi* față de *vulpe* (aici înțelesul propriu al derivatului cred că nu există, de aceea comparația între *vulpoi* și *vulpe* se poate face numai din punctul de vedere al semnificației lor metaforice, de 'om șiret', care este mai puternică la *vulpoi* decît la *vulpe*). Nu mai vorbim de augmentativele « adevărate », acelea pe care Pascu le consideră astfel, grupîndu-le în « augmentative propriu-zise » și « augmentative depreciative ». În grupa a doua găsim, de ex., pe *băboi*, *fătoi*, *țărănoi* etc. Dar chiar în prima grupă figurează unele cu nuanță depreciativă: *cămeșoi* < *cămeșă*, *gușoi* < *gușă*, *măturoi* < *mătură*, *oloi* < *oală* etc.

Ce-am spus despre masculinul *-oi* se potrivește, în general, și pentru femin. *-oaie*, *-oaică*: *burduhoaie* 'vas de lemn pentru vin' < *burduh*, *drîmboaie* < *drîmbă*, *lopătoaie* < *lopată* etc., *vîntoaică* < *vînt* ș.a. Varianta *-oaică* servește, în mod obișnuit, la formarea femininelor, dar ea nu corespunde totdeauna unui masculin *-oi*, ceea ce are drept urmare că poate fi cîteodată simțită ca un sufix oarecum independent de acesta din urmă. Să se compare *hoțoaică* < *hoț* (un *hoțoi* este necunoscut) [2], apoi nume etnice de felul lui *bulgăroaică*, *franțuzoaică*, *nemțoaică* etc., ale căror masculine sună *bulgar*, *franțuz*, *neamț* etc. (*Bulgăroi*, *nemțoi* etc. există, dar sînt augmentative peiorative.) Din această cauză nuanța depreciativă și chiar cea augmentativă lipsesc, de cele mai multe ori, la *-oaică*, de unde trebuie dedus că, dintre ambele sufixe care îl alcătuiesc, contribuția decisivă, din punct de vedere semantic, aparține celui de-al doilea, adică lui *-că* (dealtfel așa se petrec lucrurile totdeauna, cînd avem a face cu un sufix compus) [3].

-(o)man: *capsoman* 'căpățînos', *gogoman*, *grosoman* 'grossier', *gugiuman*' un fel de gugiu (mai mare)' etc. Am citat formații la care nuanța depreciativă este sigură (cu excepția lui *gugiuman*). În mare măsură această nuanță se datorește temei, deși n-o simțim totdeauna (de ex. la *capsoman*), sau, cînd o putem detașa de sufix, nu-i cunoaștem înțelesul, fiindcă nu există ca element lingvistic de sine stătător (de pildă la *gogoman*). Dacă celor mai multe dintre derivatele în *-(o)man* le lipsește, obișnuit, valoarea peiorativă, toate fac impresia

[1] Cf. totuși cîteva citate: ... *o căsuță tupilată, în care ședе un t ă l p o i de babă, meșteșugoasă la trebile sale, cum îi sfredelul dracului; și cum s-a depărtat b ă b o i u l de acolo* ... (în continuare 'băboiul' devine *tălpoi*, fără nici un determinant); ... *ia!, am căptușit niște i e p u r o i; avea niște urechi clăpăuge și niște b u z o a i e groase și dăbălăzate* (toate din Creangă). *Tălpoi* e derivat de la *talpa (iadului)*, denumire peiorativă pentru babe, iar *iepuroi* însemnează aici 'draci'. Cînd intervin nuanțe străine, sensul augmentativ și depreciativ se șterge aproape complet: *un b r o s c o i de băiețaș slăbuț; Ia lasă, nene Niță, că prea ești b r î n z o i!* (Br-V). Ultimul exemplu are înțelesul de 'naiv' (se spune așa despre adolescenți).

[2] Poate apărea, cel mult, ca formație de moment, deci trecătoare, care nu există în conștiința noastră lingvistică.

[3] Pentru sensul pur augmentativ, fără nici o altă nuanță, cf. următorul pasaj, unde *-oaie* este pus în opoziție cu *-etta*, diminutiv (neromânesc, dar simțit astfel:) *două șlagăre noi: « Breslaretta », care se cîntă în localurile selecte, ca să zicem așa, și « B r e s l ă r o a i a », cîntec popular* ... („Azi", 29 oct. 1939, p. 6).

unor augmentative, grație vocalelor din sufix (în special lui *a* [1], care-i și accentuat), astfel că ele conțin în germene posibilitatea de a deveni, în împrejurări determinate, chiar depreciative. Cf. următoarele exemple socotite obscure de Pascu: *chiloman* 'gălăgie, zarvă mare', *cotoșman* 'motan', *toloșman* 'copil durduliu, zdravăn' (foarte asemănător cu *talașman* 'tont', pe care-l scoate din rus. *durašman* 'stultus') etc. [2]

[1] Mai ales că *-o* lipsește la unele derivate cu acest sufix.

[2] Cu privire la sufixe, indiferent de sens, s-ar putea discuta și alte lucruri. Printre ele unul de natură strict estetică, pe care mă limitez să-l enunț. Este vorba de deosebirea «**socială**» dintre aspectul cult și cel familiar (sau popular) al suf. *-i(un)e*. Primul face impresia că-i pedant **și** de aceea ridicol, cel puțin la anumite cuvinte sau în anumite condiții, unde nu corespunde «situației». Scriitorii cu simț fin pentru limbă s-au sesizat de acest fapt și l-au exploatat după cuviință. Este, și de astă dată, cazul lui Caragiale, care pune în gura eroilor săi cuvinte ca *opiniune*, *conversațiune*, *emoțiune*, *prefațiune*, *democrațiune*, *adorațiune*, *co(n)stituțiune*, *peripețiune*, *pozițiune*, *garanțiune*, *polițiune*, *ocaziune*, *educațiune* etc. Probabil intervine și atitudinea antilatinistă, care, la acest scriitor merge mînă în mînă cu aversiunea contra liberalismului, cum dovedește aspectul «latinist» și al altor cuvinte: *naționale*, *colaboratore* etc. (Ultimul aspect a prins ca mijloc umoristic. Cf. *Autorele se ocupă de o carte mică*, „Azi", 29 oct. 1939, p. 8.) Să se compare și ȚK (bucata *Ministrul*), unde sînt luate în bătaie de joc și alte „terminații" menite să impresioneze pe neinițiați. Personajul ridiculizat ține un adevărat discurs cu termeni în *-iune*, *-tudine*, *-tate*, pe care autorul îl comentează apoi într-un limbaj adecvat. O satiră lingvistică foarte izbutită.

CAPITOLUL IX
FORMAȚII PREFIXATE

Crearea de cuvinte cu ajutorul p r e f i x e l o r nu oferă prea multe fapte care interesează discuția noastră. Și se înțelege de ce. Am văzut că chiar în domeniul sufixelor, unde derivatele exprimă, în comparație cu primitivele, mai mult nuanțe ale noțiunilor arătate de acestea, nu este excesiv numărul formațiilor cu valoare stilistică. Și doar sufixele întrec cu mult, din punct de vedere cantitativ, prefixele. Totuși, afară de diminutive și augmentative (cu ultimele am pus împreună cîteva colective), celelalte nu conțin nuanțe de natură afectivă. La prefixe situația se prezintă și mai puțin favorabil, din cauza naturii, adică a funcției lor. Deosebirea semantică dintre cuvintele prefixate și temele respective este atît de mare, încît se poate vorbi de un adevărat cuvînt nou (și ca înțeles, nu numai ca aspect formal). Noțiunile numite prin cuvinte compuse cu prefixe nu sînt simple variante ale celor indicate de temele lor. În chipul acesta, intervenția afectului, care se întemeiază adesea tocmai pe existența unor nuanțe semantice (cf. diminutivele și augmentativele, apoi sensul obiectiv alături de valoarea afectivă a unor derivate, indiferent de sufixul care le dă această valoare etc.), se produce mult mai rar la prefixe, unde diferențele de nuanță apar oarecum ca ceva excepțional. De aceea vom întîlni fenomene stilistice numai la cuvintele ale căror prefixe arată, într-adevăr, fie un grad de intensitate, mărime, mulțime etc., în comparație cu noțiunea exprimată de temă, fie ceva opus, fie vreo altă deosebire de această natură.

După raportul în care se află formația prefixată de primitiv, așadar după nuanța stilistică, putem stabili mai multe categorii.

§ 1. Cea mai bogată este alcătuită din cuvinte compuse cu prefixe, care apar, foarte des, alături de temele lor, pentru a întări în chipul acesta noțiunea respectivă. Evident că în astfel de cazuri atît compusul, cît și primitivul trebuie să exprime aceeași noțiune (cu o simplă deosebire de grad). De asemenea este necesar ca prefixul să fie productiv sau, cel puțin, lesne detașabil, fiindcă altminteri subiectul vorbitor n-are conștiința compunerii și, deci, nu poate întrebuința cele două cuvinte împreună, cu scopul de a intensifica pînă la maximum sensul primitivului.

arhi-. Neologism, cu sensul de 'mult, tare, foarte': *arhicunoscut, arhiplin* etc. Aceasta, în cazul adjectivelor (și al adverbelor). La substantive el are un sens întrucîtva diferit, deși, în fond, tot un grad mai înalt arată: *arhimilionar* (după modelul lui *arhiduce, arhiepiscop* etc.). Valoarea stilistică a unor asemenea formații apare mai ales în legătură cu primitivul, de care sînt legate prin conjuncția *și* (urmează, deci, că această valoare vine și de la primitiv, nu numai de la compus). Să se compare: *N. este cunoscut și arhicunoscut; au participat la adunarea generală a acționarilor întreprinderii X. toți milionarii și arhimilionarii* etc. Nuanța stilistică se simte lămurit la primul exemplu (la al doilea ar fi trebuit ca amîndouă cuvintele, cel simplu și cel compus, să indice o singură persoană, eventual mai

multe, dar considerate ca un grup unitar: aceiași indivizi să fie 'milionari' și 'arhimilionari' totodată) și aminteşte bine de aceea pe care o exprimă superlativele formate cu *straşnic, nemaipomenit, extraordinar* etc. După starea psihologică se poate adăuga o nuanță ironică, foarte clară la primul dintre exemplele date [1] ('N. este cunoscut, dar defavorabil'). Cf. *baş-, para-, răs-, stră-, ultra-*, care sînt, în general, sinonime (atît obiectiv, cît și subiectiv) cu *arhi-*.

baş-: în cuvinte create pe teren românesc și cu intenții stilistice, precum *baş-bătăuş, baş-bătrîn, baş-calic* etc. Iată cîteva citate (după *Dicț. Acad.*, s. v.): *B a ş - b ă t ă u ş la alegeri; Sîntem vinovați, c-am fost prea plecați lui b a ş - b ă t r î n u l Ianoş Ungurul; Să vie și să-mi calce drepturile mele de calic vechi, de ba ş - c a l i c?* etc. Pretutindeni cuvintele compuse cu *baş-* conțin o nuanță ironică, pe care se cuvine s-o atribuim și întregii formații, de fapt, primitivului (sau, poate mai exact, combinației unor cuvinte ca *bătăuş, bătrîn, calic* ș. a., care, prin ele înseși, au un sens mai mult ori mai puțin peiorativ, cu particula *baş-*, menită să arate gradul cel mai înalt), dar și originii prefixului, conștiinței că avem a face cu o rămășiță de pe vremea stăpînirii turcești, sau, mai puțin precis, cu un element lingvistic vechi, de origine specific orientală.

cu-. Cred că am întîlnit ori am auzit, fără să fiu absolut sigur [2], formule stilistice ca *tremură și se cutremură (de frică); treieră și cutreieră lumea* etc. Verbul format cu acest prefix diferă într-o măsură oarecare de cel simplu în ce privește sensul (afirmația se referă mai ales la *cutreiera*, care se deosebește mult de *treiera*). Totuși înrudirea dintre ele se simte ușor, grație faptului că deosebirea constă numai în existența prefixului la unul și lipsa lui la celălalt. Așa se face că ele pot fi puse alături. Nuanța stilistică este întrucîtva asemănătoare cu aceea de la *arhi-*, fără amestecul ironiei însă: verbul compus are rolul să întărească acțiunea exprimată de cel simplu.

para-. Foarte răspîndit în condiții similare cu cele arătate la *cu-*: formația prefixată întovărășește totdeauna cuvîntul simplu, precum *(mișună ministerele de) directori și paradirectori; (am adus) doctori și paradoctori (și tot degeaba); (am fost supus la) examene și paraexamene; (primim în fiecare zi tot felul de) ordine și paraordine* etc. Observăm că substantivele, atît cele compuse cu *para-*, cît și celelalte, apar la plural. Acest fapt se datorește intențiilor subiectului vorbitor, care-și arată nemulțumirea tocmai împotriva numărului prea mare de 'obiecte', pentru el, costisitoare, sîcîitoare etc., de unde rezultă că formațiile cu *para-* au totdeauna o nuanță ironică (și încă foarte pronunțată). Trebuie precizat apoi că ele aparțin exclusiv limbii vorbite de oamenii mai mult ori mai puțin culți, în special limbajului administrativ *(paraordine, pararapoarte, parastatistici, paratablouri* etc.). În vorbirea populară găsim un singur compus din acest fel: *paraleu*, care, obișnuit, se întrebuințează alături de *leu: leu paraleu* (așadar întocmai ca la cele de mai sus). După citatele lui TIKTIN, p. 1120, se pare că *leu* lipsește foarte des: *un viteaz care, ... să călărească ca un zmeu p a r a l e u; ... a luat la socoteală pe toți feții săi ăi mai p a r a l e i* [3] etc. Deși exemplele acestea sînt luate din autori popularizanți (Ispirescu, Speranția, Marian), am impresia că vorbirea adevărat populară nu cunoaște pe *paraleu* decît în legătură cu *leu*. Dealtfel cred că numai așa a fost posibilă crearea compusului, pornindu-se, adică, de la *leu*, a cărui noțiune formația cu *para-* avea rostul s-o întărească. În

[1] Ea nu lipsește cu totul nici la al doilea.

[2] În orice caz, ele sînt nu numai posibile, ci și foarte verosimile: conștiința noastră lingvistică nu le respinge.

[3] În ultimul exemplu cuvîntul nostru are valoare adjectivală, cum se vede din prezența particulei comparative *mai*. Citatul aparține unui text popular versificat. În ce privește pe *zmeu paraleu*, cred că la crearea acestei formule a ajutat faptul că *zmeu*, întocmai ca și *leu*, rimează cu *paraleu*. Astfel subiectul vorbitor n-avea conștiința că a modificat prea mult construcția tradițională, mai ales că sensul acesteia este figurat ('straşnic, extraordinar').

orice caz *paraleu*, fie singur, fie împreună cu *leu*, nu conține nici o nuanță de ironie, nemulțumire etc. Totuși *leu paraleu* este expresiv, are, deci, valoare stilistică, și încă mare, grație combinației a două cuvinte, cu înțeles mai mult sau mai puțin asemănător. Intervine însă și un element fonetic: pe de o parte identitatea sunetelor cuvîntului dintîi cu sunetele părții finale a celui de-al doilea, pe de alta simetria, adică rima (care, de fapt, este efectul primei particularități) și ritmul (*leu* și *-leu* sînt separate prin *para-*, particulă alcătuită din același număr de silabe ca restul întregii formule). Ar mai fi de adăugat că sensul acestei izolări este, cel puțin în vorbirea populară, numai figurat, căci înseamnă 'furios, mînios', mai exact spus, servește ca determinativ pe lîngă cuvinte care, direct sau indirect, exprimă mînia, furia etc. [1]. La unii scriitori ea are și înțelesul propriu, apoi diverse alte accepții figurate (v. TIKTIN, s. v. *leu*), care trebuie considerate toate drept simple adaptări individuale.

po-, în formulele: *leit poleit*, care este sinonimul lui *leit* din expresii ca *N. e leit tată-său* 'seamănă foarte bine lui tată-său', cu deosebirea că exprimă și mai viguros această noțiune *(fata i-a tras [papucii] pe picior și-i erau l e i ț i - p o l e i ț i; copil l e i t p o l e i t cu părinții lui*, la TIKTIN, s. v. *leit) ; negru ponegru* 'foarte negru' *; roș poroș* 'foarte roș' etc. Situația amintește bine de cea descrisă pentru *para-*, așa că nu socot necesar să mai insist. Trebuie arătat numai că, după informațiile lui TIKTIN, s. v. *po-*, compusele cu acest prefix pot apărea și singure, fără cuvîntul de la care sînt formate (iarăși ceva asemănător cu ce am constatat la *paraleu*). Formațiile cu *po-* sînt adjective, cele cu *para-* substantive (mă gîndesc la elementul pur morfologic, nu și la funcție). Dar *po-* se întîlnește și la verbe, dintre care unul, *ponegri*, merită să fie pomenit aici, pentru motivul că, alături de *(în)negri*, ar putea da naștere unei formule expresive *(a înnegri și ponegri pe cineva)* [2], apoi la substantive, de ex. *poveste*, care, împreună cu primitivul *veste* se întrebuințează foarte des în vorbirea populară și familiară: *Ce mai v e s t e p o v e s t e pe la D-voastră.?* 'ce vești mai aduceți de pe la D-voastră.?' Cred că *poveste* este simțit aici ca un derivat de la *veste*, aflîndu-se astfel față de acesta în același raport ca *poleit* față de *leit*. Cu alte cuvinte, *poveste* pare a avea în formula noastră un înțeles diferit de cel obișnuit: *veste* ar fi o singură știre, *poveste* (= *po-* + *veste)* ar arăta știri mai multe, așadar o întărire a noțiunii precedente. Intervine, cu siguranță, și un joc de cuvinte, în cazul cînd *poveste* își păstrează sensul originar ('știre m i n c i n o a s ă, inventată'), atît de deosebit de al lui *veste*. Jocul de cuvinte își face efectul, chiar dacă *poveste* și-a pierdut complet însemnarea-i inițială: s-a pornit de la înrudirea pur formală dintre aceste două substantive, pentru ca să se ajungă la înțelesul rezultat din a n a l i z a lui *poveste* (în *po-* + *veste*, după modelul lui *leit poleit*, *negru ponegru* etc.). Indiferent de verosimilitatea ipotezei mele, *veste poveste* are valoare stilistică, de glumă. Dar această formulă este și expresivă, în sens strict, grație 'ritmului' (iarăși întocmai ca la *leit poleit*) [3].

pre(a)-, prefix cu două variante fonetice [4], dar cu aceeași însemnare, cel puțin în cazurile care ne interesează pe noi, de ex. *precerne*, *preceti*, *prelungi* ș. a., din construcții ca: *După ce fata a c e r n u t ș i p r e c e r n u t făina; Zi și noapte ... (băiatul) îi c e t e a ș i - i p r e c e t e a (mortului moliftele)* (TIKTIN, s. v. *pre-*), apoi *preamări*, *preaslăvi* etc., în formule ca *X. m ă r e ș t e ș i p r e a m ă r e ș t e pe Y.; A. s l ă v e ș t e ș i p r e a s l ă v e ș t e pe B.*, etc. Ultimele două exemple sînt alcătuite de mine, fiindcă n-am găsit

[1] Cf. Creangă: *Și atunci, numai iaca, și împăratul vine, ca un l e u p a r a l e u, să-și iee fata pe samă...*

[2] La fel *topi* și *potopi (seceta a t o p i t ș i p o t o p i t recolta)*.

[3] Pentru elementul fonetic adus în discuție aici, să se compare capit. VII al părții I. Trimiterea îmbrățișează toate faptele discutate în capitolul de față, dacă la producerea lor contribuie și 'ritmul'.

[4] În ce privește originea lui, poate fi discuție dacă-i unul singur ori sînt două, dar amănuntul n-are nici o importanță pentru ce ne preocupă acum.

nici la Tiktin, nici aiurea construcții asemănătoare. Nu știu dacă există și în realitate, dar ele sînt foarte posibile (mai ales cea de-a doua: *a slăvi și preaslăvi*)[1]. Despre verbele cu *pre-* Tiktin spune că arată repetarea acțiunii. Cele cu *prea-*, puse alături de verbele simple, exprimă un grad mai înalt al acțiunii, deci o intensificare a ei. Deosebirea dintre unele și altele se reduce la minimum (de aceea am afirmat că înțelesul lui *pre-* și al lui *prea-* sînt identice). Într-adevăr, repetarea unei acțiuni are sau poate avea drept rezultat întărirea ei. La *preamări, preaslăvi* etc. se amestecă, probabil, și adverbul *prea*, care, împreună cu un adjectiv, de pildă, alcătuiește o specie de superlativ absolut, așa că aceste verbe pot fi simțite ca sinonime cu *a mări prea mult* (adică *foarte mult*), respectiv *a slăvi prea mult*. Și la *precerne, preceti* etc. va fi intervenind asociația de idei cu *prea*, măcar în vorbirea acelor români care, ca moldovenii de nord, pronunță acest din urmă cuvînt fără diftong (cu un *e* puțin deschis). Deși, poate, de prisos, este bine să precizez și aici că valoarea expresivă a verbelor în discuție există mai ales (dacă nu exclusiv), atunci cînd ele apar împreună cu verbele simple (cf. exemplele date)[2]. Alături de valoarea expresivă propriu-zisă, care constă în intensificarea sensului arătat de primitiv, verbele cu *prea-* (nu singure, ci întovărășite de temele lor) arată și o atitudine din partea subiectului vorbitor, anume ironie (cf. *slăvește și preaslăvește*, care poate fi explicat stilistic prin 'slăvește mai mult decît trebuie').

pri-: îl întîlnim la cîteva verbe, ca *prigoni, priveghea* ș. a., care, întrucît au alături primitivele *goni* și *veghea*, foarte apropiate de ele ca înțeles, pot fi întrebuințate împreună cu acestea, pentru a întări acțiunea respectivă, așa cum am văzut la multe dintre prefixele precedente. De pildă: *pe nenorocitul de N. totdeauna l-au gonit și prigonit ai lui; a vegheat și privegheat o noapte întreagă la căpătîiul prietenului său bolnav*. Nu știu dacă aceste formule circulă, cu adevărat, dar ele sînt posibile, ba chiar firești, măcar în aceeași măsură ca atîtea altele de felul celor discutate pînă aici[3]. Găsesc ulterior la Creangă: *Dar de cum am ajuns acasă, goană și prigoană pe capul meu*, care-mi confirmă aprecierile.

ră-: situația este asemănătoare cu cea descrisă la *pri-*, în sensul că avem posibilitatea, atunci cînd verbul simplu există alături de cel compus, să le întrebuințăm împreună, cu același rezultat, intensificarea acțiunii (mai ales că, la origine, acest prefix arăta repetarea acțiunii exprimate de verbul cu care se combină). Se poate spune astfel: *X. bufnea și răbufnea de supărare; Y. sufla și răsufla greu din cauza sforțărilor făcute; vorbele lui sunau și răsunau puternic în camera rămasă goală* etc. Ideea de repetiție apare mult mai clar la neologismul *re-*, dubletul lui *ră-* (amîndouă provin din lat. *re-*), de aceea este mai expresivă și totodată mai potrivită o formulă ca *N. a pus și repus totul în ordine* (cf. de asemenea *face și reface, neagă și reneagă, vine și revine* etc.). Și aceste construcții trebuie socotite nu numaidecît realități propriu-zise, ci simple virtualități ale limbii noastre.

răs- (cu varianta fonetică *răz-*). Acest prefix, foarte răspîndit în românește și avînd origine variată, atît ca structură, cît și ca punct de plecare, se întîlnește la substantive,

[1] Se pot adăuga și alte perechi (cu *pre-* sau *prea-*), care de asemenea există virtual în conștiința noastră, adică în sistemul lingvistic românesc, de pildă *cutare se gătește și pregătește (să plece în străinătate); doctorii scriu și prescriu rețete* etc. (la *prescrie* avem neologismul *pre-*).

[2] Prezența lui *și* între ele nu-i absolut obligatorie. Creangă are formula *lins-prelins (îndată rămîne cu părul lin s-prelins și tînăr ca un tretin)*. Se pare că numai la participiul trecut, întrebuințat adjectival: *lungit-prelungit, gătit-pregătit* sînt posibile, cel puțin așa le simt eu, pe cînd *lungește-prelungește, gătește-pregătește*, nu.

[3] Faptul că în *prigoni* prefixul e slav, iar în *priveghea* latinesc, nu interesează discuția noastră și nici n-are importanță: subiectele vorbitoare le simt identice, chiar ca funcție.

adjective, verbe şi adverbe, cu două funcţii [1], care sînt însă aşa de înrudite, că pot fi considerate drept una singură, mai ales pentru discuţia noastră. TIKTIN, s. v. *răz-*, îl traduce prin **1.** 'immer und immer wieder, unzählige Mal'; **2.** '(verstärkend) ganz und gar'. Pentru sensul **1**, care seamănă cu al lui *re-* ('repetarea acţiunii arătate de un verb'), Tiktin dă citate de felul următoarelor: *Nu mă puteam opri de a o tot scoate* [e vorba de o diplomă şcolară] *din buciumul* [2] *ei de tinichea şi de a-mi c i t i ş i r ă s c i t i numele; Ruştei lui Vasilică şi Măriucăi lui Onofrei găseşti să le d a i ş i să le r ă z d a i?* [3]. Ideea de repetiţie e clară: *răsciti*, pus imediat după *citi*, însemnează 'săvîrşirea de mai multe ori (teoretic, de nenumărate ori) a acţiunii'; tot aşa *răzda* are sensul de 'a da mereu, necontenit'. Pentru **2**, Tiktin citează exemple ca acestea: *Îţi c r e d ş i îţi r ă s c r e d, draga mea; Acolo (răul) să c h i a r ă ş i să r ă s c h i a r ă, Ca roua de soare şi spuma de mări* etc. Aici acţiunea este intensificată graţie prezenţei aceluiaşi *răs-*, dar tot cu condiţia să apară împreună ambele verbe.

Am afirmat că cele două funcţii ale acestui prefix sînt aproape identice. Într-adevăr, repetarea unei acţiuni duce sau poate duce la o amplificare a ei (măcar cantitativ, dacă nu din punctul de vedere al intensităţii propriu-zise). Şi iarăşi, pentru ca acţiunea să se întărească, este necesară, cel puţin în împrejurări determinate, o repetare sau o continuare a ei. Aceasta, vorbind obiectiv, logic. Dacă privim lucrurile sub aspectul stilistic, identitatea este deplină, fiindcă şi repetarea şi intensificarea acţiunii reprezintă un maximum: amîndouă corespund sau pot corespunde aceleiaşi nevoi a subiectului vorbitor de a arăta cel mai înalt grad al unei acţiuni, care l-a impresionat puternic.

Dar *răs-* mai apare la substantive, adjective şi adverbe. Tiktin dă exemple numai pentru verbe şi substantive. Iată cîteva în legătură cu acestea din urmă: *După patru ore de răcnete şi înjurături, c r u c i ş i r ă s c r u c i, sfinţi şi evanghelii ...; Întinsori de iarbă, cu nenumărate c u t e ş i r ă s c u t e.* Amîndouă sînt puse sub sensul **1**, exprimă, deci, 'repetarea', ceea ce este just. Căci ideea de repetiţie există şi la substantive, nu numai la verbe. Aceasta se observă foarte uşor la *cute* şi *răscute*, graţie adj. *nenumărate*, care arată el însuşi repetarea obiectului, de unde urmează că întreaga construcţie este o tautologie, ba încă una dublă: *nenumărate cute* ar fi fost de ajuns pentru a trezi în mintea cititorului sensul de mulţime mare, de cantitate enormă. Ar fi fost de ajuns din punctul de vedere al vorbirii obiective. Pentru starea sufletească a omului puternic emoţionat de constatarea făcută, *nenumărate cute* nu este suficient, fiindcă, oricît de propriu ar fi epitetul, el nu redă pe deplin impresia celui ce vorbeşte. Compusul *răscute* pare a indica, în plus, şi un fel de 'subdiviziune' a cutelor, adică, în total 'cute din ce în ce mai multe şi mai mici' (un număr mare de obiecte identice poate implica o micşorare a dimensiunilor fiecăruia dintre ele). Celălalt exemplu *(cruci şi răscruci)* merge bine cu verbele, deoarece *cruce* înseamnează aici 'î n j u r ă t u r ă de cruce', stă, aşadar, pentru un verb, faţă de care substantivul nostru joacă rolul de obiect. Ideea de repetiţie este, din această cauză, şi mai clară, întrucît repetarea presupune, în mod logic, mai degrabă o acţiune decît o noţiune propriu-zisă [4].

Cazuri de adjective autentice nu pot invoca, deşi sînt convins că ele există. În schimb, participii trecute, cu funcţie adjectivală, se întîlnesc mai uşor. Foarte răspîndit în vor-

[1] Să se fi datorind ele faptului că *răs-* este pe de o parte moştenit, pe de alta împrumutat? Chestiunea se poate pune, dar nu aici, unde facem lingvistică statică.

[2] Tub de tablă, aşa cum existau pe vremuri, pentru păstrarea hîrtiilor de valoare, care se făceau sul şi se vîrau în el. Semăna, aproximativ, cu un bucium, mai degrabă cu un fluier gros.

[3] Din Creangă.

[4] Cf. şi ... *ca să te îndepărteze de Manole Cumpătă, de atîţia v e r i ş i r ă z v e r i* ... (1907 II, p. 95), unde formula aceasta arată o cantitate mare de 'obiecte' (exact ca la *cute şi răscute*).

birea populară și familiară este *răscopt*, precedat de *copt* [1]. Despre un lucru de mîncare, a cărui pregătire se face prin coacere (ouă, pîine, plăcintă), se spune *(este) copt și răscopt*, dar nu cu sensul literal ('s-a copt mai mult decît trebuie'), ci cu acela de 'săvîrșire de mult a acțiunii' (și, deci, dacă acțiunea s-a efectuat de vreme îndelungată, ea este oarecum și 'întărită', întrece ca intensitate pe alta care încă nu s-a terminat sau n-a început. Tot participiu trecut cu valoare de adjectiv este *răzbuzat*, în formula *buzat și răzbuzat*, la adresa cuiva ale cărui buze par subiectului vorbitor extraordinar de mari și de groase. Se spune așa, de obicei, cînd partenerul nu-i deloc informat asupra situației sau pare a pune la îndoială ce i se comunică. Situația este ca la *cred și răscred:* calitatea 'buzat' există într-o măsură neașteptată chiar pentru cel mai exigent om în materie ... de buze [2]. La participii și adjective, *răs- (răz-)* are, semantic vorbind (dar numai în limbajul obiectiv), aceeași valoare ca *prea: răscopt*, de ex., însemnează 'prea copt', 'mai copt decît este necesar'.

Acest prefix se poate adăuga și la adverbe. Avem, în primul rînd, pe *răspoimîine*, care, fie singur, fie împreună cu *poimîine*, nu conține nici o nuanță stilistică. În schimb, *răsalaltăieri*, creat după modelul lui, poate exprima, întocmai ca exemplele precedente, un fel de superlativ. În vorbirea obiectivă *răsalaltăieri* însemnează 'ziua dinaintea celei de alaltăieri', în cea subiectivă el are sensul de 'vreme de mult trecută'; așadar *răs-* întărește noțiunea indicată de *alaltăieri*. De pildă: — *Cînd a fost asta? Alaltăieri? — Să fii D-ta sănătos, a fost r ă s a l a l t ă i e r i;* mai clar: *M-am săturat de omul ăsta! A fost la mine și ieri și alaltăieri și r ă s a l a l t ă i e r i, mereu! Nu mai pot scăpa de el!*

Ceea ce prezintă un interes deosebit este că *răs-* poate avea sensul de 'repetiție', 'întărire', a acțiunii, calității ș. a., chiar cînd compusul se întrebuințează curent și are un înțeles obiectiv bine determinat [3]. Dintre exemplele date foarte elocvent este *răscruci*. Limba noastră posedă subst. *răscruce*, sinonim cu 'răspîntie'. Evident că *răscruci* din *cruci și răscruci* n-are nici o legătură semantică cu acest substantiv, deși, din punct de vedere strict formal, ele sînt unul și același cuvînt. Tot așa la verbe ca *răscumpăra, răzgîndi, răsplăti* etc.: *am răscumpărat o casă* (pe care am avut-o altădată) este cu totul altceva decît *am cumpărat și răscumpărat casa (de care era vorba)*. Să se compare de asemenea *m-am răzgîndit (nu mai plec la băi)* alături de *m-am gîndit și răzgîndit (pînă am luat hotărîrea aceasta)* [4]; *am să-l răsplătesc (pentru binele pe care mi l-a făcut)* al. de *am să-i plătesc și răsplătesc (pentru ticăloșia lui)* [5] etc. Deosebirea dintre cele două accepții se exprimă, în vorbire, printr-un accent pe prefix la formula cu valoare stilistică [6]. Iată

[1] Întrebuințat singur, el arată rezultatul acțiunii 'a răscoace' (= a coace pînă la maximum).

[2] Partenerul se miră, să zicem, cînd aude că N. este buzat. Atunci subiectul vorbitor îi spune: *e buzat și răzbuzat* (adică 'nu-i numai buzat, nu-i buzat așa cum sînt oamenii obișnuit buzați, ci mai mult decît buzat, e buzat și răzbuzat').

[3] Căci cuvinte ca *răscruci, răschiară* etc. sînt creații oarecum momentane, deci trecătoare, întrucît apar numai cînd subiectul vorbitor le simte trebuința. De aceea, teoretic, orice cuvînt de felul celor menționate este apt de a se combina cu *răs-*, ca să satisfacă nevoia psihologică din momentul respectiv. Ele n-au existență permanentă, valabilă oricînd și oriunde, ca elementele lingvistice obiective, și aceasta, fiindcă sînt produsul afectului, dar al unei stări sufletești afective care durează o clipă și apoi dispare. Odată cu ea, se poate spune că dispare și creația lingvistică în discuție, pentru a reapărea, imediat ce situația se repetă, la același individ sau la altul. Fiecare subiect vorbitor o creează din nou, pe cont propriu, n-o ia de-a gata, așa cum se întîmplă cu expresiile și cuvintele obișnuite. Această observație trebuie acceptată, într-o anumită măsură, pentru toate formațiile cu valoare stilistică.

[4] ... *iar neica Andrei Gropescu, de la Sîmpietru pînă la septemvrie, s-a g î n d i t ș i s-a r ă z g î n d i t în toate felurile* (Br-V). Aici *răzgîndit* pare a avea și sensul pe care-l are singur, probabil, din cauza repetării lui *s-a* (acest fapt îi dă o relativă independență sintactică) și a adaosului *în toate felurile*.

[5] La acest din urmă exemplu observăm și o modificare a construcției sintactice: în prima formulă, obiect direct, în a doua, obiect indirect. Dar o astfel de situație nu se ivește totdeauna.

[6] Un adevărat accent intensiv sau afectiv.

şi alte exemple: *răzbunic*, care înseamnează 'străbunic' [1], dar, totodată, în condiţii determinate, întăreşte noţiunea 'bunic' (de pildă: *puţin îmi pasă de b u n i c u - s ă u şi de r ă z b u n i c u - s ă u;* un echivalent popular este ... *şi de mama lui bunicu-său*) [2]; *răzmamă*, care apare exclusiv în vorbirea afectivă: *nu mă tem nici de r ă z m a m a lui X.* [2] şi a fost creat după modelul lui *(răzbunică)* etc.

stră-: situaţia seamănă, în multe privinţe, cu cea descrisă la *răs-*. Asemănarea este şi de natură formală, întrucît *stră-* se poate combina, întocmai ca *răs-*, cu substantive, adjective, verbe, dar şi de natură semantică, deoarece acest prefix are aproximativ acelaşi înţeles (contribuie la întărirea noţiunii şi poate fi, deci, utilizat cu nuanţe stilistice mai mult ori mai puţin identice). TIKTIN, s. v. *stră-*, constată două funcţii: **1.** '(verstärkend) wie in *a străluci, strămoş* etc.'; **2.** '(hin)über-, durch-, wie in *a strămuta, a străbate* etc.'. Pentru discuţia noastră interesează mai ales prima funcţie, aceea de întărire a noţiunii. A doua poate fi luată în considerare numai la un verb ca *a străbate*, pus alături şi împreună cu *a bate: am b ă t u t ş i s t r ă b ă t u t toate drumurile*, unde mi se pare că însemnarea nu diferă aproape prin nimic de cea dată sub **1**, aşadar întocmai ca în cazul lui *răs-* (parcă am zice *am bătut şi răzbătut*, deci 'am bătut mereu', 'am bătut stăruitor, intens'). Exemple: *străbun(ic)* (şi femin. *străbun(ic)ă*), *strămoş (bunicul şi străbunicul, moşii şi strămoşii*, cf., de pildă, *nu vreau să aud de b u n i c u l, nici de s t r ă b u n i c u l* [3] *lui N.; a pomenit, fireşte, la tot pasul de m o ş i i ş i s t r ă m o ş i i familiei sale* etc. [4]). Dintre adjective, *vechi* se combină obişnuit cu acest prefix: *nenorocitul era îmbrăcat cu un palton s t r ă v e c h i* (poate şi împreună cu *vechi: ... un palton v e c h i s t r ă v e c h i*, deci fără *şi* între cele două epitete) [5]. Alte verbe, afară de cele pomenite, sînt *străfulgera, strălumina* şi *străvedea*, dintre care numai al doilea este atestat şi în limba veche, de aceea, probabil, poate avea valoarea stilistică a compuselor cu *stră-*. Tiktin citează din Cantemir un exemplu foarte potrivit pentru discuţia noastră: *Frumuseţile tale ziua l u m i n e a z ă, noaptea s t r ă l u m i n e a z ă* (sensul verbului compus este intensiv, aşa că s-ar putea spune şi *frumuseţile tale luminează şi strălumineză*) [6].

ultra-: acest prefix trebuie pus alături de *arhi-*, atît ca funcţie cît şi ca origine (tot neologism), ceea ce înseamnează că este oarecum sinonim cu el şi, deci, cu *răs-*, *stră-* ş. a. Datorită înrudirii semantice cu acestea, subiectele vorbitoare îl simt ca un echivalent al adverbelor care servesc la formarea superlativului absolut (*foarte, tare* etc.). Cf. tirada lui Caţavencu din *O scrisoare pierdută: Mi s-a făcut imputarea că sînt foarte, că sînt prea, că sînt u l t r a p r o g r e s i s t.* Nu cred că poate fi utilizat în condiţii asemănătoare cu cele descrise la prefixele precedente. Totuşi, chiar un exemplu ca acesta probează că putem vorbi de valoare stilistică, deşi ea izvorăşte din natura prefixului însuşi, indiferent

[1] Pentru sensul obiectiv, cf. *răs-strămoş* într-un citat ca acesta:... *la vînătoare, tot sufletul meu milos se duce şi-n locul lui vine sufletul r ă s - s t r ă m o ş i l o r noştri, că altfel n-am ce să zic...* (Br-V).

[2] Aceste formaţii « de moment » ilustrează admirabil cele spuse în nota 3 de la p. 189 Pentru *mamă*, v. mai sus, p. 169

[3] Cînd afectul e puternic, se recurge la o dublă compoziţie prefixală: *răsstrăbunic(ă)*, a cărei valoare stilistică e şi mai accentuată.

[4] De adăugat *strănepot*, femin. *strănepoată* (şi aici se poate alipi *răs-: răsstrănepot, răsstrănepoată*, cuvinte care există, dar au valoare semantică obiectivă; cred totuşi că nu-i imposibilă nici întrebuinţarea lor stilistică).

[5] Cf. şi *străluminos*, găsit de TIKTIN la Cantemir şi avînd însemnarea '(in hohem Grade) leuchtend, strahlend, glänzend', aşadar ca în majoritatea cazurilor de compunere cu acest prefix. Cf. mai departe *strălumina*.

[6] Un substantiv, recent, fiindcă-i decalcat după fr. *tréfonds*, este *străfund* (pentru citate, v. *Limba română actuală*, p. 209). Apare, bineînţeles, totdeauna singur, dar se poate combina foarte uşor cu *fund*, mai ales la plural *(fundurile şi străfundurile apei, ale pămîntului)*. Să se adauge, la lista verbelor, *luci-străluci* din următorul vers: *Şi poamele de-aur l u c e s c - s t r ă l u c e s c* (Mac I, p. 147).

de legătura sintactică, poate indiferent și de sensul temei. Să fie oare din cauza originii lui recente?[1].

§ 2. În altă categorie se cuvine să punem prefixe ca *des-* și *ne-*, care neagă înțelesul primitivului. Și aici constatăm apariția compusului alături de termenul simplu, cu efect stilistic oarecum asemănător. Trebuie separate totuși aceste două prefixe, fiindcă atît întrebuințarea cuvintelor formate cu ele, cît și valoarea lor stilistică diferă. Astfel numai *des-* poate fi comparat cu prefixele discutate mai sus, întrucît, deși cuvîntul compus neagă sensul celui simplu, punerea alături a unuia și a celuilalt are drept rezultat o întărire a noțiunii, întocmai ca la *para-*, *răs-* etc. Aici se întărește, propriu vorbind, nu noțiunea cuvîntului simplu, nici aceea a compusului, ci noțiunea aș zice generală, pe care o exprimă amîndouă, fiecare în felul lui.

Cîteva exemple vor arăta mai bine cum stau lucrurile. Formula cea mai frecventă, în vorbirea populară și familiară, dintre cele care interesează aici, este *face* și *desface*: despre un om puternic se spune că *face și desface (toate)*, adică ia toate hotărîrile necesare și le aduce, direct sau prin alții, la îndeplinire. În limbajul oamenilor culți, echivalentul intelectual (nu și stilistic, fiindcă-i lipsește valoarea afectivă) este *factotum*. Nu-i greu de văzut deosebirea mare, în favoarea formulei populare, dintre aceasta și cuvîntul cult, atît de pedant și de inexpresiv (cu toate că, în ce privește sensul obiectiv, nu i se poate obiecta nimic)[2]. O construcție similară este *ferecă și desferecă:* deoarece în februarie sînt, obișnuit, geruri mari, dar totodată se pregătește venirea primăverii (căci această lună reprezintă punctul culminant al iernii, deci și începutul declinului ei), lumea de la țară spune: *Făurar ferecă și desferecă toate* (el aduce frigul cel mai mare, care «ferecă» apele, le face să înghețe, de parcă ar fi legate cu fier, și tot el le desferecă, le dezgheață)[3].

De la astfel de formule s-a ajuns ușor la altele, perfect asemănătoare și ca construcție sintactică și ca valoare stilistică (intensificare a acțiunii în general sau a activității cuiva): *leagă și dezleagă* (despre vrăjitori, ghicitori ș. a.)[4]*; coase și descoase* (mai mult, dacă nu exclusiv, ironic, la adresa celor care nu mai isprăvesc un lucru, fiindcă strică ce-au făcut și de acea trebuie s-o ia mereu de la capăt; punctul de plecare a fost, desigur, activitatea croitorilor, precum și a oamenilor, mai ales a femeilor, care cos în casă diverse obiecte de îmbrăcăminte necesare familiei) etc.

După modelul acesta se pot combina nenumărate verbe care se găsesc unul față de altul în același raport ca cele de mai sus, precum *crește și descrește, umflă și dezumflă*, apoi, mai ales, compuse cu *în-* alături de cele cu *des-: încalecă și descalecă, încarcă și descarcă, încheie și descheie, închide și deschide, încuie și descuie, încurcă și descurcă, înfundă și desfundă, înnoadă și deznoadă, învață și dezvață* etc. și, în fine, compuse cu *a-* alături de corespunzătoarele lor cu *des-*, ca *acoperă și descoperă, amorțește și dezmorțește* etc.

Formulele acestea pot apărea și sub alte aspecte decît cele arătate. De ex.: *eu am încurcat lucrurile, eu am să le descurc; cine înnoadă trebuie să și deznoade*

[1] Sinonime cu *ultra-*, deci apte, cel puțin principial, de a fi întrebuințate în limbajul afectiv, sînt *hiper-* și *super-*. Cf. *Limba română actuală*, p. 196 și 210.

[2] Cf. Creangă: *Dănilă face, Dănilă trebuie să desfacă.*

[3] Formula aceasta s-a născut datorită unei etimologii populare. Din lat. *febr(u)arius* a ieșit rom. *făurar*, care, fiind omonim cu *făurar* 'fierar' (< *făuri*, provenit indirect din lat. *fabrum*), a fost simțit ca aparținînd la familia (morfologică și semantică) a acestuia (cf. și *faur* 'februarie', refăcut din *făurar*, în care subiectele vorbitoare au văzut un derivat cu *-ar* al presupusului primitiv *faur*).

[4] Bineînțeles, și despre alte ființe socotite atotputernice, grație unor calități neobișnuite. *Că puter nici era apostolii... a lega și dezlega* (dintr-un manuscris de la 1669, ap. TIKTIN, s. v. *dezlega*).

etc. Expresivitatea este mai mare totuşi, dacă cele două verbe se leagă prin *şi*, căci numai în chipul acesta se obţine intensificarea acţiunii. Nuanţa afectivă este, de obicei, ironia, dar ea nu există totdeauna, întrucît presupune o anumită stare psihologică. Interesează, în primul rînd, faptul că aceste construcţii sînt apte, prin ele înseşi, să exprime nemulţumirea subiectului vorbitor. De aceea apar des, cînd sîntem nemulţumiţi. În astfel de momente putem chiar c r e a, adică 'inventa' (faţă de starea reală a limbii) [1], verbe compuse cu *des- (dez-)*: — *A adormit aşa de repede? Lasă că-l d e z a d o r m eu!*; — *Zici că s-a îmbătat? Am să-l d e z b ă t eu!* etc.[2]. Aceste exemple se potrivesc cu cele de pînă aici prin punerea unui verb compus cu *des-* alături de verbul simplu corespunzător sau de unul format, de la aceeaşi temă, cu *în-*. Chiar dacă legătura lor diferă, efectul stilistic nu poate fi tăgăduit. El rezultă din opoziţia care se naşte între două verbe cu înţelesuri atît de deosebite. Dealtminteri cred că este posibilă combinarea unor asemenea creaţii momentane cu verbele simple, de la care se formează, chiar numai prin alăturare, cu *şi* între ele.

Toate exemplele date sînt verbe, fiindcă *des-* este un prefix exclusiv verbal. Cînd îl întîlnim şi la alte cuvinte, avem a face cu derivate de la verbele corespunzătoare. Acesta-i cazul lui *dezvăţ*, care apare alături de opusul lui, *învăţ*, în formula *(tot) învăţul are şi dezvăţ*, consacrată prin tradiţie şi devenită o adevărată maximă, cu valoare expresivă precisă, datorită iarăşi punerii alături şi în contrast a celor două substantive care arată noţiuni contradictorii [3].

În ce priveşte pe *ne-*, constatăm un fenomen foarte interesant din punctul de vedere al formării cuvintelor. Acest prefix se adaugă la substantive şi adjective, spre a nega noţiunea exprimată de ele. Deşi, în general, subiectele vorbitoare au conştiinţa compunerii, sensul cuvîntului format cu *ne-* diferă de al celui simplu nu numai enorm, ci şi altfel decît am aştepta de la valoarea curentă a acestui prefix. Cîteodată deosebirea este atît de mare, încît nu mai vedem în ele cuvinte care aparţin la aceeaşi familie, de ex. *voie şi nevoie, bun şi nebun, tot şi netot* etc. [4]. În consecinţă, numeroase formaţii cu *ne-* pot fi descompuse în prefix şi temă, recăpătîndu-şi astfel însemnarea originară, care este negarea noţiunii exprimate de cuvîntul simplu. A c e a s t ă operaţie dă naştere fenomenului stilistic privitor la *ne-*: după primitiv urmează imediat, fără nici o particulă de legătură, compusul, de fapt tot primitivul, căruia i se pune înainte *ne-*, aşa că ele nu alcătuiesc împreună o unitate lexicală propriu-zisă, mai ales că prefixul (care, ca funcţie este, în realitate, o negaţie, echivalentă cu *nu*) [5] primeşte un accent, tot aşa de puternic ca al substantivului negat. Vorbirea familiară şi cea populară utilizează foarte des acest procedeu stilistic în momente de nemulţumire, de hotărîre energică, de ameninţare etc. De pildă: — *Mi-am cerut voie, domnule director, cînd am ieşit în oraş.* — *Voie, n e - v o i e, puţin îmi pasă; vei fi pedepsit*; — *Romanul este foarte bun, încît degeaba îl critici.* — *Bun, n e - b u n, mie nu-mi place* [6]; — *Am făcut tot ce mi-aţi cerut.* — *T o t, n e - t o t, vei fi concediat.*

Se poate spune că orice substantiv şi orice adjectiv sînt apte, teoretic cel puţin, de a fi întrebuinţate potrivit schemei de mai sus, în momente psihologice similare şi cu ace-

[1] Cf. cele spuse în nota 3 de la p. 189

[2] Iată un exemplu elocvent la Creangă (foarte răspîndit, dealtfel, în vorbirea populară moldovenească): *În care cămeşă s - a m i n i e t, într-aceea s - a d e z m i n i é.*

[3] Cf.: *Ce fac şi eu... Î n v ă ţ u l are şi d e z v ă ţ, nu ştii dumneata?* (Caragiale).

[4] Vreau să spun că înţelesul cuvîntului format cu *ne-* nu mai este simţit ca negînd pe acela al temei (şi nici ca înrudit cu al acesteia). Astfel *(om) nebun* n u însemnează' (om) rău', adică 'om care nu-i bun' etc.

[5] Sau cu *non-* de la cuvinte de felul lui *non-existenţă, non-valoare* etc.

[6] Cf. şi *B u n ă, n e - b u n ă, na-ţi carul şi dă-mi-o* (Creangă); *v o i e, n e - v o i e, auzi?* (Caragiale)

eași valoare stilistică [1]. Din limba vorbită procedeul a trecut în cea scrisă, unde-l găsim cît se poate de des: *B e a t, n e - b e a t, te-am văzut la hotel cu filfizonul* (VR, iulie-aug. 1935, p. 5); *Nu-l mai puteam avea de tată ... T a t ă, n e - t a t ă, ai înveninat pe un om* (TIKTIN, s. v. *ne-*); *Moartea n-alege. T î n ă r, n e - t î n ă r, moartea ia (Ibidem).* În *privința onorariului să știi că e sfînt: n e v a s t ă, n e - n e v a s t ă, nu importă* (Celarianu, *Polca*, p. 234).

Dar nu numai adjectivele și substantivele pot fi utilizate în chipul acesta. Orice cuvînt, indiferent de specie, se pretează la procedeul stilistic în discuție. Iată exemple: — *Da cine sînteți voi? — C i n e, n e - c i n e, nu te lăsăm* (Îns, III, 5, p. 203); *Care cangrenă? C a r e, n e - c a r e, cangrena* (CL, 22 aug. 1936, p. 7); — *... de ce să nu mergem și noi? — D e c e, d e n e - c e, nu voi să merg* (Caragiale); *D i n c e, d i n n e - c e, știu că am dat ochii cu moartea* (Br-V); — *Amin, bleștesc eu ... — A m i n, n e - a m i n, ștergeți-vă pe bot despre purcei* (Creangă); — *Mersi, intonă corul ipocritelor — M e r s i, n e - m e r s i, asta este* (1907 II, p. 108); — *Cum asta, domnule? — C u m, n e - c u m, ascultă ...* (TIKTIN); *Ce d a r și n e - d a r, frățioare!* (CSt VI, p. 123: e vorba de conjuncția *dar*) etc. [2]. *Ai înțeles numaidecît că d e u n d e, d e n e - u n d e, el a venit pentru totdeauna.* (AL, 15 ian. 1933, p. 1, col. 1); *M o a r e, n e - m o a r e, ce-mi pasă mie?* (Din auzite). (Cf. și următorul citat (din Arghezi): *Dar nici unul* [dintre armăsari] *nu era d e l e m n. Caii d e n e - l e m n suferă de nemărginire individuală.* (AL, 31 ian. 1932, p. 3, col. 4), cu cele două substantive, în opoziție, separate sintactic.

Și numele proprii sînt supuse, în condiții asemănătoare, acestui tratament stilistic. De pildă: *... doar n-oi fi dat examenul pe vremea lui Caragea ... — C a r a g e a, N e - C a r a g e a, la poliție nu era școală, domnule ...!* (Al, 30 aug. 1931, p. 3, col. 3); — *Ce M a t e i dragă, ce N e - M a t e i, eu nu mă bat, și pace!* (*Ibidem*, 27 dec. 1931, p. 6, col. 1).

Există și cazuri speciale, foarte interesante, tocmai pentru că arată cît de răspîndită este această formulă. Astfel *ne-* poate sta și înaintea unei construcții sintactice: *În biserică, n e - ' n b i s e r i c ă* (CO, p III, p. 88, citat din Eminescu). Altă dată apare un compus oarecare cu *ne-*, indiferent dacă a fost sau nu deja amintit, urmat de *nimic*, iar acesta precedat de *ne-*: *Cine vine la noi — și vin mulți, n e c h e m a ț i, n e n i m i c* (TIKTIN), adică: 'vin o mulțime de oameni, care nu sînt nici chemați, nici altfel (= nici invitați, nici aduși de prietenii noștri etc.)'. Un adevărat ... cumul de negații reprezintă această formulă, atît de frecventă în limba vorbită.

§ 3. O ultimă grupă de fenomene stilistice în legătură cu prefixele este următoarea. Numeroase cuvinte compuse posedă forme duble: cu și fără prefix. Una dintre ele se bucură de o circulație mai largă, iar cealaltă, grație tocmai rarității ei, este mai expresivă și poate avea, deci, valoare stilistică. Așadar, teoretic, și forma prefixată și cea neprefixată sînt apte de a fi utilizate stilistic, ceea ce însemnează că nuanța afectivă nu vine numaidecît de la prefix, deși, atunci cînd există, el poate contribui la crearea sau creșterea expresivității. Intră în această categorie *în-, o-, s- (z-)*.

[1] Indiferent dacă există ori nu compusele corespunzătoare cu *ne-*. Am făcut discuția pe baza cazurilor în care avem formații cu *ne-* alături de primitivele lor, pentru a arăta cum s-a putut ajunge de la valoarea obiectivă a prefixului la cea stilistică (sau, altfel spus, cum a fost posibilă transformarea unui prefix privativ într-o pură negație).

[2] Cf. și exemple în care cuvîntul simplu, menționat mai înainte, nu se repetă: *un n e - c i n e v a, un oarecare Mircea* (în revista „Eminescu", 1941, p. 16). De adăugat *n e - a r t ă a cuvîntului (Ibidem*, p. 6, n. 6: autorul vorbește de *Arta cuvîntului la Eminescu* a lui D. Caracostea).

Cu privire la *în-* este de observat că-l întîlnim la o mare mulţime de compuse (verbale, în primul rînd, apoi substantivale, adjectivale etc., care, de obicei, sînt formate de la verbele corespunzătoare). Din această cauză, şi posibilitatea de a fi lăsat la o parte se iveşte la acest prefix mult mai des decît la altele. În marea majoritate a cazurilor nu constatăm nici o deosebire semantică între varianta prefixată şi cea neprefixată. De multe ori o asemenea deosebire există totuşi. Pe noi ne interesează numai prima ipoteză: cele două forme să aibă exact acelaşi înţeles, şi una să conţină, eventual, o nuanţă stilistică pe care să n-o găsim la cealaltă. Cred că aproape totdeauna varianta fără prefix este mai expresivă, şi aceasta, pentru că legătura etimologică dintre temă şi cuvîntul de la baza ei este mai clară decît la varianta cu prefix. Să se compare *îmbîrligat — bîrligat îmboldi — boldi, îmbrînci — brînci, împodobi — podobi, împuşca — puşca, încîrjoiat — cîrjoiat, încîrligat — cîrligat, încinge — cinge, îndemna — demna, înjumătăţi — jumătăţi, înjunghia — junghia, înmărmuri — mărmuri, întocmi — tocmi*[1], *învălmăşi — vălmăşi*[2], *învrăjbi — vrăjbi, înzdrăveni — zdrăveni* etc.

Unele dintre exemplele acestea nu posedă o temă reală pentru conştiinţa subiectului vorbitor. Vreau să spun că legătura etimologică de care pomeneam nu se poate face, fiindcă cuvîntul simplu, de la care s-a format cel compus, n-are existenţă în limba noastră. Aşa stau lucrurile cu *îmbîrligat, încinge, îndemna, întocmi, învălmăşi.* Şi totuşi ele sînt deopotrivă de expresive ca şi celelalte. Explicaţiile care se pot da diferă de la un caz la altul. O explicaţie generală, dar nu tocmai convingătoare, ar fi analogia cu compusele de la teme cunoscute: conştiinţa sau impresia că formele fără *în-* de la *îmboldi, încîrligat* etc. au o expresivitate mai mare face ca şi variantele fără prefix ale compuselor cu teme necunoscute să fie simţite la fel. Intervin însă, pentru fiecare dintre ele, diverşi factori care contribuie la crearea valorii stilistice a formelor neprefixate. Astfel unele au caracter dialectal, deci 'anormal' (în raport cu limba comună), altele sînt arhaice, prin urmare tot 'neregulate' din punctul de vedere al vorbirii actuale. Şi aspectul regional şi cel arhaic pot da naştere nuanţei stilistice, graţie împrejurării că formele respective sînt mai rar utilizate decît celelalte (iar acestea, din cauza mai desei lor întrebuinţări, par şterse, banale). Dialectale sînt *boldi, brînci, puşca* etc., arhaice *cinge, podobi* etc. Cînd ambele forme sînt comune şi actuale, aşadar lipsite (pentru conştiinţa subiectului vorbitor) de caracter dialectal sau arhaic, cea mai rară, adică mai puţin răspîndită, poate avea valoare stilistică prin însuşi acest fapt[3]. Pentru alte detalii, v. IORGU IORDÀN, *Compuse româneşti cu* **în-** („Buletinul Philippide" III, p. 57 urm.).

Prefixul *o-* se întîlneşte la foarte puţine compuse. Dealtfel toate sînt împrumuturi (slave), aşa că, chiar cînd, ca în cazurile care ne interesează aici, de la unul şi acelaşi cuvînt avem o formă cu *o-* şi alta fără *o-*, nu simţim în acest adaos un prefix: *ocîrmui* (cu derivatele *ocîrmuitor, ocîrmuire), osfinţit* (cf., mai ales, formula consacrată în titluri bisericeşti *preaosfinţitul...*), *oscîrbi, osfeştanie.* Toate posedă şi variante fără *o-*, mult mai des (poate singurele) întrebuinţate astăzi. La primele două, formele cu *o-* au caracter arhaic şi de aceea pot căpăta o anumită semnificaţie, ca orice element lingvistic aparţinînd unei epoci trecute. Valoarea lor stilistică este, cred, căutată, adică produsul voinţei subiectului vorbitor, aşa că intră mai mult în domeniul stilisticii estetice. Chiar *os-*

[1] Forma neprefixată are obişnuit sensul de 'a angaja (un om de serviciu), a comanda (haine, ghete etc.)'. Dar nu la acest sens mă gîndesc eu aici.

[2] Tot aşa cuvintele aparţinînd acestei familii (*vălmăşag* etc). Observaţia este valabilă pentru toate exemplele care au o familie de cuvinte.

[3] Deoarece 'raritatea' este în funcţie de impresie personală, urmează că pentru unii români poate părea mai rară forma cu prefix, pentru alţii, cea fără prefix, după situaţia din vorbirea cu care sînt deprinşi prin proprie experienţă, precum şi sub influenţa lecturilor, studiilor etc.

finți din limbajul bisericesc actual își datorește, în bună parte, întrebuințarea lui, destul de frecventă, tot h o t ă r î r i i unui grup de oameni (membrii clerului) de a se conforma tradiției. Nu este exclus totuși ca, în anumite condiții, ambele cuvinte să capete o nuanță stilistică de felul celei care ne preocupă pe noi [1]. Cu *osfinți* trebuie pus alături *osfeștanie*, și el termen religios. Singura deosebire dintre ele constă în apariția mult mai rară a acestuia din urmă, nu numai în limba comună (despre care nu sînt sigur însă că-l cunoaște), ci și în cea bisericească. Cît privește pe *oscîrbi*, TIKTIN, s. v. *scîrbi*, îl găsește atestat numai în textele veacurilor XVI și XVII, unde prezența lui se datorește, fără îndoială, influenței originalelor slave, pe care românii le traduceau în limba lor maternă sau le foloseau la serviciul divin. Dealtfel și varianta *scîrbi*, singura cunoscută astăzi, are origine tot slavă (în realitate este vorba de u n cuvînt cu două aspecte).

Cel mai interesant din punct de vedere stilistic este prefixul *s-*, pe care-l întîlnim, obișnuit, la verbe și la substantive. Unele formații sînt onomatopeice. La acestea varianta prefixată este mai expresivă, din cauză că *s-* (*z-*) contribuie la intensificarea senzației acustice: zgomotul imitat de cuvîntul onomatopeic pare mai amplu, mai plin de rezonanță, grație prezenței unui sunet în plus, care-i și spirantă, adică 'durativ'. Să se compare *zdrăngăni* și varianta lui, *drăngăni*. Alături de acest cuvînt, care este sigur onomatopeic, putem pune pe *zgrepțăna* (față de *grepțăna*), *zvîrcoli* (— *vîrcoli*), *zvîrlugă* (— *vîrlugă*), cu etimologie mai mult ori mai puțin neclară și despre care sîntem îndreptățiți să afirmăm că, indiferent de origine, au un caracter imitativ foarte precis. Acest caracter este mai vizibil la formele cu *z-* decît la celelalte, chiar dacă nu-i vorba de imitarea unui zgomot propriu-zis.

De la cazuri ca acestea s-a creat un fel de obișnuință fonetică, potrivit căreia chiar la cuvinte neimitative varianta cu prefix pare mai expresivă și de aceea-i preferată, cînd simțim nevoia unor termeni avînd această calitate. De pildă: *zbiciui* alături de *biciui*, *zdreanță* — *treanță*, *zgîrbaci* — *gîrbaci*, *zglăvoacă* — *glăvoacă*, *zvîntură* — *vîntură*. Observăm că și aceste cuvinte au caracter imitativ, ceea ce se datorește, cred, simbolismului fonetic, la producerea căruia un rol important joacă *z-* (combinat, firește, cu sunetele imediat următoare, toate consoane). Prezența prefixului, oricare i-ar fi aspectul fonetic, face ca termenul să fie mai expresiv, deci să aibă valoare stilistică, indiferent dacă forma prefixată se bucură de o răspîndire mult mai largă (de ex. *scărmăna* în comparație cu *cărmăna*, existent prin Transilvania).

Conștiința că *s-* (*z-*) mărește expresivitatea provoacă uneori apariția acestui prefix fără nici o justificare etimologică. Așa stau lucrurile cu *smăcina*, variantă a lui *măcina*: prezența lui *s-* ajută la intensificarea acțiunii (măcinatul, adică s f ă r î m a r e a grăunțelor, pare că-i mai intens, că se produce cu mai mare energie și eficacitate). Aceeași situație are *sfărîma* față de *fărîma*, de care diferă întocmai ca *smăcina* de *măcina*. Aceste verbe merg împreună și din punctul de vedere al sensului propriu-zis: ele sînt aproape sinonime, în orice caz foarte înrudite ca valoare semantică. Așa se explică existența, la amîndouă, a formelor cu *s-* [2].

Și mai elocvent pledează în sprijinul afirmațiilor mele faptul că la cuvinte compuse cu *iz-* se poate naște, prin dispariția lui *i-*, o variantă cu *z-*, care este mai expresivă decît cealaltă (sau este expresivă, pe cînd cealaltă nu). De pildă *zbucni*, rezultat din *izbucni*. Și se înțelege pentru ce. Forma întreaga începe cu o vocală, sunet la pronunțarea că-

[1] *Ocîrmui* are, în limba veche, și varianta *otcîrmui*, care trebuie să fie cea originară (cf. TIKTIN s. v. *ocîrmui*).

[2] Iată și cîteva exemple găsite la Creangă: *... s m î r ț o a g e l e lui de cai erau vlăguiți din caleafară; Vede-un băiet, ce se s c ă ț ă r a pe stîlpul porții, de teama cînilor; ... ca să-ți s m o m e a s c ă pe nevasta d-tale și să ți-o aducă acolo.* Cf. și *Apoi z b ă t u r ă cu amnarele în cremene* (IA, p. 172—173).

ruia organele articulatorii stau departe unele de altele, şi de aceea nu se produce nici un zgomot. Dimpotrivă, varianta fără *i-* are drept sunet iniţial pe *z-*, spirantă sau fricativă, care se articulează cu organele foarte apropiate, aşa că aerul, ieşind din gură, produce un zgomot prelungit. La aceste cuvinte, care se află cam în aceeaşi situaţie, deosebirea dintre cele două variante e mai puţin clară, probabil din cauza înţelesului. Astfel *Dicţ. Acad.* înregistrează pe *izbici* alături de *zbici* (cu etimologie, după TIKTIN, s. v. *zbici*, necunoscută, totuşi putem fi aproape siguri că forma originară este cea cu *iz-*, căci cuvîntul pare a fi slav), *zgoni* al. de *izgoni* şi *zgorît* al. de *izgorît* (despre cereale, făină etc., cînd se «aprind», din cauza căldurii) [1].

[1] Un studiu asupra prefixului italienesc *s-*, interesant însă şi pentru limba noastră, a publicat G. DEVOTO, în *Mélanges de linguistique offerts à Charles Bally*, Genève 1939, p. 263 urm.

CAPITOLUL X
COMPUSE

Pentru a termina discuţia faptelor stilistice aparţinînd la domeniul formării cuvintelor [1], rămîne să mă ocup de c u v i n t e l e c o m p u s e. Este vorba de 'compuneri' propriu-zise, cărora toţi specialiştii, fără deosebire, le spun astfel: creaţii lingvistice la alcătuirea cărora participă două sau mai multe cuvinte, nu un cuvînt şi un prefix, ca la cele studiate în capitolul precedent. După cum derivatele şi formaţiile prefixate n-au toate, nici totdeauna, valoare stilistică, la fel cuvintele compuse nu pot fi cercetate decît parţial din acest punct de vedere, fiindcă numai unele, probabil cele mai puţine, circulă în vorbirea cu adevărat afectivă.

§ 1. O categorie de compuse a căror semnificaţie stilistică este neîndoielnică o alcătuiesc cuvintele formate dintr-un v e r b şi un s u b s t a n t i v: *pierde-vară, tîrîie-brîu, gură-cască, papă-lapte* etc. La toate apare foarte lămurit nuanţa afectivă de nemulţumire, dispreţ, batjocură, satiră. Aşa se explică de ce sînt ori pot fi simţite ca nume proprii. Sigur este că unele există cel puţin ca porecle. Echivalentele lor obişnuite sînt adjectivele sau, cu termenul utilizat în stilistica estetică, epitetele. (În fond, am afirmat acelaşi lucru, cînd le-am socotit drept porecle. (Căci ele caracterizează într-adevăr un individ prin ce are el mai specific, mai propriu. Urmarea acestei situaţii este că astfel de cuvinte compuse merg, din punct de vedere gramatical, cu adjectivele, în sensul că pot avea grade de comparaţie: *X. este m a i t î r î i e - b r î u decît Y.; A. e g r o z a v d e p a p ă - l a p t e* etc. Afară de asta, ele apar în propoziţii exclamative (iarăşi la fel cu epitetele de toate speciile): *Ce mai p i e r d e - v a r ă e şi cutare!; Încă n-am văzut u n g u r ă - c a s c ă mai cumplit decît N.!* etc.

Expresivitatea şi valoarea afectivă a acestor formaţii vin, evident, de la îmbinarea celor două elemente alcătuitoare. Este drept că şi fiecare dintre ele are, luat aparte, un înţeles care se pretează la nuanţe stilistice. Lucrul e clar mai ales pentru *tîrîie-brîu, gură-cască, papă-lapte*, ale căror verbe sînt oarecum prin ele înseşi expresive (cf. în special ultimul, unde figurează un verb întrebuinţat, obişnuit, despre copii şi numai în glumă despre oameni mai în vîrstă). Dar singure, nici verbul, nici substantivul n-ar putea produce impresia pe care o produc împreună. Urmează că principalul izvor al valorii lor afective este combinarea elementelor constitutive, ceea ce, spus altfel, însemnează că avem, în fond, un fapt sintactic (aşa cum sînt toate acelea la care intervine gruparea a două ori mai multe cuvinte potrivit normelor gramaticale). Mai mult decît atîta. Formaţiile acestea sînt, la origine,

[1] Cu privire la prefixe ar fi şi alte lucruri de relevat, cum nici nu se poate altfel. În special merită atenţie unele neologisme, afară de cele discutate aici, de pildă *ex-*, apoi, şi mai ales, lupta dintre prefixele asemănătoare (ca sunete şi ca sens) în vorbirea oamenilor inculţi: *dezvorţa* (Caragiale) pentru *divorţa, subţine* în loc de *susţine* etc. Umoriştii utilizează stilistic asemenea cazuri. Cîteva indicaţii se pot găsi în *Limba română actuală*, p. 195—196 şi 210.

propoziții adevărate, alcătuite dintr-un predicat verbal însoțit de un obiect direct. Nimeni însă nu le mai simte astfel, dovadă asimilarea lor cu poreclele și cu adjectivele.

Profit de prilej, spre a discuta o chestiune strict gramaticală, dar nu complet străină de preocupările noastre. Trebuie precizat mai întîi că și alte idiomuri romanice cunosc formații analoge. De aceea s-a pus de mult întrebarea, dacă verbul din *pierde-vară* etc. și din construcțiile similare ale limbilor „surori" stă la indicativ (pers. III) sau la imperativ (pers. II). Sentimentul românilor (probabil și al francezilor, italienilor etc.) este că au a face cu indicativul. Totuși lingviștii au susținut și dovedit că-i vorba de imperativ. Bazat pe cercetările predecesorilor, W. MEYER-LÜBKE, *Gramm. der. roman. Sprachen* II, p. 580 urm. afirmă că hotărîtoare (în favoarea imperativului) este n u forma verbului, identică la ambele moduri, ci evoluția istorică a formulei, care dovedește că înțelesul nu poate fi decît imperativ. Astfel de cuvinte compuse se găsesc, pentru Franța și Italia, încă din sec. al IX-lea, în documentele latinești, mai întîi ca nume de locuri și porecle: *terra de Cantalupis, casalis in Tenegaudia* etc. Cu vremea ele se înmulțesc, și ajung să se combine, în chipul acesta, tot felul de substantive, de asemenea se extinde formația dincolo de cadrul ei inițial, căci încep să apară și nume de agent (lat. *curator febrium* este tradus, în sec. al XI-lea, prin fr. *curefievre*), apoi diverse alte categorii substantivale. În același timp s-a produs și o modificare semantică: locul persoanei care săvîrșea acțiunea exprimată de verb l-a luat obiectul, fenomen care se întîlnește și la derivarea cu sufixe, numai că în cazul de față proporțiile lui sînt mult mai mari. Și aceasta, din cauză că verbul n-a mai fost simțit ca imperativ, ci ca o simplă temă verbală: pentru conștiința subiectelor vorbitoare el arată numai acțiunea, fără nici o referință de natură modală, temporală etc.

În sprijinul acestei explicații se poate aduce și un argument morfologic. În graiurile franco-provensale din cantonul elvețian Valais, forma pers. II sing. a imperativului se deosebește de pers. III sing. a indicativului (prima sună *tsanta* < lat. *canta*, a doua *tsantè* < lat. *cantat*), și în formațiile de care ne ocupăm aici apare forma cu *-a*, adică imperativul [1].

Deoarece m-am oprit la partea gramaticală a problemei trebuie remarcat că atît la noi, cît și în celelalte limbi romanice, substantivul care determină verbul este nearticulat: *papă-lapte, pierde-vară* etc. (nu *papă-laptele, pierde-vara* etc., cum ar fi, poate, mai logic, cel puțin în unele cazuri). Cred că punctul de plecare pentru apariția formei fără articol este de căutat în exemple de felul lui *papă-lapte*, unde substantivul exprimă o noțiune materială și colectivă, adică o noțiune al cărei nume se pretează la o asemenea întrebuințare: lipsa articolului îi dă un caracter nelămurit, care corespunde nevoilor și intențiilor subiectului vorbitor. *Papă-lapte* indică pe cineva care mănîncă l a p t e, nu alte lucruri, laptele ca atare (indiferent de felul lui, de cantitate etc.), nu un anumit lapte, cunoscut de mai înainte. De la exemple ca acesta uzul s-a răspîndit la toate celelalte, unde foarte des avem impresia că ar trebui să stea forma articulată a substantivului. Să se compare, de ex., *tîrîie-brîu*, la care nu poate fi vorba de tîrît un brîu oarecare, ci numai brîul individului în discuție. Tot așa *pierde-vară* ne trimite la un om care-și pierde, lenevind, vara lui sau o anumită vară, deși aici lipsa articolului pare mai puțin curioasă, căci *vară* are mai degrabă înțelesul de 'timp, vreme', adică de 'timp bun pentru muncă', decît pe acela obișnuit de 'anotimp'.

[1] În același sens pledează și constatările făcute în capit. V, § 8, unde am studiat înlocuirea indicativului prin imperativ. Dacă astfel de formații sînt așa de expresive (v. mai încolo), faptul se datorește (adică s-a datorit, la început, cînd conștiința despre forma imperativă a verbului era încă vie), cu siguranță, și dramatismului acestui ultim mod, așa cum l-am descris la locul amintit. Nu-i greu să ne imaginăm apariția pers. II a imperativului în cursul povestirii, începută și continuată o bucată de vreme cu verbul la pers. III a indicativului: '... se ia mînios după dînsul, și strîmbă (tu!) lemne, sfarmă piatră, pînă ce-și potolește mînia'. Cf. și următorul pasaj din Creangă (citat deja la p. 145...): *Și astăzi împușcă-i porcii; mîne vacile și boii; ... în altă zi ie-i oile dinapoi cu grămada și du-le la curte ...*

Unele compuse din această categorie n-au nuanţa ironică sau batjocoritoare pe care o constatăm, la cele deja pomenite. Acesta-i cazul numelui unor personaje legendare ca *Sfarmă-piatră*, *Strîmbă-lemne* etc. Dacă valoarea pur afectivă le lipseşte, ele posedă totuşi o mare expresivitate, datorită, între altele, faptului că sînt produsul combinării a două cuvinte dintre care cel puţin unul este sau poate fi expresiv prin conţinutul lui semantic. Dealtminteri, chiar în ipoteza că situaţia s-ar prezenta diferit, asemenea formaţii încă ar avea expresivitate, fiindcă, pe baza compuselor la care unul dintre elementele alcătuitoare, eventual amîndouă sînt expresive, s-a creat o obişnuinţă a conştiinţei noastre lingvistice cu acest mijloc de 'compunere': procedeul însuşi a devenit expresiv, indiferent aproape de cuvintele care se combină. Dar mai este ceva. Toate compusele de felul celor menţionate trezesc imagini, adesea foarte vii, în mintea noastră: acţiunea exprimată de verb se transmite asupra unui obiect concret sau cel puţin cunoscut, aşa că ne putem reprezenta, fără vreo sforţare deosebită, situaţia reală, aş putea spune scena menită să înfăţişeze personajul respectiv. A i c i trebuie căutat, în primul rînd, izvorul marii expresivităţi a acestor formaţii.

Am afirmat că *tîrîie-brîu*, *pierde-vară* şi alte compuse asemănătoare fac impresia unor nume de persoană, mai exact a unor porecle, căci ele caracterizează un individ prin trăsătura lui psihologică, eventual fizică, predominantă şi totodată conţin o nuanţă satirică foarte precisă. Antroponimia noastră este bogată în numiri de soiul acesta, care, prin natura lor, ocupă un loc mijlociu între *tîrîie-brîu* etc., simţite ca epitete propriu-zise, deci mai degrabă nume apelative, şi *Strîmbă-lemne* etc., adevărate nume proprii (indiferent dacă posesorii lor sînt fiinţe reale sau nu). De ex. *Beli-vacă* (< *beli*), *Frige-vacă*, *Linge-blide*, *Rade-oală* etc., toate porecle, la origine, dar ca atîtea altele, devenite, cu vremea, patronimice [1].

Ar mai fi ceva de spus despre ordinea în care stau unul faţă de altul elementele alcătuitoare ale acestor formaţii. Aproape toate au verbul urmat de substantiv. Aşadar topica obişnuită, adică obiectivă, a limbii noastre, potrivit căreia elementul cunoscut ('determinatul') precedă pe cel nou, necunoscut ('determinantul' sau 'determinativul'). Printre exemplele invocate mai sus numai unul se abate de la această normă, *gură-cască*, al cărui obiect stă înaintea verbului. Singura explicaţie pe care o pot da este că avem a face cu o topică stilistică: substantivul a fost simţit de subiectele vorbitoare ca mai important decît verbul, şi de aceea s-a produs inversiunea. Va fi intervenit şi grija de a înlătura orice neînţelegere din partea ascultătorului, prin enunţarea, încă de la început, a noţiunii care serveşte de obiect acţiunii verbului. Cu topica gramaticală, o confuzie este posibilă şi în alt sens. Fiind un imperativ sau, cel puţin, identic cu imperativul, *cască* ar putea fi simţit ca adresat partenerului, chiar dacă forma nearticulată a substantivului următor pare a înlătura imediat primejdia oricărei greşeli de interpretare. Să se compare şi *noapte bună* faţă de *bună dimineaţa*, *bună ziua* şi *bună seara* [2].

În vorbirea familiară circulă şi alte formaţii de acest soi. Astfel la Buzău se zice *papă-tot* despre cineva care mănîncă mult. Nu pot preciza dacă circulaţia ei este generală sau limitată la anumite cercuri. Se caracterizează prin lipsa intenţiei satirice propriu-zise. În schimb, are o nuanţă ironică, amestecată cu simpatie faţă de cel căruia îi este

[1] Multe au în prima lor parte un verb care arată anumite funcţii organice. Nu le pot cita aici, şi-i păcat, căci sînt expresive în cel mai înalt grad şi ar ajuta mai mult decît altele la înţelegerea lucrurilor. În legătură cu *Rade-oală* mi-amintesc de explicaţia pe care am auzit-o la Pomîrla (în fostul judeţ Dorohoi) privin originea n. pers. *Rădulescu*. Conlocutorul meu spunea că pe consăteanul său numit astfel îl chema,dla început, *Rade-oală!* (Nu interesează veracitatea explicaţiei, ci existenţa ei.)

[2] Se spune, mai rar însă, şi *cască-gură*, probabil sub influenţa celorlalte compuse, la care verbul stă înaintea substantivului.

adresată. Mai ales copiilor li se spune așa de către părinți și alți membri ai familiei. Adulții capătă acest epitet numai cînd sînt tratați drept copii.

Cu *pierde-vară* etc. merg, din punctul de vedere al formației și al valorii stilistice, *tîrîie-vătrai* 'polițist' (Thur, p. 137) [1], *vîntură-lume, vîntură-țară, zgîrie-brînză*. Ultimul este extrem de răspîndit în vorbirea moldovenească. L-am citat deja, cu alt prilej, din Creangă, la care mai găsim, afară de *vîntură-țară*, pe *lă-mă, mamă (Ș-apoi măritată de curînd după un văduoi bătrîn ș-un «l ă - m ă, m a m ă» ...)*, deosebit, în multe privințe, de celelalte dar interesant prin aspectul imperativ neîndoielnic al verbului. Acest compus arată bine cum pot lua naștere sintagme de felul celor aici în discuție: povestitorul se transpune în situația exterioară și psihologică a «eroului» și, drept urmare, își însușește modul de a vorbi al acestuia (cu verbul la imperativ). Se poate adăuga și *fluieră-vînt*, iarăși frecvent în vorbirea familiară și populară. Din capul locului, această izolare trebuie să fi sunat *fluieră-n vînt*, cel puțin așa cer semantica și sintaxa ('om care nu face nimic și, care să nu stea ... chiar degeaba, fluieră în vînt, adică în aer'). Aspectul ei actual s-a născut sub influența compuselor menționate mai sus, ceea ce s-a putut întîmpla cu atît mai ușor, cu cît pronunțarea lui *n'* se reduce, de fapt, la nazalizarea lui *-ă* precedent (iar deosebirea dintre un *ă* nenazal și unul nazal este ca și inexistentă, în vorbirea mai puțin îngrijită, cum sînt, obișnuit, cea familiară și cea populară).

§ 2. Limba noastră cunoaște și alte forme de compunere, care prezintă interes stilistic. Avem, mai întîi, cuvinte compuse la constituirea cărora participă tot un v e r b, dar urmat de un p r o n u m e, de pildă *te miri ce*. Deși elementele alcătuitoare ale unei astfel de construcții par a fi percepute fiecare aparte (această impresie se datorește, într-o largă măsură, și faptului că în scris nu punem nici măcar liniuța de despărțire între ele), este sigur că pentru conștiința subiectului vorbitor ele constituie o u n i t a t e (semantică); de aceea trebuie să considerăm pe *te miri ce* ca un cuvînt compus [2]. Expresivitatea acestei formule este indiscutabilă, căci înțelesul ei ('foarte puțin') se pretează la întrebuințări stilistice: cînd obținem, ceva într-o cantitate mai mică decît dorim, sîntem nemulțumiți și din această cauză exagerăm în minus, pînă la ultima limită, aprecierea noastră. În astfel de împrejurări *te miri ce* este adesea urmat de *și mai nimic*, menit să-l întărească tautologic. De pildă: *Eu aveam nevoie de-o mulțime de bani și el mi-a împrumutat t e m i r i c e ș i m a i n i m i c*, adică 'mi-a împrumutat o sumă atît de mică, încît (trebuie să) te miri de ea, fiind aproape egală cu zero' (*mai* dinaintea lui *nimic* însemnează 'aproape, cam') [3].

Se pot combina și d o u ă s u b s t a n t i v e, spre a da naștere unui cuvînt compus: *Statu-palmă, Barba-cot*, nume de personaje fantastice din poveștile noastre (cf. mai sus *Sfărîmă-piatră, Strîmbă-lemne*). Ultimul sună, cred, mai des *Barbă-cot*, cu forma nearticulată a primului substantiv. Din capul locului trebuie să se fi spus însă *Barba-cot* (A. P ILIPPIDE, *Principii de istoria limbii*, p. 96 îl citează numai sub acest aspect). Dovadă, celălalt exemplu, construit exact în același mod și unde primul substantiv apare totdeauna cu forma articulată. Afară de asta, legătura sintactică dintre ambele substantive cere prezența articolului. Într-adevăr, unul este subiectul, al doilea predicatul unei propoziții căreia

[1] Eu l-am auzit, poate îl voi fi găsit în scris, cu sensul de 'ofițer' (sabia este numită, disprețuitor, *vătrai*, și nu numai în legătură cu a *tîrîi)*.

[2] Interesează doar, înainte de toate, dacă nu exclusiv, sensul: din moment ce acesta este unic, întocmai ca al unui singur cuvînt, avem dreptul să vedem, în formula respectivă, tot un cuvînt, evident compus, fiindcă-i alcătuit din mai multe elemente lingvistice. Numai pentru «formarea cuvintelor», adică pentru diviziunile și subdiviziunile disciplinei noastre care sînt oarecum artificiale, întrucît limba nu le cunoaște, este necesară precizarea că-i vorba de un cuvînt c o m p u s.

[3] În capitolul despre adverb am dat două exemple din Creangă.

îi lipseşte copula: *Statu-palmă* însemnează 'statul (= statura) [personajului] este [de o] palmă', *Barba-cot* 'barba [celui despre care se vorbeşte] este [de un] cot' [1]. Înlocuirea formei articulate prin cea nearticulată se datoreşte, probabil, unei analize greşite a construcţiei: *barba-cot* a început să fie simţit de unii români ca egal n u cu 'barba lui e de un cot', ci cu '(el) are (o) barbă de un cot'. Expresivitatea ambelor formule este mare şi pentru motivele arătate la compusele de pînă aici, dar şi graţie modului cum se leagă elementele lor alcătuitoare. În privinţa sensului se vede uşor că avem o propoziţie. Totuşi, ca expresie gramaticală, nu poate fi vorba de o adevărată propoziţie, căci lipsesc copula şi alte cuvinte de legătură. Ne găsim, aşadar, în faţa unei construcţii sintactice reduse la minimum, în care figurează numai termenii absolut necesari pentru exprimarea noţiunilor respective. Şi se ştie că, mai cu seamă în momente psihologice colorate afectiv, scurtarea vorbei, cum se spune curent, adică laconismul expresiei (brevilocvenţa, brahilogia), satisface mai bine nevoile sufleteşti ale subiectului vorbitor.

Două substantive se pot lega şi cu ajutorul unei prepoziţii (în această ipoteză raportul sintactic dintre ele diferă de cel arătat la *Statu-palmă* etc.). Astfel despre un om lacom, care mănîncă şi nu se mai satură, se spune *sac fără fund* (formula are şi alte accepţii figurate, se întrebuinţează, de pildă, la adresa oamenilor lacomi de avere). Şi acesta este un cuvînt compus, pentru acelaşi motiv cu *Statu-palmă* etc. (simţim că avem o s i n g u r ă noţiune). Expresivitatea lui este foarte mare, datorită, în special, imaginii pe care o trezeşte în mintea noastră: un sac cu două guri în loc de una, deschis, adică, la ambele capete, şi care, din această cauză, nu se umple niciodată, oricît grîu, orz etc. ai turna în el. De asemenea trebuie citat aici *tal(g)er cu două feţe*, al cărui ultim substantiv are înaintea lui un numeral. Deşi mai complicată decît compunerea precedentă, această formulă exprimă tot o singură noţiune. Şi ea face, exact la fel cu *sac fără fund*, să intre în acţiune fantazia noastră: nu mai înţelegem că-i vorba de un om prefăcut, ci totodată ne imaginăm o farfurie în care putem pune mîncare şi pe o parte şi pe cealaltă. Aşa se explică naşterea anecdotei istorisite de Anton P a n n, *Povestea vorbei* (sub titlul *Talerul*), unde un astfel de blid este prezentat ca o realitate materială (« taler rudăresc, cu două feţe, prostesc »).

S u b s t a n t i v e l e se pot combina şi cu a d j e c t i v e, ceea ce corespunde perfect raporturilor sintactice dintre aceste părţi de vorbire: a doua serveşte ca atribut pe lîngă prima. Să vedem cîteva exemple.

Coate-goale (despre un om sărac). Exprimă dispreţ, care poate merge pînă la cea mai crîncenă batjocură, avînd la bază indignarea, ca în celebrul pasaj din *O noapte furtunoasă*, unde Jupîn Dumitrache, prezintă, ca să zic aşa, pe Rică Venturiano: imaginea porneşte de la aspectul unui om îmbrăcat prost, căruia i se văd coatele prin hainele rupte. Apare sau va fi apărut, mai întîi, exclusiv în vorbirea orăşenilor, n u şi a ţăranilor, pentru care haina ruptă în coate este un fapt mai puţin cunoscut. Căci obişnuit funcţionarii, care scriu mereu la birou, apoi şcolarii, studenţii etc. îşi uzează în acest chip mînecile.

Maţe-fripte, sinonim afectiv al precedentului (îl întrebuinţează tot Jupîn Dumitrache la adresa aceluiaşi Rică). De astădată se ivesc dificultăţi la precizarea punctului de plecare. Este vorba, probabil, de intestinele goale, deci uscate, sau, mai expresiv, 'fripte', ale omului nemîncat. Deşi o constatare ... la faţa locului nu se poate face, simţim că metafora este foarte plastică, graţie şi imaginii intestinelor de porc etc., deşarte de conţinutul lor şi uscate, spre a servi la prepararea cîrnaţilor. O confirmare indirectă a acestei explicaţii ne-o oferă unele

[1] Dealtminteri avem a face cu una şi aceeaşi fiinţă legendară, nu cu două, deşi în unele basme i se spune cînd numai *Statu-palmă*, cînd numai *Barba-cot*. Este posibil ca, din pricina descompunerii numelui, care va fi fost provocată de lungimea prea mare a formei lui originare, să se fi crezut, prin unele locuri, că-i vorba de două personaje diferite.

expresii aparţinînd aceluiaşi domeniu de activitate. Astfel ghiorăitul maţelor înseamnă foame, de aici *ghiorlan* 'mîncău, găman' [1].

Maţe-pestriţe: formulă răspîndită atît în vorbirea familiară a orăşenilor, cît şi în cea populară. Explicarea ei este şi mai grea decît a precedentei [2]. Se spune şi *pestriţ(ă) la maţe*, ca în pasajul bine cunoscut din *Dănilă Prepeleac.* TIKTIN traduce pe *pestriţ* şi prin 'tückisch, falsch', aşadar 'rău, viclean, prefăcut', dînd exemple din Eminescu *(inimă pestriţă)* şi din Cantemir *(cît de pestriţ şi vărgat grăieşte!)*. Ar urma atunci că punctul de plecare pentru *maţe-pestriţe* trebuie căutat în accepţia figurată a adjectivului. Dar cum s-a ajuns la această accepţie, care-i tot stilistică, adică afectivă? Culorile multiple ale feţei, existînd în acelaşi timp sau rînd pe rînd, constituie un indiciu de nesinceritate, deci şi de răutate, căci oamenii nesinceri sînt socotiţi, în general, ca răi. Să se compare *a schimba feţe feţe* despre cineva 'prins cu mîţa în sac', adică în flagrant delict de minciună, înşelăciune etc., precum şi sinonimul *a se fîstîci* 'a se face (la faţă) ca fîstîcul', aşadar verde-galben (poate şi cu alte nuanţe). De la comparaţii ca acestea procedeul s-a extins mai departe, la alte organe ale corpului omenesc. *Maţe-pestriţe*, colorate, deci, în mai multe feluri, ar exprima cel mai înalt grad de nesinceritate şi răutate: nu numai faţa, care este firesc să aibă cînd o culoare, cînd alta, din cauza apariţiei şi dispariţiei succesive a sîngelui, ci chiar şi intestinele simt, la un om rău, efectele, de natură ... coloristică, ale « accidentelor" produse în circulaţia sîngelui.

Se zice şi *maţe-albastre*, formulă care poate fi o 'traducere', adică o derivare sinonimică a lui *maţe-pestriţe* (procedeu de îmbogăţire şi înnoire a vocabularului afectiv, foarte des utilizat, mai ales în argouri). Dar tot atît de bine ar putea fi *maţe-pestriţe* el însuşi derivat de la *maţe-albastre*. Este greu de decis într-un sens ori în altul. Adj. *albastru* se bucură, mai ales astăzi, de o foarte largă răspîndire în vorbirea unor anumite grupuri sociale. E un termen argotic, pe care îl folosesc însă tot felul de oameni, chiar în scris. Pentru a căpăta valoarea semantică aici în discuţie ('defavorabil, primejdios, rău'), *albastru* a trebuit, cred să devină mai întîi sinonim (sau aproape) cu *vînăt* (cf. *pătlăgele albastre* pentru *pătlăgele vinete* în gura multor români, care nu sînt totdeauna de origine etnică străină). Şi *vînăt* înseamnă ceva asemănător cu 'rău': omul fără sînge în obraz este vînăt sau palid-vînăt, şi, în cazul cînd nu-i bolnav, n-are sînge, din cauză că-i slab, iar slăbiciunea, dacă nu-i efectul unei boli, constituie pentru mentalitatea curentă un semn de răutate; cf. *de-al dracului ce-i nu se îngraşă*, explicaţie pe care oamenii obişnuiţi o dau fenomenului, într-adevăr curios, la prima vedere, că cineva nu se îngraşă, deşi mănîncă bine. *Dicţ. Acad.*, s. v. *albastru*, nr. 2, scrie: « Fig. *Albastru* e simbolul jelii şi al tristeţii în expresia: *I n i m ă a l b a s t r ă are omul cînd e trist, mîhnit, cînd pe dînsul nu-l mîngîie nimic din frumuseţile ce-l înconjoară. Doinele sînt cîntece de inimă albastră* (Broşteni, în Suceava)». Şi mai departe: în *Cucule, pasăre-albastră, Ce-mi strigi atît la fereastră*? Hodoş, P. P. 42, pare că *albastru* are sensul figurat de « prevestitor de rele». După Hasdeu, *Etym. Magnum Romaniae* 719 sqq. culoarea *albastră* trece de «funestă» în credinţele poporului român. Între cele două accepţii ale adjectivului nostru: 1. 'jalnic, trist' şi 2. 'primejdios, rău'

[1] După *Dicţ. Acad.*, s. v., acest sens aparţine graiurilor munteneşti. El vine în contradicţie, dar numai aparent, cu explicaţia dată originii cuvîntului în discuţie. Cine mănîncă mult este înfometat, este flămînd, deci, de la cauză s-a ajuns la efect, şi termenul s-a oprit, semantic vorbind, la efect. În graiurile moldoveneşti, *ghiorlan* însemnează „bădăran, mojic, ţărănoi". Am putea porni şi aici tot de la « cauză», adică de la foame şi de la ghiorăitul maţelor. Mai probabilă este explicaţia de ordin ... monden: numai unui „necioplit" (= needucat) îi ghiorăie maţele în ... societate.

[2] Dealtfel sensul însuşi variază, se pare, după regiuni. Eu o simt ca sinonimă (fie şi aproximativ) cu *(foarte) zgîrcit*, pe cînd editorii lui Creangă o explică prin 'răutăcios'.

nu pare a exista propriu-zis o filiaţie, în sensul că una (şi anume ultima) ar proveni din cealaltă [1].

Vorbă-lungă (Acest v o r b ă - l u n g ă, cum îl poreclise bunica, nu obosea niciodată povestind, VR, 15 febr. 1934, p. 28): expresia este clară, întrucît n-are nimic metaforic în ea, cu toate că poate sta alături de celelalte din punctul de vedere al valorii stilistice [2], care izvorăşte aproape exclusiv din împreunarea celor două cuvinte, aşadar din faptul însuşi al compunerii, cum am avut prilejul să constatăm şi la alte exemple dintre cele discutate sub acest paragraf.

Bot-gros (fig.) 'om fără ruşine, mitocan, nesimţitor, rău-crescut' *(Dicţ. Acad.*, s.v. *bot*). În această formulă substantivul este sinonim cu *obraz*, eventual şi cu *nas*, aşadar cu diverse părţi ale feţei omeneşti care sînt considerate drept simbol al jenei, al pudorii etc. (cf. *fără obraz, gros de obraz, neobrăzat* etc., apoi *a-şi cunoaşte lungul nasului, a fi de nasul cuiva* etc.). *Bot-gros* se cheamă şi o pasăre, căreia i se mai zice *cireşar*. Numirea este, în acest caz, proprie, deoarece pasărea în discuţie are, într-adevăr, pliscul gros. Trebuie să adaug faptul, interesant în multe privinţe, că metafora *bot-gros*, care nu mi se pare prea răspîndită, poate fi descompusă în elementele ei alcătuitoare şi întrebuinţată cu sensul literal, acela de 'bot gros', 'gură groasă, mare, cu buzele proeminente', dar avînd o nuanţă stilistică bine precizată. L-am auzit cu această nouă valoare în vorbirea familiară de la Buzău, unde exprimă totdeauna intenţii ironice (fără nici o nuanţă de dispreţ, dimpotrivă, mai degrabă cu una de simpatie). Nu ştiu dacă în aceleaşi cercuri *bot-gros* are şi accepţia 'fără ruşine'. Cred că nu. Căci numai aşa este posibilă 'analiza', adică întrebuinţarea acestui cuvînt compus cu înţelesurile curente ale fiecăruia dintre părţile-i componente.

Făt-frumos, numele eroului din poveştile noastre populare, model nu numai de frumuseţe, ci şi de vitejie, curaj, mărinimime etc.; toate calităţile pe care ar trebui să le aibă un bărbat ideal sînt reunite în acest personaj imaginar. Formaţia nu prezintă nimic obscur sau curios, cel mult ar fi de amintit că substantivul are aici aceeaşi însemnare ca în formula *fătul meu!*, este, deci, sinonimul lui *fiu*, cu o nuanţă afectivă însă, care lipseşte acestuia şi care face ca formula *fătul meu!* să poată fi adresată oricărui tînăr, nu numai unui fiu propriu-zis. Semnificaţie stilistică *Făt-frumos* are exclusiv atunci, cînd este scos din lumea basmelor şi aplicat unei fiinţe reale, de pe pămînt, care se apropie, în mintea noastră, de eroul legendar. Cred că totdeauna valoarea afectivă este ironia, cu nuanţele ei obişnuite, dispreţul şi batjocura. Subiectul vorbitor presupune că partenerul său, eventual o terţă persoană la care se gîndeşte şi care-i totdeauna o fată în preajma măritişului, aşteaptă să ia de soţ un bărbat fără cusur şi de aceea refuză pe diverşi pretendenţi ce i se prezintă. Nemulţumit de această atitudine, vorbitorul, care, de obicei, este părintele sau o rudă de aproape a fetei, exclamă: *Crezi că are să vină Făt-frumos să te ia?*; *Vrei, poate, să te ceară Făt-frumos?* În asemenea condiţii cuvîntul nostru primeşte şi articolul nedefinit (*un*), tocmai pentru că a încetat de a mai fi nume propriu: *Văd eu că aştepţi un Făt-frumos!*

Cărbune-acoperit: se spune despre un om 'ascuns' (nu numaidecît ipocrit), pe care-l credeam aşezat, cuminte etc. şi dintr-o dată îl vedem altfel, cu gînduri, atitudini şi fapte opuse aspectului său exterior şi ideilor pe care ni le făcusem despre dînsul. Imaginea foarte plastică, e clară: cînd focul e gata să se treacă, cenuşa, fiind în cantitate mare, acoperă cărbunii mai rezistenţi, care, graţie învelişului ocrotitor, stau ascunşi, spre a ieşi la iveală şi a-şi recăpăta forţa, imediat ce sînt scormoniţi. Tot aşa omul potolit în aparenţă, dar

[1] Se pare că această modificare semantică nu constituie o caracteristică specific românească. Cf. fr. *peur bleue* 'frică grozavă', *j'en suis bleu* 'sînt foarte mirat'.

[2] Această valoare este produsul nemulţumirii subiectului vorbitor, întocmai ca la toate exemplele de care mă ocup aici.

stăpînit de sentimente puternice: cum se prezintă un prilej care-i pune în joc pasiunile, el izbucneşte, înlătură aspectul aparent al calmului şi cuminţeniei, pentru a-şi arăta adevăratul său suflet. [1]

§ 3. Un caz special, din punctul de vedere al formării cuvintelor, reprezintă compusul *Ştirba-Baba-Cloanţa*. *Dicţ. Acad.* I, 1, p. 400 îl explică prin 'o babă urîtă, dar binevoitoare' (personaj din basmele populare). După simţul meu lingvistic, sensul acesta nu corespunde realităţii. *Cloanţa*, care-i un adevărat nume propriu (*Dicţ. Acad.* îl scrie cu majusculă), cum probează determinantul dinaintea lui (cf. *baba Maria, baba Ioana* etc.), este, de fapt, un derivat de la *clonţ* 'dinte'[2]. *Baba-Cloanţa* a fost, cel puţin la origine, o denumire ironică pentru femeile bătrîne fără dinţi: tocmai fiindcă nu are dinţi, o astfel de bătrînă este poreclită aşa, adică 'cea cu dinţi' sau 'dintele, dinţoiul', etc. Probă avem epitetul *ştirba*, menit să întărească (poate atunci cînd sensul lui *cloanţa* începuse a se şterge şi a nu mai fi uşor recunoscut) valoarea expresivă a formulei. Altă dovadă este adaosul, sub formă de vers, care rimează cu construcţia întreagă: *(Ştirba-Baba-Cloanţa) roade coteneaţa* din limbajul copiilor (tot la adresa babelor, dar şi la adresa tovarăşelor de joc, cărora au început să li se schimbe dinţii)[3].

Despre această formaţie s-ar mai putea discuta, dacă este, într-adevăr, un cuvînt compus sau constă din două unităţi bine distincte, una adjectivul *ştirba*, cealaltă *Baba-Cloanţa*. Ultima este sigur o compunere propriu-zisă, de felul celor discutate pînă aici. În ce priveşte adaosul, nu putem preciza dacă el s-a aglutinat perfect la ceea ce urmează sau a rămas un simplu epitet, aşa cum sînt adjectivele în general. Chestiunea nu prezintă prea mare importanţă sub raport stilistic, deoarece aparţine mai mult la formarea cuvintelor. Totuşi merită, să ne oprim puţin asupra ei. Astfel PHILIPPIDE, *Principii*, p. 98 citează numeroase « idiotisme », cum le spune el, toate avînd valoare afectivă şi fiind alcătuite din mai multe elemente lingvistice: *bun de gură, cu două feţe* (echivalent perfect al lui *taler cu două feţe*, deja discutat), *cu un picior în groapă* (se adaugă, adesea, *şi cu unul afară*), *dus de pe lume, ieftin la făină* (cu adaosul, foarte frecvent, *şi scump la tărîţă*), *gros de obraz, într-o ureche, într-o doagă, în doi peri, lung de limbă, rău de lucru, scump la tărîţă, să-l lipeşti la rană, sărac şi curat, trecut prin ciur şi prin dîrmoi, verzi şi uscate.*

Philippide le pune la un loc cu exemple ca precedentele, de unde ar urma că le consideră şi pe ele tot cuvinte compuse. De asemenea discută sub aceeaşi rubrică numeroase alte construcţii similare, pe care nu le mai înşir (v. p. 97—98). Capitolul respectiv poartă titlul « izolare », termen care se potriveşte şi pentru compunerile propriu-zise şi pentru ceea ce Philippide numeşte « idiotisme »: în ambele cazuri avem un fel de aglutinare a elementelor lingvistice care se combină între ele, o legătură foarte strînsă, care duce, sau poate duce, din punct de vedere semantic, la un înţeles unic. Totuşi aglutinare adevărată avem numai la cuvintele compuse, nu şi la celelalte combinaţii. Dar este greu, în majoritatea cazurilor, să precizăm cînd avem a face cu aglutinare propriu-zisă şi cînd cu simple sintagme. Decide simţul pentru limbă al fiecăruia dintre noi sau, altfel spus, conştiinţa

[1] Un sinonim afectiv al izolării *cărbune-acoperit* este *ap(ă)-adîncă* (comunicat de AL. GRAUR).

[2] *Dicţ. Acad.* I, 2, p. 567 dă acest înţeles nu numai pentru 'dintele mare de cîine, de porc sălbatic', ci şi pentru 'dintele oamenilor bătrîni' (« cărora le-au căzut cei mai mulţi dinţi şi le-a rămas cîte unul izolat, iar din pricina aceasta pare mai mare decît este într-adevăr »).

[3] *Dicţ. Acad.* I, 2, p. 568 înregistrează încă o dată pe *(Ştirba-Baba-Cloanţa)*, explicîndu-l prin « (Mitol. pop.): bătrînă vrăjitoare, foarte urîtă şi foarte bătrînă şi rea ». Aşadar, o mare deosebire faţă de cele spuse în partea I a aceluiaşi volum. Evident că singură această de-a doua explicaţie trebuie acceptată. (Eu totdeauna am avut şi am în minte imaginea unui personaj primejdios, al cărui rol este să sperie nu numai pe copii, ci şi pe unii eroi din basme.) Cf. *Povestea porcului* de Creangă, unde *Ştirba-Baba-Cloanţa* are o mulţime de alte numiri, toate peiorative *(tălpoi, hîrcă, viespe.)*

noastră lingvistică. PHILIPPIDE, *op. cit.*, p. 90 — 91 spune următoarele: « Asemenea cuvinte la un loc izolate [grupate, adică, împreună] se numesc c o m p u s e, cînd diferitele înţelesuri ale lor rezultă unul singur: *voi lăuda* are astăzi un singur înţeles, simbolizează adică un singur lucru din natură, *lăudarea.* Cînd cu toată schimbarea, cuvintele îşi păstrează fiecare înţelesul său, n-are loc un cuvînt compus, ci un i d i o t i s m, o z i c ă t o a r e: *fată-mare.* În sfîrşit la cuvîntul compus două lucruri se pot întîmpla: ori înţelesul unic este acel al unuia singur din membrele compusului, ca în *voi lăuda*, unde înţelesul unic final este acel de *lăudare*, şi atunci celălalt ori celelalte cuvinte devin forme gramaticale (ca în cazul de faţă, unde *voi* arată numai un raport de timp), ori înţelesul unic rezultă din contopirea diferitelor înţelesuri ale diferitelor membre ale compusului, făcută pînă la aşa grad, încît nu se mai pot deosebi înţelesurile vechi unul de altul, după cum se poate observa acest lucru la un compus ca *mijloc*, unde nici din înţelesul vechi al lui *medius*, nici din acel al lui *locus* n-a mai rămas nimic aparte, ci din cele două a rezultat unul singur şi altul totodată ».

PARTEA A TREIA

FENOMENE SINTACTICE

Fenomenele stilistice de natură sintactică sînt mult mai numeroase decît cele care aparţin foneticii şi morfologiei. Lucrul se explică uşor. Cînd vorbesc, oamenii recurg obişnuit la grupuri de cuvinte, nu la cuvinte izolate. Urmează că sintaxa, în general, joacă un rol foarte mare în vorbire, indiferent dacă aceasta are caracter afectiv sau intelectual. Dealtfel am văzut că marea majoritate a faptelor morfologice sînt, în fond, tot sintactice: cazul, modul, timpul etc. arată raporturile dintre noţiuni, ceea ce însemnează că apariţia lor nu-i posibilă decît în sintagme, chiar dacă nu toate membrele acestora capătă expresie lingvistică propriu-zisă. Ba încă nici mijloacele fonetice pe care le-am studiat la locul cuvenit nu pot fi utilizate izolat: modificările de sunet, de accent etc. presupun şi ele existenţa unui grup de cuvinte legate printr-un raport sintactic. Aşadar, vorbirea umană constă din sintagme şi trebuie considerată totdeauna sub acest aspect, oricare ar fi natura fenomenelor cercetate aparte. În special nu trebuie uitat că ea alcătuieşte o unitate desăvîrşită, pe care numai rutina gramaticală şi necesităţile practice ale studiului o descompun în elementele-i constitutive.

O clasificare a materialului se impune totuşi, oricît de aproximativă sau chiar arbitrară ar fi. Avem, mai întîi, fenomene sintactice a căror valoare stilistică rezultă din nerespectarea normelor privitoare la construcţia frazei (schimbarea topicii, elipsa, repetiţia etc.). Seamănă, aparent, mai mult decît toate celelalte, cu faptele studiate în mod obişnuit la sintaxă. Mai ales pe ele se întemeiază lingviştii care numesc stilistica sintaxă afectivă. Vin apoi acelea la baza cărora se află o imagine (în sens larg), indiferent de orice element pur gramatical, regulat sau neregulat. Acestea sînt mult mai numeroase şi joacă în limba vorbită un rol asemănător cu al figurilor de stil din limbajul poetic, căci satisfac nevoile de ordin afectiv şi dau vorbirii plasticitate, culoare, adică expresivitate. Le putem spune, cu PHILIPPIDE, *Principii*, p. 91, i d i o t i s m e sau, mai puţin propriu, z i c ă t o r i (ori z i c a l e): formule fixe, create oarecum o dată pentru totdeauna, care se transmit prin tradiţie şi se păstrează neschimbate, atît ca aspect formal, cît şi ca însemnare. Mai potrivită şi mai cuprinzătoare mi se pare numirea i z o l ă r i[1]: şi elementele lor alcătuitoare şi ele înseşi se izolează de restul materialului lingvistic, în sensul că li se aplică un tratament aparte. Sînt tot 'construcţii', adică sintagme (de aceea le studiez în acest loc), dar valoarea lor stilistică nu izvorăşte din felul cum sînt construite, ci din legătura unor anumite elemente lingvistice. Seamănă mai bine cu cuvintele decît cu grupurile sintactice: la ele interesează exclusiv înţelesul, şi acesta este unitar, întocmai ca la un cuvînt unic. Aşa se face că pot fi înlocuite, cînd există sinonimie, măcar aproximativă, printr-o singură unitate lexicală.

Izolările nu pot fi clasificate după vreo normă lingvistică. Din această pricină le voi discuta în ordinea alfabetică a cuvîntului lor esenţial. În schimb, materialul pur sintactic se grupează oarecum de la sine după natura fenomenelor respective.

[1] Dată tot de Philippide. Cf. şi cele spuse la sfîrşitul capitolului imediat precedent.

CAPITOLUL I
TOPICA

§ 1. Spre deosebire de alte idiomuri romanice, în special de franceză, limba noastră uzează de o mare libertate în ce privește ordinea cuvintelor, și aceasta, grație, mai ales, împrejurării că formele gramaticale se deosebesc, în general, foarte clar unele de altele, așa că o confuzie este, de obicei, exclusă și, prin urmare, nu-i necesar să li se arate funcția printr-o anumită așezare, care trebuie numaidecît respectată. Cu toate acestea, anumite norme are și topica românească, mai ales în limba vorbită, care li se conformează cu destulă rigoare. Acest fapt, combinat cu libertatea relativ mare a construcției, permite, într-o măsură mai largă decît aiurea, variația menită să deosebească vorbirea intelectuală de cea afectivă.

În termeni generali, putem afirma că ordinea cuvintelor se supune unei singure reguli: elementul cunoscut este urmat de cel necunoscut, așadar determinatul precedă determinantul (sau determinativul). Astfel atributul stă după substantiv, obiectul și complementul după verb. Subiectul și predicatul sînt independente unul de altul, dar raportul dintre ele seamănă cu acela dintre determinat și determinant, în sensul că subiectul este elementul cunoscut, predicatul elementul necunoscut, și de aceea unul se pune înaintea celuilalt. Ex. *Vremea frumoasă predispune pe om la veselie* [1].

Această topică pare a asculta de cea mai strică logică și totuși n-o găsim în orice limbă. Însemnează atunci că este vorba de o logică mai mult ori mai puțin specific românească, izvorîtă din sistemul nostru lingvistic. Ordinea «cunoscut necunoscut» se verifică și în domeniul morfologiei: diversele mijloace formale al căror rost este să individualizeze noțiunile, să concretizeze raporturile etc. stau d u p ă cuvîntul la care se atașează. Și dacă desinențele propriu-zise au această poziție în toate idiomurile romanice [2], alte morfeme românești, precum articolul definit [3], pronumele demonstrative etc., se deosebesc de echi-

[1] La formularea acestei 'legi' sintactice n-am ținut seamă de amănunte: dacă, de pildă, obiectul este un pronume neaccentuat, ordinea se schimbă etc. De asemenea trebuie precizat că am avut în vedere numai propoziția enunțiativă, nu și pe cea interogativă sau exclamativă (v. mai departe).

[2] Putem adăuga și indo-europene.

[3] Postpunerea acestei particule, care a provocat și continuă să provoace atîtea discuții, se explică mult mai simplu și mai convingător cu ajutorul normei aici în discuție decît ca produs al substratului sau al vreunei influențe străine. Semnificativ mi se pare faptul că, în cei 30 de ani de la emiterea acestei păreri, diverșii lingviști care s-au ocupat de articolul definit nu s-au oprit, indiferent de atitudine, nici măcar pentru a-l menționa pur și simplu, asupra punctului meu de vedere. Mie mi se pare perfect logic să pornim de la un lat. *homo ille* (iar nu de la *homo ille bonus* sau *homo ille ille bonus)*. Și aceasta, din cauză că de cele mai multe ori — și la început de tot și astăzi — *ille* însoțea, el singur, pe *homo:* după ce spunem ceva despre *homo*, în continuare ne referim la el ca la ceva cunoscut, și spunem *homo ille* „omul" (acela despre care am început vorba, omul concret, pe care îl avem, eu, vorbitorul, și tu, partenerul, în vedere de-a lungul conversației noastre). Dealtfel, și în formula *homo ille bonus*, demonstrativul, cu valoare incipientă de articol, tot pe *homo* îl determina: „omul acela (de care

valentele lor străine [1]. Față de cuvîntul pur (i-aș zice, mai bine, lexical), morfemul reprezintă elementul necunoscut, nou, care se adaugă la cel existent de mai înainte, deci cunoscut: determinantul stă în urma determinatului.

Faptul acesta merge, mi se pare, mînă în mînă cu poziția accentului. Limba noastră are un accent « central », așezat oarecum la mijlocul cuvîntului. Vreau să spun că, obișnuit nu accentuăm nici prima, nici ultima silabă (dacă-i vorba de un cuvînt cu trei sau mai multe silabe); în marea majoritate a cazurilor, accentul lovește penultima sau antepenultima. La fel se petrec lucrurile în frază: elementul cel mai important al ei, predicatul, care, în consecință, este mai puternic accentuat decît celelalte, stă în mijlocul ei, după subiect (cu atributele lui) și înaintea complinirilor de toate speciile. Prin urmare, un fel de accent circumflex, atît în cuvînt, cît și în frază [2].

Tot ce-am spus pînă aici se referă la topica obiectivă. Cea subiectivă, caracterizîndu-se, în principiu totdeauna, prin inversarea membrelor frazei: elementul nou, necunoscut, ocupă locul prim [3]. Așadar predicatul precedă subiectul, atributul se așază înaintea substantivului etc. Psihologic, adică stilistic, lucrul se explică ușor. În anumite momente, elementul nou ne poate impresiona cu atîta putere, încît simțim nevoia să-l spunem pe el întîi (adesea n u m a i pe el): din punct de vedere afectiv importanța lui depășește, cu mult, pe a celui vechi. Situația amintește foarte bine de ceea ce am constatat la accent, unde am văzut că, din cauza emoției, se ivește un accent nou, mai forte, pe partea inițială a cuvîntului: insistența asupra începutului acestuia merge paralel cu insistența asupra elementului sintactic nou, manifestată prin așezarea lui în primul loc al sintagmei și, drept urmare, printr-o accentuare mai puternică.

Să vedem acum cîteva cazuri de schimbare a ordinii cuvintelor provocată de afect.

§ 2. Avem, înainte de toate, c o n s t r u c ț i i l e i n t e r o g a t i v e ș i e x c l a m a t i v e. Cu alt prilej (v. p 66) am constatat că întrebarea și exclamația reprezintă procedee stilistice prin ele însele: cînd întrebăm, sîntem stăpîniți de curiozitate, nerăbdare etc., cînd exclamăm, ne arătăm bucuria, mirarea, temerea etc. În ambele cazuri, stări sufletești afective, și, prin urmare, topică diferită de cea obiectivă. Propoziția enunțiativă *Tata a venit* se schimbă în *A venit tata?*, respectiv *A venit tata!*: pe subiectul vorbitor îl interesează (afectiv!) acțiunea, nu autorul ei, care-i este cunoscut, și de aceea pune predicatul înainte. Această ordine există din capul locului la întrebări și exclamații, așa încît s-a gramaticalizat. Totuși valoarea stilistică persistă, grație pe de o parte atitudinii subiective a celui ce vorbește, iar pe de alta, abaterii de la ordinea obișnuită. Intervine apoi și intonația, deosebită de la o construcție la alta, care face cu neputință orice confuzie a lor, deosebită însă și față de a propoziției enunțiative. Acest ultim detaliu ne ajută să distingem ușor enunțarea de interogație și exclamație, cînd, cum se întîmplă adesea, topica nu se schimbă: *Tata a venit* alături de *Tata a venit?* și *Tata a venit!* [4]

Inversiunea se produce și la construcțiile interogative și exclamative indirecte: *Doresc să știu* (*te întreb* etc.), *dacă a venit tata*; *Ce bine ar fi să vină* (*să fi venit, dacă ar veni* etc.)

am amintit) cu calitatea de bun". Cf. și ALWIN KUHN, *Romanische Philologie*. I Teil: *Die romanischen Sprachen*, Bern 1951, p. 140, unde se vorbește , în legătură cu poziția articolului românesc, de „ritmul descendent" al limbii noastre, atribuit uzului ei conservator.

[1] Mă refer iarăși la limba curentă, a oamenilor care continuă tradiția lingvistică, fără a se lăsa influențați de modele din afară sau de considerații estetice.

[2] Și aici am neglijat detaliile, care, oricum ar fi, nu zdruncină liniile mari ale sistemului.

[3] De topică obiectivă și subiectivă, de elemente sintactice cunoscute sau noi etc. vorbește și lingvistul sovietic, V. V. VINOGRADOV, în „Вопросы языкознания", III, 1954, p. 24—25.

[4] În ipoteza aceasta, insistăm asupra subiectului, pentru motivul că ne interesează n u acțiunea, ci autorul ei: întrebăm dacă sau ne mirăm că a venit tata, nu altcineva.

tata!, sau, în cazul cînd întrebăm ori exclamăm cu privire la autorul acțiunii, *Doresc să știu, dacă tata a venit; Ce bine ar fi, dacă tata ar veni!* [1] Această ultimă ordine se întîlnește relativ rar, indiferent de importanța mai mare sau mai mică a unuia dintre cele două membre ale propoziției.

Discuția de pînă aici s-a mărginit la poziția subiectului și a predicatului unul față de altul în propoziția enunțiativă (= 'obiectivă') de o parte, în propozițiile interogative și exclamative (= 'subiective') de alta. Deosebirile de la una la celelalte, deși însemnate, nu sînt izbitoare, deci concludente din punct de vedere stilistic. Aceasta, pentru că putem stărui asupra uneia dintre cele două părți ale propoziției și din motive pur intelectuale, ceea ce însemnează că topica variază chiar la construcțiile enunțiative, și apoi, exclamația și întrebarea au o intonație specială, care, în principiu, ajunge, ea singură, să le deosebească de simpla enunțare, fără ca schimbarea ordinii cuvintelor să fie numaidecît necesară, cu toate că, de obicei, această schimbare se produce, cel puțin la construcțiile interogative și exclamative directe.

Iată cîteva exemple de topică subiectivă în propoziția enunțiativă: *P u s-a e l băieții în rînduială, cum nu mai văzusem pînă atunci; c u m p ă r a - n e e l vara, din banii săi, cofe de zmeură și fel de fel de puricale, de ne da să mîncăm...* [2]; *F a c e ea sarmale, f a c e plachie, f a c e alivenci, f a c e pască cu smîntînă și cu ouă și fel de fel de bucate* (Creangă) [3]. În primul citat se vede lesne că avem a face cu o influență a construcțiilor exclamative, și aceasta, drept urmare a faptului că pasajul întreg este exclamativ (v. nota 1): o dată a început cu predicatul *(b u n mai era...)* trebuia să continue la fel, cîtă vreme atitudinea (admirativă!) a povestitorului rămîne aceeași. Dealtfel *Pus-a el băieții...* este ea însăși o frază exclamativă, căreia-i lipsește numai intonația specială, dovadă continuarea *cum nu mai văzusem...*, propoziție consecutivă ca sens: *A pus băieții așa de bine în rînduială, încît* (= *cum*) *nu mai văzusem...*[4].

§ 3. Situația se prezintă mai favorabil pentru punctul de vedere pur stilistic la a t r i b u t. În vorbirea obiectivă locul acestui membru al propoziției este după substantiv, căci avem a face cu un simplu atribut determinativ, menit să exprime constatarea unei însușiri oarecum obișnuite, care aparține în mod logic, natural, unui obiect. Cînd însușirea ne impresionează puternic, punînd în joc partea afectivă a sufletului nostru, simțim nevoia, așa cum am văzut la predicat, s-o enunțăm-înaintea obiectului care o posedă. În asemenea cazuri se vorbește de atribute calificative. Să se compare *vreme frumoasă* și *frumoasă vreme*, *casă mare* și *mare casă*, *vin bun* și *bun vin*, *cîine rău* și *rău cîine* etc. Dacă am vrea să redăm în scris toate deosebirile dintre cele două formule, ar trebui, la cea stilistică,

[1] Observăm, cu ajutorul semnului !, că, în construcțiile indirecte, exclamația își păstrează intonația specială. Aceasta probează că, de fapt, propoziții exclamative indirecte nu există, ele fiind totdeauna în funcție de una directă (în exemplul nostru, *ce bine ar fi)*.

[2] Acest pasaj este continuarea imediată a frazei exclamative *Bun mai era și părintele Duhu, cînd se afla în toane bune, Dumnezeu să-l ierte!*

[3] Inversiunea predicatului se produce regulat, în cazul repetării lui (v. mai departe, capit. III).

[4] Observăm că, la perfectul compus, se așază întîi participiul, apoi auxiliarul, iar dacă verbul are un obiect pronominal, acesta stă în urma verbului indiferent de timp și mod. Lucrul se explică: sensul propriu-zis (= acțiunea) îl exprimă verbul, prin urmare e l trebuie să stea înaintea anexelor lui (după cum, din cauza importanței stilistice, stă și înaintea subiectului). Această inversiune s-a impus în formule ca următoarele (Creangă): *p l a c e - ț i cum ne-ai găsit?; r o g u - t e, mînă mai tare; calul, scuturîndu-se, mai a r a t ă - s e o dată tînăr; r o g u - t e să nu-ți fie cu supărare.* Pretutindeni nuanța afectivă e clară.

să punem un accent [1] pe adjectiv, eventual să-i « dublăm » vocala accentuată, şi totodată să prevedem întreaga sintagmă cu semnul exclamaţiei [2].

În vorbirea populară şi familiară, nu orice atribut adjectival poate sta înaintea substantivului. Pentru ca inversiunea să fie posibilă, se cere o însuşire aptă de a impresiona sensibilitatea noastră. Aşa sînt, între altele, adjectivele care arată 'răutatea' *(rău, mişel, ticălos, mizerabil, infam* ş.a.), 'bunătatea' *(bun, plăcut, blînd, blajin* etc.), 'prostia' *(prost, tîmp(it), idiot, imbecil, tont, nătîng* etc.), 'deşteptăciunea' *(deştept, iscusit, isteţ, vioi, şiret, şmecher, dezgheţat, inteligent* etc.), 'nefericirea' *(nefericit, sărman, sărac, biet, nenorocit* ş.a.), 'teribilitatea' *(grozav, îngrozitor, straşnic, teribil, groaznic, oribil, înfricoşător, înspăimîntător* etc.), 'uimirea' *(minunat, uimitor, admirabil, excelent, frumos, delicios, fain* etc.) ş.a. Ex.: *M a r e foc şi potop a căzut pe capul nostru! — S ă r m a n e omule!, r ă u drum ai apucat* (Creangă); *S ă r a c a Paraschiva!...; N o b i l a profesie de avocat! Ph!!; F r u m o a s e clipe! F r u m o a s ă zi!* (Br-V); *Zău!, b i a t a cocoană şi cu nea Chiriac!; F a i n ă idee! E comédie, m a r e comédie ...* (Caragiale).

Unele adjective au valori semantice diferite, după cum stau înaintea sau în urma substantivului: *nenorocit om* şi *om nenorocit, săracă ţară* şi *ţară săracă* etc. În prima ipoteză, sensul este figurat, se referă, adică, la poziţia morală a obiectului, în a doua, avem a face cu înţelesul propriu ('om lovit de nenorociri', 'ţară lipsită de bogăţii'). Altfel spus, adjectivul pus înaintea substantivului arată o însuşire accidentală, trecătoare, pe care subiectul vorbitor o s i m t e şi o prezintă, deci, ca o apreciere personală, de natură afectivă, pe cînd adjectivul precedat de substantiv exprimă o stare permanentă, valabilă, în mod obiectiv, pentru oricine [3]. Să se compare şi *mare(le) om (politic, de stat, de litere) — om mare (de statură)*; *cunoscutul pictor — pictorul cunoscut*; *(o) nouă carte — carte nouă* etc. [4]

Cîteodată însemnarea afectivă predomină în aşa măsură, graţie şi întrebuinţării frecvente a adjectivului cu substantivul după el, încît inversiunea a devenit obligatorie, fără ca valoarea stilistică să sufere. Este cazul lui *biet*, care nu poate sta decît înaintea substantivului, şi aceasta, din cauză că a rămas numai cu sensul figurat, 'moral' [5]: *un biet om* înseamnă 'un om care-ţi inspiră milă (indiferent de motive)'. Omonimia cu *beat* (la feminin), invocată de E. GAMILLSCHEG, *Die Sprachgeographie*, Bielefeld-Leipzig 1929, p. 38, n-are nici un amestec aici, între altele, fiindcă ea nu există decît, cel mult, în ţinuturile de sud-vest ale teritoriului lingvistic dacoromânesc, unde labialele nu se palatalizează [6]. O situaţie asemănătoare ne întîmpină la *pustiu*, în formula oarecum fixă, *pustii locuri (ducă-se pe pustii locuri)*, deosebită ca înţeles de *locuri pustii*.

[1] Mai puternic decît al substantivului (şi mai puternic decît al acestuia din vorbirea obiectivă, unde precedă atributul).

[2] Cum vedem, tonul exclamativ intervine şi aici. Constatarea se va repeta aproape pretutindeni în cursul discuţiei despre topică.

[3] Cînd 'emoţia' este puternică, adjectivul se articulează (devine, adică, substantiv) şi se leagă de substantivul următor prin *de: nenorocitul de om, săraca de ţară* (cf. mai sus, p. 110.).

[4] Aceste ultime exemple aparţin, în realitate, la stilistica estetică, deoarece s-au gramaticalizat. Mai exact spus, ele n-au fost niciodată afective, ci s-au născut sub influenţa modelelor străine, din necesitatea de a distinge înţelesul figurat de cel propriu al unor anumite adjective. De aceea am invocat numai vorbirea familiară şi, mai ales, pe cea populară, cînd am afirmat că nu orice atribut adjectival poate preceda substantivul. Limba cultă, mai ales scrisă (şi, cu deosebire, cea poetică), aşezînd atributul (chiar substantival) înaintea substantivului şi fără necesitate semantică; dacă sînt mai multe atribute, simetria cere ca unele să preceadă, altele să urmeze substantivul. Cf. *Limba română actuală*, p. 446 urm.

[5] În ipoteza că l-ar fi avut cîndva şi pe cel propriu, la fel cu sinonimele *sărac, sărman* etc. Cf. acum S. PUŞCARIU, *Biata cumătră e departe*, în „Langue et littérature" II, p. 5 urm., unde se propune etimologia, neverosimilă, lat. *beatus*.

[6] Cf. *Lingvistica romanică*, p. 237. Vezi şi precizările lui TH. CAPIDAN, „Langue et littérature", I, p. 316, întemeiate pe situaţia din aromână.

Pînă aici am luat în considerare numai atributul adjectival, care-i şi cel mai important, din cauza frecvenţei, dar şi cel mai apt de a fi utilizat cu valoare afectivă [1]. Celelalte atribute apar obişnuit, s-ar putea spune chiar regulat, în urma substantivului. Rarele excepţii confirmă, într-adevăr, regula. Printre atributele substantivale care se aşază şi înaintea cuvîntului determinat de ele, avem două grupe, puţin numeroase, dealtminteri, foarte înrudite ca sens (afectiv) cu adjective de felul lui *straşnic, bun* ş.a. Tocmai acest semantism explică situaţia lor excepţională. Prima grupă cuprinde pe *al dracului*, cu sinonimele *al naibii, al ciorilor* etc.: *Măi!, da a l d r a c u l u i onanie de om mai e şi acesta! A d r a c u l u i treabă!* (Creangă); *A l n a i b i i ulm!* (Br-V); *Mă ă!, a l d r a c u l u i rumân şi jupînul nostru!*; *A l d r a c u l u i spiţerul!* (Caragiale) [2]. În cealaltă intră *de treabă, de ispravă* etc.: *de treabă om (mai este şi cutare)!* ş.a.

Dintre atributele pronominale ar fi de amintit cele demonstrative, care precedă uneori substantivul, fără a avea, în orice împrejurare, semnificaţie stilistică propriu-zisă. Se ştie că vorbirea populară pune pe *acesta* şi *acela* (sub aspectele lor dialectale) înaintea substantivului: *Dar a i s t a cal ţi l-ai ales?*; *grozavă urgie poate să cadă pe capul meu din a s t ă pricină* (Creangă); *a c e l a om să ştii că-i rău* etc. Demonstrativul depărtării apare şi cu forma-i 'scurtată': *Vrei să te bueşască c e i nandrălăi prin omăt?* (Creangă); *necazurile ce mi-au făcut ă i oameni; Poate scap a l e oi (Synt*, p. 163). Să se noteze apoi formulele fixe *cela mal, ceea parte, ceea lume*, unde, obiectiv vorbind, demonstrativul este sinonim cu *celălalt* [3]. Pretutindeni trebuie să vedem rămăşiţe sporadice ale unei vechi stări de lucruri, cum rezultă din constatările lui Ov. DENSUSIANU, *Histoire de la langue roumaine* II, p. 186 urm. În măsura în care inversiunea demonstrativului are valoare stilistică (şi are o asemenea valoare, după împrejurări, chiar în sens pur lingvistic), ea rezultă, ca de atîtea ori, şi, dacă nu exclusiv, din caracterul ei arhaic şi regional, care o deosebeşte de uzul actual. La scriitorii moderni, de ex. Sadoveanu, apariţia ei urmăreşte scopuri mai ales artistice. Este totuşi incontestabil că *aista cal* poate corespunde unei 'emoţii': Împăratul Verde se arată uimit (cu intenţie, dar amănuntul n-are importanţă) că fiul său cel mai mic, dintr-o herghelie întreagă de cai frumoşi, tocmai pe a c e s t a (= bătrîn şi jigărit) şi l-a ales. De asemenea trebuie să dăm o interpretare similară şi următorului citat (*Synt*, p. 163), dacă-l considerăm conform cu vorbirea populară (moldovenească) reală: *a c e e a miroznă o făcea, că numai de miroznă păzitorii picau morţi* [4].

[1] Prin natura lui lingvistică, adjectivul t r e b u i e să fie atribut, adică 'anexă' a substantivului, fiindcă şi însuşirea pe care o exprimă el este o simplă anexă a unui obiect. Aşa se explică şi aptitudinea lui de a servi drept 'calificativ'.

[2] Chiar dacă ar lipsi semnul exclamării, încă am vedea uşor că avem a face cu exclamaţii, ca mai pretutindeni pînă aici. Dar caracterul exclamativ este, la *al dracului* etc., aş putea spune organic, adică originar. Nu încape îndoială că aceste formule au apărut întîi ca exclamaţii, eventual ca imprecaţii, aşadar combinate cu alte cuvinte, cum le întîlnim pînă astăzi: *fire-ar al dracului!* etc. Într-o asemenea construcţie, *al dracului* este predicat, la fel cu *bun, rău* etc. în *fire-ar bun* sau *rău* (dacă s-ar zice aşa). Urmarea a fost asimilată lui *al dracului* cu un adjectiv sub toate raporturile, deci şi în ce priveşte posibilitatea de a determina un substantiv, eventual de a sta atributiv înaintea acestuia. Despre *al ciorilor* am vorbit mai sus, p. 154.

[3] De aceea nu-i exclus ca *cela mal*, de pildă, să fi provenind, măcar în parte, din *celălalt mal*, pronunţat, cum ştim, în vorbirea curentă, mai mult ori mai puţin rapidă, *celal (mal)*.

[4] Ar mai fi de amintit antepunerea atributului adjectival în formule de salut ca *b u n ă ziua, b u n ă dimineaţa* etc., unde inversiunea s-a gramaticalizat complet, dar a avut, o bucată de vreme, semnificaţie stilistică, întrucît a izvorît dintr-o stare sufletească afectivă: important, pentru cel ce doreşte s i n c e r o zi bună altuia, este n u substantivul, ci adjectivul. Cum s-ar explica altfel prezenţa acestuia în capul sintagmei, pe de o parte, şi *noapte bună*, care nu-i un 'salut' propriu-zis, ci o urare (la fel cu *drum bun, călătorie frumoasă* sau ... *sprîncenată)*, pe de alta. *Noroc bun!* s-a născut ulterior, din simplul *Noroc!*, care i se va fi părut unui subiect vorbitor mai ... inimos insuficient în anumite momente. De asemenea se poate menţiona, din fugă, întrucît faptul a fost relevat, indirect, în § 2, aşezarea adjectivului predicativ la începutul propoziţiei sau înaintea subiectului: *(Căci) m a r e - i*

§ 4. Constatările privitoare la atribut sînt valabile, în linii mari, şi pentru complementele de toate speciile. Situaţia se înfăţişează totuşi ceva mai complicat la acestea, din cauza numărului lor mare şi a deosebirii care există între complementele propriu-zise şi obiecte. Topica gramaticală este aproximativ, următoarea. Teoretic, orice determinativ verbal se pune după verb. Dacă avem un obiect direct şi unul indirect, primul precedă pe al doilea, stă, aşadar, mai aproape de verb. Complementele circumstanţiale se aşază după cele două obiecte, prin urmare, la cea mai mare distanţă de verb. Această ordine, cu adevărat ierarhică, se justifică din punct de vedere logic, deci şi lingvistic. Complementele circumstanţiale nu arată raporturi propriu-zise, ci numai condiţiile exterioare, aş zice cadrul, în care se desfăşoară o acţiune (cum, cînd, prin ce mijloace, în ce scop etc.). Noţiunile respective nu sînt atinse în nici un fel de acţiunea verbului, care, pentru ele e ca şi inexistentă din punctul de vedere al eventualelor efecte. Obiectele, dimpotrivă, suferă aceste efecte, direct sau indirect, prin faptul că ţinta ('obiectivul') acţiunii sînt tocmai ele: ceea ce facem vizează anumite fiinţe şi lucruri, ale căror nume joacă rolul de obiecte pe lîngă verbul propoziţiei [1]. Formal, deosebirea dintre ambele categorii de compliniri verbale se exprimă prin absenţa prepoziţiilor la obiecte şi prin prezenţa lor la complementele circumstanţiale [2]. Această deosebire există, dar nu totdeauna, şi între cele două specii de obiecte. Nu-i vorba de *pe* al acuzativului numelor de oameni, care-i simţit ca un mijloc de a întări raportul 'direct' dintre obiect şi verb, ci de *la* al 'dativului' *(dau cărţi la copii)*, aşa de frecvent în vorbirea familiară şi, mai cu seamă, în cea populară, apoi de atîtea alte prepoziţii, care, deşi identice, în general, cu ale circumstanţialelor, exprimă un raport de obiect indirect înaintea unui nume de fiinţă umană sau a unui pronume *(mă duc la tata; călătoresc cu un prieten; mă folosesc de el* etc.). Existenţa prepoziţiei este tocmai semnul exterior al lipsei de legătură (cazul complementelor propriu-zise) sau al unei legături mai slabe (cazul obiectului indirect) între verb şi determinativ: ca să se poată manifesta în toate chipurile posibile, acţiunea are nevoie de 'intermediar', un fel de vehicul sau punte peste o apă.

O anumită ordine se respectă şi între complementele circumstanţiale, dacă sînt mai multe pe lîngă acelaşi verb. Şi aceasta, tot ca urmare a raportului dintre ele şi verb. Stau mai în apropierea lui cele de timp, de loc şi de mod, care, prin natura lor lingvistică, par a exprima împrejurări mai strîns legate de acţiunea verbală; dacă vrem să ştim condiţiile de realizare a ei, curiozitatea noastră se îndreaptă mai degrabă spre timpul, locul şi modul în care se petrece decît spre cauză, instrument etc. [3]. La acest motiv pur logic se adaugă unul formal. Majoritatea complementelor temporale, locale şi modale sînt adverbe, deci cuvinte unitare din punct de vedere morfologic *(acum, atunci, astăzi, aici, acolo, bine, repede* etc.) Şi astfel de elemente sintactice trebuie să stea mai aproape de verb, ca să putem simţi că ele merg cu acesta, iar nu cu alt membru al frazei. Existenţa unui agent de legătură (prepoziţia) la celelalte specii de circumstanţiale permite aşezarea lor la o distanţă oarecare de verb, fără nici un risc în ce priveşte sesizarea raportului sintactic. Situaţia seamănă cu aceea

Dumnezeu, ne-a feri el de întîmplări!; (Măi ... da) bun eşti de gură! (Creangă). La fel asimilatele lui sintactice: *(Dar) muieţi-s posmagii?; (Mă rog) foc de ger era; destul e o măciucă la un car de oale; (c-apoi) al vostru e dracul!* (Creangă). Tot aşa este precedat subiectul de numele predicativ sub impulsul afectului: *dă, învăţaţi nu-s?; (Nu ştiţi d-voastră) ce poam-a dracului e Harap-Alb aista* (Creangă). Observăm iarăşi că mai totdeauna este vorba de construcţii exclamative şi (mai rar) interogative.

[1] Am în vedere, se înţelege, verbele tranzitive, care pot fi determinate şi de ambele obiecte şi de complemente circumstanţiale.

[2] Aceasta, în general. Amănuntele nu contează, şi de aceea le neglijez.

[3] Să ne închipuim că sîntem informaţi despre moartea neaşteptată a unui prieten. Primele întrebări ale noastre vor fi: cînd? unde? cum?

a obiectului direct şi indirect unul faţă de altul: în masa totală a complementelor, cele de timp, de loc şi de mod joacă oarecum rolul obiectului direct, celelalte pe al obiectului indirect. Dovadă, între altele, faptul că, dacă un cicumstanţial de cauză sau de instrument este exprimat printr-un singur cuvînt, iar unul de timp sau de mod prin mai multe, locul mai apropiat de verb îl ocupă acela, nu acesta [1].

Aspectul pur exterior al determinantelor verbale decide poziţia lor şi în interiorul fiecărei grupe. Astfel, merge mai bine, şi de aceea spunem mai des, *recomand părinţilor pe prieten* decît *recomand pe prieten părinţilor*. Tot aşa *profesorul nu vine astăzi la mine*; *nepotul nostru se poartă urît cu oamenii*; *cutare a plecat glonţ din sală* etc. Iată o propoziţie, cu multe obiecte şi complemente, pe care am alcătuit-o pentru trebuinţele discuţiei: *Omul recunoscător arată gratitudine binefăcătorilor săi oricînd, oriunde şi oricum, în ciuda deosebirilor de temperament sau de păreri.*

Acestea sînt normele topicii obiective. În vorbirea afectivă ele se răstoarnă, aşa cum am văzut la atribut. Se poate spune că, indiferent de natura lui, determinantul verbal cel mai important pentru sensibilitatea noastră ocupă locul întîi, nu numai faţă de toate celelalte, ci şi faţă de verbul însuşi, pe care-l va preceda. Măcar că exemplul făurit de mine se pretează mai puţin la exerciţii de acest fel (din cauza conţinutului prea abstract), nu-i greu să ne dăm seama că, după împrejurări, el poate începe cu oricare dintre complinirile verbului [2]: *Binefăcătorilor săi omul recunoscător (le) arată ...*; *Gratitudine omul recunoscător arată ...* ; *Oricînd, oriunde şi oricum omul recunoscător arată ...* [3]; *În ciuda deosebirilor de temperament sau de păreri omul recunoscător arată ...* [4] etc. De asemenea este posibilă o variaţie a topicii de la un circumstanţial la altul, în condiţii ceva mai complicate, asupra cărora nu socot necesar să mă opresc. O singură limită nu poate fi depăşită, aceea a inteligibilităţii, şi ea este în funcţie de 'legătura' mai slabă ori mai strînsă a verbului cu complementul lui.

Cu tot paralelismul, real, dintre atribut şi diversele determinante verbale în ce priveşte topica, trebuie precizat că el nu merge prea departe. Afirmaţia despre conţinutul 'abstract' al exemplului de mai sus se potriveşte, într-o măsură oarecare, pentru marea majoritate a obiectelor şi complementelor [5]. Aceste membre ale frazei sînt reprezentate prin adverbe şi locuţiuni circumstanţiale (= substantive, însoţite de prepoziţii), aşadar prin cuvinte care, în mod obişnuit, au valoare mai mult intelectuală. În orice caz, aptitudinea lor de a fi utilizate afectiv este mult redusă în comparaţie cu a adjectivelor (= atribute) [6]: 'însuşirile' obiectelor, prin chiar natura lor, se adresează şi sensibilităţii, nu numai inteligenţei noastre. Negreşit, există şi substantive, numeroase, al căror conţinut noţional ne poate impresiona, dar ele sînt, în fond, tot adjective, căci 'califică la fel cu acestea, n u obiectul exprimat de ele, ci altul, indiferent care. Substantive ca *dobitoc, puşlama, secătură, tiran, sclav* etc. nu indică stări, aspecte etc. permanente, legate indisolubil de o anumită noţiune, care le-ar personifica oarecum, ci simple caracterizări, aplicabile oricărei noţiuni similare, în condiţii determinate. După cum *alb, mare, frumos, rău* etc. poate fi, cel puţin principial, orice obiect,

[1] Şi aici prezentarea lucrurilor se face tot în general, adică aproximativ.

[2] Intervine, evident, nu afectul propriu-zis, ci insistenţa sau emfaza (de natură intelectuală).

[3] Cele trei circumstanţiale exprimate prin cuvinte unitare (adverbe) nu pot fi separate, fără primejdia de a îngreuna ori a face chiar imposibilă înţelegerea. Fiecare este însă egal îndreptăţit a ocupa primul loc.

[4] Pretutindeni predicatul poate sta şi înaintea subiectului, aşadar imediat lîngă determinativul *scos în evidenţă*. Această topică se împacă chiar mai bine cu inversiunea aici în discuţie.

[5] Teoretic, pentru toate.

[6] Să se compare şi constatările făcute în § 3, unde am văzut că atributele substantivale numai în mod excepţional se supun normelor topicii afective.

tot așa *dobitoc*, *tiran* etc. arată particularități care nu sînt rezervate exclusiv unui anumit exemplar al speciei umane.

Urmează acum un număr de citate, unde inversiunea determinantelor verbale are drept cauză afectul, în sensul dat mereu acestui termen de-a lungul discuțiilor noastre [1]. Și aici construcțiile sînt obișnuit exclamative (mai rar interogative), cu efectele tonale pe care le-am cunoscut în paragraful precedent. Din Creangă: *Cu mine ți-ai pus boii în plug?; Nici pe dracul să-l vezi, da nici cruce să-ți faci!; (Car mi-a trebuit) car am găsit! (știu încaltea) că bine l-am boit...; Tot mănăstiri să croiești...; ...și, Doamne!, mare slavă ar mai dobîndi în lume!; apa din fîntînă într-o clipă a secat...* [2]*; cu cățelușa încă s-a întîlnit* [2]*; salbă de galbeni avea și acum la gît* [2]*; Cu Ivan și-au găsit popa!; Și cu mare ce scăpînd din labele lui...; la calic slujești, calic rămîi; un taur grozav la mulți bezmetici le-a curmat zilele; căci pe urs l-am pus eu la cale; Harap-Alb numai o țîră cît a stat de s-a uitat...*; *Măi, măi, măi!, că multe-ți mai văd ochii!; cine poate, oase roade...* [2]. Din Brătescu-Voinești: *El chef n-a știut...plimbări n-a știut...* [3]*; după drăcii de astea casti gura!; zi, d-aia m-ai chemat, Niculăiță Minciună; Că grozav își iubește conu' Nae pe Mișu lui!* Din Caragiale: *Mîine începe alegerea?;...grozav îmi țiuie...*; *(Eu arz de onoarea mea de familist) și lor de somn le arde...*; Pfii!, *al dracului mă doare!...* [4].

Ar trebui să spun ceva și despre topica frazei propriu-zise. Dar nu mi se pare necesar, cel puțin aici. Normele care se aplică unei propoziții dezvoltate sînt valabile și pentru frază. Se știe că membrele acesteia corespund ca funcție părților de propoziție, cu care sînt asimilate în mod desăvîrșit. Afară de asta, pe noi ne preocupă mai ales limba vorbită pentru motivele arătate în *Introducere* și verificate mereu pînă acum. Iar limba vorbită cunoaște cu atît mai puțin fraza bogată și bine construită, cu cît este mai afectivă. Vom vedea amănunțit aceasta în capitolul următor, unde vor fi atinse, prin forța lucrurilor, și chestiuni de topică.

[1] Exemple de felul celui construit de mine (v. mai sus) aparțin la stilul propriu-zis. Ca și în cazul atributului, variația topicii determinativelor verbale, mai cu seamă în limbajul poetic și retoric, atinge proporții care rămîn absolut inaccesibile vorbirii afective.

[2] În exemplele notate cu [2], topica se datorește parțial și «ritmului».

[3] Aici avem mai degrabă o inversiune emfatică. Observația poate fi valabilă și pentru alte exemple din această listă.

[4] Privitor la unele citate am arătat, în nota precedentă, că s-ar putea să avem a face cu inversiuni provocate de simpla emfază. Siguranță deplină, că-i vorba de afect propriu-zis, există numai în cazul cînd determinativul verbal este un adjectiv sau o locuțiune adjectivală *(grozav, al dracului* etc.; de adăugat și *bine*, care-i sinonim cu *straşnic)*. Aceasta, în legătură cu deosebirea dintre atribute și complementele de toate felurile. Interes deosebit prezintă *mare slavă:* valoarea stilistică, manifestată și prin intonație, apoi prin lungirea vocalei accentuate, vine exclusiv de la adjectiv, încît exemplul este mai mult de atribut decît de obiect inversat.

CAPITOLUL II
FRAZA[1]

§ 1. Între limba vorbită şi cea scrisă sînt deosebiri profunde în ce priveşte construcţia frazei. Să ne amintim, foarte pe scurt, aşa-zisele reguli, stabilite de gramatici. Pentru a avea o frază, este nevoie de cel puţin o propoziţie principală. Celelalte pot fi principale sau secundare. În prima ipoteză, ele se leagă prin raportul de coordonare, în a doua, prin cel de subordonare. Acesta din urmă poate exista şi între propoziţii secundare, întocmai cum un atribut sau un complement, de pildă, determină nu numai pe subiect, respectiv pe predicat, ci şi orice alt substantiv sau verb, care funcţionează ca parte secundară a propoziţiei. Subordonare însemnează ce spune numele: 'supunere', adică dependenţă şi un membru al propoziţiei sau al frazei poate atîrna de alt membru, care se află el însuşi în subordine faţă de un al treilea. Fraza *Mă duc la librărie să cumpăr romanul pe care mi l-a recomandat un bun cunoscător al literaturii noastre* are o propoziţie principală şi două secundare, dintre care prima e subordonată celei principale, iar a doua, secundarei dinaintea ei. Propoziţiile secundare pot fi şi coordonate între ele: *Mă duc la librărie să cumpăr cărţi şi să discut literatură cu prietenii.*

Raporturile dintre membrele frazei sînt identice cu raporturile dintre membrele unei propoziţii dezvoltate. Aşa se explică identitatea denumirilor: propoziţii atributive, obiective, circumstanţiale, cu toate speciile existente la părţile corespunzătoare ale propoziţiei (obiective directe şi indirecte, circumstanţiale de timp, mod, cauză etc.). Sînt şi propoziţii subiective. Numai cele predicative lipsesc, din terminologia consacrată, nu şi de fapt, căci propoziţia principală în jurul căreia se grupează toate celelalte (şi fără de care fraza însăşi n-ar fi posibilă) funcţionează ca predicat al întregii construcţii, adică joacă rolul predicatului dintr-o propoziţie izolată: după cum, formal vorbind, nu putem avea propoziţie fără predicat, tot aşa este cu neputinţă existenţa unei fraze fără propoziţie principală [2].

Acest tip de frază este caracteristic pentru limba scrisă a oamenilor de cultură, produs, în mare parte, nu numai al inteligenţei, ci, adesea, şi al voinţei: scriem într-un anumit fel, fiindcă cunoaştem 'regulile' genului şi avem modele pe care le imităm. O frază bogată, construită simetric, a fost şi, probabil, va fi totdeauna idealul unui scriitor, indiferent de domeniul pe care-l cultivă. Aceasta însemnează o relativă lipsă de libertate şi spontaneitate, în grade variabile după gen şi temperament, deci o îndepărtare de la vorbirea obişnuită, care, chiar în cazul oamenilor foarte culţi, se supune într-o slabă măsură, şi numai cînd nu intervin stări sufleteşti afective, normelor arhitectonice ale frazei scrise. Cît despre limba pe care o vorbesc marea majoritate a membrilor colectivităţii lingvistice, ea se

[1] Multe fapte asemănătoare cu cele ce urmează apar şi aiurea. Pentru limba spaniolă, cf. ALICE BRAUE, *Beiträge zur Satzgestaltung in der spanischen Umgangssprache*, Hamburg 1931, unde sînt luate în consideraţie şi altfel de probleme sintactice.

[2] Iar în ipoteza că sînt mai multe, fără aceea care corespunde predicatului dintr-o propoziţie dezvoltată.

bucură, şi în această privinţă, de cea mai deplină libertate. Lipsa de cultură îi face să ignoreze pînă şi noţiunea de 'construire' a frazei, iar deprinderea de a asculta, fără nici o restricţie, de toate impulsurile fiinţei lor psihice şi fizice măreşte în proporţii, s-ar zice nepermise, 'dezordinea' sintactică [1].

§ 2. O primă caracteristică a vorbirii familiare şi, cu deosebire, a celei populare este fraza p a r a t a c t i c ă: propoziţii principale juxtapuse, legate obişnuit prin *şi*, eventual prin alte conjuncţii coordonatoare *(dar, însă, iar)*, sau prin adverbe temporale ca *apoi* (sub forma 'neaccentuată' *păi)*, *atunci* etc., care şi-au pierdut, de fapt, înţelesul adverbial propriu-zis, pentru a se transforma în adevărate conjuncţii. Dealtfel nici nu putem vorbi de legătură sintactică în asemenea cazuri căci propoziţiile sînt oarecum izolate, independente una de alta, în sensul că fiecare constituie o enunţare deplină, care n-are numaidecît nevoie de o continuare logică. Particulele puse între ele sînt mai mult cuvinte de umplutură, menite să facă trecerea de la una la alta, fără să se simtă pauza care există în conştiinţa subiectului vorbitor, şi ar exista chiar pentru partener, dacă acele particule ar lipsi. Că înlăturarea pauzei este numai aparentă rezultă clar din intonaţie: la sfîrşitul fiecărei propoziţii tonul coboară, exact ca atunci cînd terminăm efectiv o frază.

Prezenţa lui *şi* devine, în astfel de condiţii, aproape obligatorie. De aceea apare el extraordinar de des, nu numai în interiorul 'frazei', ci şi la începutul ei. Deprinderea de a lega aşa-zicînd propoziţiile cu acest instrument gramatical (în lipsa altuia, mai exact, în lipsa altui mijloc de a înjgheba o construcţie cu adevărat sintactică) face ca vorbirea, adică povestirea însăşi, să înceapă adesea cu *şi* [2].

Se înţelege că fraza familiară conţine şi propoziţii subordonate. Dar numărul lor se reduce, de obicei, la una singură. Afară de asta, constatăm o mare sărăcie în ce priveşte natura şi, deci, aspectul (= construcţia) lor. Obişnuit întîlnim propoziţii obiective, cauzale, finale şi atributive. Tendinţa de a lega toate propoziţiile principale printr-o conjuncţie unică (*şi*) se manifestă şi aici, evident, nu în aceleaşi proporţii, fiindcă nici situaţia nu este identică. Un echivalent subordonator al lui *şi* este *că*, conjuncţie cvasiuniversală, cu care se introduc propoziţii obiective, cauzale şi chiar principale (acestea încep în vorbirea cultă, cu *căci)*.

La fel cu fraza vorbirii familiare şi populare se prezintă, din punctul de vedere al construcţiei, şi propoziţia ei: aceeaşi simplitate, aceeaşi sobrietate, aproape sărăcie, a mijloacelor de expresie. Impresionează, înainte de toate, raritatea atributelor adjectivale [3], cărora li se preferă cele substantivale şi posesive [4], apoi puţinătatea şi lipsa de variaţie a complementelor circumstanţiale. Constatarea nu surprinde, întrucît cauza este identică în ambele cazuri: pe de o parte, incapacitatea de a imagina raporturi multiple şi complicate, pe de alta, intervenţia deasă a afectului, care impune reducerea la strictul necesar a expresiei lingvistice.

Pentru a ilustra această expunere teoretică, dau un număr de citate din Creangă, pentru vorbirea populară (trebuie adăugat artistică, adică stilizată şi rafinată), şi din Brătescu-

[1] Lucruri care interesează discuţia noastră se pot găsi la G. N. DRAGOMIRESCU, *Sintaxa şi stilistica propoziţiunilor independente*, Braşov, 1939. Cf. şi *Essai d'une classification stylistique des phrases adversatives roumaines*, în „Langue et littérature" I, p. 223 urm. de acelaşi autor.

[2] Fenomenul se întîlneşte pretutindeni (mă refer, în primul rînd, la idiomurile romanice).

[3] Aceste elemente sintactice constituie, în schimb, prin bogăţia lor, o caracteristică a limbii scrise (şi nu numai a acelei poetice).

[4] Faptul merge mînă în mînă cu parataxa: un substantiv, însoţit de atribute adjectivale, constituie o unitate noţională, căci însuşirile nu există separat de obiectul care le posedă, pe cînd două substantive, chiar legate prin raportul de atribut, reprezintă două noţiuni perfect dinstincte (deci juxtapuse, cum sînt propoziţiile principale din fraza populară şi familiară).

Voinești, pentru cea familiară propriu-zisă. La Caragiale renunț, de astă dată, și din cauza genului (drama este teatrală, vreau să spun mai mult ori mai puțin artificială, prin definiție), dar și din cauza intențiilor satirice ale autorului, care, oricît de excelent observator al vorbirii reale era, a t r e b u i t s-o caricaturizeze, deci s-o modifice într-o anumită măsură [1].

Creangă: *Dascălul nu ne mai primea în școală, Irinuca nu ne putea vindeca, pe bunicul n-avea cine-l înștiința, merindele erau pe sfîrșite, rău de noi; Și ne coborîm noi și ne tot coborîm cu mare greutate pe niște povîrnișuri primejdioase și ne încurcăm printre ciritei de brad, și caii lunecau și ne duceau de-a răstăgolul și eu cu Dumitru mergeam zgribuliți și plîngeam în pumni de frig și plăieșii numai icneau și-și mușcau buzele de frig și necaz ...; Iar după ce se aprindea opaițul și tata se punea să mînînce, noi scoteam mîțele de prin ocnițe și cotruțe și le flocăiam și le șmotream dinaintea lui, de le mergea colbul; și nu puteau scăpa bietele mîțe din mîinile noastre, pînă ce nu ne zgîriau și ne stupeau ca pe noi; Văzînd eu că mi-am aprins paie-n cap cu asta, am șterpelit-o de-acasă numai cu beșica cea de porc, nu cumva să-mi iee tata ciubotele și să rămîn de rușine înaintea tovarășilor; Și cele de mai multe ori găseam pe moș Chiorpec ... Și dacă vedea omul și vedea că nu se poate descotorosi de mine ... Și cînd îmi da drumul mă duceam tot într-o fugă acasă ...* [2]; — *Dar bine, ghiavole, aici ți-i scăldatul? ... Dar cum să te cobori, că jos era prăpădenie! Dacă vede ea și vede ... dar nu mă chitește. Apoi începe a se aburca ... Atunci eu mă dau iute ...* [3]; *Ș-apoi, întrat în asemenea școală, mai numai barba ... D-apoi lui Trăsnea, săracu', ce-i pățea sufletul ... !* [4]; *Lupi și alte dihănii mi-au ieșit înainte cîteodată, dar nu le-am făcut nimica, le-am dat bună pace, m-am făcut că nici nu-i văd, și ei s-au dus în treaba lor; Ș-au mîncat, ș-au băut, ș-au cîntat, pînă au adormit cu toatele pe loc* [4]; *Apoi peste două zile o îngropară cu cinste mare și toate femeile de prin meleagurile vecine vorbeau despre soacra cu trei nurori și ziceau: ferice de dînsa c-a murit, că știu că are cine-o boci* [5]. *Atunci podul cel minunat îndată s-a stricat ...; iară palatul în care ședeau moșnegii ... s-a schimbat iarăși ... Atunci bătrînii, văzînd astă mare nenorocire ...* [6]; *Și mergînd ea tot înainte, a ajuns apoi și ea la Sfînta Duminică; dar și aici s-a purtat tot hursuz ... Apoi bucatele le-a făcut afumate ... Și cînd a venit Sfînta Duminică ... Dar Sfînta Duminică ... Fata atunci s-a suit și s-a ales ..., căci îi plăcea ..., dar să facă slujbă bună nu-i plăcea. Apoi, cum se dă jos din pod cu lada ...*[6].

Brătescu-Voinești: ... *M-am frămîntat, m-am zvîrcolit cîteva nopți și am ieșit din aceste zvîrcoliri cu hotărîrea de a-mi schimba firea, de a mă vindeca de toate gusturile, de toate pornirile, de toate apucăturile de pînă atunci; Și ascunsesem cheia de la pian, de frica înduioșării ... Și am dus-o așa cîteva săptămîni ... Și am dus-o așa, pînă cînd într-o noapte ...; Și se făcea că umblînd prin grădina asta ... Mă plec, îl iau și, ridicîndu-mă, văd altul la cîțiva pași mai înainte. Mă duc, îl ridic și pe acesta și iar, ridicîndu-mă, văd altul mai departe. Și am mers așa mult, mult ...; ... Un lucru nu-mi place mie: băiatul. Nu face. Aici la han în drum, la răspîntie, trebuie un băiat iute, spirt. Să umble ca sfîrleaza. Omul vine, bea, pleacă*

[1] Se înțelege că reduc citatele la strictul necesar. Creangă ar putea fi redat în întregime, căci tot ce spune el confirmă aprecierile mele. De aceea alegerea este extrem de grea și, în consecință, aproape de prisos.

[2] Am reprodus numai începutul fiecăreia dintre aceste trei fraze consecutive, ca să arăt frecvența lui *și* chiar într-un g r u p de fraze.

[3] Am omis, din ambele citate, ce interesează mai puțin, lăsînd numai începutul ca să se vadă particulele introductive ale propozițiilor și frazelor.

[4] Din pricina frecvenței lui neobișnuit de mari, *și* se aglutinează cu auxiliarul următor, încît nici nu mai este perceput ca un cuvînt aparte. Așa se justifică existența virgulei după fiecare verb (ca și cum am spune *au mîncat, au băut, au cîntat ...*).

[5] Să se observe, între altele, tripla prezență a lui *că* în partea finală.

[6] Alternanța lui *și, iară, atunci, apoi, dar* în aceste două pasaje este mai ales caracteristică.

repede. Vorba românului: călătorului îi şade bine cu drumul; Noroc c-am fost aici. Dac-am văzut că e împunsă rău, a trebuit s-o tai. Am avut Ignat ieri pe negîndite. Aseară tot se ducea frati-meu la tîrg, i-am dat carnea s-o vîndă la un măcelar şi am oprit şi eu ceva din-tr-însa. Mi-a prins bine gheţăria; Şi cum venea înspre răsărit, a văzut cum s-a ivit şi s-a ridicat din marginea zării luna nouă, apoi luceafărul de ziuă; pe urmă s-a făcut o geană roşie, s-a deschis faţa cerului, s-a tot deschis, stelele s-au topit una cîte una, şi luceafărul, şi cornul lunii; iar în dreapta locului, unde se ivise geana roşie, au început să iasă suliţi aurii ... ca părul Salomiei ... ; Şi Niculăiţă pleacă; şi ca să ajungă mai degrabă acasă, o taie prin prunii boiereşti, sare pîrleazul din dreptul crucii Căminarului, o cruce înaltă de piatră în marginea şoselei, o coboară la stînga pe şosea; şi cum umblă pe poteca din marginea drumului, vede jos, dinaintea lui, un portofel de piele neagră ... Îl ridică, îl des-chide şi vede ... ; Mişule, fătul tatei, lasă cărţile alea, că nu sînt bune ... , ascultă-mă pe mine, nu sînt bune ... Cartea va să fie omului prieten, nu duşman ... Din carte va să înveţe ...; N-auzi, frate, că mi-a spus adineauri Mişu că nici pomeneală nu e ... ; ... am simţit că vor-bele alea pentru mine le spunea, că numai eu puteam spune c-a vrut să-l împuşte. Dar n-am spus, că nici nu credeam că Virgil o să moară ...; Atunci întîi se zgîrceşte şi bate din aripi repede-repede-repede, parc-ar vrea să fugă de moartea care-l ajunge; apoi se moleşeşte, pîlpîirea aripilor conteneşte şi moare întinzîndu-se ca pentru o odihnă lungă ... [1]

§ 3. Altă particularitate, poate mai caracteristică, în orice caz mai importantă din punct de vedere stilistic, a vorbirii populare şi familiare este fraza cotită, frîntă, întreruptă de exclamaţii şi interogaţii, care-i dau culoare, dramatism, viaţă şi izvorăsc din stări sufleteşti afective. Frămîntarea produsă de o întîmplare trăită, cu ecourile stîrnite de retrăirea ei, reacţiile faţă de atitudinea partenerului şi de situaţia exterioară, supusă ea însăşi schimbărilor în cursul povestirii, participarea cu întreaga fiinţă la ceea ce istorisim afirmăm, apărăm etc.: iată atîtea motive şi cauze, între multe altele, care intervin, fără să vrem, adesea chiar contra voinţei noastre, pentru a da frazei vorbite aspectul fragmentar, întretăiat de opriri bruşte, de reveniri şi reluări, de urcări şi coborîri ale tonului şi care o deosebeşte fundamental de fraza scrisă, adică obiectivă, intelectuală, construită simetric şi armonios după reţeta tradiţională. Dacă am vrea s-o caracterizăm cu un termen con-sacrat în discuţiile critico-estetice, am putea spune că fraza limbajului afectiv (şi a limbii vorbite, în general) este impresionistă, spre deosebire de aceea a limbajului intelectual, care-i clasică sau realistă.

Dintre cele două mijloace directe de expresie, care sînt exclamaţia şi interogaţia, primul apare mai des decît celălalt. Şi aceasta, în diverse chipuri. Astfel: *Îmi pare bine că sosește primăvara* devine *Ce bine-mi pare că sosește primăvara!* cu intonaţia specială, de care ne-am ocupat la locul cuvenit, şi cu o modificare sintactică, neaparentă, a propoziţiei secundare: în construcţia exclamativă, aceasta îşi pierde oarecum caracterul de propoziţie adevărată, fie şi dependentă de alta, spre a ajunge o simplă prelungire a celei principale, tocmai din cauză că tonul exclamativ se întinde de-a lungul întregii fraze. Lucrul se poate verifica uşor, dacă sîntem atenţi la modul cum curge fraza în ambele cazuri: pauza pe care o fa-cem după propoziţia principală la construcţia enunţiativă lipseşte celei exclamative. Afectul provoacă o accelerare a ritmului şi, deci, suprimarea pauzei. Cf. şi *Aş pleca în*

[1] Observăm uşor destule deosebiri între limba familiară cultă, cu veleităţi literare, a lui Brătescu-Voineşti şi limba populară artistică a lui Creangă. În special, frapează relativa bogăţie şi variaţie verbală a frazei celui dintîi. Dar vedem şi mari asemănări, printre care cea mai importantă este construc-ţia paratactică.

concediu, dacă n-aș avea prea mult de lucru alături de *Cum aș (mai)* sau *Tare-aș (mai) pleca în concediu dacă n-aș avea prea mult de lucru.*

Cînd propoziția afirmativă, care urmează a fi înlocuită prin una exclamativă, se află în mijlocul sau la sfîrșitul frazei, aceasta capătă un dublu aspect, apt de a fi utilizat stilistic, căci implică o schimbare de atitudine (subiectivă) a povestitorului. De ex.: *Ieșind într-o frumoasă zi de primăvară afară din oraș, am ajuns la marginea pădurii, unde am rămas încîntat de priveliștea care mi se oferea ochilor* transformată în *Ieșind într-o frumoasă zi de primăvară afară din oraș, am ajuns la marginea pădurii, unde, ce încîntătoare priveliște mi se oferea ochilor!*

Și altfel se poate substitui o construcție exclamativă uneia enunțiative. De pildă: *Doresc cu nerăbdare să vină primăvara* devine *De-ar veni (o dată* sau *mai repede) primăvara!* Tot așa *Mulțumesc lui Dumnezeu că am scăpat de iarnă* se preface în *Slavă Domnului, că am scăpat de iarnă!* Din punctul de vedere al conținutului strict intelectual, prima formulă nu diferă prin nimic de a doua, în schimb aceasta este superioară, mult, ca forță expresivă, care izvorăște, în subsidiar, și din 'scurtarea' frazei.

Interogația intervine, se pare, mai puțin frecvent decît exclamația. Faptul s-ar datori 'situației': ca să punem întrebări, este necesară prezența (fie și numai fictivă) a unui partener, și aceasta cere intervenția fantaziei, însușire pe care n-o au toate subiectele vorbitoare, cum au toate, indiferent de grad, sensibilitate afectivă. Să nu uităm apoi că exclamația este un mijloc de expresie prin excelență personal și direct: tot ce ne doare, tot ce ne bucură, tot ce ne revoltă, aparține oarecum organic ființei noastre, ne interesează în cel mai înalt grad pe noi, și limbajul servește în primul rînd la descărcarea sufletului propriu de gîndurile și simțirile acumulate în el. Dramatismul, care spuneam că este o trăsătură a vorbirii familiare și populare, vine mai cu seamă de la interogație: întrebarea presupune și răspuns, fie că-l dă partenerul, cînd acesta există, fie că-l dăm noi înșine, așadar dialog, întocmai ca într-o operă dramatică.

Iată și aici cîteva cazuri imaginate de mine, pentru a ilustra ceea ce s-ar putea numi mecanismul transformării construcțiilor enunțiative în interogative. Mă folosesc de exemplele deja date, tot pentru nevoile de ordin practic ale discuției. *Îmi pare bine că sosește primăvara* se transformă în *Sosește primăvara? Îmi pare bine:* subiectul vorbitor nu știe (ori se face a nu ști) că sosește primăvara, și atunci prezintă acest eveniment sub forma unei întrebări [1]. La fel *Aș pleca în concediu, dacă n-aș avea prea mult de lucru* devine *(Mă întrebi* sau *mă întreb eu singur dacă...) Aș pleca în concediu? (Desigur) Dacă n-aș avea prea mult de lucru*; *Ieșind într-o frumoasă zi de primăvară afară din oraș, am ajuns la marginea pădurii, unde am rămas încîntat de priveliștea care mi se oferea ochilor* se schimbă în *Ieșind într-o frumoasă zi de primăvară afară din oraș, am ajuns la marginea pădurii, unde, puteam* (sau *era) să nu rămân încîntat de priveliștea care mi se oferea ochilor?* Și alte aspecte pot căpăta aceste fraze, dacă vrem să le prefacem (parțial, bineînțeles) din enunțiative în interogative. Este evident că unele par forțate, altele suferă modificări și de ordin pur sintactic, din cauză că nu orice construcție este aptă de a fi prezentată sub forma unei întrebări. Exemplele de mai sus au fost alese în vederea 'exercițiului' pentru fraza exclamativă, cum arată conținutul lor noțional: bucuria, dorința, încîntarea se pretează mult mai ușor (ca să nu zic exclusiv) la această ultimă 'operație' decît la cealaltă. Dar amănuntul n-are importanță, întrucît nu atinge esența lucrurilor, adică principiul, incontestabil, că tendința limbii vorbite stăpînită de afect este să înlocuiască simpla 'constatare' a unui fapt prin 'aprecierea' lui, prin luarea de atitudine.

[1] Propoziția a doua poate ea însăși înceta de a mai fi enunțiativă, schimbîndu-se în exclamativă *(Ce bine-mi pare!)*. Așadar, o dublă modificare afectivă, cum se întîmplă adesea în limba vorbită.

§ 4. Vorbirea populară, mai ales, cred, cea moldovenească, recurge foarte des la o formă exclamativă indirectă, reprezentată printr-o propoziție (aparent!) secundară, introdusă prin *unde*. Aceasta se întîmplă obișnuit în momente de surprindere: subiectul vorbitor nu se așteaptă să vadă, să audă etc. ceea ce-i provoacă mirarea. Am putea preciza, dacă ne oprim asupra aspectului pur formal (propoziție introdusă printr-un adverb relativ de loc), că nu se așteaptă a c o l o, unde vede, aude etc. lucrurile care-l surprind. În realitate, valoarea lui *unde* este temporală, cum probează posibilitatea de a-l înlocui prin *cînd*. De pildă: *Rabdă ea cît rabdă, și unde se pornește pe-un plîns, de ți se rupea inima!* poate suna, cu aceeași valoare, chiar afectivă, și *Rabdă ea cît rabdă, și cînd se pornește pe-un plîns ... (ți se rupea inima)!* sau *Rabdă ea cît rabdă, și cînd colo, se pornește pe-un plîns* ... Ultima construcție este foarte interesantă, căci arată aș zice șovăiala subiectului vorbitor, nevoia de a exprima ambele raporturi sintactice (de loc și de timp), pe care le simte el între propoziția introdusă prin *cînd colo* (= *unde*) și cea dinaintea ei [1]. Caracterul temporal rezultă și din echivalența lui *unde* cu *o dată: Rabdă ea cît rabdă, și o dată se pornește pe-un plîns* ...

Toate aceste forme exclamative există, și încă din belșug, în vorbirea populară (mai puțin în cea familiară), cum vor dovedi citatele următoare (din Creangă). Interesant și, din punctul de vedere al sintaxei obiective, curios este amănuntul că construcția cu *unde* poate fi și negativă, fără ca înțelesul să se schimbe: *Rabdă ea cît rabdă, și unde nu se pornește pe-un plîns* ... Singura modificare semantică pare a fi o întărire a nuanței afective în această din urmă ipoteză, ceea ce, iarăși strict gramatical vorbind, surprinde cu atît mai mult, cu cît negația primește un accent foarte puternic. Cred că, în anumite condiții, apariția lui *nu* este posibilă și după *cînd* (singur, fără *colo*). [2]

Mînă în mînă cu exclamația și interogația merg diverse alte mijloace de expresie, care sînt, direct sau indirect, în total sau în parte, simple consecințe ale acestora. Mă refer la interjecții [3], invocații (de toate speciile), apostrofe etc., care contribuie, într-o măsură

[1] De fapt, nu există un adevărat raport sintactic, nici măcar de coordonare. *Unde se pornește* ... este o propoziție absolut independentă. Așa se explică faptul că povestirea poate începe direct cu ea, ca să nu mai pomenesc de aspectul exclamativ, care nu-i posibil decît la o construcție de sine stătătoare.

[2] Mă simt ispitit să propun o explicație, pe care o dau ... sub beneficiu de inventar. Caracterul exclamativ al construcției cu *unde* ne obligă să admitem că încă din capul locului ea a fost exclamativă (și chiar în mai largă măsură decît astăzi, căci cu vremea nuanțele afective, de toate felurile, se atenuează). Dar de ce și cu negație? Căci deosebirea dintre o construcție enunțiativă afirmativă și una negativă există și în cazul construcțiilor exclamative: afirmația reprezintă tocmai opusul negației. Singură fraza interogativă poate exprima același lucru sub ambele aspecte (afirmativ și negativ). Să se compare *Ei, crezi c-a venit?* și *Ei, crezi că n-a venit?* cu accent pe *a venit* la prima și pe *crezi* la a doua. Urmează că trebuie să pornim de la o interogație: *Rabdă ea cît rabdă, și crezi că nu s-a pornit pe plîns?* (ca și cum am spune: ... *crezi că a răbdat pînă la urmă?*). Această construcție s-a contaminat cu *Rabdă ea cît rabdă și o dată se pornește pe plîns*, sinonima ei. (Contaminările sintactice sînt foarte frecvente.) Ar fi trebuit să iasă *Rabdă ea cît rabdă, și o dată nu se pornește pe plîns?* Dar *o dată*, eventual un echivalent al lui, nu poate sta într-o frază negativă fie ea și interogație, pentru că precizează momentul cînd s-a produs acțiunea (și aici acțiunea nu se produce, căci este negată, cel puțin aparent). De aceea a fost înlocuit printr-un adverb înrudit ca funcțiune (temporală!), însă neprecis: *cînd*, care prezintă și avantajul că se întrebuințează des în construcții interogative. Astfel fraza noastră a devenit *Rabdă ea cît rabdă, și cînd nu s-a pornit pe plîns?* Dar intenția subiectului vorbitor era nu să nege, ci să afirme, și încă foarte hotărît. Atunci a înlăturat negația, și propoziția a rămas afirmativă, continuînd totuși a fi colorată de afect, ceea ce a dus la intonația exclamativă. Un ultim stadiu a fost înlocuirea lui *cînd* prin *unde*, potrivit tendinței, relevată la «Morfologice», capit. VI, de a prefera adverbelor de timp pe cele de loc, care sînt mai concrete, deci mai expresive.

[3] Printre interjecții trebuie socotite și numeroase onomatopee de felul lui *țuști!, harști!, zvîrr!* etc., care, din punct de vedere aș zice sintactic, nu diferă prin nimic de interjecțiile propriu-zise. În plus, ele au un foarte pronunțat caracter exclamativ, și tocmai asta interesează îndeosebi discuția de față.

chiar mai largă decît exclamaţia şi interogaţia, pe de o parte la înviorarea vorbirii, pe de alta la caracterul impresionist al frazei vorbite. Unele au fost studiate la « Fonetice » sau la « Morfologice » (schimbare de persoană, înlocuirea indicativului prin imperativ), altora, cum sînt invocaţiile, le consacru un paragraf special (v. mai departe).

Iată acum şi exemple din autorii utilizaţi obişnuit de mine. Creangă: *Şi unde nu ne trezim într-o bună dimineaţă plini ciucur de rîie căprească de la caprele Irinucăi. Ei, ei!, ce-i de făcut?; Într-o zi, fiind Irinuca dusă în sat şi avînd obicei a şedea uitată ca fata vătămanului, noi n-avem ce lucra?; ... ne pune dracul de urnim o stîncă din locul ei, care era numai înţinată; şi unde nu porneşte stînca la vale ...; Iaca ce rană-i pe dînşii, sărmanii băieţi! Cum i-a mîncat rîia prin străini, mititeii!; Şi, Doamne, frumos era pe atunci, căci ...; Ce-i pasă copilului, cînd mama şi tata se gîndesc la neajunsurile vieţii ...; Dar parcă naiba vrăjeşte: cela nu sună coasa, că-i e frig; celuia că-i îngheaţă mîinile pe cîrceie ...; Şi cînd căuta mama să smîntînească oalele, smîntîneşte, Smarandă, dacă ai ce ...; Eu atunci, să nu-mi caut de drum tot înainte?; Într-o dimineaţă, n-are ce lucra părintele Duhu?; ... auzim că Nică Oşlobanu s-a dus să înveţe la şcoala catihetică din Folticeni, vorbă să fie!; Şi cică auzind Moş Nichifor de acestea, tare s-ar fi mîhnit în sufletul său ...; Băbătia lui, de la o vreme încoace, nu ştiu ce avea, că începuse a scîrţîi: ba c-o doare ceea, ba c-o doare ceea, ba i-e făcut de năjit, ba că i-e făcut de ursită, ba că i-e făcut de plînsori, şi tot umblă din babă în babă cu descîntece şi cu oblojele ...; ... moş Nichifor deciocălase căruţa şi-o ungea; cînd numai iaca se trezeşte la spatele lui cu jupîn Strul din Tîrgul Neamţului ...; Apoi fără să ne zbatem, jupîne Strul, mi-i da şeisprezece lei, un irmilic de aur, şi ţi-oi duce-o ştii, colé, ca pe palmă; ... da nu ca la noi, să fii nevoit să trăieşti cu una beteagă pînă la sfîrşitul vieţii, şi copii, tufă!; În sfîrşit, trage zăvorul ... Cînd, ia!..., ce să vadă? Ş-apoi mai are cînd vedea?...; Şi, Doamne, tare mai erau doriţi să aibă unul...; Ea, văzîndu-se acum aşa de nenorocită şi horopsită, ce să facă şi încotro s-apuce? Să se ducă la părinţi?; Ce garduri streşinite cu spini, de mai nici vîntul nu putea străbate printre ele! Ce şuri şi ocoale pentru boi şi vaci ..., făcute din mîna lui Chirică, cît ai bate din palme!; ... dă, ce să-i zici?, dăduse şi el în părpăra însuratului; ... Ipate îşi ia femeia cu zestre cu tot, o duce acasă la dînsul, şi pace bună!; ... îl umflă pe sus, îl pun într-un car cu boi, ca pe un butuc nesimţitor, şi hai cu dînsul la locul de spînzurătoare!; D-apoi calul meu de pe atunci, cine mai ştie unde i-or fi putrezind ciolanele! ... lumea de pe lume, fiind în mare nedumerire, alerga să vadă ce minune poate să fie. Şi cînd colo cine era?; Şi cînd s-au întors Făt-Frumos şi cu ai săi de la vînat, ia neveste, dacă ai de unde!*

Brătescu-Voineşti: *... s-a aplecat să încerce: n-o putea-o zări? Cînd, ce să vază? Jos, în tufiş, un băieţaş; Frumos Crăciun o să fie! A nins două zile din Crivăţ ...; Se aud sănii venind dinspre tîrg ... Uite-le, cotesc la colţ, şi în bătaia lămpii ...; Cine ştie?, poate chiar fără să-i spuie nimic, văzîndu-l, o să-l ia să i-l arate, că e om bun. A ajuns!; Ce dreptate aveau bunică-mea, tată-meu şi mama, cînd îi ziceau ...; Ştiţi dumneavoastră ce a fost calul ăsta pe vremuri? Ăsta e Pandur al lui Grigore Palada ...; Mă întrebi cum merg afacerile. Vorba aia: dacă nu curge, pică; P-a care-o aveam a trebuit s-o dăm afară, că aşa muiere leneşă, risipitoare şi sanchie nici c-am mai văzut ...; I-am dat douăzeci de lei şi am intrat la judecătorie, care a închis pricina. Ce crezi că s-a întîmplat?; Mă rog, nouă sute de pogoane de pădure de construcţie, stejari — să fi luat numai pe trunchiul unuia doi poli, bez stînjen de ars şi crăcile. Dar cine era să facă chefurile rămase de pomină, care se începeau azi şi ţineau cu săptămînile? Pitache. Cine pleca întovărăşit de alţi cinci-şase prieteni, în trăsuri cu patru cai înaintaşi şi cu lăutari după el la Braşov? Pitache; Cînd colo, poftim!, cinci şi jumătate, şi el nu vine, şase, şi el tot nu vine; Dar de aici încolo, poate să sufle cît o pofti cîinele de Crivăţ, lui Isaia nu-i mai pasă; Rîdeţi degeaba ..., că pe cinstea mea, dacă i-am ascuns-o. Te pomeneşti că i-a furat-o; Ce să mă pomenesc mai alaltăieri? Intră*

rîzînd, cu mîinile la spate; Asta vorbim şi noi între noi de alaltăieri ... Să mintă şeful?... de!... Sumă mare ... cinci mii patru sute de lei ... Banul e ochiul dracului ... Te pomeneşti ...; Iau cîte o nuia de alun, îi pun aţă, plumb şi cîrlig; Ce e azi? Joi. Alaltăseară, marţi, a venit pe la noi căpitanul Delescu ...; Auzi dumneata moarte: cu cîrligul înfipt în guşa-liţa aia ...; Merg, domnule, acasă vesel; îi plătesc şi se duce. Cînd colo, ce descoperă nevastă-mea? În mijlocul oalei, dar cu ce meşteşug te crezi? un gogeamite bolovan de piatră, pe onoarea mea! să întrebi pe Lucreţia; — Uite, domn'le, cum a fost, păcatele mele ... Noroc că se mai găseşte, pe ici pe colea, cîte un om de ispravă...; Minunat tovarăş de vînătoare nenea Iorgu! Exact la întîlnire, fără preget ...

Caragiale: *S-a ţinut după mine ... Ce ziceam eu? « Haide, drace, haide!, să intri tu pe strada lui Marcu Aoleriu ori Catilina, şi lasă! ... » . Şi, dacă nu-i ajungea, să-mi tai mie favuridele! ; Stai să-ţi spui ... Dar nu mă-ntrebi, ţaţo, să-ţi povestesc ce-am păţit cu mitocanul! Să vezi, e halima!... Auzi mizerabilul!... ; De azi dimineaţă! ... de azi dimineaţă, asta merge (întruna) aşa! Ce goană! Ce goană turbată! Doamne! Doamne!, isprăveşte o dată istoria asta! sînt trei după douăsprezece şi mă leşin de somn d-a-npicioarele!; Ei, cînd am văzut ... ştii că eu nu intru la idee cu una, cu două ...; Bine că n-am fost în Bucureşti pe vremea aia! Cum sînt eu nervoasă... Doamne fereşte!, păţeam alte alea ...; Ei, geantă latină, domnule, n-ai ce-i mai zice. De ce a băgat el în răcori, gîndeşti, pe toţi împăraţii şi pe Papa de la Roma?; Aşa, zău!... Ei! mai dă-mi încă unul ca el, şi pînă mîine seară — nu-mi trebuie mai mult — să-ţi fac republică; D-apoi bine, frate, pînă cînd tot rabdă azi rabdă mîine? că nu mai merge, domnule, s-a săturat poporul de tiranie, trebuie republică!... Acu ce treabă avem?... Nu vă uitaţi la mine că sînt aşa de ...; Ce sînteţi d-voastră, mă rog? Vagabonţi de pe uliţă? nu ... Zavragii? nu ... Căuzaşi? nu ... ?; Care va să zică, unde nu înţelegeţi d-voastră politica, hop!, numaidecît trădare! Ne-am procopsit!*

§ 5. Un fapt asupra căruia n-am insistat nici aici, nici la flexiune, este deasa apariţie a c o n j u n c t i v u l u i, care merge paralel cu frecvenţa mare a interogaţiei şi exclamaţiei [1] pe de o parte, cu aceea a imperativului pe de alta. Căci conjunctivul însemnează o invitaţie adresată partenerului (real ori fictiv) sau o întrebare pusă sie însuşi de către subiectul vorbitor. Iar cînd stă la pers. III, el este echivalentul desăvîrşit al imperativului, căruia îi lipseşte o formă specială pentru această persoană. Să nu ne închipuim însă că modul conjunctiv exclamativ are drept obiect numai pe partener, nu şi pe povestitor, sau că cel interogativ nu poate fi adresat şi ascultătorului. Asimilarea construcţiilor conjunctive cu cele menţionate aici se manifestă, în limba vorbită, printr-o intonaţie specială, care diferă numai prin intensitatea ei mică de aceea a interogaţiei şi exclamaţiei. Căci conjunctivul, fiind un mod verbal dependent de diverse membre ale frazei [2], reprezintă o formă oarecum indirectă a vorbirii. Simţim, chiar cînd stă singur, că el este în funcţie de un cuvînt, neexprimat, dar prezent în mintea noastră. De aceea putem asimila construcţiile în care apare conjunctivul cu exclamaţiile şi interogaţiile, cel puţin din punctul de vedere al intonaţiei.

Iată, de pildă, următorul pasaj din *Harap-Alb: Să umblaţi numai aşa, frunza frăsinelului, toată viaţa voastră şi să vă lăudaţi că sînteţi feciori de crai, asta nu miroase a nas de om* ... Îl putem interpreta în mai multe chipuri, deşi toate în concordanţă cu cele spuse

[1] Foarte des întîlnim conjunctivul « exclamativ » (sub forma pers. I) în invocaţii menite să asigure pe partener sau pe ascultători că povestitorul spune adevărul: *să n-apuc ziua de mîine ..., să mor (să crăp, să plesnesc* etc.), *să-mi sară ochii din cap* etc. *dacă (mint, am furat* etc.) Cf. lat. *moriar si* ... La celelalte persoane, acest mod apare mai ales în blesteme (care sînt, de fapt, tot invocaţii): *să nu vă ajute Dumnezeu!; să-l ia dracu'!* etc.

[2] La fel cu infinitivul, pe care-l înlocuieşte adesea.

chiar acum. Conjunctivul atîrnă de *vreți (aveți de gînd* ș. a.) subînțeles: *Vreți să umblați numai așa ...? Asta nu miroase a nas de om.* În această ipoteză, intonația interogativă este foarte perceptibilă, căci avem o întrebare directă. Se pot și inversa cele două membre ale frazei, care rămîne tot interogativă (cu o ușoară modificare sintactică, și anume înlăturarea negației): *Asta miroase a nas de om, să umblați ...?* Dar construcția se poate transforma și în una exclamativă: *Asta nu miroase a nas de om să umblați numai așa, frunza frăsinelului...?!* Sau inversînd membrele frazei (revenind, adică, la textul lui Creangă, căruia-i dăm însă o intonație mai puternică): *Să umblați numai așa, frunza frăsinelului, toată viața...! Asta nu miroase a nas de om.* Toate aceste formule sînt nu numai posibile, ci și reale. Alegerea uneia sau a alteia se datorește momentului psihologic, pe care, în cazul de față, l-am putea defini prin 'mîhnire' (relativ ușoară): craiul este nemulțumit de cei doi fii ai săi, dar nemulțumirea lui nu-i revoltă, nici deznădejde (el știe sau simte că feciorul cel mai mic va corespunde așteptărilor). A recurs, deci, la formula mai moderată, mai puțin 'retorică', mai conformă, poate, cu spiritul vorbirii populare. Dar expresivitatea ei este incontestabilă, la fel de mare cu a unei construcții interogative sau exclamative (directe!), și aceasta, grație pe de o parte intonației, pe de alta aspectului ei sintactic insolit, cu un conjunctiv de sine stătător, cel puțin aparent, ca și cum propoziția ar fi principală (și, formal, este astfel).

Dar mai intervine ceva. Conjunctivul este modul posibilității, al îndoielii etc., așadar o formă verbală subiectivă prin ea însăși, ceea ce, în treacăt zis, explică, cel puțin parțial, marea ei răspîndire [1]. De aici, aptitudinea lui de a fi expresiv, mai expresiv decît indicativul, de pildă, cu care prezintă numeroase elemente semantice comune. Expresivitatea conjunctivului crește, cînd el apare singur (fără cuvîntul de care depinde). Și aceasta, tot grație unei anomalii formale: nepotrivire între valoarea lui reală (de mod al posibilității, al probabilității etc.) și aparenta-i indepedență, care-l asimilează cu indicativul (modul siguranței).

Exemple [2]: *Ian să-i fi sculat la treabă, ș-apoi să-i vezi cum se codesc, se drîmboesc și se sclifosesc ...; Eu, să nu fi știut a citi, de mult aș fi înnebunit, cîte am avut pe capul meu; Și de aici supărarea părintelui Oșlobanu ...; să nu vadă sămînță de călugăr pe la biserica lui, că-i potopește!; ... se îngrămădise, ca mai totdeauna, o mulțime de trebi pe capul mamei: niște sumane să le scoată din stative, altele, să nevedească și să înceapă a le țese din nou ...; Cam pe la amiază, deodată s-a schimbat vremea cea frumoasă într-o vijelie cumplită, să răstoarne brazii la pămînt, nu altăceva; La hramul bisericii se ținea praznicul cîte-o săptămînă încheiată, și numai să fi avut pîntece, unde să pui coliva și bucatele...; Oșlobanu prost-prost, dar să nu-l atingă cineva cît e negru sub unghie ...; Știi că are haz și asta, voi să vă lăfăiți și să huzuriți de căldură, iară eu să crăp de frig! Buună treabă! Să-mi dau eu liniștea mea pentru hatîrul nu știu cui!* (Creangă).

Să fie un ceas de la plecare, cînd ajung la capul podului de peste Ialomița; ... cosoroaba de la prispă, care putrezise la un cap, el a înlocuit-o, furca maică-si el a încrestat-o; și să vă arate Salomia...; donicioara nouă, cumpărată de el ...; ... am petrecut o seară ... să-l întrebi pe el; Dimineața cum se scoală — să-și aplece capul în jos...; pe urmă să-l netezească ...; să-l răsucească de două ori; să-l prinză cu patru-cinci ace ...; și să pofteasca vreo cocoană ... să-și facă undele din părul dumneaei. (Br-V).

[1] Mai ales în dauna infinitivului, formă ștearsă, fiindcă-i 'abstractă' (spune numai cum se numește acțiunea).

[2] Listele precedente conțin destule conjunctive, dar aproape toate în interogații.

Auzi mizerabilul!, s ă - n d r ă z n e a s c ă să-mi ție drumul ...; Dar s ă ș t i u de bine că merg cu el de gît pînă la Dumnezeu ...; Și eu, proastă, s ă n u ș t i u nimic și să-mi fac zile amare cu Chiriac din pricina lui musiu ăsta ... (Caragiale)[1].

Ar mai fi de remarcat conjunctivul din cîteva formule populare, cu care subiectul vorbitor își afirmă sinceritatea sau stăruie asupra exactității spuselor sale (în ipoteza că ele ar putea fi puse la îndoială, din cauză că împrejurările nu i-au permis să-și verifice aprecierile). De ex. : *S ă n u s p u n m i n c i u n i, dar peste o dimirlie de fasole i-au curs atunci din turetce; căci, s ă n u s p u n m i n c i u n i, erau vro zece, douăsprezece prăjini de cînepă frumoasă...; Apoi, d r e p t s ă v ă s p u n, că atunci degeaba mai stricați mîncarea, dragii mei* (Creangă)[2].

Un uz al conjunctivului, nerelevat pînă aici, apare la Ispirescu. Iată un citat (după A. PHILIPPIDE, *Gramatica*, p. 280): *Fiind sub ascultarea bucătăresei, fata de împărat se silea în toate chipurile să-i fie pe plac. U n d e s ă s e a d u n e ea cu celelalte slugi din curte! U n d e s ă s c o a t ă ea un cuvînt de pîră sau zîzanie! U n d e s ă c a l c e ea cuvîntul bucătăresei și s ă s e a m e s t e c e în certurile și becisniciile celorlalți! Ferit-a Dumnezeu!* Deși exclamative, propozițiile din acest pasaj introduse prin *unde* trebuie considerate, în fond, sau cel puțin la origine, ca interogative. Dovada o constituie adverbul, care, la începutul unei construcții, nu poate avea decît valoare interogativă: *Unde (ați văzut pe fata de împărat) să se adune cu celelalte slugi din curte?*, adică 'în ce loc ați văzut-o adunîndu-se cu celelalte slugi?'. Dacă simțim totuși ca exclamații astfel de formule, aceasta se datorește conștiinței subiectului vorbitor că întrebarea conține în ea și răspunsul, că, prin urmare, nu-i o întrebare propriu-zisă. Atitudinea lui (aș zice obiectivă!) seamănă cu a omului care cere socoteală altuia pentru o afirmație inexactă: '(Îndrăznești să spui că ai văzut-o ...) Unde ai văzut-o adunîndu-se cu celelalte ...?' Dar (subiectiv!) el este sigur că nimeni nu se gîndește la așa ceva, că toată lumea vede, ca și el, în această fată o ființă sub toate raporturile deosebită de slugile obișnuite etc. Și atunci, recurge la exclamație, care exprimă și satisfacția și mirarea față de faptul constatat.

Această construcție amintește formal de tipul *unde (nu) se pornește o vijelie*, nu numai prin adverbul relativ care o introduce, ci și prin înțelesul mai mult temporal[3] al acestuia. Căci *unde să se adune ea ...*, interogativ, cum a fost din capul locului, însemnează 'cînd (ați văzut-o) să se adune ea ...'. Expresivitatea se datorește, ca și acolo, mai multor fapte: pe de o parte abaterii de la normele sintactice (propoziție locală cu sens temporal), pe de alta intonației exclamative, foarte perceptibilă. Să nu uităm apoi că, din cauza acestei ultime particularități, construcția apare ca o propoziție independentă; deci încă o anomalie gramaticală (propoziție principală introdusă printr-un adverb relativ)[4].

[1] Nu-i greu de observat deosebirea dintre vorbirea populară (Creangă) și cea familiară (Br-V, Caragiale), în ce privește nu numai cantitatea, ci și natura sau valoarea conjunctivelor întrebuințate de una și de cealaltă.

[2] În vorbirea oamenilor culți, echivalentele acestor construcții sînt respectiv *dacă nu mă înșel* (tradus, probabil, după frc. *si je ne me trompe)* și *(ca) să fiu sincer.* Ele nu sînt sinonime și de aceea nu se întrebuințează în exact aceleași condiții.

[3] Poate și modal: 'Cum (vă închipuiți că ar putea) să se adune ea ...'.

[4] Deși n-o întîlnim la Creangă, formula circulă și în dialectul moldovenesc, dar cu verbul la indicativ și, pe cît știu, numai în izolarea *unde se pomenește* (sau *se află)*, echivalentă, semantic, cu *nu se pomenește (nu se află)*. (Fără voie îmi vine în minte *nu există!*, atît de răspîndit în vorbirea familiară de astăzi și care este perfect sinonim cu *nu se află!* Pare a se datora influenței frc. pop. *Ça n'existe pas!*, pe care H. BAUCHE, *Le langage populaire*, ed. II, Paris, 1929, p. 220 o definește ca o «formulă de refuz, de dispreț». Construcția cu *pomenește* le întrece pe toate în expresivitate, din cauza verbului: ideea de 'pomenire' reduce la minimum faptul în discuție (e așa de neînsemnat, încît de-abia poate fi amintit) Cf. și *nici pomeneală*, mai energic, grație lui *nici*, negație mai puternică decît nu, și naturii eliptice a formulei. Cînd subiectul vorbitor tăgăduiește hotărît spusele

§ 6. Deosebirile dintre vorbirea populară sau familiară şi limba cultă (mai ales scrisă), în ce priveşte aspectul frazei, sînt atît de mari, încît izbesc pe oricine, în primul rînd pe scriitori, care, cînd sînt autentici, indiferent de dimensiunile talentului, posedă un simţ deosebit pentru limba lor maternă. Aşa se face că ei utilizează, cu intenţii artistice, diversele particularităţi ale vorbirii curente în operele lor literare. Nu mă gîndesc la faptul că fiecare personaj are un limbaj mai mult ori mai puţin aparte, potrivit cu mediul social căruia aparţine. De la realism încoace, acest lucru nu mai surprinde: toată lumea s-a deprins cu ideea că nu se poate altminteri, şi, în consecinţă, procedeul este simţit ca absolut normal, fără nici o semnificaţie stilistică. Este vorba de altceva, şi anume de utilizarea unor aspecte ale limbii vorbite, aşa cum le-am constatat mai sus, cu scopul de a obţine anumite efecte estetice, care pot fi, cum se întîmplă adesea, umoristice, dar şi de altă natură. Intervine, deci, o chestiune de stil propriu-zis, produs, măcar în parte, al voinţei, avînd însă ca punct de plecare fenomene care aparţin stilisticii lingvistice.

Am notat un singur caz, suficient totuşi pentru ilustrarea principiului. Caracteristica cea mai izbitoare, poate, a vorbirii familiare şi populare este parataxa: alăturarea pură şi simplă a unor propoziţii de acelaşi fel legate prin conjuncţia coordonatoare *şi* [1]. Iată un minunat exemplu de exploatare artistică a acestei particularităţi: ... *ne vede că sîntem la Bucureşti, şi vine, domnule, şi ne asasinează, domnule, şi ne face viaţa amară şi ne toacă la cap şi ne ceartă-n casă şi bagă zîzanii între slugi şi ne vorbeşte la vecini, în fine, ne nenoroceşte, domnule!* (AL, 26 aprilie 1936, p. 7). Autorul îşi pune eroul să vorbească aşa, nu pentru a ne provoca rîsul (ceea ce se întîmplă, dealtfel, dar numai din cauza situaţiei), ci pentru a-l caracteriza şi lingvistic din punctul de vedere al atitudinii faţă de soacră-sa. Groaza pe care i-o inspiră ea îl face pe bietul ginere să dea evenimentului proporţii catastrofale: vede precis toate acţiunile, multe şi variate, le simte anticipat consecinţele şi le înfăţişează ascultătorilor ca o adevărată avalanşă aducătoare de nenoroc. De aici, nu numai predominarea verbelor asupra celorlalte cuvinte, ci şi succesiunea lor rapidă, fără pauze, în ciuda conjuncţiei, care aparent le leagă, dar în realitate le separă, făcînd din fiecare verb (cu eventualele lui determinative) o propoziţie independentă, foarte importantă în sine, graţie verbului, adică acţiunii, prin nimic inferioară celorlalte. Efectul stilistic este extraordinar, şi aceasta, în primul rînd, din cauza modului ingenios al autorului a înţeles să-şi construiască fraza: propoziţii exclusiv principale, reduse ca expresie la strictul necesar (de obicei numai verbul) şi — aici vine elementul esenţial — nelegate prin *şi*, ca în vorbirea de toate zilele. Nu se poate imagina potrivire mai deplină între o stare sufletească şi expresia ei lingvistică.

Deoarece ne-am oprit asupra unui fapt aparţinînd limbii scrise, pot menţiona aici o particularitate a vorbirii culte, care, în multe privinţe, are o situaţie specială. Cînd povestim ceva, ajungem la un amănunt care ne-a impresionat puternic: un peisaj frumos, o casă mare, o fiinţă deosebită etc. Imediat schimbăm cursul frazei, recurgînd, cum am văzut deja, la exclamaţie sau interogaţie. De pildă: *Mergem cît mergem, prin străzi strîmte şi întortocheate, pînă cînd ajungem, pe neaşteptate, în faţa unei clădiri. D a r c e c l ă d i r e! Un adevărat palat din poveşti.* Sau: *Am citit zilele acestea o carte într-adevăr fru-*

[1] Interlocutorul nostru nu se mulţumeşte cu un simplu *nu* (eventual *nu-i aşa, nu-i adevărat)*, care-i prea şters şi de aceea ar putea să nu fie luat ... în serios de ascultător. De ex.: *Las că am aflat eu de foloasele [illegible] — Unde se pomeneşte!* Explicaţia propusă mai sus capătă, cred, o confirmare elocventă de la această construcţie, al cărei caracter interogativ (la origine) se simte încă foarte lămurit: *Unde se pomeneşte!* este, de fapt, *Unde se pomeneşte?*, adică 'cine pomeneşte, cine spune asta?', sau, mai aproape de aspectul pur formal, 'în ce loc (ai auzit dumneata că) se pomeneşte acest lucru'?. [illegible] mai sus, § 2.

moasă. Dar ce frumoasă ! Nu cred că are pereche în literatura noastră. La origine, această formulă a fost, cu siguranţă, interogativă. Povestitorul se adresa ascultătorului, parcă ar fi vrut să-i spună: 'Crezi d-ta că-i vorba de o clădire oarecare, aşa cum şi-o închipuie lumea (ori ţi-o închipui d-ta)? '[1]. Întrebarea avea rostul să atragă atenţia asupra erorii celor care ar fi crezut altfel, ba chiar să le ceară oarecum socoteală pentru eroarea lor. Pe urmă, exact ca la construcţiile cu *unde*, interogaţia a devenit exclamaţie: subiectul vorbitor îşi exprimă admiraţia, care a existat din capul locului, în formă directă, fără a se mai gîndi că alţii ar simţi altfel.

Nu-i singura interpretare posibilă aceasta. *Dar ce frumoasă!* a putut fi de la început exclamativă, o construcţie echivalentă cu 'dar ce carte frumoasă'*!*, 'cît de frumoasă carte!' etc. Cred că trebuie preferată prima explicaţie, din cauza lui *dar*. Prezenţa acestei conjuncţii adversative presupune o opoziţie, deci două păreri diferite, una a povestitorului, cealaltă a partenerului (sau a eventualilor ascultători). Cel mult s-ar putea admite că povestitorul îşi adresează întrebarea sie însuşi, dar aceasta numai fictiv, divergenţa rămînînd tot între el şi altcineva[2].

§ 7. Extrem de bogată este limba noastră vorbită în i n v o c a ţ i i de tot felul. Românul apelează necontenit la forţe superioare, bune sau rele, de ajutorul cărora are nevoie: unele să-i facă bine, lui ori fiinţelor şi lucrurilor care-i sînt scumpe, altele să facă rău duşmanilor. Deosebirea nu-i totdeauna precisă, în sensul că forţele binevoitoare (Dumnezeu şi toate personajele din istoria creştinismului) dispun de mijloacele necesare şi pentru a face rău, adică a pedepsi pe cei ce merită pedeapsă. Şi atunci, ele sînt invocate de-a valma cu celelalte, cînd e vorba de « inamici » (oameni, animale, obiecte neînsufleţite). Prilej pentru aceasta se iveşte mereu: cine crede că tot ce se întîmplă pe lume vine de la nişte fiinţe atotputernice, împotriva cărora nu ne putem pune, se găseşte de nenumărate ori pe zi în situaţia de a recurge la ajutorul lor. Reminiscenţe din vremuri imemoriale, ignoranţă, incapacitate de a reacţiona altfel în faţa greutăţilor vieţii, o practică străveche a procedeului: iată cîteva dintre cauzele care explică bogăţia extraordinară a limbii noastre în invocaţii propriu-zise, în imprecaţii, blesteme şi înjurături. Dacă celelalte apar, în număr variabil, şi aiurea, ultimele constituie o trăsătură nu spun exclusiv românească, ci numai orientală, pe care, dintre limbile înrudite, o posedă, desigur în proporţii mai reduse, italiana şi spaniola, supuse şi ele de-a lungul veacurilor, prin popoarele respective, unei puternice influenţe venite din Orient.

În ce priveşte aspectul lor lingvistic, nu constatăm o variaţie prea mare. Schema este, de regulă, aceasta: verbul, care arată acţiunea dorită de subiectul vorbitor, stă la imperativ [3] sau, mai des, la optativ (cu infinitivul înaintea auxiliarului), şi este urmat de numele forţei invocate pentru săvîrşirea acţiunii, pus acesta la vocativ, în prima ipoteză, la nominativ, în a doua. Înjurăturile se prezintă întrucîtva altfel, fiindcă nu sînt propriu-zis

[1] Sau, şi mai aproape de aspectul ei sintactic: 'Dar ce (fel de) clădire (crezi că era)?' Cuvintele următoare *(Un adevărat palat din poveşti)* sînt răspunsul la întrebare.

[2] Este probabil să avem a face cu imitaţia unui model străin, cum ar proba caracterul eminamente cult al formulei noastre. În franţuzeşte, de pildă, exclamaţii ca *quel homme!* etc. sînt foarte frecvente. Oricum ar fi, explicaţia propusă mai sus rămîne valabilă din punct de vedere teoretic. Totodată ea ajută la înţelegerea stării sufleteşti. Afară de asta, în ciuda faptului că aparţine exclusiv limbii culte, construcţia pare perfect conformă cu sistemul limbii româneşti.

[3] Cînd apelul se adresează sub forma persoanei a III-a, locul imperativului îl ia conjunctivul, care, semantic, este tot un imperativ, cum dovedeşte şi lipsa conjuncţiei *să*. În această ipoteză subiectul stă, se înţelege, la nominativ.

invocaţii: autorul acţiunii este însuşi subiectul vorbitor, iar verbul, totdeauna acelaşi, are forma indicativului prezent, cîteodată pe a optativului[1], cu un obiect direct după el.

Un amănunt interesant din punct de vedere stilistic este repetarea aproape obligatorie a verbului, cînd acesta stă la optativ[2]: puterea afectului (supărare, mînie etc.) cere să insistăm asupra acţiunii care dorim să se realizeze, şi insistenţa se manifestă prin repetarea purtătorului ei (ca să nu mai pomenesc de celelalte mijloace, extralingvistice, cunoscute deja: accent puternic şi, eventual, lungirea părţii iniţiale a cuvîntului). A doua oară verbul apare după subiect, şi totdeauna la conjunctiv. Dacă ar fi nevoie de probe că invocaţiile etc. sînt produsul, prin excelenţă, al unor stări sufleteşti afective, foarte puternice, aspectul lor lingvistic, aşa cum l-am descris, şi, în special, repetarea verbului ar fi cea mai elocventă dintre toate. Să nu uităm apoi că ele încep totdeauna cu verbul[3], astfel că, în cazul cînd acesta se repetă, formula are la un capăt şi la celălalt cîte o formă verbală, iar la mijloc, după împrejurări, subiectul sau obiectul acestora[4].

Înainte de a produce citate propriu-zise, dau cîteva exemple, din care să se vadă structura lingvistică a invocaţiilor şi blestemelor mai frecvente: *bată-l Dumnezeu (să-l bată)!; trăsni-l-ar Sfîntul (să-l trăsnească)! ; ardă-te (arde-te-ar) focul (să te ardă)!; lovi-l-ar boala (ciuma, holera, brînca* şi alte nume de boli) ...!; *dare-ar moartea (în tine) ...!; lua-v-ar dracu'...!; mînca-l-ar ciorile (cîinii) ...!* (mai ales, iar la origine exclusiv, despre animale); *plesni-ţi-ar ochii ...!* (şi la pers. I, cînd subiectul vorbitor 'se jură': *să-mi plesnească ochii, dacă ...*, de astă dată cu *să* înaintea conjunctivului, fiindcă nu avem o imprecaţie propriu-zisă, adică nu intervine mînia); *dare-ar Dumnezeu, să dea* (se poate şi preciza ce anume: *dare-ar Dumnezeu să ploaie, să moară cutare* etc.[5], în care caz partea a doua a formulei diferă de prima, întrucît reprezintă un fel de obiect al acesteia); *bată-l (bată-te) norocul (sănătatea, fericirea etc.) ...!* Deseori subiectul acţiunii se multiplică: alături de *Dumnezeu* apare *Maica Domnului*, un nume de sfînt este întovărăşit de numele altora, tot aşa cum *holera* poate căpăta ... ajutor de la *ciumă, brîncă* etc. Această multiplicitate de subiecte izvorăşte şi ea din afect, la fel cu repetarea verbului, şi are exact aceeaşi semnificaţie: intensificarea, pînă la maximum, a dorinţei şi, deci, a realizării ei. Întîlnim şi fenomenul opus, adică lipsa subiectului: *bată-te, să te bată!; lovi-l-ar, să-l lovească!* etc. În asemenea cazuri repetarea verbului pare obligatorie altfel formula face impresia că nu-i completă şi poate da naştere la confuzii, mai ales că, dacă nu mă înşel, subiectul lipseşte, de obicei, atunci cînd el poate fi şi o forţă binevoitoare şi una primejdioasă: *bată-te (norocul, pacostea) ...!* Faptul se va fi datorind, în parte, şi obişnuinţei de a 'blestema' în tot felul de împrejurări[6], chiar fără ... necesitate afectivă, ceea ce slăbeşte, ba chiar suprimă cu totul, expresivitatea blestemului.

[1] Mă gîndesc la înjurăturile celei mai frecvente, le-aş zice bărbăteşti. Celelalte, întrebuinţate obişnuit de femei, conţin diverse verbe, care numesc mai totdeauna funcţii organice şi stau la optativ. Cf. ALR II, Supliment la vol. I.

[2] Sau la conjunctiv (cu valoare imperativă).

[3] Dacă acesta stă la conjunctiv, conjuncţia dispare, iar dacă are forma optativului, auxiliarul se pune după infinitiv. Asta însemnează înlăturarea anexelor neaccentuate dinaintea verbului, pentru ca accentul să lovească, direct şi cu toată tăria (s-ar putea zice cu toată furia), elementul cel mai important al construcţiei.

[4] La aceste mijloace expresive se adaugă, bineînţeles, intonaţia: toate invocaţiile şi imprecaţiile, cu diversele lor specii, sînt construcţii exclamative. De aceea le şi discut la un loc cu exclamaţiile şi interogaţiile.

[5] Pentru *dare-ar Dumnezeu*, cf. span. pop. (ţig.) *premita* [= *permita*] *Dios que ...* („Volkst. u. Kult. d. Rom." VII, p. 162).

[6] După cum înjurăturile servesc de multe ori la exprimarea admiraţiei faţă de cel înjurat!

Urmează acum citate. Din Creangă: *(nu şezi cu dînşii în casă toată ziulica, să-ţi scoată peri albi) mînca-i-ar pămîntul, să-i mănînce (Doamne, iartă-mă)!*[1]*; Ce-a fi aceea, ducă-se pe pustii!; pieritu-le-ar fi numele să le piară!*[2]*; trăsnit-o-ar fi, s-o trăsnească!*[3] *; (căci era şi frumoasă) bat-o hazul, s-o bată!; sta-i-ar în gît pe ceea lume!; osîndi-v-ar Dumnezeu, să vă osîndească!; bea-l-ar tăunii, să-l bee!; duce-v-aţi învîrtindu-vă ca ciocîrlia!; patruzecile mîne-sa de golan!*[3]*; nu i-ar muri mulţi înainte, să-i moară!*[4]*; bat-o Dumnezeu de babă, s-o bată!; bat-o pîrdalnica, s-o bată!; bat-o pustia, s-o bată!; mînca-o-ar focul, s-o mănînce!; bată-te întunericul, să te bată!; rămînere-aş păgubaş de dînsul, să rămîn! etc.* — Din Brătescu-Voineşti: *Săracul, Dumnezeu să-l ierte!; dar-ar lupu-n cornu' lui!; dii! gloabă, mînca-te-ar lupii!; Ptiu!, trăsni-te-ar Dumnezeu şi Maica Precista de nebun!*[5]*; bată-te, să te bată!;* (farmece) *fir-ar pe pustii locuri!* Cf. şi *(hai, nene) păcatele mele!; chioara naibii!* — Din Caragiale: *Fir-ai al dracului de pungaş!*[5]*: alege-s-ar praful!; cădea-i-ar bunul pe inima lui jupînul!; fir-ar a dracului de viaţă ş-afurisită!*[5]*; Doamne fereşte!*[6].

[1] În partea finală avem o invocaţie oarecum de sine stătătoare, cu toate că apare foarte des după blesteme. Să se compare şi *Doamne!* (de multe ori repetat); *dragă Doamne!; drăguliţă Doamne!; Dumnezeu să-l ierte!; dracu' s-o iee!*, etc. Unele s-au izolat cu valoare substantivală: *ucigă-l crucea* 'dracul', *ducă-se pe pustii* 'epilepsia' etc.

[2] Aici apare optativul perfect, ceea ce constituie o noutate: acţiunea dorită de subiectul vorbitor urmează (adică urma!) să se realizeze în trecut. Prima dintre aceste construcţii poate fi interpretată şi ca un optativ prezent, cu *pierit* a d j e c t i v, nu verb (= participiu): 'să le fie pierit (acum)', cf. *să fie mort* etc. Dar se împotriveşte repetarea verbului sub forma conjunctivului de la *a pieri* (altfel ar trebui *să le fie)*.

[3] Înjurătură, cu elipsa verbului, cum se întîmplă deseori.

[4] Deşi în prima parte a formulei verbul este negat, repetarea lui se face tot sub aspectul afirmativ.

[5] Din punct de vedere sintactic, interesează prezenţa lui *de* înaintea substantivului (care stă adesea la vocativ). Cred că se datoreşte analogiei lui *deşteptul de Ion, ticălosul de el*, etc., şi ele un fel de imprecaţii (ca sens şi intenţii). Cf. şi *bat-o Dumnezeu, de babă ...; patruzecile mîne-sa de golan* (citate mai sus, din Creangă). Ne putem uneori gîndi la o elipsă: *bat-o ... pe proasta de babă* etc.

[6] În legătură cu «fraza» s-ar putea discuta, firește, şi alte chestiuni. (Observaţia este valabilă pentru toate capitolele cărţii de faţă.) De pildă acordul dintre membrele care se leagă prin diverse raporturi sintactice. Scriitorii (şi chiar oamenii obişnuiţi) sensibili la lipsa acordului gramatical utilizează faptul cu intenţii umoristice. Iată cîteva exemple: *Zîmbetul care trăsneşte din ochi, petrecînd cu privire — n u e r e l e* (Azi, 29 oct. 1939, p. 8); *Pentru a vă atrage atenţia în mod public că cititorii «zic», nu «zice», fiindcă e m a i m u l ţ i* (Cl, 14 iulie 1940, p. 2).

CAPITOLUL III

REPETIȚIA

Cînd o noțiune oarecare ne impresionează puternic, simțim nevoia să insistăm asupra ei. Lingvistic, insistența se manifestă, cum am văzut, în diverse chipuri: accentuăm cuvîntul altfel decît de obicei, îi lungim sunetele, îl așezăm la începutul frazei etc. Un mijloc foarte uzitat este și r e p e t a r e a lui, care, de regulă, se combină cu unul ori altul dintre cele pomenite. Spunînd de două, eventual de mai multe ori, numele noțiunii, ni se pare că i-am mărit cantitatea, intensitatea etc. Este ca un fel de acumulare sau concentrare semantică, un adaos la ceea ce există deja și nu satisface pe deplin necesitățile noastre afective.

Se poate repeta orice cuvînt. Singura condiție este cea arătată: noțiunea exprimată de el să pună în mișcare afectul subiectului vorbitor. De asemenea se repetă sintagme întregi, chiar propoziții adevărate. Avem repetiții t o t a l e, adică propriu-zise, cînd elementul lingvistic respectiv este spus de două sau mai multe ori în același fel, fără nici o modificare formală, după cum avem repetiții pe care le-am putea numi respectiv p a r ț i a l e și s e m a n t i c e: a doua oară cuvîntul sau sintagma apare sub alt aspect morfologic ori este pur și simplu înlocuit printr-un sinonim. Cauza și efectul sînt identice în toate aceste cazuri. De aceea se cuvine să le discutăm împreună [1].

Le grupez după natura gramaticală a cuvîntului repetat.

§ 1. **Substantivul.** Formula cea mai răspîndită pare a fi repetarea strictă: *Cînd l-am luat la rost, a început să schimbe f e ț e f e ț e; Zilnic văd r î n d u r i r î n d u r i de soldați trecînd spre front* etc. Valoarea ei semantică seamănă cu a unui superlativ de cantitate: *fețe fețe, rînduri rînduri* însemnează '(foarte) multe fețe', '(foarte) multe rînduri', cu o deosebire, de expresivitate, în favoarea repetiției. Aceasta, cînd substantivul stă la plural, de unde urmează că sensul 'superlativ' vine, în parte, și de la forma pluralului. Singularul arată numai insistența: *D o a m n e ! D o a m n e !* [2], *de ce ne părăsești?; T i n e r e ! t i n e r e !, ține minte vorbele mele!* etc. Subiectul vorbitor «se teme» că partenerul nu-l ascultă cu toată atenția, și atunci îi spune de două ori.

Repetarea nu se face totdeauna prin simplă juxtapunere. De pildă: *Nu știm ce să mai facem, e f r i g și f r i g!; La spectacole de acestea vine l u m e p e s t e l u m e* etc. For-

[1] Fenomenul a fost studiat de J. BYCK, *La répétition en roumain* („Bull. lingu." II, p. 67 urm.). Autorul se ocupă și de fapte fără valoare stilistică, în schimb neglijează altele care au o astfel de valoare. Aceasta, pentru că se pune din punct de vedere strict formal. Cf. și INGEBORG SEIDEL-SLOTTY, *Etymologische Formeln und Figuren im Rumänischen (Ibidem* IX, p. 40 urm.). Unele lucruri în legătură cu repetiția au fost spuse la «Morfologice», capitolul despre prefixe *(cruci și răscruci; ordine și paraordine; leagă și dezleagă* etc. sînt cazuri de repetiție aș zice indirectă).

[2] Și ca formulă 'anonimă', cu valoare de interjecție, ne întîmpină repetarea acestui substantiv: *Doamne! Doamne!, multă minte îți mai trebuie!* (ție, celui cu care stau de vorbă).

mula cu *și* are valoarea lui *fețe fețe*, căci exprimă o intensificare a noțiunii, cantitativă, dar și calitativă (din cauza înțelesului oarecum de adjectiv al lui *frig*), cea cu *peste* poate fi pusă alături de *rînduri rînduri*, mai ales prin imaginea pe care o trezește (parcă vedem cum se 'adaugă' grupurile de oameni la cele deja existente). *Frig și frig* poate primi un al doilea *și*, la început: *și frig și frig (de nu mai poți)*, cu o modificare a intonației (substantivul se accentuează puternic și la fel în ambele poziții, pe cînd la *frig și frig* are un accent înalt prima dată și altul jos a doua oară)[1]. De asemenea se mai spune *frig și iar frig*, cu ideea de repetiție întărită, grație lui *iar*, sinonim cu *iarăși* 'din nou'.

Pretutindeni pînă aici substantivul își păstrează neschimbată forma. Avem și cazuri în care el se repetă sub un aspect morfologic deosebit. Foarte frecvent, din cauza marii lui expresivități, este tipul nomin. sing. urmat de genit. plur.: *boul boilor; derbedeul derbedeilor; minunea minunilor; grozăvia grozăviilor* etc. Adevărate formule superlative, căci astfel de substantive au valoare adjectivală, vreau să spun calificativă. Ele ne trimit, în multe privințe, la *un pui de ger* și *o mamă de bătaie*, pe care le-am studiat în capitolul « Diminutive ». Chiar raportul de filiație se face simțit, în bună parte, și aici; genitivul arată, în *boul boilor*, nu posesiunea, cum pare la prima vedere, ci, mai degrabă, originea, descendența. Individul calificat astfel este prezentat ca o căpetenie a 'boilor', un adevărat prototip, o chintesență a noțiunii (= însușirii) respective. Formula se pretează și la uzuri ironice: *deșteptul deșteptților* (despre un prost); *savantul savanților* (despre un ignorant) etc.[2].

Cu această construcție poate fi pusă alături *deșteptul tatei, deștept*, unde apare și un genitiv (de la alt cuvînt însă) și repetiție propriu-zisă. În ce privește sensul, asemănarea este mare, întrucît și de astă dată avem un soi de superlativ (datorită noțiunii, aceeași sau foarte înrudită). Punctul de plecare sintactic trebuie să fi fost *băiatul tatei* (cf. și *fătul meu*), cu un genitiv de posesie, cum pare a arăta și o contaminare de felul lui *băiatul tatei cel deștept*. Dacă sîntem stăpîniți de dragoste, simpatie etc., putem recurge la forma diminutivală a substantivului: *doctorașul mamei, doctoraș*. Expresivitatea unei asemenea formule nu izvorăște însă, ca la cele precedente, din repetiție[3], și aceasta, fiindcă avem un substantiv pur, lipsit de orice nuanță calificativă.

Diminutivul (deoarece am pomenit de el) apare și în alte condiții, mai apropiate de ale fenomenului care ne preocupă. BYCK, *op. cit.*, p. 69 notează pe *ger geruleț*, fără citat. Eu însumi am găsit (AL, 29 aug. 1937, p. 14) acest exemplu: *C e t e c e t i o a r e, ostașii cîntau*. Amîndouă au aspect popular, la fel cu *puiul mamei, puișor*, de pildă, căruia îi lipsește însă forța expresivă, din cauză că repetiția constituie un element pur formal, aș zice de ritm (întocmai ca la *frunză, frunzuliță; codrule, codruțule* și alte fragmente de versuri populare; dealtfel *puiul mamei puișor* pare a fi începutul sau refrenul unui cîntec de leagăn). Expresivitatea vine și, dacă nu mai ales, de la diminutiv.

În sfîrșit, repetarea se poate face sub forma unui sinonim[4], fără să existe vreo deosebire față de repetiția propriu-zisă în privința valorii stilistice. De ex.: *cîrduri și rîndur-*

[1] Tot așa se prezintă intonația la *fețe fețe*, și *rînduri rînduri*, apoi chiar la *lume peste lume*. Și se înțelege de ce: *și, peste* sînt neaccentuate, încît prezența lor nu poate influența cu nimic accentuarea întregii formule.

[2] Morfologic vorbind, exemplele sînt adjective, dar au funcțiune substantivală (după cum substantivele propriu-zise sînt, ca sens, asimilate cu adjectivele). Cf. *hîtrul hîtrilor* (1907 II, p. 379).

[3] Cf. *doctorașul mamei*, care-i la fel de expresiv. Situația seamănă cu a imprecațiilor, în sensul că repetarea acolo a verbului nu-i obligatorie, deși, cînd ea există, intensitatea crește. Am întîlnit, fără să notez unde, *Ah, perceptorașul maichii, perceptor!*, așadar aspecte formative diferite ale substantivului care se repetă.

[4] I-am spus (p. 232) repetiție s e m a n t i c ă. Nu-i necesar (dealtminteri nu-i nici posibil) ca sinonimia să fie desăvîrșită.

(Nu pot veni ei la masă toți odată! Vin c î r d u r i ș i r î n d u r i!), care diferă, în avantajul lui, de sinonimul *rînduri (și) rînduri*, precum și de *cîrduri (și) cîrduri*, grație, desigur, variației formale. Căci 'ritmul' intervine și la repetiția pură, ba încă într-o mai largă măsură. Limba veche, care se identifică, de fapt, cu cea populară, recurge des la acest procedeu: *cap și începătură; basme și povești; zarvă și gîlceavă; cărțile și izvoadele; moarte și pieire* etc. (v. G. PASCU, *Istoria literaturii române din sec. XVII*, Iași, 1922, p. 52—53). Majoritatea trebuie asimilate cu faptele de stil ale scriitorilor moderni [1].

Iată și cîteva citate. Creangă: *Lume (lume) și iar lume* [2]*; strîngînd părintele Duhu p a r a c î t e p a r a ...* [3]*; ... cîtă frunză și iarbă!* [4]*; s-a adunat l u m e a d e p e l u m e; cîtă pulbere și spuză.* Br-V: *A n t o n a c h e, A n t o n a c h e! (dacă aș ști că ar fi să-ți semene vreun copil, l-aș omorî de acum cu mîinile mele!); veacuri după veacuri; să adune b a n c u b a n; r î n d p e r î n d (au plecat toți colegii).* Caragiale: *E c o m é d i e, mare c o m é d i e; trădare! trădare! (de trei ori trădare)!; fel și chip* [5]*; în sfîrșitul sfîrșitului (ce era?); s a l u t a r e, s a l u t a r e, stimabile!...* [5]. Foarte bogate în fapte de acest fel sînt blestemele: *bate-l-ar D u m n e z e u ș i M a i c a D o m n u l u i* etc.

§ 2. **Adjectivul.** Dat fiind înțelesul acestei părți de vorbire, ne așteptăm ca repetarea ei să fie echivalentul perfect al unui superlativ (absolut), mai expresiv însă decît superlativul obișnuit (chiar decît cel format cu *strașnic, extraordinar de* etc.). Am văzut aceasta, în treacăt, și la substantivele înrudite semantic cu adjectivele (cf. § 1, unde am notat și exemple de adjective propriu-zise: *deșteptul deșteptților* etc., pe care nu le mai reproduc). Aspectele fenomenului par mai puțin variate aici. Lipsesc, de pildă, tipurile adj. sing. + adj. plur. genitiv și adj. + prepoz. + adj. Iar dacă primul se întîlnește totuși, aceasta, fiindcă adjectivul este asimilat cu un substantiv (cf. și prezența articolului): însușirea ne-o imaginăm ca o noțiune propriu-zisă, detașată de obiectul care o posedă.

Formula, se pare, curentă este repetiția pură: *Am văzut un om b ă t r î n, b ă t r î n; Au găsit o casă frumoasă și curată, în care era o muiere u r î t ă, u r î t ă* (BYCK, *op. cit.*, p. 74). Deseori silaba inițială, dacă este accentuată, sau silaba dinaintea celei care poartă accentul se lungește [7], ceea ce n-am constatat la substantiv. Dar numai întîia dată adjectivul suferă această modificare, a doua oară el se pronunță obișnuit, ba chiar, poate, mai 'scurt', adică mai repede decît în cazul cînd nu intervine repetiția [8].

Apariția lui *și* sau a lui *și iar*, pe care o cunoaștem de la substantiv, este posibilă și aici: *Așa-l știu de cînd lumea: r ă u ș i r ă u; El, m u t ș i m u t, nu vrea să vorbească* (BYCK, *op. cit.*, p. 75); *Cît vedeai cu ochii, a l b a s t r u ș i i a r a l b a s t r u* etc. Formula cu *și iar* circulă mult în vorbirea populară, mai cu seamă la adj. *verde* și împreună cu *a zice: Și-am zis v e r d e ș i i a r v e r d e* este începutul unui cîntec [9] *(verde* ca epitet al subst. *frunză*, neexprimat). De fapt, se repetă (semantic) o propoziție întreagă,

[1] Deși este greu să ne pronunțăm, cu toată siguranța, la o depărtare în timp de trei secole. Vechimea, adică frecventa și îndelungata întrebuințare, poate șterge, pînă la dispariția totală, valoarea expresivă a unei sintagme. Cf., de ex., *la urma urmei* (și *la urma urmelor)*; *în veacul veacului* (și *în vecii vecilor)*; *la începutul începutului* etc.

[2] Ambele aspecte apar pe aceeași pagină (întîi cu substantivul repetat o singură dată).

[3] O formulă de care n-am pomenit în cursul discuției.

[4] Foarte frecvent, și totuși expresiv.

[5] Curent în vorbirea zilnică.

[6] Unele dintre exemplele acestea sînt, mai degrabă, simple repetiții retorice.

[7] Fenomenul a fost analizat amănunțit la «Fonetice», capit. III, § 11.

[8] Evident, din cauza lungirii primului său aspect.

[9] O adevărată formulă stereotipă, cu care poate începe orice poezie.

căci acest vers, pe care-l auzim în diverse împrejurări, cu o semnificație greu de precizat, însemnează 'am zis [o dată] (foaie) verde și [zic] iar verde'.

Foarte des se repetă adjectivul sub forma lui diminutivală: *S-a arătat așa cum l-a făcut Dumnezeu: g o l g o l u ț*[1]*; L-am văzut ieri cu un costum n o u n o u ț; Și iaca, slavă Domnului, sînteți t e a f ă r t e f ă r u ț* (FM, p. 126). Acest tip seamănă bine cu adj. + adj., căruia, din cauza diminutivului, expresiv prin el însuși, îi este preferat, ori de cîte ori starea sufletească a subiectului vorbitor și calitatea respectivă sînt proprii pentru întrebuințarea unei forme diminutivale. Căci aceasta nu poate apărea în orice moment și la orice adjectiv. Astfel *o casă mare mărișoară; un om bun bunișor* etc. nu sînt posibile, fiindcă în asemenea cazuri diminutivul este autentic și din punctul de vedere al înțelesului. Vreau să spun că *mărișor* însemnează 'aproape mare', *bunișor* 'aproape bun'[2], ceea ce nu se împacă cu *mare, bun* și, mai ales, cu semnificația stilistică a repetiției. În exemplele date mai sus diminutivul nu exprimă o calitate de proporții reduse, ci numai alt aspect al ei, unul sentimental, adică afectiv; subiectul vorbitor este impresionat de 'goliciunea' omului, de 'noutatea', costumului, în consecință, ia atitudine, apreciază, și astfel recurge la forma adjectivului corespunzătoare acestei stări sufletești. Tot așa în cazul lui *teafăr tefăruț:* soldatul (căci vorbește un soldat cu ofițerul său pe front) se bucură că, împotriva așteptărilor, comandantul s-a întors neatins de la atac, și bucuria, izvorîtă din dragoste, îl face să întrebuințeze, a doua oară, diminutivul. Cf. sinonimul *sănătoșel*, atît de frecvent în vorbirea populară. Așa se explică de ce, printre alte adjective, mai cu seamă *singur* se repetă în chipul arătat aici: singurătatea înduioșează totdeauna, și pe oricine[3].

Exemple: *Oșlobanu p r o s t p r o s t, dar să nu-l atingă cineva*[4]*; am găsit-o s i n g u r ă s i n g u r i c ă; S ă r a c e, s ă r a c e! (Nu ești nici de zama ouălor); (cum vede pe drac scăpat) b u n t e a f ă r*[5]*; ședeau s i n g u r i s i n g u r e i* (Creangă)*; t î n ă r t î n ă r, dar copt, serios băiat*[6]*; m i ș e l, m i ș e l, m i ș e l*[7]*!* (*Caragiale*).

§ 3. **Pronumele.** Și acest cuvînt, sub diversele-i aspecte, se repetă des, lucru firesc, din moment ce funcția lui obișnuită este să reprezinte un substantiv. Dealtfel formulele repetiției seamănă cu ale substantivului, numai că sînt mai puțin numeroase.

Tipul pronume + pronume este rar. BYCK, *op. cit.*, p. 75 dă un singur exemplu: *C e v a c e v a să-l fi contrariat, apoi striga,* unde funcția lui *ceva* seamănă cu a unui adverb, căci însemnează 'puțin, cîtuși de puțin' (cf. și *împrumută-mi ceva cărți de citit,*

[1] Cf. *Adevărul gol goluț*, titlul unei comedii traduse.

[2] Vezi cele spuse la «Diminutive».

[3] Repetarea adjectivului o găsim, printre altele, în două limbi care ne interesează de aproape: în italienește, unde este frecvent tipul *solo soletto* (echivalentul desăvîrșit al lui *singur singurel)*, și în turcește, unde apare des schema obișnuită, cu adjectivul repetat sub aceeași formă, de ex. *uzun-uzun* 'très long', *adile-adile* 'très juste' (cf. „Revue internationale des études balkaniques" II, p. 302, 306). Deși româna posedă izolări de origine turcească, precum *iavaș-iavaș*, care se întrebuințează numai așa (v. „Grai și suflet" VI, p. 332), nu poate fi vorba de o influență în ce privește existența fenomenului însuși.

[4] Aici avem, mai degrabă, o repetare a predicatului nominal, deci a unei propoziții, căreia-i lipsește copula: *Oșlobanu, prost prost* însemnează 'O, în ce privește prostia, era prost', sau, mai aproape de formula noastră, 'O., de prost, era prost'. Adjectivul se pronunță a doua oară cu un ton ceva mai ridicat.

[5] Repetiție semantică.

[6] Situația este la fel cu cea explicată în nota 4.

[7] Nu-i vorba de o intensificare a însușirii, ca de obicei la repetiție, ci de o insistență, foarte accentuată dealtfel, asemănătoare cu o lovitură dată de mai multe ori. Pentru partea pur formală, v. «Fonetice», capit. III, § 9.

unde înțelesul este același, deși stă pe lîngă un substantiv și are, deci, valoare mai degrabă adjectivală)[1]. Așa cred că se explică existența repetiției sub acest aspect numai la *ceva*: de fapt, el merge cu adjectivele și cu adverbele.

Cele mai multe exemple de repetare a pronumelui conțin un element de legătură (prepoziție sau conjuncție). Iată cîteva date de BYCK, *op. cit.*, p. 79: *cine și cine (Au întrebat și pentru Domni, ce Domni sînt: și spuindu-i c i n e ș i c i n e); cui și cui*[2] *(Jele-i, Doamne, c u i ș i c u i, Jele-i, Doamne, muntelui)*. Nu știu dacă astfel de formule au avut vreodată valoare stilistică propriu-zisă, întrucît *cine* stă aici pentru *cutare*. La fel se prezintă situația altor repetiții pronominale: *din ce în ce* (gramaticalizat complet, întocmai ca *din zi în zi; din clipă în clipă; din ceas în ceas*, apoi *din cînd în cînd* etc.), *de ce de ce (d e c e d e c e se tot depărta* 'il s'éloignait de plus en plus')[3] ș. a. Rămîn valabile pentru noi: *Dacă aș sta să povestesc c î t e ș i m a i c î t e mi s-au întîmplat*, într-adevăr expresiv, datorită, cu deosebire, lui *mai*[4]; *vai de noi și de noi* (cu oricare din formele pronumelui personal în locul lui *noi*), extrem de răspîndit, sub forma unei exclamații, în vorbirea populară și familiară[5]; *care de care*, de asemenea foarte frecvent, și cu această înfățișare, dar și, poate mai des, cu *mai* după primul *care*. Dintre ambele aspecte ale ultimei formule mai expresiv este, evident, al doilea, care cred că a și apărut înaintea celuilalt. Expresivitatea îi vine de la *mai: care mai de care* trezește ideea întrecerii și implicit a superiorității (unuia dintre mai mulți, ba chiar foarte mulți, asupra tuturor concurenților). Și, deoarece *mai* este adverb, trebuie să admitem, la origine, existența unui verb sau adjectiv: *se grăbea care mai de care* 'care se grăbea mai mult decît care' (adică 'unul se grăbea mai tare decît altul'); *care mai de care (mai) bun* 'care mai bun decît care'. Astăzi se repetă *mai* înaintea adjectivelor (și adverbelor), dacă-l punem după primul *care*, dar la început de tot el trebuie să fi figurat o singură dată *(care mai de care bun*, probabil cu încă unul sau mai multe adjective în continuare: *care mai de care bun, cuminte, harnic...)*. Sigur este că în *care mai de care mai bun* avem o contaminare a lui *care de care mai bun*, răspîndit și în momentul de față, cu *care mai de care (se grăbea, striga* etc.)[6].

Nedefinitul *tot* se repetă în locuțiunea adverbială *cu totul: Avea un păr c u t o t u l ș i c u t o t u l de aur*. Sensul pronumelui este cantitativ, la fel, deci, cu al lui *ceva* și *cîte* de mai sus. Tratat ca substantiv, el poate apărea la cazurile oblice, urmat de nominativ: *cu totului tot, în totului tot* etc. sînt sinonimele neologismului *în total*, căruia-i lipsește însă semnificația stilistică[7].

[1] Este sinonimul aproape perfect al lui *oleacă*, pe care-l întrebuințăm și ca adverb și ca adjectiv, după împrejurări.

[2] Identic, în fond, cu *cine și cine* (deosebire numai de caz).

[3] Deși provine dintr-un text popular, acest citat mi se pare suspect.

[4] *Cîte* trebuie asimilat aici cu un substantiv care arată 'mulțime de obiecte'. De aceea se poate repeta întocmai ca un substantiv (cf. și *cîte și cîte)*.

[5] BYCK vede în această construcție o « repetiție cu elipsă »: în loc de *vai de noi și vai de noi*, s-a zis *vai de noi și de noi*. Cred că se înșală. Avem, cu siguranță încă de la început, repetarea numai a pronumelui: subiectul vorbitor simte nenorocirea (sa și alor săi) așa-zicînd de două ori, nu pentru că ea ar fi dublă *(vai și vai)*, ci din cauză că cei care o suferă se dedublează, ca și cum ar veni în două grupuri ('vai de noi aceștia și de noi aceia'). De fapt, suferința tuturor este simultană, dar, fiind mare, se manifestă în două etape: intensitatea ei rezultă suficient din repetarea cuvîntului care arată pe cel ce suferă.

[6] Cf. și *care bun, care rău; care doctor, care inginer* (cu sensul 'unul așa, altul altfel'): avem și aici o repetiție, cam deosebită de celelalte, dar expresivă ca și ele. Formula există și în franțuzește *(qui ouvriers, qui maqueeaux)*, fără să se poată vorbi de vreo influență, căci construcția românească este populară.

[7] Despre modul cum au putut lua naștere, din punct de vedere strict gramatical aceste izolări, vezi N. DRĂGANU, „Revista filologică" II, p. 305 urm.

Pentru cine consideră, la fel cu gramaticile curente, pe *nimica* drept pronume, tot aici este locul lui *nimica nimicuța: Am crezut că voi cîștiga cine știe cît, și cînd colo, n i m i c a n i m i c u ț a.* Diminutivul are, în acest caz, valoare pur afectivă, căci 'inexistența' nu poate fi concepută, după împrejurări, în proporții mai mici sau mai mari. De aceea și este așa de expresivă formula. Se înțelege că apare și simpla repetare a lui *nimic(a).*

Cîteva exemple: *V a i d e n o i ș i d e n o i! (copilașul nostru, cum a ars!); V a i d e m i n e ș i d e m i n e (bărbate, ce-am pățit!); V a i d e n o i ș i d e n o i! (ziseră atunci dracii)* (Creangă); *(mandatul de deputat, iată ce vreau) n i m i c altceva! n i m i c! n i m i c!*[1] (Caragiale).

§ 4. **Verbul.** Deși foarte frecventă, repetarea acestui cuvînt, atît de important ca membru al propoziției, nu prezintă aspecte prea variate. În schimb, semnificația fenomenului este clară totdeauna: prelungirea sau intensificarea acțiunii. Avem, mai întîi, repetarea simplă: *T u r n a, t u r n a, ca cu găleata; C i o c ă n e, c i o c ă n e, dar nu-l aude nimeni; A p l î n s, a p l î n s, pînă n-a mai putut; S t r i g ă, s t r i g ă, de-ți sparge urechile* etc.[2] Accentul frazei stă pe verb, și anume pe ambele lui aspecte, cu aceeași intensitate, formă etc. În construcțiile exclamative situația diferă: *S - a u d u s, s - a u d u s frumoasele vremuri de altădată!* are un accent pe primul *s-au dus*, menit parcă să atragă atenția ascultătorului, și unul coborîtor pe al doilea *s-au dus*, care exprimă, oarecum direct, regretul subiectului vorbitor după vremurile apuse.

Asemănătoare, aproape identice, cu astfel de cazuri sînt acelea pe care BYCK, *op. cit.*, p. 73 le pune la rubrica «répétition subjective»: *A u z i, a u z i, ce îndrăzneală!*, care ar exprima 'admirația'[3], și *L a s ă, l a s ă, c-am să fac din voi pastramă!*, care arată 'amenințarea'. Nici accentuarea, nici sensul acestei formule nu diferă de ale precedentei: și ea însemnează o întărire a acțiunii, care, din cauza imperativului, este simțită ca un îndemn. Se bucură de o largă circulație, ceea ce a avut drept rezultat transformarea ei într-un fel de interjecție. Căci sensul strict verbal s-a atenuat mult, predominînd nuanța exclamativă, adică modală (= imperativă).

Deseori, între cele două aspecte ale verbului, se intercalează un cuvînt, obișnuit un vocativ, cu care subiectul vorbitor se adresează partenerului (acesta poate fi și numai fictiv): *L - a t r ă s n i t, tată, l - a t r ă s n i t; N u ș t i u, neiculiță, n u ș t i u nimic*[4]. Obișnuit repetiția arată insistență, cu scopul de a convinge pe ascultător despre adevărul spuselor noastre. Formula n-are valoare afectivă, dar este expresivă totuși.

Ca element de legătură apare obișnuit *și*, fie o singură dată, între cele două părți ale construcției, fie înaintea fiecăreia. Expresivitatea este mai mare în ultima ipoteză, de aceea vorbirea familiară și cea populară recurg foarte des la *și*[5]: *m ă n î n c ă ș i m ă n î n c ă, pînă nu mai poate; Începe să taie, ș i t a i e ș i t a i e, pînă le curăță pe toate* (BYCK, *op. cit.*, p. 76). Pentru întărirea ideii de repetiție servește și *iar*, totdeauna însă împreună cu *și: mănîncă și iar mănîncă*, fără continuarea din exemplul similar, căruia-i lipsește *iar*.

Din cauza situației lui speciale, ca predicat al propoziției, verbul se repetă și altfel decît celelalte cuvinte. În general, se poate spune că avem a face, mai degrabă, cu o repetare a propoziției, chiar dacă nu toate elementele acesteia apar de două ori. De-

[1] Repetiție retorică.
[2] Primele două exemple sînt date de BYCK.
[3] Cred că nu poate fi vorba de admirație, ci numai de mirare, uimire etc., cum rezultă clar din context.
[4] Exemple date de BYCK.
[5] Aceasta și din cauza obișnuinței de a întrebuința foarte des pe *și* (v. mai sus, capit. II).

altfel, în ce privește sensul, repetiția verbului echivalează totdeauna cu o repetare a propoziției.

Se prezintă mai multe cazuri, după felul cuvîntului care leagă cele două aspecte ale verbului [1]. De pildă: *A d o r m i t c î t a d o r m i t și pe urmă s-a sculat; F a c (ei) c e f a c și scapă de belea* etc. Se pare că nu există o deosebire apreciabilă între *cît* și *ce*, altfel nu s-ar înțelege cum este posibilă întrebuințarea unuia în locul celuilalt fără să se modifice sensul *(merge cît merge = merge ce merge)*. Partea a doua a formulei poate fi interpretată ca un răspuns la întrebarea conținută în partea întîi: *A dormit (cît)? — (Atîta) cît a dormit.* Sau, mai clar, dar mai depărtat din punct de vedere pur formal: *Cît a dormit?* (întreabă ori își închipuie subiectul vorbitor că întreabă partenerul). *— (Atîta) cît a dormit* (= cît a putut dormi). Răspunsul este vag, deși suficient, numai pentru ascultător, nu și pentru povestitor, care știe, t r e b u i e să știe durata precisă a acțiunii, altfel n-ar vorbi de ea [2]. La fel se explică prezența lui *cum* într-o construcție ca *Anul acesta a ț i d u s - o c u m a ț i d u s - o (să vă văd la anul)*. Singura deosebire este sensul modal, în locul celui 'cantitativ' sau temporal (de durată) al lui *cît*.

Deși, formal, diferită de acestea, merge semantic cu ele *A m m î n c a t, n - a m m î n c a t, și răpede ne-am luat lucrușoarele* (Îns III, 5, p. 581)': *am mîncat, n-am mîncat* însemnează 'pe cît am mîncat, pe cît n-am mîncat', adică 'am mîncat cît s-a putut, cît ne-au permis împrejurările', deci 'am mîncat puțin'. De unde urmează că, în astfel de cazuri, repetiția nu arată prelungirea sau intensificarea acțiunii, ci, mai degrabă, contrarul. Amănuntul nu contează însă, fiindcă forța expresivă a acestor formule este deopotrivă de mare ca și a celorlalte.

Altă dată repetarea verbului este precedată de o conjuncție subordonatoare, de un adverb sau pronume relativ etc.: *Dacă s - o î n t î m p l a și s - o î n t î m p l a, va trebui să plecăm (că n-avem ce face); Cînd a f i ș - a f i, ne-om muta din casă, și gata* etc. [3] Mai ales cu *a fi* se întîlnește la tot pasul această construcție, care pare eliptică, întrucît, după verbul repetat, așteptăm o lămurire (ce se va întîmpla, ce va fi). Cu *ce* la început, prezența lui *și* între cele două aspecte ale verbului devine de prisos: *Ce-o fi, o fi; Ce-a ieși, a ieși* etc. Și acest tip este neobișnuit de des în vorbirea populară și familiară. Explicația propusă mai sus pentru *a dormit cît a dormit* se potrivește și mai bine aici: primul *ce-o fi* a fost, la început, interogativ, așa că al doilea conține răspunsul la întrebare. Căci *Ce-o fi, o fi* reprezintă concluzia unei deliberări, hotărîrea pe care o ia subiectul vorbitor într-o situație grea, după ce a cîntărit argumentele pentru și contra, fără să aibă totuși siguranța deplină că atitudinea luată de el va duce la rezultatul dorit.

Nu este o repetiție propriu-zisă, indiferent de semnificație, formula gramaticalizată *De s c r i s, a m s ă - i s c r i u e u, n-avea grijă* (cf. și de *m î n c a t, m î n c a s e*; *de f u g i t, știu eu că f u g e bine* etc.), care se deosebește de precedentele, între altele, prin faptul că verbul n-are același aspect morfologic (prima dată stă la participiul trecut, cu valoare substantivală, cum probează și *de*, prepoziția dinaintea lui, a doua oară, la indicativ, eventual la optativ [4]).

[1] Este vorba, bineînțeles, de alte cuvinte, nu de *și* sau *iar*, deja pomenite.

[2] În cazul lui *ce*, am avut, la origine, un raport obiectiv direct: *face? ce face*, deci numai verbe tranzitive. Cu vremea, înțelesul s-a apropiat de al lui *cît*, din pricina lipsei de precizie, și au început să apară și verbe intranzitive.

[3] Cf. și *Dacă a m v ă z u t ș i a m v ă z u t că nu ne putem înțelege* ... etc., unde repetiția prelungește sau intensifică acțiunea, ca de obicei. În realitate, s-a schimbat, față de tipul *mănîncă și mănîncă*, numai felul propoziției: locul principalei l-a luat o subordonată. *Dacă s-o întîmpla și s-o întîmpla* înseamnă 'dacă nu va fi posibil altfel (decît să se întîmple)', 'dacă nu se va putea evita întîmplarea (neplăcută, nedorită)'.

[4] De pildă: *De d u s, s - a r d u c e e l, dar n-are cînd.*

În sfîrșit, se repetă verbul, aproape regulat (și cu toate efectele de ordin pur stilistic), în invocații, imprecații etc., cum am văzut deja la sfîrșitul capitolului precedent, unde m-am ocupat de ele. Asupra faptului în sine n-are rost să mai insist aici. Se poate însă pune problema dacă repetarea verbului în blesteme, înjurături etc. n-are și o cauză formală, care, și de nu va fi existat din capul locului, a putut interveni ulterior, după ce a luat naștere tipul însuși. Mă gîndesc la nevoia de simetrie, la «ritm». Nu-i greu de observat că în *bată-l pustia, să-l bată!; trăsni-l--ar, să-l trăsnească!* etc. cele două părți ale formulei sînt construite simetric, grație, în primul rînd, repetării verbului (chiar atunci cînd forma lui nu-i identică), dar și unor factori pur fonetici, cum sînt numărul silabelor și repartiția accentelor [1]. Foarte multe blesteme seamănă cu un vers popular din cele obișnuite: șapte sau opt silabe, ritm trohaic și o pauză la mijloc (toate mai mult sau mai puțin aproximativ, se înțelege). De pildă: *dare-ar boala-n el, să dea; arză-l focul, să-l arză; murire-ar, să moară* etc. Ceea ce mai ales satisface simțul pentru simetrie este, cred, impresia că partea a doua a construcției pare un ecou al celei dintîi, o simplă prelungire formală, aș zice chiar auditivă, a ei, netrebuincioasă din punct de vedere strict semantic.

O dovadă oarecum materială ne-o oferă blestemele cu verbul negat: *nu i-ar mai ajuta (Dumnezeu), să-i ajute!; nu i-ar muri mulți înainte, să-i moară!*, unde, a doua oară, verbul stă fără negație, împotriva intențiilor subiectului vorbitor, care dorește ca dușmanul lui să n u fie ajutat de Dumnezeu, să n u aibă mulți morți înaintea sa etc. Prezența negației ar însemna o silabă în plus, care ar strica simetria. Este drept că marea majoritate a imprecațiilor sînt construcții afirmative, prin urmare putem, ba și trebuie, să admitem o influență a lor asupra celor negative, în ce privește aspectul verbului repetat la conjunctiv. Dar faptul însuși că a fost posibilă o asemenea influență, cel puțin aparent contra dorinței precis exprimate, cu ajutorul negației, în prima parte, probează că a intervenit nevoia de a se respecta simetria.

Ar mai fi de amintit, în treacăt, repetarea semantică a verbului (fenomen înregistrat și la alte cuvinte): *Ce mototol! S e s u c e ș t e, s e - n v î r t e ș t e, și tot degeaba!; Rău copil și ăsta!, ț i p ă ș i s t r i g ă toată ziua* (sau *u r l ă ș i z b i a r ă*); *Nu știu c e f a c e, c e d r e g e N., că trăiește bine, tună și fulgeră* [2] (fig.), *trăsnește și plesnește* (fig.)

Dau acum un număr de citate. Creangă: *L - a t ă i a t el, c u m l - a t ă i a t, apoi a început a cotrobăi ...; începu a t r î n t i ș - a p l e s n i prin casă; Pe urmă s e m a i î n v î r t e c î t s e m a i î n v î r t e prin casă; Dacă v e d e lupul ș i v e d e ...; M a i ș e d e el c î t ș e d e, de cască gura prin tîrg ...; Dar nu știu c e f a c e dracul, că f a c e el c e f a c e ...; o prinde ș - o b a t e, ș - o b a t e, pîn-o omoară în bătaie!; s e f r ă m î n t ă el cu mintea c î t s e m a i f r ă m î n t ă; În sfîrșit, c e s p u n e i, c e n u m a i s p u n ...; tu m-ai tot cihăit de cap pînă acum s ă m ă î n s o r, s ă m ă î n s o r; t r ă i n d ș i n e m u r i n d, i-om scoate-o noi și pe aceea; Ș i m e r g e Ivan ș i m e r g e ș i m e r g e, pînă pe însărate ...; În sfîrșit, m e r g e ea, n u m e r g e ...; Ș i m e r g ei o zi ș i m e r g două ș i m e r g patruzeci și nouă; F ă - t e c e t e - i f a c e, că, de te-a găsi zmeul ...* [3]. — Brătescu-Voinești: *S ă t r ă i e ș t i, mînzule, s ă t r ă i e ș t i!* [4];

[1] Vezi capit. VII al părții I (p. 90).

[2] O întîlnim deja la cronicarul Ureche: *carii în toate părțile fulgera și tuna de trăsnetul armelor sale* [ale lui Ștefan-Vodă cel Sfînt].

[3] Observăm că, ori de cîte ori subiectul propoziției este exprimat, el stă după verb. O dovadă mai mult că repetarea acestuia are cauze afective (v. mai sus, capit. I, p. 210).

[4] Repetiția se datorește aici mai mult unei emoții propriu-zise care arată totuși că pe subiectul vorbitor îl preocupă acțiunea verbului (pe care o prezintă sub forma unei urări). La fel *s c a p ă - m ă ... s c a p ă - m ă de rușine!* (în același pasaj).

M-am frămîntat, m-am zvîrcolit cîteva nopți ... ; ... le sărută și plînge, plînge ... ; de rîndul asta s-a isprăvit, s-a mîntuit; începe să urce grăbit răzorul ... și urcă ... și urcă; Mișcă, Mișcă. Nu mai e lîncezeala aia ... — Caragiale: *Fănică, gîndește-te ... gîndește-te ...*[1]; *Șade rezemat într-un peș, șade, șade, șade ...; Mai mergem ce mai mergem, mă uit iar ...; ședem cît ședem, și începe comédia; Spiridoane, băiete, du-te, du-te iute*[2]; *lasă-mă! lasă-mă! ...; N-am văzut, zău!, n-am văzut nimic*[2]; *fugi, fugi, că te omoară!*[2]; *Știi, catindezi azi, catindezi mîine, o lună, două ...; Da bine, soro, am auzit, am a-u-zit*[2]; *mulțumim, mulțumim, stimabile, dar ne cam grăbim*[2]; *ne ducem, ne ducem, stimabile, nu voim să facem deranj*[2].

§ 5. **Adverbul.** Cazurile de repetare a acestui cuvînt sînt numeroase și felurite, din pricina multiplelor funcții pe care le îndeplinește. Printre adverbe sînt socotite și particulele *da, nu,* așa de dese în limba vorbită și care, datorită sensului, subiectiv prin el însuși (cînd afirmăm sau negăm, luăm atitudine), precum și puținătății lor fonetice, se repetă într-o măsură necunoscută la alte cuvinte (și ca frecvență și numeric). Obișnuit nu ne mulțumim cu repetarea simplă [3], ci simțim nevoia să spunem *da, da, da; nu, nu, nu,* ba chiar *da, da, da, da, nu, nu, nu, nu* (în această ipoteză, pronunțăm răspicat, cu pauză, sfîrșitul formulei). Și accentuarea variază, nu numai după starea sufletească, dar și de la un aspect la celelalte ale acestor particule, de-a lungul aceleiași enunțări.

Între *da* și *nu* constatăm unele deosebiri. Ultimul se poate repeta și cu ajutorul unor cuvinte de legătură, pe care le-am văzut la substantiv, adjectiv etc. De pildă: *Nu vreau s-aud de-asemenea lucruri; nu și nu* (sau ... *nu și iar nu*); *L-am sfătuit să cedeze, el nu și nu* etc. Exemplul al doilea este, de fapt, o elipsă: *el nu și nu* însemnează '(el a spus că) nu cedează (și nu cedează)', de unde marea lui expresivitate, căci se combină în el două procedee ale limbajului afectiv: repetiția și elipsa. De ce nu apare și particula afirmativă 'întărită' cu *și (iar)?* Subiectivismul nostru este mai puternic, cînd negăm. Lucrurile pe care nu le vrem ne impresionează mai adînc, cel puțin din punctul de vedere al urmărilor, socotite neplăcute, primejdioase. Așa s-ar explica apariția și a altor 'întăritoare' pe lîngă *nu,* adevărate exclamații, precum *Doamne păzește!, ferit-a Sfîntul* etc.

Dacă trecem la adverbe propriu-zise, constatăm o situație foarte asemănătoare, în general, cu a adjectivelor, ceea ce nu surprinde, dată fiind funcția lor aproape identică (mă refer la adverbele de mod). Ex.: *I s-a sfîrșit viața curînd, curînd; Bine, bine nu-și aducea aminte* (Byck, *op. cit.*, p. 74). În primul citat, repetarea intensifică înțelesul, în al doilea, mai degrabă dimpotrivă. Deosebirea nu provine exclusiv de la existența negației în acesta din urmă, căci *Bine, bine, am să văd (eu) ce-i de făcut* sau *Bine, bine, poți să ai D-ta dreptate, dar ...*, de pildă, arată și ele o atenuare a înțelesului. Faptul se observă și la *bine* spus o singură dată și se datorește, desigur, întrebuințării prea dese a acestui adverb, chiar atunci cînd nu sîntem mulțumiți și ar trebui, deci, să zicem 'rău', 'prost' etc. Să se compare și nuanța de amenințare dintr-un exemplu ca *Bine, bine, vom vedea cine-i mai tare!*

Intensificare, și numai asta, exprimă repetarea în cazul lui *prea, gata, mai: Nu-mi place cum se poartă, e prea prea* (cf. *Ar fi fost prea prea ...*, Log, p. 55); *Neștiind să înoate, era gata gata să se înece; Mai mai să se îmbolnăvească de-atîta mîncare.*

[1] Repetiție de insistență.
[2] Pretutindeni repetarea verbului arată insistența (în ultimele două citate, poate, și o ușoară ironie).
[3] Byck, *op. cit.* îi spune «imediată».

La adverbele de timp intensificarea echivalează cu prelungirea duratei unei acțiuni sau cu reluarea ei: *A m u ș i, a m u ș i aleargă la dînsul, să vadă ce face* (BYCK, *op. cit.*, p. 76); *Ne duceam d u m i n i c a, d u m i n i c a* (*Ibidem*, p. 79).

Repetarea cu ajutorul unui cuvînt de legătură este frecventă și variată. Avem, înainte de toate, pe *și*: *Cum o duci cu sănătatea? — A ș a ș i a ș a*, unde situația seamănă cu a lui *bine bine*, căci primul *așa* însemnează 'într-un fel', al doilea 'într-alt fel' (ce se adaugă prin unul se reduce prin celălalt) [1]. Foarte des se repetă în chipul acesta *întîi*; *Î n t î i și î n t î i să mă odihnesc puțin, căci sînt obosit.* Cum nevoia de a insista asupra raportului de întîietate este, adesea, puternic simțită, iar prezența numai a lui *și* n-o satisface, recurgem la *mai*: *M a i î n t î i ș i - n t î i doresc ...*, care se poate repeta el însuși: *M a i î n t î i ș i m a i î n t î i să-mi spui ...* Logic vorbind, pare absurdă repetiția pură și simplă, cu atît mai mult aceea întărită prin *(și) mai*, la un cuvînt care exprimă și singur, foarte lămurit, ideea în discuție. De aceea caragialescul *(cînd te-am văzut) întîiași dată pentru prima oară* este, în fond, adică din punct de vedere psihologic, destul de îndreptățită [2]. Deseori pe *și* îl întovărășește iar: *Cum se mai simte bolnavul? — R ă u ș i i a r r ă u* (mai puțin 'tare' *rău și rău).*

Alt cuvînt de legătură este *de*, pe care-l întîlnim, dacă nu mă înșel, numai la repetarea lui *bine*: *Dacă vrei să m-asculți, b i n e d e b i n e (dacă nu, atîta pagubă!).* Cred că aici avem conjuncția, nu prepoziția *de*: *bine de bine* reprezintă un mai vechi *bine de-i bine*, așadar '(e) bine, dacă-i bine' (= 'mă împac și eu cu situația, zic și eu că-i bine, dacă spui tu că așa este bine').

Fiind, de fapt, un adevărat adjectiv, adverbul (de mod) se poate repeta sub forma-i diminutivală: *M-ai batjocorit d e g e a b a, d e g e b u ț a (Dicț. Acad.*, s. v. *geaba*); *s-a strecurat î n c e t, î n c e t i ș o r (să nu-l simtă nimeni)* etc. Diminutivul are aici valoarea lui obișnuită, exprimă, adică, o reacție sentimentală a subiectului vorbitor (ca, în general, la substantive și adjective).

Găsim, în sfîrșit, la adverb unele forme de repetiție, care nu sînt posibile la alte cuvinte. De pildă: *Nu știu ce are N., a c i - i trist, a c i - i vesel* (sau *c î n d e trist, c î n d e vesel*, căci *aci*, adverb local, are sens temporal); *Copiii sînt capricioși, vor b a una, b a alta* (sau *... b a vor una, b a vor alta).* Deși lipsite de valoare afectivă, pe care n-au avut-o, probabil, niciodată, aceste formule sînt expresive, și din cauza repetiției însăși, dar și datorită opoziției dintre părțile lor alcătuitoare. Mai interesant, în special ca formație, este *cîine-cîinește* dintr-un citat ca acesta (Creangă): *Cu spînul tot am dus-o, cum am dus-o, c î i n e — c î i n e ș t e, pînă acum.* De la sensul literal 'ca un cîine' (eventual 'ca cîinii între ei') s-a putut ajunge la acela, general, de 'greu', cum dovedește Ispirescu (ap. BYCK, *op. cit.*, p. 69), cînd scrie: *D-abia, d-abia, c î i n e — c î i n e ș t e, putea să urnească din loc acea murdărie* (cf. *d-abia, d-abia*, care-i sinonimul lui *cîine-cîinește*).

Exemple: *Și e u f u g a, și e a f u g a, și e u f u g a, și e a f u g a ...* [3]; *Și f u g a și f u g a, fără să mă mai uit în urmă ...; și așa, cu toată cărpănoșia lui, iese c î i n e — c î i n e ș t e în medean; Mama atunci mă și ia r ă p e d e, r ă p e d e la pornit; Și t o t a ș a ș i i a r a ș a, pînă i se făcea viața neagră ...; în cinci șase sate a b i e, a b i e putu nimeri una ...; Cînd a p r o a p e, a p r o a p e să pun mîna pe dînsul...; Nu-i vorbă, că de g r e u, g r e u îi era* [4]*; ca d o a r d o a r a încăleca pe nevoie; Atunci se ie t i p t i l, t i p t i l*

[1] Fără *și*, acest adverb are, repetat, semnificația oarecum așteptată: *Ariciu'a zis a ș a, a ș a, a ș a* 'le hérisson a dit ceci et cela' (BYCK, *op. cit.*, p. 82).

[2] Cf. și 'glumețul' *cel mai prima-ntîi*, a cărui existență pledează în același sens.

[3] Aici repetiția se combină cu elipsa (căci *eu, ea* presupun existența unui verb, neexprimat), cum vom vedea (în capit. IV) că se întîmplă adesea.

[4] Acest tip de repetiție seamănă cu cel întîlnit la verb *(de scris, îi scriu eu).*

pe urma ei; de-i avea vreme să te duci mai pe urmă, b i n e d e b i n e (iar de nu, să te ierte); şi r ă p e d e, r ă p e d e mi ţi le-a supt pe toate (Creangă).— *... să-i arate şi lui pomul de Crăciun, numai n i ţ e l, n i ţ e l de tot; Î n c e ţ, î n c e ţ, convoiul s-a scurs; se uită de j u r î m p r e j u r; R e p e d e, r e p e d e, cît îi îngăduie cei aproape şaptezeci de ani; şi n i c i o d a t ă ... n i c i o d a t ă n-o să uite chipul bătrînului* [1]; *dar această sfială a pierit t r e p t a t, t r e p t a t; şi bate din aripi r e p e d e, r e p e d e, r e p e d e* (Br-V). — *Se lasă g r e u, g r e u de tot; E t a r e ... t a r e de tot; nu m-ai iubit n i c i o d a t ă ... n i c i o d a t ă ... n i c i o d a t ă ...* [1]; *N u! n u voi să te aleg* [1]; *... ajunge el şi dipotat c u r î n d, c u r î n d; Fă i u t e, i u t e!* (Caragiale).

§ 6. **Interjecţia.** Se repetă neobişnuit de des, ceea ce nu surprinde, căci reprezintă una dintre expresiile cele mai directe ale stărilor sufleteşti afective (durere, bucurie, admiraţie etc.). Intervine, cu siguranţă, şi factorul 'sunet', de care am pomenit la *da* şi *nu*: corpul fonetic redus al celor mai multe interjecţii are nevoie, în anumite condiţii, de o amplificare, spre a corespunde mai bine rostului lor în vorbire. Aşa se explică, în parte, repetarea interjecţiilor lipsite de semnificaţie stilistică [2]. De pildă: *O f ! o f !, m-am săturat pînă-n gît de aşa viaţă!; U f ! u f !, bine c-am scăpat de pacostea asta! V a i ! v a i !, nu mai pot, de durere!* etc. Dacă spunem, cum se întîmplă adesea, numai interjecţia, repetiţia se poate prelungi: *Of! of! of! (of!)*; *Vai! vai! vai! (vai!)* etc. Între formula triplă şi cea împătrită nu-i greu de observat o nuanţă deosebitoare, chiar dacă n-o putem preciza totdeauna: pe cea dintîi o spunem într-o întinsoare, ca şi cum ar fi un singur cuvînt, la cealaltă ne oprim după fiecare aspect al interjecţiei (după al doilea facem o pauză mai lungă, care separă cele două jumătăţi simetrice ale întregului). Una exprimă o suferinţă mai uşoară, care trece iute (ca şi expresia ei lingvistică, pronunţată repede), cealaltă, din contra, arată insistenţa subiectului vorbitor, complicată cu un fel de greutate fizică (parcă i-ar lipsi, tocmai din pricina durerii, forţa necesară pentru un ritm mai accelerat). Există şi o deosebire de intonaţie: *of! of! of!* are un accent descendent (şi ca intensitate şi ca înălţime), *of! of! of! of!* unul aproape plan (al doilea *of!* pare a fi spus cu un ton ceva mai înalt, şi toţi patru sînt egali în ce priveşte forţa curentului expirator). Dacă interjecţia se repetă o singură dată *(of! of!)*, accentul este descendent, sub ambele lui aspecte.

Nu toate interjecţiile sînt cuvinte reflexe, ca cele menţionate, şi totuşi, oricare dintre ele se poate repeta în condiţii mai mult sau mai puţin similare. De ex.: *Se porneşte cu fata, şi h a i, h a i, h a i* (Byck, *op. cit.*, p. 69). Schema este identică cu a lui *of! of! of! of!* şi se explică, în parte, la fel (ca urmare a monosilabismului). Intervine însă şi altceva. *Hai* pare că imită, mai exact, că acompaniază mişcările pe care le face omul, cu picioarele, cînd merge. Căci aceasta este semnificaţia lui *hai, hai, hai, hai*, în exemplul dat: de fiecare pas se spune un *hai*. Dar de ce patru, şi nu doi, de pildă? Pentru a arăta că mersul continuă (deci prelungirea acţiunii) şi totodată a marca succesiunea regulată, simetrică a mişcărilor. Nici una, nici alta n-ar ieşi în evidenţă, dacă am repeta numai o dată interjecţia. Afară de asta, *hai, hai* poate fi interpretat greşit, şi anume ca un îndemn pentru săvîrşirea unei acţiuni: *H a i, ! h a i !, pleacă de-aici!; H a i, h a i !, nu mai face nazuri* etc. *Dicţ. Acad.*, s.v. *hai*, dă, între altele, exemplul următor (din Alecsandri), unde această interjecţie are sensul de 'ba bine că nu': *Dă-i lua o fată d-aci din sat, ai dă gînd s-o duci peste hotar?— H a i, h a i !, ba încă pe sus.*

Asemănătoare, ca sunete, cu *hai* este *haide (a)!* (variantă *haida!*), care apare şi ea repetată: *Aşa încet, h a i d e a — h a i d e a; Înjugă şi pleacă, a i d e a, a i d e a,*

[1] Pretutindeni avem repetiţie emfatică sau retorică.
[2] Căci lucrează, desigur, şi analogia celorlalte.

vorbă, vorbă, pînă-nserează; *Și ieu și se duc h a i d i, h a i d i.* În toate aceste citate avem același înțeles ca la *hai, hai*: « îndemnăm, încurajăm sau provocăm pe cineva să săvîrșească o acțiune» [1]. Repetarea numai o dată a lui *haide* confirmă, cred, aprecierile de mai sus, în legătură cu *hai:* deosebirea de la o interjecție la alta, în ce privește felul cum se repetă se datorește numărului diferit de silabe. Dar aceasta nu-i singura însemnare a lui *haide* repetat. În *Dumneavoastră rîdeți? h a i d e, h a i d e!... vă pare glumă*, el are o valoare pur afectivă, pe care *Dicț. Acad.* o definește astfel: « mustrăm pe cei ce nu iau în serios sfaturile sau vorbele noastre sau prevedem că li se va întîmpla o nenorocire». Cu această semnificație *haide* apare și sub alt aspect: *H a i d e — h a, h a i d e — h a, c-ai s-o capeți!*; *H a i d e — h a i, h a i d e — h a i, (că) îți dau eu ție* etc. Așadar, un fel de prelungire silabică, al cărei rost este să arate insistența, eventual să intensifice 'strigarea' (cînd ne adresăm cuiva de la distanță) [2]. Astfel de cazuri prezintă interes și pentru lămurirea raportului etimologic dintre *haide* și *hai*, de care se ocupă amănunțit *Dicț. Acad.*

Ar mai fi de amintit, între altele, repetarea lui *iacă*. Într-un citat din Ispirescu (dat de *Dicț. Acad.*, s.v.) această interjecție apare de trei ori: *I a c ă, i a c ă, i a c ă ce mi s-a întîmplat.* Judecînd după simțul meu lingvistic, cred că avem o greșeală, căci repetarea simplă a lui *iacă* este nu numai suficientă, ci și singura posibilă: corespunde atît nevoii de a atrage stăruitor atenția partenerului asupra celor petrecute, cît și 'regulilor' ritmului (v. mai sus, unde *haide*, bisilabic, la fel, deci, cu *iacă*, se repetă o dată, iar *hai*, monosilabic, în condiții identice, de trei ori). În alte situații, repetarea acestei interjecții poate avea o semnificație cu totul deosebită: *I a c a, i a c a, s-a supărat!* (a doua oară, *-a* se lungește apreciabil, totodată intervine o ușoară pauză înainte de a continua vorba) exprimă mirarea, mai mult ironică, a subiectului vorbitor, surprins că atitudinea sau vorbele sale (nevinovate!) au putut indispune pe partener.

Urmează acum citate [3]. Creangă: *ne întovărășim cu dînșii, de frica lăieșilor din Ruginoasa, și h a i, h a i! h a i, h a i!, pînă-n ziuă, iacă-tă-ne în Tîrgul Frumos* [4]; *A!... g h i d i, g h i d i !, ghiduș ce ești!; Dintr-o pereche de boi, am rămas c-o pungă goală. M ă i, m ă i! m ă i, m ă i !; Apoi o ia la papuc și h a i, h a i! h a i, h a i! ajunge în sat la frate-său* [4]; *Și t r o p a i, t r o p a i! r o p a i, r o p a i! i se aprind lui Ipate al nostru călcăiele; Și o dată pornesc ei t e l e a p, t e l e a p, t e l e a p!; M ă i, m ă i, m ă i! Aceștia-s curat sărăcie trimeasă de la Dumnezeu.* — Caragiale: *niște s c î r ț a — s c î r ț a pe hîrtie!* [5]

§7. **Diverse.** Alte cuvinte se întîlnesc mai rar repetate. De aceea le discut împreună. În fruntea lor stă n u m e r a l u l, care, dată fiind funcția lui substantivală, le întrece pe toate, cum e și firesc. (Surprinde, mai degrabă, frecvența-i redusă). Este vorba, aproape exclusiv, de numeralul cardinal, căci el are, obișnuit, valoarea unui substantiv. Celelalte se repetă numai în mod excepțional, și nu ca numerale propriu-zise, ci ca adverbe. Am amintit, în § 5, pe *întîi*, dar am neglijat pe *odată*, a cărui repetare, cu ajutorul lui *și*, ne întîmpină des: *Sînt sigur că o d a t ă ș i - o d a t ă ai să-ți recunoști greșeala* [6].

[1] *Dicț. Acad.*, s. v. *haide.*

[2] Cf. *hăi* de la vocativ: *cumnată-hăi, mămucă-(hăi)* etc. (v. la «Morfologice», capit. I, p. 107).

[3] Nu numai pentru interjecțiile propriu-zise, ci și pentru cîteva onomatopee, care trebuie asimilate cu interjecțiile.

[4] Să se observe, în legătură cu ritmul, faptul, care, fără a fi voit, nu poate fi nici întîmplător, că ce urmează după *hai* repetat este alcătuit din sintagme de cîte patru silabe, la fel, deci, cu *hai, hai! hai, hai!* (Să nu ne uităm la scriere, ci la pronunțare.)

[5] Cu funcție substantivală.

[6] Deoarece *odată* însuși are sens vag (= *într-o zi)*, repetarea lui face să crească imprecizia, fapt care probează că este vorba de funcția obișnuită a repetiției.

Singurele numerale cardinale apte de a se repeta (şi a avea, bineînţeles, semnificaţie stilistică) [1] sînt, cred, *unu, sută, mie* (şi multiplii acestuia din urmă: *milion, miliard* etc.). Astfel în loc de *multe sute* sau *multe mii* se spune, mai expresiv, *sute (şi) sute, sute de sute, sute şi iar sute; mii (şi) mii, mii de mii, mii şi iar mii* etc. Aceste numerale se pot şi combina între ele: *sute şi mii; mii şi milioane; milioane şi miliarde*, tot pentru mărirea (şi variaţia) expresivităţii.

Cît despre *unu*, situaţia lui se înfăţişează deosebit. Deoarece exprimă 'unitatea', repetarea lui va însemna nu înmulţirea obiectelor, ci 'alegerea' lor, 'separarea' unuia de celelalte. Se pare că totdeauna aspectele acestui numeral sînt legate prin *şi: N-am eu mulţi cai, dar cîţi am sînt unu şi unu; Am cumpărat cîteva noutăţi literare, una şi una.* Sensul literal, adică originar, este: 'din mulţimea fiinţelor sau lucrurilor în discuţie n-am luat cîte două, cîte trei etc. o dată (deci la întîmplare, de-a valma), ci cîte una sau cîte unu' (iar aceasta presupune alegere). Mai scurt, şi cu o formulă des uzitată în limba vorbită, 'n-am cules, ci am ales'. Pentru întărirea ideii de selecţie se adaugă de multe ori *tot: Am cărţi cam puţine, e-adevărat, dar tot una şi una* [2]. Un echivalent stilistic desăvîrşit al acestei formule este *(tot) bob şi bob*, care mi se pare chiar mai expresivă, din cauza marii plasticităţi a imaginii: cînd vrea să facă mîncare de fasole, linte etc. (sau coliva de grîu, turte cu cînepă ş.a.), gospodina alege boabele unu cîte unu, ca să le separe de gunoaie, pietre etc. Cf. şi sinonimul *bob numărat* [3], care formal, se apropie mai mult de *(tot) unu şi unu.*

Aparent, mai avem un numeral cardinal apt de a se repeta: *trei.* Zgomotul pe care-l fac copitele cailor înhămaţi la căruţă este imitat prin repetarea acestui cuvînt sub forma *trei trei, trei trei* (aproape totdeauna aşa: *trei trei* pentru un pas, *trei trei* pentru al doilea pas)[4]. Este foarte probabil, poate chiar sigur, că avem aici numeralul *trei*, dar nimeni nu-l mai simte astfel, formula întreagă prezentînd particularităţile unei creaţii onomatopeice: zgomotul imitat este ascuţit (cel puţin aşa-l percep moldovenii, care pronunţă *trii*) şi presupune, deci, existenţa unor cai mici, slabi, ceea ce şi corespunde situaţiei, căci *a merge trei, trei, trei trei* se spune, ironic, despre o căruţă (eventual despre un cal de călărie) cu mersul încet.

Se repetă şi unele conjuncţii: *sau, ori, fie* (toate sinonime), dar în condiţii speciale, care au devenit obligatorii, aşa că faptul este mai mult gramatical decît stilistic. De ex.: *Trebuie să iei o atitudine fermă: sau pentru sau contra; Deviza lui este: ori totul ori nimic; Fie ger, fie ploaie, fie timp frumos, el iese regulat la plimbare* [5]. Expresivitatea, în măsura în care există, se datoreşte, întocmai ca la *aci ... aci, ba ... ba* (v. §5), contrastului dintre noţiunile puse faţă în faţă şi ale căror nume sînt legate prin conjuncţia repetată.

Exemple din limba scrisă: *Să fi dat mii de mii de lei, nu găseai fir de mac printre năsip ...; iară ceilalţi se înşiră tot cîte unu unu pînă la poartă* [6] (Creangă). *Mii şi mii de mulţumiri* (Br-V). *Ori toţi să muriţi ori toţi să scăpăm* (Caragiale) [7].

[1] Altfel, oricare dintre ele se poate repeta: *am împărţit copiilor mere cîte cinci cinci; aşeza cărţile în rafturi tot zece zece* etc. Sensul lor este distributiv, cum arată şi *cîte, tot*, a căror prezenţă este indispensabilă.

[2] Valoare pur distributivă, fără vreo urmă de semnificaţie stilistică, are repetiţia *unu şi unu* într-un exemplu ca *Mă duc la boier şi mă-nvoiesc — dijma una ş-una* (Byкc, *op. cit.*, p. 80). Aceeaşi observaţie pentru *unu (cîte) unu: Hai, duceţi-vă acasă unu (cîte) unu.*

[3] *Ci*, p. 11, întrebuinţează pluralul: *Avea bobii număraţi* ... (e vorba de banii «eroului»).

[4] Unul făcut cu piciorul stîng dinainte şi cel drept dinapoi, al doilea cu piciorul drept dinainte şi cel stîng dinapoi.

[5] Cf. şi v. rom. *săva(i)*, cu exact acelaşi înţeles: *Toţi un lut ne facem, să văi bogat, să văi sărac* (Varlaam).

[6] Sens pur distributiv. Formula este interesantă ca aspect lingvistic.

[7] Efectul comic se datoreşte contrastului dintre *să muriţi* (pers. II) şi *să scăpăm* (pers. I).

§ 8. **Părți de propoziție.** În paragrafele precedente, unde am studiat repetarea diverselor părți de vorbire, am arătat, implicit, că se repetă și membrele propoziției. Căci substantivul, de pildă, poate fi subiect, poate fi predicat sau obiect, complement circumstanțial etc. Prin urmare, repetarea lui în una dintre aceste funcții însemnează repetarea părții de propoziție respective. Dacă mă opresc totuși într-un paragraf special asupra acestei chestiuni este din cauza unui fenomen nerelevat pînă aici. Vorbirea populară și, mai puțin, cea familiară cunosc r e p e t a r e a s u b i e c t u l u i în condiții speciale și cu o valoare stilistică încă mare, deși formula s-a gramaticalizat oarecum. Ea are totdeauna aspectul următor: după predicat, care se găsește, obișnuit, la începutul propoziției, vine subiectul, exprimat întîi prin pronumele de pers. III (ambele genuri și numere) și apoi printr-un substantiv (propriu sau comun), eventual prin alt cuvînt cu funcțiune substantivală. De pildă: *A veni e l D r ă g u ș la căuș* (amenințare la adresa cuiva care, solicitat să te ajute, refuză, deși el însuși a fost ajutat de tine); *Lasă că vine e l t a t a, ai să vezi ce-are să-ți facă; S-or mai întoarce e l e oare t i m p u r i l e de altădată?*[1] De multe ori, mai ales în izolări, pronumele își păstrează forma masculină chiar cu un substantiv feminin după el: *A pleca e l m a m a de-acasă, (că) am să-ți arăt eu ție* (se spune, bineînțeles, și *a pleca e a m a m a* ...); *Are să-l certe e l p r e o t e a s a pe popa* ...[2] Acest amănunt dovedește că, din capul locului, se va fi repetat subiectul numai în puține cazuri, toate avînd un substantiv masculin, sau că, indiferent de situația inițială, numărul propozițiilor cu subiect masculin a fost, la un moment dat, așa de mare, încît obișnuința a făcut să se extindă *el* și acolo unde subiectul era feminin (ori avea formă de plural, v. n.2). Fapt sigur este că, pentru a se produce această influență analogică, a trebuit să se ajungă la un fel de 'neutralizare' a lui *el:* lumea nu l-a mai simțit nici ca masculin, nici ca singular și, evident, nici ca reprezentat al substantivului imediat următor. Aceasta însemnează gramaticalizarea lui *el*, transformarea lui într-un simplu morfem, în anexă (antepusă!) a subiectului adevărat[3].

Cum se explică fenomenul? Chestiunea a fost mult discutată. Iată lista aproximativă a studiilor, notelor și recenziilor care i-au fost consacrate: A. PROCOPOVICI, *Pronumele personal în funcțiune morfologică verbală*, Cluj, 1933; RADU I. PAUL, *Un capitol de stilistică românească: Subiectul de voință*, Cluj, 1934 (ambele lucrări au fost recenzate de mine în „Bulet. Philippide" II, p. 261 urm.); J. BYCK, *L'emploi affectif du pronom personnel en roumain* în „Bull. lingu." V, p. 15 urm.; LEO SPITZER, *Vine el tata*, „Bull. lingu." VI, p. 245 urm. și *Addition à vine el tata*, „Bull. lingu.„ VII, p. 156 urm. Explicația propusă de mine[4] și susținută, în linii mari, de toți autorii citați (cu excepția lui Procopovici) este aceasta. La început subiectul a fost exprimat numai prin pronume, ceea ce, în anumite împrejurări, părea cu atît mai insuficient, cu cît accentul frazei sta pe predicat, care era, din punct de vedere stilistic, membrul ei cel mai important (dovadă, așezarea lui înaintea subiectului). Pentru evitarea neînțelegerii sau a unei confuzii, se repeta subiectul sub forma substantivului căruia îi ținea locul pronumele, adică se preciza cine anume este «el» (sau «ea»). Între ambele subiecte a existat o pauză: vorbitorul se oprea puțin, tocmai din pricina temerii că ascultătorul ar fi putut să aibă nedumeriri cu privire la autorul ac-

[1] *Oare* stă mai des fie la început de tot, fie după *întoarce*. Am redat construcția așa, ca să arăt că cele două subiecte pot fi separate printr-o astfel de particulă.

[2] Exemplu dat de HEDVIG OLSEN, *Étude sur la syntaxe des pronoms personnels et réfléchis en roumain*, Köbenhavn 1928, p. 62, după S. PUȘCARIU, „Dacoromania" IV, p. 1393, care citează, tot din auzite, și *las' c-o să pățască e l h o ț i i*, așadar cu un substantiv la plural.

[3] Mă refer la partea pur formulă a construcției, căci, din punct de vedere semantic, ea continuă să fie expresivă, să aparțină, deci, stilisticii.

[4] Din fugă, deja în „Arhiva" XXX, p. 408.

țiunii, poate și pentru că simțea el însuși nevoia să insiste asupra subiectului, prea 'slab' exprimat, printr-un cuvînt atît de vag și de redus ca schelet fonetic, cum este pronumele, și care, în plus, era complet lipsit de accent. Pauza se simte încă și astăzi, cu toate că, datorită obișnuinței, formula se pronunță destul de repede, fără vreo insistență specială. De unde-i vine valoarea stilistică? În primul rînd, de la inversiune, apoi de la repetarea subiectului, și una și alta, călcări ale regulilor sintaxei obiective. Interesant este că accentul principal stă pe pronume, nu pe verb, cum ar trebui, dată fiind poziția privilegiată a acestuia din urmă. În momentul cînd s-a simțit nevoia să se exprime încă o dată subiectul, s-a produs o deplasare a accentului: prin repetare, a devenit el membrul cel mai important al construcției și, în consecință, accentul ei a trecut de pe predicat pe subiect (pe cel pronominal, adevăratul subiect, căci substantivul următor era un simplu adaos, am zice un fel de apoziție). Pronumele este și mai puternic, dar și mai 'sus' accentuat decît verbul (și, se înțelege, decît substantivul).

Fenomenul constituie, am spus deja, o particularitate a vorbirii mai ales populare, cel puțin sub aspectul analizat aici, singurul autentic dealtfel. Așa se face că, dintre cei trei scriitorii puși, obișnuit, la contribuție de mine, numai Creangă îl cunoaște: *Stăi, măi porcane, că te căptușește ea Mărioara acuș!; Bine, voinice, ... a veni ea și vremea aceea; Vine ea și turturica mai pe urmă, dar ce ți-e bună?; Bate el Ivan în poartă cît poate, se răcăduește el cu pușca, dar au prins ei acum dracii la minte*[1]. Nuanța stilistică variază după starea sufletească a subiectului vorbitor, fără vreo legătură directă cu fenomenul în sine. Vreau să spun că se poate exprima nu numai 'amenințarea' cum pare a rezulta din exemplele date la început, pe baza utilizării formulei de către mine însumi, în graiul meu de acasă (Tecuci). Observăm de asemenea că cele două subiecte sînt adesea despărțite printr-un cuvînt, care este de obicei (sau totdeauna?) o particulă adverbială *(și, acum* la Creangă, *oare* în una dintre frazele alcătuite de mine) [2].

Găsim construcția, sub acest aspect, și la scriitori moderni, tot moldoveni, care vor să dea colorit popular stilului (propriu sau al eroilor): *Să-l vedem deocamdată ce față are să facă el chiar Măria-Sa Vodă Alexandru Ion Cuza, cînd va avea a se închina Padișahului* (Luc. p. 62) [3]; *Asta se plătește, și o plătește el Pătru al dumitale la Ieși ... (Ibidem*, p. 343); *tot împungea ea boala* (1907, II, p. 166); *ar crede el cineva (Ibidem*, p. 344).

Deși rezultă destul de limpede din citate, trebuie precizat că verbul poate sta și la alte forme decît viitorul I și prezentul indicativului, care predomină totuși, după cît se pare (primul în special cînd amenințăm). De pildă: *M-a sărăcit el boierul, dar are să-l pedepsească Dumnezeu; Îl bătea el tată — său nu-l bătea, dar cum îl mai bătea moșu-său; Ar mînca ei oamenii și mămăligă, dacă s-ar găsi* etc. Cred că numai cu conjunctivul și cu imperativul nu-i posibilă această construcție.

Subiectul se repetă și în alte condiții, destul de variate. Avem, mai întîi, formula, foarte răspîndită, de origine cultă: *Noi românii ...; voi bărbații ...* [4], care a devenit oarecum fixă și apare, cînd vorbitorul sau partenerul este înfățișat ca reprezentant al unui grup (repetarea subiectului are rostul să precizeze acest amănunt, pentru a evita o înțelegere gre-

[1] Am găsit și un exemplu cu subiect pronominal: *Însă ce-i de făcut?... s-a trece ea și asta* (Creangă).

[2] Iată și un citat din Neculce: *dar puțină pagubă au făcut* [Tătarii], *mai mulți au pierit ei, Tătarii*, care arată clar că lucrurile s-au petrecut, la origine, în felul cum am presupus eu.

[3] Autorul a complicat fraza nu numai inutil, ci și păgubitor, chiar ca efect stilistic, adică retoric (căci asta l-a determinat să introducă pe *chiar (= însuși)* și să lungească, la infinit, subiectul substantival).

[4] Totdeauna la plural și la pers. I sau II. Imitat după fr. *Nous autres Roumains ; vous autres hommes?*

șită). Tot valoare strict intelectuală are fenomenul în cazuri de soiul următoarelor: *Dacă ei albii... se împiedică de considerente de coloare* (CL, 15 aug. 1936, p.2); *Cugetul, el singur suferă primeniri...* (Ins II, 3, p. 605); *Țăranul, el a fost scos...* (1907 I, p. 341); *... «raison suffisante» ... asta nu știe. El, Mișu, trebuie să știe* (Br-V); *definitive nu sînt ele nici rezultatele științelor matematice* („Rev. ist. română" V-VI, p. 107) [1].

§ 9. **Sintagme.** Se repetă, în sfîrșit, fragmente din frază (propoziții întregi sau numai grupuri sintactice), și pentru aceleași motive ca și cuvintele izolate. Singura deosebire față de constatările făcute pînă aici este că repetiția frazeologică prezintă aspecte formale mai puțin felurite. De regulă întîlnim simpla juxtapunere, iar drept element de legătură între cele două părți ale sintagmei repetate numai pe *și*.

Să vedem cîteva fapte. Se pare că cea mai răspîndită este repetiția propozițiilor interogative și exclamative, produse afective prin excelență: *Ce să fie? Ce să fie?; Unde-o fi? Unde-o fi?; Cine-a scoborî-o? Cine-a scoborî-o?* [2]*; Cum mai plîngea! Cum mai plîngea!; Cît mai vorbește! Cît mai vorbește!* Pretutindeni lipsește *și*, care, dealtfel, nici n-ar putea să apară în asemenea cazuri.

Urmează acum repetări făcute prin intermediul acestei conjuncții: *Iacă ce-am pățit și ce-am pățit, și-i povestește popa toată pătărănia* (BYCK, *op. cit.*, p. 82, dintr-un text popular); *Dacă am văzut și (dacă) am văzut că nu ne putem înțelege, l-am lăsat în plata Domnului* [3]*; Cînd s-a repezit și (cînd) s-a repezit la mine, am înghețat* [3] etc. Toate propozițiile repetate din aceste exemple sînt secundare. Tipul cel mai frecvent pare a fi cel cu *dacă*, a cărui valoare nu-i condițională, ci temporală (de aceea îl putem înlocui prin *cînd*), cu o nuanță cauzală *(dacă am văzut că ... = deoarece am văzut că ...)*. Cred că nici numărul propozițiilor apte de a se repeta, nici acela al verbelor care pot figura ca predicat al lor, nu este prea mare. Afară de asta, dacă verbul are un complement, acesta se pune o singură dată, de unde urmează că repetiția nu-i deplină.

Avem și aici repetiții semantice, în sensul că predicatul (și numai el) diferă formal de la un membru la celălalt al construcției, dar exprimă, aproximativ, o acțiune identică: *Nu știu ce face, ce drege, că o scoate bine la capăt; Cum se sucește, cum se-n vîrtește, (că) tot prost iese.*

Din punct de vedere strict gramatical, nu poate fi vorba de repetarea propoziției, deși fenomenul îl simțim astfel, în cazuri ca următoarele: *A umblat pe unde a umblat, și pînă la urmă s-a întors acasă; Face cum face, și scapă de încurcătură* etc. Se repetă predicatul (de aici impresia că repetăm propoziția însăși), cu ajutorul unei particule de legătură, așa cum am văzut în § 4, unde am dat exemple de verbe legate prin *ce* [4], *cît*. Astfel de repetări necomplete sînt numeroase: *Basmuri o fi știind cine o fi știind, dar eu nu știu* [5] (BYCK, *op. cit.*, p. 82); *nu-i bine, nu-i (Ibidem*, p. 72).

Foarte interesante sub raportul stilistic sînt repetițiile de tipul următor: o sintagmă sau o propoziție întreagă apare întîi sub forma interogativă și apoi se repetă, fie sub aceeași formă, fie sub forma enunțiativă. În ipoteza a doua, repetarea însemnează răspuns la între-

[1] Pentru unele dintre ele trebuie invocate modele străine.

[2] Exemplul dat de BYCK, *op. cit.*, p. 73 (dintr-un text popular).

[3] Obișnuit particula introductivă a propoziției nu se repetă (de aceea am pus-o în paranteză), și atunci avem a face, în realitate, cu repetarea predicatului, nu a propoziției întregi.

[4] *Vine ce vine și-l ia și-l aduce pe altul în loc* (BYCK, *op. cit.*, p. 83) conține de asemenea repetarea predicatului, care, împreună cu *ce*, reprezintă subiectul primului *vine*. De aceea BYCK vorbește, greșit, despre repetarea subiectului.

[5] Situația este exact la fel ca în citatul din nota precedentă.

bare. Cîteodată se repetă sintagma sub ambele aspecte (interogativ şi enunţiativ), ceea ce implică totdeauna schimbarea subiectului vorbitor. Dacă repetarea se produce o singură dată, putem avea dialog propriu-zis, cu doi parteneri, dar tot atît de bine povestitorul îşi poate adresa lui însuşi vorba [1]. Procedeul, indiferent de chipul cum se prezintă în amănunte, este bogat în efecte stilistice, care adesea sînt căutate, dar obişnuit se obţin fără vreo intenţie anumită. În cazul cînd subiectul vorbitor rămîne acelaşi, povestirea se înviorează, graţie impresiei că avem dialog, iar în ipoteza unei discuţii propriu-zise, repetarea celor spuse de partener face ca întreruperea vorbirii, pe care o provoacă în mod necesar schimbarea subiectului, să nu se simtă şi dialogul să devină astfel o adevărată luptă de cuvinte, adică de idei.

Exemple (luate toate din texte): *Cînd, ia!... ce să vadă? Ş-apoi mai are cînd vedea? Da de unde eşti tu, măi ţică? — De unde să fiu, bădică? Ia sînt şi eu un băiet sărman ...; Da ce cauţi prin aceste locuri, copilă, şi cine eşti? — Cine să fiu, mătuşă? Ia o fată săracă ...; şi, cînd se uită mai bine, ce să vadă? Vede — un băiet ce se acăţăra pe stîlpul porţii; Ei, stăpîne, cum a rămas cu boierul? — Cum să rămîie, măi Chirică? Ia m-am prins hăt şi bine ...* (Creangă). *— Da din a cui? — Din a cui, din a cui? ştii d-ta din a cui...; Trebuie să mai aşteptăm. — Să mai aşteptăm? Pînă cînd să mai aşteptăm?; Ce-o să faci? Te joci cu puterea? — Ce să fac?... Batem o depeşă la Bucureşti ...; ... ce vrei de la mine? — Ce vreau? Ce vreau? Ştii bine ce vreau.* (Caragiale)[2].

[1] Deşi, poate, de prisos, trebuie precizat că repetiţia este, în majoritatea cazurilor, numai aproximativă (ca expresie, firește, nu ca sens).

[2] Observăm uşor că la Caragiale repetiţia este mai totdeauna retorică (şi totuşi expresivă, chiar în sensul stilisticii lingvistice), pe cînd la Creangă avem, ca de obicei, formula consacrată a vorbirii populare, izvorîtă în modul cel mai natural şi mai spontan din necesităţi pur afective.

CAPITOLUL IV
ELIPSA

Nevoia de expresivitate se satisface şi prin procedeul opus celui studiat în capitolul precedent. Insistenţa asupra noţiunilor importante se manifestă nu numai prin repetarea lor, ci şi prin eliminarea tuturor acelora care nu ne interesează, fiindcă, din punct de vedere afectiv, sînt ca şi inexistente, cel puţin în momentul cînd vorbim. Faptul poate părea surprinzător pentru limbajul obiectiv, pur intelectual sau 'raţional' (ca produs exclusiv al raţiunii): cum să se ajungă la rezultate identice, utilizînd mijloace formale diametral opuse? În cazul repetiţiei obţinem o intensificare semantică prin acumulare de cuvinte: întrebuinţînd de două, eventual de mai multe ori, acelaşi cuvînt, facem să-i «crească» înţelesul, căci îi adăugăm, de fiecare dată, o cantitate nouă. De aceea ar trebui să vorbim nu de întărirea sensului, ci de 'înmulţirea' sau 'sporirea' lui. La elipsă, înlăturăm toate cuvintele de prisos, aşa că întreaga sau aproape întreaga noastră forţă de expresie se aplică asupra noţiunii care ne «emoţionează». În modul acesta înţelesul se întăreşte prin concentrarea atenţiei: atît subiectul vorbitor, cît şi ascultătorul nu «simt» decît numele acelei noţiuni unice, pe care o percep mai puternic şi mai adînc, graţie tocmai izolării ei de celelalte.

Situaţia seamănă, psihologic vorbind, cu ceea ce am constatat la topică. Acolo efectul cerea să punem cuvintele neimportante în locul al doilea, aici el cere să nu le mai punem deloc. Deosebirea este, în fond, numai de grad, adică de apreciere (subiectivă) a «importanţei». Elipsa presupune că tot ce lăsăm la o parte n-are absolut nici o însemnătate pentru spusele noastre, atît în sine, cît şi, mai ales, în comparaţie cu noţiunile exprimate. La inversiune, disproporţia dintre elementul sintactic principal şi cel secundar nu-i aşa de mare, încît să ducă la înlăturarea definitivă a acestuia (ne mulţumim cu înlăturarea lui din poziţia privilegiată pe care i-o acordă norma gramaticală). Asta dovedeşte că în cazul elipsei afectul lucrează cu o forţă mai mare. Altminteri nu se înţelege predominarea unei noţiuni asupra altora pînă la totala suprimare a acestora.

De construcţii eliptice vorbesc şi gramaticii, căci fenomenul nu este necunoscut vorbirii obiective. Din cauza aceasta se pot ivi neînţelegeri şi confuzii, mai cu seamă că nu orice eliminare de cuvinte trebuie considerată drept elipsă. Astfel, ca să dau un exemplu, în limba noastră subiectul, sub forma pronumelui personal, lipseşte regulat [1], fiindcă desinenţele verbale indică suficient de clar care persoană este autorul acţiunii. Într-un asemenea caz nu poate fi vorba de elipsă [2]. Singurul membru al propoziţiei absolut necesar pentru existenţa ei este predicatul. În consecinţă, numai absenţa lui constituie o elipsă propriu-zisă. Tot aşa într-o frază nu poate lipsi propoziţia principală. Urmează, deci, că frază eliptică va fi numai aceea care n-are o asemenea propoziţie. Aceste norme sînt valabile pentru vorbirea intelectuală. Cea afectivă ascultă de altele, cum am avut mereu prilejul

[1] Afară de cazul cînd insistăm asupra lui.
[2] Cu atît mai puţin, cînd propoziţia n-are atribute sau complemente de tot felul.

să constatăm pînă acum, mai exact, de una singură, din care decurg toate celelalte: importanța unui element sintactic este apreciată după criterii strict subiective, variabile de la caz la caz, potrivit momentului psihologic și situației propriu-zise, adică împrejurărilor exterioare.

Împreună cu elipsele voi discuta un număr de formule fixe, nu numai pentru motive practice (ca să nu deschid o rubrică nouă), ci și din cauză că există, într-adevăr, puncte comune între unele și altele, după cum se va vedea la timp.

Deși recolta mea de material este mai degrabă săracă și puțin variată [1], voi proceda ca în capitolul precedent, grupînd faptele după elementul sintactic care lipsește.

§ 1. **Predicatul.** Împotriva regulilor gramaticale, se poate lăsa neexprimată tocmai partea cea mai importantă a propoziției. Elipsa lui ne întîmpină des la propozițiile negative, lucru oarecum firesc: 'negarea' implică o atitudine subiectivă (sau mai subiectivă decît 'afirmarea'), deci amestecul afectului. De pildă: *Eu l-am sfătuit să se astîmpere. El nu, a continuat să atace și să înjure.* Sau, mai expresiv, cu repetarea negației: ... *El nu și nu* ... Ne-am putea întreba care este verbul «subînțeles» în construcția eliptică. Răspunsul diferă, cred, după cum negația apare o singură dată ori se repetă. În prima ipoteză, subiectul vorbitor neagă verbul imediat precedent: *El nu* însemnează 'el n-a vrut să se astîmpere' (sau, mai vag, 'el n-a vrut să-mi asculte sfatul'). În cealaltă, am impresia că negația nu se referă, direct, la nici unul dintre cele două verbe. *El nu și nu* stă pentru 'el a răspuns (la sfaturile mele) că nu vrea și nu vrea', mai scurt 'el a răspuns nu și nu'. Astfel negația reprezintă o specie de obiect al unui verb care n-a fost enunțat în cursul vorbirii. Prin urmare ea nu neagă un verb, ci exprimă numai o atitudine de refuz energic [2]; cf. și cele spuse de Leo Spitzer în „Bull. lingu." XIV, p. 41.

Un exemplu asemănător (cu *El nu)* este următorul. Întrebîndu-și partenerul, dacă a săvîrșit o anumită acțiune, subiectul vorbitor primește răspunsul *Cum (să) nu.* De pildă: *Ai făcut ce ți-am spus? — Cum (să) nu; Cred că cunoști ultima lucrare a lui N.? — Cum (să) nu* [3]. La origine răspunsul este el însuși o întrebare, pe care o mai simțim și acum astfel: 'Cum să nu fi făcut?'; 'Cum să nu cunosc?' (= 'Cum îți închipui că s-ar putea să nu ...?'). Obișnuit se răspunde *cum nu* (deci fără conjuncția *să)*, care, datorită prea desei întrebuințări, a pierdut ceva din valoarea-i stilistică și totodată s-a transformat într-un fel de interogație indirectă, căci nu mai are intonația caracteristică a întrebărilor propriu-zise. Un echivalent este exclamativul *ba bine că nu!*, foarte expre-

[1] Pînă la proba contrară, sînt dispus să atribui această sărăcie realității lingvistice. Limba vorbită, în special cea populară, utilizează mai rar elipsa decît repetiția. Exemplul lui Creangă mi se pare elocvent în această privință. Elipsa este un procedeu mai potrivit pentru mentalitatea omului cult, care umblă, și cu voie și fără voie, după efecte stilistice.

[2] Deosebirea nu-i esențială. De fapt, și în ipoteza a doua tot o acțiune se neagă, dar o acțiune care nu-i exprimată printr-un verb identic sau înrudit ca sens cu cel din propoziția precedentă, ci prin alt verb, care poate lipsi și în alte împrejurări. De ex.: *L-am întrebat, dacă dorește să se plimbe. El a răspuns: Nu!* Această frază este pur obiectivă, fără nici o nuanță stilistică, și totuși negația, care conține răspunsul partenerului, stă singură. Avem o elipsă gramaticală, devenită, adică un fel de regulă, căci, chiar din punct de vedere strict logic, prezența verbului negat este de prisos. Oricine simte pe *nu!* ca echivalent al lui *nu doresc* (nu vreau, n-am gust etc.). Expresivitatea, complet absentă aici, este foarte mare în exemplul de mai sus, dar n u din cauza repetării negației (și *El nu* are o mare forță expresivă), ci pentru că intervine o elipsă adevărată, ceea ce formal (deci și semantic) rezultă din prezența subiectului *(el)*, urmat de *nu* și fără verbul negat de acesta. Dacă subiectul lipsește conform normelor gramaticale, situația nu se schimbă din punct de vedere stilistic. Iată un citat elocvent: *S-a agățat de noi pe stradă; n u ș i n u, că vrea să vadă și el închisoarea* (Azi, 28 ian. 1940, p. 8).

[3] Cf. *Mai aveți Château-Larose? — C u m s ă n u* (Al. O. Teodoreanu).

siv, din cauza dublei negaţii, care schimbă sensul negativ în unul afirmativ (cu atît mai lămurit, cu cît contrastul dintre aspectul formal şi semnificaţia construcţiei este mai mare). *Cum (să) nu* are încă un sinonim, pe *de ce nu?*, care, deşi pur interogativ, este lipsit de valoare afectivă, fapt ce confirmă, în parte, explicaţia propusă mai sus, că, din capul locului, *cum să nu* a fost începutul unei propoziţii interogative: partenerul, nemulţumit că subiectul vorbitor se îndoieşte de executarea acţiunii în discuţie, îi răspunde el însuşi cu o întrebare, cerîndu-i oarecum socoteală pentru atitudinea lui bănuitoare [1]. Urmează, deci, că tot situaţia şi momentul psihologic hotărăsc, în definitiv, de semnificaţia stilistică a unei formule lingvistice.

Alt caz de elipsă a predicatului avem în propoziţiile care conţin adv. *mai* (cu sensul de 'mai mult'). Şi de astă dată ne găsim în faţa unui răspuns interogativ, cu deosebirea că cine pune întrebarea dă şi răspunsul: subiectul vorbitor îşi întrerupe expunerea, intercalînd formula eliptică *ce mai?* Am găsit cîteva exemple în scrisul unor autori contemporani care, după temele şi atmosfera povestirilor, se vede că redau vorbirea familiară a unor anumite cercuri (de oameni cu puţină cultură). De pildă: *Om subţire — c e m a i?...* (CL, 23 martie 1935, p. 7); *Am văzut — c e m a i? — c-are dreptate (Ibidem); C e m a i? — înnebunisem de-a binelea* (AL, 20 sept, 1936, p. 3); *... C e m a i?, mă omule, mă asigură Fănică, mutîndu-şi colivia, mă secase la inimă...* (RB-R, p. 19). *Ce mai?* stă pentru '(De) ce (să) mai lungesc vorba?', '(De) ce să mai dau explicaţii (dacă lucrurile se înţeleg de la sine)?' Vorbirea populară are un echivalent, foarte expresiv (şi tot cu elipsa predicatului), în *Ce mai la deal la vale?*, care poate fi socotit drept punct de plecare sau măcar model al lui *ce mai?*, în sensul că apariţia acestuia a fost facilitată de existenţa aceluia (şi de a sinonimelor *Ce mai vorbă lungă?, Ce să mai lungesc vorba?)* [2].

Prezenţa lui *mai* în elipsa discutată chiar acum ne trimite, fără voie, la întrebuinţarea eliptică a acestui adverb singur, neînsoţit de alte cuvinte. Cînd îndemnăm pe cineva să continuie o acţiune începută, spunem *Mai! (mai!)* [3], cu sensul de 'mai spune, mai fă, mai trage etc.' (după împrejurări). Deşi apare neobişnuit de des în vorbirea zilnică, această elipsă îşi păstrează întreagă forţa-i expresivă. De ex.: *M a i!... m a i!... că-ţi face bine* (AL, 9 martie 1937, p. 13).

Predicatul poate lipsi fie singur, fie împreună cu alte cuvinte ale propoziţiei. Evident că nu-i posibil totdeauna să deosebim precis aceste două cazuri, din pricina multiplelor modalităţi care ni se oferă pentru completarea unei construcţii eliptice. Dealtfel nevoia de a preciza ce anume lipseşte este de ordin practic, adică didactic, şi, în consecinţă, nu prezintă importanţă pentru discuţia noastră. Elipsele care conţin un singur element sintactic sînt caracteristice, mai ales, pentru formulele imperative, în sens larg (poruncă, ameninţare etc.), aşadar pentru momente psihologice care cer o reducere pînă la maximum a mijloacelor de expresie. Ex.: *Foarte bine!, aprobară vecinii. Da' pîn-atunci: g u r a!* (Act, p. 245), adică' ... păziţi-vă, ţineţi-vă gura!', '... să nu deschideţi, să nu vă aud gura!'. Acest substantiv poate fi înlocuit, pentru o mai mare expresivitate, prin unul dintre numeroasele lui sinonime mai mult ori mai puţin argotice, precum *fleoancă, leoarbă, morişcă, plisc* etc. De asemenea i se substituie adesea *vorba!* [4], iar la şcoală şi în alte

[1] În glumă se spune şi *cum de să nu*, prin contaminare, probabil voită, între *cum să nu* şi *de ce nu*. La fel s-a născut şi *cum de nu*, care circulă, fără nici o nuanţă umoristică.

[2] Este posibil să se fi spunînd (ori să se fi spus) şi *Ce să mai?*, din care va fi ieşit *Ce mai?*, în felul arătat la *Cum nu?* (provenit din *Cum să nu?)*.

[3] Repetarea nu-i obligatorie, deşi foarte frecventă, graţie expresivităţii mai mari, dar adesea, şi condiţiilor extralingvistice care cer să repetăm îndemnul.

[4] Cf. *Vorrrbă!* (în gura ipistatului din *D-ale carnavalului* notat şi cu alt prilej. Acest cuvînt apare, de obicei, cu forma articulată (întocmai ca *gura!, fleoanca!* etc.: 'să nu v-aud vorba!'). Dar se înţelege şi lipsa articolului: 'să n-aud vorba!', 'să nu (mai) spuneţi (o) vorbă!'.

locuri, unde sînt adunaţi oameni mulţi, impunerea liniştii se face tot cu un sinonim, foarte ciudat în aparenţă: *musca!* (= 'să se audă musca!', să fie, adică, aşa de mare linişte, încît să se audă chiar şi bîzîitul unei muşte)[1].

Interesant este faptul că, în cazuri ca cele menţionate, propoziţiile eliptice trebuie să fie negative, cum rezultă lămurit din situaţie şi din atitudinea subiectului vorbitor. Cu toate acestea, negaţia se lasă la o parte, fără ca înţelesul să sufere, dimpotrivă, avem impresia că 'negarea' se face cu mai mare vigoare. O dovadă în plus despre marea forţă expresivă a elipsei: un ordin scurt este mai energic, indiferent dacă prin el cerem să se execute ori să nu se execute o acţiune. Şi cum majoritatea elipselor imperative au sens negativ, sîntem dispuşi să simţim negaţia şi acolo unde ea nu există. Astfel *musca!* este interpretat de foarte mulţi români ca echivalent al lui 'să n u se audă nici musca!'.

Se pot invoca tot aici, întrucît prezintă multe puncte comune cu formulele imediat precedente, diversele comenzi din limbajul militar: *drepţi!; la stînga ('mprejur)!; pe loc repaos!; pas alergător!* ş. a., apoi expresiile, numeroase şi variate, cu care se « salută» oamenii: *bună ziua!; noroc!; sănătate!; salutare!; cu bine!; adio!; la revedere!; somn uşor!; poftă bună!; petrecere frumoasă!; la mulţi ani!* etc. Pretutindeni avem elipsa predicatului, care-i, de regulă, *urez* sau *doresc*. Le lipseşte orice valoare stilistică propriu-zisă, căci s-au gramaticalizat aş putea spune pînă la 'pietrificare', transformîndu-se în adevărate semnale, cum sînt strigătele (la oameni şi la animale) şi semnale de tot felul (de pildă fluieratul sau mişcarea unui steguleţ de culori diferite la calea ferată), cu valoare simbolică. Le-am pomenit totuşi, pentru că şi ele reprezintă cazuri de elipsă a predicatului, dar, mai ales, pentru că arată foarte clar cum uzul îndelungat şi repetat poate schimba o expresie lingvistică vie într-o formulă stereotipă, aproape automată, căreia parcă i s-a şters chiar şi sensul strict intelectual: avem impresia că ele se opresc în ureche, rămîn simple senzaţii, fără percepţia corespunzătoare. Numai voinţa subiectelor vorbitoare le poate insufla viaţă, în condiţii determinate. Este cazul comenzilor militare, de pildă, întrebuinţate ironic[2].

Elipsa predicatului se produce şi altfel decît am văzut pînă aici. Dacă verbul stă la conjunctiv, apare numai *să*. Fenomenul a pătruns şi în limba scrisă: *Să n-ai parte de mine? — S ă!* (Ins, nov. 1938, p. 195: vorbeşte o ţigancă cu ibovnicul ei, hoţ de drumul mare)[3]; *Să-i saie ochii? — S ă - i!* (TAV, p. 184)[4]. În ambele cazuri, prima propoziţie, care-i interogativă în sens strict, căci subiectul vorbitor vrea să i se răspundă, are forma unei imprecaţii sau a unui jurămînt, iar elipsa conţine răspunsul. Dacă acesta n-ar fi eliptic, ar reproduce, de fapt, întrebarea, cu singura deosebire, esenţială, că s-ar schimba persoana verbului (şi nici asta totdeauna, cf. citatul al doilea). Astfel se explică de ce poate rămîne numai conjuncţia, fără ca sensul să sufere: oricine simte ce însemnează acest simplu *să(-i)*, mai cu seamă că tonul exclamativ al întregii construcţii există şi aşa, ba încă se concentrează în întregime asupra singurului cuvînt (şi acela monosilabic!), la care se reduce răspunsul. Iarăşi un exemplu elocvent de intensificare a expresiei prin eliminarea

[1] Ce şterse sînt formulele, dealtfel tot eliptice (şi pronunţate cu aceeaşi intonaţie energică), *tăcere!, linişte!* ş. a. Cf. ital. *mosca!* 'zitto e bucci!', de unde *(gergo*-ul din Roma *moscheggiare* 'far silenzio' (M. L. WAGNER, „Zeitschr. f. rom. Phil." LXIII, p. 207 se gîndeşte la maxima ital. *in bocca chiusa non entrano mosche*, span. *en boca cerrada no entra mosca:* aşadar 'musca!' ar însemna 'ţine gura închisă, nu vorbi, dacă nu vrei să-ţi intre musca în gură').

[2] Pentru expresiile cu care se salută românii, v. GH. CARAGAŢĂ, *Formulele de salutare în limba română* („Bulet. Philippide" VI, p. 60 urm.), unde se insistă, după cuviinţă, asupra factorului psihologic, atît de hotărîtor în acest domeniu. Autorul nu se ocupă în special de elipsă, dar printre exemplele date sînt destule de acest fel.

[3] Într-o schiţă de M. Sadoveanu.

[4] Aici conjuncţia este urmată de obiectul indirect, din cauza condiţiilor sintactice speciale.

tuturor cuvintelor netrebuincioase (și, grație afectului puternic, subiectul vorbitor consideră de prisos toată propoziția, cu excepția conjuncției dinaintea verbului, adică a elementului celui mai neînsemnat din punct de vedere gramatical — dovadă lipsa atît de deasă a lui *să* la conjunctiv).

Foarte asemănătoare cu această elipsă sînt următoarele două, la care, din întreaga propoziție, nu rămîne decît un pronume (neaccentuat!), respectiv o prepoziție: *Ne încrucișăm* [cu trenurile]? — *N e, răspunde șeful* [de gară] *placid* (CL, 24 aug. 1935, p. 3); *(C. este surprins. Îl privește nedumerit. Izbucnește în rîs). — Pă mine (să mă altoiești)? — P ă!* (AL, 8 mai 1938, p. 6) [1]. Ambele citate provin din schițele unor publiciști tineri, care cunosc bine limba vorbită, cu deosebire pe aceea a categoriilor sociale mai mult ori mai puțin argotizante. Și în această privință astfel de fapte merg împreună cu cele imediat precedente. Construcții similare apar, la tot pasul, chiar în vorbirea familiară propriu-zisă, care nu manifestă repulsie față de limbajul periferic, dimpotrivă se arată dispusă oricînd să-l imite, tocmai pentru că găsește în el mijloace mai apte de a satisface nevoile afective ale subiectelor vorbitoare. De pildă: *Te doare tare capul? — M ă!; Se îmbată des cutare? — Se!; Plecați la munte cu copiii? — C u!; A murit de sclarlatină? — D e!*

Dacă predicatul este exprimat printr-un verb la perfectul compus, se înlătură obișnuit, participiul, încît rămîne numai auxiliarul. N-am notat exemple scrise ceea ce nu însemnează că ele n-ar exista. Oricine poate auzi dialoguri ca acestea: *Ai fost, într-adevăr, la Paris? — A m!; Au fost premiați elevii noștri la ultimul concurs public? — A u f o s t!; S-au bătut chiar în stradă?— S - a u!; I-ai spus lucruri așa de grozave? — I - a m!*

Elipsa predicatului constituie o particularitate a proverbelor și zicătorilor de toate speciile, unde, este drept, nu simțim (poate nu m a i simțim) intervenția, fie și depărtată a afectului, fără ca aceasta să le micșoreze forța expresivă: *Din țînțar armăsar; Ori baba Rada ori Rada baba; Cîte bordeie, atîtea obiceie; Haz de necaz; Ca Vodă prin lobodă; Cu mîța-n sac; Ca fulgul pe apă* etc. Foarte des se lasă la o parte numai copula *(a fi)*: *Și cu-n rac tot sărac; Vorba lungă, sărăcia omului; Nici cîine, nici ogar* etc. [2].

§ 2. **Alte membre ale propoziției.** Deși, în principiu, nu sînt indispensabile pentru existența gramaticală a unei propoziții, a t r i b u t u l și c o m p l i n i r i l e v e r b a l e se pot găsi deseori în situația de a fi eliminate, pentru aceleași motive și cu aceleași urmări de ordin stilistic ca și predicatul. Mă refer la cazurile în care prezența acestor determinative este obligatorie pentru vorbirea intelectuală, căci fără ele înțelesul substantivului, respectiv al verbului ar fi incomplet exprimat [3]. Să vedem cîteva fapte.

În loc de *a vorbi (pe cineva) de rău*, se spune numai *a vorbi (pe cineva)*: *Așa era Lupescu, n u t e v o r b e a, îți spunea în față* (Log, p. 295). Expresivitatea acestei elipse izvorăște nu numai din 'scurtarea' construcției, ci și din contrastul semantic care există între *vorbea* și *spunea*, verbe altfel sinonime. Intervine, probabil, și un fapt de natură sintactică: prezența unui obiect direct personal pe lîngă *vorbea*, care, deși tranzitiv, cere,

[1] Aici avem elipsa predicatului și în întrebare *(pă mine?)*, așa că *pă!* poate fi socotit drept elipsă a unei construcții deja eliptice. Fenomenul este curent mai ales în discuțiile și certurile vagabonzilor, pungașilor etc., întrucît corespunde admirabil situației și momentului psihologic.

[2] Se înțelege că în asemenea cazuri nu se poate vorbi de elipsa predicatului, ci numai de cea a verbului.

[3] Altfel spus, cele două elemente sintactice (determinatul și determinantul) alcătuiesc o unitate desăvîrșită.

conform regulilor gramaticale, un obiect direct material ('persoana' poate fi numai obiect indirect) [1].

Un exemplu, aproape identic cu acesta, este următorul: *Întreab-o pi* [2] *Doamna, î m i a r u n c ă Duduia plictisită* (OC, p. 116), unde *aruncă* stă pentru *aruncă vorba* (sau *cuvîntul* etc.). Datorită verbului, care, în orice împrejurare, este expresiv (la fel cu sinonimul *zvîrli)*, această elipsă are o valoare stilistică apreciabilă [3]. Trebuie remarcat numai că ne găsim în fața unei creații personale, a unui fapt de stil, prin urmare, căci limba vorbită comună n-o cunoaște.

Printre cazurile în care lipsește atributul [4] trebuie menționat, înainte de toate, *lipit pămîntului* (pentru *sărac lipit pămîntului)*. De ex.: *Meritul acestui tînăr este cu atît mai mare, cu cît părinții lui au fost l i p i ț i p ă m î n t u l u i.* Această elipsă prezintă un interes multiplu. Formula are, foarte probabil, origine juridică: pare a fi traducerea lat. *glebae astrictus*, cu care erau calificați țăranii neliberi, adevărați robi ai pămîntului, adică ai moșiei (= satului) unde se născuseră. În această ipoteză, *lipit pămîntului* n-a fost din capul locului elipsă, ci a devenit cu timpul. Și iată cum. În momentul cînd s-a desființat șerbia, și-a pierdut înțelesul propriu, strict intelectual (ba chiar oficial!), ajungînd sinonim cu *sărac.* Deoarece sărăcia era de diferite ... grade, s-a simțit nevoia unei precizii în cazul oamenilor foarte săraci, și astfel s-a născut, prin contaminare (semantică), expresia *sărac lipit pămîntului*, în care vechea formulă juridică avea rolul unui determinant pe lîngă adj. *sărac.* Contaminarea s-a produs cu atît mai ușor (în a c e s t mod), cu cît amintirea despre condițiile economice mizerabile ale foștilor șerbi a dăinuit o bună bucată de vreme în conștiința țăranilor. Abia după aceasta s-a putut ivi elipsa, și anume în clipa cînd nu mai știa nimeni ce însemnează (juridicește vorbind) *lipit pămîntului*, și de aceea i se dădea o interpretare literală ('lipit, alipit de pămînt', în sens material). O asemenea interpretare este nu numai departe de adevăr (amănunt care, dealtfel, nu interesează, prea mult, nici chiar istoria limbii), ci și foarte vagă: cine poate preciza imaginea alipirii de pămînt a unui om, fie el și sărac? Dar tocmai în această imprecizie trebuie, cred, căutat izvorul marii expresivități pe care o are astăzi, în vorbirea familiară și populară, *lipit pămîntului* [5]: fiecare își imaginează realitatea materială cum i se pare mai nimerit (sau, poate, nu și-o imaginează în nici un fel, ceea ce încă dă vigoare expresivă formulei). O dovadă indirectă că lucrurile se vor fi petrecut aproximativ în chipul arătat este celălalt aspect al construcției noastre: *sărac lipit*, care se bucură de o foarte largă circulație [6].

Iată încă un exemplu de elipsă a atributului, destul de asemănător cu precedentul. În loc de *nu-i zi lăsată de la Dumnezeu* se zice, mai des, *nu-i zi de la Dumnezeu.* Ne putem

[1] Este interesant de constatat că acest sens peiorativ al rom. *a vorbi* îl aveau și sinonimele lui latinești. Vezi E. LÖFSTEDT, *Vermischte Studien zur lateinischen Sprachkunde und Syntax*, Lund 1936, p. 69 urm., unde se discută amănunțit construcția *loqui (dicere) de* 'etwas an einer Sache auszusetzen haben', care se întîlnește chiar la scriitori clasici (Cicero, Seneca, Martial ș. a.). În ciuda aparențelor nu poate fi vorba de transmiterea directă a acestei elipse în limba noastră. Faptele stilistice se pot moșteni, dar nu-i necesar să fie totdeauna moștenite.

[2] «Duduia» este moldoveancă!

[3] Verbul ne trimite la alt fel de obiecte (pietre, bețe etc.), nu la cuvinte. Imaginea corespunde admirabil momentului psihologic, deoarece raporturile eroinei cu «Duduia» sînt foarte încordate.

[4] Dau acestui termen sensul cel mai lung cu putință.

[5] Mihail Kogălniceanu, cunoscător excelent al chestiunii agrare, utiliza acest termen cu valoarea lui strict juridică, fără nici o nuanță afectivă.

[6] Înregistrez aici, în lipsa altui loc mai potrivit, un caz de elipsă 'parțială' a atributului: participii trecute, care au valoare adjectivală, compuse cu *ne-*. După ce spune participiul simplu, subiectul vorbitor se mulțumește numai cu prefixul la cel compus: «*două scrisori recomandate și una n e*» (ap. CCr, p. 219). Vorbirea familiară cunoaște acest uz.

întreba care dintre aceste două aspecte este originar, căci fiecare s-a putut naşte din celălalt [1]. Indiferent de răspuns, din moment ce există amîndouă, cel fără atribut trebuie considerat ca eliptic, fiindcă aşa-l simt subiectele vorbitoare (în comparaţie cu celălalt). Şi iarăşi, oricum am soluţiona problema, construcţia eliptică este mai expresivă, tot în raport cu cealaltă, căreia îi face concurenţă, deci îi slăbeşte şi puţina forţă ce mai are, varianta *nu-i zi lăsată de Dumnezeu* [2].

În unele cazuri elipsa atributului s-a gramaticalizat, aşa că nu diferă prin nimic formula eliptică de cea întreagă. De pildă: *tînăr de condiţie* pentru *tînăr de condiţie bună; băiat de familie* pentru *băiat de familie bună* etc. Cu toate acestea, dacă le scoatem din mediul lor firesc, astfel de sintagme pot căpăta, în mod voit, valoare afectivă (ironică). Cf. *Din amintirile unui bărbat de condiţie* (VR, martie 1940, p. 142) [3].

Un adjectiv sau un adverb poate rămîne neexprimat, cînd stă la superlativ, dacă situaţia este clară. Obişnuit înţelesul superlativ rezultă din cele spuse mai înainte: *E frig tare afară? — Tare!; Se pare că N. este foarte inteligent. — Foarte!* Dar nu-i necesar totdeauna: *Merg (bine) afacerile? — Strașnic! ; E-aşa de mare nenorocirea? — Extraordînar!* Se pare chiar că elipsa apare mai des în cazuri de felul celor din urmă. Şi superlativul relativ este supus cîteodată acestui tratament expresiv: *Eşti, într-adevăr, cel mai bun elev din tot liceul? — Cel mai !* Tot aşa alte formule, mai mult ori mai puţin similare: *Infectă mîncare?!... — Destul de* (OC, p. 38).

§ 3. **Diverse.** Pun sub această rubrică un număr de fapte care nu-şi aveau locul în paragrafele precedente.

Vorbirea familiară, cu nuanţa oarecum argotică (sau cel puţin periferică), întrebuinţează neobişnuit de des vb. *este* cu valoarea unei propoziţii afirmative şi ca răspuns la o întrebare. Ar putea fi înlocuit prin *da!*, care este un sinonim intelectual desăvîrşit, eventual prin *aşa este!, este (foarte) adevărat* etc. Dar nici unul dintre aceste echivalente nu are vigoarea expresivă a lui *este!*, fiindcă toate sînt curente, deci banale, şi aparţin limbajului obiectiv. Expresivitatea lui *este!* vine numai de la caracteru-i eliptic, căci 'cusururile' sinonimelor lui le are şi el. Iarăşi o probă de înviorare semantică a unui cuvînt prin simpla aplicare a procedeului aici în discuţie. Deoarece a rezultat din *aşa este!* , *este adevărat!* etc., trebuie să admitem, în ciuda aparenţelor, că *este!* n-are valoare predicativă (= *se află, există* etc.) [4], ci reprezintă copula obişnuită în asemenea împrejurări. Punctul de plecare a fost, evident, un caz ca acesta: *Este adevărat că l-am ajutat pe N. în mai multe rînduri? — Este !* (= 'este adevărat că l-ai ajutat', 'este adevărat ce spui'). O dată ivită şi acceptată de subiectele vorbitoare, elipsa şi-a extins uzul şi acolo unde propoziţia interogativă nu conţine verbul *a fi*. De pildă: *Nu crezi şi D-ta că s-a purtat urît în afacerea asta? — Este !; Mi se pare că lucrurile merg cam prost. — Este !* Urmează, deci, că *este!* a ajuns să fie simţit ca o particulă afirmativă, cu care putem răspunde la orice întrebare, indiferent de verbul acesteia. Trebuie observat că totdeauna apare numai

[1] Problema se poate pune, cel puţin teoretic, şi pentru *(sărac) lipit pămîntului.* Cine nu admite explicaţia mea va considera, se înţelege, ca mai veche formula întreagă (mai veche în sens strict cronologic: s-a spus, încă de la început de tot, *sărac lipit pămîntului).* Amănuntul nu interesează însă pe stilist, care face lingvistică statică.

[2] Aceasta s-a născut printr-o alterare a raportului sintactic: fiind simţit şi ca verb, participiul *lăsată* a fost construit verbal *(Dumnezeu lasă ziua — Ziua este lăsată de Dumnezeu).*

[3] În limbajul familiar al multor cercuri, *de condiţie* este sinonim cu *de cuvînt* ('om care respectă condiţiile o dată fixate sau acceptate').

[4] Cf. pop. *unde se află*, răspuns negativ la o întrebare sau acuzaţie: *Ni se pare că pozna asta a făcut-o băiatul D-tale — Unde se află, Domnule!* adică 'nu-i adevărat' sau, mai scurt 'nu este, Domnule'. Cf. şi mai sus, p. 227, n. 4.

sub aspectul flexionar întreg, deşi altfel, cu un adjectiv, participiu etc. după el, se reduce la *e* (sau *îi*). De aceea, poate, avem impresia că spune ceva mai mult decît simpla copulă. Să fie şi din cauza absenţei oricărui cuvînt însoţitor, iarăşi ca atunci cînd *este* are funcţie predicativă?[1]

Discuţia de pînă aici a arătat, între altele, că elipsa presupune existenţa şi a unui element pe care l-aş numi intelectual, adică de înţelegere. Ea nu intervine decît cu condiţia ca perceperea justă a celor ce spunem să fie asigurată. Expresivitatea care nu se întemeiază pe o interpretare exactă, fără echivoc, a vorbelor cuiva este un nonsens[2]. Valoarea deosebită a construcţiilor eliptice se datoreşte tocmai faptului că sînt la fel de clare ca cele 'întregi' şi, în plus, posedă o nuanţă afectivă, care, în anumite momente psihologice, ne determină să recurgem la ele. Dar această nuanţă este un simplu adaos, care, oricît de mare importanţă subiectivă ar avea, nu poate exista, adică nu-şi împlineşte rostul, dacă-i lipseşte temeiul strict intelectual, obiectiv.

De aceea elipsa se produce, de preferinţă, la sintagmele cu o circulaţie largă, deci bine cunoscute şi lesne accesibile tuturor subiectelor vorbitoare, aproape indiferent de orice factor stilistic propriu-zis. Avem, în primul rînd, formulele de salut: *bună ziua, bună seara* etc., pe care atîta lume le întrebuinţează fără substantiv, ori de cîte ori relaţiile dintre parteneri permit acest mod familiar de a se saluta. De pildă: ... *îl salută cordial, ducîndu-şi cutia de tutun* [pe care o avea în mînă] *la pălărie.* — *B u n ă!* — *Bună să fie* (AL, 2 aug. 1931, p. 3); *Sărut mînile!* — *B u n ă, moş Tudose* (AL, 30 iulie 1933, p. 3); *Uşa se deschise dintr-o dată, ca dintr-o izbitură, şi se iviră patru bărbaţi zgomotoşi.* — *Sal' tare, şefule!* — *Hai noroc!* — *Noroc! B u n ă!* (Act, p. 188). Nu numai familiaritate implică astfel de elipse. Chiar la primul citat contextul arată că, pe lîngă «cordialitate», subiectul vorbitor, care spună *Bună!*, este stăpînit şi de supărare. Aceasta însemnează distanţare, ca în exemplul al doilea, unde, la *sărut mînile!* al omului de serviciu, stăpînul răspunde cu *Bună!*[3]

Se poate pomeni tot aici, fiindcă formal lucrurile se prezintă la fel, elipsa substantivelor *stradă* sau *cale* la numele străzilor: *Lăpuşneanu* (Iaşi), *Victoriei, Rahovei* (Bucureşti), a lui *clasă* în limbajul elevilor şi profesorilor: *a doua, a cincea, a opta*, a lui *companie, baterie, batalion* ş. a. în al militarilor: *a treia, al doilea* etc. Toate sau aproape toate sînt complet gramaticalizate, lipsite de orice nuanţă stilistică, pe care n-au avut-o, probabil, niciodată. Căci ele izvorăsc, mai ales în cercuri restrînse (şi mediul şcolar sau cazon sînt astfel de cercuri), din tendinţa strict intelectuală de a scurta vorba, care corespunde adesea unei necesităţi practice, i-aş zice chiar economice (întrucît implică economie de timp şi de energie). Să se compare, în legătură cu acest ultim amănunt, elipsele din vorbirea negustorilor, pe care şi le-au însuşit şi clienţii lor: *roş, alb* pentru *vin roş, vin alb; vînătă, roşie* (mai ales la plural) pentru *pătlăgică vînătă, pătlăgică roşie*, şi, în general, atîtea alte fapte similare din terminologia diverselor profesiuni, meserii etc., care de asemenea pătrund, de multe ori, în limba comună. Chiar la numele străzilor trebuie să fi intervenit, din capul locului, tot un mediu restrîns, de specialişti oarecum, acela al funcţionarilor municipali, care se vor fi condus după criterii strict economice, căci în diver-

[1] Un fapt absolut identic cunoaşte vorbirea populară neogreacă: εἶν prescurtarea lui εἶναι, «este», are valoarea unei particule afirmative. Astfel la întrebarea καλὸς εἶναι? 'este bun?' se răspunde εἶν(αι) Această paralelă este interesantă, căci arată că în condiţii asemănătoare se pot produce fenomene asemănătoare, indiferent de limbă.

[2] Această observaţie este valabilă, în principiu, pentru orice fenomen stilistic, dar se verifică mai cu seamă în cazul elipsei.

[3] Despre 'scurtarea' formulelor de salutare (şi a celor cu care se adresează vorba) s-a discutat şi la «Fonetice», capit. II, dar din alt punct de vedere.

sele rapoarte şi adrese, scrise sau tipărite, lăsarea la o parte a unui cuvînt reprezintă un cîştig apreciabil. Lipsa substantivului în asemenea cazuri se menţine şi la construcţii prepoziţionale: *Salvarea sosise în Rahovei* (Log, p. 292). De asemenea se poate produce, cîteodată, elipsa numelui propriu-zis al străzii, nu a apelativului: *Baby mi-a spus că a fost şi ea pe «Cale»* (OC, p. 96). Este vorba de *Calea Victoriei*, pe atunci artera principală de comunicaţie (mondenă!) a Bucureştilor, cunoscută, deci, ca atare tuturor vorbitorilor [1].

Înainte de a trece la studiul «formulelor fixe», socot necesar să dau citate pentru elipse din autorii pe care-i utilizez obişnuit în scop de documentare. Recolta este slabă, judecată şi absolut, dar şi, mai cu seamă, în comparaţie cu alte fenomene, ca repetiţia, de pildă. Constatarea confirmă aprecierile mele despre caracterul mai mult literar, adică artistic şi retoric, al elipsei.

Creangă: *Pupăza zbîrr! pe-o dughiană; ş-apoi, huştiuliuc! şi eu în ştioalnă, de-a cufundul, să prind pe dracul de-un picior; nu ştiu cum îi cade un urs mare din sîn şi de-a dura prin clasă; Şi zvîrr! cu pravila cea mare după călugări; eu zvîrr! chibriturile din mînă, ţuştiu! la spatele lui Zaharia, şi-ncepem a horăi; îşi ia cojocul între umeri şi biciul în mînă, şi tiva băiete!; să fii nevoit să trăieşti cu una beteagă pînă la sfîrşitul vieţii, şi copii tufă!; Vorba veche: «tot un bou ş-o belea»; Atunci, bucuria cucoşului!; Iar moşneagul, de cuvînt!, pune cuşma pe cap ...; Încă mă mier cum am scăpat cu viaţă: lehamite şi de împărăţie şi de tot; Bun întîlnişul, voinice! N-ai trebuinţă de slugă la drum?; Cît despre inima mea, s-o dea Dumnezeu oricui ... Numai ce folos?; iaca ursul se trezeşte, şi după dînsul, Gavrile!; cînd să pună mîna pe dînsa, zbîr!... şi de acolo şi se duce ...; Fata moşneagului la deal, fata moşneagului la vale; ea după găteje prin pădure, ea cu tăbueţul în spate la moară, ea în sfîrşit în toate părţile după treabă.*

Brătescu-Voineşti: *Da, dar cîinii! !!; Ajuns!... na! perdelele lăsate; Aaaa!! ce frumos!; L-am întrebat într-adins cît a dat pe el. Treizeci şi şase de lei!!; M-am bătut, m-am frecat, aşi! de unde?; Şi sînt buni cîinii, mă Nică? — Buni... dar aveam unul... tiii!... p-atîta, cît un viţel; Aşa că e grozav? De la frati-meu Ilie. — Straşnic!; Noroc! Bine aţi venit sănătoşi! — Straşnic pelin!; Degeaba, nici o umbră ca umbra de nuc; Şi aş pleca după ploaie pe răcoare: praf nu, căldură nu; Ce masă înfricoşată! Ce pastramă fragedă ca roua!; Dar ceapa verde!; Dar pelinul ţinut cu sifon la răcitoare!; N-am putut, că ne-a biruit şi ne-a scăpat, şi fuga spre casă; Mi-am închiriat odăiţele... amîndouă... un căpitan becher...*

Caragiale: *Eu nu; eu, la datorie, coane Fănică, zi şi noapte la datorie;... mă scol ca să plecăm; cocoanele, nu!, că să mai şedem; Apucăm pe la Sfîntul Ionică... papugiul cît colea după noi; ieşim în dosul Agiei, coategoale după noi; ajungem la Sfîntul Ilie în Gorgani, moftangiul după noi; mergem pe la Mihai-Vodă..., maţe-fripte după noi; Nu m-a făcut ea pe mine... Atîta pagubă!...; Aşa haplea mai rar...* [2].

[1] Despre elipsă se pot găsi lucruri interesante la S. PUŞCARIU, *Études de linguistique roumaine*, p. 470 urm., sub titlul *Quelques cas de «brévíloquence»* (cele mai multe fapte analizate acolo nu sînt de natură stilistică).

[2] Fiind vorba de opere dramatice, se înţelege că elipsele sînt mult mai numeroase decît rezultă din lista mea. Eu am notat numai pe acelea care apar în cursul povestirii eroilor, adică în interiorul unor construcţii neeliptice, şi am neglijat pe cele din dialogurile propriu-zise (de la începutul acestora).

Dacă eliminăm interjecţiile, onomatopeele (acestea numeroase la Creangă) şi exclamaţiile, la care elipsa pare oarecum obligatorie, ce rămîne se reduce la foarte puţin lucru. Aceasta, tot în legătură cu aprecierile de ordin general făcute mai înainte. Interesează de asemenea numărul mare (proporţional vorbind) al construcţiilor eliptice la Brătescu-Voineşti, care confirmă şi ele punctul meu de vedere, că limba lui, deşi familiară, are un caracter cult, adică literar, deci 'căutat', destul de pronunţat, absent la Creangă şi chiar la Caragiale.

§ 4. **Formule fixe.** Am în vedere aici numai acele construcţii fixate, prin uz, o dată pentru totdeauna, la care se poate constata, într-un fel sau altul, intervenţia elipsei. Căci formule fixe în sens larg sînt, de pildă, şi imprecaţiile, de care m-am ocupat în unul dintre capitolele precedente, apoi idiotismele de toate speciile, pe care le voi discuta ceva mai încolo. La primele, fixitatea constă în existenţa unei scheme, a unui calapod lingvistic, în care poate intra orice conţinut: verb (la conjunctiv sau optativ) + substantiv (numele forţei invocate), cu repetarea, neobligatorie, dar frecventă, a verbului (totdeauna la conjunctiv). O dată impusă această schemă, subiectele vorbitoare o respectă cu sfinţenie, avînd totuşi deplină libertate în ce priveşte 'alegerea' verbelor şi substantivelor. Cît despre idiotisme, fixitatea lor este absolută, deoarece nu există posibilitatea de a le diversifica cîtuşi de puţin aspectul, fără riscul de a deveni neînţelese. Ele îşi păstrează neschimbată pînă la sfîrşit forma pe care au căpătat-o la un moment dat. Sensul lor rezultă nu numai din modul cum se leagă elementele alcătuitoare, ci şi din conţinutul semantic al acestora: nu putem înlocui un cuvînt prin altul (nici chiar printr-un sinonim desăvîrşit) decît primejduind existenţa idiotismului ca atare.

Materialul de care dispun este sărac, dar suficient, cred, pentru a ilustra natura şi semnificaţia acestei categorii de fapte lingvistice cu valoare stilistică.

Numeroase formule fixe, cu caracter mai mult ori mai puţin eliptic, servesc pentru a nega spusele partenerului sau ale unei terţe persoane. Sînt, deci, sinonime, expresive, ale lui *nu*. De pildă: *Ei, te-ai înţeles cu N. în chestia de care-mi vorbeai? — Ţi-ai găsit!* Răspunsul complet, din punct de vedere formal, ar fi: *Ţi-ai găsit omul cu care să se poată înţelege cineva* (sau ... *să mă înţeleg cu un asemenea om* etc.)? Expresivitatea mare se datoreşte şi tonului exclamativ [1], apoi pers. II, care, deşi pare a se justifica prin faptul că avem dialog, stă mai degrabă în locul pers. III (= persoană generală), ba poate fi simţită şi ca reprezentantă a subiectului vorbitor însuşi, căci a c e s t a n-a găsit, în cazul de faţă, un om înţelegător etc. Deoarece verbul este tranzitiv, urmează că în *ţi-ai găsit* lipseşte (cel puţin!) obiectul direct (cf. completarea: *o m u l cu care ...*). Cît despre *ţi*, funcţia lui este a unui genitiv, întrucît *a găsi* nu poate avea un obiect indirect. Aşadar, *ţi-ai găsit* însemnează 'ai găsit omul t ă u', adică 'omul care-ţi trebuie'. Iată, deci, cîte detalii semantice intervin ori pot interveni într-un caz ca acesta.

Sinonime, aproximative, ale lui *ţi-ai găsit* sînt *(dar) de unde!; nici vorbă! (nici pomeneală! nici discuţie!); Doamne fereşte! (ferit-a Sfîntul!)*, apoi, mai puţin expresive, probabil din cauza desei întrebuinţări, care le-a slăbit chiar tonalitatea exclamativă, *deloc, defel, nicidecum, cu nici un chip, cu nici un preţ* etc. Unele pot avea, după împrejurări, şi valoare afirmativă. Este cazul lui *nici vorbă!* şi *nici discuţie!* : *Vii deseară la teatru. — N i c i v o r b ă! (N i c i d i s c u ţ i e!).* Întrebarea pusă de primul subiect vorbitor n-are caracter interogativ (de aceea n-am prevăzut-o cu semnul de rigoare), ci este, mai degrabă, o afirmaţie cu ton exclamativ (coborîtor). Aşa se explică sensul afirmativ al

[1] La început formula trebuie să fi fost interogativă, o întrebare care conţinea în ea şi răspunsul. Aşa se explică transformarea ei ulterioară în exclamaţie.

răspunsului, care, obișnuit, neagă, și ar nega chiar în acest caz, dacă am avea, într-adevăr, o întrebare propriu-zisă. *Vii deseară la teatru* este echivalentul lui *Cred că vii deseară la teatru*, încît *Nici vorbă!* nu poate însemna decît 'Sigur', 'Negreșit'.

Dubla valoare a acestei formule, care, după aspect, ar trebui să fie totdeauna o negație, se datorește și altui fapt. Dacă mă adresez cuiva cu cuvintele *E-adevărat că pleci în străinătate?*, răspunsul *Nici vorbă!* poate fi negativ, dar tot atît de bine și afirmativ. În prima ipoteză, partenerul neagă conținutul obiectiv al întrebării, care-i exprimat prin propoziția secundară *(că pleci ...)*, în a doua, el se referă la îndoiala subiectului vorbitor, deci la propoziția principală, căci *E-adevărat?* arată că cel care întreabă nu crede ce-a auzit sau, cel puțin, șovăie (altfel n-ar mai pune întrebarea). Cum putem ști cînd înseamnă *Nici vorbă!* 'nu!' și cînd 'da!'? Ca de obicei, ne ajută situația și momentul psihologic. De astă dată ele se manifestă printr-o intonație diferită a întrebării însăși : *Nici vorbă!* este negație, cînd tonul interogativ (adică 'ridicat') apare încă de la început *(E-adevărat ...)*, și, dimpotrivă, este afirmație, cînd propoziția principală are ton descendent și numai cea secundară unul ascendent. În ce privește intensitatea accentului, ea merge paralel cu înălțimea: în primul caz se accentuează mai puternic propoziția inițială, în al doilea, cea următoare. Nu-i greu de observat că această explicație nu diferă, în fond, de cea dată mai înainte. Amîndouă pornesc de la atitudinea strict subiectivă (față de zvonul auzit) a celui care întreabă [1].

O sintagmă fixă, cu valoare (totdeauna!) negativă, este *ca mai ba*, frecventă în vorbirea populară moldovenească: *C a m a i b a, băiete, nu ți-ai găsit omul* (Alecsandri); *Fost-a împărat odată și trei fete el avea, Cît puteai privi la soare, da la ele, c a m a i b a* (Eminescu). *Dicț. Acad.*, s.v. *ba*, după ce spune că această formulă servește, la fel cu *nici mai ba!, nici ba!*, «spre a da o nuanță mai energică negațiunii», încearcă s-o lămurească așa-zicînd etimologic: *ca* ar fi, de fapt, *cam* (*-m* a fost 'absorbit' de *m-* al cuvîntului următor) și ar avea rostul să atenueze sensul prea «tare» al lui *mai ba*, care-i comparativul lui *ba*. Același *Dicț. Acad.* I, 2, p. 62 explică însă altfel pe *càmai* (u n cuvînt și accentuat pe prima silabă), care mie mi se pare identic, cel puțin în ce privește originea, cu *ca mai* din *ca mai ba*, și anume vede în el un sinonim mai expresiv al lui *mai*, căci apare, în limba veche și în cea (populară) actuală, la comparativul adjectivelor. Indiferent care explicație corespunde adevărului, formula noastră este foarte expresivă, mai ales cînd apare singură, ca răspuns la o întrebare [2].

Ba! se bucură de o largă întrebuințare, grație sensului mai viguros decît al lui *nu*, care spune numai că 'ceva este altfel decît credem', pe cînd *ba* arată că 'un lucru se opune altuia' [3]. Iată cîteva formule fixe, cu definițiile semantice date de *Dicț. Acad.: Ba (nu), zău!* «spunem, cînd voim să trecem de la glumă la serios și să susținem că, într-adevăr, lucrul e așa cum îl prezentăm» *(Cap de român i-aista? Parcă m-o zmuls Rusaliile și m-o păscut bobocii!* (Oftînd)] *B a n u z ă u ... adică cum s-ar prinde ...) ; ba bine (că nu)!* «este un 'desigur, vezi bine (că da)!, firește (că da)!', spus însă cu o nuanță glumeață» [4] *(Știi tu ce pericol ne amenință? — B a b i n e c ă n u! Dacă n-oi ști eu ...) ; ba să (mai)*

[1] *Nici vorbă* apare și ca determinant adverbial, deci fără vreo nuanță stilistică. De pildă: *Nenorocitul are n i c i v o r b ă epilepsie* (AL, 4 oct. 1936, p. 8). Sensul este afirmativ ('sigur, evident').

[2] Poate juca și rolul unei negații pe lîngă un verb: *De atunci c a m a i b a să-l tragă pe Zamfiropol de creți* (Ins II, 3, p. 1100).

[3] Cf. *sau*, care presupune existența a mai multe (decît două) posibilități *(alb sau roș sau negru, totuna)*, și *ori*, care exprimă alternativă pură, adică dilema *(alb ori negru* sau *ori alb ori negru)*.

[4] Această nuanță nu-i obligatorie, dimpotrivă cred că se întîlnește mai rar decît cea 'serioasă' (de amenințare, nemulțumire etc.): *Ce, ești* (sau *te-ai) supărat? — B a b i n e c ă n u! (Vrei să spui că n-am de ce?)*.

zici! «este un 'într-adevăr' familiar, care în acelaşi timp arată un fel de mirare că cele afirmate pot fi adevărate» *(În curînd avem să zburăm cu toţii prin aer. — B a s ă m a i z i c i!); ba că bine zici! (D-lui îi cuconaşu' d-tale? Nicuşoru? — Dar nu-l cunoşti? — B a c ă b i n e z i c i, cucoane Grigori!).*

Să vedem şi alte formule fixe, care nu pot fi puse alături de precedentele în privinţa sensului. Neobişnuit de des este, în vorbirea populară şi familiară, *te pomeneşti* 'probabil, posibil, mă tem că-i aşa'. Ex.: *Mi se pare că înnoptăm pe drum — T e p o m e n e ş t i!; Cică intrăm în război. — T e p o m e n e ş t i!* De la cazuri ca acestea, unde construcţia este, într-adevăr, eliptică (îi lipseşte continuarea ... *că-i adevărat*, mai exact, ... *că înnoptăm*, ... *că intrăm*, aşadar propoziţia secundară din întrebare), s-a ajuns la *Te pomeneşti că* ..., cu funcţie adverbială (= 'probabil', 'posibil') [1] şi care nu reprezintă, ca în exemplele de mai sus, replica la spusele partenerului, ci începutul unei enunţări de sine stătătoare: *T e p o m e n e ş t i c ă înnoptăm pe drum; T e p o m e n e ş t i c ă intrăm în război.* Subiectul vorbitor îşi exprimă îngrijorarea că s-ar putea întîmpla ceva neplăcut, care, tocmai de aceea, este n e a ş t e p t a t, adică nedorit. Aşa se explică apariţia vb. *a se pomeni*, sinonim cu *a se trezi*, care-i şi înlocuieşte cîteodată: nenorocirea poate veni chiar din senin, iar vestea te 'trezeşte' din starea de linişte, de mulţumire etc. (asemănătoare, în plenitudinea ei, cu somnul, în sensul că te gîndeai la nenorocire tot atît de puţin ca atunci cînd dormi). Această explicaţie, de care nu se poate, cred, îndoi nimeni, ne obligă să admitem că întîi s-a ivit *Te pomeneşti că* ... şi din aceasta a rezultat, prin lăsarea la o parte a lui *că* ... (urmat de continuarea frazei), elipticul *Te pomeneşti!*, nu invers, cum am presupus din capul locului.

Asemănătoare, dar numai formal, cu *Te pomeneşti că* ... este *Te miri cum ... : T e m i r i c u m spui (ai spus) o vorbă ne la locul ei, şi el e gata să se supere.* Semnificaţia originară este 'fără să vrei, fără să te gîndeşti' (aşa de puţin ai avut intenţia să spui o vorbă nepotrivită, încît te miri cum ai spus-o, te miri că ai putut-o spune). Alături de *Te miri cum* ... şi cu un înţeles destul de apropiat apare *Te miri ce ... : T e m i r i c e spui şi-ţi aprinzi paie în cap.* Aici predomină ideea de 'cantitate' (la cealaltă formulă, ideea de 'modalitate'). Urmarea este că *te miri ce* s-a izolat, cum am văzut cu alt prilej, ca sinonim al lui 'foarte puţin' (pentru întărirea sensului, se adaugă *şi mai nimic).*

Interesant şi foarte răspîndit este *cînd colo : Credeam că am a face cu un om serios, (şi) c î n d c o l o* ... (se poate completa: ... *un fleac, un fanfaron* ş. a.). Adevărată formulă fixă eliptică, deoarece completarea lipseşte mai totdeauna, în orice caz, nu-i necesară. Prezenţa a două adverbe unul lîngă altul, fără nici un cuvînt de legătură între ele, pare curioasă şi cere o explicaţie. Primul adverb arată momentul cînd se produce evenimentul care provoacă deziluzie, iar al doilea, locul: 'am crezut, m-am aşteptat etc. să găsesc un om, un lucru etc. deosebit, cu calităţi excepţionale (căci aşa mi se spusese, aşa doream etc.), dar, c î n d l-am cunoscut la faţa locului, (mai) de aproape, mi-am schimbat părerea (în rău)'. Trebuie presupus că această combinaţie sintactică s-a întrebuinţat, la început, totdeauna împreună cu un complement de loc, exprimat prin substantiv precedat de prepoziţie: *M-a poftit la moşia lui* [*de care-mi vorbise cu entuziasm*], *şi c î n d* [*am ajuns*] *a c o l o* [*am avut o mare deziluzie*] [2]. Apoi îşi va fi extins uzul şi la cazuri în care ideea de loc nu mai intervenea. Expresivitatea mare, vine de la diverse elemente: scurtimea formulei, caracteru-i eliptic şi, poate, mai ales, alăturarea a două adverbe deosebite ca înţeles (pe care sîntem, deci, obişnuiţi să le întrebuinţăm separate

[1] Cf. *parcă*, mold. pop. *mătincă* (< *mă tem că)*, tot adverbe şi născute la fel (dintr-un verb urmat de conj. *că).*

[2] Într-un anumit sens, *(şi) cînd colo* este sinonim cu *dar de unde* (v. mai sus): *Ei, a fost frumos la moşia ...? D a r d e u n d e!* Adverb de loc, ca şi *colo.*

unul de altul) şi totuşi nelegate prin vreun cuvînt oarecare (de aceea raportul sintactic dintre ele, măcar că-l intuim fără dificultate, rămîne oarecum curios) [1].

De unde s-a fixat şi el într-o sintagmă foarte expresivă: *De unde (şi) pînă unde te-ai împrietenit cu N.?; De unde (şi) pînă unde v-aţi găsit neamuri?; De unde pînă unde i s-a ivit o nepoată de la Bacău* [2]*?* Deşi are sens modal (= 'cum, în ce chip, prin ce întîmplare ...'), formula a arătat, dintru început, locul, cum probează *unde*. Urmează că, pentru înţelegerea ei justă, trebuie să pornim de la raportul local: *De unde (şi) pînă unde aţi mers împreună* = *'cît loc* aţi mers împreună', aşadar, cu nuanţă cantitativă, care se va fi transformat apoi în una de mod. Să se compare *Şi unde nu s-a stîrnit o vijelie*, cu *unde* modal (sau şi modal). Altă explicaţie ar fi să atribuim construcţiei, la origine, un înţeles general de 'împrejurare, condiţie': *De unde (şi) pînă unde ...* este sinonim, aproximativ, cu *În ce împrejurare ...*, iar acesta poate fi înlocuit prin diverse circumstanţiale, deci şi prin *În ce mod ... (= Cum ...)*. Iată un citat din Creangă, care ilustrează cu atît mai convingător trecerea de la raportul local la cel modal, cu cît această formulă este precedată de sinonimul ei desăvîrşit *de colo pînă colo: Şi ca băiet străin ce se găsea, nemernicind el de colo pînă colo pe la uşile oamenilor, de unde pînă unde s-a oploşit într-un sat mare şi frumos* [3].

Adverbul *unde* apare şi în altă construcţie fixă: *Cum să nu facă lux? Are de unde; Aş cumpăra şi eu cărţi mai multe, dar n-am de unde.* Modificarea semantică este asemănătoare cu cea de mai sus, căci, deşi sensul local se percepe încă destul de clar (ceea ce şi dă formulei o bună parte din expresivitatea ei), *de unde* însemnează mai degrabă 'cum', adică 'posibilitate', dar o posibilitate exprimată, la origine, concret (printr-un adverb de loc). Pentru subiectul vorbitor, banii, adică mijlocul de 'a face lux' şi de 'a cumpăra cărţi', sînt imaginaţi ca existînd într-o pungă, într-o ladă sau cutie, de unde (= 'din care') îi iei cînd îţi trebuie. Cît de vie este totuşi conştiinţa că raportul are nuanţă mai mult modală, dovedeşte exemplul al doilea: în ciuda ideii, care s-ar putea lesne naşte în mintea ascultătorului, că *de unde* însemnează depozit ... de cărţi, nu de bani *(n-ai din ce loc să cumperi cărţi)*, deprinderea cu înţelesul oarecum abstract (abstractizat prin frecventă şi îndelungată întrebuinţare) al acestui adverb împiedică stabilirea unui asemenea raport. Se pare că această construcţie ni s-a transmis direct din latineşte: la Petronius o întîlnim sub aspectele *et habet unde* şi *dum habet unde*, cu exact aceeaşi semnificaţie (LÖFSTEDT, *Syntactica* II, p. 273). Cf. şi *est unde* (Terentius).

Spre a arăta luarea unei hotărîri, la sfîrşitul convorbirii sau după o deliberare a subiectului vorbitor, limba populară şi familiară utilizează formula *şi gata!*, fie singură, fie precedată de verbe ca *a termina, a sfîrşi* ş.a. Ex. : *Cînd am văzut că nu mă pot înţelege cu el, am terminat (discuţia), şi gata!* Noţiunea de 'ducere pînă la capăt' poate rezulta din tot felul de situaţii, indiferent de verb: *După ce l-am răfuit bine, am plecat, şi gata!; Mai stai puţin pînă mănînc, şi (pe urmă) gata!; Cum nu i-oi mai putea răbda mofturile, îi spun ce trebuie, şi gata!* etc. [4] Şi aici expresivitatea se datoreşte mai ales scurtimii: lipseşte nu numai subiectul, care nici n-ar putea fi identificat, fiindcă sensul formulei este neutral, ci şi copula. Iar cînd verbul propozi-

[1] *Colo* apare şi în alte formule fixe: *se vede cît de colo că nu-i lînă curată* (sinonim cu *de-o poştă* sau *cale de-o poştă*) ; *l-am repezit cît colo*, adică 'departe, (fig.) cum trebuie, strașnic' (întîi se va fi zis, cum se mai zice şi astăzi, *cînd i-am dat un pumn, a ajuns cît colo).*

[2] Dintr-un text scris, (am neglijat să notez autorul şi titlul).

[3] Cf. şi *dar de unde!*

[4] Faptul că exemplele mele conţin peste tot pers. I se datoreşte întîmplării: *şi gata* poate apărea cu toate persoanele (la ambele numere).

ţiei precedente exprimă o acţiune înrudită semantic cu 'gata', avem un fel de repetiţie, care contribuie şi ea la intensificarea înţelesului.

Asemănătoare, în multe privinţe, cu această sintagmă este *şi pace!: Nu mă poate înghiţi, şi p a c e!; Au să mă omoare cu zile copiii aceştia, şi p a c e !; Cum o duci cu sănătatea? — Prost, şi p a c e!; E frig, şi p a c e!* Din aceste exemple se vede că *şi pace* poate fi adesea sinonim, nu numai aproximativ, al lui *şi gata.* Pe de altă parte, graţie sensului oarecum mai vag, mai general decît al acestuia, se bucură de o întrebuinţare mult mai largă. Din punct de vedere sintactic *pace* pare a fi obiectul direct al unui verb ca *doresc, cer* (poate *să avem, să facem)*, neexprimat. Dacă ţinem seamă de însemnarea curentă a substantivului, trebuie să plecăm de la forma de plural a verbului absent (iar acesta nu poate fi decît *a face, a încheia* şi sinonime de-ale lor, la conjunctiv, pers. I plural): ajungînd, după tratative îndelungate sau discuţii aprinse, la înţelegere cu partenerul, subiectul vorbitor va fi constatat această situaţie, îmbucurătoare, cu ajutorul formulei noastre. Sau, poate, mai degrabă, va fi făcut adversarului, concurentului etc. propunerea unei lichidări a diferendului: 'Iată, îţi mai dau atîta, şi după asta (să avem) pace' (ori 'Mai laşi ceva din preţ, pretenţii etc., şi pe urmă pace'). Substantivul are de multe ori adjectivul *bună* pe lîngă el: *Zi-i făptură sucită, şi p a c e b u n ă!* (Delavrancea), pentru întărirea ideii, eventual pentru precizarea ei (căci nu orice pace este cu adevărat bună). Adjectivul poate sta şi înainte: *bună pace!* [1]

În cîteva construcţii fixe intră numeralul *unu, una* [2]. Foarte des combinăm aceste cuvinte cu pronumele pers. I sing.: *E u u n u cred că s-a terminat iarna; P e m i n e u n a nu mă poate păcăli oricine; M i e u n u i a nu-mi suflă nimeni în borş.* Spunem, de obicei, aşa, cînd ne deosebim în păreri de alţii şi ţinem să subliniem aceasta: *unu, una,* pus după pronume, arată tocmai izolarea subiectului vorbitor de restul oamenilor care au o atitudine diferită de a lui într-o problemă oarecare.

Numărul formulelor fixe din limba vorbită este cu mult mai mare decît ar putea rezulta din cercetarea de pînă aici. Iată şi altele, asupra cărora nu voi mai insista cu discuţia. *Vorba ceea* (munt. *vorba aia)*, pomenit şi aiurea: extrem de frecvent în vorbirea populară şi în cea familiară a semidocţilor. La Creangă apare de asemenea des, dar totdeauna unde trebuie, adică înaintea unui «citat» (proverb sau zicală, care nu aparţine povestitorului). Cf. *nici nu apucase a fi însurat — v o r b a c e e a — şi se vorbea de plecare* (Log, p. 76). — *Zi aşa: Şi... z i a ş a... descoperişi televiziunea* (AL, 26 apr. 1936, p. 7). Expresivitatea îi vine de la forma verbului: imperativ în loc de indicativ (căci partenerul a 'zis' deja, nu urmează să zică de acum înainte, şi încă îndemnat de alţii). — *Atîta-ţi trebuie!:* ameninţare la adresa celui care ar putea face ceva neplăcut pentru noi sau ar refuza să ne împlinească o dorinţă, o rugăminte. Şi, mai expresiv, *Atîta ţi-i leacul!* (ameninţarea este imaginată ca o boală, care va avea nevoie de îngrijire medicală). — — *Pe cinste* 'foarte bun': *Am un vin p e c i n s t e; Vă pot face o fleică p e c i n s t e!* etc. (îşi laudă negustorii marfa). S-a plecat de la *pe cinstea mea! (... că lucrurile sînt aşa, cum le spun* etc.). Tineretul recurge astăzi extrem de des la *pe cuvînt* (abreviere a formulei

[1] Cf. ital. (Abruzzi) *parapatt' e ppace* 'cosi si dice quando, finito il giuoco, si e rimasti pari. Adoperasi anche in metafora' (v. „Arhiva" XXXIV, p. 24—25). Să se noteze observaţia finală, privitoare la uzul 'metaforic' al formulei.

[2] O parte au fost înregistrate la «Morfologice», în capitolele despre pronume şi numeral: nu se poate spune totdeauna, cu siguranţă, dacă este vorba de pronumele nedefinit sau de numeralul *unu.*

pe cuvînt de onoare!). — Cu tot: A plecat cu bagaj c u t o t; A venit cu copii c u t o t etc. Aminteşte, în largă măsură, pe *şi gata (s-a mîntuit, şi gata)*, căci serveşte la întărirea celor spuse mai înainte (dacă avem o enumerare, *cu tot* încheie seria)[1]. — *Şi mai bine*, după un numeral: *zece ani ş i m a i b i n e; o mie de lei ş i m a i b i n e* etc. Deşi 'abstractă', această formulă este expresivă, din cauza sensului c a n t i t a t i v al unui adverb m o d a l[2]. — *La repezeală, la iuţeală* pentru 'foarte repede': frecvent în vorbirea populară şi familiară (e mai 'concret', graţie substantivului pus în locul adverbului). De ex.: *a fost mutat l a i u ţ e a l ă, cum se exprima chiar conu' Puiu* (Act, p. 27). — *Bine, mersi*, cu sens ironic: *diplomaţi care ne anunţă că, sînt b i n e, m e r s i* (AL, 17 mai 1936, p. 8). Ironia, în alt sens, este curentă chiar în limba familiară, la adresa celor care se folosesc am zice fără necesitate de această formulă. — *Nu-i chip: N u - i c h i p să spui o vorbă, că se şi supără; N u - i c h i p să te odihneşti de răul lor* etc. — *Nu ştiu, zău: Am atîtea trebi pe capul meu, că n u ş t i u, z ă u, cînd am să le termin. — S-a făcut* 'ne-am înţeles, sînt de acord, fii fără grijă' — *Te rog să-mi susţii procesul. — S - a f ă c u t!; N-ai putea vorbi cu N. în chestia ceea? — S- a f ă c u t!*

Limba cultă cunoaşte, în ultima vreme, formula, tot mai răspîndită astăzi, *de unu singur* (femin. *de una singură*) : *Mănînc şi eu d e u n u s i n g u r (dacă n-am cu cine); Trăiesc d e u n u s i n g u r* ('fără familie'); *De ce, adică, n-ar scăpa de tutelă? De ce n-ar comanda d e u n u s i n g u r?* (Act, p. 27). Raportul sintactic pe care-l exprimă *de* este foarte puţin clar şi totodată neconform cu funcţiile consacrate ale acestei prepoziţii. De aceea cred că avem a face cu imitaţia unei construcţii străine. Prezenţa lui *unu* alături de *singur* îi dă oarecare forţă expresivă şi, mai ales, ajută la evitarea unei înţelegeri greşite, căci *mănînc singur*, de pildă, poate însemna 'mănînc eu însumi'. Al. GRAUR afirmă undeva (n-am notat, din păcate, nici locul nici data) că cunoaşte formula *de unu singur* din vorbirea populară moldovenească de nord: la horă, de pildă, dacă nu erau destui parteneri de un sex sau de altul, un amator entuziast de joc nu putea aştepta ... să-i vină rîndul şi „juca de unu singur" (aşa spuneau ţăranii). Nu-mi permit, fiindcă nu-i cazul, să pun la îndoială relatarea colegului Graur, dar continui să am impresia că această construcţie nu corespunde « spiritului » popular autentic.

Caracter exclusiv literar are şi *contra lei*, împrumutat, cu intenţii stilistice, din limbajul comercial: *Era un adversar al nicotinei şi alcoolului introduse în organism c o n t r a l e i* (Cim, p. 107: autorul ironizează un personaj, prezentat ca avar, a cărui concepţie despre viaţă este determinată de motive financiare). Ca şi *de unu singur*, această formulă care are un sinonim perfect în *contra cost*, aparţine mai degrabă stilului individual, chiar dacă apare la relativ numeroşi scriitori.

Iată acum cîteva citate. Creangă: « *Ioane! Ioane! Ioane!*», *ş i I o n p a c e!*[3]; *Ion să mai dea un irmilic lui Pavăl, iar el să-i căputeze ciubotele, ş i p a c e b u n ă!; B a e u u n u, să iertaţi Dumneavoastră, cucoane, tot n-am înţeles; Şi c i c ă auzind moş Nichifor de acestea, tare s-ar fi mîhnit în sufletul său*[4]; *Ei l a s ! c ă ţi-oi da eu ţie de chetuială ...*[5]; *Iptate îşi ia femeia cu zestre cu tot, o duce acasă la dînsul, ş i p a c e*

[1] Vezi J. BYCK, „Bull. lingu." VII, p. 154—155. Cf. şi *atîta tot: am o sută de lei, ş i a t î t a t o t; a citit două ceasuri, ş i a t î t a t o t.*

[2] Englezii spun ca şi noi: *three months and better* 'trei luni şi mai bine'.

[3] Apariţia unui substantiv sau pronume înaintea lui *pace* este un fapt curent.

[4] Deşi gramaticalizat oarecum, *cică* păstrează încă o nuanţă subiectivă destul de clară.

[5] *Las-că* (aşa se pronunţă obişnuit) seamănă, formal, cu *te pomeneşti că ...* (cf. *parcă* şi *mătincă*, deja pomenite). *Lasă că ...* însemnează 'făcînd abstracţie de': *Şi l a s ă c ă tata ... a venit încărcat cu cumpărături, dar pe urmă,... au fost cărate ...* (Ins, dec. 1939, p. 357).

bună!; Și cu mare ce scăpînd din labele lui... ;... alerga să vadă ce minune poate să fie. Și cînd acolo, cine era? Harap-Alb, care...[1]*; ...și n-am ce face; trebuie să merg cu Harap-Alb, și pace bună!*

Brătescu-Voinești: *Cînd colo, poftim! Cinci și jumătate, și el nu vine; Hai nene, păcatele mele! hai o dată!*[2]*; Adică ce? să-i fi furat blana...?*[3] *; Ba nu zău, ți s-a întîmplat ceva?; Iau cîte o nuia, îi pun ață, plumb și cîrlig, și gata;... așa! de unde?... atît... a apucat să zică... ; pe urmă, unde mai pui ordonanța, măiculiță...*[4]*; colonelul Vulpe, care se pricepe, nu glumă ...*[5]

[1] Exemplu potrivit pentru discuția pe care am făcut-o în legătură cu *și cînd colo*.

[2] Foarte răspîndit. Adesea i se adaugă, pentru întărirea ideii, *cele grele* (cf. și simetria fonetică, al cărei rost este să mărească expresivitatea).

[3] Și *adică cum?*, cu exact același înțeles.

[4] Are valoarea unui pur determinant. Nimeni nu mai simte în această formulă existența unei propoziții, și cu atît mai puțin nuanța locală.

[5] Moldovenii spun *nu șagă*.

CAPITOLUL V
IZOLĂRI

Despre natura faptelor pe care le voi înregistra sub această rubrică, precum şi despre rolul lor în limbă, am spus tot ce mi s-a părut necesar pentru înţelegerea discuţiei la sfîrşitului capitolului « Compuse» şi în introducerea părţii intitulate « Fenomene sintactice». Aici voi insista puţin asupra modului cum iau sau pot lua ele naştere.

Nicăieri ca în acest domeniu nu se verifică mai convingător adevărul, recunoscut astăzi, de toată lumea, că inovaţiile lingvistice sînt produse individuale. Împrejurări pe care, din nefericire, nu le putem identifica, dar le putem totuşi intui, pun subiectele vorbitoare în situaţia de a crea fapte noi de limbă, aşa cum creează poeţii înşişi: o imagine, o comparaţie, un proverb se ivesc în vorbirea unui singur individ, de la care apoi se răspîndesc la ceilalţi membri ai comunităţii lingvistice, dacă, bineînţeles, satisfac nevoile de expresie ale acestora şi corespund sistemului limbii respective. Prin originea lor individuală, aceste creaţii nu se deosebesc cu nimic de ale poeţilor, tot aşa cum o poezie populară nu prezintă nici o deosebire esenţială faţă de una cultă, al cărei autor îl cunoaştem. Situaţia începe să difere de-abia din clipa cînd ele se generalizează, devenind elemente ale limbii comune, la fel cu producţiile poetice anonime care intră în circulaţia publică. Şi cum momentul creaţiei propriu-zise nu interesează, între altele, pentru că nu poate fi identificat, rămîne să se ia în consideraţie numai acela al răspîndirii, aşadar experienţa pură şi simplă a fenomenului, singura sesizabilă pentru membrii grupului uman în discuţie, ca şi, dealtfel, pentru înşişi cercetătorii faptelor lingvistice sau poetice.

Aceasta este marea deosebire dintre cele două feluri de creaţii: o metaforă anonimă capătă viaţă şi forţă tocmai prin generalizare, prin înglobarea ei în masa imensă a materialului limbii comune, pe cînd figura **de stil** a poetului are valoare expresivă numai cîtă vreme îşi păstrează caracterul ei individual, **r**ămînînd, cum a fost din capul locului, bunul personal şi inalienabil al creatorului ei [1].

Cîteodată, extrem de rar, condiţiile sînt favorabile pentru precizarea împrejurărilor care au dat naştere unei izolări. Este, în primul rînd, cazul formulelor cu substrat istoric. Astfel despre *Vodă da şi Hîncu ba* se ştie că datează din anul 1671, cînd boierul basarabean Hîncu Mihalcea s-a ridicat, împreună cu serdarul Durac, contra lui Duca-Vodă. Pentru *din gardul Răzoaiei* 'de unde nu-i', expresie pur moldovenească, găsim o paralelă în munt. *din gardul Mîntulesei*, pe care o explică I. L. Caragiale precum urmează [2]. Văduva boierului Manta avea, în mahalaua bucureşteană numită Mîntuleasa, o livadă, din gardul căreia trecătorii rupeau nuiele, ca să se apere de cîini. În momentul cînd n-a mai rămas nici

[1] La fel se prezintă situaţia producţiilor literare anonime în comparaţie cu cele culte.

[2] Vezi JL, 15 ian. 1939, p. 2. Explicaţiile variază, chiar pentru 'gardul Mîntulesei', cu atît mai mult pentru ... celelalte garduri (Creangă are *din gardul Oancei)*. Cf. *Dicţ. Acad.* şi TIKTIN, s. .v. *gard.*

o nuia, din *gardul Mîntulesei* a devenit sinonim cu 'nimic, de unde nu-i', adică echivalentul figurat (= expresiv) al unei negații. În limbajul actorilor din București circulă (ori circula mai de mult) 'zicala' *prinde-o, Cecilio* 'învață rolul' (cu intenții ironice la adresa celor care nu puteau sau nu voiau să-și învețe cum trebuie rolul). Cecilia era soția lui Iorgu Caragiale, actriță ea însăși, dar incultă și de aceea greoaie în exercitarea profesiunii. Se spune că bărbatu-său trebuia să-i repete de zece ori o frază, pînă cînd ea izbutea s-o « prindă »[2]. Mai aproape de zilele noastre s-a născut formula *damă voalată* 'femeie care intervine pentru afaceri (prin ministere și alte instituții publice)', în legătură cu o doamnă care, din ... discreție, purta totdeauna voal. Jurnalele au vorbit vreme îndelungată și cu toate detaliile despre isprăvile eroinei, încît n-a fost deloc greu ca epitetul, menit s-o caracterizeze și s-o deosebească de semenele ei, să ajungă repede un bun lingvistic comun[2].

Situația se prezintă la fel de favorabil pentru precizări de această natură și în cazul construcțiilor de origine literară. Astfel fabula lui Donici cu vulpea pusă mai mare peste găini este izvorul zicalei *pufușor pe botișor*, care, într-o vreme, a circulat mult prin Moldova, ca aluzie la funcționarii publici îmbogățiți în dauna statului. Iar Odobescu a furnizat formula *vulpea bearcă*, cu care sînt caracterizate întîmplările incredibile. Cîteodată zicala face un adevărat ocol, în sensul că provine din vorbirea populară, dar nu direct, ci prin intermediul scriitorilor care o ilustrează cu ajutorul unei fabule sau al unei anecdote. Așa se vor fi petrecut lucrurile cu *coadă de topor*, pe care cei mai mulți români culți o cunosc, probabil, din fabula lui Gr. Alexandrescu, apoi cu diverse alte expresii asemănătoare, trecute prin pana unui Anton Pann sau Th. Sperantia, autori foarte accesibili, în timpul lor, păturilor sociale mai largi. Pentru omul obișnuit, nedeprins cu ficțiunile, faptele povestite într-o scriere literară nu se deosebesc prin nimic de cele real întîmplate. În consecință, ele îi servesc, la fel cu acestea, drept izvor de învățăminte sau de material anecdotic, fabulistic etc., prin urmare și lingvistic. Cînd avem a face cu opere de valoare, constatăm această atitudine la oricine, indiferent de cultură: realitatea psihologică din ele este mai vie, deci mai impresionantă, decît realitatea materială a vieții. Cîte cuvinte și expresii de-ale lui Creangă sau, mai ales, de-ale lui Caragiale nu sînt citate în discuțiile și povestirile oamenilor de cultură, fie pentru a-și agrementa stilul (mai ales pe cel umoristic și polemic), fie pentru a caracteriza un individ, un moment sau o situație! Să se compare, de pildă, *a face sînge în baligă; scrofulos la datorie; dacă-i anonimă, o iscălesc și eu; să le numărăm, coane Fănică; bravos națiune, halal să-ți fie; pupat piața Independenței; a se slăbi, Mitică* etc.

Că numeroase 'izolări' au la bază fapte adevărate, se poate verifica, măcar indirect, și pentru cele cărora le lipsește caracterul istoric, propriu-zis. Sînt sigur, de pildă, că *vrei, nu vrei, bea, Grigore, aghiazmă* este ecoul unei întîmplări cu un individ care s-a găsit, la un moment dat, în situația de a bea aghiazmă silit (sau ... numai invitat) de alții. Mă întemeiez pe un caz similar, petrecut, cu mulți ani în urmă, la Buzău. Fiind distrată și crezîndu-se probabil, la masă, gazda invita stăruitor pe un musafir să bea ... tot paharul de apă pe care i-l adusese odată cu dulceața. Cei din jur, în primul rînd copiii, au sesizat ușor momentul, și de atunci, nu numai în familia cu pricina, ci și într-un cerc foarte larg de rude, prieteni, cunoscuți, a rămas vorba *bea, Iancule, apa toată*, care se spune exact în aceleași împrejurări ca *vrei, nu vrei, bea, Grigore, aghiazmă*.

Din cele arătate pînă aici rezultă că pun la un loc idiotisme propriu-zise, formule expresive (din diverse puncte de vedere), metafore, proverbe și zicale de orice fel, așadar toate

[1] I. Massoff, AL, 22 ian. 1939, p. 4.

[2] Cf. BrC, p. 207: *oameni de afaceri, «d a m e v o a l a t e» și cîteva lichele.* În vorbirea curentă, *poveste cu damă voalată* (am auzit această formulă în timpul dezbaterilor unui proces la o înaltă instanță ieșeană) însemnează 'invenții senzaționale'.

grupurile de cuvinte care contribuie la colorarea vorbirii curente, indiferent de elementul caracteristic şi de originea fiecăruia. Procedez astfel, pentru că o delimitare strictă după aceste criterii, chiar dacă ar fi posibilă, nu mi se pare necesară. În conştiinţa subiectelor vorbitoare ele nu diferă unele de altele: toate stau pe acelaşi plan şi sînt utilizate pentru satisfacerea aceleiaşi necesităţi de a recurge, în momente psihologice determinate, la mijloacele lingvistice cele mai adecvate în ce priveşte expresivitatea. Intervine, ca de obicei, şi afectul, sub toate aspectele lui, dar intervine şi fantezia, într-o măsură mult mai mare decît am constatat pînă acum. Căci majoritatea izolărilor (în sensul larg pe care-l atribui acestui termen) sînt imagini, adică metafore şi comparaţii propriu-zise. Ele dau vorbirii populare şi familiare plasticitate, culoare, viaţă, aşa cum figurile de stil însufleţesc limbajul poetic.

Deşi de prisos, trebuie arătat că toate limbile pămîntului cunosc procedeul aici în discuţie. Deosebirile de la una la alta sînt exclusiv cantitative şi nu pot fi explicate, cum se face, obişnuit, cu ajutorul psihologiei etnice. Am văzut mereu, şi constatarea este valabilă pentru orice idiom, că singurul criteriu de diferenţiere este cel sociologic: cu cît subiectul vorbitor aparţine unei categorii situate pe o treaptă mai de jos a societăţii, cu atît limba utilizată de el va fi mai bogată în termeni expresivi. Lipsa, aproape totală, a oricărei constrîngeri din afară îl face să se manifeste cu o spontaneitate şi o naturaleţe desăvîrşite în toate atitudinile sale, mai ales cînd acţionează sub impulsul unor stări sufleteşti emoţionale. Aceeaşi libertate nestingherită şi-o ia şi în materie de expresie lingvistică. Altfel spus, culoarea limbajului individual este în funcţie de cultură, faţă de care stă, obişnuit, într-un raport invers proporţional. Prin urmare, dacă vrem cu orice preţ să clasificăm diversele idiomuri din acest punct de vedere, putem afirma, cel mult, că bogăţia plastică mai mare a unora se datoreşte n u specificului etnic, ci caracterului mai genuin, mai apropiat de starea naturală, al poporului respectiv. Dealtfel materialul metaforic chiar al limbilor studiate de multă vreme este cunoscut fragmentar şi nu poate, deci, servi ca bază pentru o cercetare comparativă, din care să se tragă concluzii cît de cît acceptabile [1].

În cele ce urmează dau o listă, relativ bogată, de izolări, aparţinînd limbii vorbite (familiare sau populare), pe care le-am adunat, mai mult întîmplător, din tot felul de izvoare. Le reproduc în ordinea alfabetică a cuvintelor esenţiale, pentru a evita o clasificare după

[1] Iată un număr de lucrări privitoare la idiomurile romanice. W. GOTTSCHALK, *Die bildhaften Sprichwörter der Romanen*, 3 vol., Heidelberg 1935—38; R. RIEGLER, *Das Tier im Spiegel der Sprache*, Dresden—Leipzig 1907, apoi studiile şi recenziile sale din „Archivum romanicum, Literaturblatt für germanische und romanische Philologie" etc. privitoare la chestiuni de aceeaşi natură, în sfîrşit articolele din *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, Berlin 1927 urm., unde citează de asemenea numeroase metafore «animalice»; H. W. KLEIN, *Die volkstümlichen sprichwörtlichen Vergleiche im Lateinischen und in den romanischen Sprachen*, Würzburg 1937; W. SCHULTZ, *Die Tiere in der Namengebung der südfranzösischen Mundarten. Ein Beitrag zum Studium der Metaphern*, Hamburg 1938; K. HARMS, *Personifizierung im südfranzösischen Sprachgebrauch. Ein Beitrag zur volkstümlichen Namengebung*, Hamburg 1939; PAUL PREIS, *Die Animalisierung von Gegenständen in den Metaphern der spanischen Sprache*, Tübingen 1932; J. MORAWSKI, *Les formules allitérés de la langue espagnole* în „Revista de filologia española" XXIV, p. 121 urm.; L. FLACHSKAMPF, *Spanische Gebärdensprache*, în „Romanische Forschungen", LII, p. 205 urm.; O. DEUTSCHMANN, *La familia en la fraseologia hispano-portuguesa*, în „Volkstum und Kultur der Romanen" XII, p. 328 urm.; W. BEINHAUER, *Beiträge zu einer spanischen Metaphorik* , în „Romanische Forschungen" LV, p. 1 urm., 184 urm., 280 urm.; IORGU IORDAN, *Dialectele italiene de sud şi limba română: «Stilistice»* în „Arhiva" XXXI, XXXIII, XXXIV şi XXXV (coincidenţe între graiurile italieneşti meridionale şi limba noastră; se invocă, destul de des, şi izolări din alte idiome romanice, eventual neromanice). Să se compare apoi lucrările de stilistică citate în introducerea acestei cărţi (p. 26 urm.), mai ales ale lui Beinhauer şi Spitzer, pe urmă W. GOTTSCHALK, *Französische Synonymik*, Heidelberg 1927, şi R. RUPPERT Y UJARAVI, *Spanische Synonymik*, Heidelberg 1940. Pentru proverbe, zicători etc. româneşti, vezi IULIU ZANNE, *Proverbele românilor*, Bucureşti 1895 urm.

noţiuni, care, teoretic, trebuie preferată, dar oferă dificultăţi mari şi duce de multe ori la distincţii arbitrare. Explicaţiile sînt reduse la minimum.

Ac: *a găsi cuiva ac de cojoc* 'a găsi mijlocul cel mai nimerit pentru a-l învinge'. Cf. şi *a veni (cuiva) de hac; a-şi găsi naşul* (sau *popa*), sinonime.

Adio: Foarte des acest cuvînt este «întărit» cu adaosuri ironice, precum *adio şi n-am cuvinte* (VR, febr.-martie 1936, p. 50; Răd I, p. 431); *adio, Margareto!*[1]; *adio şi-un praz verde* (obscen). Primele două trebuie să fie fragmente de cîntece la modă într-un anumit moment (despre al doilea ştiu sigur că se cînta mult cu 40—50 de ani în urmă: *Margareto, îngeraş iubit). N-am cuvinte* ar putea fi şi începutul atîtor discursuri, scrisori etc. aşa-zicînd emoţionante pentru autorii lor (« N-am cuvinte să-mi exprim bucuria sau durerea ... »; în cazul nostru este vorba de durerea celui care trebuie să se despartă, să-şi ia rămas bun = adio).

Afurisenie: *de-afurisenie (d-afurisenie)*, echivalent aproximativ al lui *de-al dracului, de boală* ş.a. Ex.: *Dumnealui nu stă locului d-a f u r i s e n i e* (Azi, 28 iulie 1940, p. 6) 'chiar dacă l-ai afurisi' sau 'de afurisit ce este' (?).

Aghios: *a trage la aghioase* 'a dormi sforăind'. Aluzie ironică, uitată cu vremea, la cîntecele bisericeşti ale dascălilor, care mai mult mornăie (= sforăie!) decît cîntă. Astăzi aluzia este simţită ca îndreptată contra celor ce dorm zdravăn, indiferent dacă ... sforăie ori nu. Sinonim: *a mîna porcii la jir* (sau *a întoarce porcii* [de la jir][2].

Ala-bala: *ce mai ala-bala*? 'quoi de nouveau?' *(Dicţ. Acad.)*[3]. Dar acesta nu-i singurul înţeles, cum probează următorul citat: *în sfîrşit, c e m a i a l a - b a l a, femeile toate cu ochii după mine* (AL, 30 aug. 1931, p. 3), unde însemnează 'ce să mai lungim vorba'. Avem a face cu « versul» iniţial din formula recitativă *Ala, bala, portocala, ce-ai mîncat de te-ai umflat ...*, cu care copiii hotărăsc cine trebuie să mijească la jocul « de-a v-aţi ascunselea» (cf. „Bulet. Philippide", I, p. 112 urm.). Sinonime: *ce mai veste poveste*? (pentru primul uz), *ce mai la deal la vale* (pentru al doilea).

Alb: *cusut cu aţă albă* 'uşor vizibil' (despre o minciună, un pretext etc. inabil prezentate). Din limbajul croitorilor (de meserie ori ... simpli diletanţi): pe o stofă de culoare închisă aţa albă sare lesne în ochi.

Alfa: *a fi alfa şi omega* 'a fi atotputernic' ('începutul şi sfîrşitul'). Apare deja la Neculce. Echivalent popular: *a fi cheia şi lacătul.* Cf. şi *a avea pîinea şi cuţitul*, cu un sens destul de apropiat.

Alviţă: *se întinde ca alviţa* (despre un discurs, o conferinţă, o descriere lungi din cale afară şi fără conţinut serios ori vrednic de a fi luat în considerare). În aceleaşi împrejurări apare şi sinonimul afectiv *peltea* (= *beltea*), care ţinteşte mai ales lipsa de consistenţă a spuselor cuiva.

Aman: *a fi la aman, a ajunge la aman, a striga aman,* 'a se afla într-o mare dificultate, nevoie, suferinţă etc.' Izolarea, ca substantiv, a interjecţiei, de origine turcească, *aman!* 'îndurare!, iertare!'.

An: *la anul şi la mulţi ani!*, urarea bine cunoscută, se întrebuinţează, ironic, cu înţelesul de 'niciodată'. Punctul de plecare trebuie căutat în *la anul* 'niciodată (de fapt 'tîrziu, foarte tîrziu'), frecvent în vorbirea familiară şi care, din cauza identităţii cu începutul urării, a adus după sine, prin asociaţie de idei (voită!), întreaga formulă, ca şi cum ar fi identice chiar sub raportul semantic.

[1] Auzit într-o împrejurare care arată că trebuie procedat energic şi repede, căci altfel, ... *adio, Margareto!*

[2] Etimologia lui *aghios* este grec. ἅγιος „sfînt": diverse cîntece bisericeşti (imnuri de slavă) încep, în greceşte, cu acest cuvînt (aşa cum în limba noastră încep cu *sfînt* sau *sfinte).*

[3] Cf. *Ei, ce mai a l a - b a l a, copii? se adresă el* ... (Văc I, p. 30).

În vorbirea populară şi moldovenească, această locuţiune apare des amplificată prin adaosul *cu brînză nouă*, care este un fel de precizare (bineînţeles, ironică) a datei: se ştie că brînza nouă se face prin februarie, după ce fată oile.

Apă: Din numeroasele izolări în care acest substantiv joacă rolul de căpetenie mă opresc asupra cîtorva [1]. *A-i veni (cuiva) apa la moară* 'a se găsi într-o situaţie favorabilă' (mai ales după o criză, un necaz etc.). *A intra la apă* 'a ajunge într-o încurcătură mare' (cred că numai în limbajul orăşenilor). Sinonim: *a lua apă la galoşi*, care se va fi născut ulterior, din nevoia de a preciza (în scopuri expresive) sensul formulei anterioare, cam vagă. *A-i lăsa gura apă* 'a dori, cu poftă, un lucru' (nu numai de mîncare, cum a fost din capul locului). *A călători în ape rele* [2] 'a umbla pe drumuri primejdioase' (la început, despre corăbieri, cînd trebuiau să traverseze regiuni marine periculoase din cauza furtunilor). *A fi în apele sale* [3] 'a se simţi bine' (cf., pentru imagine, *a fi la largul său*, care ne trimite tot la limbajul marinarilor şi la izolarea, înrudită formal, *a porni în larg*). *A se scălda în apele cuiva* [3] ' a fi partizanul cuiva'. *A face cuiva apa* 'a-l omorî': e vorba de apa în care se scaldă morţii. Sinonim cu *a face felul cuiva*, unde *fel* pare a avea înţelesul lui *seamă* (cf. *a-şi face seamă* 'a se sinucide') [4]. *A bate apa în piuă* 'a face un lucru zadarnic; a spune verzi şi uscate' (despre discursuri, scrieri ştiinţifice etc.). Creangă: *degeaba mai b a ţ i a p a - n c h i u ă, să s-aleagă unt (că nu s-alege niciodată)*. Aşa cred că a sunat la început această construcţie: se va fi zis despre laptele prea subţire, care trebuia bătut multă vreme, ca să dea ceva unt (sau deloc). Pînă astăzi laptelui subţire i se spune *apă*. *A nu avea după ce bea apă* 'a fi sărac lipit pămîntului' (« a nu avea nimic de mîncare, după care să ţi se facă sete», *Dicţ. Acad.*).

Aprinde: *a-şi aprinde paie-n cap* 'a-şi atrage mari nemulţumiri, necazuri etc. (de pe urma unor fapte sau vorbe mai mult ori mai puţin nevinovate)'. De la obiceiul turcesc, pe care şi l-au însuşit românii, de a pune o rogojină aprinsă în cap atunci cînd cineva voia să se plîngă suveranului de o nedreptate. Deoarece era pedepsit adesea reclamantul, iar nu reclamatul, raportul sintactic dintre subiectul şi obiectul (indirect) al acestei formule s-a inversat: aşa se explică înţelesul ei actual (v. *Dicţ. Acad.*, s.v. *aprinde*). A intervenit însă, cu siguranţă, şi slăbirea conştiinţei subiectelor vorbitoare despre situaţia reală: după ce a dispărut obiceiul, aprinderea paielor în capul cuiva trebuia să fie interpretată ca o suferinţă pentru a c e s t a, nu pentru altul, la care lumea nu se mai putea gîndi, fiind inexistent, adică nemenţionat în izolare.

Aramă: *a-şi arăta arama* sau *a-şi da arama pe faţă* 'a-şi arăta firea adevărată' (despre oamenii cu reputaţie mai bună decît merită). De la monedele (şi alte obiecte) de argint, care se uzează cu vremea şi lasă să se vadă 'compoziţia', adică valoarea lor reală.

Aţă: *a-l trage aţa* 'a atrage cu o forţă irezistibilă, [5]. De la imaginea obiectelor legate cu aţă, pentru a le putea uşor mînui sau a le da o anumită întrebuinţare (de pildă « plumbul» zidarilor, cu care se verifică poziţia verticală a pereţilor)? Ori de la *a se întinde aţă = a merge strună? A rămîne cu aţa mămăligii* 'a ajunge sărac de tot' (a rămîne numai cu aţa, fără mămăliga pe care s-o tai, ca la ţară, cu un fir de aţă). *Nu face faţa cît aţa* sau *mai*

[1] Pentru rest, vezi *Dicţ. Acad.*, s. v. *apă*.

[2] Deoarece românii n-au cunoscut direct viaţa de popor maritim decît în ultima vreme, trebuie să admitem că aceste trei expresii sînt împrumutate din alte limbi, mai ales că ele constituie o caracteristică a vorbirii culte.

[3] Vezi nota precedentă.

[4] *Dicţ. Acad.* II, 1, p. 92 pune pe *a face cuiva felul* împreună cu *a-şi face felul* 'a-şi face cheful' existent la Creangă, de unde urmează că şi în izolarea noastră *fel* însemnează tot 'chef, gust'. Nu-i imposibil, dar atunci trebuie să admitem o hiperbolă ironică exagerată pînă dincolo de limitele ei, maxime, pentru ca 'moartea' să fie identificată cu 'dorinţă, poftă, chef'.

[5] « *Îl trăgea aţa spre noroc*» (Br-V; pus în ghilimele de autor).

scumpă aţa decît faţa = mai mare daraua decît ocaua [1] 'a întrebuinţa mai mulţi bani, mai multă forţă etc. pentru forma unui lucru decît pentru conţinutul lui', mai scurt 'folos puţin şi trudă multă' *(Dicţ. Acad.). A scoate (a da afară) pe cineva din casă cu aţa* 'a scăpa delicat de un musafir neplăcut': pe valea Bistriţei (jud. Neamţ) se spune că locuitorii de la şes (« cîmpenii ») sînt zgîrciţi, deci neospitalieri, şi, cînd au oaspeţi, scapă de ei punîndu-i să ţină în mînă capătul unui ghem de 'aţă' (in, cînepă, lînă) care trebuie desfăcut în toată lungimea lui. Cum casa nu-i niciodată destul de încăpătoare, urmează că musafirul trebuie să iasă afară, ba poate şi în drum, ca să se desfăşure tot ghemul!

Baltă: *a lăsa baltă (o treabă, un lucru)* 'a lăsa ceva neisprăvit'. Creangă are *cum n-or sta trebile baltă*, care trebuie socotit drept aspectul originar al izolării, căci s-a pornit de la imaginea apei s t ă t ă t o a r e a bălţii (prin contrast cu cea curgătoare a pîrîului). Cf. fr. *être dans le lac* 'être manqué (en parlant d'une affaire, d'une entreprise, d'un essai); ne pas avoir réussi, être vaincu (en parlant des personnes)' [2].

Ban: *Fecior de bani gata* 'fiu de oameni bogaţi' (care are bani « gata făcuţi », nu trebuie să se mai ostenească el însuşi să şi-i facă). *A face pe cineva de bani răi* 'a-l da de sminteală, a-i crea reputaţie proastă' [3]. *A lua ceva drept bani buni* 'a da crezare la ceva (care nu trebuie crezut); a se înşela'. *A fi (a lăsa pe cineva) în banii săi* 'a fi (a lăsa pe cineva) liber să facă ce vrea', sinonim cu *a lăsa pe cineva în boii lui*: 'bani' şi 'boi' au sensul de 'afacere, treabă, socoteală', aşa că putem porni, pentru explicarea acestor izolări, de la limbajul negustorilor.

Basm: *a se face de basm* 'a ajunge de rîs' (AL, 12 mai 1935, p.4). Cf. *a se face de ocară; tase face de rîs (ul lumii); a ajunge de pomină; a-i ieşi (a i se duce) buhul; a i se duce vestea (ca de popă tuns)* [4].

Bate: *a bate măr (ţol, ca la fasole)* 'a bate tare pe cineva' (pînă i se face corpul ca merele izbite din toate părţile, cînd sînt hurducate în căruţa care le transportă sau cum se bat ţoalele, ca să iasă praful din ele [5] etc.). *A bate cîmpii* 'a vorbi în neştire, a spune lucruri fără rost (fără legătură cu chestiunea discutată)'. Sensul originar a fost, probabil, 'a nu fi în toate minţile' (cf. *a lua cîmpii* 'a înnebuni') [6]. Se ştie că, de obicei, atît cuvintele, cît şi sintagmele cu nuanţă peiorativă au, la început, o semnificaţie foarte defavorabilă, care se atenuează apoi cu timpul. Trebuie să se fi spus întîi despre vitele turbate sau strechiate. *A bate în struna cuiva* 'a face cuiva pe plac', din limbajul cîntăreţilor de toate speciile, la fel cu sinonimul *a ţine hangul cuiva* (cf. şi *a ţine isonul*). *Bătut la cap* 'nerod, într-o ureche, prost', care, pentru însemnarea primă, a cedat în faţa formulelor mai expresive *lovit (izbit) cu leuca, ţicnit (picnit) la cap* [7] ş.a. Apare (astăzi tot mai des) şi sub aspectul *bătut în cap* [8], preferat în limbajul afectiv, din cauză că *în* e mai concret decît *la* (loviturile se dau în creştetul capului).

Bau! (interj. cu care se sperie copiii): *a rămâne bau* 'a fi uimit peste măsură' *(Dar să-ţi povestească el o întîmplare, — caşti gura şi r ă m î i b a u,* Îns III, 8, p. 178). Un sinonim

[1] *Daraua* este diferenţa de greutate dintre obiectul cîntărit şi recipientul în care stă el. Această diferenţă se scade din greutatea totală şi poate fi mai mare decît a obiectului însuşi.

[2] Dat de H. BAUCHE, *Le language populaire*, p. 229, s. v. *lac*.

[3] *Tot om de treabă a rămas bătrînul? — Vai, domnişorule, da' cînd a fost el altfel? ... Ăsta, tînărul, îl cam f a c e d e b a n i r ă i ...* (AL, 21 dec. 1930, p. 3).

[4] Cred că în aceasta din urmă trebuie căutat punctul de plecare *(veste* cheamă în minte pe înruditul *poveste = basm)*.

[5] Cf. şi *am să-i dau o bătaie, să-i iasă (să-i meargă) colbul* (Mold.).

[6] Cf. *peste cîmpi*, determinant — *Răspunsul de adinioarea, p e s t e c î m p i, pornise probabil din faptul ...* (Răd I, p. 37).

[7] Cf. fr. *toqué* idem; şi *tapé* are acest sens (v. BAUCHE, *op. cit.*, p. 251, 252).

[8] Care însemnează mai mult (dacă nu exclusiv) 'prost (tare)'.

periferic este *a rămîne mot à mot* [1], curios şi interesant prin existenţa unei construcţii franţuzeşti alături de verbul românesc neaoş. Avem a face, probabil, cu o înţelegere greşită (poate intenţionat greşită, dacă presupunem că formula s-a născut în vorbirea oamenilor culţi, care au vrut să rîdă de semidocţi) a fr. *mot à mot*. Să fi intervenit şi asemănarea fonetică destul de mare cu *bot* = *gură* (cf. *a rămîne cu gura căscată)?* [2]

Bălaia: (nume de vacă): *se vede că nu i-i cam îndămînă B ă l a i e i, că vine tata cu pielea pe băţ* (Creangă), exagerare ironică, în minus, a unei nenorociri mari. *A înţărcat Bălaia* 'au încetat avantajele, s-a dus belşugul (mai ales ilicit)'.

Bec: *a cădea pe bec* (argou) 'a cădea în cursă (întinsă de poliţie etc.)'. De la fr. *bec de gaz* 'sergent de stradă': *tomber sur un bec de gaz* 'a da peste un poliţist'. De pildă: (Cutare individ) *este pus pe listă* (la poliţie) *sau cade «pe bec» pe nevinovate* (dintr-un ziar)[3].

Belciug: *a cîştiga la belciuge* 'a dobîndi ceva fără prea multă cheltuială sau osteneală'. Ex. : *Da' ce? ... caii i-am cîştigat la b e l c i u g e?* (Act, p. 149; subliniat de autor); *Ce? Crezi că m-ai cîştigat la belciuge ... ?* (IB I, p. 102). Cine cunoaşte bîlciurile de pe vremuri ştie că o distracţie, teoretic rentabilă, era şi aruncarea unor belciuge (inele de fier) de la o anumită distanţă spre o tarabă înclinată, unde stăteau, atîrnate de nişte vergele înfipte în ea, diverse obiecte de întrebuinţare casnică. Jucătorii îndemînatici izbuteau adesea să «plaseze» inelele în vîrful vergelelor şi să cîştige obiectele respective. Nuanţa peiorativă a izolării vine mai ales, poate exclusiv, de la valoarea neînsemnată a acestor obiecte.

Boabă: *a nu şti (a nu pricepe) boabă* 'a nu şti (a nu pricepe) nimic'. *Boabă* = *bob* (de grîu etc.), deci o cantitate minimă, egală (afectiv *!*) cu zero. *Dicţ. Acad.* se gîndeşte la sinonimia cu 'pic(ătură)' (cf. *picături de sudoare* = *boabe de sudoare*. Se zice şi *a nu şti boacă*, unde *boacă* 'navet' (o specie de nap) poate fi numele expresiv al capului *(a fi tare de boacă* 'a fi greu de cap'), sau, mai degrabă, o variantă a lui *boabă*, născută din contaminarea acestuia cu *buche (a nu şti buche* = *a nu şti boabă)*.

Boală: *a băga (a vîrî) în toate boalele* 'a speria tare'. Fără adjectivul nedefinit, izolarea înseamnă (La Tecuci, de pildă) 'a spăla prost rufele'. *De boală* 'de-al dracului, de rău (ce este cineva)' *s-o tortureze, uite aşa ... d e «b o a l ă»* (CL, 2 iunie 1934, p. 5); *Ei ... iacă, ... d e b o a l ă: nu vă las* (Foc, p. 86). *Boală* singur are sensul de 'slăbiciune mare, pasiune' (= patimă, adică suferinţă): *Şi aveam b o a l ă, mă, de dumneata (Ibidem* p.85). A i c i trebuie căutat izvorul lui *de boală* [4].

Borş: *a sufla cuiva în borş* 'a se amesteca în treburile lui'. De regulă, cu negaţie, spre a arăta spiritul de independenţă al cuiva. De la obiceiul mamelor să sufle în mîncarea copiilor, pentru ca aceştia să nu se frigă? Atunci, *a sufla în borş* 'a trata ca pe un copil, ca pe un om incapabil să-şi facă singur treburile'. Cf. totuşi sinonimul aproximativ *a se amesteca unde nu-i fierbe oala*, care trezeşte imaginea unei vetre comune, unde-şi gătesc mîncarea mai mulţi inşi, fiecare cu oala lui, eventual şi cu focul (sau cu o parte de foc) al lui. *A-i curge borşul, a-l umple de borş* etc.: *borş* 'sînge' (din cauza disprețului pentru sîngele ... altuia).

[1] AL. GRAUR crede că *mot-à-mot* este o creaţie personală a cunoscutului comic bucureştean Iulian, celebru prin rolul său Coana Manda.

[2] Pentru amestecul cuvintelor franţuzeşti cu cele româneşti în scopul de a glumi, să se compare *a rămîne bușbé* (VR, aug. 1938, p. 41) < fr. *bouche bée*. fr.

[3] Specialiştii noştri au discutat originea acestei izolări. Explicaţia justă a dat-o AL. GRAUR, VR iulie 1937, p. 97—98 (contra lui AL. VASILIU, „Grai şi suflet" VII, p. 130 şi 311—312. Astăzi, după cît mi se spune, expresia are un alt sens, tot peiorativ.

[4] Dacă pornim, de la 'pasiune' , *de boală* înseamnă 'de poftă': aşa are poftă, chef, gust (= slăbiciune) individul care se poartă sau vorbeşte în modul încriminat.

Bortă: *(a face) bortă-n cer*' '(a face) un lucru neobişnuit, extraordinar'. Totdeauna ironic. Formula pare a fi specific moldovenească, judecînd după substantivul *bortă* şi după impresia de « traducere » pe care mi-o lasă munt. *gaură-n cer.*

Bot: 'gură' (afectiv: ironie, dispreţ): *a face bot* 'a face gălăgie', sinonim cu *a face gît. A pune botul* 'a se supăra' (despre copii; în glumă şi despre adulţi): înainte de a începe să plîngă, copiii fac o mişcare anumită cu buzele (cf. *a pune buza*). *(A bea) la botul calului* 'a bea vin, rachiu etc. nu în cîrciumă, ci afară, dinaintea calului' (aşadar în grabă deci şi puţin). Ex.: *În căutarea unei cîrciumi, să mai beau ceva la botul calului* (AD, 29 dec. 1935, p. 6: vorbeşte un cetăţean care se află acasă la el). *A se şterge pe bot (de ceva)* [1] 'a renunţa (silit) la ceva, a-şi lua nădejdea'. Deoarece o izolare sinonimă sună *a se scobi în dinţi*, cred că punctul de plecare îl constituie nevoia de a-ţi şterge gura, respectiv de a-ţi curăţi dinţii după masă, combinată cu ideea că lucrurile mîncate au dispărut definitiv, singura amintire despre ele rămînînd gesturile acestea.

Bou: *a nu-i fi cuiva boii acasă* 'a fi indispus, necăjit'. Mai des formula circulă cu toţi înaintea lui *boii*. Această precizare arată că substantivul este simţit ca reprezentînd oarecum elementele care alcătuiesc voia bună a omului. *A-şi pune boii în plug cu cineva* 'a avea discuţie, neînţelegere, conflict cu cineva' (după ce ai fost tovarăş la afaceri cu el?). Cf. şi *a-şi pune în cîrd cu cineva* idem (lipseşte obiectul direct, care trebuie să fi fost tot *boii* sau alt nume de animal domestic) [2]. *Tot un bou ş-o belea* (Creangă)' 'fiecare om (lucru) cu necazul sau cu meteahna lui (pentru cel care-l are)'. *Boii ară şi caii mănîncă* 'unii muncesc, iar alţii trag folosul'.

Brînză: Foarte frecvent în tot felul de izolări, datorită rolului neobişnuit de mare pe care această noţiune îl joacă (mai ales l-a jucat) în viaţa românilor. Pînă astăzi brînza este (adică ... era), prin multe locuri, alimentul de căpetenie, împreună cu pîinea sau cu mămăliga [3]. Ultima săptămînă din cîşlegile Crăciunului (înainte de lăsatul secului pentru postul mare) se cheamă *săptămîna brînzei*, de unde zicala *(ducă-se) opt şi cu-a brînzei nouă* [4], sinonimă cu *ducă-se învîrtindu-se ca ciocîrlia* 'să se ducă de tot, să nu mai vină' (« dusul » să dureze vreme îndelungată, dacă se poate, la infinit). *Săptămîna brînzei*, singur, are şi sens erotic: *Se mai impunea o reformă de bază: desfiinţarea din calendarul pisicilor a săptămînii brînzei* (T. ARGHEZI, VR, sept. 1938, p. 24) [5]. *A face brînză* 'a face ispravă' de obicei, poate exclusiv, sub formă negativă. Tot aşa *a nu fi de nici o brînză* (cu elipsa lui *bun?*). De aici s-a ajuns uşor la întrebuinţarea substantivului singur, eventual cu *de* înainte, ca expresie a nemulţumirii: *Linişte, omuleţule! — De ce îmi spui aşa? ... — De brînză ...* (HM, p. 96). Fără prepoziţie şi pronunţat exclamativ, are valoarea unei interjecţii [6]. *Brînză bună în burduf de cîine* (despre oamenii înzestraţi de la natură, dar care nu sînt buni de nimic). *Cînd îi brînză, nu-i bărbînţă* 'nu poţi avea de toate o dată' [7]. *Zgîrie-*

[1] La Creangă: *dar îţi spun înainte, să te ştergi pe bot despre dînsul* (cu *despre* în locul lui *de)*. Aceasta este forma originară a izolării *(despre* 'din partea, cu privire la').

[2] *Dicţ. Acad.*, s. v. *cîrd*, citează această izolare şi aşa, dar şi cu *boii* după verb.

[3] Copiilor care întîrzie, la vremea mesei, « prin sat » li se spune (în sudul Moldovei, de pildă) *duceţi-vă acasă, c-a făcut mă-ta brînză cu mămăliga* (este acesta şi un mijloc de a scăpa de copiii inoportuni).

[4] Se vede că cîşlegile Crăciunului durează, obişnuit, nouă săptămîni (aproximativ, se înţelege).

[5] Cf. *săptămîna chioară:* cînd sînt căsătorii multe ori se însoară (se mărită) şi oamenii trecuţi de ... vîrsta reglementară, sau urîţi, schilozi etc., se spune *sîntem în săptămîna chioară.* Se va fi contaminat *săptămîna brînzei* (a pisicilor, care cade, pesemne, în aceeaşi vreme cu cea a oamenilor: sfîrşitul lui februarie) cu *dragoste chioară (şi amor ghebos)?*

[6] Cu sensul de 'nimic' (care vine de la *a nu fi de nici o brînză).* Să se compare germ. *Kuchen* 'prăjitură, cozonac' (deci 'lucru obişnuit', în condiţiile de viaţă ale germanilor), care a căpătat şi el însemnare afectivă similară (v. „Volkstum und Kultur der Romanen" XII, p. 365).

[7] *Bărbînţă* 'putinică'.

brînză, pomenit şi cu alt prilej, are paralele: ital. *gratta-cacio* şi neogr. ψωροχόντης (v. grec. τυρόχηστι[1]).

Broască: *a face broaşte în pîntece* (se spune, în glumă, celui care bea prea multă apă; trebuie să se fi spus aşa mai întîi copiilor, dispuşi să ia ameninţarea în serios, şi numai după aceea adulţilor).

Bulichi: *ai făcut ce-a făcut Bulichi sub pod* 'n-ai făcut nici o ispravă' (1907 II, p. 450)[2]. Să fie o creaţie (cu intenţii obscene) de la *buli* 'coire', de origine ţigănească?

Bun: *na-ţi-o bună!*, obişnuit cu diverse adaosuri, precum ... *că ţi-am frînt-o* (Creangă), ... *că ţi-am dres-o* 'ai nimerit-o' (ironic). Se zice şi *na-ţi-o frîntă, că ţi-am dres-o!* Acesta trebuie să fi fost aspectul originar, căci exprimă clar nepotrivirea dintre două lucruri (la fel cu *a nimeri ca Irimia cu oiştea-n gard; ce-are a face scripca cu iepurele; ca nuca-n perete* ş.a.). Subiectele vorbitoare care n-au înţeles ironia au înlocuit-o pe *frîntă* prin *bună*, pentru ca cei doi termeni ai formulei să corespundă l o g i c unul altuia. În sfîrşit, altele, sensibile la ironie, au reintrodus contrastul, substituind lui *dres* pe *frînt (na-ţi-o bună, că ţi-am frînt-o). Asta-i bună*, tot ironic: *el şi amantă, chel, obez şi cu nasul borcănos, a s t a - i b u n ă* (AL, 7 febr. 1937, p. 11).

Burtă: *a se bate pe burtă cu cineva* 'a fi intim cu cineva'. Este traducerea fr. *taper sur le ventre à quelqu'un.*

Cal: *cal de poştă* 'om pus de alţii să muncească din greu şi mult'. Amintire din vremea cînd transporturile rapide se făceau cu poştalioane trase de cai (cf. informaţiile date de Ion Ghica în una dintre *Scrisorile* către Alecsandri). *A-şi juca calul* 'a-şi face gustul, cheful'. *A face din cal măgar* 'a-şi bate joc de cineva'. *Cal de bătaie* 'marotă, idee oarecum fixă, lucru de care ne place să vorbim mereu': după fr. *cheval de bataille, Dicţ. Acad.*, s. v. *cal*, dă încă un înţeles, acesta popular: 'cel ce duce greul' (găsit la folcloristul T. Pamfile), pe care eu nu-l cunosc. Dacă formula există, cu adevărat, şi în vorbirea populară, ceea ce sînt înclinat să nu cred, avem a face cu o modificare semantică, produsă de perceperea greşită a raportului sintactic: *de bătaie* a fost simţit ca avînd sens final ('cal p e n t r u bătaie'), din cauză că substantivul a fost asimilat cu obişnuitul *bătaie*. Traducerea exactă a fr. *cheval de bataille* este 'cal de b ă t ă l i e', căci formula provine din limbajul militar. Echivalentul german *Steckenpferd* ne oferă şi altă posibilitate de a o explica, asemănătoare, în fond, cu precedenta: e vorba de calul de lemn al copiilor, în care aceştia văd un cal autentic. Dacă locul copilului îl ia un adult, situaţia se schimbă, şi spunem că bietul călăreţ nu-i în toate minţile, are o marotă (germ. *jeder hat sein Steckenpferd*). Tot un 'cal de bătălie' şi acesta, dar numai în închipuirea naivă a unui copil sau în cea bolnavă a unui adult.

Cale: *a pune la cale* 'a face pregătirile necesare, a aranja lucrurile' *(Du-te şi d-ta de-ţi p u n e n o r a l a c a l e*, Creangă)[3]. Mai ales despre astîmpărarea foamei (*a-şi pune pîntecele* sau *burta la cale*). În glumă se zice şi *a pune la cale cu capul la vale* (poate sub influenţa lui *calea-valea;* în orice caz, a intervenit ideea de «ritm»).

Calimera, formulă de salut grecească ('bună ziua'), întrebuinţată, pe vremuri, şi de români (poate numai ironic): *Să fi picat între oameni chiaburi, nu între scoabele acelea, s - a r f i s c h i m b a t c a l i m e r a* (Ci, p. 13)[4], adică 's-ar fi schimbat situaţia' *A (se) strica calimera* este sinonim cu *a (se) strica (împuţi) brînza* 'a (se) strica prietenia': *Nu cumva a ţ i s t r i c a t c a l i m e r a?* (Gl, 16 iunie 1940, p. 1). Expresivitatea formulei

[1] Vezi „Bull. Inst. Europe sud-orientale" I, p. 116 (V. Eogrea).

[2] La Tecuci se precizează ... *sub podul Bîrladului* (e vorba de rîul Bîrlad, care curge prin oraş).

[3] Poate avea şi sens ironic, cu nuanţă peiorativă: ... *căci pe urs l - a m p u s e u l a c a l e* (spuse lui Harap-Alb Sfînta Duminică, după ce luase măsuri ca ursul să doarmă dus, în timpul cît eroul va culege salatele după care-l trimisese Spînul). Cf. aspectul imediat următor al acestei construcţii.

[4] Eroul povestirii este grec (îl cheamă *Cuţaftache).* Cf. şi AL, 9 mai 1937, p. 7.

vine de la originea străină a cuvîntului principal, care trădează intenţia ironică a subiectului vorbitor.

Cap: *nici capul nu-l doare* 'nici nu-i pasă' (durerea de cap este socotită în popor, ca o suferinţă neînsemnată, poate, pentru că-i obişnuită). *A nu avea nici cap, nici picioare* (despre un lucru făcut prost, fără plan etc.): este un caz de antropomorfism, căci numai despre obiecte (nu şi despre fiinţe) se spune aşa [1]. *A ţine capul sus* 'a fi demn, a fi dîrz; a fi mîndru' (cf. atitudinea opusă, exprimată prin *capul plecat sabia nu-l taie)*. O derivaţie sinonimică a acestei izolări este, probabil, *a ţine capu-n vînt: Nu sînt mîndru. N u ţ i n c a p u - n v î n t, ca alţii* (Act, p. 295). *A întorce capul cuiva* 'a-l face să-şi piardă mintea, a-l zăpăci'. Sensul originar trebuie să fi fost mai mult ori mai puţin propriu, în legătură cu femeile atrăgătoare, a căror prezenţă «întoarce capul» (privirea, ochii) bărbaţilor (spre ele). Mai expresiv se zice *a suci capul cuiva*, cu ambele accepţii aici în discuţie. Iată un citat interesant: *L-am văzut pe conaşu Iorguşor astă-vară. Ce să mai spun? Î n t o r c e a u m u i e r i l e c a p u l după dînsul pe uliţă, cum le-am mai văzut eu aşa perpelindu-se numai cînd trecea Lascăr Bogdan, cel mai falnic bărbat din ţara Moldovei, pe vremea lui Mihalache Sturdza ... Straşnic î ş i mai s u c e a u g î t u r i l e!* (Luc, p. 309) [2]. *Capul face, capul trage* 'fiecare răspunde de faptele sale'. *Unde nu-i cap, vai de picioare* 'cine lucrează, se poartă etc. nechibzuit suferă consecinţele'. *A da cu capul de pragul de sus* 'a vedea just realitatea, a prinde minte'. *A da cuiva la cap* 'a-l lovi greu moralmente' (înţelesul originar a fost, desigur, propriu; cf. *a lua de grumazi* la Neculce). *A bate capul cuiva, a bate pe cineva la cap, a-şi bate capul*, apoi *a-şi face de cap* [3] etc. sînt izolări curente, care n-au nevoie de lămuriri. Ultima trebuie să aibă ca punct de plecare formula aproximativ sinonimă *a face din capul său* [4].

Căciulă: *a da cu căciula în cîini* 'a face tot ce-ţi trece prin cap, fără jenă', apoi 'a fi bine dispus, încîntat'. Ex.: *De acolo plecam să încercăm alt vinaţ; şi-aducea el aminte de nişte ravac nebun, la prispa înaltă, sau de nişte sînge-de-iepure, s ă d a i c u c ă c i u l a - n c î i n i* (Cr., p. 60). *A scăpa căciula pe gîrlă* 'a-şi pierde rostul, a scăpăta, a ajunge într-o situaţie proastă, fără putinţă de îndreptare (cel puţin pentru moment)' deoarece apa gîrlei este curgătoare, însemnează că nu-ţi mai poţi salva căciula, luată de curent. Aşa cred că trebuie înţeleasă această izolare, iar nu pornind de la adîncimea apei, adică de la primejdia de a te îneca. Ecou al anecdotei despre răzeşul zgîrcit, care a aruncat cu căciula în cioara ce-i furase o prună?

Călare: *a fi (a rămîne) călare* 'a birui, a ieşi bine dintr-o încurcătură'. Foarte des se adaugă *... pe situaţie.* Ar putea fi de origine străină (cf. fr. *être à cheval* idem şi *être mal à cheval* 'a se simţi rău, a sta prost'), mai ales că aparţine vorbirii familiare orăşeneşti.

Călcîi: *a i se aprinde călcîiele* 'a se înflăcăra (de dragoste etc.), a se îndrăgosti' (propriu 'a nu mai putea sta locului', deci 'a pleca sau a simţi nevoia plecării spre obiectul dragostei'). *A-i pîrîi călcăiele* (Creangă) 'a merge iute, a alerga'. Mai expresiv *a-i sfîrîi călcîiele* (Caragiale).

Cămaşă: *a nu şti pe unde să scoată cămaşa* 'a fi într-o situaţie grea, din care nu ştii cum să ieşi'. A intrat şi în limba scrisă (cf. OP I, p. 55; PF, p. 134). Deşi o emoţie mare poate

[1] La fel portg. *que não tem pés nem cabeça* (v. „Boletim de Filologia" II, p. 365).

[2] Cf. şi Creangă: *fata bună mehenghe î i î n t o a r c e c a p u l şi Ipate vede că nu-i de lepădat* (aşadar eroul nostru n-a putut vedea că fata-i simpatică decît după ce aceasta «i-a întors capul».) Din aprecierea povestitorului despre fată *(bună mehenghe)* mai rezultă un amănunt, anume că bărbaţilor li se întoarce capul după femei şi cu voinţa acestora (răspund oarecum la ... amabilitatea lor).

[3] Sinonim: *a-şi face de urît* (ironie, căci *urît* 'plictiseală', însemnează, de fapt, 'distracţie', adică fapte menite să distreze pe cel căruia îi este 'urît'). Ar putea avea legătură, mai degrabă, cu descîntecele (cf. *a-şi face de dragoste)*.

[4] Cf. ital. *far(e) di suo capo* şi fr. *n'en faire qu'à sa tête.*

pune pe oricine în încurcătură, cred că trebuie să ne gîndim mai cu seamă la iţarii şi izmenele cu bîrneţ, a căror manipulare prezintă dificultăţi, cel puţin pentru ... neiniţiaţi. Căci este vorba de satisfacerea nevoilor fiziologice urgente [1].

Cîine: *nu ne era a învăţa, cum nu-i e cînelui a linge sare* (Creangă). Şi alt lucru îi displace cîinelui: să stea într-o căruţă care merge. De aici comparaţia *ca cînele-n căruţă* (determinant pe lîngă *a o duce, a se simţi* ş.a.). La Caragiale întîlnim construcţia *de auzea cîinii în Giurgiu* (bătaia pe care Jupîn Dumitrache ar fi dat-o « bagabontului» l-ar fi făcut pe acesta să ţipe aşa de tare, încît l-ar fi auzit nu numai oamenii, ci şi cîinii, chiar din alt oraş) [2].

Cîrcă: *a avea (a-i fi) cu cineva în cîrcă* 'a o păţi cu cineva'. De la obiceiul de *a lua în cîrcă pe cineva* (pe copii, pentru a le face plăcere, pe adulţi, numai figurat, cu sensul de 'a-şi bate joc', adică a-i trata ca pe copii).

Cîrlig: *a avea cîrlig la (pentru) cineva* 'a avea simpatie pentru cineva' (e vorba de relaţiile dintre bărbaţi şi femei), foarte expresivă, dar şi trivială, din cauza imaginii (cf. Cr, p. 125).

Ceambur: *a bate (a umbla) ceamburul* (sau *ceambura*) 'a umbla fără treabă, a hoinări'. Reminiscenţă istorică din vremea cînd oştile turceşti regulate, care veneau în ţările noastre, erau întovărăşite de hoarde tătărăşti însărcinate să prade şi să jefuiască (v. *Dicţ. Acad.*, s.v.). Ca de obicei în cazul termenilor tehnici, şi de astă dată s-a lărgit sensul expresiei prin intrarea ei în limba comună, mai ales că, pe măsură ce trecea timpul, se uitau amănuntele dureroase ale isprăvilor săvîrşite de tătari, care erau priviţi acum sub aspectul aş zice romantic al activităţii lor (în loc să lupte, ca ceilalţi ostaşi, ei umblau de colo colo, fără treabă, adică fără să facă ce este de datoria unui militar adevărat). *A bate ceamburul* are numeroase sinonime: *a umbla crancău (creanga, frunza frăsinelului, huciu marginea* [3]*); a tăia frunză cîinilor* etc. Le-am discutat în „Bulet. Philippide". I, p. 132 urm. [4] Unul, mai puţin cunoscut, dar perfect identic şi în ce priveşte originea-i istorică, este *a umbla în poghiazuri* (Creangă) [5].

Cep: *a avea cep la gură* 'a vorbi cumpătat, cu chibzuială, cu măsură'. Mai ales sub forma negativă, la adresa celor care vorbesc prea mult. Cf. şi *a avea (a pune)* ***lacăt la gură.***

Cergă: *a se duce la rai cu* ***cerga-n*** *cap* 'a muri' (sudul Moldovei). Zicala are o nuanţă mai mult glumeaţă, chiar dacă se întrebuinţează şi ca un fel de blestem la adresa copiilor neastîmpăraţi. *Cergă* trebuie să fi stînd aici pentru 'pînza cu care se acoperă morţii'.

Cheie: *a pierde cheile* 'a fi beat, a se încurca la vorbă (tot din cauza băuturii)'. Circulă prin Moldova nordică. *A pierde cheia* 'a se emoţiona'.

[1] *A nu şti pe unde să scoată cămaşa* ar putea avea, la origine, semnificaţie obscenă (AL. GRAUR).

[2] AL. GRAUR interpretează formula *de auzea cîinii în Giurgiu* altfel decît mine, şi anume că «b a g a b o n t u l» ar fi auzit cîinii din Giurgiu. Se bazează, probabil, pe forma de singular a verbului. Se ştie însă că vorbirea populară şi familiară păstrează starea de lucruri din limba veche, care nu făcea nici o deosebire morfologică între cele două persoane III ale imperfectului. Afară de aceasta mă întreb: de ce ar fi auzit cel bătut de Jupîn Dumitrache cîinii din (nu în) Giurgiu? I s-ar fi ascuţit auzul în urma bătăii? (Mai degrabă putem afirma contrariul.) De aceea rămîn la explicaţia propusă de mine: ţipetele « bagabontului» ar fi fost aşa de puternice, încît ar fi fost auzite şi la Giurgiu (chiar de cîini, nu numai de oameni). Sau, bătaia, teribilă, ar fi ajuns să fie cunoscută şi în Giurgiu (ţi s-ar fi dus vestea pînă acolo).

[3] Această izolare aminteşte foarte bine de *a bate lăturile* (şi *a umbla lăturile)* idem, care, pe de altă parte, trebuie pusă alături de *a bate ceamburul*, întrucît bandele de jefuitori tătari nu ţineau drumul mare, ca oastea regulată, ci se abăteau prin tîrgurile şi satele mai mult ori mai puţin lăturalnice.

[4] Cf. şi span. *correr la caravana* 'correr la tuna' *(tuna* 'hoinăreală'), al cărui substantiv ne trimite, ca şi ceamburul nostru, la o atmosferă orientală („Volkst. u. Kult. der Romanen" IV, p. 168).

[5] V. BOGREA, „Dacoromania" IV, p. 174 urm., a înregistrat peste patruzeci de izolări pentru noţiunea aici în discuţie.

Cinci: *a face numărul cinci* 'a fura'. S-a ivit, cu siguranță, în vorbirea școlarilor (de la oraș), căci a *face un număr* este expresie «tehnică» în terminologia didactică. Popular se spune (cel puțin prin unele părți), cu același sens, *a da cinci degete* (cu adaosul *ș-o fugă bună*) [1]. ȘT. PAȘCA, „Dacoromania" VII, p. 167 înregistrează supranumele *Costache-șapte-degete*, dat unui individ «pentru repeziciunea cu care șterpelea ... ceasornicele pasagerilor din tramvai». Derivație sinonimică expresivă de la *cinci degete*: s-a înlocuit *cinci* prin *șapte*, din nevoia afectivă de a arăta îndemînarea excepțională a pungașului (numai cinci degete n-ar putea opera cu atîta iscusință).

Cinste: *a da cinstea pe rușine* 'a fi batjocorit, umilit, bătut etc.'. Creangă: *altfel, dai cinstea pe rușine, îți trîntesc ciubotele de cap! auzitu-m-ai?; Ioane, cată să nu dăm cinstea pe rușine și pacea pe gîlceavă!* De obicei ca amenințare.

Ciocîrlan: *a lua ciocîrlanul de coadă* 'a se îmbăta'; *e ciocîrlan (de beat), e beat cum e ciocîrlanul. Dicț. Acad.* I, 2, p. 442 invocă «zborul învîrtit» al ciocîrlanului. Cred că se înșală. Izolarea originară trebuie să fie *a lua ciocîrlanul de coadă*, adică 'a încerca un lucru zadarnic', căci ciocîrlanul n-are o coadă pe care s-o poți apuca (sau nu stă, ca să-i pui mîna pe coadă). Cine încearcă totuși această operație dovedește că nu-i limpede la cap. Alte izolări (sintactice) pentru 'beat': *l-au mușcat albinele de limbă* (omul beat se încurcă la vorbă, are limba «împleticită»); *beat cuc* (și *cuc de beat*), care mi se pare că pledează contra explicației propuse de *Dicț. Acad.* pentru *e ciocîrlan (de beat)*, căci cucul n-are «zborul învîrtit» al ciocîrlanului (de fapt, al ciocîrliei!), iar derivația sinonimică nu pare a fi intervenit în acest caz. Despre un om beat tare se spune *beat mort* (și *mort beat*) [2], *beat turtă, beat clei* (moale ca o turtă sau ca cleiul), *beat criță* (insensibil cum e crița, adică oțelul), *beat tun* (nesimțitor ca tunul, cf. *a dormi buștean* [3], sau nesimțitor chiar la o lovitură de tun, cf. *a dormi tun*) și *beat crup* (e vorba de tunurile furnizate vreme îndelungată de firma Krupp) [4].

Ciupercă: *a mînca ciuperci* 'a înnebuni' (de regulă în propoziții exclamative și interogative). S-a pornit de la efectele, într-adevăr grave, ale intoxicării cu ciuperci. Dar izolarea are și alt sens: *Nu mînca ciuperci!* însemnează 'nu face lucruri urîte' ('nu minți', 'nu te întrece cu gluma'); *Cutare mănîncă ciuperci* 'minte', 'spune prostii'. Reprezintă o atenuare semantică a primei formule, provocată de prea deasa-i întrebuințare. *A mînca ciuperci* este sinonim și *cu a mînca ce nu-ți place* (eufemism pentru ... *excremente*) [5]. *Pagubă (jaf) în ciuperci* 'atîta pagubă' (ironic): ciupercile n-au nici o valoare (mai ales nu cer muncă, cheltuială etc. din partea omului), ceea ce explică, în parte, și existența formulei, tot peiorative, *(răsar) ca ciupercile după ploaie.*

Clapă: *a trage clapa* 'a înșela, a păcăli'. La început se va fi zis despre animalele sălbatice atrase în cursă, cum arată și sinonimele *a trage butucul* (Creangă), *a trage pe sfoară*. V. BOGREA, „Dacoromania" I, p. 263 crede că-i vorba de «butucul» în care se fixau

[1] Cf. ital. (Roma) *studiare la regola del cinque* idem (F. CHIAPPINI, *Vocabolario romanesco*, Roma 1933, p. 82). Interesant este amănuntul că la rostirea acestei izolări se face un gest cu mîna, menit să imite operația furtului (întocmai ca la noi).

[2] Inversiunea se explică sau prin lăsarea la o parte a lui *de* (se va fi zis mai întîi *mort de beat)* sau prin adăugirea lui *beat*, ca determinant pe lîngă *mort*, care se întrebuințează și singur cu sensul întregii formule și poate fi echivoc în unele cazuri.

[3] Paralele romanice pentru acesta: fr. *dormir comme une souche*, prov. *dourmi coume uno souco*, ital. *dormir(e) com'un cionco* (citate de MORAWSKI, v. nota următoare).

[4] Pentru acesta din urmă, vezi „Archivum romanicum" XXI, p. 235—236, J. MORAWSKI, „Zeitschr. für roman. Phil." LX, p. 91 crede că *beat tun* trebuie interpretat ca «chargé comme un canon» (puțin verosimil).

[5] *A mînca ciuperci* însemnează și 'a mînca rahat', cu uzul eufemistic al substantivului *rahat*.

picioarele condamnaţilor (med. grec. κλάπα, κλάπος 'cippus, istrumentum quo reorum pedes constringuntur').

Clin: *a nu avea nici în clin, nici în mînecă cu cineva* 'a nu avea a face, a nu avea nimic comun cu cineva' [1]. Clinul este o bucată de pînză sau de stofă, în formă triunghiulară, care se pune la diverse părţi ale cămăşii sau hainei (printre ele, şi mîneca), pentru a uşura mişcările corpului şi a da îmbrăcămintei un aspect mai bogat. Aşadar, prezenţa 'clinului' şi 'mînecii' în această formulă se justifică: vecinătatea lor le pune vrînd-nevrînd pe acelaşi plan, eventual le opune, în conştiinţa subiectului vorbitor. Care este însă imaginea iniţială? Ne ajută, poate, la înţelegerea situaţiei sensul figurat al unora dintre sinonimele romanice ale rom. *mînecă*: span. *manga* 'obsequio, presente; trampa, negocio sucio', ital. *mancia* 'bacşiş'. Explicaţia acestor accepţii metaforice unii lingvişti o găsesc în moda mînecilor largi şi detaşabile ale cămăşilor şi hainelor de pe vremuri (deja în sec. XI), care serveau la învelirea cadourilor făcute prietenilor şi se dădeau ele însele cadou (în special femeile trimiteau astfel de mîneci, luxos confecţionate, adoratorilor), alţii în «operaţiile» scamatorilor. În prima ipoteză, sensul peiorativ se datoreşte faptului că relaţiile dintre bărbaţii şi femeile în discuţie nu erau totdeauna dintre cele permise de morala publică. Aşa s-a ajuns la formule ca fr. *il en mettrait deux comme celui-ci dans sa manche;, tenir dans sa manche* 'tenir sous son pouvoir'; catal. (Mallorca) *anar amb dos, quatre, cinquanta parells de mánegues* (despre oamenii şireţi) (LEO SPITZER „Revista de filologia española" XIV, p. 69 urm.). În orice caz, predomină ideea de 'ascundere' (la propriu şi la figurat) [2].

Clopot: *a trage clopotele cuiva* 'a-i face curte, a fi mereu în tovărăşia lui'. Cred că punctul de plecare este *a trage clopotul* (sau *clopotele*) 'a divulga un secret, a spune tot' *(Dicţ. Acad.* I, 2, p. 570), deci 'a face reclamă, a lăuda exagerat şi în gura mare pe cineva' [3]. Sinonime cu *a trage clopotul* sînt *a bate darabana* [4] (deciziile luate de autorităţi se comunicau, pe vremuri, prin toboşari) şi *a umbla cu plosca* (la ţară invitaţiile pentru nuntă le fac cîţiva flăcăi, anume aleşi de mire, mergînd pe la casele oamenilor cu o ploscă de vin sau de rachiu din care le dau să bea). *Zeamă de clopot* 'moarte': *Aşi, ce bine! ... Nici un bine... Z e a m ă d e c l o p o t!* (Log., p. 240).

Coadă: *(get-beget) (de) coada vacii* 'neaoş, băştinaş, vechi'. Pare a fi fost la origine (e vorba de partea finală a izolării), o formulă juridică. Misionarul catolic Bandinus, care a vizitat Moldova către jumătatea secolului al XVII-lea, spune că în timpul lui Vasile Lupu proprietarul unei vaci jura cu mîna pe coada acesteia, cînd i se tăgăduia dreptul de proprietate, după care trebuia să şi-l susţină în faţa judecăţii (v. „Revista istorică" XXIII, p. 303). *A pleca (a fugi, a se duce, a se întoarce) cu coada-ntre picioare* 'a pleca umilit, ruşinat' (ca un cîine ocărît sau bătut de stăpînu-său) [5]. *A trage mîţa de coadă* 'a trăi greu, a fi sărac de tot' (construcţie eliptică pentru 'a trage mîţa de coadă prin casă, fără ca ghiarele ei să se poată agăţa de vreun obiect oarecare'). Mai expresiv: *a trage (pe) dracu' de coadă.*

[1] Caragiale *(O scrisoare pierdută)* scrie *nici în clin, nici în mîneci.*

[2] V. EFTIMIU, în ziarul «Viaţa» din 13 august 1944, explică izolarea, *nici în clin, nici în mînecă* pornind de la sensurile ardeleneşti ale lui *clin (în clin* 'la vale') şi *mînec (în mînec* 'la deal'). În Transilvania, cînd urci cu carul, eşti *în mînec*, fiindcă mîni caii sau boii cu mai multă energie. Cînd cobori, eşti *în clin.* Cînd cineva nu ştie ce vrea, n-are nici o atitudine de luat, persistă în echivoc, ţăranul spune că acel om nu e nici în clin, nici în mînec . Cred că se înşală, cum probează pe de o parte înţelesul modificat al formulei (căci *a nu avea nici în clin, nici în mînecă* nu însemnează 'a fi nehotărît, a şovăi etc.'), iar pe de alta răspîndirea ei mare (poate exclusivă) dincoace de Carpaţi.

[3] Cf. şi derivatul *clopotar* 'flecar, gură-spartă': *Mare c l o p o t a r, dom'le! N-a scăpat nici una de-aici ... Aveau, toate, boală de el, unde e înalt ...* (Act, p. 312; sublimat de autor).

[4] Se zice şi *a bate toba,* care are, mai cu seamă, înţelesul de 'a face reclamă' (pentru mărirea expresivităţii, se adaugă adjectivul *mare* după *toba).*

[5] Cf. şi *a ţine coada (-n) sus* 'a fi mîndru, dîrz' (tot de la imaginea cîinelui s-a pornit).

Coada-i grasă: joc de cuvinte, bazat pe dublul sens al subst. *coadă* 'apendicele final, de fapt toată partea posterioară a animalelor', care este, într-adevăr, mai grasă decît restul corpului [1], şi 'ultimul loc în ierarhia unei tagme etc.'; se spune, în glumă, drept consolare pentru cel clasificat ultimul sau printre ultimii la un concurs. Cf. şi *urma alege turma* (CS, p. 175) [2]. *A prinde prepeliţa de coadă* 'a nu izbuti într-o afacere, a încerca ceva zadarnic' (prepeliţa n-are coadă) şi *a trage nădejde ca prepeliţa de coadă* 'a spera un lucru irealizabil' [3]. Nici ursul n-are coadă, fapt care explică izolarea *d-aia n-are ursul coadă* 'aceasta-i cauza'. *De cînd nemţii cu coadă*' 'de demult' (aluzie la coada, de păr natural sau de perucă, a nemţilor din vremea stăpînirii austriece asupra Olteniei, la începutul sec. XVIII). *A umbla (a se ţine) coadă după cineva* 'a fi nedespărţit de el', de unde *a fi coada* (sau *codiţa*) *cuiva* [5]. Cf. şi sinonimul *a se ţine scai* (= 'ca scaiul care se prinde în părul animalelor') [4]. *A pune cuiva cozi* 'a-l vorbi de rău' (?): ... *cutreiera casele unde se jucau cărţi, se fumau ţigări şi se puneau c o z i celor ce nu erau de faţă* (Ins, sept. 1939, p. 371) [6]. *A ajunge coada cap* 'a se întoarce lucrurile pe dos, cu josul în sus': *Ia de-atunci e rău în lume, de cînd a a j u n s c o a d a c a p* (Creangă).

Cojoc: *a scutura cojocul cuiva* 'a-l bate bine' (eufemism ironic). Sinonime: *a croi pe cineva (cu băţul, cu biciul* ş.a.), *a-i lua măsura* (sau *a-l măsura*) etc. Izolări înrudite: *(a bate) să-i iasă colbul, să-i meargă (zboare) fulgii (petecile)*. Cf. span. *sobar el pellejo* şi *tundir el paño* idem („Volkst. u. Kult. d. Rom." III, p. 118) [7]. *A întreba pe cineva de ce i-i cojocul* 'a sta la vorbă cu cineva' (?): ... *dar calul n-o mai întrebă d e c e i - i c o j o c u l; se răpede şi-i ia apa şi smicelele cu hapca* ... (Creangă).

Colb: *a da colb* 'a da gata' *(Iacă nişte bulughine cu mujdei şi cu mămăligă. Hai!, d ă - l e c o l b ş-apoi te-apucă de treabă* (Creangă) [8].

Copt: *a pica de coaptă* 'a atinge culmea, a pune vîrf' (ironic). Ex.: *Apoi toate-au fost cum au fost, zise moş Nichifor, încreţind din sprîncene şi oţărîndu-se, dar asta p i c ă d e c o a p t ă* (Creangă) [9].

Corn: *a pune (bărbatului) coarne* (despre femeile măritate) 'a-şi înşela bărbatul'. Se zice (despre bărbaţi) şi *a avea (a purta) coarne*, izolare considerată de *Dicţ. Acad.*, s.v. *corn*, ca un calc după fr. *avoir (porter) des cornes*. Cred că şi *a pune coarne* este tot o imitaţie, chiar dacă o întîlnim la Creangă, de pildă. Căci ambele circulă numai în vorbirea familiară cultă, unde au intrat, foarte probabil, din limba scrisă. Imaginea există şi în alte limbi: spaniolii şi italienii, de pildă, spun bărbatului înşelat 'ţap' (v. „Arch. f. d. Stud. d. neueren Sprachen" CLXVIII, p. 312). Provine din lumea animalelor ... cornute. Mai greu este de arătat care-i « tertium comparationis ». În general, se va fi pornit de la promiscuitatea sexuală, cum probează, de pildă, fr. *cocu* (= *încornorat)*, pe care LEO SPITZER, *Über einige Wörter der Liebessprache*, Leipzig 1918, p. 67 urm., îl derivă din *coucou* (se ştie că femela acestei păsări îşi depune ouăle în cuibul unui cuc străin) [10], şi germ. *Hahnrei*

[1] În special mai grasă decît capul (care se opune cozii în toate privinţele). « Mieii graşi se cunosc după coadă », spune un cunoscător („Grai şi suflet" VI, p. 53).

[2] Produs al « ritmului ».

[3] Cf. PBI, p. 103: *prepeliţa se ţine că-i cu coadă.*

[4] Numele de familie *Coadă, Codiţă* se va fi născut, măcar cîteodată, şi din această izolare.

[5] Şi *a privi scai* (HM, p. 15). Uz individual, probabil.

[6] Subliniat de autor.

[7] Sensul propriu: ' a lucra pielea unui animal' (prima), 'a tunde stofa' (a doua).

[8] Aşadar, în cazul de faţă, 'a mînca (repede)'. Autorii glosarului (ed. « Minerva ») şi, după ei, *Dicţ. Acad*, interpretează pe *le* ca obiect indirect *(dă-le lor colb)*; eu îl simt ca obiect direct *(dă-le pe ele colb*, cu *dă = fă)*. Cf. *a da cuiva colb* 'a-şi bate joc de el', care vorbeşte, mai degrabă, în favoarea părerii mele.

[9] Moş Nichifor nu-şi găsea bărdiţa.

[10] De aici *pui de cuc* (fig.) 'copil nelegitim'.

(propriu 'clapon')[1]. *A căuta cuiva în coarne* 'a-i face pe plac' și *a se uita în coarnele cuiva* idem. Același înțeles îl are *a sufla cuiva în coarne* (Ins, 1 dec. 1936, p. 426). Această ultimă izolare dă dezlegarea și pentru celelalte. Se știe că viteilor și mieilor li se suflă în coarne, cînd începe să le iasă acest apendice, nu numai pentru a-i constata existența, ci și, mai ales, pentru a face plăcere posesorilor lui. (Cine a practicat ... acest sport știe cum se petrec lucrurile!).

Cot: *a-și da coate cu cineva* 'a-și face semne de înțelegere cu cineva, a lucra pe sub ascuns cu el' (de la gestul corespunzător, cunoscut de toată lumea). *A-și da coate (a-și da cu cotul) unul altuia* idem, *A da din coate* 'a se înfige, a fi răzbătător' (adică 'a-și face loc, prin mulțimea ... concurenților, cu coatele'). *A arăta cuiva cotul* « (adesea întovărășit de un gest convențional: lovirea repetată a cotului drept de palma stîngă)» însemnează 'a refuza pe cineva, bătîndu-ți joc de dînsul, a-i întoarce spatele'. De aici formula eliptică *din cot* 'în zadar; nimic'. Sinonim: *a arăta coltucul*, pentru care găsim echivalente în diverse limbi balcanice (v. „Bulet. Philippide" I, p. 128 urm.)[2].

Covrig: *a ajunge la covrigi* 'a scăpăta, a ajunge rău, a-și pierde averea'. Cu același sens (dar cu funcția tranzitivă a verbului) *a scoate pe cineva la covrigi*. Ambele lipsesc în *Dicț. Acad.*, deși-s foarte răspîndite (pe a doua o are și Creangă: *Ciocoismul și străinii să trăiască, și las-pe dînșii, că ne s c o t ei l a c o v r i g i*). Prin opoziție cu pîinea, care ar fi semn de belșug?

Crăpa: *nu crapă că-i de agud* se spune la Buzău despre vorbele fără rost ale cuiva. Iată cîteva sinonime, aproximative: *hodoronc-tronc*; *ca nuca-n perete*; *sîc de nuntă, mîne-i horă: bună ziua, măi Istrate* (cu continuarea, neobligatorie), *șapte pui de rață, frate*.

Cruce: *a-și face cruce* 'a se mira, a se speria'; foarte des, pentru a mări expresivitatea, se adaugă *cu mîna stîngă (cu stînga)* sau *cu amîndouă mîinile* (în semn de mirare etc. extraordinară)[3]. *A da cu crucea peste cineva* 'a-l găsi pe neașteptate, a-l nimeri'[4]. *A fi (a umbla) cu crucea-n sîn* (a fi) evlavios, cu frica lui Dumnezeu'[5]. *Cruce de aur cu noi în casă!* (Creangă) 'ajută-ne, păzește-ne, Doamne!' *A pune cuiva cruce (crucea, crucile)* 'a omorî pe cineva' (« mai ales în bătaie», precizează *Dicț. Acad.*». *A pune cruce (unei*

[1] Privitor la acesta, F. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Berlin-Leipzig 1921, p. 186 dă următoarea explicație: bărbatul înșelat a fost comparat cu un clapon, fiindcă era obiceiul să se taie acestei păsări pintenele și să i se pună în creastă, ca un corn (de unde *Hörner tragen* 'a purta coarne', cu sensul figurat aici în discuție). Dar a trebuit să intervină și un element «real», adică material, anume impotența claponului (bărbatul înșelat este un incapabil sexual sau poate fi socotit astfel).

[2] Cf. XIV. *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, p. 126, nr. 76 (din studiul lui Per. Papahagi, *Parallele Ausdrücke und Redensarten im Rumänischen, Albanesischen, Neugriechischen und Bulgarischen*, care prezintă interes pentru discuția noastră prin materialul lingvistic înregistrat).

Punerea pe același plan semantic a lui *cot* și *coltuc*, cuvinte al căror conținut nu are nici un punct comun, trebuie explicată recurgîndu-se la inițiala lor fonetică. Ambele reprezintă un echivalent eufemistic al unui termen socotit prea trivial. Cf. și *vai de cozonacul lui!* (se spune despre cineva căruia i s-a întîmplat ceva serios sau grav).

[3] Cf. M. De Paiva Boléo, *A metáfora na lingua portuguesa corrente*, Coimbra 1935, p. 32: cînd se povestește o întîmplare neobișnuită, ascultătorii portughezi își fac cruce și, obișnuit, spun 'în numele Tatălui, al Fiului și al Sf. Duh, amin', « î n s e m n d e m a r e s p a i m ă» (Subliniat de mine).

[4] *Dicț. Acad.* crede că în această izolare *cruce* are sensul de 'răspîntie'. Nu văd cum. Trebuie să ne gîndim tot la sensul obișnuit, de pildă, la crucea din mîna preotului, apoi, mai ales, la *ucigă-l crucea!* 'diavolul', care, se știe, fuge de cruce, deci poate fi căutat, găsit și făcut inofensiv cu ajutorul crucii.

[5] *Parcă ți-ar veni a crede că-i de cele c u c r u c e - n s î n* (Creangă). Să se remarce forma nearticulată a substantivului, care corespunde mai bine normelor sintactice dintr-o construcție ca aceasta.

discuții, unei socoteli, relațiilor sociale etc.)' 'a termina (cu ele)'; sinonim: *a trage o cruce (cu crucea) peste ceva* (amîndouă, probabil, din limbajul negustorilor, de pe vremea cînd datoriile clienților, trecute într-o condică sau scrise pe ușă, pe galantar etc., se anulau, la achitare, cu o cruce' făcută în dreptul numelui și sumei respective). Acest cuvînt apare în numeroase blesteme și înjurături (cf. *a ridica cuiva cruci*, ironic, 'a-l înjura de cruce'), apoi ca nume a diverse obiecte în formă de cruce *(crucea carului, a urzelii, a spinării* etc.; *crucile satului, ale mesei* ș.a.).

Cuc: *al cucului!* 'al dracului', prin derivație sinonimică din *al ciorilor!*, datorită, poate, și asemănării exterioare (de mărime, ș.a.) dintre aceste două păsări [1]. De aici *bate-te-ar cucu'! Îndrăgostit cuc* trebuie să se fi născut sub influența lui *beat cuc*, care a fost modelat după *beat ca un ciocîrlan* (v. mai sus, p. 304). Sinonim cu *îndrăgostit cuc* este *îndrăgostit lulea*, căruia îi stă alături *beat lulea* [2]: acest substantiv are aici sensul de 'obiect fără simțire' (la fel cu *buștean, lemn, criță, tun* din formule asemănătoare). *A avea casa cucului* 'a nu avea nici un adăpost' (din cauza obiceiului acestei păsări de a-și pune ouăle în cuib străin). *A avea mila cucului* 'a fi fără părinți' (aceeași motivare). *Cît îi cucul* 'niciodată, cu nici un chip', care a dat naștere lui *de flori de cuc* 'zadarnic' = *de florile mărului.* Unele izolări românești au echivalente balcanice, în care figurează numele cucului (v. „Revue internationale des études balkaniques" III, p. 532 urm.).

Cutie: *(parcă-i) scos din cutie* 'foarte elegant' (în vorbirea familiară, cu nuanță periferică, unde apărea, pe vremuri, și formula *cămașă de cutie* 'cămașă pentru costum de gală', care se cumpăra de la magazin într-o cutie de carton specială).

Cuțu: *să-mi spui cuțu (dacă nu-i așa, dacă nu m-oi ține de făgăduială* etc.), adică 'să nu mă mai consideri om' [3]. Popular se zice *să nu-mi spui pe nume, dacă ...*

Danț: *a trage danțul* 'a suferi, a trage un necaz (... *dacă prinde pe cineva din noi, ăla rămîne hoțul. Pă ăilalți nu-i mai spune ... La ce să mai tragem d a n ț u l t o ț i?*, AL, 10 martie 1929, p. 1). Ar putea fi o ironie, izvorîtă din disprețul țăranului pentru «dansurile boierești», dar și produsul unei constatări obiective (dansurile moderne sînt greu de învățat pentru cineva deprins cu cele populare).

Deget: *a se trage în degete cu cineva* 'a discuta de la egal la egal' *(De multe ori sîntem în divergență de păreri, și, cum nu mă gîndesc să capăt grade, m ă t r a g î n d e g e t e cu cei mari, cînd am dreptate*, FM, p. 70). În sudul Moldovei locuțiunea este simțită ca sinonimă cu 'a nu avea ce face, a sta degeaba'. Așa am înțeles-o eu totdeauna, și aceeași nuanță pare că rezultă din aprecierile lui «Moș Gheorghe», eroul povestirii *Moș Gheorghe la expoziție* de Sp. P o p e s c u, în mintea căruia, în trecut, parlamentul țării era locul unde se trăgeau boierii în degete. Formula are (ori a avut) și sens propriu, de 'luptă cu degetele': adversarii se prind reciproc de degete, fiecare căutînd să îndoaie pe ale celuilalt, ca să-i provoace astfel durere (cf. CCr., p. 174). *A purta lumea pe degete* 'a abuza de putere, de superioritatea pe care o ai față de alții, a-ți bate joc de ei': de la imaginea unui uriaș pe ale cărui degete ar putea sta oameni? *A ști ceva pe degete* 'a ști foarte bine' (cum știi cîte degete ai), de la *a număra pe degete* (?). *A se ascunde după deget* 'a încerca să ascunzi (cu mijloace insuficiente) un lucru pe care-l vede toată lumea'.

Dinainte: *a trece (cuiva) pe dinainte* 'a nu-l respecta', de obicei negativ *(Ia cînd aș avea o slugă ca aceasta, n u i - a ș t r e c e p e d i n a i n t e*, Creangă).

Dinte: *a se scobi în dinți* 'a renunța, silit, la ceva' (v. mai sus, s. v. *bot)*. Se spune des, cînd partenerul a rămas «bătînd în buze», din cauză că femeia (sau bărbatul) cu care

[1] Cf. femin. *cucă*, sinonim figurat al lui *cioară.*
[2] Pentru aceasta, vezi și mai departe, s. v. *lulea.*
[3] *C u ț u s ă - m i z i c i, dacă ...* (AL, 13 sept. 1936, p. 5).

voia să se căsătorească a luat pe altcineva. La Tecuci vorbele acestea sînt întovărășite de gestul corespunzător: se oferă celui părăsit un pai de la mătură (aceasta-i « scobitoarea» folosită la nevoie). De multe ori gestul singur ajunge pentru înțelegerea situației, care-i apreciată glumeț de ambele părți [1]. *A-și lua inima-n dinți* 'a-și face (a-și lua) curaj': a mușca din ea, ca să se « trezească», să se învioreze, sau a mînca din ea (ca dintr-a altuia), pentru a recăpăta curajul pierdut? Fapt este că inima simbolizează virtuțile războinice, prin urmare de la această idee trebuie să plecăm spre a înțelege izolarea. *A sta (a ședea) cu dinții la stele* 'a nu avea ce să mănînci': aștepți să vină mîncarea din cer (ca mana de pe vremea lui Moise)? *Soare cu dinți* 'vreme frumoasă, senină, dar rece' (mai ales ca răspuns acelora care se bucură de apariția soarelui, fără să se mai gîndească dacă-i cald ori frig). *A se înarma pînă-n dinți* 'a se înarma din cap pînă în picioare' (ar trebui ... din picioare pînă în cap, adică pînă la ... dinți) și *a avea un dinte contra cuiva* 'a avea necaz pe cineva' sînt calcuri după fr. *s'armer jusqu'aux dents*, resp. *avoir une dent contre quelqu'un.*

Doagă: *a-i lipsi o doagă* 'a nu fi (chiar) în toate mințile' (capul este comparat, în ironie, cu un vas făcut din doage) [2]. De aici *doagă* 'fire, fel de a fi, caracter' (adică 'minte'?): *Cu birăul iese omul ușor la capăt, numai să-i cunoască d o a g a l u i; femeile de d o a g a m e a* (Slavici). *A ajunge (a da) în doaga cuiva* 'a ajunge în mintea (proastă!) a cuiva': *Poate c-ar rîde de mine că a m d a t î n d o a g a c o p i i l o r cu spaimele din senin* (Rebreanu). *A nu fi în toate doagele = a nu fi în toate mințile* (Îns II, 4, p. 794). Cf. și *Are la doagele capului sfinției sale puțină lipsă* (FJ, p. 163), variantă stilizată (cu intenții glumețe) a primei dintre izolările pomenite aici.

Doamne-ajută!, ca atribut, cu sensul de 'bun', 'favorabil, convenabil': *pînă să dea de-un m u ș t e r i u d e D o a m n e - a j u t ă* (RB-R, p. 72). Cf. și *Căci, la casa fără copii, nu cred că mai este v r e u n D o a m n e - a j u t ă!* (Creangă), unde formula este întrebuințată ca un cuvînt independent, dar cu același înțeles ('să poți zice Doamne-ajută!', adică să poți mulțumi oarecum lui Dumnezeu).

Doară: *într-o doară* 'fără a da (ori a părea că dai) lucrului vreo importanță deosebită; la întîmplare, într-un noroc'. Ex.: *Dar o să vin, așa î n t r - o d o a r ă, să văd ce fel de piei sînt; Plecă î n t r - o d o a r ă, ia așa peste cîmp, unde o vor duce ochii* (TIKTIN, s. v. *doar).* « Extras», din construcții de felul lui *Doar să se întîmple o minune, ca să scape N. de bucluc; Am să mă duc și eu acolo, că doar n-are să piară lumea,* unde *doar* exprimă îndoiala, posibilitatea etc. La fel se explică *fără doar și poate* 'fără îndoială, cu siguranță' (cu *doar* desfăcut în modul arătat și cu *poate* iarăși detașat de ansamblul lui sintactic în fraze ca *Poate am să vin, dacă nu intervine o piedică* etc.). Avem transformarea unui adverb în substantiv, deci concretizarea lui, ceea ce explică expresivitatea formulei [3].

Drac. Iată un cuvînt care apare la tot pasul în vorbirea curentă, deși numește o ființă ... invizibilă. Avem, mai întîi, exclamația *al dracului!* (provenită din imprecația

[1] Cf. ital. *spazzarsi la bocca* 'sputar la voglia, rinunziare a cosa desiderata': în ironie despre cine n-are ce mînca (i se oferă ... peria de dinți, ca să-și curețe gura și să aibă astfel impresia că a mîncat). Francezii spun, în împrejurări asemănătoare, *se brosser le ventre* 'faute de pouvoir le remplir' (« en parlant de qui n'a pas de quoi manger»). Vezi discuția la LEO SPITZER, *Die Umschreibungen des Begriffes « Hunger» im Italienischen*, p. 205 urm.

[2] Cf. fr. *il lui manque un clou* « c'est-à-dire qu'il est un peu fou, on sousentend à son armet, employé jadis pour tête». (E. CHAUTARD, *La vie étrange de l'argot*, Paris 1931, p. 270).

[3] Discuția amănunțită am făcut-o în „Bulet. Philippide" I, p. 144 urm., unde am citat paralele (sintactice) străine: span. *sin más, ni más* 'fără oprire, în chip precipitat' și v. prov. *ses (tot) si* 'sans conditions, sans réserve, sans hésitation, sans défaut'. Pentru ultima, cf. al nostru *fără nici un dacă* idem, din vorbirea familiară cultă.

fire-ar al dracului!), cu valoare de determinant pe lîngă substantive, adjective şi adverbe. La început trebuie să fi determinat numai cuvinte cu sens peiorativ *(rău, murdar, ticălos* etc.), dar, pe măsură ce subiectele vorbitoare îl simţeau ca o particulă superlativă, i s-a extins uzul la tot felul de termeni. Un sinonim, mai 'tare', este *să fie al dracului! (Ce deştept e cutare! Să fie al dracului!)*, care se bucură de o largă circulaţie şi are foarte variate întrebuinţări: *Să fie al dracului cine minte!* (jurămînt); *Măi, să fie al dracului!* (arată, ironic, mirarea exagerată) [1] etc. *De-al dracului!* (eliptic, pentru *de-al dracului ce sînt, ce eşti* etc.?): *De ce l-ai înşelat? — (Aşa) de-al dracului*[2] ('ca să zică lumea că sînt al dracului, adică straşnic' sau 'fără nici un scop, numai să fac plăcere ... dracului'?). *Mic şi-al dracului* (adevărat elogiu la adresa unui om mic de statură, eventual de vîrstă, dar energic; s-a jucat, cu ani în urmă, o revistă teatrală care purta acest titlu). *Nici pe dracu'!* 'da' de unde!; nicidecum' (negaţie viguroasă): *E chiar bolnav N.? — N-are nici pe dracu'!; Da' nu i se mai întîmplă nici pe dracu'* (FJ, p. 89). 'Prescurtare' din ... *nici pe dracu' să-l ia*, cum se mai spune adesea? Puţin probabil. Mai degrabă trebuie să vedem în *pe dracu* un obiect direct (cu *pe* înainte, ca la numele de oameni): *dracu'* ţine locul unei boli, al unei suferinţe etc. (neînsemnată, fireşte, de aceea ... enervantă pentru adversarul «bolnavului» sau pentru cel care nu crede că este vorba, într-adevăr, de o boală). *La dracu-n praznic:* răspuns negativ, cu nuanţă de nemulţumire, cînd nu poţi ori nu vrei să spui unde se găseşte sau se întîmplă ceva ori să iei atitudine faţă de întrebarea partenerului [3]. Sinonime, aproximative: *unde-a 'nţărcat dracu' copiii* şi *unde şi-a pierdut dracu' potcoavele* (pentru ultima, v. Ci, p. 17), aşadar 'nicăieri' (sau 'într-un loc pe care nu-l cunoaşte nimeni'). Tot valoare negativă are, în fond, *a face pe dracu' în patru* şi *a face pe dracu' ghem* ' a face imposibilul' (un fel de îndemn, ameninţare, făgăduială, ş.a.) [4]. *Patru* din prima formulă se poate ... amplifica: *va face pe diavolu' în paisprezece* (Răd, p. 310) . Să se compare şi *nu ştiu cum dracu' (s-a întîmplat* etc.); *nu ştiu ce dracu' (i s-a năzărit* etc.) ş. a., extrem de frecvente în vorbirea familiară şi populară. Reproduc un număr de pasaje din Creangă, pentru a ilustra mai bine afirmaţia despre intervenţia de fiecare moment a acestui personaj în viaţa zilnică a românului [5]: *Ş-apoi, ia să nu răspundă, că dracu-i a lor pe şapte ani; Nici pe dracu' să-l vezi, da' nici cruce să-ţi faci; şi babele şi prietenii, lehămetindu-se, l-au dat în burduful dracului; şi-a pus el Împăratul-Roşu boii în cîrd cu dracu', dar are să-i scoată fără coarne; Aici încă trebuie să fie un drac la mijloc; ar trebui, în toată viaţa lor, să tragă pe dracu' de coadă.*

[1] Dau un citat, cam lung, dar interesant pentru discuţia noastră: — *Nu ştiu nimic. O ţineam, pentru că plăcea fetei mele. Erau de-o vîrstă ... nici optsprezece ani. Se învîrtea prin casă, tăcută, uşoară, indiferentă ca o pisică. Un surîs melancolic ce flutura enigmatic îi însenina faţa, îi înflora buzele, descoperind, sfios, dinţi de lupoaică. — Măi, să fie al dracului!* (VR, martie 1939, p. 18: exclamaţia este a partenerului, care afectează mirarea, fiindcă nu crede în «dezinteresarea» povestitorului).

[2] Un echivalent, foarte răspîndit în ultima vreme, este *de boală!* pentru care am produs citate mai sus, s. v. *boală*, unde am afirmat că trebuie să pornim de la sensul de 'slăbiciune, patimă' a acestui substantiv. Aici precizez că-i vorba de «boala» partenerului sau a unei a treia persoane : subiectul vorbitor face (ori nu face) ceva, ca să «îmbolnăvească» pe altul. *De boală* pare a fi un sinonim, mult mai expresiv, al lui *în ciudă, în necaz* ş. a.

[3] Deoarece 'dracul' nu se împacă deloc cu 'praznicul' (obicei creştinesc), prezenţa ambelor noţiuni în aceeaşi formulă însemnează un nonsens (de unde valoarea-i negativă).

[4] Ultima are şi sens ironic: *O să-l faci pe dracu' ghem* (AL, 9 mai 1937, p. 7: spune un cetăţean consilierului comunal care promite «marea cu sarea» pentru oraşul său).

[5] Şi se poate adăuga, a omului în general. Cf. franco-prov. (Elveţia) *diabe lo pas* 'diable le pas' (= 'pas du tout'), *diabe lo mot y'ein sé* 'diable le mot que j'en sais' (= 'je n'en sais absolument rien'), atît de asemănătoare cu al nostru *nici pe dracu'* (v. „Arch. Stud. neueren Sprachen" CLXXVII, p. 123).

Drum: *a-i da drumul* (unui cuvînt) 'a spune ceva (care te apasă etc.)'. Ex.: *Mai ales domnu' Cîrnu ştie bine de ispravă, — şi dacă ar fi luat de scurt, i-ar d a d r u m u'* (Act, p. 257); *Eu ... sînt foarte discret. Numai dacă mă roagă omu' î i d a u d r u m u' ... Altfel .. sînt mut (Ibidem,* p. 265—266).

Duce: *a duce cu vorba* 'a amîna mereu, făgăduind totuşi (din gură), împlinirea unui angajament'. Deoarece adesea o astfel de atitudine echivalează cu păcălirea sau înşelarea celui purtat cu vorba, izolarea a căpătat şi sensul de 'a înşela, a prosti pe cineva, a-şi bate joc de el'. *Vorbă* are numeroase echivalente afective, mult mai expresive (şi de aceea preferate): *a duce cu zăhărelul; a duce cu preşul*[1]*; a duce cu cobza*[2]*; a duce cu mîia*[3]*; a duce cu iordanul*[4] ş. a. De multe ori apare numai verbul, cu acelaşi înţeles, ba chiar intensificat, graţie elipsei. Exemple şi discuţia asupra posibilităţilor de explicare a acestor locuţiuni se pot găsi în „Bulet. Philippide" IV, p. 171 urm. Sinonim, aproximativ, este şi *a duce (pe cineva) de nas* (la pasiv *a se lăsa dus de nas).* Să fi avînd aceeaşi semnificaţie *a duce cu şupa,* dat de N. IORGA, *Observaţii şi probleme bănăţene,* Bucureşti 1940, p. 47 şi pe care nu l-am întîlnit aiurea?[5] Part. *dus* are, ca determinant al lui *chem,* valoarea unui nume propriu: *Dusu' i-a chemat!* (AL, 28 nov. 1937, p. 10), adică 's-au dus'. Trebuie să fie creaţie individuală (în orice caz puţin răspîndită), după modelul lui *Radu l-a chemat* 'a ras-o!' (= 'a ras, a spălat putina', 'a plecat')[6]. Pluralul *duşi* apare în *duşii de pe lume (Mă, e ş t i cu d u ş i i d e p e l u m e? Nu vezi că ţi-au intrat boii în porumbul meu?,* Br-V); *duşi buni* 'dispoziţie, voie bună' şi *duşi răi* 'indispoziţie'[7]. Sub forma reflexivă acest verb figurează în numeroase blesteme şi înjurături: *ducă-se la dracu'* (sau *dracului)!; ducă-se pe pustii (locuri)!* ş. a., amintite, în parte, şi cu alte prilejuri, apoi în *a se duce pe copcă* 'a fi pierdut' (fig.), care, la origine, a avut însemnarea proprie de 'a se duce pe copca unei ape îngheţate', deci 'a se îneca (sub gheaţă)'. Şi singur *a se duce* este sinonim cu 'a muri'. Pentru *a o duce (bine, rău),* adică 'a duce o viaţă (bună, rea)', 'a trăi (bine, rău)', cf. lat. *ducere (trahere)* 'leben' („Vox romanica" II, p. 206).

Dumnezeu. Ne întîmpină la fel de des ca şi *dracu',* de multe ori în izolări cu un sens asemănător din punctul de vedere al intenţiilor subiectului vorbitor, cîteodată chiar în una şi aceeaşi. Exclamaţii ca *Ferească Dumnezeu!, Păzească(-l) Dumnezeu!, Bun îi*

[1] În *l-a bătut aşa de rău, că l-a dus cu preşul* sensul este diferit, dar poate ajuta la înţelegerea formulei cu caracter cvasi-argotic.

[2] De aici vb. *a cobzări* 'a spune vorbe de dragoste unei femei', aşadar, într-un fel, tot 'a înşela'. *Cobză* înseamnă 'gură' (cf. *muzică, muzicuţă),* dar a putut interveni, în subsidiar, şi accepţia proprie a acestui cuvînt (cobza seamănă, în defavoarea ei, căci e instrument «ţărănesc», cu mandolina şi cu chitara, emblemele ... muzicale ale îndrăgostiţilor de pe vremuri).

[3] *Mîie* sună, mai des (nu numai prin Muntenia), şi *muie,* care, la Bucureşti, pare a fi singura formă cunoscută (zeţarul a ... corectat în acest sens izolarea *a duce cu mîia,* citată de mine). Vezi „Bulet. Philippide" IV, p. 116, 142, 143, 145, 172 şi V, p. 191.

[4] Şi *a iordăni* idem (de la *a umbla cu iordanul,* practică religioasă din ajunul Bobotezei).

[5] Din germ. *per Schub (an die Grenze bringen)* '(expédier) sous escorte et par étapes'.

[6] Şi în alte cazuri se stabilesc legături etimologice între nume proprii (reale ori fictive) şi verbe asemănătoare cu ele din punct de vedere fonetic. De ex. *Arsene te cheamă!* 'te-ai ars!'; *să te ţii, Pîrleo!* 'pe aici ţi-i drumul!' (adică 'pîrleşte locul fugind!'); *să te duci, Duluţă!* etc. (v. „Bulet. Philippide" I, p. 114 urm.), *apoi tac mă cheamă,* înregistrat cu altă ocazie.

[7] Sensul *plecat,* „dispărut, mort" îl are *dus* numai în *duşii de pe lume.* În ce priveşte celelalte două expresii, avem a face cu pluralul vechi (neatestat) al lui *duh* (cf. *vătaşi,* plur. lui *vătah* = *vătaf, burduşe* plur. lui *burduh* = *burduf),* care merge mult mai bine cu semantism: *duşi buni* 'dispoziţie s u f l e t e a s c ă' şi *duşi răi* 'indispoziţie s u f l e t e a s c ă' ne trimit la *într-un duh* 'într-un s u f l e t', *a-şi da duhul* 'a-şi da sufletul'.

Dumnezeu!, Să dea Dumnezeu!, Mare-i Dumnezeu![1], *Trăsni-l-ar Dumnezeu!, Nu i-ar mai ajuta Dumnezeu!, Nu i-ar mai da Dumnezeu zile!* ş. a. le auzim în tot momentul, şi nu numai la oameni credincioşi în sensul obişnuit al cuvîntului, *Dumnezeu să-l ierte!* formula spusă la moartea cuiva, a dat naştere lui *Dumnezeu l-a iertat* (sau *l-a iertat Dumnezeu)* 'a murit', care circulă şi cu înţeles obscen (cf. Cr, p. 148). *Dumnezeu să-l iepure* (glumeţ), explicat de A. PHILIPPIDE, *Principii*, p. 82 prin contaminare între *ierte* şi *iepure* (de la primul cuvînt sensul, de la al doilea forma), este, după Creangă însuşi, un «joc grosolan de cuvinte: *iepure* în loc de *apere*», aşadar «Dumnezeu să-l alunge, cum fuge iepurele» *(Opere*, p. 303)[2]. *Îl vede Dumnezeu* 'îi merge bine (în afaceri etc.)[3]; cf. şi *unde pune el mîna, pune şi Dumnezeu mila.* Sinonime cu acestea sînt *i-a pus Dumnezeu mîna-n păr (în cap)*[4] şi *a prins (a apucat) pe Dumnezeu de-un picior. A se uita la cineva ca la Dumnezeu* (cînd ţinem mult la o fiinţă); să se compare echivalentul *a se uita (a ţine) la cineva ca la ochii din cap.*

Englez: *a face pe englezul* 'a te face că nu înţelegi, că nu ştii etc.'. De la «sîngele rece» al englezilor? Ori de la faptul că englezii, în general, vorbesc numai propria lor limbă? Prin derivaţie sinonimică (afectivă, firească) se zice şi *a face pe chinezul*[5]. Este vorba, cu siguranţă, de calcuri lingvistice, chiar dacă nu pot identifica modelul străin. În franţuzeşte găsim izolarea *filer à l'anglaise*[6], tradusă de noi prin *a şterge-o englezeşte;* ital. (Roma) *fa(re) l'inglese* 'mostrare di essere nuovo di una cosa' (CHIAPPINI, *op. cit.*, p. 149, s. v. *Inglese)* pare prea depărtat de noi, din cauza caracterului dialectal[7]. Sinonime indigene: *a face pe prostul; a face pe Tănase; a face pe mortu-n păpuşoi; a face pe Ghiţă-n porumb* ş. a.

Fabrică: *a intra în fabrică* 'a mînca bătaie' *(Dacă te simţi cu musca pe căciulă, nu mai aştepta să intri în fabrică*[8]. *Spune-mi mie de pe acu' şi le dibăcesc eu cum e mai bine,* ŢB, p. 41; vorbeşte un comisar cu delincventul). Am auzit această izolare şi pe valea Bistriţei (jud. Neamţ), acum douăzeci de ani, sub aspectul *a vîrî (pe cineva) în fabrică* 'a-l bate'. Punctul de plecare pare a fi *fabrică de pumni* 'bătaia cu pumnul' (cînd loviturile cad repede şi multe una după alta). Cf. şi *fabrică de popi* 'seminar' (Creangă).

Fapt: *a (se) da în fapt* 'a (se) declara vinovat'. Ex.: *Odăiaşul i-a căzut în genunchi. — — Dom'le Şef!, a murmurat el. Mă dau în fapt. Vă spui tot!* (ŢB, p. 34); *Cum puneţi mîna pe ticălos, îl şi daţi în fapt (Ibidem*, p. 37). Are aerul unei formule juridice (cf. *a prinde asupra faptului; a săvîrşi un fapt pasibil de pedeapsă* etc., apoi *în fapt*, care se opune lui *în drept;* cît despre verb, avem de asemenea construcţii din limbajul

[1] Se adaugă, adesea, şi *meşter îi dracu'* (cu gîndul că cealaltă forţă care conduce lumea aceasta, spiritul răului, se amestecă şi ea, împiedicînd sau numai căutînd să împiedice realizarea binelui).

[2] Prima parte a explicaţiei mi se pare foarte justă; cît despre a doua, este clar că marele povestitor a luat... în serios gluma populară, căutînd să dea formulei numaidecît un înţeles literal.

[3] Se spune şi ironic (cînd afacerea merge prost) dar atunci se ... precizează *(îl vede Dumnezeu) c-un ochi.*

[4] Să se compare gestul preotului care binecuvîntează.

[5] Cf. ital (Calabr.) *fari l'indianu* 'fare lo scaltro, fingere di non sapere' (G. ROHLFS, *Dizionario dialettale delle tre Calabrie* I, 2, p. 85, s. v. *ndianu).*

[6] CHAUTARD, *op. cit.*, p. 234 are *prendre quelqu'un pour un Anglais* 'prendre quelqu'un pour un niais' (cf. şi *se faire anglaiser* 'se faire voler').

[7] Constat ulterior că N. ZINGARELLI, *Vocabolario della lingua italiana*, ed. IV, Milano 1931—32 înregistrează atît pe *far l'indiano* (s. v. *India)*, cît şi pe *far l'inglesse* (s. v. *inglese)*, ceea ce arată că ambele aparţin limbii italieneşti comune. Nu-i exclus, deci, ca *a face pe englezul* să fie 'traducerea' lui *far l'inglese.* Spaniolii spun *dispedirse a la francesa*, cu acelaşi înţeles ca fr. *filer à l'anglaise* (v. „Volkst. u. Kult. d. Romanen" III, p. 130—131).

[8] Subliniat de autor.

organelor de cercetare şi urmărire penală, al juriştilor, de pildă *a se da prins, a da în judecată* ş. a.).

Falcă: *c-o falcă-n cer şi cu una-n pămînt* 'furios din cale-afară'. Sensul originar a fost mai mult ori mai puţin propriu, dar numai despre monştrii din poveştile populare (balauri, zmei etc.), 'cu gura (enormă) larg deschisă' (ca să poată intra în ea tot ce provoca sau putea potoli mînia fiarei). Exagerarea se explică prin atmosfera de basm, în care totul are proporţii supranaturale. *A da fălci* 'a mînca lacom, repede': *Se puse iute la masă şi începu a d a f ă l c i bucatelor.* Pentru raportul sintactic, să ne gîndim la *a da pinteni (calului), a da pumni (palme) cuiva,* n u la *a da din fălci,* care n-ar fi avut cum să piardă prepoziţia (şi apoi să schimbe cazul substantivului)[1]. *A (stră)muta (strîmba) cuiva fălcile* 'a-l lovi (tare) peste obraji'. Cu *a (stră)muta,* locuţiunea primeşte adesea determinativul *din loc*[2]. Aminteşte bine de *a deznoda pe cineva (în bătaie)* şi de sinonimul «tehnic» *a demonta (pe cineva),* care se referă la ... toate părţile «demontabile» ale corpului, nu numai la maxilare.

Faţă: *a da faţă unui lucru* 'a-l curăţi, a-l face prezentabil', adică *a feţui* (n u 'a colora', cum afirmă *Dicţ. Acad.* căci şi lucrurile necolorate pot fi geluite sau lustruite). Cu aceeaşi însemnare se spune, despre oameni, *a-i veni faţa* (după o boală), apoi, despre tot felul de obiecte, *a prinde faţă.* La aceeaşi ordine de idei aparţin *a schimba (la) feţe* şi *a face feţe, feţe* 'a-şi schimba (rînd pe rînd) culoarea feţei' (sub imperiul unei emoţii). *A (se) da (ceva) pe faţă* 'a (se) descoperi, a (se) demasca, a (se) trăda'[3]. *A face faţă unei situaţii* etc. 'a înfrunta, a ţine piept': decalcat după fr. *faire face à une situation* etc. (substantivul, în dativ, este totdeauna un nume de lucru, niciodată de fiinţă, cum pretinde *Dicţ. Acad.).* Tot calc lingvistic pare a fi (cf. fr. *jouer cartes sur table) a juca cu cărţile pe faţă,* care are şi un sens propriu şi unul figurat ('a-şi arăta gîndurile, intenţiile').

Figură: *a face (cuiva) figura (o figură)* 'a fi mojic cu cineva, a-i face o neplăcere, a-l minţi ş. a.'. S-a născut, cu siguranţă, în lumea teatrului, probabil sub infuenţa vreunui model străin (să se compare fr. *faire figure* 'a juca un rol; (fig.) a cheltui bani mulţi'; *faire une triste figure; faire une bonne figure* etc.). Unele subiecte vorbitoare s-au gîndit, după ce izolarea a intrat în limba comună, la *figură* 'imagine', altfel nu se poate explica destul de răspîndit*ul a face figuri în text*[4]. Sinonime, mai mult ori mai puţin aproximative, sînt: *a face (a juca) cuiva o farsă (farsa); a face (a juca) cuiva festa (o festă); a face cuiva bucata.* Şi acestea vin din mediul teatral, cum probează, indiscutabil, *farsă,* dar şi *festă* 'sărbătoare, bucurie, veselie' (ultimele sensuri seamănă întrucîtva cu *farsă* 'comedie'), apoi, mai ales, *bucată,* care-i traducerea fr. *pièce (de théâtre).* Primele două izolări sînt decalate după fr. *faire une farce à quelqu'un,* respectiv ital. *far festa ad uno* 'a omorî pe cineva' (cu înţelesul mult atenuat, poate din pricina unei înţelegeri greşite)[5]. Şi pentru *a face cuiva bucata* găsim un model străin: fr. *faire pièce à quelqu'un* 'a-i juca o farsă'. Cred totuşi că *bucată* nu reprezintă traducerea fr. *pièce* din această locuţiune, ci este echivalentul cuvîntului franţuzesc intrat mai de mult în limba noastră ca *piesă.* Cf. *are bucăţile lui = are părţile lui* 'are particularităţile, trăsăturile lui caracteristice',

[1] Cf. *dă-le colb,* înregistrat mai sus, s. v. *colb,* şi a cărui explicaţie, propusă acolo, găseşte, cred, un sprijin în această izolare.

[2] Ironic, deci mai expresiv, se spune şi *a drege cuiva fălcile (Dicţ. Acad.)*

[3] Să se compare *a-şi da arama pe faţă,* menţionat mai sus, s. v. *aramă.*

[4] Din terminologia artei tipografice: diverse lucrări artistice, ştiinţifice etc. au ilustraţii.

[5] Cf. şi *far la festa ad una cosa* 'a distruge un lucru, a-l fura'; *far festa ad uno* 'a primi pe cineva cu bucurie'. Ultima ar putea fi tot atît de bine, dacă nu chiar mai bine, izvorul rom. *a face cuiva festa:* 'a primi cu bucurie p r e f ă c u t ă pe cineva' însemnează 'a rîde de el, a-l înşela'.

unde *bucată* a înlocuit pe *parte* ca sinonim al fr. *pièce* 'morceau'. Pentru alte detalii, vezi „Bulet. „Philippide" IV, p. 261—262.

Foc: *a băga (a pune) mîna-n foc (pentru un lucru* sau *o ființă)* 'a garanta' pare a fi, la origine, o formulă juridică, dovadă a unei mărturii adevărate (N. IORGA, „Revista istorică" XXVIII, p. 48—49).

Funie: *a se strînge funia la par* (Creangă), *a ajunge funia la par* 'a se apropia sfîrșitul, a nu mai putea rezista'. Imaginea cailor la treierat: pe măsură ce ei aleargau în jurul parului de care erau legați, frînghia se scurta mereu, așa că, la un moment dat, continuarea alergatului devenea imposibilă; atunci se dezlega frînghia, pentru ca acțiunea să reînceapă.

Furcă: *a avea stupit la furcă* 'a avea ușurință la vorbă, a vorbi mult (și cu plăcere). Sensul propriu trebuie să fi fost 'a avea spor la tors': ca să poată răsuci repede și strîns firul de lînă, femeile scuipă mereu în degete. Punctul comun între tors și vorbă îl constituie saliva. Se știe că oratorilor li se usucă (ori li se poate usca) gura, și de aceea au nevoie de tradiționalul... pahar cu apă, cum are o mașină nevoie de ... unsoare. Poate fi și o aluzie la oamenii cărora nu le trebuie apă cînd vorbesc, fiindcă produc ei singuri saliva necesară (și mai mult decît necesară!), pentru ca limba să ... funcționeze fără greș și fără oprire. Oricum ar fi, nuanța ironică este clară [1], dovadă, între altele, sinonimul aproximativ, absent și el în dicționare, *a prinde umezeală la furca limbii* (AL, 19 iunie 1938, p. 15), unde *furcă* are înțelesul metaforic pe care-l constatăm și la *furca gîtului, furca pieptului* ș. a. (v. *Dicț. Acad.*, s. v. *furcă*). *A avea de furcă (cu ceva, cu cineva)* 'a avea de lucru, a avea necaz, neplăceri etc.': punctul de plecare este tot torsul, așadar 'a avea (lînă multă) de furcă (= de tors)', 'a avea bătaie de cap', iar nu strînsul fînului (cu furca = țăpoiul), cum crede *Dicț. Acad.* Căci la fîn munca cea mai grea nu-i strîngerea și așezarea lui în stoguri, operație care, dealtfel, nu se face numai cu furca [2]. La fel explică această izolare E. ÇABEJ, „Revue internationale des études balkaniques" II, p. 229, cu deosebirea, care nu se justifică prin nimic, că pornește de la aspectul furcii de tors (« o creangă cu două capete»), interpretat ca simbol al « dezbinării» (germ. *Entzweiung*). Contaminarea lui *a avea de furcă* cu sinonimul *a se certa* a dat naștere lui *a se certa furcă cu cineva* 'a se certa vîrtos zdravăn' (nu 'mereu', cum afirmă *Dicț. Acad.*). *A fi aruncat din furcă* 'a fi rău așezat, fără nici o regularitate' și *a lua pe cineva cu furca lungă* 'a lua din scurt, cu vorbe aspre' au la bază furca de strîns și păturit fînul.

Gaie 'mică pasăre răpitoare, din genul șoimilor': *a se ține gaie (de* sau *după cineva) = a se ține scai. Dicț. Acad.* înregistrează și varianta *a se ține de cineva ca gaia mațul* care ... șchiopătează din punct de vedere sintactic (verb reflexiv, urmat de o comparație cu obiect direct) [3]. Forma ei exactă apare la Cr, p. 139: *O ții așa, ca gaia mațul.* În primul caz, « tertium comparationis» a fost stăruința cu care gaia urmărește puii de găină, de rață etc., în al doilea, faptul, real și totodată impresionant, că, dacă o izgonesc oamenii tocmai cînd își devorează victima, gaia zboară cu măruntaiele acesteia în plisc.

[1] Ca în *a avea mîncărime la limbă* idem. Pentru lămurirea idiotismului nostru se poate invoca și *vorbe de furcă = vorbe de clacă* 'vorbe fără valoare, glumețe' (pe care le spun oamenii la clacă, în nopțile de iarnă).

[2] În acest domeniu se zice, după cît știu, numai *am de coasă* (niciodată *am de furcă).* Citatul din T. Pamfile: — *Ai isprăvit cu fînul? — Nu, acum mai am de furcă,* dacă îl acceptăm ca exact, se explică prin 'situație': primul partener vorbește despre fîn, așa că 'furca' nu poate avea decît înțelesul pe care-l reclamă noțiunea în discuție. Dar un țăran nu va spune niciodată *am de furcă,* așa cum spune o țărancă, fără a cădea în echivoc.

[3] A putut rezulta, în vorbirea oamenilor care nu cunoșteau decît din auzite izolările acestea, prin contaminare cu *a se ține scai (ca gaia mațul* s-a substituit sinonimului sintactic *scai).*

Gata: *a da gata ceva* 'a isprăvi, a termina'; *a da gata pe cineva* 'a-l impresiona profund; a-l învinge'. Se pare că şi despre oameni această izolare a însemnat, odinioară, 'a isprăvi', adică 'a ucide' *(Dicţ. Acad.* spune 'a prăpădi; a pune bine'). *A veni (sosi) la gata* 'a veni cînd nu mai e nimic de făcut', adică la lucrurile 'gătite' (= terminate) de altul. *(Pe) de-a-gata* 'pe nemuncitele; din plin, dintr-o dată, cu totul, întreg. Cf. şi *fecior de bani gata*, menţionat mai sus, s. v. *ban.*

Găină: *găina bătrînă face zeama bună* (apreciere favorabilă despre oamenii în vîrstă, mai ales despre femeile care se mărită tîrziu). Ital. *gallina vecchia fa buon brodo* are un sens special, nu prea depărtat însă de al izolării româneşti, şi anume, în legătură cu femeile, care, deşi măritate la o vîrstă coaptă au totuşi copii, şi încă mulţi. *A se culca (odată) cu găinile* 'a se culca foarte devreme'. *Găina care cîntă seara dimineaţa nu face ouă* ('gură multă treabă puţină', explică *Dicţ. Acad.). Vai de casa unde cîntă găina* 'vai de casa unde porunceşte femeia' (Creangă: *dar acum apucase a cînta găina la casa lui şi cucoşul nu mai avea nici o trecere).* Se potriveşte şi înţelesul obiectiv: ţăranii cred că «nu face a bine» găina care cîntă cocoşeşte (şi de aceea o taie imediat). *Ca găina în lemne* 'în condiţii grele, necăjit' *(Eu m-am chinuit în căruţa compăniei, între lăzi şi alte buclucuri «ca găina în lemne».* Opusă, semantic, acesteia este comparaţia *ca găina la moară. Ca o găină plouată* ' indispus, supărat; umilit' (şi *ca o curcă ploată*, prin derivaţie sinonimică). *Orbul găinilor:* cunosc această expresie numai cu înţelesul figurat ('mîndrie, fudulie, aere de superioritate'), nu şi cu cel propriu dat, fără citate, de TIKTIN, s. v. *găină* ('Nacht-, Mond-, Hühner-blindheit'). Găinile au un anumit fel de a privi (probabil cînd trebuie să-şi adapteze ochiul la lumina zilei): ridică tare capul, îşi încordează gîtul şi se uită pieziş, cu ochii pe jumătate închişi. Aşa privesc oamenii trufaşi pe semenii lor inferiori!

Gălușcă: *a înghiţi gălușca* 'a primi, fără ripostă, o observaţie, o bravare etc.' *(Iar boierul, luîndu-i înainte cu glume, a înghiţit gălușca şi a tăcut molcum,* Creangă). Cu acelaşi sens se zice şi *a înghiţi sarmaua.* Este vorba, cred, la origine, de o gălușcă mare sau fierbinte, pe care trebuie s-o înghiţim, din moment ce am vîrît-o în gură: mai bine să suferim efectele, oricît de neplăcute, ale imprudenţei noastre decît să fim necuviincioşi cu comesenii, eventual cu gazda, scoţînd gălușca din gură, pentru a o fărîmiţa sau răci.

Gărgăun: *(a fi cu, a avea, a umbla cu* etc., *a-i intra, vîrî cuiva) gărgăuni la (în) cap* '(a avea etc.) toane, fumuri, idei curioase şi extravagante (care-i vin cuiva şi de care nu se poate dezbăra)'. În tot felul de limbi există izolări similare (variază, în general, numele insectei), care se întemeiază pe credinţa, foarte răspîndită, că duhurile rele se introduc în om, spre a-l îmbolnăvi, sub forma unor animale. Credinţa a pornit de la observaţia că diverse boli sînt provocate de viermi care se ivesc pe corpul animalelor respective. (Vezi R. RIEGLER, *Wörter und Sachen* VII, p. 129 urm. şi *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, s. v. *Hornisse, Hummel, Ohrwurm, Schmetterling).* În loc de *gărgăuni* apar *greieri, fluturi* (cf. *a se flutura* 'a-şi pierde minţile, a înnebuni după ceva', găsit de *Dicţ. Acad.* în Biblia de la 1688), *sticleţi* apoi, mai ales în ultima vreme, *păsărică (a avea păsărică,* la pronunţarea căruia se face, obişnuit, un gest cu mîna fluturată în dreptul tîmplei).

Găvan: *a da Nan de găvan* 'a se sătura; a o păţi' *(Dicţ. Acad.)* [1]. Acest substantiv are numeroase accepţii. Pentru izolarea de faţă trebuie să pornim de la 'strachină sau blid

[1] Foarte frecvent în vorbirea familiară de la Buzău, sub forma interogativă *(a dat Nan de găvan?* sau numai *Nan?,* eliptic 'te-ai săturat?') şi totdeauna în glumă, chiar cînd se adresează copiilor. *Nan* este nume de botez, cf. *Popa Nan* (cartier în Bucureşti, apoi n. top. *Năneşti* şi n. fam. *Nanu).* De ce tocmai *Nan* şi nu alt nume? Din cauza «ritmului» (să se compare rima şi numărul egal de silabe al celor două, «versuri»: *a dat Nan — de găvan).*

mare, de lemn scobit', cu care este asimilat metaforic stomacul omului. În ce privește pe *de*, să se compare «sinonimul» *a da de fund*, din care s-a născut expresia înrudită *sac fără fund* 'mîncăcios (mare)'. Dar *a da Nan de găvan* însemnează, se pare, și 'a da de noroc': *De întorsătura aceasta a lucrurilor, pe atît de neașteptată, cît de fericită, ... s-au bucurat cei ce trăiau de pe urma mea, lipitorile. Crezuseră că d a s e i a r N a n d e g ă v a n* (Cr, p. 91). *Anu' și găvanu'* («despre femeile care nasc în fiecare an»), cu înțelesul, pentru *găvan*, de 'albie în care sînt puși copiii mici, spre a adormi în timpul zilei'. Variante, provocate, foarte probabil, exclusiv de «ritm» : *anu' și golanu'; anu și ghiorlanu'; anu' și cîrlanu'* (pentru aceasta din urmă, vezi AL, 18 sept. 1932, p. 3, unde-i vorba de o iapă: *cîrlan* are sensul, prin unele regiuni, de mînz')[1].

Gîrlă: *a curge gîrlă* '(a curge) din belșug, mult'. Creangă: *Capul de-ar fi sănătos, că b e l e l e c u r g g î r l ă; Una pe alta se îndemnau la treabă, și lucrul i e ș e a g î r l ă din mînile lor.* Se zice și *a plînge gîrlă* (VR, dec. 1938, p. 34), uz mai mult ori mai puțin individual (vorbirea populară spune *a plînge cu zece rînduri de lacrimi). A se duce pe gîrlă* 'a pieri, a se distruge', pentru care cf. *a scăpa căciula pe gîrlă* (notat mai sus, s. v. *căciulă)* și *a se duce pe copcă* (s. v. *duce).*

Gîscă: *talpa gîștei* 'scriere urîtă și murdară' (Creangă); 'zbîrciturile din jurul ochilor'. Cu înțelesul al doilea se aude, mai des, *laba gîștei. A strica orzul pe gîște* 'a da lucruri bune cui nu știe să le prețuiască'. *Cu gîsca-n traistă* 'vinovat' (cf. sinonimele *cu mîța-n sac; cu musca pe căciulă)*, prezentat și sub forma *altă gîscă-n cea traistă*, care n-are exact aceeași semnificație, deși aluzia este clară.

Granda: *di granda* 'strașnic, extraordinar'. Pare a avea origine periferică, chiar dacă îl găsim și în limba literară *(cu prieteni tot atît de d i g r a n d a ca Mandelii și Balii*, Răd II, p. 56)[2].

Groapă: *a da în gropi* (despre oamenii proști), sinonim aproximativ, cu *a călca în străchini*, care face aluzie, mai ales, la lipsa de tact. *C-un picior în groapă (și cu unu-afară); miroase a groapă*, amîndouă despre un om bolnav, gata să moară.

Gutuie : *a înghiți gutuia* 'a muri' (propriu 'a se îneca', cu jocul semantic bazat pe dublul sens al lui *îneca?)* [3]. Singur, acest substantiv se întrebuințează metaforic pentru 'naiv, ageamiu': *te-am văzut că e ș t i g u t u i e în trebile politice* (AL, 24 iulie 1938, p. 4).

Hîrb: *șede hîrbu-n cale și rîde de oale* (Creangă), sinonim cu *rîde dracu' de porumb(r)e negre și el nu se vede* și cu *zi-i, mamă, că-i gușată.*

Hodoronc-tronc: despre un lucru care nu se potrivește (sau ... se potrivește «ca nuca-n perete». Sinonime (afară de cele înregistrate s. v. *bun*): *sîc de nuntă, mîine-i horă* ('puțin îmi pasă de nunta la care te duci tu, căci eu mă duc mîne la horă', adică te mîngîi cu un lucru mai puțin bun, frumos etc., fiindcă nu poți avea pe cel dorit, sau «faci haz de necaz»); *să vorbească și Ion, că și el îi om* (punctul de plecare este răspîndirea mare a numelui *Ion*, deci disprețul pentru omul comun, adică inferior ca inteligență etc.); *hop sărișI* (cu adaosul, expresiv, *de Eminescu: hop sărișI* prezentat drept titlu al unei opere literare, și încă scrisă de cel mai mare poet român).

[1] Cf. discuția făcută de LEO SPITZER, „Dacoromania" IV, p. 652 urm.

[2] La Cr, p. 154 *(a fost «di granda», era să fete pe mine)* este trivial, chiar afară din context, și poate fi înlocuit prin *lată* sau *de oaie*, tot periferice. Expresia s-a răspîndit mult, în vremea din urmă, grație și unei reviste teatrale intitulată așa, care s-a jucat cu succes în toată țara. *De oaie* pare a face aluzie la mirosul specific al oii (nu numai carnea îi miroase), așadar *a o face de oaie* însemnează, la origine, 'a face un lucru care miroase (rău) și, prin mirosul lui, ajunge la cunoștința tuturor («i se duce vestea»). Cf. *miroase (urît, rău)* sau, mai expresiv, *pute* (despre o afacere «murdară»).

[3] *Dicț. Acad.* îl explică prin 'a o păți, a da de dracul'. Eu l-am auzit la Buzău totdeauna cu sensul de 'a muri', care nu-i prea depărtat de acestea și care trebuie să fie cel originar.

Iotă, numele literei greceşti ι, apare în formula destul de răspîndită, *nici o iotă* 'nimic', pe care *Dicţ. Acad.*, s. v., o explică astfel: « Deoarece în textul — grecesc — al Bibliei nici o literă, nici măcar *i* — care se scria şi sub omega — nu putea fi schimbată ». *Nici* se lăsa adesea la o parte, pentru întărirea sensului negativ: *nu ieşea c-o iotă din asprimile regulamentului; nu ştiu o iotă.* Chiar *o* poate lipsi, în acelaşi scop. Apare şi în construcţii afirmative: *o iotă de timp* (DA, p. 299). Cf. span. *no ver una jota* 'ne pas y voir clair' (M. DE TORO, *L'évolution de la langue espagnole en Argentine*, f. a., p. 80).

Lega: *a lega de gard* 'a părăsi', mai ales despre *carte* 'învăţătură' [1]. Deşi are la bază aceeaşi imagine, diferă semantic *a-şi lega măgarul de gard* 'a scăpa de grijă, a se linişti, a fi sigur de ceva' (Ci, p. 13; AL, 20 iunie 1937, p. 7). *A (nu) lega două-n tei* 'a (nu) pune (ceva) la o parte, a (nu) strînge bani' (coaja tînără a teiului ţine, la ţară, locul sforii).

Lege: *a fi lege* 'a fi sigur, adevărat; a fi acceptat de toată lumea (întocmai ca o lege)'. Ex.: *... cu toate că e r a l e g e că murise* (Azi, 11 iunie 1939, p. 5); *Adevăratul ieşean nu poate să se întoarcă acasă, pînă ce nu şi-a făcut datoria să inspecteze strada Lăpuşneanu şi Piaţa Unirii. E l e g e!* (1907 II, p. 91). Mai ales sub acest ultim aspect *(e lege!)* circulă neobişnuit de des în vorbirea familiară actuală. Cred că nu reprezintă o modificare a vreuneia dintre numeroasele izolări în care figurează subst. *lege* (v. *Dicţ. Acad.)*, ci se datoreşte unei influenţe străine, cum probează, indirect, atît faptul că apare exclusiv în limbajul orăşenesc, cît şi relativa ei noutate, la fel cu *a face lege* 'a avea putere de lege' < fr. *faire loi (părerea Cristinei f ă c e a l e g e în Franţa, în Italia*, AL, 29 nov. 1936, p. 7) [2].

Lemn: *a pune mîna pe lemn* 'a împiedica realizarea unei prevestiri rele' *(Zi doamne fereşte şi p u n e m î n a p e l e m n).* Se face, de obicei, şi gestul corespunzător (lovituri repetate, cu degetul, într-un obiect de lemn), care n-are totdeauna nevoie de formula aceasta, putînd fi întovărăşit şi de altele *(să nu vorbesc într-un ceas rău; (să) mă bat peste gură).* Mult mai des se foloseşte formula sinonimă *a bate în lemn*, în împrejurări asemănătoare, însoţită, mai totdeauna, de gestul corespunzător: exprimă dorinţa locutorului ca lucrurile bune, constatate de el, care l-au bucurat, să dureze, să nu se schimbe (în sensul dorit de o forţă supranaturală răuvoitoare).

Lingură: *a atîrna lingurile de gît*, ameninţare, glumeaţă, pentru cei care vin tîrziu la masă. Şi cu *a pune, a spînzura.* Circumstanţialul poate lipsi *(Ia-o la picior, că iar î ţ i p u n l i n g u r i l e!*, Răd I, p. 26) sau poate fi înlocuit prin *de brîu*, care pare a fi cel originar (v. TIKTIN, s. v. *lingură).*

Lua: *a lua în căruţă (car)* 'a rîde de cineva'. Prin derivaţie sinonimică s-a ajuns la *a lua în birjă, în tramvai, în balon* [3], *în avion*, toate cu nuanţă mai mult ori mai puţin glumeaţă. Deoarece italienii cunosc izolarea, perfect identică, *portare in carrozza*, am crezut (v. „Arhiva" XXIX, p. 530 urm.) că se poate da o explicaţie comună, şi anume una istorică: potrivit obieceiurilor juridice medievale, cei condamnaţi pentru fapte infamante erau purtaţi în căruţă spre locul de osîndă (în ipoteza că trebuiau să sufere pedeapsa

[1] GH. GHIBĂNESCU, *Anuarul Şc. Norm. „Vasile Lupu"*, vol. V, Iaşi 1931, p. 46 dă o explicaţie oarecum istorică acestei izolări: de frica dascălilor, şcolarii de pe vremuri fugeau de la şcoală şi, ca să nu mai poarte cu ei cărţile, atît de grele din cauza legăturii în lemn şi piele, le spînzurau de gard, cu ajutorul sforii care servea să şi le atîrne de gît în timpul orei (căci nu puteau ţine în mînă o greutate aşa de mare).

[2] O probă în sprijinul acestei interpretări este şi sensul 'tehnic' (politic), aşadar modern ('savant') al acestui substantiv, care, în vorbirea populară, pînă nu de mult, a însemnat numai 'religie'.

[3] Pentru aceasta, vezi FM, p. 191.

capitală), spre a fi văzuți de lume (deci pedepsiți și moralmente)[1]. Chiar pentru fapte mai puțin grave « plimbarea » prin oraș a celui judecat, pe jos, desculț și numai în cămașă, cu șaua în spinare etc., făcea parte din procedura penală executorie a unor epoci mai mult ori mai puțin îndepărtate. De aici sinonimul *a lua împrejur*, iarăși cu un echivalent italienesc desăvîrșit: *prendere (pigliare) in giro*. Același înțeles are *a lua în periplizon*, pe care-l consider drept un calc lingvistic grecesc, făcut în țările noastre pe vremea fanarioților: περιπλεω însemnează 'a merge cu corabia de jur împrejur'. Un sprijin pentru această interpretare vine de la ital. (Roma) *portare in barchetta* 'portare a spasso' (CHIAPPINI, *op. cit.*, p. 37)[2]. Încă un sinonim este *a lua la vale* (adică 'repede' ca « cu căruța »?). Izolări similare există și în franțuzește: cf. *charrier* 'duper, escroquer, mystifier', *charrier en douce* 'bafouer sans montre (en douceur)', *charrieur* și *charron* 'voleur', pe care le dă CHAUTARD, *op. cit.*, p. 278 — 279, cu motivarea « Propr. mener dans un chariot (mener dans un bateau) »[3].

Lulea: *a lua luleaua neamțului* 'a se îmbăta'. Se povestește, ca în atîtea alte cazuri similare, și o întîmplare « ilustrativă » (cu un neamț beat, care, deși avea luleaua în gură, o căuta de zor prin toate părțile). Cf. ital. (Calabr.) *ntudiscare* 'ubbriacare [bere come un lanzichinecco tedesco]' (ROHLFS, *op. cit.*, I, 2, p. 105).

Manivelă: *a schimba manivela* 'a-și schimba atitudinea' (Act, p. 42). Mai vechi, probabil, este *a schimba macazul* (din terminologia feroviară). Aproximativ sinonime sînt *a întoarce șurubul* (Creangă are *a întoarce la șurub)* și *a schimba placa* (la gramofon)[4].

Manta: *a-și găsi mantaua* 'a da de bucluc' (Creangă). Să fi rezultat prin derivație aș zice fonetică, întrucît numai sunetele seamănă, din *a-și găsi beleaua? Manta de vreme rea* 'relații (amoroase, prietenești etc.) pe care le păstrezi de nevoie, în lipsa altora mai bune'. TIKTIN, dă un citat cu substantivul singur, fără determinativ.

Marinar: *marinarii pe covertă!* (la jocul de cărți) 'banii pe masă!' (adică fiecare jucător să-și pună miza). Ex.: *Și încă ceva, adaugă Cotin. Te joc la cît vrei, dar ... marinarii pe covertă!* (FM, p. 190). Formulă de comandă la marină. Va fi contribuit la răspîndirea ei și filmul cu titlu identic?[5] Exact același înțeles are și *țipă masa!* ('masa cere « în gura mare » bani pe ea').

Martie: *ca Martie în post* 'totdeauna prezent'. De la constatarea că luna martie nu lipsește niciodată din postul Paștilor. Cf. fr. *arriver comme mars en carême* și span. *no puede màs faltar que marzo de cuaresma* (aceasta din urmă este și forma obișnuită a izolării românești). Sinonimă este comparația *ca mărarul în borș.*

Mămăligă: *a pune de mămăligă* 'a fi într-o situație grea' (Creangă). Adesea cu adaosul *fără făină*, care, la început, trebuie să fi fost obligator. Căci numai prezența lui ne dă dezlegarea: a pune de mămăligă, atunci cînd ai de toate, este un lucru ușor și chiar plăcut; greutatea mare, imposibil de învins, se ivește în momentul în care constați (după ce-ai așezat pe foc ceaunul!) că n-ai făină, adică elementul cel mai important pentru ...

[1] Să se compare și spectacolul, foarte asemănător, din timpul revoluției franceze. GH. BOGACI, „Arhiva" XLVI, p. 86 susține, fără a încerca să probeze în vreun chip oarecare, că *a lua în căruță* este traducerea slav. *podvĕsti* ' a lua în căruță, a înșela'.

[2] Vezi alte amănunte ale discuției în „Bulet. Philippide" VI, p. 177—178.

[3] Fiind vorba de 'căruță', pot aminti aici două locuțiuni interesante: *a rămîne de căruță* 'a pierde o ocazie favorabilă' și *a se face căruță* 'a fugi, a dezerta' (v. „Bulet. Philippide" IV, p. 163); ultima s-a născut, prin derivație sinonimică din *a se căra* idem.

[4] Pentru ultimul, vezi Act, p. 235.

[5] Pentru aspectul lui *covertă* (sau *corvetă)*, cf. AL. GRAUR *Mélanges linguistiques* II, Copenhague 1941, p. 25.

fabricație [1]. *A prinde mămăliga coajă* (despre săracul îmbogățit care o face pe grozavul: *Să te ferească Dumnezeu, cînd p r i n d e m ă m ă l i g a c o a j ă. Vorba ceea: Dă-mi, Doamne, ce n-am avut, să mă mier ce m-a găsit* (Creangă). Aceeași idee exprimă izolările *s-a suit scroafa-n copac* și *Țiganul, cînd a ajuns împărat, pe tată-său (întîi) l-a spînzurat.*

Măsea: *a trage la măsea* 'a bea'; a fi beți' (cf. și *a nu duce la ureche*, adică 'a duce paharul cu băutură la gură, nu la ureche sau în altă parte'). *A face cu măseaua = a face cu ochiul* (gestul bărbaților care fac femeilor propuneri rușinoase): *Încă se rînjea la mine cîteodată și-mi f ă c e a c u m ă s e a u a ... Apoi eu nu-s de-acelea de care crede el: n-am sărit peste garduri niciodată de cînd sînt* (Creangă). *A da afară (pe cineva) ca pe o măsea stricată* (deci tot atît de repede și fără regret).

Miere: *a da (cuiva) bani pe miere* 'a-l bate, a-l pedepsi' (de obicei ca amenințare, cu verbul la viitor, și cu nuanță aproape glumeață). Cred că-i vorba de o reminiscență istorică. Povestind despre mazilirea lui Mihai Racoviță din a treia lui domnie, Neculce arată ce încurcături bănești a lăsat în urma lui acest voievod și precizează, între altele (capit. XXI, la sfîrșit): *Așijdere și Turcii balgii încă împrumutasă pre Mihai Vodă cu bani noi să ia vechi. Și didesă bani pe ceară, pe miere, pentru dobînda lăcomiei* ... Partea finală a acestui citat arată cum s-a putut ajunge la sensul figurat (ironic!) de mai tîrziu. Noțiunea 'miere' a fost hotărîtoare pentru intrarea în domeniul public a formulei, căci mierea-i dulce, deci căutată, iar efectul ... păcălelii (turcii balgii au rămas păgubași de banii avansați fostului domnitor) cu atît mai ... amar [2].

Mormînt: *a fi mormînt* 'a nu spune nimic' (Rebreanu). Trebuie să se fi spus întîi *a tăcea ca mormîntul.*

Mort: *a nu lăsa nici mort (pe cineva)* 'a-l urmări (ca să te răzbuni etc.) necontenit'. *A fi (a umbla) mort după cineva* 'a fi îndrăgostit lulea' *(a fi mort* însemnează și 'a nu putea (trăi)' în formula ca: *N. e mort fără vin la masă; omul vanitos e mort, dacă nu-i lăudat în fiecare moment* etc.). *A o lăsa moartă (în păpușoi)* 'a nu mai vorbi despre un lucru neplăcut' (... *s-a trece ea și asta; obraz de scoarță și l a s - o m o a r t ă - n p ă p u ș o i, ca multe altele* ..., Creangă). În vorbirea periferică, mai bine zis argotică, circulă 'blestemul' *întrista-s-ar mort!: ... îmi făcea semne să tac, că se-ntristează pasărea, î n t r i s t a - s - a r m o r t!* ... (RB-R, p. 22).

[1] Insist mai mult, poate, decît se cuvine, fiindcă un editor al operei lui Creangă afirmă, foarte serios, că românul pune de mămăligă, atunci cînd n-are ce face altceva mai bun! Iată un citat, dacă mai este nevoie: — *Măi Chirică, d-apoi știi că și boierul, cîtu-i de boier, a p u s - o d e m ă m ă l i g ă* (« boierul» se speriase că într-o singură noapte lanurile lui de grîu fuseseră secerate, iar grîul așezat în girezi etc.) În ultimul timp, alt „specialist" se aventurează în speculații extravagante pentru a găsi explicația (găsită deja de alții) a acestei locuțiuni. (V. recenzia cărții respective în „Limba română" XXII, 1973, p. 82 urm.) Că pregătirea lingvistică, în ipoteza că există, are nevoie și de o „înțelegere" pentru limbă, adică de un simț al limbii, probează faptul că acesta din urmă singur poate fi suficient în unele cazuri ca cel de față. Cunoscuta ziaristă și scriitoare Ecaterina Oproiu, aflînd, întîmplător, de discuția privitoare la zicala în cauză, a completat-o, în modul cel mai firesc, adăugînd *fără mălai!* Și nu numai în chestiuni de stilistică este necesar acest simț al limbii, această intuiție, care este un fel de echivalent al talentului lingvistic. G. Teodorescu-Kirileanu, editor al lui Creangă și bun cunoscător al graiului moldovenesc de pe valea Bistriței, mi-a comunicat, cu mulți ani în urmă, că n-a auzit niciodată spunîndu-se pe-acolo *a o pune de mămăligă fără făină.* Nici eu n-am auzit această formă întreagă, ci numai am presupus-o, ca să explic sensul „a se afla într-o situație grea, neplăcută", inexplicabil altfel.

[2] Preotul V. URSĂCESCU, „Albina" XXIII, p. 339 urm. invocă reaua stare economică a țărilor noastre și abuzurile turcilor care veneau ca funcționari sau negustori, pentru a face tot felul de cumpărături: din cauza sărăciei, țăranii primeau anticipat prețul obiectelor de vînzare, printre ele și mierea iar dacă recolta era proastă, ei nu puteau să respecte angajamentele luate, nici să restituie banii și, în consecință, trebuiau să suporte pedepse aspre (bătăi și schingiuiri, potrivit ... obiceiului pămîntului).

Mușama: *a face (o chestiune) mușama* 'a ascunde o greșeală, o incorectitudine etc. care ar trebui pedepsită'. Derivat: *a mușamaliza* idem. TIKTIN crede că-i vorba de actele scrise (compromițătoare!), pe care cel însărcinat să ia măsurile cerute de lege le vîră sub mușamaua biroului, așadar le dosește, ca să nu fie descoperite. În favoarea acestei explicații pare a vorbi sinonimul *a cocoloși (o afacere* etc.) 'a face cocoloș (mototol) hîrtia cu pricina'. Ne putem gîndi însă și la alte imagini. Mușamaua prezintă avantajul că se poate spăla, ușor și imediat, de toate murdăriile; așa se face că-i preferată feței de masă, acolo unde aceasta nu se poate păstra curată. De asemenea se întrebuințează bucăți mari de mușama, pentru a apăra contra ploii, prafului etc. diverse obiecte care nu pot fi depozitate în magazii. Oricum ar fi, formula pare «neregulată» din punct de vedere sintactic: de ce *a face mușama?* Căci actele nu se transformă în mușama. Să fi influențat *a cocoloși?* În această ipoteză, ar trebui, poate, să admitem că a existat întîi verbul *mușamaliza*, lucru puțin probabil, mai ales că suf. *-iza* a început a se alipi destul de tîrziu la teme vechi [1]. După modelul lui *a face mușama* s-a creat *a face catifea: Asta-i meserie de ciocoi, meserie de orășeni, fericiți că f a c l e g e a c a t i f e a* și *amețesc cu orba lumea* (ȚB, p. 392). Această creație nu se poate explica decît admițînd că autorul a vrut să facă un joc de cuvinte, bazat pe asemănarea fonetică, așa cum am constatat la *manta*, substituit lui *belea*. Să fi intervenit, în subsidiar, și 'm o l i c i u n e a', adică 'moleșea' (= morbideța) catifelei?

Mut: *s-o spui lui mutu'* (cu adaosul expresiv [2] *de la Manutanță)* 's-o spui cui vrea să te creadă (căci eu nu te cred)' (un mut, care-i și surd totodată, ascultă așa-zicînd orice, fiindcă n-aude) [3]. Extrem de răspîndit, pretutindeni și în tot felul de pături sociale. Apare și în limba scrisă (cf., de pildă, AL, 19 martie 1939, p. 7). Dintr-o stare de spirit asemănătoare se va fi născut formula *mutu' la ușă!*, care pare a fi sinonim cu *intrarea oprită! (— Eu? se apără el. Eu cred că-i pui de mîine m u t u ' l a u ș ă!*, Act, p. 229) [4]. Omul mut servește, după cum mi-aduc foarte bine aminte din graiul meu de acasă, și ca sperietoare pentru copii [5]. Așa cred că se explică *intră mutu-n cineva* 'intră dracu-n el': *Ea n-a vorbit nimic. Încăpățînată! Dacă dădea adresa fetelor care au trimis-o cu manifeste, scăpa! Dar o știm noi, cînd i n t r ă m u t u ' î n e a — s-a isprăvit!* (NM, p. 271). Cf. și *unde a dus surdul roata și mutul iapa*, înregistrat cu alt prilej.

Nas. Această parte a feței este considerată, la fel cu obrazul, drept simbol al pudoarei, cuviinței, sensibilității etc. De aici izolări ca *a-și cunoaște lungul nasului* (cu consecința, în ipoteza negativă, *a tăia nasul cuiva*, cînd și-l 'lungește' prea tare); *a (nu) fi de nasul cuiva; a-i cădea nasul* (aici intervine și un factor oarecum material în legătură cu ... poziția nasului, cu aspectul feței, cînd cineva are motive să se simtă rușinat, umilit etc.); *a (nu) avea nas (să facă ceva); a da nas cuiva* (cf. *dacă dai nas lui Ivan, el se suie pe*

[1] Dacă *a cocoloși* a fost precedat de *a face cocoloș*, ipoteză destul de verosimilă, dificultatea aceasta dispare: *cocoloș* a fost simțit ca un determinant modal, cu sensul de 'nevăzut, ascuns, dispărut', și în această calitate a putut fi înlocuit prin *mușama* ('mod de a ascunde ...').

[2] În sensul că, pentru a face verosimilă existența unui a n u m i t personaj *Mutu* (forma articulată îi dă aspect de nume propriu), se precizează locul unde trăiește.

[3] AL. GRAUR a auzit la Iași un «pendant» al lui *Mutu' de la Manutanță*, și anume *Mutu' din Piața Unirii*, care confirmă explicația dată de mine. Același lingvist «traduce» expresia *Mutu' la ușă* prin 'lacăt'.

[4] Subliniat de autor.

[5] Amenințare: *(taci, nu mai plînge,) că vine mutu'!* ' Dealtfel, în cartierul meu de la Tecuci trăia un mut, pe care-l cunoștea toată lumea. Cf. și *vine popa!; am să te spui popii (să-ți taie limba)!* etc., iar mai recent *vine doctorul!* ș. a.

divan) ; a-şi lua nasul la purtare (= a prinde nas) ; a scoate (cuiva) pe nas 'a-i reproşa binele făcut' *; a avea nas de ceară* 'a fi foarte sensibil' ş. a. [1]

Nit: *îl simţea nit la datorie* (ŢB, p. 79), aşadar ataşat de serviciul, de munca lui, cum e nitul (= un fel de şurub sau cui scurt) de obiectul în care-i vîrît. Cf. sinonimul popular *a sta lipcă (lîngă cineva, pe capul cuiva).*

Numitor: *a avea acelaşi numitor* 'a fi la fel (în sens peiorativ)', apoi *a aduce (reduce) la acelaşi numitor* [2]. Se zice şi *numitor comun* [3]. Din terminologia matematică.

Oală: *a pune-n oală (pe cineva)* 'a-l întrece, a-l birui etc.'. Asimilarea adversarului cu găina sau carnea pe care o pui la fiert? Să nu uităm că se spune, foarte des, *a fierbe pe cineva* 'a-l sîcîi, a-l necăji, a-l urmări (cu vorba, cu fapta)'. Prin derivare sinonimică s-a ajuns la *a pune în cofă* [4]. *A pune (pe cineva* sau *ceva) într-o oală (cu altul)* 'a nu face nici o deosebire între oameni (sau lucruri)', totdeauna cu nuanţă de dispreţ. Din limbajul culinar. Cf. fr. *mettre dans le même tonneau* idem. *A trage a oală* (despre mustaţa unui băutor), cu varianta care se datoreşte, probabil, unei înţelegeri greşite a formulei tradiţionale, *a lăsa pe oală : mustaţa groasă, lăsată p e o a l ă* (CSt VIII, p. 12; subliniat de autor).

Obraz: (cf. mai sus, s. v. *nas) : gros de obraz* 'nesimţitor' = *obraz de scoarţă* (Creangă); *a apuca de obraz* 'a cere socoteală, a trage la răspundere' *(îndată o a p u c a u d e o b r a z baba şi cu fiică-sa şi trebuia numaidecît să rămîie pe-a lor,* Creangă); *a spune de la obraz* 'a spune de-a dreptul, în faţă' (cf. *a vorbi pe şleau),* din care s-a izolat *de la obraz* , cu sensul de 'sincer, deschis' *(fu refuzat d e l a o b r a z,* Ins, iunie 1939, p. 577; *întrebîndu-le d e l a o b r a z,* BrC, p. 128) [5]; *obrazul subţire cu cheltuială se ţine ; a-şi pune obrazul pentru cineva ; a-i crăpa (plesni) obrazul (de ruşine) ; a (nu) avea obraz (să facă ceva) (= a (nu) avea nas ...) ; a fi de obrazul cuiva (= a fi de nasul cuiva) ; cu două obraze (= cu două feţe)* etc.

Ochi: *între patru ochi* 'între noi doi, cei care stăm de vorbă; între noi, în intimitate' (indiferent de numărul asistenţilor) [6]. Ex.: *între patru ochi, adică între noi* (Act, p. 33; vorbeşte un şef de autoritate în faţa tuturor subalternilor săi!); *(asta-i) cu ochi şi cu sprincene* 'clar (ca lumina zilei'; *a scoate (cuiva) ochii (cu ceva)* 'a-i face reproşuri'; *de la ochi=de la obraz ; a(-i) ieşi ochii din cap* 'a nu mai putea de nerăbdare; a îndura, a suferi mult'; *a (i) se (s)curge ochii după cineva* 'a dori (văzînd) pe cineva, a se uita lung la cineva'; *a face cu ochiul (cu ochii)* 'a face semne cuiva' (mai ales despre bărbaţi şi femei, în relaţiile dintre ei)' [7]; *c-un ochi la slănină şi cu unu la făină* 'încrucişat' etc.

Om: *ca omul,* cu tot felul de sensuri, dintre care cel mai răspîndit stă în legătură cu diverse nevoi fiziologice *(a pornit afară şi el — c a o m u l).*

Orb: *în ţara orbilor cel c-un ochi* (sau *chiorul) e împărat* (cf. fr. *Jean le Borgne est roi parmi les aveugles* [8]*) ; prinde orbul, scoate-i ochii* (despre cineva care, din diferite motive, nu poate fi tras la răspundere; cf. şi *prinde hoţul ia-i năravul).*

[1] Cf. şi *asta nu miroase a nas de om* (Creangă).

[2] Cu o nuanţă semantică specială: ... *Madona, însfîrşit învinsă — a d u s ă l a a c e l a ş i n u m i t o r — cum se exprima pe atunci vanitatea lui încă copilărească, deşi sfruntată* (Răd II, p. 157).

[3] Cf. *viitorul rezervă sarcini mai mari, care au a c e l a ş i n u m i t o r c o m u n* (Azi, 5 mai 1940, p. 2: într-un articol tradus din nemţeşte). Tautologie ('acelaşi' şi 'comun' sînt sinonime).

[4] Pentru acesta, vezi cele spuse de MARG. ŞTEFĂNESCU, „Arhiva" XXXIV, p. 55 urm. şi XXXVII, p. 52—53, în legătură cu o pedeapsă medievală ('înecarea în butoi').

[5] Sensul originar, adică propriu, a fost, desigur, «în prezenţa celui interesat» (= în faţa lui, iar *faţă = obraz,* cf. *faţă bisericească* şi *obraz bisericesc).*

[6] Şi *în patru ochi* (VR, apr.—mai 1934, p. 15).

[7] Şi fr. *faire de l'oeil à quelqu'un* 'regarder quelqu'un de façon aguichante (de femme à homme ou d'homme à femme)', la BAUCHE, *op. cit.,* p. 236.

[8] FR. CRAMER, *Die Bedeutungsentwicklung von « Jean» im Französischen,* Giessen 1931, p. 83.

Os: *numai pielea şi oasele* (despre un om slab; cf. germ. *Haut und Knochen)*, cîteodată cu subst. *os* la singular *(numai piele şi os*, VR, iunie 1939, p. 10); *a trece os prin os* 'a şedea incomod'; *a sta în capul oaselor* 'a sta drept, în picioare'; *cine poate oase roade (cine nu, nici carne moale)* 'cel puternic poate face orice' (cf. *a da cuiva un os de ros* 'a-i da o slujbă, un avantaj material'); *la oase!* (se spune celor care cască zgomotos; sinonim: *la paie!;* ambele formule se adresează obişnuit, şi în sens . . . propriu, cîinilor) [1].

Pachet: *a aduce (pe cineva) pachet* 'a-l aduce pe sus (ca pe un obiect împachetat, contra voinţei lui)'. Cred că la început s-a zis aşa despre delincvenţii prinşi şi trimişi l e g a ţ i înaintea judecăţii.

Pahar: *la un pahar de vorbă*, în glumă, pentru *la un pahar de vin* (AL, 9 mai 1937, p. 7), căci 'băutorii' şi vorbesc mult.

Pai: *foc de paie* 'entuziasm trecător, pasiune care nu durează' este fr. *feu de paille* [2]*; arde focu-n paie ude* (despre o pasiune ascunsă, adică înfrînată) 'arde mocnit' (... *cînd îi omul în doi peri, să te fereşti de dînsul, c-atunci e cum îi mai rău. Vorba ceea: a r d e f o c u - n p a i e u d e*, Creangă); *a vedea paiul din ochiul altuia (şi a nu vedea bîrna din ochiul propriu)* 'a vedea defectele mici ale altuia ...' (din Biblie).

Papuc: *a da cuiva papucii* 'a-l concedia' *(= a-i da răvaş de drum)* [3]*; a o lua la papuc* 'a fugi'; *a-şi lăsa (pierde) papucii* 'a muri' (de la credinţa populară că dracul lasă evreului papucii, cînd vine să-l ia, TIKTIN); *a ţine (pe bărbat) sub papuc* (despre femeile măritate) 'a avea autoritate asupra bărbatului' [4]; *a bate la papuc* 'a consuma' *(după ce-am b ă t u t l a p a p u c ce moştenisem bani gheaţă, am făcut datorii peste datorii,* Cr, p. 88).

Papură: *a căuta (cuiva) nod în papură* 'a-i căuta vină cu orice preţ'; sinonim: *a căuta cîrciob de ceartă* (AL, 12 ian. 1936, p. 2). Apropiat ca sens este şi *a căuta (cuiva) ceartă cu lumînarea.*

Pardesiu: *pardesiu de scînduri* (argou) 'sicriu' *(Te fac d e - u n p a r d e s i u d e s c î n d u r i,* Act, p. 21) [5].

Parte: *ai carte, ai parte* (este vorba de *carte* 'scrisoare, act', aşadar 'ca să poţi participa la împărţirea unei moşteniri etc., trebuie să ai dreptul, întemeiat pe acte scrise'; astăzi toată lumea înţelege prin *carte* învăţătura). Cf. ital. *chi ha arte ha parte* (şi aici intervine «ritmul», întocmai ca la izolarea românească). A lua partea cuiva 'a-l apăra, a-l susţine' (= *a ţine partea cuiva).*

Paşti: *la Paştile calului* 'niciodată' *(= la Sfîntul Aşteaptă).* L-am explicat („Archivum romanicum" XXI, p. 237 urm.) cu ajutorul omonimiei dintre *Paşte* şi vb. *a paşte* din formula (sinonimă) *paşte, murgule, iarbă verde* [6]. (Şi *aşteaptă* din *la Sfîntul Aşteaptă* este tot imperativ: cînd cineva te amînă, mereu, cu împlinirea unei făgăduieli, cu plata unei datorii etc., spune *(mai) aşteaptă!). Nu-i totdeauna Paştele* 'nu-i mereu sărbătoare; lucrurile nu pot merge numai bine', pentru care să se compare lat. *non semper Saturnalia*

[1] În unele dintre aceste izolări apare şi *ciolan* în loc de *os.*
[2] Şi *om de paie* este un calc (după fr. *homme de paille).*
[3] Mai ... modern, *a-i da paşaportul.*
[4] TIKTIN crede că-i vorba de «traducerea» germ. *unter dem Pantoffel halten.*
[5] Adică 'te omor'. Sinonim: *Te îmbrac în pardesiu de scînduri.*
[6] Am citat acolo şi unele formule romanice, identice ca sens. GH. BOGACI, „Arhiva" XLV, p. 291 înregistrează izolări slave (din limbile ucraineană şi bulgară) similare, care ar putea fi, cred eu, «traduceri» ale zicalei româneşti. TIKTIN, s. v. *Paşti,* invocă echivalenţa *Paştile cailor = Ispas,* pe care o motivează cu credinţa populară că la Înălţarea Domnului (= Ispas) caii mănîncă iarbă pînă se satură ... Dar Ispasul e s t e o sărbătoare, pe cînd Paştile calului n u.

erunt. A fi dat în Paşte 'a fi dat dracului' (?): *E r a d a t î n P a ş t e, dat dracului* (Cr, p. 59)[1].

Pălărie: *a lovi (plesni, pocni) în pălărie* 'a spune vorbe (neplăcute) care se potrivesc' *(— Dar ştii că m-ai p l e s n i t î n p ă l ă r i e, măi Chirică? Al dracului băiet!*, Creangă). Cf. şi *a turti (cuiva) fesul*, aproape sinonim.

Pămînt: *a intra-n pămînt (de ruşine)* 'a se simţi foarte ruşinat' *(a intra în pămînt*, fără adaosul din paranteză, are sensul de 'a dispărea', dacă nu rezultă din context că-i vorba tot de ruşinarea cuiva)[2]. *Din pămînt, din iarbă verde* 'numaidecît, cu orice preţ' (« să iasă din pămînt .... lucrul furat, rătăcit etc.»).

Păr: *a scoate (cuiva) peri albi* 'a-l îmbătrîni (înainte de vreme, făcîndu-l să sufere, să se trudească etc.) ' (şi *a-i ieşi cuiva peri albi*, în aceleaşi condiţii, fără un subiect personal propriu-zis). *A-i ieşi părul prin căciulă* 'a ajunge rău, a sărăci' (poartă o căciulă pînă se rupe, adică pînă i se vede, prin ruptură, părul din cap). *În păr* 'toţi' (de la *din fir în păr*, deci numărînd exact, fir cu fir?). *În doi peri* 'echivoc' *(= cu fundul în două luntri). A-i lua (cuiva) părul foc* 'a-i merge rău, a fi în primejdie'[3]. *A ţine pe cineva de păr* 'a-l avea în mînă, a dispune de el'. *A nu avea păr pe limbă* 'a fi slobod la gură' (TIKTIN). *A avea păr pe limbă* 'a fi bădăran, necioplit' (la Buzău, în glumă, despre ţărani ')[4]. La Bucureşti se spune *cu păr pe limbă* (AL. GRAUR), care-i cunoscut şi la Buzău. *A fi plin de noroc ca broasca de păr* (ironie). Cf. şi comparaţia *cît păr în palmă* 'nimic'[5].

Pînză: *pînză şi nevastă să nu alegi la lumînare (noaptea* etc.). *A lega gura pînzei* 'a începe un lucru' (şi *a pune* în locul lui *a lega)*. Cu sensul de 'pînza de pe faţa mortului' apare în comparaţia *(galbăn la faţă de) parcă-i luase p î n z a de pe obraz* (Creangă).

Pîntece: *a face cuiva coastele pîntece* (sau *pîntece din coaste)* 'a-l bate rău' (TIKTIN), adică a-i m u i a coastele (cf. *a muia cuiva oasele* idem). *Cu pîntecele la gură* (despre femeile însărcinate) are un echivalent desăvîrşit în alb. *me bark në buzë* 'cu pîntecele la buze' („Rev. intern. ét. balk." II, p. 229)[6].

Peşte: *cît ai zice peşte* 'într-o clipă' (Îns III, 5, p. 415). De la *a tăcea ca un peşte (= chitic»)?* Să fi intervenit asemănarea fonetică cu *pîs* din *cît ai zice pîs* (care-i de fapt *pst!*, chiar dacă sună şi *pis)?*

Piatră: *a aduce (a scoate) din piatră seacă* 'a aduce de oriunde' *(= din pămînt, din iarbă verde*, notat mai sus). *A arunca pietre în grădina cuiva* 'a-l ataca, a-i face reproşuri' (după fr. *jeter des pierres dans le jardin de quelqu'un* 'diriger une attaque ou un reproche contre une personne dans une conversation générale et sans avoir l'air de s'en occuper; dire du mal d'autrui, médire, calomnier', CHAUTARD, *op, cit.*, p. 181).

Piftie: *a face (pe cineva) piftie* 'a-l bate rău (sfărîmîndu-i carnea şi oasele)'. Sinonime: *a face chiseliţă*, adică *a chisa = a pisa* (prin etimologie populară, *chiseliţă* este simţit

[1] *Dat în Paşte* ar fi, după AL, GRAUR, o elipsă a lui *dat în Paştele măsii*, înjurătură obscenă, care, adaug eu, s-a născut, cu siguranţă (în ce priveşte caracteru-i obscen), sub influenţa înjurături-foarte curente, cu sinonimul românesc al lui *vulva* în locul lui *Paşte*. Cf. şi abreviaţia *p. m.* (la orii gine, scrisă sau cel puţin imaginată astfel, iar apoi citită *pe me)*, pe care subiectele vorbitoare (pudice?!) o interpretează ca o prescurtare a sintagmei ... *Portul Marsiliei.*

[2] *Căci n-am dat de dînsa nicăieri; parcă i n t r a s e î n p ă m î n t* (Creangă). Cu acest sens, prezenţa lui parcă (sau a unui echivalent) este obligatorie.

[3] Trebuie să fie un fel de derivare sinonimică de la *a-şi aprinde paie în cap.*

[4] În alte limbi, de pildă germana şi franceza, formula corespunzătoare însemnează 'a fi tare, puternic' (sensul nu diferă esenţial de al celei româneşti), cum arată LEO SPITZER. „Revista de filologia española" XII, p. 231.

[5] Opusă acesteia este *cît păr în cap* (mai ales sub aspectul negativ: *n-am păr în cap).*

[6] Pentru imaginea în sine, cf. şi *cu sufletul la gură* 'gata să moară'.

ca derivat de la *pisez)* şi *a bate* **m** *r.* Cf. fr. *jambonner* 'meurtrir de coups, meurtrir à coups de poing ou de pied' (H. BAUCHE, *op. cit.*, p. 228) [1].

Plată: *a lăsa în plata Domnului* 'a renunţa (la un drept etc.)', adică 'a lăsa pe Dumnezeu să (răs)plătească pe cel vinovat'. În Răd I, p. 105 găsim *a lăsa (pe cineva) în plata lui* 'a-l lăsa de capul lui'. Pare a fi o derivaţie sinonimică de la *a lăsa (pe cineva) în banii lui* (v. mai sus, s. v. *ban).*

Poemă: *e o poemă!* 'e o frumuseţe' (de obicei, poate totdeauna, în ironie). Ex.: *Mai ales cînd vorbeşte cu femeile, e o p o e m ă* (Azi, II febr. 1940, p. 2). Foarte răspîndit în vorbirea familiară orăşenească.

Pol: *polul şi consideraţia,* formulă ironică (de salutare?, cf. 'consideraţia'), atribuit celor care « cerşesc», mai mult ori mai puţin abil, bani de la prieteni sau cunoscuţi (adesea şi de la ... necunoscuţi) [2]. Cf. 1907 II, p. 447: — *Şi cît e biletul? — P o l u l ş i c o n s i d e r a ţ i a* (e vorba de spectacolele date de o trupă franceză, înainte de războiul celălalt).

Pont: (aspect arhaic al actualului *punct*) [3]: *a face pontul* 'a aranja o chestiune în folosul propriu, a păcăli pe cineva'. Acest sens rezultă din spusele « Cetăţeanului turmentat» cînd vorbeşte cu Caţavencu: *Şi zi, mă lucraşi, ai? Adică dă-i cu bere, dă-i cu vin, nu pentru cinstea obrazului ... pentru ca să-mi f a c i p o n t u l cu scrisoarea ...* Eu simt această izolare şi cu sensul de 'a face aluzie', care-i foarte clar în *sanchi pontu!* (expresie periferică, poate argotică). Punctul de plecare ar putea fi *la pont* 'la ţanc, exact, la timp'.

Popă: *a-şi găsi popa* (Creangă) ' a o păţi, a i se înfunda' (= 'a găsi pe cineva mai tare', şi preotul este socotit superior, în toate privinţele, ţăranilor de rînd). Sinonim: *a-şi găsi naşul* (adică pe cineva de care trebuie să asculţi, potrivit normelor consacrate de tradiţia bisericească?). De aici *a-i fi (cuiva) popă. Ca popa,* determinant pe lîngă *a plăti* (şi alte verbe), însemnează n u 'cuviincios, cum trebuie' (TIKTIN traduce pe *plăteşte ca popa* prin 'zahle anständig'), ci 'sigur' (popa ştie multe lucruri, şi le ştie bine). *A da ortul (pielea) popei* 'a muri'. *A i se duce vestea ca de popă tuns* 'a deveni celebru în urma unei fapte neobişnuite (şi nu tocmai onorabile)'.

Porc: *a mîna porcii la jir* (Creangă) 'a sforăi dormind' (ironic). Se zice, mai des chiar, şi *a întoarce porcii* (se subînţelege *de la jir, de la păscut) :* sforăitul este comparat cu grohăitul porcilor (de unde sensul peiorativ). *Gras ca un porc* are corespondente străine, de ex. fr. *gras comme un cochon* (sec. XVIII). Tot aşa, mai cu seamă, însemnarea metaforică de 'murdar' (la propriu şi la figurat): span. *más sucio que un puerco ;* ital. *porco* 'blestemat', *porcheria* (= rom. *porcărie) ;* fr. *cochon, cochonnerie* etc. De aici s-a ajuns la *a face (pe cineva) albie de porci* 'a-l ocărî grozav, a-l batjocori' [4].

Potcoavă: *a-şi lăsa potcoavele* 'a muri' *(ca mîine îţi laşi potcoavele,* AL, 12 apr. 1936, p. 9). S-a zis întîi despre cai, cum arată, dacă ar mai fi necesar, *a umbla după cai morţi să le strîngi potcoavele* 'a avea o ocupaţie neserioasă ori suspectă, a nu avea nici o ocupaţie' (TIKTIN se gîndeşte la faptul că li se iau cailor morţi potcoavele chiar de către stăpînii lor).

Poziţie: *a lăsa (pe cineva) în poziţia lui Mihai-Viteazul* 'a bate (într-un anumit fel?)' (RB-R, p. 134) [5]. Este vorba de statuia acestui domnitor sau se face aluzie la sfîrşitul lui tragic?

[1] Cf. şi *a face (pe cineva) pilaf,* sinonim cu *a face (pe cineva) piftie* (AL. GRAUR).
[2] Sau se face aluzie la 'consideraţia' pe care o merită un asemenea « cerşetor»?
[3] Cu sensul de 'articol, dispoziţie' (dintr-o lege, învoială etc.).
[4] Şi despre lucruri se poate spune aşa (CF, p. 105).
[5] Ca ameninţare, în gura unui bătăuş voinic şi temut de toată lumea.

Praf: *a face (pe cineva) praf* 'a nimici'. Cf. span. *hacer polvo* idem („Volkst. u. Kult. d. Romanen" VII, p. 132). Cu acelaşi sens *a se alege praf(ul) de ceva* sau *de cineva* (diferă numai raportul sintactic). Se adaugă adesea ... *şi pulbere*, pentru intensificarea noţiunii.

Prost: *a sta (a vorbi* etc.) *ca prostu'* apare, în ultimul timp, din ce în ce mai des, cu forma de feminin a adjectivului, chiar cînd e vorba de un bărbat. De ex.: *Dragă Mitică, ce înseamnă acoperire metalică? Tot aud vorbindu-se de ea şi stau c a p r o a s t a* ... (Gl, 19 mai 1940, p. 2). *A sări (a ieşi) ca prostu' din baie* 'a se simţi vizat, a se amesteca într-o discuţie (care i se pare că face aluzie la el), a se da de gol'. Foarte răspîndit (şi ca epitet: *prostul din baie)*.

Punct: *a pune punctul pe i* 'a preciza un lucru, a-i atinge partea esenţială; a vorbi deschis', după fr. *mettre les points sur les i* 'a fi foarte meticulos'. Şi formula românească apare cîteodată cu substantivul la plural (Log, p. 231: *Mălina p u s e s e p u n c t e l e* 'făcuse preciziuni'). *A pune punct (unei discuţii)* 'a termina' (cf. fr. *un point, c'est tout!* idem). *A pune la punct pe cineva* 'a-l pune la locul lui'[1], tot după franţuzeşte *(mettre au point*, cu sensul propriu, despre telescop şi alte aparate de precizie).

Pune: *a se pune cu cineva* 'a discuta, a se certa' (cf. şi *a-şi pune mintea cu cineva)*. Izolarea aceasta are paralele: span. *meterse con uno* 'disputar con él'; ital. (Sicilia) *mettirisi cu unu* 'provarsi, contendere e anco azzuffarsi con alcuno' = *porsi con alcuno*. Cf. şi fr. *commettre* 'auseinandersetzen', apoi lat. *componere (parva magnis)*, citate de V. BOGREA, „Dacoromania" IV, p. 1045. *A se pune bine cu cineva* trebuie să fie decalcat după fr. *se mettre bien avec quelqu'un. A pune mîna* (eufemistic şi eliptic) 'a fura'.

Purice. *a face purici (mulţi)* 'a sta multă vreme într-un loc' (de regulă, negativ).

Puşcă: *a da cu puşca-n Dumnezeu* 'a avea curaj mare, a nu şti multe, a fi într-o ureche'. Mai des *a da cu barda-n Dumnezeu. A pleca (a se duce) ca din puşcă* 'a pleca repede (şi supărat, ruşinat etc.)'. Mai expresiv *a pleca puşcă*, de unde, prin derivaţie sinonimică, *a pleca glonţ. Gol puşcă* 'gol de tot' (şi fig., despre oamenii săraci, îmbrăcaţi rău).

Ras: ca atribut pe lîngă substantive exprimînd măsuri de capacitate, precum *baniţă* şi, sub influenţa acestuia, *coşniţă, strachină* etc.: *baniţă rasă* 'baniţă plină pînă la nivelul, perfect orizontal, al gurii' (spre deosebire de *baniţă ochi* 'baniţă plină peste nivelul gurii', în aşa fel, încît conţinutul capătă o formă convexă, asemănătoare cu a ochiului). De obicei, *baniţa rasă* este şi *îndesată* (cînd toarnă grîu în ea, negustorul scuturã mereu, ca să încapă boabe mai multe). Cf. ital. (Calbr.) *a la rasa* 'pieno di colmatura' (ROHLFS, *Diz. dial. Calabr.* I, 2, p. 187).

Rece: *te pupă (pupa-te-ar) maică-ta rece*, ameninţare de moarte, extrem de frecventă în vorbirea periferică şi argotică (vezi RB-R, p. 38; AL, 12 dec. 1937, p. 6). *La rece* 'calm, potolit' (cf. *manifestările de amor propriu e bine să fie păstrate l a r e c e)*: din limbajul gospodinelor *(a ţine mîncarea la rece)* sau din cel al medicilor *(a opera la rece* 'a face operaţia după ce a scăzut temp ratura')?

Rîcă: *a purta rîcă cuiva* 'a avea necaz e cineva' *(de aceea A. îmi p u r t a r î c ă* (AL 27 iunie 1937, p. 12), sinonim cu *a avea (a purta) pică*, de origine franceză (cel puţin în ce priveşte substantivul), care arată[2] că *rîcă* trebuie să fie un postverbal de la *rîcîi* (cf. *mă rîcîie la inimă*, despre un necaz, o ranchiună etc.).

[1] Adică 'a-i fixa poziţia (sub raportul moral)'.
[2] Cu al său *pică* 'suliţă, lance' (cf. şi fr. *piquer* 'a înţepa!.

Roată: *a fi a cincea roată la car* 'a nu avea nici o importanţă, a fi ceva neglijabil'. *A sta (a se aşeza) roată (în jurul unui lucru, al unei fiinţe)* 'a face cerc'. *A da roată (în jurul unui lucru) = a da tîrcoale. A-şi face ochii (a se uita) roată* 'a-şi arunca privirea de jur împrejur'.

Rudă: *pe rudă, pe sămînţă* 'rînd pe rînd, pe fiecare în parte' = *pe capete. Rudă* şi *sămînţă* sînt sinonime, avem, deci, o repetiţie semantică.

Sac: *a intra zilele în sac* 'a se termina cu viaţa cuiva' (fig.). *A intra (a se înfunda) vulpea în sac* 'a nu mai şti ce să faci'. *Cum îi sacul şi peticul = Cum îi turcul şi pistolul* 'la fel cu proba; a tunat şi i-a adunat'. *A vîrî (a băga) pe cineva în sac* 'a-l băga în oală' (v. mai sus, s. v. *oală). A prinde cu mîţa-n sac* 'a descoperi o incorectitudine (în sarcina cuiva)' . Cf. fr. *acheter chat en poche;* germ. die *Katze im Sack kaufen (= a cumpăra mîţa-n sac)* se spune despre un lucru pe care nu-l poţi cunoaşte înainte de a intra în posesia lui.

Sat: *a face sat cu cineva* 'a fi mereu împreună cu el' , *Sat fără cîini = satul lui Cremene* 'loc unde face fiecare ce vrea' (Creangă: *găsise un sat fără cîni şi se plimba fără băţ ...).*

Scurt: *a ţine (a lua) din (de) scurt* 'a supraveghea de aproape; a cere socoteală' (din limbajul călăreţilor: 'a ţine calul « scurt» de căpăstru, ca să-l poţi stăpîni bine'). *A trage scurta* 'a o duce greu, a suferi necazuri' *(Ălalalt a tras scurta,* AL, 10 ian. 1937, p. 6): cine trage din scurt depune efort mai mare. Apare exclusiv la românii de peste munţi, şi reprezintă, probabil, traducerea germ. *den kürzern* ziehen 'avoir le désavantage, avoir le dessous' [1].

Sfînt: *pînă la Dumnezeu te mănîncă sfinţii* 'nu poţi ajunge niciodată la cine trebuie, ca să te plîngi de nedreptate' (aluzie la slujbaşii mici, care fac abuzuri, fără ştirea superiorilor) [2]. *A avea sfinţi la Ierusalim* 'a avea protecţie, sprijin la forurile înalte'. *Parcă ţi-a ieşit un sfînt din gură* (despre un adevăr spus de cineva); cf. şi *ai vorbit sfînt* (sau *sfîntă vorbă ai spus).*

Sine die în loc de *sine qua non (Şi încă o condiţie sine die,* Act, p. 35). Glumă răspîndită, pe socoteala celor ce nu ştiu latineşte şi întrebuinţează totuşi expresii provenind din această limbă. Să se compare şi *de mortibus nihil sine deo* (pentru *de mortuis nihil nisi bene),* atribuită unui important personaj politic de pe vremuri.

Sîn: *(a o duce) ca în sînul lui Avraam* 'foarte bine' apare la Creangă sub forma *(mă aflu) în sînul lui Dumnezeu,* probabil tot sub influenţa vreunui text religios (TIKTIN citează, dintr-un manuscris de pe la mijlocul sec. XVII, pasajul *fiiul lui Dumnezeu ce este în sînul tatălui). Cu frica-n sîn* ('în inimă'?) va fi dat naştere îndemnului (glumeţ) *scuipă-ţi în sîn!)* (ca să-ţi treacă spaima) [3].

Slab. Pentru a arăta un grad mare de slăbiciune, se întrebuinţează diverse determinante: *slab scîndură* (şi, prin derivaţie sinonimică, *slab blană* sau *ca o blană,* VR, sept. 1928, p. 214, 217); *slab (ca o) scobitoare (*şi numai *scobitoare) ; slab ca chibritul; slab (ca un) ţîr* (prin derivaţie sinonimică: *ca o scrumbie, ca o sardea)* etc. Cf. span. *más flaco que una sardina (que la raspa de una sardina) ; más delgado que una espátula; más*

[1] Citatul din AL provine de la un publicist ardelean. Am întîlnit şi la Agârbiceanu (AL, 25 oct. 1925).

[2] Creangă scrie: *Pănă la Dumnezeu sfinţii îţi iau sufletul* (cu joc de cuvinte, căci *a lua sufletul* are sens propriu: omul care moare îşi dă sufletul lui Dumnezeu, şi figurat: cine te exploatează etc. îţi ia tot ce ai, chiar şi sufletul).

[3] Şi care se întemeiază pe o credinţă religioasă (gestul se face adesea cu toată seriozitatea, fiind întovărăşit de semnul crucii, ceea ce arată că intervine frica de duh rău, de diavol). Cf. I. AUREL CANDREA, *Folclorul medical român,* Bucureşti, 1944 p. 57 urm.

seco que un arenque ; seco como el bacalao (una bacalada), como sardina del humo ; portg. *magro como un arenque (salgado) ;* ital. *asciutto come un 'arengo ;* fr. *maigre comme un hareng.* Şi alte imagini pot exprima această noţiune: ital. *arido come l'esca ;* gasc. *sec comme l'esque ;* rom. *uscat iască* (alt sens) [1].

Sloată (sau *zloată*): *(noroc şi) sloată la vară!* 'belşug (de grîne etc.)'. Cf. sard. *saludi e trigu mèda* 'Gesundheit und Getreide im Überfluss' („Volkst. u. Kult. d. Romanen" V, p. 27) [2]. Urare ţărănească, la fel cu a noastră.

Soare: *a se pune (cuiva) soarele drept inimă (pîntece, burtă)* 'a-i fi foame'. Punctul de plecare, utilizat în glumă, este orientarea după soare (cînd vrei să ştii cît e ceasul).

Spate: *a da ceva la spate* 'a scăpa (de o grijă etc.)', adică 'a avea ceva în urma ta'. *A sta (cuiva) în spate* 'a sta tot timpul lîngă cineva (fără ca acesta să se ... bucure)'. *A nu şti de ceva nici cu spatele* (Creangă) 'a nu avea habar'. *A avea spete* (mold.) 'a avea protecţie', sinonim cu *a avea proptele.*

Stambă: *a da în stambă* 'a face cunoscut' (ironic, sinonim aproximativ cu actualul *a da la gazetă*, căci *stambă* < neogr. σταμπα = ital. *stampa* 'tipar'). Şi reflexiv, cu sensul 'a se da în spectacol': *S ă s e d e a î n s t a m b ă şi să mai şi cheltuiască pe deasupra!* (Log, p. 100). *La fel cu stamba* 'conforme au modèle, à l'estampe' (AL. GRAUR, „Bull. lingu." V. p. 78).

Stea: *cu stea-n frunte* 'distins, cu însuşiri deosebite' (de la caii, închişi la culoare, care au în frunte o pată albă). Printr-o confuzie, provocată de necunoaşterea precisă a sensului, dar şi de asemănarea fonetică, se înlocuieşte, cîteodată, *stea* prin *stemă : cu stemă-n frunte* (AL, 5 martie 1939, p. 9) *A apune (a cădea, a pieri, a se stinge) cuiva steaua* 'a-şi pierde importanţa, strălucirea, gloria' (despre oamenii celebri la un moment dat): credinţa că fiecare om are « steaua » lui, care cade, dispare de pe cer, cînd el moare, a dat naştere exclamaţiei *vai de steaua mea (a ta* etc.)! 'vai de mine!'.

Strună: *a merge strună* 'a merge foarte bine'. Sinonime: *a merge găitan,* foarte răspîndit prin Muntenia (cf. Ci, p. 56) [3]; *a merge şnur* (aceasta ar putea fi o expresie din limbajul popicarilor: bila trebuie să meargă :'şnur şi fără bandă', adică să nu lovească marginile culoarului) [4]; *a merge sfoară* (TIKTIN dă un citat cu *a veni sfoară). A bate-n struna cuiva* 'a-i face pe plac': termen muzical la origine şi simţit încă astfel, cum probează *(măgulind gustul public şi) c î n t î n d î n s t r u n a c i t i t o r i l o r* (Îns, febr. 1940, p. 213) [5].

Sulă: *a pune (cuiva) sula-n coaste* 'a sili pe cineva (prin mijloace tari) la săvîrşirea unei acţiuni '. Cîteodată, cu sinonimul *suliţă,* poate avea un sens foarte apropiat de cel propriu, care trebuie să se fi întemeiat pe episodul bine cunoscut din patimile lui Iisus: *Dumnezeu vrea ca Vodă să nu-mi p u i e s u l i ţ ă î n c o a s t e şi buzdugan în piept* (scrie M. Sadoveanu în *Zodia Cancerului). A umbla cu sula-n buzunar* se zice despre oamenii

[1] Pentru unele „dintre aceste izolări, v. J. MORAWSKI, „Zeitschr. roman. Phil." LX, p. 83 urm.

[2] M. L. WAGNER, autorul articolului, pune alături de această formulă span. *salud y pesetas,* portg. *salude e dinheiro,* ital. *salute e figli maschi,* adăugînd că ele sînt caracteristice pentru mentalitatea popoarelor respective (din punctul de vedere al aprecierii lucrurilor esenţiale pentru viaţa de toate zilele).

[3] Iată un citat interesant (pentru sinonimia în discuţie): — *Merge afacerea ...? — Găitan, Domnule Iane. — Ce dracu' e ăla g ă i t a n ? — Adică merge s t r u n ă, merge î n t i n s ă, cum am p o t r i v i t - o noi* (AL, 4 mai 1930, p. 2).

[4] Jocul de popice vine de la nemţi, şi *şnur* este cuvînt german la noi (cel puţin indirect). Sinonim cu *sfoară* (şi cu *şiret de ghete),* care, în *a merge sfoară,* trebuie să fi însemnînd sfoara utilizată de diverşi meseriaşi pentru a trage linii drepte.

[5] Pentru alte formule ... muzicale, cf. mai sus, s. v. *bate.*

ironici, obişnuiţi să facă aluzii răutăcioase, să «împungă» cu vorba. La auzul unei ironii, cel care o simte spune (în sudul Moldovei) *pilda plăcinta.*

Sută: alături de *sută la sută* 'în total' (venit din terminologia bancară), apare, tot mai des, *sută în sută*, care-i mai expresiv, graţie lui în (cf. *o sută-n cap).* Un sinonim recent, de origine comercială, este *lînă în lînă* (Răd I, p. 186; CF, p. 412).

Şapte: *a mînca (a bea, a dormi) cît şapte* 'a mînca, etc. foarte mult'. Apar şi alte numerale, de ex. *patru*, apoi, printr-un fel de derivare sinonimică de la acesta, *paisprezece. Şapte* joacă un rol important în basme *(şapte poşte* face dintr-un singur pas posesorul unei ciubote miraculoase etc.). Cf. fr. *manger (travailler, crier) comme quatre.*

Şină: *a-şi ieşi de pe şină* (Răd II, p. 189), un fel de «traducere» a lui *deraia* 'a călca pe-alături, a nu fi stăpîn pe sine', sub influenţa lui *a-şi ieşi din fire (din pepeni)*, sinonim [1].

Şperlă: *a da (pe cineva) prin şperlă* 'a-l părăsi, a-l trăda' (sensul propriu 'a frige carne, peşte etc. în şperlă', adică în 'cenuşa cu cărbuni încă aprinşi'). *A arunca (cuiva) şperlă-n ochi = a arunca praf în ochi* 'a-l prosti' ('a-l face să nu vadă ce trebuie').

Tablou: *a juca pe două tablouri* [2] 'a căuta să stai bine cu ambii campioni ai unei discuţii etc.'. De la jocul de cărţi numit *bacara*, unde cei care pontează alcătuiesc două grupe. Cf. popularul şi trivialul *a umbla cu fundul în două luntri. A rămînea tablou* 'a încremeni, a rămîne nemişcat (de uimire)'. Sinonime: *a rămîne cu gura căscată; a rămîne mot à mot.* Pentru *tablou*, utilizat şi singur, vezi mai departe (la «Lexicale»).

Talpă: *a fi cineva în tălpi* 'a semăna foarte bine cu cineva' *(eşti tată-to în tălpi,* TIKTIN) [3], aşadar sinonim cu *leit (poleit).* Diminutivul *tălpăşiţă* [4] apare în *a-şi lua tălpăşiţa* 'a pleca, a o şterge' (sună şi *a o lua la tălpăşiţa*, prin contaminare cu *a o lua la fugă, la goană).* Echivalente: *a o lua la sănătoasa* (elipsă glumeaţă pentru ... *la fuga sănătoasă* din zicala *fuga-i ruşinoasă dar îi sănătoasă); a-şi lua călcîiele de-a umere.*

Tanto: *(a fi) tanto pe tanto* 'tocmai pe tocmai; chit' (la jocul de cărţi, de table ş. a.). Variante: *tante pe tante* (ŢB, p. 261); *tantoi pe tantoi* (CCr, p. 223, citat dintr-o scrisoare a lui Constantin, fiul lui Creangă). Prima poate fi, la origine, un joc de cuvinte cu *tante* 'mătuşă', cealaltă va fi rezultat din *tanto-i pe tanto (= tanto e, îi ...)* sau este, poate, tot o modificare voită, cu intenţii glumeţe [5]. Amîndouă provin, cu siguranţă, din limbajul periferic, unde s-au răspîndit prin jocurile de noroc şi au putut suferi aceste schimbări în mod spontan, din cauza nedeprinderii subiectelor vorbitoare cu cuvinte terminate în *o.*

Taur: *a apuca (lua, prinde) taurul de coarne* 'a înfrunta o primejdie'. După fr. *prendre par les cornes* (de la imaginea toreadorului care face acest gest de mare curaj, menit să termine lupta în favoarea sa).

Tărîţe: *scump la tărîţe şi ieftin la făină* (despre un om care nu ştie să aprecieze lucrurile la justa lor valoare). *Cine se amestecă în tărîţe îl mănîncă porcii* 'este bine să-ţi ţii demnitatea, dacă vrei să fii respectat'.

Tăvăleală: *a ţine la tăvăleală* 'a fi rezistent (la muncă); a suferi, a îndura multe (fără a protesta)'. Şi *a duce la tăvăleală: Nory mereu acum în urmă avea pornire spre susceptibilitate, ea care «d u c e a l a t ă v ă l e a l ă» — cum spunea uneori* (Răd I, p. 163).

[1] Alte echivalente, aproximative: *a-şi ieşi din ţîţîni* (VR, nov.—dec. 1935, p. 20), *a-şi ieşi din balamale* (imaginea uşilor, porţilor etc., care ies din balamale şi nu mai stau, deci, la locul lor) etc.

[2] Pentru mărirea expresivităţii se înlocuieşte *două* prin *mai multe.*

[3] S-a născut, prin derivare sinonimică, din *a fi cineva în picioare: cutare e bunică-sa în picioare*, adică 'întreagă' (dealtfel se spune şi ... *bunică-sa toată).*

[4] TIKTIN dă şi varianta *a-şi lua tălpuţa*, unde forma diminutivală a cuvîntului nostru e incontestabilă.

[5] Dacă accentul stă pe finală, *tantoi* este simţit ca un derivat cu sufixul augmentativ-peiorativ *-oi*, ceea ce, în ironie, se potriveşte foarte bine cu primitivul *tante* 'mătuşă'.

Toartă: *a mînca (bea) la toartă* 'a mînca (a bea) bine, zdravăn'. Prin derivare sinonimică din *a mînca la cataramă* [1] 'a mînca așa de mult, încît, din cauza pîntecului umflat de mîncare, cureaua ajunge «la cataramă» '(adică trebuie prinsă în una din găurile de la capătul opus, care, cînd omul este încins cu cureaua, se află foarte aproape de cataramă). După ce a căpătat înțelesul de 'strașnic', această izolare s-a întrebuințat pe lîngă tot felul de verbe *(îndurasera cîțiva ani de militărie «la toartă»*, FM, p. 341), ba chiar și pe lîngă substantive *(prieteni la cataramă, la toartă)* [2], adjective *(bețiv la toartă)* etc.

Tobă: *a-și face burta (a se face) tobă* 'a se umfla mîncînd, a se îngrășa' (cf. *tobă de gras*, CL, 30 nov. 1935, p. 7). *A face (cuiva) spinarea tobă* 'a-l bate tare' (parcă a-i bate toba, fără milă și fără încetare). *Tobă de carte* 'foarte învățat' ('plin de carte, de învățătură', adică 'umflat, întocmai ca burta mîncăciosului'). Sinonim: *burduf de carte* (de la burduful încărcat cu brînză, cu apă etc.).

Tot la canal: expresie tehnică din limbajul arhitecților, instalatorilor de apă etc., a căpătat un sens figurat, cam neprecis, dar cu o evidentă nuanță peiorativă. De ex.: *Am fost numiți la locurile de onoare ale societăților care aveau nevoie de personaje cu lanț și cu tot la canal* (Cim, p. 64). Apare și originalul fr. *tout à l'égout*, mai ales în vorbirea familiară cam trivială (v. mai sus, p.84.).

Trei: *a lua (pe cineva) la trei (parale)* 'a-l trage la răspundere, a-i cere socoteală (sever și disprețuitor)'. Formulă «comercială»: *a lua* însemnează 'a cumpăra', prin urmare 'a lua pe cineva la trei parale' = 'a-l cumpăra cu trei parale', 'a-l cumpăra foarte ieftin (fiindcă nu ... face mai mult)'. Se zice și *a lua la trei păzește*, care trebuie analizat în *a lua la trei* + *păzește* (= 'ferește-te, că dau cu bățul, cu palma'). *Trei păzește* este și numele unui cîntec, așa, cel puțin, rezultă din acest pasaj: *Nu e o boierească, o trei-păzește, un cîntec de lume. Ăsta e un cîntec de seară, de oboseală* ... (VR, nov.-dec. 1935, p. 22). *Trei ori opt: paisprezece* 'beat': *Pîrvu! ... A, Pîrvu ... e trei ori opt: paisprezece! ... Are nacafa urîtă* ... (AL, 10 iunie 1928, p. 3). Omul beat nu poate face socoteli exacte.

Tuns: *eu zic tunsă și el rasă; ba că-i rasă, ba că-i tunsă (ba aia, ba ailaltă)* arată neînțelegerea, contradicția etc. *Tuns, ras și frizat* (formula ce apărea pe firmele bărbierilor) are sensul ironic de 'pedepsit, tratat cum merită, frecat': *N. a ieșit tuns, ras și frizat din încurcătura pe care-o știi.*

Țandără: *a-i sări (cuiva) țandăra* 'a se supăra, a se pichirisi' (ca un copac căruia îi iei o așchie, în ipoteza că ar avea sensibilitatea omului). Sinonime: *a-i sări țîfna* (și *a umbla, a fi cu țîfna în, la nas)* [3]; *a-i sări bîzdîcul* [4]; *a-i sări mustarul* [5].

Țiță: *întors de la țiță* 'vrăjit, al dracului' (propriu 'copil care, după ce a fost înțărcat, este lăsat iarăși să sugă'; despre un asemenea copil se crede că «deoache» orice lucru

[1] Toarta unui vas seamănă destul de bine cu o cataramă (și ca formă și ca mijloc de întrebuințare).

[2] Coana Efimița, vorbind de «revoluția de-afară», spune *bătălie la toartă, soro.*

[3] *Țîfna* este o boală a găinilor, cauzată de o pieliță de sub limbă, care, crescînd, împiedică respirația, ceea ce are drept efect un fel de tuse sau de strănut. Omul supărat (și supărăcios!) pufnește mereu, parcă ar avea guturai: își exprimă nemulțumirea ... pe nas, fără cuvinte. La găini, cînd este primejdie de moarte, se scoate țîfna. Acest tratament se aplică și ... oamenilor: *a scoate cuiva țîfna* 'a face (cu mijloace drastice) să-i treacă supărarea, să nu se mai supere niciodată'. Căci supărarea izvorăște adesea din orgoliu, de aici *țîfnos* 'mîndru, trufaș'.

[4] *Bîzdîc* 'capriciu, toană, arțag'.

[5] Mustarul în cantitate mare provoacă, întocmai ca hreanul, tuse și strănut. Imaginea pornește de la 'săritul' mustarului în nas?

sau ființă la care se uită)[1]. Ex.: *se vede că este solomonit, întors de la țiță sau dracul mai știe ce are, de-i așa de primejdios* (Creangă).

Unu: *număru' unu* 'strașnic, de prima calitate'. Trebuie să se fi ivit în limbajul comercial (s-a citit, probabil, cifra I pusă pe ambalajul mărfurilor de calitate superioară). Ar putea fi și o « traducere » a lui *perva* (TIKTIN înregistrează *făină pervă* 'făină foarte fină', dar eu cunosc, din vorbirea de la Tecuci, adv. *perva*, sinonim cu neologismul *prima*) [2]. Mai expresiv': *număru' ainț (... la un chef, număru' ainț*, CSt VI, p. 80) [3]. Cf. și *cel mai prima, cel mai prima-ntîi*, pe care multe subiecte vorbitoare le întrebuințează « serios », fără vreo intenție ironică (cf. *cel mai întîi, mai întîi și mai întîi*, care s-au gramaticalizat).

Urît: *a face urît* 'a da semne de sminteală' (nu numai în ironie); 'a se supăra tare, a se înfuria' *(se temea oarecît de « domnul Costel », care uneori făcea urît*, Log, p. 227). *A-și face de urît* 'a se distra (necăjind pe alții)', aproape sinonim cu *a-și face de cap*. La origine, însemnează 'a-și descînta de urît, ca să-i treacă urîtul, plictiseala (provocată de o dragoste « neîmpărtășită »?)'. Cf. și *a-și face de dragoste* (ironic), cu exact același înțeles (și tot de la obiceiul descîntecelor). *Urît tată a mai avut!*: se zice despre un om urît (un fel de eufemism, pur formal și, deci, cu atît mai usturător, căci aprecierea atinge și pe descendent, nu numai pe ascendent).

Urmă: *a călca pe urmele cuiva* 'a semăna (la apucături) cu el' ('a merge pe aceleași drumuri greșite'). *Dă-mi, Doamne, mintea românului (moldoveanului) cea de pe urmă*: se spune, cînd o vorbă sau o acțiune s-a dovedit greșită. *A lua cuiva din urmă* 'a-i meni rău, a-l blestema' (trebuie să stea în legătură cu vreo practică mistică) [4]: *Mă!..., că rău mi-a mai mers astăzi! Ce zi pocită! Se vede că mi-a luat cineva din urmă* (Creangă).

Vale: *a-și lua valea* 'a-și lua vînt' (AL, 17 nov. 1935, p. 2). *La vale* alături și în opoziție cu *la deal: Fata moșneagului la deal, fata moșneagului la vale..., ea, în sfîrșit, în toate părțile* (Creangă) '... încoace ... încolo' [5]. *A merge de vale* 'a merge de rîpă' (fig.) De la sensul de 'rîu, apă curgătoare' s-a născut izolarea adverbială *vale* (sinonimă cu *gîrlă): Pînă cînd să-mi curgă vale lacrimile pe obraz?* (TIKTIN, s. .v.). Despre *a lua la vale*, vezi mai sus, s. v. *lua*.

Vargă: *a tremura ca varga* (și a *tremura vargă)*, imagine foarte plastică (vergile, adică ramurile tinere ale unor anumiți copaci, sînt foarte elastice). Cu alte verbe înseamnează tocmai contrariul: *a îngheța vargă* (TIKTIN, citat din Delavrancea), sinonim cu *a îngheța bocnă, a îngheța tun* etc. *Varga lui Dumnezeu* (despre un om aspru, violent, crud etc.) [6]. *A duce (cuiva) vergile* (Creangă) 'a-i duce grija': a tremura de teamă că i s-ar putea întîmpla ceva rău sau a duce vergile cu care urmează să fie bătut (la școală, de pildă) ?[7].

Vînt: *a face vînt cuiva* 'a-l goni, a-l da afară' (Act, p. 69). De la *a-și face vînt* 'a da din mîini (cînd vrei să alergi, să sari)'? Cf. și *a face cuiva viteză* 'a-l lua repede (la treabă);

[1] Cf. I. AUREL CANDREA, *op. cit.*, p. 148, 189.

[2] De origine rusească. Cf. și „Bulet. Philippide" VI, p. 204. Iată un citat pentru *prima: dame prima* (RB-R, p. 40).

[3] Subliniat de autor. Este germ. *eins*. Foarte răspîndit în Moldova.

[4] Să se compare « luatul umbrei » cuiva (cu ajutorul unei sfori, care se pune apoi la temelia casei ce urmează a se clădi). Umbra se ia după ce trece omul ales în acest scop (așadar 'i se ia din urmă').

[5] Cf. și *rău la deal, (și) rău la vale.*

[6] Să se compare *biciul lui Dumnezeu*, supranumele lui Attila.

[7] În *a tremura vargă*, substantivul a putut fi simțit ca sinonim cu *frică*, deci *a-i duce varga* 'a-i duce frica'. Dar de ce pluralul?

a-l bate' (după cît se pare, foarte recent, în vorbirea familiară, poate şi în cea militară, unde-şi va fi avînd originea): prin derivaţie sinonimică din *a lua la repezeală?* [1]

Vedea: *a nu vedea bine pe cineva* 'a se teme pentru el'. Extrem de răspîndit în vorbirea familiară actuală: *nu te văd bine fără palton la iarnă; nu-l văd bine la examene (fiindcă nu s-a pregătit serios)* etc. Ne putem întreba, dacă *nu văd bine* are sensul, la propriu, de 'n-am vedere bună' sau, mai degrabă 'nu-l văd într-o situaţie bună (ducînd-o bine)'.

Veni: *a avea (pe) vino-ncoace* (despre femei) 'a avea farmec, a exercita o atracţie irezistibilă (asupra bărbaţilor)'. Începe a ceda locul, în vorbirea familiară cultă, lui *sex appeal*, introdus prin filmele americane. Foarte interesant pasajul din *Harap-Alb*, unde se descrie farmecul fetei Împăratului Roşu: *Şi mai merg ei, cît mai merg, şi de ce mergeau înainte, de ce lui Harap-Alb i se tulburau minţile, uitîndu-se la fată şi văzînd-o cît era de tînără, de frumoasă şi plină de vină-ncoace... fiind nebun de dragostea ei, căci era boboc de trandafir din luna lui mai, scăldat în roua dimineţii, dezmierdat de cele întîi raze ale soarelui, legănat de adierea vîntului şi neatins de ochii fluturilor. Sau, cum s-ar zice la noi în ţărăneşte, era frumoasă de mama focului; la soare te puteai uita, iar la dînsa ba.* Interesul constă şi în chipul cum îşi reprezintă poporul, prin mintea lui Creangă, idealul de frumuseţe feminină, dar şi, mai ales, în constrastul stilistic dintre descrierea 'cultă' şi cea 'populară' a acestei frumuseţi. Povestitorul moldovean ironizează clişeele «literare» la fel cu Cervantes, care pune în gura lui Don Quijote, cu aceleaşi intenţii umoristice, elogiile cele mai exagerat «poetice» [2] la adresa Dulcineii, pentru ca apoi să le reducă la justa lor proporţie (foarte modestă şi prozaică, dealtfel) prin aprecierile 'realiste' ale lui Sancho Panza. Pentru diversele sinonime afective străine ale lui *vino-ncoace* (ital. *ha quel certo non so chè;* fr. *je ne sais quoi* etc.: cf. *E-un «nu ştiu cum» şi-un «nu ştiu ce»* al lui Eminescu), vezi LEO SPITZER, *Photogénique*, în „Le français moderne" VII, p. 125 urm.

Vită: *vită încălţată* 'prost tare'. Şi *vacă încălţată*, apoi, tot prin derivare sinonimică, *bou încălţat* (1907 II, p. 131) [3]. Adaosul expresiv *(vită* singur are acelaşi sens, tot aşa *vacă, bou*, apoi *dobitoc* ş. a.), se datoreşte, poate, aluziei la potcoave (boii se potcovesc!), pe care subiectul vorbitor le asimilează (în mod ironic) cu încălţămintea oamenilor [4]. Dar este posibilă şi altă explicaţie, pe care mi-o sugerează LEO SPITZER, „Bull. lingu." V, p. 192: *încălţat(ă)* are rostul să convingă pe ascultător că animalul în discuţie există realmente, dovadă ... încălţămintea, obiect material, palpabil, exact ca în paralela vieneză (perfect sinonimă cu izolarea noastră) *er ist ein Viech mit Haxen* 'il est une bête avec des jambes'[5].

Vulpe: *a beli vulpea* 'a vomita (după o beţie)'; mai expresiv: *adă cinghelul!* sau *unde-i cinghelul?* (vulpea se agaţă de «cinghel», pentru a i se putea scoate mai uşor blana). Formula se întîlneşte şi aiurea: span. *desollar la zorra* 'a se trezi din beţie'; fr. *piquer*

[1] *A face cuiva viteză* s-a născut, foarte probabil, din *a băga (pe cineva) în viteză* idem, care provine , după AL. GRAUR din limbajul şoferilor (aceştia spun aşa despre motorul automobilului).

[2] Culese din noianul de romane cavalereşti, pastorale şi sentimentale, care, vorba lui Creangă, «tulburaseră minţile» lui Don Quijote.

[3] Cf. ital. (arg. nord) *vacca* şi *„vaccaccia* "unflätige, grobe Frau ' („Volkst. u. Kult. d. Rom", VII, p. 81).

[4] Din moment ce se referă la fiinţe umane!

[5] Autorul se ocupă de *marea cu sarea:* deoarece, făgăduind marea dai impresia că nu vorbeşti serios (căci făgăduieşti ce nu poţi împlini), că exagerezi mai mult decît este permis, adaugi *cu sarea*, ca şi cum ai spune că făgăduiala este serioasă, probă ... sarea pe care o dai împreună cu marea. Spitzer spune foarte just (p. 192—193): «'Promettre la mer avec le sel', avec son sel caractéristique, c'est donc promettre la vraie mer, la mer-mer».

(écorcher) un renard 'a deborda' (nu numai din cauza beției) [1], *renarder* idem; engl. *foxed* 'beat' (pentru alte amănunte, vezi articolul meu *Metafore din lumea animalelor*, în „Arhiva" XXXIII, p. 255—256, unde sînt înregistrate și alte locuțiuni interesante pentru discuția de față). « Tertium comparationis» ar putea fi somnul greu al vulpii, cum presupune R. RIEGLER, *Das Tier im Spiegel der Sprache*, p. 44, sau, mai probabil, lăcomia ei (cf. LEO SPITZER *Die Umschreibungen des Begriffes* « Hunger» ..., p. 179) [2].

Zi(uă): *a treia zi după Scripturi* 'prea tîrziu'. *A face (cuiva) zile amare (negre, fripte, grele)* 'a-i amărî viața' (sinonim *a nu avea zile bune cu cineva*). *A (mai) avea zile (multe)* 'a (mai) avea (mult) de trăit' (și cu forma diminutivală: *N-oi mai veni, Ivane, cîte z i l i-ș o a r e - o i a v e a eu*, Creangă). *A muri cu zile* 'a muri fără cauză aparentă' (din lipsă de îngrijire medicală serioasă, de ex.). *Toată ziua* 'fără discuție, evident, clar', ca determinant pe lîngă substantive, adjective, verbe etc.: *Grec toată ziua* (1907 II, p. 78); *îi prost toată ziua; (calul acesta) șchiopătează toată ziua* etc. De obicei, ca răspuns la afirmația contrară a partenerului. Greutatea înțelesului cade pe *toată:* nu un singur moment din zi, ci ziua întreagă este adevărat ce susțin eu. *Simplu ca bună ziua* 'foarte simplu' (adică 'foarte ușor', 'tot atît de ușor ca a zice bună ziua') este fr. *simple comme bonjour*. Deoarece seamănă semantic (și formal) cu *limpede ca ziua (ca lumina zilei)*, s-a contaminat cu acesta, dînd naștere lui *limpede ca bună ziua*, care sună și (ironic) *limpede ca bonjour* (AL, 19 martie 1939, p. 7).

[1] Cf. *ils ont piqué une assez grande quantité de renards* (Flaubert: pe vapor, din cauza răului de mare). Și izolarea românească și-a lărgit uzul.

[2] Pentru 'a se îmbăta', afară de izolările deja notate (s. v. *ciocîrlan)*, se mai spune *a lua prepelița de coadă* (AL, 2 dec. 1937, p. 11), derivație sinonimică de la *a lua ciocîrlanul de coadă*, și deosebită de *a prinde prepelița de coadă* 'a nu izbuti' (cf. mai sus, s. v. *coadă)*.

PARTEA A PATRA
FENOMENE LEXICALE

În discuţia de pînă aici m-am referit mereu la vorbirea populară şi familiară, adică la aspectele curente, zilnice, ale limbii vorbite, care variază după categoria socială sau, ceea ce, în fond, este acelaşi lucru, după gradul de cultură al membrilor colectivităţii lingvistice. Am afirmat, de repetate ori, că intervenţia afectului, cauza principală a fenomenelor stilistice, se produce cu atît mai uşor , cu cît subiectele vorbitoare aparţin unor cercuri de oameni mai puţin instruiţi [1]. Şi aceasta, fiindcă lipsa de cultură merge paralel cu lipsa de respect pentru convenienţe, pentru formele pur exterioare ale raporturilor dintre oameni.

De astă dată va trebui să luăm în considerare încă un aspect al limbii vorbite, cel mai important, poate, din punct de vedere teoretic: a r g o u l. Sensurile pe care le dau lingviştii acestui termen sînt numeroase şi, în consecinţă, variabile. De aceea se impune o precizare a noţiunii, aşa cum trebuie ea înţeleasă de-a lungul paginilor următoare.

Pînă nu de mult, argou însemna orice l i m b a j s p e c i a l. Aşadar, terminologiile diverselor profesiuni, meserii, ocupaţii ş. a. erau puse alături de vorbirea argotică a elevilor, pe de o parte, a răufăcătorilor, vagabonzilor etc., pe de altă parte. Căci se pornea de la concepţia strict sociologică a limbii omeneşti: mediul în care trăieşte un individ influenţează asupra psihologiei lui, deci şi asupra felului său de a vorbi, în sensul că-l sileşte să utilizeze un număr de cuvinte şi expresii necunoscute altor categorii sociale. Aici este izvorul termenilor tehnici de toate speciile, atît de caracteristici pentru fiecare ramură de activitate teoretică sau practică şi, adesea, atît de inaccesibili oamenilor din afară, neiniţiaţi în secretele disciplinei sau profesiunii respective.

Acest ultim amănunt constituie particularitatea tuturor limbajelor speciale: sînt ininteligibile pentru cei străini de mediul în care ele au luat naştere şi continuă să trăiască. Dar atîta n-ajunge, pentru a asimila terminologiile tehnice cu argourile propriu-zise, născute în condiţii fundamental deosebite. Căci argourile de toate speciile se caracterizează prin dispoziţia subiectelor vorbitoare de a-şi exprima fără nici o reticenţă şi cu mijloacele lingvistice cele mai proprii, gîndurile şi simţirile, oricît ar fi acestea de îndrăzneţe sau contrare convenienţelor impuse de civilizaţie.

Libertatea de expresie a argotizanţilor se manifestă sub toate aspectele posibile. Faptele studiate în capitolele precedente constituie o particularitate prin excelenţă a vorbirii lor. Modificările fonetice mai mult ori mai puţin 'neregulate' [2], lungirea şi scurtarea cu-

[1] Fantazia, celălalt izvor al faptelor de limbă care ne preocupă în această lucrare, este o însuşire strict individuală, care nu atîrnă nici de poziţia omului în societate, nici de formaţia lui intelectuală şi morală.

[2] Printre ele sînt unele de care n-am pomenit, fiindcă nu aparţin limbii vorbite comune şi totodată reprezintă acte de voinţă, aşadar produse artificiale. Afară de m e t a t e z ă, pe care o cunoaşte, ca un fenomen spontan însă, şi vorbirea obişnuită, argourile recurg adesea la a n a g r a m ă, adică in-

vintelor, schimbările de accent, accelerarea și încetinirea tempoului, onomatopeele, cuvintele imitative, interogația și exclamația, creațiile diminutivale și augmentative, repetiția, elipsa, imprecațiile și înjurăturile: toate aceste procedee sînt o caracteristică a limbii vorbite în general, dar mai cu seamă a argourilor, care le utilizează într-o măsură necunoscută membrilor comunității lingvistice propriu-zise.

Deoarece ne ocupăm aici de lexic, trebuie să arăt cum creează argotizanții în acest domeniu. Principial ei nu se deosebesc de subiectele vorbitoare obișnuite. Dealtfel creații adevărate, în sens strict, sînt foarte puțin numeroase. Aproape totdeauna avem a face cu termeni și expresii aparținînd limbii comune, care capătă în argou accepții sau nuanțe semantice noi. Se poate spune că activitatea lexicală a argotizanților se reduce, în marea majoritate a cazurilor, la modificarea înțelesului cuvintelor din vorbirea curentă. Și aceasta, sub imperiul afectului și al fantaziei. Nicăieri, poate, ca în materie de lexic nu intervin cu atîta eficacitate creatoare, deci mai mult ori mai puțin durabilă, aceste facultăți ale sufletului nostru. Aici se află punctul de contact dintre limba vorbită și argouri, prin urmare și justificarea luării în considerare a acestor limbaje speciale într-o lucrare care se ocupă de fapte stilistice general românești.

Dar nu numai limba comună furnizează argotizanților materialul lexical trebuincios pentru această prelucrare semantică. Alături de ea, sînt puse la contribuție graiurile regionale și idiomurile străine. Din cauza vieții de vagabondaj (am în vedere îndeosebi pe răufăcători, reprezentanții cei mai tipici ai adevăratului argou), ei vin în contact cu membri ai propriei lor colectivități lingvistice, aparținînd tuturor provinciilor, și ai altor colectivități învecinate. Iar cînd e vorba de pungași internaționali, sfera acțiunii lor și, în consecință, posibilitatea împrumuturilor lexicale nu cunosc nici un fel de piedică. Un element caracteristic pentru toate argourile europene îl constituie cuvintele de origine țigănească. În trecut ei duceau o viață nomadă și participau la exercitarea 'meseriilor' preferate de argotizanți ceea ce explică acest fapt, surprinzător, poate, pentru nespecialiști. Cuvintele străine prezintă avantajul noutății, care contribuie la creșterea expresivității, și totodată satisfac nevoia de evadare lingvistică a argotizanților, nu mai puțin puternică decît aceea a evaziunii sociale.

Între argouri și limba vorbită, populară sau familiară, deosebirile sînt de grad, nu de esență. Mai întîi, toate au același sistem lingvistic. Sunetele, formele gramaticale și combinarea în sintagme a cuvintelor sînt identice. Numai lexicul diferă, dar nu ca material propriu-zis, ci ca utilizare. Afectul și fantazia, fermenții creatori de expresii și sensuri noi, intervin mai nestingherite la argotizanți decît la subiectele vorbitoare obișnuite. De aceea argourile sînt mai bogate în nuanțe semantice, mai plastice și mai colorate decît limba vorbită, chiar sub aspectul ei popular sau periferic. Dar aceste deosebiri sînt, repet, pur cantitative, deci neesențiale. Afară de asta, între argotizanți și ceilalți membri ai comunității lingvistice se stabilesc, prin forța împrejurărilor, relații de tot felul, care fac să circule de la unii la alții cuvinte și expresii. În chipul acesta deosebirile se reduc simțitor și sub raportul cantității.

Cei mai dispuși să împrumute termeni argotici sînt locuitorii de la periferia orașelor, a căror viață și psihologie îi apropie, adesea pînă la o asimilare cvasitotală, de argotizanți. Prin ei, împrumuturile se transmit și altor cercuri de vorbitori datorită contactului inevitabil, impus de necesitățile vieții colective. Se înțelege că, pe măsură ce se de-

versarea ordinii firești a sunetelor. Astfel *La Force*, numele unei închisori pariziene, devine *Lorcefé*, *le prince — linspré*, *le jargon — largonji*, *le boucher — loucherbem* etc. (cf. A. DAUZAT, *Les argots*, Paris 1929, p. 121 urm.). La noi, după cît știu, copiii se «joacă» în chipul acesta, cînd vor să vorbească 'păsărește' (vezi „Bulet. Philippide" IX, p. 188, unde discuția pornește de la un procedeu asemănător, aplicat în limbajul lor special de către zidarii bolognezi).

părtează de sursă, materialul argotic se împuţinează: trecerile de la o categorie la alta servesc ca un adevărat filtru, care face ca multe 'impurităţi' lingvistice să se oprească la categoria imediat precedentă. Acest rol de vehicul îl joacă apoi militarii şi elevii, ale căror legături cu « societatea» sînt oarecum normale, în sensul că, afară de timpul petrecut în mediul lor profesional, ei trăiesc la un loc cu membrii obişnuiţi ai colectivităţii etnice. În special elevii [1] se pretează la acest « rol», care, în cazul lor, îşi merită pe deplin numele. Vîrsta fragedă îi ajută să fie nu numai accesibili la orice inovaţie, ci şi apţi de atitudini teatrale: întrebuinţarea expresiilor argotice, indiferent de origine şi semnificaţie, le măgulește amorul propriu, căci le dă impresia, pe care ei o iau foarte în serios, că sînt oameni « mari», « în toată firea», prin nimic deosebiţi de ceilalţi. Să nu uităm că tot vîrsta îi îndeamnă să asculte, aproape fără nici o rezervă, de imboldurile afectului şi ale fantaziei.

Aşa se explică prezenţa unui însemnat număr de expresii argotice în vorbirea familiară şi populară. Trebuie făcute însă unele distincţii, cerute de natura împrejurărilor schiţate chiar acum. Dintre aceste două aspecte ale limbii vorbite, mai bogat în elemente lexicale venite din argou este limbajul familiar, care, la rîndul lui, diferă, sub raportul cantităţii, după poziţia în ierarhia socială a grupului respectiv: cu cît acesta păstrează un contact mai strîns cu un anumit mediu social, deci şi cu argotizanţii propriu-zişi, cu atît recurge mai des şi mai sistematic la materialul lexical argotic. În ce priveşte vorbirea populară, se pare că ea merge mai degrabă cu limba oamenilor culţi, aş zice de cultură academică, în sensul că, la fel cu aceasta, se arată şi ea rezervată faţă de argouri, fără ca motivele să fie totdeauna aceleaşi. Din punct de vedere social, ţăranii au relaţii mai puţin strînse cu argotizanţii. (Mă refer la marea masă a ţărănimii, care trăieşte departe de centrele orăşeneşti.) Tot aşa se deosebesc ei mult de aceştia ca psihologie. Căci, deşi argoul este o limbă « naturală», întocmai ca orice idiom de pe pămînt, trebuie să dăm dreptate, fie şi numai în parte, acelora care, în frunte cu LEO SPITZER, constată la argotizanţi o doză importantă de artificiu, dacă vreţi de cabotinism: cine vorbeşte altfel decît semenii lui are, într-o anumită măsură, atitudinea unui actor, a unui om careşi iese puţin din firea sa obişnuită, care joacă rolul altcuiva, nu pe al său propriu, sau are măcar satisfacţia (căutată!) de a impresiona, de a atrage atenţia asupra sa, de a « epata pe burghez», cum se spunea odinioară. Ţăranii sînt, în general, foarte străini de această psihologie, căci ei nu ştiu ce este « poza», afectarea şi alte asemenea atitudini, care presupun un rafinament psihologic incompatibil cu naturaleţea, mai bine zis cu naivitatea individului apropiat de starea oarecum naturală a speciei umane [2].

Dar mai intervine ceva. O caracteristică a argoului este că se reînnoieşte mereu. Afectul, mai puternic şi mai frecvent manifestat decît la subiectele vorbitoare obişnuite, cere necontenit mijloace noi de expresie, care să satisfacă nevoile afective, mari şi permanente, ale argotizanţilor. Asta înseamnă, cum vom vedea mai încolo, părăsirea cuvintelor care nu mai corespund acestor nevoi şi înlocuirea lor prin altele, neuzate încă, proaspete, pline de suc şi de savoare. Ce se întîmplă cu termenii argotici căzuţi în desuetudine? După constatările lui L. SAINÉAN, *Le langage parisien au XIX-e siècle*, Paris, 1920, argoul francez vechi (anterior anului 1850) s-a contopit, într-o foarte largă măsură, cu vorbirea populară pariziană, aşa că ceea ce lingviştii numesc argou francez modern se identifică, de fapt şi în linii mari, cu limba locuitorilor de la periferia Parisului [3]. Chiar

[1] Mai ales cei din clasele superioare ale liceului şi studenţii.

[2] La oamenii de cultură academică, serioasă, gravă, rezerva faţă de argou izvorăşte din consideraţii de convenienţe şi de prestigiu, prezentate, în mod obişnuit şi puţintel ipocrit, sub aspectul demnităţii personale şi de grup.

[3] « L'argot moderne, autre appellation donnée au vulgaire parisien de nos jours».

dacă această afirmație pare exagerată, ea poate fi primită, cu rezervele cuvenite, și nu numai pentru situația din Franța, unde (mă gîndesc, în primul rînd, la capitala ei) condițiile pentru realizarea contopirii argoului cu vorbirea periferică sînt mai favorabile decît aiurea. La noi fenomenul acesta n-a fost urmărit (și cu atît mai puțin studiat) de nimeni. Dar cine citește literatura de după primul război mondial, în special pe aceea a ultimului deceniu, rămîne uimit de apariția tot mai frecventă a termenilor argotici într-o bună parte din operele noastre literare, ca să nu mai pomenesc de schițele fără pretenții, de articolele și reportajele jurnalelor sau de foile umoristice [1]. Prin urmare, vorbirea familiară orășenească se îmbogățește cu material argotic și în modul acesta, care este condiționat, bineînțeles, tot de relațiile firești, inevitabile, dintre argotizanți și celelalte grupuri sociale. O deosebire există totuși față de situația descrisă ceva mai înainte. Acolo vorbeam de împrumuturi propriu-zise, adică de cuvinte care continuă să circule și în argou, pe cînd aici mă refer la elemente lexicale care și-au pierdut, în parte, caracterul argotic, întrucît au fost părăsite de argotizanți (și după asta au intrat în limba vorbită mai mult ori mai puțin comună).

Pentru a termina această discuție de ordin teoretic general asupra argoului și a raporturilor lui cu limba vorbită, socot necesar să spun cîteva cuvinte despre un aspect al lui, nemenționat pînă acum: a r g o u l s p o r t i v i l o r. Cred că numele este impropriu și ar trebui înlocuit prin acela de 'jargon'. Căci, în fond, avem a face cu un limbaj tehnic, cu o terminologie de specialitate ca la o profesiune oarecare: sportivul este un adevărat tehnician, care, practicînd o anumită îndeletnicire, îi cunoaște toate «secretele» și utilizează termenii tehnici consacrați. În orice caz, aceștia sînt produse pur intelectuale, fără nici un amestec din partea afectului. Că sportivii și, mai cu seamă, numeroși participanți la spectacolele sportive se folosesc, cu prilejul acestora, de expresii argotice [2], nu contestă nimeni, dar faptul se datorește n u sportului însuși, ci originii sociale și psihologiei spectatorilor obișnuiți să vorbească așa în tot felul de împrejurări. Deprinderea este atît de înrădăcinată, încît termenii tehnici sportivi, care, prin originea și natura lor, sînt foarte străini de atmosfera românească tradițională, se combină adesea cu cuvinte neaoșe, dînd astfel naștere la produse lingvistice foarte curioase și interesante totodată [3]. Prin aceasta, limbajul sportiv, considerat în totalitatea lui, se apropie (și se va apropia, probabil, mereu) de argoul propriu-zis, ocupînd, cu vremea, un loc intermediar între acesta și terminologiile tehnice [4].

[1] Din studiile despre argoul românesc, publicate, cele mai multe, în „Bulet. Philippide", se vede că foarte mult material provine tocmai din texte scrise de toate felurile.

[2] Iată cîteva note la întîmplare (e vorba de box): *love*ș*te-l la mir!; ia-i piuitul!; să te pupe mama rece!* (AL, 6 iunie 1937, p. 10); *arde-l la ri*ș*ni*ță*!; arde-l la muzicu*ță*!; pompează-l să-i ți*ș*nească bor*ș*ul (Ibidem*, 27 iunie 1937, p. 13); *dă-i la zotcă!* etc.

[3] De pildă: *atinge-l la plex! a face* ș*ut* (RB-R, p. 134); *a face cnocaut* etc., care au intrat în limba familiară curentă.

[4] Iată bibliografia lucrărilor de argou românesc. Pentru partea teoretică a problemei, care interesează argoul de pretutindeni: IORGU IORDAN *Introducere în studiul limbilor romanice*, p. 410 urm., ed. II, sub titlul *Lingvistica romanică. Evoluție. Curente. Metode*, București, 1962, p. 366 urm. Studii propriu-zise: P. CIUREANU, *Note de argou*, în „Bulet. Philippide" II p. 203 urm.; IORGU IORDAN, *Completări și observații la articolul precedent*, în „Bulet. Philippide" II, p. 208 urm.; VAL. GR. CHELARU, *Din limbajul mahalalelor*, în „Bulet. Philippide" IV, p. 102 urm.; C. ARMEANU, *Argou ieșean*, în „Bulet. Philippide", p. 131 urm.; GH. AGAVRILOAEI, *Din argoul școlarilor*, în „Bulet. Philippide", p. 137; IORGU IORDAN, *Note și observații la articolele precedente*, în „Bulet. Philippide", p. 150 urm.; LEO SPITZER, *Additions aux remarques sur l'argot roumain*, în „Bulet. Philippide" V, p. 183 urm.; C. ARMEANU, *Argou ieșean II*, în „Bulet. Philippide" p. 185 urm.; D. FLOREA-RARIȘTE, *Din limbajul școlarilor*, în „Bulet. Philippide", p. 194 urm.; G. — M. DRAGOȘ, *Note de argou românesc*, în „Bulet. Philippide" IX, p. 87 urm.; AL. VASILIU, *Din argoul nostru*, în „Grai și suflet" VII, p. 95 urm., 309 urm.; ST. PAȘCA, *Din argoul românesc*, în „D acoromania" VI,

■

În cele ce urmează voi înregistra şi discuta un număr cît mai mare de cuvinte care, indiferent de originea lor socială, se caracterizează prin expresivitate, în sensul dat mereu acestui termen de-a lungul prezentei lucrări. Aşadar, nu fac nici o deosebire între cuvintele propriu-zise argotice şi cele familiare sau populare. O separare a lor nu-i posibilă totdeauna, şi nici nu este principial recomandabilă: toate sînt produsul afectului şi fantaziei. Afară de asta, conştiinţa subiectelor vorbitoare nu le distinge unele de altele, ci le pune pe acelaşi plan şi le tratează absolut la fel pe toate.

Deşi, poate, de prisos, ţin să precizez că iau în considerare aici numai cuvintele expresive prin ele însele, adică prin semnificaţia lor, care vine exclusiv de la factorul semantic, fără intervenţia vreunuia dintre mijloacele lingvistice sau extralingvistice studiate în paginile precedente. Am văzut că, graţie unui sufix ori prefix, unei intonaţii speciale, unei modificări fonetice etc., orice cuvînt poate căpăta o expresivitate pe care altul n-o are. Din acest punct de vedere, nu-i exagerată afirmaţia că întregul material lexical posedă virtual aptitudinea de a deveni expresiv cu ajutorul procedeelor numeroase pe care ni le pune la dispoziţie limba însăşi.

Izvorul expresivităţii să-i zicem intrinseci nu-i totdeauna de ordin strict semantic. Dovadă atîtea sinonime care nu se pot înlocui unul prin altul chiar în orice împrejurare. Intervine, obişnuit, un factor social, de ambianţă, care face ca un cuvînt să fie expresiv, pe cînd sinonimul lui nu. Acest factor se prezintă sub aspecte variate şi nu tocmai lesne sesizabile. Voi încerca să prind cîteva dintre ele.

Astfel cuvintele străine (şi simţite ca atare) sînt adesea superioare în expresivitate, de aceea preferate celor indigene. Să se compare, de pildă, *caput* 'distrus, zdrobit, sfărîmat' (împrumut relativ recent), *dam(p)f (a prinde dampf*, Răd II, p. 104) [1], *halt (a zice* sau *a face halt*, cf. CSt VI, p. 103), *şpaţir (Da' cum se face că nu eşti la şpaţir cu conaşul Bock?*, 1907 II, p.414) [2], *viţ* 'spirit' *(proaste witzuri mai fac!*, Răd II, p. 398), toate de origine germană mai nouă ori mai veche; *coneţ (a face cuiva coneţul* 'a-l omorî, a-i pune capăt zilelor') [3], *guleaiu* 'chef' [3], *niznai (a face pe niznai* sau *pe niznaiul;* pentru forma articulată, v. ŢB, p. 36) [4] etc. În nici unul dintre cazurile acestea cuvîntul străin nu poate fi înlocuit prin sinonimul «românesc» (simţit, adică, astfel), fără pagubă pentru valoarea stilistică a expresiei.

Originea străină a unui termen poate evoca o anumită atmosferă spirituală, caracteristică pentru o epocă din viaţa poporului nostru sau pentru o categorie socială, care, în ipoteza dispariţiei din limba comună a termenului respectiv, continuă să-l păstreze şi să-l utilizeze. Este, mi se pare, cazul elementelor turceşti şi greceşti de felul lui *ageamiu, apelpisit, catadixi, exoflisi, furda(lîc), furlandisi, ghilosi, hahaleră, haram, hatîr, hiritisi, iavaş* [5], *ifos, istericale, nevricale, paligorie, pandalie, pichirisi* etc. La unele va fi intervenind şi fonetismul, dar superioritatea lor expresivă faţă de sinonimele latineşti sau romanice izvorăşte înainte de toate, dacă nu exclusiv, din semnificaţia social-

p. 163 urm.; AL. V. DOBRESCU, *Argoul*, Bucureşti, 1938. În aceste lucrări sînt citate şi izvoarele propriu-zise ale materialului argotic studiat. Majoritatea exemplelor care urmează le-am luat de acolo, restul din dicţionare (mai ales *Dicţ. Acad.* este foarte bogat în sinonime pe care le dă pentru fiecare noţiune importantă în parte).

[1] Cf. „Bulet. Philippide" VII—VIII, p. 225—226.

[2] *Conaşul Bock* este ... cîinele pe care-l scotea la plimbare servitorul unui mare proprietar «modern».

[3] Pe amîndouă le are Creangă, dar numai în *Ivan Turbincă*, ceea ce probează că le-a simţit ca elemente lexicale străine (ruseşti) şi le-a întrebuinţat cu intenţii stilistice.

[4] Foarte răspîndit în vorbirea populară şi familiară, de regulă sub aspectul reflexiv *(a se face niznai* 'a se face că nu ştie')

[5] Totdeauna repetat *(iavaş-iavaş)*, pentru intensificarea noţiunii de încetineală a unei acţiuni.

psihologică a mediului pe care îl evocă. Chiar cînd sensul propriu-zis nu poate fi precizat impresia că astfel de cuvinte redau mai exact decît echivalentele lor, nuanța afectivă corespunzătoare intențiilor subiectului vorbitor rămîne întreagă. Cîtă lume știe, de pildă, că *doxă* însemnează 'pricepere', și totuși oricine sesizează, fără nici o dificultate, și conținutul pur noțional și pe cel stilistic al formulei *a avea doxă (la cap)*, după cum înțelege valoarea intelectuală și afectivă a sinonimului *a avea glagore (la cap)*, chiar cine nu știe că *glagore* este numele celei de a patra litere din alfabetul chirilic.

Printre cuvintele străine care circulă în vorbirea familiară și populară, un loc foarte important, atît prin număr cît și prin frecvență, ocupă cele ț i g ă n e ș t i. Iată o parte dintre cele mai răspîndite [1]: *baftă, baros, barosan, benga, bîștari, buli* (și *bulan*), *conci, candriu, cardi, ciordi, dabule(che), danciu, dili, ditai, gagiu, gini, hacana, hali, lovele, mandea, mardi* (cu familia lui: *mardeală, mardeiaș*), *mingeac, mișto, mucles (moclis), nasol (nasul), pili, pirandă (chirandă), șindel, soili, șoșoi, șucar* (și vb. *șucări*), *șuti, ușchi(a), zbanghiu (șpanchiu)*. Cele mai multe au caracter argotic foarte accentuat, care se complică adesea cu sensuri sau nuanțe obscene. Aceasta le împiedică să pătrundă în vorbirea familiară a oamenilor care respectă convenințele și buna-cuviință.

Amănuntul interesează în legătură cu punctul de vedere enunțat mai sus, că originea (lingvistică și, implicit, socială) a unui cuvînt este «simțită» de subiectele vorbitoare, indiferent dacă acestea pot ori nu s-o identifice, și, în consecință, apreciată la justa ei valoare, grație unui fel de instinct, care se dezvoltă prin inițierea în ambianța intelectuală și morală creată de contactul cu furnizorii, direcți sau indirecți, ai cuvintelor.

Constatări asemănătoare se impun stăruitor și în cazul e l e m e n t e l o r v e c h i, d i a l e c t a l e sau f o a r t e r e c e n t e. De multe ori, primele două categorii se confundă, căci termenii arhaici, cînd nu dispar cu desăvîrșire, se refugiază în cîte o regiune mai izolată, ferită de un contact prea strîns cu viața modernă. Dintre cuvintele pomenite mai sus (grecești și turcești), unele ar putea fi citate și aici. Cît despre cele de tot recente, am în vedere neologismele proaspete, mai ales franțuzești, care fac concurență, adesea victorioasă, sinonimelor băștinașe. Iată un număr de exemple, culese absolut la întîmplare, pentru fiecare dintre aceste categorii: *bernevici, buzna, calcavură, catrafuse, coclauri, cotrobăi, cușmă, doldora, găbji, gălătuș, ghiftui, ghiotura, ghiuj, hăcui, holotă, jupîn, lehamite, maștер(ă)* (și *maștihă*) 'vitreg(ă), *razna, șoltic, țipă (a țipa afară), volintir* etc.; *aranja (pe cineva), canalie, decava* 'a ruina' (la jocul de cărți etc.), *folie* 'nebunie' [2], *idem (avînd un deosebit respect numai pentru romanul compact, de la 100 lei în sus, cu dever mare și rabatul i d e m*, AL, 7 iulie 1935, p. 6), *idiot, imbecil, infam, lichida (pe cineva), mizerabil, opera (pe cineva), teoremă (aici e toată t e o r e m a: cînd le primești?*, VR, febr. 1940, p. 37) ș. a. Este evident că la unele expresivitatea se datorește și sunetelor, fără să putem preciza cum anume *(coclauri, doldora, ghiotura, lehamite)*, la altele, sensului sau atitudinii subiectului vorbitor (este cazul celor mai multe neologisme). Dar faptul că, în condiții identice, un astfel de cuvînt are o valoare stilistică mai mare decît sinonimul lui nu poate fi tăgăduit [3] și cere o explicație, pe care eu o găsesc numai în caracterul arhaic, dialectal sau neologic al termenului mai expresiv.

Ceea ce surprinde, la prima vedere, este că diversele categorii de cuvinte menționate pînă aici își trag expresivitatea din izvoare extrem de variate: unele sînt simțite ca străi-

[1] Vezi excelentul studiu al lui A. GRAUR, *Les mots tsiganes en roumain*, în „Bull. linguistique" II, p. 108 urm. (cu adaosurile și îndreptările din același periodic, vol. III, p. 185 urm. și IV, p. 196 urm.).

[2] *Avea o cravată cu picățele, o f o l i e!!* (OC, p. 41).

[3] Să se compare, de pildă, *bernevici — pantaloni, catrafuse — buclucuri (bulendre, bagaj), cotrobăi — căuta (prin toate ungherele* etc.), *găbji — apuca (prinde, pune mîna), holotă — grămadă (mulțime, puzderie), idiot — prost (dobitoc, tîmpit), mizerabil — mișel (ticălos), opera — lucra* etc.

ine, altele ca aparţinînd trecutului, unele provin din graiurile regionale, altele sînt foarte recente etc. E posibil oare să intervină criterii de apreciere subiectivă atît de felurite şi care să ducă totuşi la rezultate stilistice absolut identice? În realitate, pretutindeni avem a face cu un element psihologic comun: n o u t a t e a sau r a r i t a t e a (două aspecte ale unui fenomen unic). Am afirmat, la un moment dat, că argoul se împrospătează mereu, graţie nevoilor afective ale indivizilor vorbitori, care nu pot fi împlinite vreme îndelungată prin aceleaşi mijloace lingvistice. Afirmaţia este valabilă, cum vom vedea, într-o măsură mai redusă, şi pentru vorbirea familiară şi populară. Un cuvînt nou sau rar prezintă, virtual, faţă de sinonimul lui vechi sau frecvent, avantajul că poate, în condiţii determinate [1], să satisfacă mai bine necesităţile de ordin subiectiv ale oamenilor.

O trăsătură caracteristică a vorbirii afective (cu toate nuanţele ei: argotică, familiară, populară) constă pe de o parte într-o mulţime extraordinară de termeni pentru o singură noţiune, pe de alta într-o multiplicitate de sensuri, adesea foarte diferite, pentru acelaşi cuvînt. Sinonimia bogată ne întîmpină mult mai des decît pletora semantică, şi aceasta, din cauză că ea corespunde pe deplin nevoii, mereu simţite, de a reînnoi expresia. Procedeul aplicat în mod obişnuit este aşa-zisa d e r i v a r e s i n o n i m i c ă: două cuvinte care-au acelaşi înţeles propriu devin sinonime şi prin înţelesul figurat al unuia dintre ele. Nu-i necesară o sinonimie perfectă, care, dealtfel, iese din domeniul realităţii lingvistice. Subiectele vorbitoare se mulţumesc cu una foarte aproximativă. Astfel *a arde* este sinonim cu *a frige, a opări, a pîrjoli, a prăji.* Cine spune metaforic *m-am ars* ('am ieşit prost într-o afacere') va spune, prin forţa lucrurilor, cu acelaşi sens metaforic, *m-am fript, m-am opărit, m-am pîrjolit, m-am prăjit* [2]. Şi, de fapt, toate aceste verbe circulă în vorbirea afectivă cu aceeaşi valoare semantică. Interesant este că sinonimia figurată predomină asupra celeilalte, dacă nu cumva o înlătură cu desăvîrşire. Căci despre o casă care arde nu spune nimeni că se frige (se prăjeşte, se pîrjoleşte), după cum iarăşi carnea ori se frige ori se prăjeşte (două moduri de preparare complet diferite), iar dacă se arde sau numai ... se pîrjoleşte, trebuie aruncată, căci n-o mai putem mînca. Iată şi alte exemple de derivare sinonimică: *a rade (patina),* cu sensul (propriu!) de 'a o spăla', a devenit sinonim (figurat!) cu *a o curăţi, a o spăla, a o şparli, a o şterge* etc., toate metafore pentru 'a fugi'; 'poliţistului' i-a spus cineva (desigur un pungaş) *copoi,* pe urmă altcineva l-a numit *prepelicar,* deşi aceşti doi cîini se deosebesc clar unul de altul, şi nu numai pentru un vînător, adică pentru un specialist; *a boţi (o haină)* are un echivalent în neologismul *a şifona,* care, îndată ce a fost împrumutat, de români, trebuie să se fi întrebuinţat şi cu înţelesul de 'a bate', întocmai ca sinonimul lui mai vechi etc.

Celălalt fenomen, căruia i-am spus p l e t o r ă s e m a n t i c ă, se explică prin faptul că un obiect are mai multe particularităţi caracteristice, şi atunci diversele subiecte vorbitoare pornesc ba de la una, ba de la alta cînd simt nevoia să utilizeze cu valoare metaforică numele obiectului în discuţie. De pildă: *curcan* însemna 'poliţist' în limbajul răufăcătorilor (după uniforma de pe vremuri a gardienilor publici, cf. *curcan* 'dorobanţ' în timpul războiului de independenţă), iar în vorbirea familiară 'om bătrîn' (care ... bolboroseşte, pufneşte, pe nas şi pe gură, din cauza bătrîneţii, ca un curcan); *a crăpa* 'a suferi mult'; 'a mînca enorm'; 'a muri'; *a croi* 'a bate'; 'a minţi'; 'a fugi'; *bombă* 'bordei, locuinţă subterană, cameră (proastă etc.) de hotel'; 'pahar de rachiu'; 'ştire senzaţională' ş. a. Un exemplu dintre cele mai elocvente este *arde.* Din cauza marii lui expresivităţi semantice (trezeşte în noi ideea de 'foc', deci 'suferinţă', fizică şi morală), precum şi

[1] În vorbirea să zicem normală, superioritatea expresivă aparţine, dimpotrivă, cuvintelor băştinaşe frecvent întrebuinţate care, din cauza apariţiei lor în tot felul de împrejurări, pot avea ecouri semantice mai bogate şi mai variate, în ciuda banalizării lor oarecum fatale.

[2] Cf. fr. *cuit* şi *flambé* idem, participii trecute (BAUCHE, *op. cit.*, p. 213 şi 222).

a aptitudinii de a fi simţit ca sinonim afectiv cu tot soiul de verbe, apariţia lui în limba vorbită este extraordinar de frecventă şi tot atît de variată din punctul de vedere al sensurilor. De la *a arde o palmă*, unde are valoarea lui *a da*, *a trage* etc., i s-a extins uzul la numeroase alte cazuri, în care acţiunea poate fi asimilată, aproximativ, cu a acestora: *arzînd amenzi* (CL, 7 apr. 1934, p. 11); *arde iar un faliment* (Foc, p. 102); *îi arzi un muşchiuleţ în sînge* (ŢB, p. 246), după *îi tragi un muşchiuleţ*, iar acesta, la rîndul lui, după *îi tragi o mîncare* (cf. şi *i-am ars un şpriţ număru' unu)*; *iute-i arde o anonimă* (CL, 7 apr. 1934, p. 11); *să nu ardă cîte un poker la cine ştie ce coleg* (VR, 31 dec. 1933, p. 13). Cu nume de oameni ca obiect direct, *arde* are sensul de 'a lovi (cu vorba sau cu fapta)'; 'a învinge'; 'a înşela, a fura' etc.: *Dar ştii că m-ai ars, Haldeule* ... (Creangă); *Nu văd nimic!, l-am ars* (VR, 31 dec. 1933, p. 11) etc.

Bogăţie mare de termeni pentru aceeaşi noţiune se întîlneşte, cum este şi firesc, la noţiunile curente, cu care operează des mintea vorbitorilor: apariţia frecventă a unui obiect cere ca el să fie numit mereu şi, dată fiind intervenţia afectului, care nu permite întrebuinţarea la nesfîrşit a aceluiaşi cuvînt, cu nume mereu noi sau reînnoite. Acest ultim fapt arată că circulaţia mare a unei noţiuni în viaţa zilnică nu ajunge, pentru ca denumirile ei să fie numeroase. Cel puţin tot atît de importantă este şi natura intimă a noţiunii, aptitudinea ei de a impresiona sensibilitatea subiectului vorbitor.

Exemplele citate mai sus, precum şi discuţia, sumară, asupra derivării sinonimice ilustrează încă un adevăr, pe care l-am enunţat, incidental, în mai multe rînduri, acela că, alături de afect, este pusă în funcţie şi fantazia. Se poate afirma că toate modificările semantice pe care le suferă cuvintele în vorbirea afectivă sînt, în fond m e t a f o r e, aşadar imagini, produse ale fantaziei noastre. Mai exact spus, ele au ca imbold afectul, care, pentru a se manifesta în deplină libertate din punct de vedere lingvistic face apel la imaginaţie, forţa creatoare de forme a minţii omeneşti, cu scopul de a da expresie verbală reprezentărilor plastice, trezite în subiectul vorbitor de realitatea lui psihologică şi de cea materială a lumii înconjurătoare.

Chiar cînd fenomenul stilistic se prezintă sub un aspect aparent diferit, tot cu metafore avem a face. Este, de pildă, cazul hiperbolei, foarte răspîndită în limbajul afectiv: *a se arde (a se frige)* şi *a crăpa* dintre exemplele deja citate, *a înnebuni (a turba) de mînie (de durere* etc.), *a îngheţa (a înlemni, încremeni, înmărmuri, împietri) de spaimă, a muri (de ciudă, de foame* etc.*)* ş. a. nu sînt decît metafore, căci pornesc de la comparaţia cu fapte reale din afara noastră a unor impresii subiective, mult exagerate însă sub impulsul afectului, care dă senzaţiilor proporţii fantastice. La fel se petrec lucrurile cu contaminarea, de asemenea frecventă în limba vorbită: nevoia afectivă de a intensifica pînă la maximum expresia ne îndeamnă să adăugăm la imaginea iniţială una nouă sau măcar un element întăritor, ca în *cioclonţ* < *cioc* + *clonţ*, *cocoşneaţă* 'cocoană' (dispreţuitor) < *cocoană* + *coşniţă* etc.

Nu toate metaforele vorbirii familiare şi populare sînt expresive. Aceasta, din diverse cauze. În primul rînd, foarte multe şi-au pierdut cu desăvîrşire plasticitatea originară. Întrebuinţarea lor deasă şi îndelungată a deprins subiectele vorbitoare cu imaginea respectivă pînă la ştergerea ei totală. Cine mai simte semnificaţia metaforică a unor cuvinte ca *babă* şi *moşneag* (numele celor două părţi, care intră una în alta, ale copcii de încheiat hainele, cămăşile etc.) [1], *broască* (la uşă), *capră* (de tăiat lemne, aparat de gimnastică, la trăsură etc.), *cocoş* (la puşcă), *iapă* (la războiul de ţesut), *rac* (de scos dopurile) etc.?

[1] La exemplele date de mine în „Archivum romanicum", XXI, p. 230, unde mă refer şi la alte studii, afară de al lui Rohlfs (v. mai încolo), să se adauge ital. *femminella* 'cardini nei quali entrano gli agugliotti per tenere il timone' alături de *maschette* 'tacchi fissati lateralmente agli alberi' (la corabie), pentru care v. revista citată, p. 275.

Şi, mai ales, cine-şi dă seama de modul cum au luat ele naştere, adică, în fond, de imaginea însăşi? Foarte des este vorba de metafore sexuale, cum a dovedit, între alţii, G. ROHLFS, „Archiv f. das Studium der neueren Sprachen" CXLIX, p. 78 urm., cu un bogat material luat din diverse limbi [1].

Astfel de cuvinte au căpătat sensuri figurate fără vreun amestec din partea afectului. A contribuit, la modificarea lor semantică, numai fantazia, asociată adesea cu umorul, vizibil încă la *babă* şi *moşneag*, de pildă, graţie ... vîrstei inofensive a purtătorilor acestor calificative. Şi totuşi ele au avut , din capul locului, o mare expresivitate, ca orice metaforă adevărată, îndeosebi cînd imaginea este luată din realitatea imediată şi obişnuită [2].

Altă dată metaforele sînt provocate de frica pe care o au subiectele vorbitoare de a spune lucrurilor pe nume. Este cazul atîtor fiinţe şi forţe naturale sau supranaturale considerate de mentalitatea primitivă ca periculoasă (tabú). În fruntea lor stă 'diavolul', pentru care limba noastră, de ex., cunoaşte peste o sută de numiri figurate (v. G. PASCU, *„Viaţa românească"*, iunie 1910, p. 298 urm. şi *„Archivum romanicum"* V, p. 244 urm.). Vin apoi, iarăşi în tot felul de limbi, diferite animale, precum 'ursul', 'şarpele', 'libelula', 'nevăstuica' etc. [3]. De astă dată intervenţia afectului este neîndoielnică: teama că, pronunţînd numele unei fiinţe primejdioase, poţi suferi imediat urmările acţiunii ei misterioase şi răufăcătoare este o stare afectivă dintre cele mai pure. Şi totuşi multe metafore de acest soi şi-au pierdut valoarea stilistică propriu-zisă. Exemplul 'nevăstuicii' mi se pare foarte elocvent. Simte cineva că avem a face cu un diminutiv al subst. *nevastă?* (Căci asta-i semnificaţia originară, cum dovedesc, dacă ar mai fi nevoie, sinonimele 'nimfă', 'mireasă', 'frumoasă' din alte limbi) [4]. Cred că nimeni. Altfel nu s-ar explica izolarea acestei forme diminutivale ca nume exclusiv al animalului în discuţie şi înlocuirea ei prin altele ori de cîte ori este vorba de sensul nemetaforic al lui *nevastă.*

■

Am afirmat mai sus că derivarea sinonimică îşi arată efectele, în toată libertatea, la noţiunile şi des întrebuinţate, dar şi apte de a provoca stări sufleteşti afective. Mă opresc asupra cîtorva dintre ele, cu scopul de a ilustra posibilităţile oarecum nelimitate ale limbii vorbite de a-şi varia şi înviora necontenit mijloacele de expresie.

'Capul' este sediul inteligenţei, izvorul tuturor gîndurilor, vorbelor, acţiunilor, bune şi rele, ale omului. Prin aceasta, el se impune atenţiei de fiecare moment a subiectelor vorbitoare, şi de obicei, dacă nu exclusiv, ca sediu al unei inteligenţe reduse, insuficiente, care explică 'prostiile' şi greşelile, atît de numeroase, din păcate, în viaţa oricărui biet muritor. Căci sîntem mult mai sensibili la nemulţumirea decît la satisfacţia pe care ne-o provoacă semenii noştri în calitatea lor de 'homines sapientes'. De aceea avem un proverb (poate şi mai multe) de felul lui *Capul face, capul trage* şi, probabil, nici unul cu semnificaţia contrară. Iată o parte dintre termenii peiorativi pentru această noţiune [5]: *bos-*

[1] Cf. şi lucrarea, deja citată, a elevului său P. PREIS, *Die Animalisierung von Gegenständen in den Metaphern der spanischen Sprache*, Tübingen 1932, unde se discută şi se explică sensurile metaforice a numeroase nume de animale date unor obiecte de tot felul (cal, măgar, catîr, bou, vacă, porc, capră, cîine, scroafă, pisică, cocoş, găină, porumb, curcan, lup, vulpe, căprioară, bursuc, maimuţă, iepure, broască, şoarece, şarpe, melc, păianjen, greier, fluture, vultur, uliu, barză, cocor, corb, rac, ţipar etc.).

[2] În multe privinţe pot fi puse pe acelaşi plan numirile figurate ale atîtor plante, precum *barba-caprei, coada-şoricelului, gura-leului, ochiul-boului, rochiţa-rîndunelei* etc.

[3] Cf. între altele, articolele corespunzătoare din *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens.*

[4] Vezi *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, s. v. *Wiesel.*

[5] Îi aşez, pe cît posibil, după înrudirea lor semantică (din punctul de vedere al sensului propriu). Explicaţiile sînt reduse la minimum (observaţia e valabilă pentru toată discuţia care urmează).

tan, dovleac, tidvă, tărtăcuță; carto(a)fă; țeastă, hîrcă, scăfîrlie, oală, devlă; cutiuță, tabacheră, tabac; căpățînă, glavă, glăvățînă; bilă; bolfă; vasîlcă[1] etc. Să se adauge izolările *a fi slab la etajul de sus (superior), a atinge la etaj* și *a răci la gambetă* ('a fi cam zăpăcit'), ale căror substantive au sensul tot de 'cap'[2]. Ultima ne trimite la o noțiune foarte înrudită: 'p r o s t i a', care, în vorbirea afectivă, apare, de regulă, ca un adevărat corolar al celei precedente. Întrucît nu-i posibil să separăm diversele nuanțe ale 'prostiei' pun împreună expresiile pentru 'prost', 'zăpăcit', 'bleg' etc.: *idiot, imbecil, tîmp(it); dobitoc, bou, vacă, oaie (cu jug); boboc, elefant*[3]*; fraier; brînzoi; gulie*[4]*; betonat, blindat; candriu, căscăund, gură-cască, hăbăuc, nătărău, năuc, neghiob, prostănac, tîndală, tont, zăbăuc*[5]*, zăpăcit, zevzec; bleahă, bleancă, bleandă, bleau, bleg, blegos, blegoșat, bleoncos, bleot, beleujat, blehaucă, boblete, bobleț, bobletic, fleng, fleț, nătăfleț*[6]*, pleoștit, pliurd* etc. Cf. și *a umbla cu capul în traistă (buzunar)*.

Alt organ al corpului nostru, sortit să indispună adesea și să provoace, deci, reacția afectului, este 'g u r ă', pe care fantazia subiectelor vorbitoare o asimilează cînd cu botul animalelor sau cu ciocul păsărilor, cînd cu un instrument muzical, cu o cîrpă etc. (Ultima metaforă este, foarte probabil, indirectă, întrucît se va fi născut prin intermediul 'limbii', sinonim cu 'gura' ca organ al vorbirii.) Grupez termenii după «tertium comparationis» al fiecărei imagini: *bot, cioc, cioclonț*[7]*, ciup, cloanță, clobanț*[8]*, clonț, flit, plisc, rît* (și *surlă*, prin derivare sinonimică)[9]*, teflu, tic, țiu; cobză, flașnetă, flaut, flisc, mozgă (=muzică), muș t(i)uc*[10]*, trîmbiță*, apoi (tot după zgomotul pe care-l face) *cățea*[11]*, papagal, pupăză; clanță, fleoancă, fleoarcă, fleoarță, leoapă leoarbă, leoarfă, liopă, pleancă;* (diverse, unele neindentificabile) *morișcă, pipură, privată, rîșniță, scuipătoare, zotcă*[12]. La fel de bogată se prezintă terminologia afectivă a 'v o r b i t o r u l u i'[13]: *bate (la cap), bălmăji, bîlbîi, blehăi, blencheri, bleocăi, bleoci, bleotocări, blodogori (blogodori), blojori, bodogăni, bogonosi, bombăni, borborosi (bolborosi), boscorodi, cînta,*[14] *cîrîi, cicăli, ciocăni*[15]*, da (din gură),*[16] *fărfă(l)i, fîrfăi, flecăci, flecări, flecă(t)i, fle(o)ncăni, forfoci, forfoti, freli, glugui, îndruga, leopăi, leorbăi, leorfăi, mormăi, mornăi, murmura, paligori,*

[1] Așa se numește capul de porc, cu care se umblă (prin Muntenia) în ajunul Sf. Vasile pe la casele oamenilor, cîntînd cîntece tradiționale, în legătură cu sărbătoarea de a doua zi.

[2] Cf., pentru alte denumiri figurate ale capului, precum și pentru diverse amănunte de ordin lingvistic, IORGU IORDAN, *Les dénominations du «crâne» d'après L'ALR* (I, carte 7), în „Bull. lingu." VIII, p. 95 urm.

[3] Împrumutat, cu siguranță, din franțuzește (îl au și nemții).

[4] Iată un citat interesant: *să vă spui drept, dom'le administrator, ați fost g u l i e ... adică f r a i e r, pardon! să mă iertați* (Act, p. 47). *Gulie* trebuie să fi însemnînd și 'cap' (la fel sinonimul *nap*). Cf. *cartofă*, deja notat.

[5] Contaminare din *hăbăuc* și *zăpăcit*.

[6] Produs al contaminării lui *nătărău* cu *fleț* (are și o variantă „feminină": *nătăfleață*).

[7] Contaminare *(cioc + clonț)*.

[8] Produs, se pare, al contaminării lui *clonț* cu un sinonim ucrainean (vezi *Dicț. Acad.*, s. v.).

[9] *Surlă* se cheamă și un fel de clarinet (cf. TIKTIN, s. v.).

[10] Derivare sinonimică, foarte aproximativă, ca atîtea altele ('muștiucul' este partea prin care suflă cîntărețul din trompetă, fligorn, trombon etc.).

[11] *Ai face bine să l e g i c ă ț e a u a* (PB1, p. 104). Cf. și *lasă cățeaua!* 'taci!'.

[12] Pur argotic. Derivat de la *zît (zut!)* 'taci!'?

[13] Marea majoritate sînt onomatopee (în sens larg).

[14] Și *a trage o cîntare*.

[15] De obicei cu determinantul *la cap*.

[16] La imperativ, foarte des întrebuințat, apare verbul singur (cu dativul pron. pers. III sing.): *dă-i! (dă-i înainte!)*. După modelul lui *zi-i!?*

pălăvrăgi, pisa[1], *pl(e)oscoti, sporovăi, tehăi (tihăi)*[2], *toca, tocăni, trage (din gură)*[3], *trăncăni.* Iată şi cîţiva termeni pentru 'v o r b ă r e ţ': *bleabă, fanfaron, farfara, fîrfînatic, flear*[4], *flecar, flecarnic, flecăros, flecătitor, fleros, gură-slobodă (gură-spartă), palavragiu, vorbagiu*[5], şi pentru 'v o r b ă r i e': *cioandră, ciorovăială, gălăgie, harmalaie, huet, price, zgomot*[6], *voroavă.*

Înrudită, parţial, din punct de vedere afectiv, cu 'gură' (prin etapa 'limbă', adică 'vorbă') este noţiunea 'f e m e i e s t r i c a t ă', pentru care vorbirea populară şi familiară posedă o cantitate enormă de numiri[7]. Trebuie precizat că, în majoritatea cazurilor, identitatea de termeni pentru 'gură' şi 'femeie stricată' se întemeiază pe imagini diferite, mai exact spus, pe interpretări deosebite ale aceleiaşi imagini. Am spus deja că unele expresii pentru 'gură' însemnează, de fapt, 'limbă' (ca organe ale vorbirii, aceste două noţiuni se confundă uşor), iar la propriu 'cîrpă'. Acesta-i cazul lui *fleoarcă,* de pildă, care denumeşte şi pe 'femeia stricată': o dată «tertium comparationis» este mişcarea limbii în timpul cînd vorbim (flutură ca o cîrpă în vînt)[8], a doua oară, aspectul fizic al unei prostituate. La aceeaşi ordine de idei fac aluzie termenii sinonimi cu 'murdărie', 'moleşeală', 'putoare' etc. Alţii sînt nume de animale, explicabili prin faptul că lipsa de pudoare a unei femei depravate o pune pe acelaşi plan cu animalele, care-şi satisfac nevoile sexuale în văzul oamenilor. Şi alte noţiuni sînt puse la contribuţie, spre a exprima plastic, reacţia subiectelor vorbitoare în această privinţă. Parte din ele sînt clare, parte obscure. Le înregistrez şi pe acestea.

Boarfă, bulă, buleandră, (co)treanţă, farfuză, fîrfă, fleanţă, fleaură, fleoancă, fleoarcă, fleoarţă, fleorţotină, handră[9], *hanţuşcă, jantă*[10], *otreapă, paceavură, zdreanţă, ştеoalfă (ştoarfă), tîrfă, tearfă, terfeloagă, ţolină, ţoloabă, ţundră, potloagă, spălătură, spintecătură, tîrîitură; fleaşcă, fleştură, fliuşcă, floştină; paţachină*[11], *putoare; chiftică (chiftea, chifteluţă)*[12], *pîrjoală, sfîr!; căţea*[13], *gudă, haită, iapă, maimuţă*[14], *puiţă, pupăză*[15], *vrăbioară*[16];

[1] Cf. *a bate apa în piuă* idem (imaginea este aceeaşi). *Nu să mă p i s e z e întruna familia* (Răd I, p. 29).

[2] Înrudit cu *tehui (de cap)* 'zăpăcit'.

[3] Prezenţa determinantului *din gură* nu-i totdeauna necesară. *D-aia-i «t r a g e» şi ea, de nu i-o ia nimeni înainte ...* (RB-R, p. 95).

[4] *Fle-ar* (d o u ă silabe).

[5] Creat prin analogia cu *palavragiu (palavră = vorbă)* sau sub influenţa lui *declamagiu* 'declamator', existent de asemenea în limba vorbită a unor oameni culţi? Mai verosimilă pare prima ipoteză.

[6] Pentru 'vorbărie' se întrebuinţează şi derivate de la multe dintre sinonimele lui 'a vorbi'.

[7] Vezi G. ISTRATE, „Bull. Philippide" XI—XII, p. 471 urm.

[8] Şi în stare de repaos limba aminteşte bine de o cîrpă.

[9] Cf. derivatul masc. *handralău* 'flăcău în vîrstă cînd umblă după fete', cu varianta *nandralău* (Creangă). Sinonime: *harhatău* şi *hatalău (Dicţ. Acad.).*

[10] Tema lui *jantilică* 'haină veche, roasă'.

[11] Sinonim cu 'putoare' (v. I. A. CANDREA, „Grai şi suflet" VI, p. 324—325).

[12] Aluzie la ocupaţia unor femei de moravuri uşoare . *Pîrjoală* este sinonimul lui *chiftică,* tot aşa *sfîr!,* onomatopee, care imită zgomotul făcut de carnea friptă sau prăjită. AL. GRAUR, crede că *chiftea (chiftică)* este un fel de Ruckbildung din *chiftelăreasă* 'bucătăreasă', dar nu văd cum s-a putut produce acest fenomen.

[13] Cf. alb. *shake* 'Hündin; liederliches Weibsbild, Dirne, Hure' („Indogermanisches Jahrbuch" XIII, p. 165).

[14] *A se slăbi cu m a i m u ţ a asta ...* (Răd II, p. 112). Sensul peiorativ este mult atenuat.

[15] *Şmechere, te-or fi prins la p u p ă z e!* (ŢB, p. 62).

[16] *... s-au umplutără munţii Carpaţi cu v r ă b i o a r e d-alde astea* (Îns III, 5, p. 49). Punctul de plecare al comparaţiei este 'sprinteneala' (cf. *femeie u ş o a r ă),* întocmai ca la *fîrţă, fîrţoagă, paraşutistă.*

fîrţă, fîrţoagă, paraşutistă; mătrăgună [1] *otravă, otrăvită; başoaldă (başoldină), cataveică, coardă, (co)tarbă, hastură, marcoavă* [2], *mastroacă, scrijele* (plur.) [3]. Mai puţin 'tari' sînt *curvă* [4], *damă* [5], *dameză, fată* [6] etc. Pot fi menţionate tot aici cîteva cuvinte care exprimă n o ţ i u n i î n r u d i t e: *(a se) încurca, îngurga, îngîrli, îngurlui, înhăita, înnădi* 'a avea legături amoroase' (sens peiorativ); *berbant, Casanova, craidon, crai, Don Juan, fante* etc. 'bărbat afemeiat'; *codoş(că), nene, ţaţă* ş. a. 'intermediar(ă); *peşte* 'amant (plătit) al unei femei în vîrstă; individ care-şi prostituează amanta', cu sinonimele *gigel, jigolo* etc. [7]; *brezaie, bufniţă, ciumă, cucuvaie, holeră, mama pădurii, momîie, paparudă* ş. a. 'femeie urîtă sau urîţită de îmbrăcămintea-i caraghioasă'. Mult mai puţin numeroşi sînt termenii pentru aspectul frumos, curat al dragostei în general. Citez cîţiva la întîmplare: *bibică, bibilică, boboc* [8], *bomboană, cadră* [9], *chitră, floare, gagică* (şi *gagistră), găinuşă, păpuş(ic)ă, porumbiţă, puică, turturică* [10] etc. pentru 'femeie frumoasă, femeie iubită' ş. a. [11]

Un loc important în vorbirea afectivă (mai ales a rău-făcătorilor) ocupă expresiile privitoare la 'f u r t' şi la noţiunile strîns legate de acesta, precum 'b a n i', 'î n c h i s o a r e' etc. Situaţia se înţelege uşor, aşa că orice insistenţă este de prisos. De aceea mă limitez să enumăr termenii, în ordinea arătată.

A fura : *arde, bali, cardi, ciujbi, ciupi,*[12] *curăţi,*[13] *frige, haşli, hăli, horşchi (horşti), jumuli, lucra, mangli, opera, panghi, pişca, prăji, rade* [14], *stinge, sufla, şuti, şparli, ştanghi, şterpeli, usca, uşchi, zuli* (şi *a face zulă), zvînta,* apoi formule ca *a atinge la cara(i)man (la tufă), a face harim-narim, a face număru' cinci, a face de cinci ori cinci douăzeci şi cinci, a în-*

[1] *Ce mai încolo! Vreo m ă t r ă g u n ă. N-ai văzut ce fard portocaliu, ca alea de pe Calea Victoriei?* (AL, 5 ian. 1936, p. 7). Derivare sinonimică de la *otravă* (pentru care să se compare fr. *poison* 'femme méchante').

[2] Pentru tema acestui cuvînt, cf. ital. arg. *marca* 'femeie', explicat, obişnuit, ca o elipsă din formula oarecum oficială « marca legale per le prostituate» („Zeitschr. f. roman. Phil." LXII, p. 358).

[3] Sing. *scrijea* 'felie, aşchie' (A. SCRIBAN, *Dicţionaru limbii româneşti*, p. 1176).

[4] Are numeroase derivate, cu nuanţe afective precise (v. *Dicţ. Acad.*, s. v.).

[5] Despre modificările semantice, provocate de evoluţia socială, ale acestui cuvînt, cf. cele spuse de mine în „Bulet. Philippide" I, p. 137 urm.

[6] Aminteşte foarte bine de fr. *fille (de joie)*, dar nu cred că poate fi vorba de vreo influenţă din partea acestuia. Profesionistele sînt nemăritate, aşadar 'fete' (= domnişoare) pentru codul civil. Afară de asta, intervine, cu siguranţă, nevoia de a salva aparenţele, cu ajutorul unei ficţiuni, cum probează următorul pasaj foarte interesant din punct de vedere psihologic: « *Ştiţi cine sînt astea? Nişte prostituate.* Se *joacă de-a nunta. Îşi închipuie cîteva ceasuri că sînt fete cumsecade, în rîndul celorlalte. Atîta bucurie mai au şi ele, o dată pe an...).* (CL, 1 iunie 1935, p. 5). Privitor la 'sinonimul' *damă* se poate invoca un motiv asemănător, pe care LEO SPITZER, într-o scrisoare (cu data de 5 noiembrie 1934), îl numeşte 'nevoia de a înnobila profesiunea'. « În definitiv, precizează el, există doar ficţiunea că aceste 'dame' sînt d a m e [germ. *Damen = doamne*], după cum *maîtresse* răspîndeşte în jurul ei ficţiunea 'domniei' [germ. *Herrschaft*], chiar cînd serveşte»'. *Fată*, cu acest sens, apare şi în literatură (cf. Răd II, p. 117; la p. 120 găsim şi pe *otreapă).* Derivatul *fetişcană* are acelaşi înţeles peiorativ.

[7] Vezi „Bulet. Philippide" IV, p. 186 urm. şi VII—VIII, p. 281 urm.

[8] Se subînţelege *de floare.* Cf. span. *capullito* (sau *botón) de rosa* idem („Volkst. u. Kult. d. Romanen" VII, p. 121).

[9] Adică 'portret, tablou pictat'. Cf. span. *hermosa como una estampa, más hermosa que ni pintada,* portg. *linda que nem una pintura.*

[10] Să se compare fr. *vivre comme deux tourterelles.* Francezii au o comparaţie identică cu a noastră şi cînd e vorba de o femeie urîtă: *laide comme un hibou.*

[11] Despre alţi termeni în legătură cu 'dragostea', vezi „Bulet. Philippide" V, p. 249 urm.

[12] Apare şi la Caragiale, Brătescu-Voineşti (la acesta, împreună cu derivatul *ciupeală). A se ciupi* înseamnă 'a se îmbăta'.

[13] Cf. fr. *nettoyer* 'vider complètement; dépouiller, détrousser, dévaliser complètement' (BAUCHE, *op. cit.*, p. 235).

[14] Înseamnă (la fel cu *ciupi, durăţa* etc.) şi 'a cîştiga, la jocurile de noroc, toţi banii partenerilor' *(i-am ras* [la conţină], spune Pampon în *D-ale carnavalului).*

toarce de gologani, a întoarce cu acul, a pune mîna, a trage la stînga ş. a. 'Hoţ': *cioran* (şi femin. *ciorancă*) [1], *doftangiu* [2], *grantaş (grantist)* [3], *ocnă, pîrlac* [4], *trăsnitor* [5]. **Buzunar** (şi sinonime: 'geantă', 'portofel'): *bughelar, cara(i)man, coajă, găleată, guşă, muşama(t), nod, ploscă, scoarţă, tuflă, turbincă.* Buzunarele au nume speciale după poziţia lor: *la bulan* 'la spatele pantalonilor', *la căldură* 'la vestă', *la crăcan* 'la pantaloni', *la prima* 'la haină'. **Bani**: *albi(şori)* [6], *bişţari, bulşoi, denghi, fîş-fîş, fonduri, franci, gloanţe, gozor* [7], *lovele* (şi *lovinci*), *loz* (şi *lozeu*), *manghiri, manglîi, mardei* [8], *material, miză.* Pe lîngă aceşti termenî oarecum generali, existau alţii, de asemenea numeroşi, pentru diversele piese sau bancnote, cu valoare precisă: *albastră (albăstrioară), bătrînă* şi *cearşaf* 'o mie de lei'; *şervet, ţărancă (ţărăncuţă)* şi *verzioară* 'cinci sute de lei'; *albă, albeţ, batistă, bucată*[9], *centă, centenar* şi *slută* [10] 'o sută de lei'; *cocoş* [11] şi *polidor* 'douăzeci de lei'; *motănaş* 'zece lei' [12]; *cocoşel, piesă, pisică* şi *pisoi* 'cinci lei'. **Închisoare**: *Bumbata, Chiajna, ciubăr, colegiu, colivie, Doftana* [13], *gherlă, hîrdău* [14], *internat, mititică, pîrnaie, pension, prinsoare, răcoare, reveneală, salon, ţuhaus* (şi *ţehaus*), *ţuhal* [15]. De adăugat *casă fără geamuri, la deal* [16], *(a da) la Maica Precista*, apoi numirile curente, care, mai totdeauna, au fost lipsite, din capul locului, de expresivitate: *arest, butuc, carceră, gros, închisoare, puşcărie, temniţă* etc. În limbajul şcolarilor se spune şi *(la) post* (din cauză că încarcerarea se complica, pentru elevii unui internat, cu suprimarea mîncării) [17]. **Poliţist**: *barosan* (era numit în trecut 'şeful comisarilor'), *caiafă* [18], *copoi* [19], *curcan* (şi *curcă*) [20], *gabor* (variantă

[1] Însemnează, propriu, 'ţigan', aşadar derivat de la *cioară* idem.

[2] Fost la *Doftana*, numele celei mai celebre 'ocne' din ţară. Această închisoare a fost reabilitată, devenind un simbol al luptei revoluţionare din ţara noastră, prin faptul că regimurile reacţionare trimiteau acolo prin condamnare judecătorească, pe cei mai buni dintre comunişti. Interesant, şi oarecum surprinzător pentru atmosfera psihologică a vremii, este amănuntul că deţinuţii politici n-au fost numiţi niciodată *doftangii*.

[3] După un anumit gen de furt, numit *prin grant*.

[4] De la *pîrli* 'a fura' (sinonim afectiv cu *arde, frige, prăji* etc.)

[5] Adică *spărgător* (prin derivare sinonimică: *a trăsni* e mai « tare» decît *a sparge*, care a început să se banalizeze).

[6] Cf. fr. *blanc*, span. (ţig.) *parné*, ital. *berne*, ţig. *parné* (derivat de la *parnö* 'alb') idem („Vox romanica" I, p. 301).

[7] 'Bani mărunţi' (de la *goz*, plur. *gozuri* 'codină, gunoi').

[8] *Lovele* (de origine ţigănească) a fost simţit ca format de la *lovi*, şi atunci, prin derivare sinonimică, s-a creat *mardei* (< *mardi* 'a bate' = 'a lovi').

[9] 'Traducere' a neologismului *piesă*.

[10] Pare a fi o creaţie glumeaţă (cu intenţie), provocată de ritm *(sută* rimează cu *slută)*. Cu diminutivul *cocoşel* (v. mai departe).

[11] Trebuie să fi luat naştere pe vremea cînd circulau şi pe la noi napoleonii (de aur!) franţuzeşti, avînd ca emblemă cocoşul galic: *te-ai învoit să aduci atîţi c o c o ş e i de aur* (Act, p. 21—22).

[12] Derivare sinonimică de la *pisoi (pisică)*, iar acestea s-au format (în glumă) de la *piesă*, care seamănă, prin sunete, cu *pis(ică)*.

[13] Nume de localitate (v. mai sus, n. 2), întocmai ca *Bumbata* şi *Chiajna*, despre care nu ştiu să fi fost sediul vreunei închisori celebre.

[14] Deja la Caragiale *(hîrdăul lui Petrache*, în *O scrisoare pierdută)*. E vorba, foarte probabil, de hîrdăul în care-şi fac nevoile arestaţii (cf. sinonimele *ciubăr, pîrnaie* şi *bodîrlău*, acesta din urmă la N. Filimon).

[15] Modificare ironică (prin etimologie populară) a lui *ţuhaus* < germ. *Zuchthaus?*

[16] Expresie specific ieşeană (închisoarea *Galata* este situată pe un deal, aproape de oraş).

[17] Pentru unii dintre aceşti termeni, v. „Bulet. Philippide" IV, p. 202 urm., unde se pot găsi nu numai încercări de aplicare , ci şi denumiri neînregistrate aici. Cf. şi *s-a turnat cu fapt* 'a fost închis în urma unui flagrant delict', prin analogie cu *a turna la închisoare (dubă* etc.).

[18] *... am fost ieri cu o c a i a f ă , unul d-ăia de la poliţie ...* (NM, p. 271).

[19] Să se compare ital. arg. *lughera* 'Scherge', identic cu dial. (Milano) *lughera* 'Funke; Spürhund' ital. *segugio* 'Scherge'; Spürhund', roman arg. *bracchi* 'sbirri' („Zeitschr. f. rom. Phil." LXII, p. 366),

[20] Despre aceşti termeni vezi „Bulet. Philippide" II, p. 209, 210.

gabăr)[1], *lingabăr*[2], *oagăr*[3], *prepelicar*, *scatiu*, *sticlete*, *trocar*[1]. Cf. şi *găinar* 'jandarm'[4].

La acelaşi domeniu aparţine, în bună parte, noţiunea **'a fugi'**, pentru care de asemenea limba vorbită este bogată în expresii: *bunghi*, *buschi*, *căra* (refl.), *cărăbăni* (refl.), *huschi* (cu foarte multe variante fonetice, precum *huşchi*, *huşti*, *hoşchi*, *hoşti*, *uschi*, *uşchi*), *înjuga*[5], *rade*, *şparli* (şi *şperli*), *şterge*, *şterpeli*, *topi* (refl.)[6], *tuli*, *tunde*[7], *zbunghi*[8]. Multe dintre verbele acestea se construiesc cu acuzativul pron. pers. III neaccentuat *o* (avînd funcţie neutrală), care stă, adesea, în locul subst. *putină*: *rade (spală, şterge* etc.) *putina!*[9] = *rade-o! (şterge-o* etc.). De adăugat *a se face căruţă* (sub influenţa lui *a se căra* şi *a se cărăbăni*), *Radu să te cheme!* (= *rade-o!*), *să te duci (să te ţii) Duluţă* etc.[10]. Contaminarea, procedeu prin excelenţă intensificator al noţiunii, este aplicată aici pe o scară întinsă: *buschi* < *bunghi* + *uschi*; *şterpeli* < *şterge* + *şperli* etc.

Şi **'a bate'** posedă o terminologie îmbelşugată, lucru iarăşi firesc, date fiind natura acestei noţiuni şi starea sufletească a celui care o săvîrşeşte: *ajusta*, *altoi*[11], *aranja*, *arde*, *atinge*[12], *bigosi (ghigosi)*, *bombarda*, *boţi*, *buchisi*, *cafti*, *cardi*, *căptuşi*[13], *cîrpi*, *chelfăni*, *coşi*[14], *croi*, *demonta*, *descentra*, *dezmierda* (Creangă), *dezaxa*, *dupăci*[15], *freca*[16], *ghemui*, *ghionti*, *izbi*, *împuşca*[17], *îndesa*, *înghesui*, *lipi*[18], *mardi*, *mîngîia*, *muşca*[19], *omorî*, *pisa (chisa)*, *plesni*, *poci*, *pocni*, *rupe*[20], *scărmăna*, *scărpina*, *sfărîma*, *stinge*[21], *şifona*, *şlefui*, *tampona*[22], *ţuna*[23] etc., apoi formule ca *a-i da la cap (a-i da de cheltuială* ş. a.)[24], *a-i face boiangerie*[25],

[1] Despre aceşti termeni vezi „Bulet. Philippide" II, p. 209, 210.

[2] Contaminat din *lingău* + *gabăr*.

[3] Pare a fi germ. *Jäger*, cu pronunţare săsească (cf. „Bulet. Philippide" IV, p. 185).

[4] Vezi Ins II, 3, p. 603 (din cauza reputaţiei de pe vremuri că jandarmii fură găinile ţăranilor). Unele dintre cuvintele înşirate aici sînt discutate în „Bulet. Philippide" IV, p. 168 urm., unde se citează şi paralele străine (de obicei nume de animale).

[5] *Înjug-o* 'şterge-o' (*o* pare a reprezenta subst. *căruţă*). Născut sub influenţa lui *a se căra*, care trezeşte, prin asociaţie de idei, imaginea 'carului' (deci şi a animalelor înjugate la el)?

[6] Obişnuit la perfectul compus: *te-ai topit?* 'te-ai dus?'

[7] Prin derivare sinonimică (o sinonimie foarte aproximativă) de la *a rade*, interpretat ca 'a rade barba', care-i apropiat de 'a tunde (barba').

[8] Cu *z-* expresiv (cf. cele spuse la p. 195-196). Se zice şi *zbughi*, care n-are, cred, nimic a face cu *zbunghi*.

[9] Cît de uşor se asociază în mintea subiectelor vorbitoare sinonimele, chiar prin sensul lor propriu, dovedeşte « glosa » următoare: *să spele putina* sau *s-o şteargă* (Gl, 26 mai 1940, p. 2), unde *s-o şteargă* poate fi înţeles ca stînd pentru *să şteargă putina* (substantivul n-a mai fost repetat şi cu al doilea verb).

[10] Pentru unele, vezi „Bulet. Philippide" I, p. 114 urm. (s. v. *arde*).

[11] Cf. ŢB, p. 38: *Ăl de m-a altoit pe mine e şi-acu în spital.*

[12] Eufemism cu atît mai ironic, cu cît este mai exagerat. Cf. mai departe *dezmierda*, *mîngîia* etc. Pentru al doilea, vezi ŢB, p. 69.

[13] Sinonim cu *arde* etc. şi în alt sens: *Te pomeneşti că ne mai căptuşeşte cu niscaiva biruri* (RB-R, p. 31). La Creangă acest verb înseamnă 'a prinde'.

[14] *A-i face coşi* (= bube, răni)'.

[15] Sinonim cu *a pumni (dupac* 'pumn', de la onomatop. *dup!*).

[16] Şi *a face (cuiva) o fricţie; a-i da (trage) un frecuş.*

[17] Totdeauna cu un dublu obiect: *i-am împuşcat o bătaie (un pumn* etc.).

[18] 'A da palme' (palma se lipeşte bine de obraz).

[19] *Cînd ţi-oi muşca una, te umplu de borş* (AL, 20 iunie 1937, p. 11).

[20] *A-i rupe oasele, coastele, măselele etc.* ... dar şi singur *(te rup)*, eventual cu complementul *în bătaie*. La fel se construieşte sinonimul *sfărîma*.

[21] *Auzi tu? Te sting!* (AL, 12 dec. 1937, p. 6). Mai des se spune *a stinge în bătaie*. Acest verb este sinonim cu *omorî*, pe care îl 'traduce'.

[22] Şi subst. *tampon* 'lovitură în burtă'.

[23] *Şi-i tunase şi vreo doi pumni îndesaţi* (Al, 5 iulie 1936, p. 5).

[24] Cf. *şi o să-i dau o curăţenie!... să-i rup şalele* (Caragiale, în *D-ale carnavalului*). *Curăţa* înseamnă obişnuit 'a omorî' (şi 'a fura'), la fel cu fr. *nettoyer* (v. BAUCHE, *op. cit.*, p. 235).

[25] 'A-l umple de sînge', aşadar 'a-l boi' (în sens propriu': 'a-l colora, în roşu').

a-i face dentistică (= a-i rupe măselele), a face mînăstire, a intra în cineva (de obicei, cu determinantul la plural)[1], *a-i stinge lampa (lumînările)* ş. a. Observăm, între altele, existenţa multor neologisme, dintre care majoritatea sînt adevăraţi termeni tehnici: corpul omului seamănă cu o maşină, în consecinţă, poate fi 'demontat' etc., la fel cu aceasta. Numeroase sînt locuţiunile, dintre care unele au fost notate în capitolul imediat precedent, iar altele se pot găsi în „Bulet. Philippide" IV, p. 158—159 şi V, p. 241 urm.

Spre a termina cu trecerea în revistă a cîtorva noţiuni mai bine reprezentate în lexicul vorbirii afective, menţionez o parte din termenii familiari pentru 'c o p i l': *broscoi*[2], *brotăcel, cazac* [3], *dop* [4], *drac (dimon, ghiavol), gîgîlice, hoţ* [3], *mînz, mormoloc, năpîrstoc* [5], *nod* (şi *noduleţ*) [3], *păgîn* [3], *pici, potaie* [5], *potcă, puştan, puşti, ticălos, ţîcă* [6], *zmeu* [3]. Trebuie remarcat că toţi au sau pot avea şi sens dezmierdător, nu numai peiorativ, cum ne-am aştepta la cei mai mulţi dintre ei. Chiar *drac* şi sinonimele lui devin cuvinte de alintare în gura mamei, de pildă, dacă starea ei sufletească nu se opune. Cît despre *ticălos*, nu l-am auzit, la adresa unui copil, decît cu o nuanţă dezmierdătoare foarte pronunţată *(ia te uită, ce mare* sau *ce frumos s-a făcut ticălosul!)* [7].

■

Urmează acum un lexic, sumar şi puţin sistematic, al vorbirii afective, aşa cum l-am putut înjgheba pentru trebuinţele discuţiei [8]. Am insistat, în mai multe rînduri, asupra faptului că o lucrare ca aceasta nu poate avea de scop epuizarea, fie şi numai aproximativă, a materialului lingvistic. Interesul ei constă în punerea problemelor esenţiale şi în stabilirea normelor potrivit cărora trebuie apreciate fenomenele stilistice ale limbii noastre. Faptele propriu-zise, oricît de bogate şi de bine alese, servesc numai la ilustrarea principiilor. Evident că unele sînt mai apte, altele mai puţin apte pentru îndeplinirea acestei misiuni şi că, prin urmare, discuţia teoretică însăşi are de cîştigat dintr-o selecţie a lor pe bază de criterii stricte. Ele sînt însă aşa de numeroase şi de caracteristice, încît ne pot aduce serviciile pe care le aşteptăm de la ele, chiar dacă le culegem oarecum la întîmplare din imensul lor depozit.

Abona : *dacă vrei tu să nu te a b o n e z pe o lună la spital* (AL, 20 iunie 1937, p. 12).

Acru : *om acru* ('căruia mereu îi ninge şi-i plouă' etc.); se spune, cu sens aproape identic, şi *om înăcrit*. Sinonime, din acelaşi domeniu: *amărît, cătrănit* (şi *catran*, ca metaforă propriu-zisă). Cf. apoi *ursuz*, pe care multe subiecte vorbitoare îl simt ca un derivat de la *urs* (dovadă sinonimia acestor două cuvinte, întrebuinţate adesea unul după altul, ca într-un fel de glosă: *ursul cela? tare-i ursuz!)*.

[1] ... *în alţii ai văzut cum i n t r u!* (ŢB, p. 49).

[2] Pe toate le-am întîlnit la Brătescu-Voineşti: *un b r o s c o i de băieţaş slăbuţ* (p. 16); *p o t a i e mică* (p. 17); *Ştii ce mi-a spus p ă g î n u l astă-seară, înainte de culcare?* (p. 26); *Ho! z m e u l e! ho!, că ţi-o gătesc acuma* (p. 89) etc.

[3] 'Copil curajos, îndrăzneţ' (cf. *zmeu*).

[4] Şi despre adulţii scunzi: *E mică şi îndesată — un d o p u ş o r* (Al, 15 sept. 1935, p. 6).

[5] ... *un n ă p î r s t o c de băiat* (AL, 7 nov. 1937, p. 5).

[6] Foarte răspîndit în vorbirea populară, totdeauna ca vocativ *(măi ţîcă!* 'măi băiete'). Este, probabil, o 'prescurtare' de la *băieţică* cum dovedeşte faptul că numai cu băieţii se vorbeşte aşa.

[7] Pentru alţi termeni similari, vezi ST. BINDER, *Kind, Knabe, Mädchen im Dacorumänischen*, Cluj 1932.

[8] Trebuie completat cu materialul studiat în capitolul imediat precedent, cu unele fapte din cartea mea recentă *Limba română actuală. O gramatică a «greşelilor»*, p. 492 urm. şi cu „diverse detalii din *Note de lexicologie română*, apărute în „Bulet. Philippide" VI, p. 150 urm., VII—VIII, p. 224 urm., IX, p. 116 urm. şi în „Studii şi cercetări lingvistice" XIV, p. 7 urm., XX, p. 3 urm., 131 urm., XXII, p. 327 urm., XXIV, p. 41 urm.

Adăpa (refl.) 'a bea (mult)'. Sinonime: *pili*[1], *șprițui*, ambele reflexive, *stinge*[2], *suge*[3], *topi*, *a se întîlni cu Sfînta Paraschiva*[4] etc. (v. „*Bulet. Philippide*" V, p. 210 urm.). Noțiuni înrudite: *bobiță* 'vin', *călugăriță* 'damigeană', *ceai* (și *ceai* rece) 'vin', motorină 'rom' *(Ibidem*, p. 243 urm.). Numeroși sînt termenii pentru 'b e a t': *afumat*, *aghezmuit*[5], *amețit*, *candriu*, *călit*, *căptușit*, *cînepiu*, *cherchelit*, *chilacciu*, *chiurluit*, *clei*, *clean*[6], *cuc*, *mort*, *tămîiat*, *trăsnit*[7], *turlac*, *turtă* etc. (v. *Dicț. Acad.*, s. *beat;* AL, 12 dec. 1937, p. 11) și pentru 'a se î m b ă t a': *amnări*, *căli*, *cîrpi*, *cherchezi*, *flecni* (și *flecui)*, plus verbe din aceeași familie cu denumirile omului beat, apoi multe construcții, care au fost parțial notate în capitolul «Izolări» (vezi alte detalii în *Dicț. Acad.*, s. v. *îmbăta).*

Agăța (despre femei) 'a pune mîna pe un bărbat'; (despre poliție) 'a prinde un delincvent'. Cu primul sens se zice și *a acroșa* ('traducerea', cu un neologism francez foarte recent, a lui *agăța)*, apoi *a pescui* (acesta, foarte probabil, despre femeile bătrîne, cf. *pește*, notat mai sus, p. 318). De la al doilea înțeles avem derivatul *agățabil*, după care s-a format apoi *luabil: N. este agățabil (luabil)* 'poate fi ridicat de poliție' (pentru fapte sau simple bănuieli)[8]. În argoul școlarilor, *a pescui* (și a *prinde pește)* însemnează 'a copia la teză'.

Ageamiu 'începător, neinițiat, ignorant' are o nuanță specială într-o frază ca aceasta: *O să-ți dau eu «niște porc»* [carne!], *strugure. Lapte de căprioară! Mergi cu mine. Am eu «a g e a m i i i» mei prin Căscioarele ...* (AL, 22 dec. 1935; p. 6; vorbește un măcelar).

Albastru 'rău, nefavorabil': *a văzut el ... și altele , mai a l b a s t r e* [decît reclamația pentru furt] *și nu s-a speriat* (CL, 1 aug. 1936, p. 2); *pacientul zîmbește a l b a s t r u* (Îns II, 3, p. 84). La școală, *albastru* 'corigent', alături de *verde* 'repetent' (derivat sinonimic). Și vb. *(în)albăstri* (refl.) 'a se înrăutăți (situația)'. Cf. fr. *peur bleue* 'frică grozavă', *j'en suis bleu* 'sînt foarte mirat'.

Amic 'individ' (sens defavorabil): *a m i c u l u i* [un escroc] *îi vine să urle* (AL, 26 iulie 1936, p. 8). Foarte des la Caragiale, unde are semnificație socială, din cauza ușurinței cu care atîția oameni invocă 'prietenii' sus-puse. Cf. mai departe, s. v. *tip.*

Atenție 'cadou' (eufemism ironic): ... *nimeni n-a pierdut nimic — din contră! și eu mă alegeam cu-o a t e n ț i e* (Act, p. 20; subliniat de autor). Sinonim cu *șperț* (pe vremuri, după războiul celălalt, se spunea *șpagă*, apoi, cu un sens puțin diferit, *filodormă).*

Aurar 'om bogat, care are mult aur' (Azi, 3 martie 1940, p. 8, despre un mare industriaș român).

[1] Trebuie să se facă distincție între *a pili* 'a bea' și *a se pili* 'a se îmbăta'.

[2] Cu același înțeles figurat ca *a stinge (în bătaie) pe cineva* 'a-l distruge, a-l omorî': vinul băut dispare, nu mai există, întocmai ca un om ucis, nimicit fizicește. *Topi* are la bază aceeași imagine; cf. *l-am topit* (cu loviturile, cu succesele mele, cu mizeriile pe care i le-am făcut etc.).

[3] Cf. și *sugaci* 'băutor' (joc de cuvinte cu *sugaci* 'copil de țîță'), care a dat naștere lui *biberon* și *burete*, termeni curenți în vorbirea familiară la adresa amatorilor de băutură. Fr. *biberon* însemnează 'beție' (BAUCHE, *op. cit.*, p. 198), iar *têter (= a suge)* 'boire immodérément' *(Ibidem*, p. 252).

[4] Reprezintă, după cît se pare, un uz individual sau unul regional puțin răspîndit.

[5] De unde *aghiazmă* 'rachiu': *În odaia domnului Sotir ... s-au adunat, din zori, obișnuiții «aghezmei de dimineață»* (AL, 13 ian. 1935, p. 3).

[6] *L-am adus apoi acasă c l e a n, dar nu așa beat rău ...* (AL, 10 iunie 1928, p. 3). *Dicț. Acad.*, s. v., notează izolarea *sătul clean* 'sătul pînă în gît'. Cred că de aici s-a ajuns la *(beat) clean*, adică 'sătul de băutură'. Nu-i exclus să se fi amestecat și *(beat) clei*, ale cărui sunete sînt, în bună parte, identice cu ale lui *clean*, ceea ce a putut da impresia că aceste cuvinte au aceeași origine etimologică. (cf. și grupul *cl-*, care poate trezi, prin simbolism fonetic, ideea în discuție: omul beat are vorba î n c î l c i t ă).

[7] Despre un om beat se spune (în sudul Moldovei) *că te t r ă s n e ș t e (cu mirosul de băutură) cale de-o poștă.* Dar aici *trăsnit* are sensul de 'zăpăcit', la fel cu *candriu*, *turlac* etc.

[8] Raportul dintre aceste cuvinte ar putea fi și altul decît cel presupus de mine.

Avan 'teribil': are multe sinonime afective, precum *strașnic, grozav, aprig, amarnic, hain, cumplit, barbar, crud* etc. Derivatul *avănit*, pe care *Dicț. Acad.* îl înregistrează cu sensul de 'om sărac' (Năsăud), este, la Tecuci, sinonim cu *avan* (nu numai pentru accepțiile date aici, ci și pentru aceea de 'drăcos, isteț').

Baftă 'noroc': extrem de răspîndit în limba vorbită, mai ales de tineri, la fel cu derivatul *bafta(n)giu* 'norocos'. Prin sudul Moldovei, acest cuvînt, de origine țigănească, însemnează 'trecere, considerație'.

Banc 'șmecherie, răspuns ingenios; glumă proastă, ieftină; vorbă de clacă, minciună'. Se bucură de o circulație extraordinară. În „Bulet. Philippide" V, p. 155 156 și 192, n. 3 am încercat să-l explic, parțial, cu ajutorul terminologiei jocurilor de cărți. Următorul pasaj pare a confirma interpretarea mea: *Nini (b a n c o)*[1]: *Toate femeile care au venit aici au fost metresele D-tale?* (Gl, 2 iunie 1940, p. 2) Cf. și „Bull. lingu", XIV, p. 106—107.

Bazaconie: de la vechea însemnare, juridică și morală, de 'nelegiuire' a ajuns la cea actuală, foarte răspîndită de 'faptă, întîmplare, afirmație etc. curioasă, nepotrivită', așadar sinonim cu *comédie, drăcie, năzbîtie, năzdrăvănie* ș. a.

Beșleagă 'om bătrîn, neputincios, ramolit'[2]. Același înțeles au *babalîc, baccea, bașcău, blendărău, boșorog, căzătură, floacă, hodorog (hodoroagă), hîrb, hoșcotină, moșnegărie, ramolit, tombatură* etc. Unele se întrebuințează și despre femeile bătrîne, care au, între altele, o denumire specială: *cofloșniță*. Să se compare și participiile trecute ale unor verbe aparținînd acelorași familii de cuvinte, precum *baccelit, hîrbuit, hodorogit* etc. Sinonime cu acestea sînt *fleșcăit, hrentuit, terciuit* (Cr, p. 69), *vlăguit* ș. a. O nuanță diferită, de natură mai mult morală (în legătură cu 'răutatea'), exprimă echivalentele semantice ale lui *babă: baborniță, băbîrcă (< babă + hîrcă?), carabă, cătărambă, cloanță, cotoroanță, hîrcă, hoanghină* etc. Cf. și *tălpoi* (Creangă) augmentativ-peiorativ de la *talpa (iadului)*.

Bezmetic (munt. *dezmetic)*, cu sinonimele lui: *amețit, apucat, buimac, capiu, hututui, izbit*[3], *năbădăios, năuc, neder* (Brătescu-Voinești), *tehui, trăsnit, tutuit, țicnit, zăpăcit, zărghit*. Cf. și *nea-ntr-o parte* (Br.-V), *smucit din botez* (acesta se întrebuințează și fără determinant), *lovit cu leuca* etc.

Biet, ca atribut pe lîngă un substantiv sau nume propriu, cu sensul de 'mort': *bietul tata, biata mama, bietul Ionescu* ș.a. Oamenii simpli adaugă, obișnuit, *biet (biată) să fie de păcate*, formulă menită să precizeze că-i vorba de cineva care nu mai trăiește. Este interesantă sinonimia lui *biet* din acest adaos cu *sărac* (în accepția proprie a acestuia), căci *biet de păcate* însemnează 'sărac de păcate, cu păcate puține' (cf. *Dumnezeu să-l ierte* 'Dumnezeu să-i ierte păcatele'). Și alte limbi cunosc această întrebuințare a termenului pentru 'biet' (= 'sărac'): ital. (Lomb.) *(el me) pover (pa)* 'feu mon père' („Revue de linguistique romane" X, p. 10), span. *pobrecito, -a*, portg. *pobresinho, -a*, cu adaosuri (span. *que en paz descanse; que Dios haya; que santa gloria haya; que en gloria esté; que Dios perdone;* portg. *que Deus tenha*) („Volkst. u. Kult. d. Romanen", XII, p. 373), ital. *poveretto, poverino*, sard. *meskinu, meskineddu (Ibidem*, VI, p. 14—15), fr. *pauvre* (H. BAUCHE, *op. cit.*, p. 238).

Blat 'tovarăș, complice'; *a da (merge) pe blat* 'a se întovărăși (la furturi etc.)'; *a fi blat cu cineva* 'a fi bine cu el'; *blătui* 'a mitui' etc. Explicația justă a acestui cuvînt argotic

[1] Subliniat de mine.

[2] La origine 'căpitan de beșlii'. După ce noțiunea a dispărut din viața românilor, cuvîntul a început a fi simțit ca un derivat de la *beși* (cf. *beșinos, îi curg beșinile* etc., despre un om tare bătrîn).

[3] Însemnează, în vorbirea, cu caracter argotic, a tinerilor, și 'îndrăgostit'.

a dat-o B.-O. UNBEGAUN, „Bull. lingu." IX, p. 105: din germ. (arg.) *platt* 'vertraut, auf freundschaftlichen Fuss'. Pentru diverse detalii, v. „Bulet. Philippide" II, p. 204 şi 208, IV, p. 111 şi 156 urm., „Bull. lingu." VI, p. 140 şi IX, p. 103 urm., de unde aflăm, între altele, că *blat* se bucură de o răspîndire extraordinară (deşi relativ recentă) în ruseşte. La noi poate fi un împrumut din această limbă sau, mai probabil, din idiş.

Boboc 'naiv, neiniţiat, începător' (şi la Creangă): în limbajul studenţesc, epitet pentru studentul din an. I (femin. *boboacă*) [1]. Avem a face, se înţelege, cu *boboc* 'pui de raţă sau de gîscă', nu cu 'bobocul de floare', care serveşte ca metaforă pentru 'femeie frumoasă (şi, de obicei, tînără)', deja notat [2]. Studenţii din anul II sînt numiţi *libelule* (la Iaşi, cel puţin). Termeni generali pentru 'student': *gaman; individ suspect şi fără domiciliu* (v. „Bulet. Philippide" V, p. 201). În Transilvania sinonimul lui *boboc* din argoul studenţesc este *balic(ă)* (v. „Bulet. Philippide" VI, p. 158).

Boi 'a înşela'. Are numeroase sinonime expresive: *arde* (cu toate echivalentele lui înregistrate, parţial, şi pentru alte sensuri, precum *frige, pîrjoli, pîrpoli, prăji* etc.); *bărbieri* (refl.), *blăzni, încălţa, potcovi, prosti* etc., apoi izolări ca *a lega la gard, a prinde (umbla) cu caţa, a pune ipingeaua (mantaua), a trage chiulul* ş. a. Interes deosebit prezintă *bărbieri*, din cauza marii lui răspîndiri printre şcolari şi a derivatelor sinonimice cărora le-a dat naştere. Astfel se spune, cu acelaşi înţeles ('a păcăli pe cineva cu vorba, înşirînd verzi şi uscate'), *a-şi pune bărbi* (obişnuit cu determinante: *N. şi-a pus nişte bărbi în conferinţa pe care a ţinut-o!; grozave bărbi şi-a mai pus...!)*. Tot de aici s-a ajuns, foarte probabil, la *fraier cu barbă* (sau, mai des, *cu cioc)* 'străşnic de prost' [3]. Observăm că 'barbă îşi pune' şi înşelătorul şi cel înşelat, aşadar acţiunea este concepută sub ambele-i aspecte (pasiv şi activ). Fenomenul se explică prin predominarea sensului propriu-zis asupra tuturor celorlalte detalii, deci şi asupra raportului sintactic dintre subiectul şi obiectul propoziţiei, ceea ce s-a putut întîmpla cu atît mai uşor, cu cît *bărbieri* este sinonim cu *rade*, iar acesta însemnează 'a păcăli' numai la activ. Despre felul cum s-ar putea explica metafora vezi IORGU IORDAN, „Archivum romanicum" XXI, p. 231 urm. [4].

Boteza: *a boteza vinul* 'a-i turna apă (cu intenţia de a înşela pe cumpărător)'. Are paralele în numeroase limbi, de ex. fr. *baptiser le vin (Le français moderne* I, p. 118), ital. *battezzare il vino* şi (pop.) *cattolico* 'vin botezat' („Volkst. u. Kult. d. Rom." III, p. 115, nota), germ. *den Wein taufen.* Se spune şi *lapte botezat* (Răzb, p. 193). În limbajul politic de pe vremuri, *a boteza pe cineva* însemna 'a-l primi în partid': — *Hai noroc, şefule! Cînd te b o t e z ă m?* (Act., p. 310; subliniat de autor).

Bubă 'defect, păcat, parte vulnerabilă, faptă necorectă...'. *Păi ... a r e m u l t e b u b e! ... N-o spun eu! Actele v o r b e ş t e!* (Act, p. 340). Mai des: *bube-n cap.*

Bucată 'tip de om (bun sau rău) [5]; ispravă, prostie': *o b u c a t ă minunată de fată* (Răd I, p. 433); *Cine n-a auzit, de exemplu, «b u c ă ţ i l e» atribuite unui Colonel?* (Gl, 19 mai 1940, p. 1). *A face cuiva bucata* 'a-l înşela, a-i juca festa'. Cf. calabr. *piezzu* 'pezzo;

[1] Şi soldaţii din primul an al serviciului sînt numiţi aşa. Pentru această noţiune există încă un termen: *cîrlan* (v. AL, 8 aug. 1937, p. 12).

[2] La p. 318 Caragiale pune acest cuvînt dezmierdător în gura Efimiţei la adresa lui Conu' Leonida. Simplă ironie?

[3] AL. GRAUR, cunoaşte expresia *fraier cu cioc* din copilărie, fapt care ar dovedi că *fraier cu barbă* este mai recent.

[4] Cf. germ. (Elveţia) *e bart ha* (propriu 'a avea o barbă') 'rimaner deluso, esser mal riuscito, esser in un impiccio'; *dä bart!* ('ce barbă!'), exclamaţie întovărăşită de « un gest semnificativ, de la bărbie în jos», care exprimă starea de spirit corespunzătoare. Amîndouă formulele aparţin limbajului studenţesc („Lingua nostra" III, p. 54). Să se compare şi fr. *faire la barbe à quelqu'un* 'gagner le prix sur quelqu'un, le braver, le mépriser, ; ital. *fare la barba ad uno* 'superare alcuno, vincerlo'.

[5] Pentru nuanţa peiorativă, cf. sinonimele *poamă* şi *pramatie.*

persona cattiva' (ROHLFS, *Diz. dial. Calabr.* I, 2, p. 140). Pare a fi «traducerea» lui *piesă* (< fr. *pièce)*, cu predominarea nuanței 'teatrale' a sensului (v. încercarea mea de explicație în „Bulet. Philippide" IV, p. 161 urm.). Cf. și capit. «Izolări», s. v. *figură. Bucată* mai însemnează și 'poznă': *iar face o b u c a t ă Grigorescu* (Act, p. 319). Din vorbirea muzicienilor *(a cînta o bucată)?*

Burzului (refl.) 'a se supăra, a se mînia'. Sinonime, cu caracter «imitativ»: *bîrzoia, zborși, zburli* etc. De la aspectul unor animale, al căror păr se 'ridică' (la fel, penele unor păsări) în momente de excitare.

Camufla : deși foarte recent ca uz mai mult ori mai puțin general, acest verb are deja accepții metaforice de ex. *a camufla o afacere* (în domeniul «românizării» [1]): este vorba de românii care 'servesc drept paravan', cum se spunea altădată, foștilor proprietari străini ai întreprinderilor; *a se camufla* ' ascunde fițuicile pentru copiat' (argou școlar).

Caraghios, cu valoare substantivală, are multe sinonime afective: *bufon, chimiță, clovn, mascara, paiață, păcală, păcălici* ș. a. *(Dicț. Acad.*, s. v.).

Carte (de joc): omonimia cu *carte (de citit)* a dat naștere formulelor glumețe *biblioteca Grimaud, cele 52 volume* etc. după numele unui celebru fabricant, respectiv numărul cărților de joc. Cf. portg. *o livro das 40 fôlhas* (M. de PAIVA BOLÉO , *A metáfora na lingua portuguesa corrente*, p. 35).

Catastrofă : *... să vorbești de una, de alta la un rachiaș ... nu-i c a t a s t r o f ă. Nu sînt contra!* (Act, p. 205; subliniat de autor).

Căcălău 'cantitate mare (de lucruri)': cf. catal. *femer*, portg. *estrumadal* idem, a căror accepție proprie este 'tas de fumier' („Rev. de lingu. romane" XIII, p. 115, n. 2), și fr. *chiée* 'grande quantité, grand nombre' (BAUCHE, *op. cit.*, p. 207).

Ceapă 'ceas (mare, de buzunar)': *c e a p a R o s k o p f — P a t e n t a încasatorului de tramvai* (VR, iunie 1937, p. 11). Cu aceeași însemnare *cartoafă, moară, munte.* Prima metaforă se întîlnește și aiurea: fr. *oignon*, ital. *cipolla*, germ. *Zwiebel* (v. „Bulet. Philippide" VI, p. 179).

Chiostec 'muc de țigară' [2], cu variantele *chioștec* și *chiștoc* (ultima e cea mai răspîndită). Înseamnează și 'om mic de statură; bucată, fragment' („Bulet. Philippide" VI, p. 140). Derivat: *chiștocar* 'sărac; pleșcar'. Toate aceste amănunte arată vitalitatea cuvîntului, care a pătruns, dealtfel, și în limba scrisă (cf. „Bulet. Philipide" IV, p. 164). Noțiunea joacă rol mare în viața argotizanților (printre ei și elevii). De aceea are mai multe nume: *abonat* (amatorii fără parale se 'abonează' la resturile de țigară ale altora), *bix, căpitan* (derivat glumeț de la *capăt* 'muc de țigară')[3].

Chiul foarte frecvent în vorbirea uzuală cu derivate: *chiuli, chiulangiu, chiulangeală, chiulangită* (acesta cu adaosul, de origine tot ... medicală, *cronică).* Primul începe, grație scurtimii, să fie preferat lui *a trage chiulul,* pe care E. LANGE-KOWAL, „Grai și suflet" VII, p. 297 urm. crede că-l poate scoate din fr. *tirer au cul*, ceea ce mi se pare absolut imposibil [4].

Cinstit, cu sensul de 'pur, autentic', are, cred, nuanță glumeață într-o construcție ca aceasta: *se băuseră trei chilograme c i n s t i t e de vin* (AL, 8 aug. 1937, p. 10), adică

[1] În timpul regimului antonescian, proprietarilor străini (din punct de vedere național sau etnic) li s-a ridicat dreptul de a conduce aceste întreprinderi, fiind înlocuiți — prin așa-zișii „comisari de românizare" numiți de guvern.

[2] *Dicț. Acad.* înregistrează acest sens ca ceva cu totul secundar, precizînd că circulă numai printre copiii din Muntenia și totdeauna în glumă. De fapt, cuvîntul nu mai are astăzi altă accepție și se bucură de o foarte largă circulație în vorbirea mai mult ori mai puțin argotică.

[3] Dacă chiostecul e mai mare (cît o jumătate de țigară), i se zice *halbă* (joc de cuvinte cu 'halba de bere').

[4] Sinonime, preferate în argoul școlăresc, *fit (a trage la fit), fitar, fitangiu.*

'trei chilograme drepte, exacte, întregi (fără nici o lipsă)'. *Dicț. Acad.* înregistrează pentru *cinstit* și înțelesul de 'băut, beat' (cf. *a se cinsti* 'a bea').

Cioflingar 'orășean' (termen disprețuitor) are cîteva sinonime afective: *albăstrit* (cf. *albastre* = haine albastre, orășenești), *nădrăgar, pantalonar, surtucar.*

Cobaie 'pasăre de pradă': cu același înțeles *cojbăliță, galiță, gojbăliță, oratie, orătanie,* obișnuit (unele totdeauna) sub forma pluralului.

Cotarlă 'cîine', cu numeroase echivalente, precum *cotei, haită, javră, jigodie, pahaie, potaie, turbă* etc. Interesant este că termenul curent nu se întrebuințează peiorativ decît pentru oameni: *cîine* nu spunem decît unui semen al nostru (cf. *măgar* alături de *măgăruș*, notat la p. 171). Tot așa *bou, dobitoc, vită* etc.

Curge (despre avantajele ilicite ale unei slujbe) : cf. zicala, devenită adevărată formulă stereotipă în vorbirea curentă, *dacă nu curge, pică.* Un al treilea verb, pentru aceeași noțiune, este *a aduce.* Iată-le pe toate, în aceeași frază și 'gradate', conform uzului lingvistic și ... moral: *Sînt funcțiuni care, la cuvîntul «aduce», adaugă cuvîntul «iese», cu diminutivul lui, «pică»* (Cim, p. 236). Încă un sinonim este *a ieși,* care pare a fi un 'rezumat' al tuturora.

Dambla 'slăbiciune, patimă, poftă': *Drumul ăsta, ca și mai toate dambalele «dumnealui», îl cunosc ...* (RB-R, p. 45); *am avut multe dambale* (Act, p. 172). Mai răspîndit este derivatul *damblagiu: dambagii, adică băieții de viață* (CL, 27 ian. 1934, p. 8); *E bun, e inimos și dambagiu Tache (Ibidem,* 13 apr. 1935, p. 6).

Dihanie 'ființă, animal' (mai ales sălbatic) are multe sinonime, dintre care unele se întrebuințează și despre oameni: *bală, bîzdîganie, jiganie, jigodie, jivină, lighioaie* (și *-oană), onanie*[1], *sălbătăciune* etc.

Duce (refl.) 'a muri' (< *a se duce pe lumea cealaltă?) :* are paralele în fr. *s'en aller,* ital. *andare* (v. „Bulet. Philippide" VII—VIII, p. 249 urm.).

Fain 'foarte bun, admirabil, delicios': a devenit un termen curent al vorbirii familiare, fără nici o nuanță ironică (cf. *Dicț. Acad.,* s. v.). Iată un citat din Caragiale *(D-ale carnavalului): Fain ă idee! Bravos! Haide!*

Fason : neologism, mai expresiv, decît sinonimele, relativ vechi, *fandoseală, farafastîcuri, mofturi, nazuri,* deși unele dintre acestea sînt ajutate de simbolismul fonetic. *A se fasoli* 'a face fasoane', devenit popular, este sigur un derivat de la *fason,* apropiat, prin etimologia populară de *fasole* (cf. *a-și arăta fasolele* 'a rîde «grațios», ca să se vadă dinții')[2].

Fierbe 'a fi agitat (de mînie etc.); a chinui, a irita etc. pe cineva'. Din pricina desei întrebuințări și a prea multor sensuri, acest verb apare, de obicei, cu adaosul *fără apă,* care poate fi o simplă precizare (glumeață, la origine), ca să se evite eventuale înțelegeri greșite, dar, mai probabil, însemnează o intensificare a acțiunii (fierberea în apă pare mai suportabilă decît cea fără apă, numai ... cu aburi). Un derivat sinonimic este *a opări.*

Filfizon 'om neserios' (mai ales cînd e vorba de tineri cu pretenții de eleganță și neserioși). L-am explicat, ca fiind cuvînt imitativ, în „Bulet. Philippide" I, p. 150 urm. Sinonime, aproximative: *fasonel, fleac, ghigherl, sclivisit, sec, secătură, stricat*[3], *Stricătescu* toate mai puțin expresive decît *filfizon.*

Fixa, cu obiect personal (feminin sau masculin): *Nu-mi place orice tip să-mi fixeze nevasta* (Gl, 19 mai 1940, p. 4). Acest sens, care-i foarte răspîndit, în vorbirea familiară,

[1] Acesta, numai figurat (cu privire la oameni).

[2] La Caragiale *a face fasoane* 'a face grații' (despre o femeie care vrea să cîștige favoarea sau admirația bărbaților). O nunață întrucîtva deosebită.

[3] Cf. fr. *pourri* 'gâté (avec la signification de «choyé», «trop choyé), (BAUCHE, *op. cit.,* p. 242).

a rezultat, probabil, din întrebuințarea eliptică, provocată de afect, a construcției *a fixa cu privirea* (sau *cu ochii) pe cineva* Cf. totuși fr. *fixer* 'regarder fixement'.

Foi (refl.) 'a umbla de colo colo' (mai ales despre copiii neastîmpărați)[1]; (intranzitiv) 'a fi în număr mare' (totdeauna cu nume de ființe ca subiect). Au înțeles identic sau foarte apropiat *bîjbîi, fîrțîi, fîțîi, fierbe, fojgăi, forfăi, forfoti, foșcălui, furnica, mișui, mișuna, roi, viermui.* Pentru ultimul cf. *(se) foiesc ca viermii. A foi* se întrebuințează și tranzitiv, cu sensul „a pune pe cineva la munci multe și a-i cere să le facă repede; (fam.) a freca": — *Azi o spălat ele lînă ... și tare s-o mai foit ...* (AL, 3 nov. 1935, p. 2).

Găină 'pălărie': alături de acest termen, apar, mai puțin des, *baligă, ciupac, ciupercă, plăcintă* (cele mai multe, numai despre pălăriile femeiești, fapt explicabil, întrucît, pentru mentalitatea argotizanților, femeia nu trebuie să poarte pălărie, iar dacă poartă, devine obiect de ironie, ea sau măcar ... pălăria).

Geam, peiorativ, pentru 'monoclu' (existent și în *Dicț. Acad.).* Mai expresiv este *sticlă,* care se întrebuințează, la plural, și cu sensul de 'ochelari'[2]. Alte numiri afective ale lor sînt *bicicletă* și *înaintași*[3]. *Geam* mai apare în zicala periferică bucureșteană *stomacul n-are geam* (CL, 29 iunie 1935, p. 6), adică 'nu poate vedea nimeni, dacă ai mîncat ori nu'.

Gligan 'om (de obicei tînăr) mare de statură (și prost sau bleg, încet la treabă etc.)', cu variantele (se pare muntenești) *găligan* și *gîligan.* Un început de întrebuințare metaforică a acestui cuvînt, al cărui sens propriu este 'mistreț', găsim deja la Neculce (cf. *Dicț. Acad.*, s. v.). Sinonime: *blendău, ghiorlan, goblizan, golan* (cu nuanță mai mult morală), *haidamac, haidău, hojmalău, melian* (acesta, la Creangă), *telelău.* Sinonimia este adesea cam vagă, întrucît intervin considerente de ordin social, care fac ca unii dintre termenii aceștia să însemneze și 'om necioplit', la fel cu *bădăran, mîrlan, mitocan, mocîrțan, mojic, țopîrlan* etc. Rol important joacă sufixul *-an* , care se întîlnește la cei mai mulți, făcînd să le crească expresivitatea și totodată să se atenueze deosebirile semantice dintre ei. Semnificație înrudită au *borlan, folte, gaman, mîncău* ș. a.

Gloabă 'cal slab, bătrîn, prost'. Din mulțimea extraordinară de numiri pentru această noțiune (vezi SEVER POP, „Dacoromania" V, p. 100 urm., unde sînt grupate după diversele criterii care au servit ca «tertium comparationis») înșir aici cîteva: *belit(ură), bijog* (și *ghijog, ghijoagă), boală, clampă, dalac, hleab*[4], *javră, jupit(ură), mortăciune, moșneag, ogar, peritură, rablă, spetit, stîrpitură, stîrv, șarlă, talan, vlej* etc.

Gogoașă 'minciună': punctul de plecare al metaforei nu este *gogoașă de tufă* 'excrescență ce se face pe ramurile stejarului', cum afirmă *Dicț. Acad.*[5], ci *gogoașă* 'un fel de prăjitură, care la prăjit se umflă și ia formă rotundă'[6]. Prin urmare, este vorba de ceva 'umflat și gol pe dinăuntru'. Să se compare și metafora, oarecum opusă, *minciună* 'un fel de prăjitură' (din aluat prăjit, cu forme variate, foarte arătoasă, dar fără ... conținut), apoi ital. *bomba* 'eine Art süsses Gebäck (kleine, aus mürbem Teuge gebackene Kugel); Aufschneiderei, Übertreibung, übertriebene oder entstellte, umwahre Erzählung'. Acest

[1] De aici *fuioagă* 'copil neastîmpărat'.

[2] *Bagabontul, nene, cu s t i c l e l e - n ochi, cu giubenul în cap și cu basmaua iac-așa scoasă* (Caragiale). Se amestecă aici și disprețul omului sănătos, care nu înțelege, mai ales într-o țară ca a noastră, unde toată lumea are (mai ales avea!), pînă la o vîrstă, ochi foarte buni, că ochelarii pot fi adesea și o necesitate.

[3] Cuvinte cu caracter mai mult argotic.

[4] Și despre oamenii bătrîni (cf., la Creangă, «*hleabul de babă*» al lui moș Nichifor Coțcarul).

[5] Chiar dacă unii zic *a spune gogoși de tufă* (adaosul se explică prin nevoia de expresivitate sau de precizare).

[6] Cf. și „Arhiva" XLV, p. 100 urm. (unde se discută și sinonimul *brașoavă).*

ultim exemplu arată cum s-a ajuns la sensul de 'ştire senzaţională' (în limbajul gazetarilor, mai ales) al rom. *bombă*, care are şi sensul de 'minciună' (sau măcar 'fapt exagerat') [1]. Sinonim cu *gogoaşă* este *braşoavă* 'marfă de Braşov' (v. „Arhiva" XXXI, p. 213, s. v. *bumba* , şi „Bulet. Philippide" IV, p. 188—189, n. 2). Să se compare *banc*, notat mai sus.

Guzgan, cu foarte multe sinonime, cele mai multe onomatopeice (după ţipătul scos de acest rozător): *chiţcan, chiţoran, cloţan, gherlan, ghiorlan, ghiorţan, ghiţoran, grivan, gurlan, guzan, miţorgan, pîţoc, pinţă, sistar, ţistar, ţuşcan, zezeran (Dicţ. Acad.*, s. v. *cloţan* şi *guzgan)*. Să se remarce prezenţa sufixului augmentativ-peiorativ *-an* la majoritatea acestor cuvinte.

Halima însemnează nu numai 'povestire sau întîmplare minunată, plină de episoade şi încurcături; minunăţie, lucru fabulos *(Dicţ. Acad.)*, ci şi, mai ales, 'istorie sau afacere complicată, care nu se mai termină, căreia nu-i poţi da de rost'. Cu acest sens, totdeauna peiorativ, apare foarte des în vorbirea familiară orăşenească. Cf. Caragiale *(O noapte furtunoasă) : Dar nu mă-ntrebi, ţaţo, să-ţi povestesc ce-am păţit cu mitocanul! Să vezi, e h a l i m a ... ; (D-ale carnavalului) Nu ţi le mai spui p-alelalte, că sînt h a l i m a l e, domnule ...*

Haplea pe lîngă înţelesul curent ('prost'), extrem de răspîndit, mai ales în limba vorbită actuală (a tinerilor de toate vîrstele), are (în sudul Moldovei) şi pe acela de 'mîncău'. A influenţat, desigur, *hap!*, cu care subiectele vorbitoare îl vor fi simţind înrudit etimologic. Cf. şi derivatul augmentativ *hăplău (Dicţ. Acad.)*, apoi femin. *haplină.*

Hlizi (refl.): cu nuanţă peiorativă, se spune aşa, prin Moldova, despre orice fel de «rîs», indiferent de aspectul lui obiectiv (e destul ca el să indispună, să enerveze). Prin contaminare cu sinonimul afectiv *a se rînji* devine *hlinzi (Dicţ. Acad.)*. Aceeaşi semnificaţie au *blizi, chicoti* (acesta, cu multe variante fonetice, din cauza naturii onomatopeice), *mihoti, sclifosi.*

Hoaţă 'femeie frumoasă şi «drăcoasă»' (care f u r ă privirile bărbaţilor): are o paralelă în span. *ladrona* idem („Volkst. u. Kult. d. Romanen" VII, p. 155).

Iepure 'elev care fuge de la şcoală' (în limbajul liceenilor ieşeni); 'student care mînca la cantină, fără să plătească' (îşi făcea apariţia, de obicei, către sau chiar la sfîrşitul mesei, spre a nu fi observat). Exemplu interesant, căci arată că acelaşi cuvînt poate căpăta, în medii identice sau foarte apropiate ca psihologie, accepţii deosebite, după punctul de vedere din care se pun subiectele vorbitoare ('fuga' în primul caz, 'fugăreala', 'teama de a fi prins şi apoi fugărit', în al doilea). Derivate: *iepuri* 'a mînca pe fugă'; *iepuroi* 'elev de liceu' (în Transilvania).

Individ : sensul peiorativ, pe care-l avea acest neologism (desigur, sub influenţa limbajului poliţienesc) [2], a putut duce la o formulă ca *a o face pe individul* 'a se purta urît' (în vorbirea studenţilor). Să se compare şi următorul pasaj din articolul unui gazetar talentat: *teribilul magnet ... a devenit i n d i v i d cu amprente la dosar ...* (Azi, 10 martie 1940, p. 8).

[1] *Bombă* are şi alte accepţii, precum: 'hotel tăinuit; cameră mizerabilă de han; locuinţă cvasisubterană' şi 'pahar de rachiu'. Pentru prima, cf. ital. *bomba* 'luogo dove uno dimora', ital. arg. *bolla*, fr. arg. *boule*, span. (ţig.) *bola*, toate cu însemnarea 'oraş' (vezi „Bulet. Philippide" II, p. 204. 205, 209; „Volkst. u. Kult. d. Rom". I, p. 76; „Zeitschr. f. rom. Phil". LXII, p. 351), pentru a doua, fr. *faire la bombe* 'a chefui, a petrece la toartă', *partir en bombe* 'a pleca la chef, la petrecere' (v. „Bulet. Philippide" IV, p. 159—160). De la *bombă*, cu acest ultim sens, s-a derivat *bombagiu* „chefliu, beţivan", care însemnează şi ziar sau ziarist aruncător de «bombe», adică de ştiri senzaţionale'.

[2] Aşa se explică, cel puţin în parte (căci va fi intervenind şi fobia de neologisme), apariţia tot mai deasă a sinonimului *ins*, ori de cîte ori noţiunea are însemnare strict obiectivă, ştiinţifică.

Instantaneu 'momentan, subit'. În vorbirea semidocților (cf. *catastrofă*, deja notat, apoi *absolut* 'precis, sigur' [1], *confidențial* [2], *a se declara* 'a se pronunța' [3], *garantat* 'sigur' etc., toate utilizate stilistic de către observatorii atenți ai limbii actuale). De pildă: *Da'de murit așa i n s t a n t a n e u ..., nu se poate?* (Act, p. 202; subliniat de autor). Intervine, poate, într-o oarecare măsură, și afectul, nevoia de a exprima noțiunea respectivă cu un cuvînt mai 'tare'.

Izbi: deși expresiv, mai ales în comparație cu *a lovi* (și datorită, cu siguranță, sunetelor inițiale) [4], acest verb este înlocuit adesea prin sinonime afective superioare, precum *bufni, bușî, pocni*. Foarte des se întrebuințează *izbi* pentru *nimeri* (de fapt, ca echivalent al lui *lovi*, cf. *a da lovitura* 'a nimeri bine o afacere'): *pînă la urmă o i z b e s c* (ȚB, p. 194; subliniat de autor).

Îmbîcsi 'a umple cu ceva (peste măsură)': întrece mult prin expresivitate pe *îndesa*, la care, foarte probabil, numai sensul (cf. *des)* face să simțim că posedă o anumită vigoare semantică. Pe același plan cu *îmbîcsi* stau echivalentele *bucși* (răspîndit prin Moldova), *ticsi*, apropiate de el și fonetic, prin grupul *cs (cș)*, care contribuie, cred (întocmai ca *is-*, *iz-* din exemplele imediat precedente), la intensificarea înțelesului, chiar dacă nu pot arăta în ce chip.

Îmboldori 'a înfășura bine (spre a feri de răceală)': are numeroase sinonime, toate expresive și asemănătoare prin sunete (nu lipsesc *o* și lichidele sau nazalele), precum *încotoșmăna, încroșna, înfofoli, înșomoltoci, înșongoia*. Caracterul lor imitativ rezultă și din variantele (adică din ceea ce consideră *Dicț. Acad.*, cel puțin aparent sau tehnic, drept variante ale) lui *îmboldori: îmbondori, îmbondoli, îmbodoli, îmbondroji, îmbloji, îmbolboji, îmbroboroji, îmboboroji*.

Îmbufnat 'indispus, supărat'. Noțiunea se pretează la denumiri expresive, mai toate în legătură cu poziția buzelor: *bonțat, botos, boznat, bozumflat, drîmboiat, îmbonțat, îmbosoiat, îmboșîntat, îmbuznat, strolimbat*. Să se compare și *a pune botul, a pune buza* (notate în capit. «Izolări»), apoi *mutros*, derivat, relativ nou, de la *mutră* (cf. *a face mutre* [5]).

Împărățel 'roitelet *(Troglodytes parvulus)*'. Acest nume de pasăre [6] are foarte multe sinonime, toate interesante din punctul nostru de vedere, căci se întemeiază pe diverse particularități de ordin plastic ale purtătorului lor: *bourel, cioclejel, curtubeș, gîtejel, ochiul-boului, panciaruș, parantuș, pănțăruș, Pîț-împărătuș, sfredelaș, sfredeleac, sfredeluș, sfrediac, șofrac, șofrăcuț, țanțaruș* etc.

Împunge 'a face aluzii, ironii etc.': vorba este închipuită ca un obiect ascuțit cu care înțepăm pe semenii noștri [7] (cf. *a umbla cu sula în buzunar* despre oamenii ironici, malițioși). Imagini mai mult ori mai puțin asemănătoare au la bază echivalentele afective *izbi, înțepa, lovi, pocni, plesni, pocni* (să se compare *a plesni* sau *pocni în pălărie*, deja notat) ș. a.

[1] *Orice ar face, nu scapă! — Zău? — A b s o l u t. Asculți? Orice ar face* (Act, p. 339).

[2] *Eh, lăsați dom'le Inspector general! Parcă nu știm? Sînteți c o n f i d e n ț i a l În anchetă!* (Act, p. 75; subliniat de autor).

[3] *Ba, dimpotrivă, s - a d e c l a r a t contra totdeauna* (Act, p. 313; subliniat de autor).

[4] Cf. *isca, iscodi, iscusit* ș. a.

[5] După fr. *faire la moue?*

[6] Iată cum o descrie *Dicț. Acad.*: «Pasăre foarte mică, i s t e a ț ă și î n d r ă z n e a ț ă, ale cărei pene sînt pe spate ruginii, iar pe pîntece roșietice, și c o a d a mică pe care o ține de obicei r i d i c a t ă în sus». Metafora *împărățel* este, cu siguranță, ironică: autorul ei a pornit de la contrastul dintre m i c i m e a și î n d r ă z n e a l a acestei păsări extrem de simpatice (cf. și fr. *roitelet*, diminutiv al lui *roi)*.

[7] Forma limbii a putut contribui și ea la nașterea acestei izolări, mai ales că 'vorbă' și 'limbă' (apoi 'gură') sînt sinonime.

Încasa : *Dicț. Acad.* nu înregistrează sensul figurat, atît de răspîndit în vorbirea familiară, al acestui verb, anume 'a primi, fără ripostă, mustrări, ocări, lovituri etc.'. De ex.: *Rar cîte unul se mai lega de el ... El î n c a s a în tăcere* (Log, p. 143). Sinonim cu «popularul» *înghiți*. Și etimonul franțuzesc are această însemnare: *encaisser* 'recevoir, subir (des coups, des insultes etc.)' (vezi BAUCHE, *op. cit.*, p. 218). Este interesant că sinonimia *încasa — înghiți* apare și în vorbirea populară franceză, dar numai pentru accepția rom. *înghiți* din formula negativă *a nu (putea) înghiți pe cineva* 'a nu-l putea suferi' (cf. *a nu (putea) mistui*, derivare sinonimică): *ne pas encaisser quelqu'un* 'détester quelqu'un, ne pas pouvoir le supporter'.

Înfunda 'a birui pe cineva (într-o discuție); a-l prinde cu minciuna, cu o faptă incorectă ș. a.' [1]. Pentru înțelegerea metaforei, să se compare sensul propriu al acestui verb: *înfund pe cineva* 'îl bag într-un loc de unde nu mai poate ieși, îl închid'. O modificare semantică înrudită constatăm și la fr. *enfoncer*, cu sensurile 'tromper, duper' (BAUCHE, *op. cit.*, p. 219). Cît despre *a i se înfunda (cuiva)* 'a nu mai avea încotro, a trebui să înceteze cu o anumită purtare, atitudine ș. a.', punctul de plecare este imaginea unui drum pe care nu se mai poate merge, fiind fără ieșire, «înfundat» (cf. *fundac* și *fundătură* 'stradă cu o singură intrare').

Îngheța 'a nu se mai putea mișca (din cauza unei emoții puternice, precum spaimă ș. a.)'. Din aceeași nevoie de a exprima viguros o stare sufletească al cărei efect fiziologic seamănă, într-adevăr, cu o paralizie, izvorăsc sinonimele afective *împietri, încremeni înlemni, înmărmuri*, la fel de răspîndite (și în alte împrejurări decît acelea care produc groaza).

Înhăța 'a pune mîna pe cineva (în special, pentru a-l aresta sau a-l duce contra voinței lui, într-un anumit loc)'. La fel de expresive, grație imaginii, sînt *înșfăca, ridica, umfla*, măcar că acestora le lipsește elementul onomatopeic, atît de perceptibil *(haț!)* la *înhăța* [2]. Cf. și *găbji*, notat cu alt prilej.

(În)holba (ochii) 'a-i face mari (spre a vedea bine)' are numeroase echivalente, precum *beli, bleojdi, bloi, boboșa, boldi, bulbuca*. De adăugat *bolovăni*, și mai plastic decît acestea (absent în *Dicț. Acad.*, s. v. *înholba)* [3]. Unele au derivate, care servesc ca porecle pentru oamenii cu ochii ieșiți din orbite. Foarte frecvent, în Moldova, este *Holban*.

Înțoțona 'a îmbrăca sau a găti cu lucruri multe și exagerat de pretențioase (în ce privește podoabele)'. Sinonimele *împopoțona*, și *înzorzona*, trebuie considerate drept aspecte fonetice mai mult ori mai puțin modificate ale lui *înțoțona*, al cărui caracter imitativ se trădează și în variantele lui: *înțopona, înțorțona* [4].

Jerpelit 'rău îmbrăcat (cu hainele rupte)'. Același înțeles au *rufos, trențeros, zdrențuit, zdrențuros*, apoi *jberghelit (Dicț. Acad.)*, rezultat din încrucișarea lui *jerpelit* cu *berghelit* (part. tr. de la *bergheli*, refl. 'a se urîți de boală, de mizerie, de bătrînețe', SCRIBAN, *Dicț. lb. rom.*, p. 165). Și *rupt* se spune foarte des.

Jigărit 'slab, tras tare la față (din cauza unei boli, a mizeriei ș. a.)'. Variantă: *țigărit* (apropiat, prin etimologie populară, de *țigară* sau, mai degrabă, ieșit direct din ung. *cigár*, variantă a lui *szigár*, cf. *Dicț. Acad.*, s. v. *jigărit)*. Sinonime: *hîrsit, pipernicit, prăpădit* [5], *sfrijit*. Se observă o apropiere semantică a acestor cuvinte de *jerpelit* etc., grație

[1] Sau ... *cu ocau(ua) mică* (popular și familiar).

[2] Apar mai toate, și adesea, la Caragiale, în comediile căruia arestările sînt oarecum la ordinea zilei.

[3] Cf. și «variantele» lui *(în)holba: holboca, holbăni.*

[4] Ultimul este o contaminare *(înțopona + înzorzona).*

[5] Aceasta are și semnificație morală, adică socială: *P r ă p ă d i t u' ăsta e din sat de la noi ...* (Br-V). Cf. și echivalentul *pîrlit: casă, masă, căldură, lumină ... pe gratis ... unei p î r l i t e ...* (Răd I, p. 109).

substratului noţional înrudit: cauza materială este identică (sărăcia, mizeria, suferinţa).

Jimbat 'cu gura strîmbată; cu dinţii ieşiţi afară sau încălecaţi unul peste altul' *(Dicţ. Acad.)*. Predomină sensul al doilea, sub influenţa lui *zîmbat*, care este, cu siguranţă, forma originară a acestui cuvînt (vezi „Dacoromania" VIII, p. 117 urm.). Pentru *z->j-*, să se compare *jugrav* (cu toate derivatele), variantă răspîndită în graiurile munteneşti, a lui *zugrav*. Echivalent, mai puţin expresiv: *colţat*.

Jitie 'anecdotă, glumă; întîmplare ciudată, poznaşă', cu sinonimele, se pare, tot exclusiv moldoveneşti, *pătăranie, păţanie, tărăşenie, tirişenie*.

Joardă 'vargă, nuia'. Posedă numeroase variante, care cred că se datoresc naturii imitative [1] a acestui substantiv: *jordă, jordie, jărdie, jerdie, jerghie*. Acelaşi sens au *japă, jăjău, pătăchie, tămînjer*, şi ele expresive (din pricina sunetelor).

Jumuli: expresivitatea acestui verb, care izvorăşte, în parte, şi din fonetismul lui, este tot atît de mare la sensul propriu ('a smulge penele unei păsări, după ce ai tăiat-o, ca s-o mănînci'), cît şi la cele figurate ('a jefui pe cineva de bani, a i-i cîştiga la un joc de noroc; a bate, a scărmăna'). Mai puţin 'tari': *ciupăra* şi *ciupeli*, ale căror sunete nu sînt la fel de evocatoare. Că elementul fonetic intervine în impresiile noastre, probează *jupui*, destul de îndepărtat din punct de vedere semantic şi totuşi simţit ca înrudit, chiar etimologic vorbind, cu *jumuli*, ceea ce nu-i cazul lui *jupi*, de pildă, spre a nu mai aminti de sinonimele acestuia *juli* şi *beli*.

Labă 'palmă': din ce în ce mai frecvent cu acest înţeles peiorativ şi glumeţ, adică ironic (cf. nu numai *a pune laba pe cineva* [2], cunoscut de mult, ci şi *a da laba* ' a da mîna', *a bate laba* 'a bate palma, ca semn de acceptare a unei propuneri', care circulă şi în vorbirea familiară a oamenilor culţi). Mai expresive, datorită simbolismului fonetic, sînt *cleapşă* şi *leapşă* (onomatopee) [3]. Alt sinonim este *scatoalcă* (propriu 'cutie'). În argou, *labă* înseamnă 'gheată'.

Latin 'profesor de latină', tot aşa *franţuz* 'profesor de franceză', *neamţ* 'profesor de germană', în limbajul şcolarilor şi al profesorilor (AL, 10 iulie 1938, p. 6).

Lăfăi: iarăşi un exemplu de expresivitate pur fonetică, deşi cuvîntul nu-i onomatopeic, cum pare. Dovada o constituie *huzuri* idem, mai puţin expresiv.

Lefter 'fără bani' *(a lăsa lefter, a rămîne lefter:* cînd cineva pierde banii într-o afacere, la jocul de cărţi etc., ori nu-i mai are, indiferent din ce pricină). Şi aici se pot invoca sunetele, pentru a explica valoarea stilistică deosebită a acestui verb. Răspîndite, prin Moldova, sînt derivatele *lefterie* şi *lefterea* (în izolările *a-şi mînca* sau *a-şi pierde lefteria, leftereaua;* se zice şi *a-şi lua leftereaua de la cineva* 'a nu mai avea credit, trecere, simpatie', absent în *Dicţ. Acad.*) [4].

Lichida: de la *a lichida o datorie, o afacere* 'a-i pune capăt, a face să nu mai existe' (în terminologia comercială), s-a ajuns uşor la *a lichida pe cineva* 'a-l înlătura' (propriu şi figurat, adică 'a-l omorî' sau 'a-l învinge într-o luptă de idei') [5]. Şi în limbajul sportiv îl întîlnim : *a avut loc puţin gloriosul sfîrşit al hockeyului... sau, cum se mai poate spune,*

[1] Simţită astfel de subiectele vorbitoare.

[2] Mai expresiv, *a pune gheara pe cineva*. Pentru *gheară* = *mînă*, cf. ital. *sgrifia* (cu diverse variante: *(s)grinfa, sgrinfia, grifia)*, ital. *furbesco, graffa*, toate avînd ambele sensuri, apoi venet. *sgrinfa* 'granfia, branca, mano rapace', tosc. *grinfia* 'artiglio' (vezi „Zeitschr. f. rom. Phil.". LXII, p. 367—368).

[3] Trebuie să fi existînd şi varianta *hleapşă*, căci *lepşit* (de la *lepşi* 'a da palme') sună şi *hlepşit*, tot aşa interj. *leapş!* apare şi sub forma *hleapş*.

[4] Cf. Creangă: — *Na! satură-te de cireşe! De-amu să ştii că ţi-ai mîncat lefteria de la mine, spînzuratule! Oare multe stricăciuni am să mai plătesc eu pe urma ta?*

[5] Sinonim cu alt neologism, *aranja (a aranja o afacere*, şi *a aranja pe cineva)*.

hockeyul a f o s t l i c h i d a t, și încă din belșug (AL, 3 martie 1935, p. 8). Cf. fr. *liquider*, cu accepții metaforice asemănătoare.

Mandea 'eu, cel care vorbește, « subsemnatul »': cuvînt de origine țigănească, foarte frecvent în vorbirea mai mult ori mai puțin argotică [1]. Derivat (cu un sufix inexistent în românește): *mandiru'* (articulat). Sinonim: *Pieptea*, mai des *Cheptea* (de la gestul pe care-l facem cu mîna spre piept, cînd vorbim despre noi înșine).

Margine 'cimitir': *spurcăciuni de aruncat la gunoi, nu l a m a r g i n e* (CL, 15 iunie 1935, p. 6). Uz regional, provocat, evident, de faptul că cimitirul local se află la marginea orașului. Să se compare *la deal* idem (Tecuci, unde cimitirul are o altitudine mai mare decît cartierele învecinate). Eufemism, adesea ironic (așa-l simțeam eu în graiul meu de acasă, mai cu seamă cînd *la deal* apărea în blesteme).

Măcelar (în Moldova *casap*) 'chirurg': cf. ital. arg. *macellaro*, fr. *boucher*, engl. *butcher* idem, apoi span. *matasanos* (propriu 'ucide oameni sănătoși'), Locana (arg.) *tiranero* 'medic' *(Zeitschr. f. roman. Phil.* LXII, p. 355).

Meșteșugi: *Cînd i-ar fi lipsit cîteva sute de mii de lei din casă, ar fi m e ș t e ș u g i t și registrele* (Act, p. 91). Cu același sens, de 'a aranja (falsificînd) actele', se întrebuințează și *meșteri*.

Meteahnă 'defect, cusur' (la Brătescu-Voinești e vorba de 'meteahna scrisului, a literaturii'). Sinonime, mai puțin expresive (din cauza sunetelor?): *beteșug, boală, pasiune, patimă, slăbiciune*.

Mierli 'a muri' (termen argotic, de origine țigănească, v. „Bull. lingu." II, p. 170): extrem de răspîndit. A intrat și în limba literară: *Afurisită viață!, gîndi Alfred. Acu' trăiești, acu' m i e r l e ș t i* (Văc I, p. 97; subliniat de autor); *Mai era și o tîmplărie unde se lucrau și cosciuge pentru hoții care m i e r l e a u* (IB I, p. 166; subliniat de autor). Cf. și Foc, p. 50; CL, 23 martie 1935, p. 7.

Mișca (despre lucruri și oameni) 'a merge bine, a progresa, a fi activ, a face treabă (bună)': *Aveai dreptate, domnule Niță. M i ș c ă, m i ș c ă. Nu mai e lîncezeala aia...* (Br-V).

Mîna 'a (se) grăbi, a da zor': *Aide, m î n ă, Danciule, că e primejdie* (Rebreanu). Din terminologia căruțașilor, birjarilor etc. (elipsă expresivă pentru *a mîna caii)*.

Mînji: *îi m î n j e s c două labe* (HM, p. 110). Eufemism ironic, asemănător cu *lipi, mîngîia* ș. a. (v. mai sus, p 320, termenii afectivi pentru 'a bate'). Sinonim: *a șterge* (cu obiect identic: *o palmă* sau *una* etc.).

Moft 'fleac, lucru de nimic'. Iarăși un cuvînt bogat în rezonanțe, datorită, în parte, sunetelor. Foarte răspîndit, cu acest înțeles, acum 70—80 ani, cînd devenise o adevărată etichetă pentru scepticii și umoriștii care voiau să caracterizeze scurt anumite manifestări de neseriozitate ale oamenilor. Caragiale s-a folosit de el într-o foarte largă măsură, cum probează și numeroasele derivate existente în opera lui: *moftangie, moftangiu* (femin. *moftangioaică)*, *moftolog, moftologic, moftologie* etc. (ultimele trei sînt probabil, creații pur personale, cu intenții satirice) [2]. Cf. și „Moftul român" [3], titlul ziarului umoristic publicat de el însuși, împreună cu Toni Bacalbașa, Dr. Urechia etc.

Mormoloc 'om moale, greoi (la trup și la minte)', frecvent în vorbirea familiară. Sinonime: *bleandă (blendău), brotăcel* [4], *malac, molău, mototol, viței* [5] ș. a. (la *mototol* ex-

[1] Cf. Văc I, p. 94; Foc, p. 176; Act, p. 264; ȚB, p. 49; AL, 14 apr. 1935, p. 4.

[2] Să se compare finala « savantă » *-log* (ca în *arheolog, filolog* etc.), anume aleasă.

[3] Epitetul confirmă aprecierile mele în legătură cu părerea lui Caragiale și a altora, că « moftul » constituia o trăsătură specifică a psihologiei unor anumite cercuri ale societății românești.

[4] ... *un bob de isterie, care acolo, la Vaslui, măritată cu vreun b r o t ă c e l, s-ar fi consumat...* (Răd II, p. 189—190). Nu sînt tocmai sigur că *brotăcel* are aici exact același înțeles ca *mormoloc*.

[5] Cf. fr. *veau* 'imbécile, personnage sans énergie'. *Viței* și *malac* sînt sinonime, căci acesta din urmă însemnează 'pui de bivoliță'. Cred că *malac* e anterior lui *viței*, cu sensul figurat aici în discuție: grație sunetelor (mai ales lui *m* și *l*), a putut fi simțit ca înrudit cu *moale*.

presivitatea se întemeiază şi pe factorul fonetic, întocmai ca la *mormoloc* el însuşi), apoi *muiere (Off!, ce mai m u i e r e şi tu ...*, ŢB, p. 87), cu nuanţă mai mult morală (moliciune a inimii). V. şi mai sus, s. v. *beşleagă.*

Mort: *N. este mort fără vin, fără cărţi* etc. 'nu poate trăi fără vin, fără cărţi etc.'. Cf. şi *a umbla mort (după ceva* sau *cineva)* 'a fi nebun (prăpădit) după ...', apoi *mort beat mort de frig, de oboseală* ş. a. (unele notate şi în capitolul precedent, s. v. *mort).*

Nănaşă 'nuiaua de bătut copiii' (Creangă). Pentru «tertium comparationis», cf. *a face fin (pe cineva)* 'a-l bate' *(s-a săturat finul de naşul* 'l-a bătut bine') [1]. Tot Creangă are sinonimele *Sfîntul Neculai,* care este mult mai răspîndit decît *nănaşă,* şi *calul Bălan.* Pentru ultimul, aflăm explicaţia în modul cum se aplica băiata: şcolarii erau aşezaţi cu faţa în jos pe un scaun «nou şi lung [2]» şi bătuţi la spate cu biciul. Cît despre *Sfîntul Neculai,* Creangă spune că preotul, care era oficial învăţătorul satului, a botezat biciul aşa după hramul bisericii din Humuleşti [3]. De ce numaidecît cu un nume de sfînt? Probabil, pentru că sta atîrnat în cui ca o icoană. Să se compare şi zicala *bătaia-i ruptă din rai* (iar în rai trăiesc sfinţii!).

Odor (ironic) 'copil' (în gura mamelor şi, mai ales, a celor străini de familie). Sinonim: *berechet.* Dar *odor* are, mult mai des, şi sens dezmierdător, la fel cu *comoară, înger (aş)* ş.a.

Otrăvi 'a supăra tare, a amărî', mai expresiv decît *învenina,* a cărui circulaţie nu-i tot aşa de largă (cf. *a face* sau *a pune cuiva venin la inimă* idem). O evoluţie semantică similară constatăm la fr. *empoisonner* 'ennuyer, importuner, faire souffrir, rendre malheureux' (BAUCHE, *op. cit.,* p. 218).

Papugiu 'şarlatan, înşelător, pungaş': după TIKTIN, această accepţie figurată s-a dezvoltat din aceea, proprie, de 'servitor care păzea (pe vremuri) papucii lăsaţi de musafiri în anticameră'. Cred că trebuie să pornim de la 'cizmar care lucrează papuci', nu numai pentru că această noţiune a fost mult mai accesibilă românilor decît cealaltă [4], ci şi din altă cauză: un asemenea meşteşugar poate fi dispreţuit, dacă-l punem alături de un cizmar adevărat, mai cu seamă cînd nu-i în stare să facă nici papuci cum trebuie. O paralelă, aproximativă, ne oferă *cioflingar* (v. mai sus), care provine, foarte probabil, din germ. *Schuhflicker* 'cîrpaci' [5]. Sinonim: *pastramagiu* (tot la Caragiale).

Parolă 'vorbă bună, sinceră' (?): *Cînd vrea omul să fie cinstit şi să-mi spuie o p a r o l ă* [6], *ascult. Poate să fie şi aspru!* (Act, p. 205). Înţelegere greşită a fr. *parole,* întrebuinţat adesea şi de români, în formule ca *parolă de onoare* etc. Cf. *instantaneu,* deja discutat (împreună cu alte exemple, date acolo, din vorbirea semidocţilor).

Patefon 'soacră; copil': din cauza ... zgomotului pe care-l fac (una vorbind, celălalt plîngînd). Şi *radio* idem, prin derivare sinonimică.

Păcat: neobişnuit de frecvent în limbajul afectiv, mai ales sub forma exclamaţiei *păcatele mele!,* care exprimă surprinderea, supărarea, mîhnirea ş. a. Împreună cu *a duce* (la imperativ, pluralul acestui substantiv, precedat de o prepoziţie, este un adevărat sinonim al lui *drac: du-te la păcatele!; duceţi-vă-n păcate (cu glumele voastre)!* Să se compare şi *Ce păcatul* (sau *păcatele) v-aţi făcut?* echivalentul perfect al lui *Ce dracu' v-aţi făcut?* Cred că în astfel de construcţii avem a face cu derivaţii sinonimice, provocate de

[1] Vezi *Dicţ. Acad.,* s. v. *fin.*

[2] Acesta era 'calul', pe care trebuiau să încalece şi care purta numele Bălan din cauza culorii deschise a scîndurii proaspăt lucrate.

[3] Îl întîlnim şi la Caragiale *(O noapte furtunoasă),* ceea ce nu se potriveşte cu explicaţia dată de Creangă.

[4] Obiceiul, specific turcesc, de a lăsa papucii la intrare, nu putea fi atît de cunoscut la noi, încît să dea naştere unui semantism metaforic.

[5] Vezi discuţia făcută de mine în „Revista filologică" II, p. 272 urm.

[6] Subliniat de autor.

eufemism: subiectul vorbitor, enervat de o întîmplare neplăcută, se gîndeşte, ca de obicei, la 'dracul' (pe care simte nevoia să-l cheme ... în ajutor contra celui care i-a produs nemulţumirea), dar intervine imediat teama, cu substrat religios, de această fiinţă foarte primejdioasă. Şi atunci, în loc de *dracu'!*, spune *păcatele!*, recunoaşte, adică, sub forma acestei exclamaţii, greşeala pe care era s-o săvîrşească invocînd pe necuratul. Urmat de un substantiv, *păcat* se construieşte întocmai ca adjectivele substantivate de felul lui *nenorocit, sărman* etc., cu care se identifică aproape şi semantic: *De cînd cu p ă c a t u l cela d e « A d-h o c », n-am mai avut zi bună cu megieşul meu* (Creangă).

Periuţă '(om) linguşitor' (« care p e r i e pe superiorul său », se arată faţă de el exagerat de atent, chiar umil, ca să-i facă plăcere etc.): în vorbirea familiară, apoi în aceea a elevilor şi a studenţilor. Aceştia din urmă înţeleg, curent, prin *periuţă* pe asistentul unui profesor, indiferent de modul cum se comportă « vinovatul ». Are deja familie: *perioi, a peria, perială.*

Persoană 'om însemnat, deosebit de cei obişnuiţi': cu această accepţie îl întrebuinţează numeroase subiecte vorbitoare, chiar culte, în mintea cărora termenul pare « distins », deci politicos (în comparaţie cu *om, ins* etc.). Urmarea este că scriitorii dau acestui substantiv o nuanţă ironică, folosindu-l cu intenţii stilistice. De ex. : ... *domnul Lică, devenit deodată o « p e r s o a n ă »* [1]. *Pentru Aneta « o persoană » însemna un ins cu care ea nu putea avea de-a face. « A venit la tata o persoană » spunea la Vaslui mamă-sa, cînd cineva era în salonaş, a cărui prezenţă cerea ca ea să nu se mişte din bucătărie* (Răd I, p. 427).

Ploaie 'mulţime, cantitate mare': *o ploaie de pumni, de palme, de beţe.* Şi *grindină* apare în astfel de formule, cu acelaşi sens. Cf. fr. (Aube) *daubée* 'grande averse de pluie' şi 'volée de coups' („Rev. lingu. romane" XIII, p. 87). Valoare metaforică are acest substantiv şi ca termen tehnic în limbajul vînătorilor: *ploaie* 'alice mici (pentru împuşcat vrăbii etc.)'

Poşircă 'băutură (alcoolică) proastă, de calitate inferioară'. Are multe sinonime: *boharcă (bohoarcă), buharcă (buhoarcă), buleoarcă, holercă (holircă, horilcă), pliuşcă, pojdîrcă, ţîşpoacă* etc. Contaminarea intervine adesea, pentru înviorarea şi intensificarea expresiei (ca de obicei în astfel de cazuri, unde afectul, sub forma dispreţului sau a nemulţumirii, se manifestă cu vigoare). *Buleoarcă* este o variantă a lui *bolearcă* (şi *bu-*), el însuşi produs al unei contaminări [2] între *holercă* şi *boală.* În ce priveşte pe *-oa-*, nu-i exclus să vină de la *leoarcă*, al cărui sens (cf. *ud leoarcă*, apoi *leoarcă de ploaie, de sudoare*) este înrudit cu 'băutura'. *Boharcă*, împreună cu toate aspectele lui fonetice, trebuie să fi rezultat din *bolearcă* încrucişat cu *mahorcă* 'tutun prost': unii termeni aici în discuţie (de ex. *ţîşpoacă)* circulă şi cu sensul acesta, lucru firesc, dacă nu uităm că tutunul « se bea » (şi că băutorii sînt, mai totdeauna, fumători pasionaţi). *Pojdîrcă* de asemenea pare a fi o contaminare: partea lui finală corespunde, pînă la identitate, părţii finale a lui *poşircă* (pronunţat moldoveneşte, cu *-î-*) [3]. Argoul ieşean cunoaşte un fel de sinonim, venit din limba cultă, dar transformat profund din punct de vedere semantic: *interpret* (şi *întrepret* » '(pahar de) rachiu' („Bulet. Philippide" IV, p. 121).

Procopsi (ironic) 'a ieşi prost dintr-o afacere; a ajunge rău, a pierde averea; a nu reuşi (în chestiuni morale) etc.': *Care va să zică, unde nu înţelegeţi D-voastră politica, hop!, numaidecît trădare! N e - a m p r o c o p s i t !* (Caragiale). Foarte frecvent este part. tr. *procopsit* (cu varianta, care nu-i exclusiv moldovenească, *pricopsit*): *Cînd să trec pe*

[1] Cf. şi titulatura (tot ironică) *domnul*, pusă înaintea lui *Lică* (« erou » pe care autoarea îl prezintă obişnuit cu acest simplu nume atît de semnificativ).

[2] Poate voită, cu scop umoristic.

[3] Dealtfel, şi primele sunete sînt identice la amîndouă. Judecat strict fonetic *pojdîrcă* reprezintă un mai vechi *poşîdîrcă, cu î* din silaba antepenultimă căzut şi cu *ş* > *j* sub influenţa lui *d* imediat următor.

maidan, mă pomenesc cu mitocanul, c u p r i c o p s i t u l de Ţircădău (Caragiale). Din cauză că sensul propriu al acestui verb ('a ieşi bine, a face avere') continuă a fi viu în conştiinţa subiectelor vorbitoare, participiul lui trecut, compus cu *ne-*, are exact aceeaşi valoare afectivă: *nepricopsitul de Ţircădău* este sinonimul perfect al lui *pricopsitul de Ţircădău.*

Pronunţa (refl.) 'a spune, a declara': ... *băieţii nu vor să se p r o n u n ţ e! Dar în oraş v o r b e ş t e toţi!* (Act, p. 326; subliniat de autor). Cf. şi *produce* pentru *a reproduce: Vrei să-ţi p r o d u c vorbele? (Ibidem,* p. 205; aceeaşi observaţie). Să se compare cele spuse s. v. *instantaneu* despre natura şi utilizarea stilistică a acestor semidoctisme.

Puios 'care face copii mulţi': *Nu e nici p u i o s ca ovreii, că n-are copii* (Br-V). La fel de expresiv este echivalentul mold. *plodos.*

Purice 'un fel de ţintă mică (pentru bătut în talpa încălţămintei grele)': ... *pentrucă-i polei şi soldaţii n-au «p u r i c i» la bocanci* (FM, p. 118). Imaginea aminteşte bine de fr. *punaise* 'ploşniţă; piuneză'.

Putrezi (despre oameni) 'a nu face nimic, a vegeta': *Cîte valori adevărate p u t r e z e s c în cine ştie ce colţ de provincie.* Cf. fr. *moisir* 'attendre longuement; rester longtemps (dans un endroit)'. Şi noi spunem, cu acelaşi sens, *a mucegăi* (echivalentul propriu-zis al lui *moisir).*

Răcădui (refl.) 'a se răsti (cu vorbe ameninţătoare) la cineva': acesta-i înţelesul simţit de mine şi care nu se potriveşte tocmai bine cu cel dat de TIKTIN ('sich drohend auf jemanden stürzen'). Relevez deosebirea, ca să arăt, o dată mai mult, că cuvintele expresive pot fi interpretate, mai ales cînd n-au un semantism clar pentru toată lumea, în diverse moduri de către subiectele vorbitoare. De aici superioritatea lor faţă de sinonimele obişnuite.

Răsucitul 'nota opt', în limbajul şcolarilor, care posedă astfel de metafore pentru mai toate notele: *bastonul* 'unu', *ghebosul* 'doi', *cocoşatul* 'trei', *scăunelul* 'patru', *chinta* 'cinci', *umflatul* 'şase', *topor(aş)ul* 'şapte', *barosanul* 'zece'. Majoritatea notelor au numiri multiple: *toiagul lui Moise* şi *chibrit* 'unu'; *dupla* şi *nouă cu talpă* 'doi'; *opt cu ferestrele deschise (ferestrele deschise le-am luat pe spate)* 'trei'; *scaunul împărătesc* şi *opt pe doi* 'patru'; *chita golanului, ţinta golanului, barieră, limită, hotar* 'cinci'; *nouă cu coada-n sus* 'şase'; *unul tăiat* 'şapte'; *sfînt* (şi *sfinţişor), colac, trei cu geamuri, trei cu ferestrele închise* 'opt'. Cîteodată acelaşi nume se dă la două note: *ghebosul* este şi 'doi' şi 'trei' (ultimul a dus la *ghebosul cu ochi* 'opt', adică 'trei cu ochi' = *trei cu ferestrele închise).* De adăugat *balon* pentru 'zero', numai ca participant grafic la compunerea lui 'zece' ('bastonul' plus 'balonul'[1] — acesta «zboară», de aceea-i ... balon, şi rămîne numai 'bastonul'!)[2]. Cele mai multe dintre metaforele acestea pornesc de la forma cifrelor respective şi sînt, în consecinţă, foarte clare. În rîndul lor trebuie pus şi *sfînt* 'opt', căci e vorba de colăceii împletiţi ca un opt care se fac în ziua de 9 martie («Patruzeci de mucenici sau sfinţi») şi sînt numiţi *sfinţi(şori). Colac* 'opt' este o derivare sinonimică de la *sfînt.* Cît despre termenii echivalenţi cu *cinci,* plasticitatea lor nu este prin nimic inferioară, chiar dacă unii par abstracţi. Toţi au la bază ideea exprimată lămurit de *hotar (limită, barieră) :* nota minimă, sub care (sau dincolo de care, în jos) nu se poate trece, fără primejdia de a pierde anul şcolar. Căci *ţintă* însemnează, propriu, 'obiectul ochit de puşcaş', deci, în cazul nostru, 'ţelul urmărit de elevul obişnuit, idealul lui' (de aici adaosul *golanului,* peiorativ, venit, probabil, de la elevii buni sau, poate, de la unii profesori),

[1] Cf. şi finala amîndurora, care rimează. Un profesor, francez de origine, spunea (acum 70 de ani, la Tecuci) *cartof* în loc de *zero.*

[2] Vezi „Bulet. Philippide" IV, p. 139 urm.

iar *chită* este sinonimul afectiv al lui *ţintă (acum ni-i chita* 'acum e momentul potrivit'). Şi *chintă*, în ciuda sensului cunoscut foarte bine chiar de către elevi ('figură' la pocher, alcătuită din cinci cărţi consecutive), ar putea fi produsul unei contaminări între *ţintă* şi *chită*.

Regula (pe cineva) 'a-i face răul pe care-l merită, a-i răspunde cum trebuie (la vorbele, actele etc. îndreptate contra ta)' [1]: din limbajul tehnic *(a regula o maşina* ş. a.). Cu aceeaşi semnificaţie: *aranja, opera,* tot neologisme, apoi *lucra* etc.

Sămînţă: în construcţii negative şi cu privire la oameni are un înţeles oarecum identic cu al lui 'nimeni, nici unul'. De pildă: *să nu vadă s ă m î n ţ ă d e c ă l u g ă r pe la biserica lui* (Creangă). La fel ca în izolarea tautologică *pe rudă, pe sămînţă.* Sinonim afectiv *picior: să nu văd p i c i o r d e s t r ă i n în casa mea* (s-a zis mai întîi, cum se zice încă, *să nu calce picior de străin în casa mea).* Ne amintim, fără să vrem, şi de *pui,* care poate apărea foarte bine în locul lui *sămînţă* din exemplul dat. De fapt, sensul iniţial acesta a fost: 'nici măcar germenele (sau puiul) din care se poate dezvolta fiinţa respectivă să nu-l văd'.

Săpuni (pe cineva) 'a-i face observaţii aspre, a-l mustra', cu derivatul *săpuneală* [2]. Sinonime: *a freca* şi *frecuş.* Din limbajul bărbierilor, cum probează şi *a da (trage) un perdaf* idem.

Scîrţii 'a nu se simţi bine' (despre oamenii bolnavi sau bătrîni): *Băbătia lui, de la o vreme încoace, nu ştiu ce avea, că începuse a s c î r ţ î i* (Creangă); *doctorul Şeptelici, care vine de mă caută şi pe mine, cînd s c î r ţ î i* (PB1, p. 76). Asemănarea corpului omenesc, obosit de boală sau de bătrîneţe, cu un car neîngrijit, vechi etc., care scîrţîie [3], se întemeiază şi pe un element pur auditiv: îi trosnesc încheieturile (cf. *a se muia* sau *a se slăbi cuiva balamalele).* Dealtfel, printre metaforele pentru 'bătrîn, neputincios' este una, *hodoroagă,* care însemnează şi 'car vechi' (v. mai sus, s. v. *beşleagă).*

Scrobit 'elegant, pretenţios' (?): *M. care era mai s c r o b i t decît ceilalţi.* In ipoteza că am nimerit sensul, acest adjectiv este echivalentul aproximativ al lui *sclivisit,* foarte răspîndit într-o vreme [4], al lui *fasonat, spilcuit* etc. Sinonimul propriu, *crohmolit* (Moldova) apare la C. Negruzzi: *Figura asta cuvioasă, originală şi c r o h m o l i t ă a boierului ţinutaş,* fiind explicat de *Dicţ. Acad.* prin 'rigid'. Pentru lămurirea lucrurilor, reamintesc că în vorbirea familiară a păturilor orăşeneşti mai modeste cămăşile «de gală» se numesc *de cutie* (se cumpără de la magazin într-o cutie), iar despre un bărbat elegant se spune *parcă-i scos din cutie* (cf. «Izolări», s. v. *cutie).*

Sfanţ 'ban', totdeauna în formule negative, precum *fără sfanţ* (Ci, p. 35), *n-am (un) sfanţ (în pungă)* etc. Este preferat lui *bani* şi *parale,* datorită plasticităţii: ne trimite la o monedă anumită (chiar dacă nu-i mai cunoaştem valoarea), nu la noţiunea generală. Pentru acelaşi motiv se spune destul de des *n-am franci, n-am gologani* etc., în loc de *n-am bani (parale).* Nu pare a fi termen argotic.

Sfecli (cu neutralul *o* ca obiect direct) 'a se teme, a se emoţiona, a o păţi': mai expresiv, din cauza 'scurtimii', decît sinonimul 'analitic' *a se înroşi ca sfecla.* O metaforă înrudită este *a se fîstîci,* propriu 'a se face galben-verde, ca fîstîcul' (adică 'a schimba sau a face feţe feţe').

[1] Cf. *Las' pe mine, îi r e g u l e z eu ...* (spune Ipistatul, în *D-ale carnavalului,* referindu-se la nişte indivizi bănuiţi că ar fi furat ceva).

[2] Cf. fr. *savonner* 'réprimander' (BAUCHE, *op. cit.,* p. 249).

[3] Să se compare zicala *Unge osia, să nu scîrţîie.*

[4] *A sclivisi* 'a lustrui piatra, metalul etc.' (TIKTIN). Şi pereţii se sclivisesc (astăzi), înainte de a-i zugrăvi (se curăţă cu glaspapir, ca să dispară firele de nisip rămase din tencuială).

Socri 'a ocărî, a mustra, a cicăli': *bombănea şi s o c r e a pe toţi din casă* (Cr, p. 73). Creaţie, probabil, strict personală a autorului (de la *soacră*, pe baza reputaţiei bine cunoscute în păturile orăşeneşti a acestei biete fiinţe) [1].

Soili 'a dormi' (în argoul răufăcătorilor): de origine ţigănească (v. „Bull. lingu." II, p. 187). Derivat abstract: *soileală*.

Spital 'palton' (argou). Care-i « tertium comparationis » al acestei metafore ironice? Căldura pe care i-o procură unui pungaş atît spitalul, cît şi paltonul? Raportul pare prea abstract pentru imaginaţia plastică a argotizanţilor.

Sticlete, sub forma pluralului, însemnează 'gărgăuni', în izolarea *a avea sticleţi la cap* (v. capitolul precedent, s. v. *gărgăuni*). Prin derivare sinonimică se zice şi *a avea papagali: — Poftim! Ce, te-ai scrintit, mă? Ai p a p a g a l i în cap, mă?* (ŢB, p. 33) [2].

Sticli (despre ochi) 'a luci; a fixa (ceva sau pe cineva cu privirea)'. Primul sens este general (de aceea l-am pus înaintea celuilalt), şi nu cere totdeauna determinativul *de bucurie*, cum ar rezulta din singurul citat dat de TIKTIN. Iată un pasaj din Creangă: ... *vin de cel hrănit, de care, cum bei cîte oleacă, pe loc ţi se taie picioarele, îţi s t e c l e s c o c h i i în cap, ţi se încleie limba în gură* ... Cred că şi despre muribunzi se spune aşa. În orice caz, imaginea e clară, şi nu înţeleg de ce Tiktin se gîndeşte că *sticli* va fi rezultat, prin etimologia populară cu *sticlă*, din *steli*, cuvînt cam suspect sau, cel puţin, livresc, artificial.

Strîns (la mînă) 'econom peste măsură, zgîrcit'. Cf. sard. *astrintu (istrintu)* idem (propriu 'strîmt', aşadar perfect sinonim, ca etimologie, cu adjectivul nostru) [3]. Alţi termeni, tot expresivi, pentru această noţiune: *brînză-n sticlă, zgîrie-brînză*, amintiţi cu alt prilej, *calic, cărpănos*. Ultimul, curent prin Moldova, este un derivat de la *carpăn* (există în toponimie şi are sensul de 'loc plantat cu carpeni'): lemnul acestui arbore este fibros sau, cum spun ţăranii, cîlţos, de aceea se rupe greu, adică « rezistă » (tot aşa rezistă avarul, cînd este ... atacat la pungă) [4].

Subsemna pentru *semna*, în vorbirea oamenilor semidocţi: *certificatele medicale s u b s e m n a t e de medicul primar* (Act, p. 253; subliniat de autor). Despre valoarea stilistică (mai mult de stil propriu-zis) a unui asemenea cuvînt, vezi cele spuse s. v. *instantaneu*.

Şef: neobişnuit de frecvent în vorbirea familiară a orăşenilor, avînd tot felul de nuanţe, după raporturile existente între conlocutori, după starea sufletească a subiectului vorbitor etc. Aşa se face că acest cuvînt, întrebuinţat mai totdeauna la vocativ, poate exprima deopotrivă de bine respectul, ca şi intimitatea. În multe privinţe, trebuie socotit drept echivalentul stilistic al lui *amic*, pe care, în bună parte, l-a înlocuit.

Iată un citat, interesant din punct de vedere psihologic: ... *Pe cînd el, Glasman, face cu ochiu' Prefectului, şi Prefectu' îl bate pe burtă şi-i spune: Ş e f u l e ! Auzi!? « Ş e f u l e » ! — întocmai ca Administratorului şi Primarului!* (Act, p. 230). Are şi o formă diminutivală: *— Stai, ş e f u l i c ă, stai! l-a repezit conu' Puiu (Ibidem*, p. 92), născută prin analogie cu *moşulică*. Originea acestor uzuri trebuie căutată în limbajul funcţionarilor administrativi (cf. *şef de birou, şef de secţie* etc.).

Şest: semnal de alarmă în limbajul argotic (aşa se anunţă apropierea unei persoane care inspiră teamă. Este rus. *šest'* 'şase', cum a arătat B.-O. UNBEGAUN, „Bull. lingu." IX, p. 105—106. Deja A. GRAUR, „Bull. lingu." VI, p. 171 susţinuse că sino-

[1] AL. GRAUR precizează că acest verb este bine cunoscut în vorbirea familiară bucureşteană (cu sensul dat de Cr.).

[2] Pentru sinonimul *a avea păsărică*, cf. paralela germ. *einen Vogel haben*.

[3] Vezi „Volkst. u. Kult. der Romanen" V, p. 36.

[4] Această etimologie am propus-o şi susţinut-o în *Diftongarea lui* e şi o *accentuaţi*, p. 198.

nimul *șase* este numeralul românesc, iar *zexe*, alt echivalent argotic, germ. *sechs*. Dacă ar mai fi nevoie de o dovadă, s-ar putea invoca *trei!* 'liniște'!, existent în argoul ieșean (v. „Bulet. Philippide" IV, p. 136)[1]. Cf. și ital. (arg.) *ot(t)o* 'attenzione!, bada!' (A. MENARINI, *I gerghi bolognesi*, Modena 1942, p. 103). *Zexe!* apare și ca un fel de ripostă, cu nuanță glumeață sau injurioasă, în discuțiile și certurile dintre argotizanți, dar nu-i pot preciza sensul, care pare a fi, aproximativ, 'n-ai dreptate', 'du-te dracului'. L-am auzit, pe vremuri (la Tecuci) în mediul periferic, și 'amplificat', sub forma *zexina!* (pronunțat *zăxîna)*, cu un corespondent obscen, *măxina!* (contaminat din *mă-ta* și *zexina)* [2]. Conștiința că *șase* este numeral a dat naștere, în argoul școlăresc, la formule menite să distingă, după grad, diversele primejdii, reprezentate prin conducătorii administrativi și disciplinari ai școlii: *șase* 'pedagogul', *șase la pătrat* 'subdirectorul', *șase la cub* 'directorul' (v. „Bulet. Philippide" V, p. 207). Din aceeași conștiință a rezultat *șapsî* 'liniște!, taci din gură!' *(Ibidem,* p. 193), care este *șase* contaminat cu *șapte.*

Șindi 'a tăia', cu derivatul *șind(r)el* 'cuțit'. (Bulet. Philippide" II, p. 207). După AL. GRAUR, „Bull. lingu." II, p. 186, care înregistrează numai substantivul (sub aspectul, probabil singurul real, *șindel*) [3], avem a face cu un element țigănesc.

Șpagă 'bacșiș, mită, cîștig, ilicit' (mai ales despre funcționari). Foarte răspîndit, o bucată de vreme, după războiul din 1916—1918. În ultimii ani a fost înlocuit prin *șperț*, care pare mai expresiv (din cauza scurtimii și a sunetelor). După A. SCRIBAN. *Dicț. lb. rom.*, p. 1286, primul ar fi rus. (sau sîrb.) *špag* 'buzunar' [4], iar al doilea un împrumut german, făcut prin intermediul evreilor (fără arătarea etimonului). Eu însumi am considerat pe *șpagă* identic cu *șpa(n)gă* 'sabie, suliță', gîndindu-mă la faptul că controlul mărfurilor venite din străinătate se făcea cu ajutorul unui fel de suliță, pe care funcționarul vamal o vîra în balot, spre a vedea astfel ce conține: de aici s-a ajuns, printr-o metonimie ușor explicabilă, la denumirea cu același cuvînt a bacșișului pe care negustorii îl ofereau vameșilor, pentru ca aceștia să renunțe la control. În cursul lecturilor mele n-am dat peste *șpagă* (și nici peste derivatul *șpagagiu).* În schimb, pe *șperț* (cu bogata-i familie: *șperțar, șperțărie, șperțui)* l-am întîlnit adesea: *N-aveam în noi otrăvuri, n-aveam nici revolvere, nu exista ș p e r ț* (Răd II, p. 80); *nu ș p e r ț a r u l acreditat și atitrat* (VR, ian. 1939, p. 59); ... *nu mă pricep decît a ș p e r ț u i t publicul* (VR, 31 dec. 1933, p. 15).

[1] Elevii întrebuințează și ei toți acești termeni (cu excepția, poate, a lui *trei).* Să se compare, de pildă, *șest, mamutu'!* 'fiți atenți, vine pedagogul!'.

[2] AL. GRAUR vede în *măxina* un derivat de la *mă!* (cf. *Măxina!, că nu sînt mă cu tine:* așa răspunde cel care nu vrea să i se adreseze cineva cu *mă!)* Are , evident, dreptate, dar nuanța oarecum obscenă (de înjurătură) persistă totuși, din cauza marii asemănări fonetice dintre *măxina* și *mă-ta* (sau *mă-sa,* care apare mult mai des în vorbire, fiindcă se referă la pers. III, adică la absenți). Să se compare, adaugă GRAUR, *cexina!* La Tecuci, în aceleași condiții materiale și psihologice, se spune *cigă,* sau, amplificat (deci mai expresiv) *cigă cu mămăligă.* (Să nu uităm că moldovenii pronunță *ci* în loc de *ce,* chiar cînd acest pronume e accentuat. *Cigă* reprezintă varianta locală, singura cunoscută în vorbirea populară, a lui *cegă).* Tot acolo se dă (poate, mai exact, se dădea acum 40—50 ani) și alt răspuns, sinonim cu acesta: *Cincu!,* care este, de fapt, numele unei familii de mari proprietari din partea locului. Identitatea primelor două sunete a acestui antroponimic cu pronumele interogativ *ci?* a fost suficientă pentru a se ajunge la o ripostă atît de expresivă prin semnificația ei afectivă (căci sensul propriu-zis, inexistent în cazul numelui, n-are nici un amestec). Pentru *șapsî,* AL. GRAUR invocă ebraicul *sa!* 'taci!'.

[3] Ca nume al unui joc de copii, cu cuțitul sau cu furculița, aruncate așa fel, încît să se înfigă totdeauna în pămînt. Sensul de 'cuțit', Graur îl dă ca aparținînd etimonului. Cf. și „Bull. lingu." IV, p. 199.

[4] I. PAWLOWSKY, *Russisch-deutsches Wörterbuch* dă numai varianta *čpagă,* existentă în texte religioase. AL. GRAUR cunoaște bulg. *šperts* 'passe-partou', care corespunde și semantic lui *șperț* al nostru. Dacă așa stau lucrurile, trebuie să admitem că termenul bulgăresc s-a introdus la noi prin contrabandiștii de pe malul Dunării (frontiera dinspre Bulgaria).

Şperţărie apare la Dan R ă d u l e s c u, *Pentru conştiinţa românească*, Cluj 1933, p. 35[1]. După cum *şpagă* a fost înlocuit prin *şperţ*, la fel acesta a trebuit să dispară în faţa unui concurent, devenit repede atotbiruitor. Este vorba de *ciubuc*. Din păcate nu-l găsesc printre fişele mele. Se pare că la început s-a spus *a face un ciubuc* „a avea un ciolan bun de ros", adică o slujbă productivă (de venituri mai ales suplimentare şi ilegale). De multă vreme nu-l mai aud în această legătură de cuvinte, care mi se pare, dealtfel, cam neregulată. Are şi un derivat: *ciubucar* „cel care umblă după ciubucuri, care le primeşte". Există şi *ciubucărie*. Cum a ajuns *ciubuc* la această semnificaţie? Cred că urmează să pornim de la sensul de 'zaharica' pe care îl avea pe la sfîrşitul secolului trecut şi începutul celui actual un baston lung de circa un decimetru, de formă cilindrică, cu un diametru de 1 1/2 cm., preparat din zahăr şi, de obicei, colorat, ca să atragă pe copii, care se prăpădeau de dorul lui. (Îl sugeau, nu-l mîncau.)

Şucár (şúcăr) 'frumos, bun; scandal, gălăgie; hoţ de cărţi' (la şcoală), cu derivatul *şucări* 'a auzi, a-şi aminti; a se uita, a observa; a fura; a se supăra; a se boieri; a se face frumos', a cărui variantă pare a fi *şuhări*. Aspectele fonetice variate şi sensurile nu numai numeroase, ci chiar diferite unele de altele, îngreuiază cercetarea etimologică a acestor cuvinte. *Şucar* este sigur ţigănesc (v. „Bull. lingu." II, p. 188—189), şi tot aşa, întrucît are aceeaşi temă, *şucări*. Cît despre *şuhări*, cred că s-a amestecat, cel puţin în ce priveşte pe *h* (pentru *c*) şi accepţia 'hoţ de cărţi', germ. *Schacher* 'petit trafic sordide' (cf. şi *Schacherer* 'petit trafiquant', *schachern* 'faire un petit trafique sordide, trafiquer'), trecut prin limba evreilor noştri (cu *u* < *a*). În idiş, numai *a* lung devine *u* (AL. GRAUR). Prin urmare, germ. *Schacher* ar trebui să aibă un asemenea *a*, ceea ce mi se pare foarte probabil, dacă nu uităm că în nemţeşte există tendinţa de a lungi vocalele din silabele deschise. Poate, mai exact, *şuhări* provine din verbul german menţionat, iar *şucări* este un derivat de la *şucar*: asemănarea fonetică şi parţial semantică a făcut ca ele să se confunde, împrumutîndu-şi reciproc sensurile (fenomenul a influenţat apoi şi pe *şucar*, primitivul lui *şucări*). Înrudite, sub toate raporturile, cu aceste cuvinte sînt *şufăr* 'şmecher, om care ştie să-şi aranjeze treburile' şi *şufări* 'a păcăli, a trage pe sfoară, a înşela'[2], explicate, indirect, de V. BOGREA, „Dacoromania" IV, p. 881 din evreo-germ. *šufar* (= germ. *Schaffer* 'Macher'), care a dat rom. *şefar* 'negustor de cai, sfîrnar, corupt'. Pentru alte amănunte, vezi „Bulet. „Philippide" IV, p. 196 urm.[3]

Şugubăţ 'viclean, primejdios': ... *să te fereşti de omul roş, iar mai ales de cel spîn, cît îi putea; să n-ai de-a face cu dînşii, căci sînt foarte ş u g u b e ţ i* (Creangă). În vorbirea familiară actuală, acest cuvînt şi-a pierdut o bună parte din înţelesul peiorativ, căci este simţit ca sinonim cu 'poznaş, glumeţ' (poate prin etimologie populară cu *şugui*, mai ales că aparţine exclusiv dialectului moldovenesc) şi de aceea întrebuinţat adesea cu intenţii chiar favorabile. Asta dovedeşte că procesul de atenuare a semnificaţiei grave pe care o avea în limba veche ('ucigaş'; cf. *deşugubină*, termen juridic) continuă sub ochii noştri.

Şut, în *a face şut* 'a lovi, a izbi, a bate': *Hai, căraţi-vă, că f a c «ş u t» cu voi* (RB-R, p. 134). Din limbajul sportiv (la fotbal 'lovitură sau aruncătură cu mingea'; şi vb. *şuta*), de origine englezească *(shoot*, propriu 'a împuşca'). N-are, deci, nici o legătură cu *şut!*

[1] Iată o caracterizare «estetică» a şperţului: « Care e etimologia cuvîntului? E strident ca sticla pisată, nu se ştie de unde vine. Este total lipsit de analogie şi similitudini la noi şi aiurea; face parte din plasticul vocabular de după război; s-a substituit fără veste unei vechi expresii de bacşiş, care, cu consonanţa ei rotundă, discretă, lenitivă, adormitoare, de ce n-aşi zice onestă, ne-a legănat copilăria şi tinereţea» (H. STREITMANN, AL, 3 iunie 1934, p. 7).

[2] Cf. „Bulet. Philippide" V, p. 261.

[3] Germ. *Schacher* a fost împrumutat de noi, împreună cu cvasisinonimul lui, *Macher*, în formula *şahăr-mahăr (a face* sau *a umbla cu şahăr-mahăr* 'a nu fi corect, a înşela'). Cf. IORGU IORDAN, *Limba română actuală*, p. 495 (unde se arată că şi *mahăr* singur circulă, chiar în limba scrisă).

'taci!', nici cu *şut* 'hoţ' (cf. derivatele *şuti, şutitor, şuteală)*, ambele ţigăneşti (vezi „Bull. lingu." II, p. 189—190 şi IV, p. 200).

Tablou, în sintagma verbală *a rămîne tablou* 'a înlemni', a fi uimit, a rămîne nemişcat'. Prin derivare sinonimică, în argoul şcolarilor se zice şi *a rămîne afiş,* apoi *a rămîne paf*[1] (acesta poate fi anterior, în orice caz este independent de sinonimele lui)[2]. Explicaţia primei formule o dă LEO SPITZER, „Bulet. Philippide" V, p. 184—185: e vorba de o scenă care ne uimeşte prin tot ce este neaşteptat, surprinzător în ea şi de aceea ne face să exclamăm *tablou!* (adică 'iată un tablou, ceva care merită să fie pictat sau văzut ca o pictură')[3]. Şi rus. *kartina* 'tablou' are acest înţeles figurat (îmi comunică ALF LOMBARD, într-o scrisoare cu data de 14 iulie 1939)[4].

Tăia: *a tăia pe cineva* (într-o discuţie, la jocul de cărţi etc.) 'a-l învinge'; *a o tăia (cuiva)* 'a-l trata cum merită' (defavorabil). Punctul de plecare pentru primul uz ar putea fi lupta (duelul) cu sabia, deşi nu-i necesar să mergem atît de departe, odată ce se spune, şi încă mult mai des, *a rade pe cineva:* prin derivare sinonimică, lui *rade*[5] i s-a substituit *tăia,* mai expresiv (ca sens). Cît despre *a o tăia,* credem că avem un calc după fr. *couper (court à quelqu'un),* chiar dacă o formulă de felul lui *a tăia pofta cuiva* se va fi ivit fără vreun imbold din afară. Şi aici nevoia de expresivitate a dus la înlocuirea verbului originar printr-un sinonim mai viguros: *a i-o reteza.*

Tătuc 'om în vîrstă (la armată)': *t ă t u c i, contingente vechi, care în viaţa lor ...* (FM, p. 130).

Tîlhar 'om rău, al dracului': *nu şi-a închipuit că t î l h a r u l are să-l urmărească şi aici, cu ura lui sălbatică* (Act, p. 136; subliniat de autor). La fel se întrebuinţează sinonimele afective *bandit, gangster, haiduc, hoţ, hoţoman* ş. a. Pot avea şi sens «admirativ», cu nuanţa de 'deştept': *mare tîlhar mai eşti!* 'straşnic şmecher mai eşti!' etc. Se ştie, dealtfel, că *hoţu' mamei!, tîlharu' tatei!* sînt realităţi curente în vorbirea familiară şi nu diferă prin nimic de *deşteptu' mamei!, deşteptu' tatei!*

Tinichea 'om sau lucru de calitate inferioară': *N-o să zică că şi-a rîs o t i n i c h e a ca tine de pomanagiu de o femeie ca mine* (TIKTIN, s. v.); *patriot mai de t i n i c h e a* (Cim, p. 84). Cf. şi *a rămîne tinichea* 'a pierde (sau a cheltui) toţi banii, a rămîne sărac, lefter'[6]. Tinicheaua, adică tabla, n-are nici o valoare în comparaţie cu metalele (mai ales cu aurul şi argintul): s-a pornit de la ceasornicele, bijuteriile etc., care, fără a fi de tinichea, nu sînt nici de metal 'nobil'.

Tip 'invidiv' (nu totdeauna cu nuanţa peiorativă a acestuia), tot aşa femin. *tipesă:* după fr. *type, typesse*[7] (cf. *un chic type, c'est un type épatant).* Modificarea semantică

[1] Vezi „Bulet. Philippide" IV, p. 145—146. *A rămîne tablou* este răspîndit şi în vorbirea familiară.

[2] *Paf!* este interjecţia fr. *paf!* (cf. şi *pif-paf!),* care imită zgomotul făcut de o împuşcătură. Urmează că *a rămîne paf* este sinonim cu *a rămîne trăsnit (a trăsni* 'a lovi, a izbi'). Circulă şi în limba vorbită a orăşenilor. La şcoală, toate aceste izolări însemnează 'a nu putea răspunde la întrebările puse de profesor' (adică 'a fi surprins într-un fel ori altul'). Fr. *paf(e)* are, în argou, sensul de 'ivre', iar *empaffer* este explicat de CHAUTARD, *op. cit.,* p. 388, prin '(être) asez ivre pour tomber à terre et faire *paf*', Cf. şi *a face paf pe cineva* 'a-l uimi, a-l da gata'.

[3] Model de 'tablou', în sensul acesta, este, precizează Spitzer, celebra scenă finală din *Revizorul* lui Gogol, cînd, în faţa celor păcăliţi de falsul inspector, se prezintă inspectorul cel adevărat.

[4] *A rămîne tablou* este explicat de AL. GRAUR din 'a rămîne imobil, ca într-un tablou (în faţa unui eveniment, a unei scene etc., care uimeşte)'. Această explicaţie este, cred, preferabilă celei date de SPITZER.

[5] Acesta însuşi a înlocuit, probabil, pe banalizatul *curăţa.*

[6] Se spune şi *a fi tinichea,* cu acelaşi înţeles. Sinonim : *a fi blanc,* pentru care să se compare fr. *être à blanc.*

[7] Tradus de Sachs-Villatte prin 'Frauenzimmer' şi cu precizarea »dispreţuitor» (în vorbirea populară).

a fost explicată de LEO SPITZER, „Zeitschr. f. rom. Phil." XLIX, p. 710 urm. în chipul următor: s-a spus întîi, de către femeile sericase, *c'est* (sau *ce n'est pas) mon type (d'homme)* 'îmi place (sau nu-mi place) acest bărbat', apoi formula şi-au însuşit-o cocotele, cînd se refereau la amanţii lor (pentru a da aparenţe cuviincioase unei situaţii imorale); din acest moment sensul mai mult ori mai puţin trivial trebuia să apară. Aşadar *tip* a fost, la început, sinonim cu 'prototip, model, reprezentant al speciei (cf. *este* sau *nu este genul meu*, menit să înlocuiască pe *este* sau *nu este tipul meu*, care, mai ales în gura unei femei, devine echivoc). Limba noastră scrisă cunoaşte în largă măsură aceste două cuvinte (mai ales masculinul): — *Ce dom'le, mă t i p u l e? Aseară mă tutuiai şi acum mă iei cu domnule?* (AL, 5 ian. 1936, p. 6); *un domn cu ochii plini de rîs ironic, unul din acei t i p i care au darul...* (AL, 9 iunie 1935, p. 6); *Ţigările le avea gratis de la Lupescu — u n t i p*[1] (Log, p. 7); *« T i p u l» Smărăndiţei plecă în investigaţie...* (DA, p. 94); *... cine dracu' o fi t i p e s a asta? Te uiţi la ea? ?... fluieră* (AL, 5 ian. 1936, p. 7); *l-a văzut pe Dinu cu o « t i p e s ă» foarte bine* (OC, p. 96); *... întrebîndu-se ce titluri avea t i p e s a asta obraznică să i se adreseze astfel* (Răd I, p. 357). Să se compare *amic*, notat deja, apoi, în alt sens, *m o n ş e r i i şi m a ş e r e l e de pe Podul Mogoşoaiei* (CS, p. 258)[2].

Traduce 'a trăda (în chestii sentimentale)', cu derivatele *traducere* şi *traducător*. Apar des la Caragiale (mai ales în *D-ale carnavalului)*, care le utilizează cu intenţii satirice. Interesant pentru noi este amănuntul că ele (în special verbul) nu sînt necunoscute vorbirii familiare, unde au valoare stilistică propriu-zisă, şi nu numai referitor la afacerile amoroase: *Copilă!, rezumă Moşul problema, pe cînd Norica se bucura că l-a « t r a d u s»...* (Răd I, p. 106).

Turba, împreună cu determinante ca *de mînie, de durere* etc., este sinonim cu *înnebuni, muri* etc., în sensul că exprimă hiperbolic o stare afectivă puternică. *Turba* este şi altfel echivalentul lui *înnebuni*, de obicei sub forma participiului trecut: despre un om furios, care nu mai ştie ce face şi ce vorbeşte, se spune *a turbat* (mult mai 'tare' decît *a înnebunit)*.

Turti (pe cineva) 'a-l birui într-o discuţie'. Cf. fr. *aplatir* 'réduire au silence, confondre (un contradicteur), stupéfier' (BAUCHE, *op. cit.*, p. 194).

Unge (pe cineva) 'a-i cîştiga bunăvoinţa (cu bani, cadouri etc.), a-l mitui' (despre funcţionari şi despre alţi oameni în situaţie oarecum oficială). De ex.: *L - a u n s !... Îl cinsteşte cu rachiu!* (CSt VIII, p. 263). Popular se zice, mult mai des, *a-i unge ochii (cu ceva)*, şi nu numai despre mituire, deşi scopul urmărit este identic (cel « uns» să nu protesteze). Cf. *unsvais*, deformare, probabil voită, a germ. *Ausweis* 'autorizaţie', din vremea ocupaţiei germane (1916—18): *Nu putem, tată, fără u n s v a i s, spune un birjar bătrîn, uitîndu-se cu jale la mine.* O derivare sinonimică pare a fi *a mînji ochii cuiva*, care aminteşte, ca sens propriu, de germ. *(an)schmieren (jemandem die Hände schmieren* corespunde rom. *a unge osia* 'a da bani etc., pentru ca « afacerea» să meargă bine').

Urît, întrebuinţat adesea, în vorbirea familiară, mai ales la adresa copiilor şi femeilor, în locul şi cu valoarea lui *frumos*, printr-un fel de ironie « à rebours». Fenomenul ne întîmpină şi la spanioli, pentru care *fea* 'urîtă', spus femeilor (frumoase!), este cel mai măgulitor compliment. Tot aşa unei femei cu nas ireproşabil i se zice *chata*[3], exact cum la noi, în condiţii identice, termenul obişnuit, între intimi, este *cîrno!* Să se compare

[1] Acest Lupescu este un individ care n-are nici o ocupaţie vizibilă sau avuabilă şi trăieşte totuşi foarte bine, are relaţii în « lumea bună» etc. Cf. ZN, p. 9, un fel de definiţie a « tipului», care culminează în fraza *Era un ... ăsta, cum se spune, era un t i p.* (Subliniat de autor).

[2] Femininul lui *tip* sună, destul de des, şi *tipă.*

[3] Vezi „Volkst. u. Kult. der Romanen" VII, p. 128.

ticălos, adresat unui copil pe care subiectul vorbitor îl laudă pentru progresele făcute în diverse direcţii.

Usca (refl.) 'a se consuma, a slăbi (de sete, de dor etc.)': *să te usuci, de dorul cui ştiu eu, văzînd cu ochii* (Creangă). Participiul *uscat* circulă mult în vorbirea curentă cu sensul de 'slab'.

Vampir. Iată un cuvînt foarte expresiv, de aceea răspîndit într-o vreme şi care astăzi pare demodat. Să fie în legătură cu schimbarea mentalităţii noastre? Căci soarta lui este şi a unora dintre sinonimele-i contemporane, născute în aceeaşi atmosferă morală, dominată de retorism, de pe la sfîrşitul secolului al XIX-lea, precum *despot, satrap, tiran, zbir* (din limbajul gazetelor şi întrunirilor politice). Să se compare în special comediile lui Caragiale, în frunte cu *O scrisoare pierdută*, unde *vampir* devine *bampir* şi este definit ... pentru neştiutori (« care suge sîngele poporului »).

Verde 'robust, voinic, tînăr': metaforă din lumea arborilor (cf. *brad, stejar* ş. a. despre oamenii bine făcuţi şi rezistenţi). Se opune, într-un anumit sens, lui *uscat*, notat mai sus, al cărui antonim este, cu deosebire, în accepţia proprie.

Vinde 'a trăda', termen vechi şi popular, reînviat oarecum pentru limba literară actuală: *Dom'le Administrator, eu vă spui ..., da' să nu mă vinde ţi* (Act, p. 266; subliniat de autor). Cf. şi fr. *vendre* 'a trăda (pentru bani)', care n-are, bineînţeles, nici un amestec în modificarea semantică a verbului nostru. Este probabil că punctul de plecare al acestei metafore îl constituie trădarea lui Iuda contra lui Iisus.

Vopsi 'a bea' (?): *mai vopsim o jumătate?* (AL, 22 aug. 1937, p. 10) [1], spune unul dintre băutorii adunaţi la masa unei cîrciumi.

Zbanghiu 'încrucişat'. Acest adjectiv, de origine ţigănească, are aspecte fonetice diferite, după regiuni. Forma citată aici este muntenească şi poartă accentul pe *i*. În Moldova se spune *şpanchi* (monosilabic!), ceea ce probează, indirect, că varianta *zbánghiu* (bisilabic), dată de TIKTIN, va fi existînd ori, cel puţin, va fi existat pe undeva. După AL. GRAUR, „Bull. lingu." II, p. 195, *(z)bunghi* 'a privi', frecvent în argoul răufăcătorilor, ar fi un derivat de la *zbanghiu*. Pe acesta îl găsim des în limba scrisă: *... zbanghiu, privindu-şi nasul cruciş* (AL, 15 sept. 1935, p. 5); *Mama pădurii! Zbanghia zbanghiilor! Cînd te uiţi la ea, fugi repede şi înghite o lămîie!* (Văc II, p. 8—9); *Şi tu ăla, micu' şi zbanghiu'?* (Act, p. 162).

Zurliu 'nebun, într-o ureche, scandalagiu'. Lipseşte în dicţionare, deşi-i destul de frecvent în vorbirea zilnică (nu numai cu caracter argotic). Pare a fi tot ţigănesc (v. „Bull. lingu." II, p. 195).

[1] Adică 'o jumătate de litru de vin'.

BIBLIOGRAFIE CRONOLOGICĂ

LISTA DE SIGLE ŞI ABREVIERI

ACIL X = *Actes du X-e Congrès International des Linguistes*, Bucarest, 28 août—2 septembre 1967 Vol. I — IV, Bucarest, 1969—1970 (I, 1969, II—IV, 1970)

ACILFR = *Actele celui de al XII-lea Congres Internaţional de Lingvistică şi Filologie Romanică*. publicat la recomandarea Consiliului Internaţional de Filozofie şi Ştiinţe Umanistice, vol. II, Bucureşti, 1971

AF = *Anuar de filologie* (continuă *Studii şi cercetări ştiinţifice. Filologie)*, Iaşi, 1950—

ALA = *Adevărul literar şi artistic*, Bucureşti, 1920—1939

ALH = *Acta linguistica scientiarium hungaricae*, Budapest, 1950—

AN. ACAD = *Analele Academiei Republicii Socialiste România* (pînă în 1965: *Analele Academiei Republicii Populare Române)*, Bucureşti, 1948—

AnL = *Anuar de lingvistică şi istorie literară* (titlul nou al revistei *Anuar de filologie*, care continuă revista *Studii şi cercetări ştiinţifice. Filologie)*, Iaşi, 1950—

AnLicBraşov = *Anuarul Liceului nr. 1 din Braşov* pe al 118-lea an şcolar 1967/1968, Braşov, 1969

AR = *Alecu Russo. Studii şi articole*, Societatea de Ştiinţe filologice din Republica Socialistă România, Bucureşti, 1970

Argeş = *Argeş*, Revistă politică, socială, culturală, editată de Comitetul pentru cultură şi artă al regiunii Argeş, Piteşti, 1966—

ARLL = *Academie Roumaine. Langue et littérature*, Bucarest, I—IV, 1940—1948

Astra = *Astra*, Lunar politic, social, cultural al Comitetului regional pentru Cultură şi artă Braşov, Braşov, 1966—

Ateneu = *Ateneu*, Revistă de cultură, Bacău, 1964—

AUB = *Analele Universităţii Bucureşti* (vezi AUBLLR)

AUBLLR = *Analele Universităţii Bucureşti*, Limba şi literatura română, Bucureşti, 1954—

AUI = *Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza"* (serie nouă) Secţiunea III (ştiinţe sociale) e. Lingvistică, Iaşi, I (1957) —

AUT = *Analele Universităţii din Timişoara*, Seria ştiinţe filologice, Timişoara, I (1963)—

BL = *Bulletin linguistique*, I—XI, Copenhague, Bucarest, 1933—1948

Bulgăr, *Momentul* = Bulgăr Gheorghe, *Momentul Eminescu în evoluţia limbii române literare*, Bucureşti, 1971

Bulgăr, Studii = Bulgăr Gh., *Studii de stilistică şi limbă literară*, Bucureşti, 1971

C = *Contemporanul*, Săptămînal politic-social-cultural, Bucureşti, 1946 —

Cahiers = *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, Bucarest I (1962)—

CILL = *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, Bucureşti, I, 1956; II, 1958; III, 1962

CL = *Cercetări de lingvistică*, Academia Republicii Socialiste România, Filiala Cluj, Cluj I (1956)—

CLit = *Convorbiri literare*, Iaşi, Bucureşti, 1867—1944

CLL = *Cercetări de limbă şi literatură*, Societatea de ştiinţe filologice din Republica Socialistă România, Filiala Oradea, Comitetul de cultură şi artă al judeţului Bihor, Oradea, 1968—

CME = *Caietele Mihai Eminescu*, Studii, articole, note, documente, iconografie și bibliografie, prezentate de Marin Bucur, București, I (1972)
ColTr = *Columna lui Traian*, București, 1883
Com Șt = *Comunicări științifice*, Univ. „Al. I. Cuza" — Iași. Institutul pedagogic (Iași), 1971, 225 p.
ConvLit = *Convorbiri literare* (continuă *Iașul literar* din aprilie 1970). Revistă lunară a Uniunii Scriitorilor din Republica Socialistă România, Iași, 1970—
CR = *Curierul românesc*, București, 1829—1848
Cronica = *Cronica*, Săptămînal politic-social-cultural, Iași, I (1966) —
CV = *Cum vorbim*, Revistă pentru studiul și explicarea limbii, București 1949—1952
DrR = *Drapelul roșu*, Timișoara, 1953—
ELS = *Elemente de lingvistică structurală*, București, 1967
FD = *Fonetică și dialectologie*, Academia Republicii Socialiste România, Centrul de cercetări fonetice și dialectale, București, 1958—
FFr = *Făt-Frumos*, Suceava, Cernăuți, 1926—1944
FMIL = *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, Brașov, 1839—1866
FP = *Flamura Prahovei*, Organ al Comitetului regional Prahova al P.C.R. și al sfatului Popular regional, Ploiești, 1948—
GÎ = *Gazeta Învățămîntului*, Editată de Ministerul Învățămîntului și Comitetul Uniunii Sindicatelor din învățămînt și cultură, București, 1950—
GL = *Gazeta literară*. Organ săptămînal al Uniunii Scriitorilor din Republica Socialistă România, București, 1954—
Gn = *Gîndirea*, Cluj, București, 1920—1944
IB = *Informația Bucureștiului*, Ziar al Comitetului municipal București al PCR și al Consiliului Popular al municipiului București, București, 1953—
IL = *Iașul literar*, Revistă a Uniunii Scriitorilor din Republica Socialistă România, Iași, 1954—
IN = *Iașul nou*, Almanah literar al Uniunii Scriitorilor din R.P.R., Filiala Iași., 1949—1953
JIRS = *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache*, herausgegeben von dem Leiter des Institut Dr. Gustav Weigand, Leipzig, 1894—1921
Korunk = *Korunk*. Világnézeti folyóirat. Cluj, 1942—
L = *Luceafărul*, Revistă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R., București, 1958—
LL = *Limbă și literatură*. Societatea de Științe Filologice din Republica Socialistă România, București, I (1955) —
LR = *Limba română*, București, I (1952)—
LucrStOradea = *Lucrări științifice*. Ministerul Învățămîntului, Institutul Pedagogic Oradea, 1967
LucrStConstanța = *Lucrări științifice*. Filologie., Ministerul Învățămîntului, Institutul Pedagogic de trei ani, Constanța. Constanța, 1970
MB = *Mitropolia Banatului*, Organ Oficial al Arhiepiscopului Timișoarei și Caransebeșului și al Episcopiei Aradului, Arad, 1951—
MICL = *Metodologia istoriei și criticii literare. Studii*, Academia Republicii Socialiste România, București 1969]
Munca = *Munca*, Organ al Consiliului Central al Uniunii Generale a Sindicatelor din România [București, 1945—
NYIK = *Nyelv-és irodalom — tudományi Közlemények*, România Szocialista Köztarsaság, Cluj, 1957—
Omagiu Iordan = *Omagiu lui Iorgu Iordan*. Cu prilejul împlinirii a 70 de ani, București, 1958
Omagiu Petrovici = *Mélanges Linguistiques offerts à Emil Petrovici par ses amis étrangers à l'occasion de son soixantième anniversaire* CL III (1958), Supliment
Omagiu Rosetti = *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, Academia Republicii Socialiste România, București, 1966
Oriz = *Orizont*, Revistă a Uniunii Scriitorilor din Republica Socialistă România, Timișoara, 1951—

PbS = *Probleme de stilistică*, Bucureşti, 1964
Pentru S = *Pentru socialism*, Organ al Comitetului regional al PCR şi al Sfatului popular regional Maramureş, Baia Mare, 1951—
PGS = *Probleme de gramatică şi stilistică în şcoala generală şi liceu*, Societatea de Ştiinţe istorice şi filologice din Republica Socialistă România, Bucureşti, 1967
PLG = *Probleme de lingvistică generală*, Bucureşti, I (1959), II (1960), III (1961), IV (1962)
PN = *Presa noastră*, Revista Uniunii Ziariştilor din Republica Socialistă România, Bucureşti, 1955—
Pr Lit = *Preocupări literare*, Revista Societăţii „Prietenii istoriei literare", Bucureşti, 1936—1939—1943
PS = *Poetică şi stilistică*. Orientări moderne, Prolegomene şi antologie de Mihail Nasta şi Sorin Alexandrescu, Bucureşti, 1972
Ramuri = *Ramuri*, Revistă de cultură, Craiova, 1964—
R Carp = *Revista Carpaţilor*, Bucureşti, 1860—1861
Recueil Lisbonne = *Recueil d'études romanes* publié à l'occasion du IX-e Congrès International de linguistique romane à Lisbonne du 31 mars au 3 avril, Bucarest, 1959
REF = *Revista de etnografie şi folclor* [vechiul titlu: *Revista de folclor*], Bucureşti, 1955—
RF = *Revista de filozofie* [vechiul titlu: *Cercetări filozofice*], Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1954—
RFolc = *Revista de folclor* (vezi REF)
RFR = *Revista fundaţiilor*, Bucureşti, 1934—1947
RFRG = *Revista de filologie romanică şi germanică*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1957—1963
RITL = *Revista de istorie şi teorie literară* [continuă revista *Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor*], Bucureşti, 1952—
RL = *Revue de linguistique* (vezi RRL)
R Lib = *România liberă*, cotidianul Consiliului Naţional al Frontului Unităţii Socialiste, Bucureşti, 1944—
R Lit = *România literară*, Săptămînal de literatură şi artă, Bucureşti, 1968—
RRL = *Revue roumaine de linguistique* [vechiul titlu: *Revue de linquistique*], Bucarest, I (1956)—
RS = *Romanoslavica*, Asociaţia slaviştilor din R.P.R., Bucureşti, 1958—
RSFR = *Rassegna semestriale di filologia rumena*, Roma, 1967
RSSPh = *Revue roumaine des sciences sociales*. Série de philosophie et logique, Bucares 1,1957—
RUB = *Revista Universităţii „C. I. Parhon", Bucureşti* (vezi AUB)
RUI = *Revista Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi* (vezi AUI)
SA = *Studii şi articole închinate lui M. Sadoveanu*, Bucureşti, 1952
SB = *Scrisul bănăţean*, Almanah literar (ulterior revistă) al Filialei Timişoara a Uniunii Scriitorilor din R.P.R., Timişoara, 1949—
Scînteia = *Scînteia*, Organ al Comitetului Central al P.C.R., Bucureşti, 1944—
SCL = *Studii şi cercetări lingvistice*, Bucureşti, I (1950) —
SCŞt (Iaşi) = *Studii şi cercetări ştiinţifice, Iaşi*, Filologie, Iaşi, 1950—
SEC = *Studii. M. Eminescu, I. Creangă*, Timişoara, 1965
Sec.20 = *Secolul 20*, Bucureşti, 1965—
SG = *Studii de gramatică*, Bucureşti I, 1956; II, 1957; III, 1961.
SILRL = *Studii de istoria limbii române literare*, Secolul XIX, I—II, [Bucureşti], 1969
SL = *Sistemele limbii*, Bucureşti, 1970
SLLF = *Studii de limbă literară şi filologie*, Institutul de Lingvistică al Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, I (1969), II (1972)
SLLFolc = *Studii de limbă, literatură şi folclor*, Societatea de Ştiinţe Filologice din R. S. România, Filiala Reşiţa. Comitetul pentru Cultură şi Artă al judeţului Caraş-Severin, I. Reşiţa, 1969

SLU = *Studii de literatură universală*, Societatea de ştiinţe filologice din Republica Socialistă România, Bucureşti, 1970
SMO = *Studii şi materiale de onomastică*, Academia Republicii Socialiste România, Filiala Cluj, 1969
SPS = *Studii de poetică şi stilistică*, [Bucureşti], 1966
SR = *Steagul roşu*, Organ al Comitetului judeţean Ilfov al P.C.R. şi al Consiliului popular al Judeţului Ilfov, Bucureşti, 1949—
StCl = *Studii clasice*, Societatea de studii clasice din Republica Socialistă România, Bucureşti, 1958—
Steaua = *Steaua*, Revistă bilunară a Uniunii Scriitorilor, Cluj, I (1950)—
StUBB = *Studia Universitatis Babeş-Bolyai*, Series Philologia, Cluj, I (1956)—
Stud. emin. = *Studii eminesciene. 75 de ani de la moartea poetului*, [Bucureşti], 1965
Şez. = *Şezătoarea*, Revistă pentru literatură şi tradiţiuni populare, Fălticeni I (1892) — XXXIX (1931)
Tomis = *Tomis*, Politic, social, cultural, Constanţa, 1966—
Tribuna = *Tribuna*, Săptămînal de cultură, Cluj, I (1957)—
Tribuna S = *Tribuna*, Sibiu, 1884—1903
TS = *Tînărul scriitor*, Revistă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R., Bucureşti, 1951—1957
Varlaam-Sadoveanu = *De la Varlaam la Sadoveanu*. Studii despre limba şi stilul scriitorilor, Bucureşti, 1958
Vianu, Arta = VIANU Tudor, *Arta prozatorilor români*, [Bucureşti], 1941; ed. II, 1966
VN = *Viaţa nouă*, Bucureşti, 1905—1925
VR = *Viaţa românească*, Revistă a Uniunii scriitorilor din Republica Socialistă România, Bucureşti, I (1948)—

BIBLIOGRAFIE CRONOLOGICĂ

1798

MOLNAR-PIUARIU Ioan, *Retorică, adecă învățătura și întocmirea frumoasei cuvîntări*, Buda 1

1831

ELIAD I., *Regulile sau grammatica poeziii.* Traduse în românește de ..., București 2

1832

ELIAD I., *Literatură — Partea a II-a. Pentru Limba rumânească*, CR IV: 87.341—342, 88.344—346 3

1834

(HELIADE-RĂDULESCU I.), *Literature, Lecția I. Pentru stil*, CR VI: 73.290-292, 74.295-296 4
(HELIADE-RĂDULESCU I.), *Literature. Lecția III. Despre sublim sau înalt*, CR VI: 76.310-312, 77.314-316 5
(HELIADE-RĂDULESCU I.), *Literature. Lecția IV. Despre simplu*, CR VI: 79.323-324 6
MARCOVICI Simeon, *Curs de retorică*, București 7

1838

(HELIADE-RĂDULESCU I.), *Asupra scrisorii d. Maiorescul din „Foaea literară" no. 16*, CR IX: 18.3-4 8
ELIAD Ioan, *Despre versificație*, CR IX: 8.1-5 9

1840

DONESCU C., *Epistolariu* ..., București 10
URZESCU V., *Epistolar sau modele de scrisori pentru tot felul de trebuințe, cules din cei mai vestiți autori noi și vechi, franțezi și alți, cu formulele politeții moderne* ... Tomul I, București 11
S. C., *Epistolar de mînă cu învățăturile trebuincioase pentru stilul familiar și pentru facerea scrisorilor, la care se mai adaogă și alte bucăți morale și de folos*, tradus de ..., Craiova 12

1841

DIACONOVICI-LOGA Constantin, *Epistolariul românesc pentru facerea a tot feliul de scrisori, ce sînt în viața soțietății omenești la multe întîmplări de lipsă*, Buda. 13

1845

B(ARIȚ) G., *Stilul de jurnale: stil de saloane?* FMIL VIII: 6. 44—46 14
(HELIADE-RĂDULESCU I.), *Fiziologia poetului*, CR, XVII: 46.180-182; 47.187-188; 49.192; 50.196; 51.199-200; 52.206-208; 54.215-216; 55.219-220; 56.223-224; 57.226-228; 58.231-233. 15

1847

POPOVICI Sava, *Epistolar sau carte de învățătură pentru deprinderea în corespondințe și scrisori, atît private cît și politice* ... Sibiu 16

1852

GUSTI D., *Ritorică română pentru tinerime*, Iaşi; ed. a II-a, *Ritorica română*, Iaşi, 1875 17

1860

CIPARIU Tim., *Elemente de metrică şi versificaţiune*, Blaj 18
URSESCU Vasiliu, *Manual de stil epistolari* ... Ed. a doua, Bucureşti 19
* * * *Caracteristica stilului*, RCarp I, 28—32 20

1861

NICOR [=ORĂŞANU N. T.], *Model de stil constituţional*, „Nichipercea" III: 30.235 21
A.Z., *Elocvenţa română*, „Viitorul" (Iaşi) I: 14.3 22

1863

D[UNCA] C[onstanţa] = (Camille D'ALB), *Despre stil*, „Amicul familiei" 1: 13.150-152 23

1869

TAŞCU Valentin, *Reverberaţia poetică — un stil?*, Tribuna S., XIII: 15.3 24

1881

HASDEU B. P., *Limba poetică*, în *Cuvente den bătrîni*, III, 117—128 25

1882

LAZARICIU I., *Elemente de poetică*, Sibiu 26

1883

HASDEU B. P., *Fost-ai ce-ai fost. Un principiu estetic al sintaxei române în comparaţie cu latina şi limbile romanice*, Col Tr IV (n. s.). 329-339, 369-384 27

1885

IONESCU-GION G., *Poetica română*, Bucureşti 28

1888

GRUBER Eduard, *Stil şi gîndire*, Iaşi 29
IONESCU-GION G., *Manual de poetică română*, Bucureşti 30

1890

MANLIU Ion, *Poetica română*, Bucureşti 31

1892

IONESCU-GION G., *O poetică română*, RN V: 3-4.112-122 32

1904

BOGDAN Alexander, *Die Metrik Eminescus*, JIRS XI.193-272 33
Idem, *Nachtrag zur „Metrik Eminescus"*, JIRS XI.364-368 34

1908

DENSUSIANU Ovid, *Versul liber şi dezvoltarea estetică a limbii literare*, VN.246-249 35

1909

APOSTOLESCU N. I., *L'Influence des romantiques français sur la poésie roumaine*, Paris 36

1910

BOGDAN dr. Alex., *Mihail Eminescu, „Strigoii"*. Comentar de ..., Sibiu 37

1913

DELAVRANCEA Barbu, *Estetica poeziei populare*, București, 38

1922

ZARIFOPOL Paul, *Publicul și arta lui Caragiale*, VR XIV: 6.392-407 39

1923

IBRĂILEANU G., *„Vara" de Coșbuc*, VR XV: 2.251-256 40

1924

BLAGA Lucian, *Filozofia stilului*, București 41

1926

IBRĂILEANU G., *Numele proprii în opera comică a lui Caragiale*, VR XVIII: 12.363-372 și în *Studii literare*, 1930, p. 72—90 42

1929

DELAVRANCEA B. Șt., *Verbul plastic în creațiunile popoarane*, Șez. XXXVII: 25.17-28 și în *Opere*, V, București, 1969, 558—568 43

IBRĂILEANU G., *Eminescu (Note asupra versului)*, VR XXI: 9-10.333-371, și în *Studii literare* (1930) 44

1930

IBRĂILEANU G., *Studii literare*, București 45

1932

IBRĂILEANU G., *Valoarea expresivă a sunetelor*, ALA X: 596-598, și în *Studii literare* (1930) 46

1935

MURĂRAȘU D., *M. Eminescu: „Ce te legeni ..."*, FFr X: 67-73 47

RUSU Liviu, *Essai sur la création artistique*, Paris 48

1936

DAMASCHIN V., *Limba și estetica lui Hasdeu*. „Floare de foc" II: 5.5 49

PAPADOPOL Paul, *Expresii pitorești în opera lui Creangă*, PrLit III.160-163 50

VIANU Tudor, *Estetica*, vol. I (1934), vol. II (1936); Ed. a II-a (1939); Ediția a III-a (1945); Ed. a IV-a (1968) 51

1937

CARACOSTEA D., *O problemă de versificație românească*, RFR IV. 98 52

IORDAN I., *Limba lui Creangă*, VR XXIX: 11.71-75 53

MAZILU D. R., *Luceafărul lui Eminescu. Expresia gîndirii, text critic și vocabular*, București 54

RUSU Liviu, *Estetica poeziei lirice*, Cluj, Ed. a II-a, 1944 55

1938

CARACOSTEA D., *Estemele limbii române*, Gn XVII: 2.57-70 55a

1939

CĂLINESCU G., *Principii de estetică*, București 56

CONSTANTINESCU Emilian, *Neologismele lui Creangă*, C Lit LXXII 10-11-12.1879-1894 57

MARIAN Liviu, *Vocabularul poeziei eminesciene*, CLit LXXII: 6-7-8-9.1011-1022 58

1940

CARACOSTEA D., *Expresivitatea limbii române. Dualităţi expresive*, Gn XIX: 5.376-390 **60**
GÁLDI L., *„Mortua est"* şi *„Melancolie" la lumina variantelor*, CLit LXXIII.1233-1248 **61**
IORDAN Iorgu, *Limba lui Eminescu*, RFR VII: 5.334-352 **62**
VIANU Tudor, *Mai-mult-ca-perfectul şi tehnica naraţiunii*, RFR VII: 4.86-99, şi în Vianu, Arta, 416-432 **63**
Idem, *Problema stilistică a imperfectului*, RFR VII: 3.545-549, şi în Vianu, Arta, p. 397-415 **64**

1941

CARACOSTEA D., *Fizionomia estetică a limbii*, Gn XX.121 **65**
VIANU Tudor, *Prezentul etern în naraţiunea istorică*, Vianu, Arta. 433-442 **66**
Idem, *Tehnica baso-reliefului în proza lui N. Bălcescu*, Vianu, Arta 443-449 **67**

1942

CARACOSTEA D., *Expresivitatea limbii române*, Bucureşti **68**

1943

BARBU N. I., *Remarques sur le style de la syntaxe poétique de M. Eminescu*, ARLL II. 125-168 **69**
CARACOSTEA D., *Creativitatea eminesciană*, Bucureşti **70**
IORDAN Iorgu, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"*, Bucureşti; ed. a II-a, 1948 **71**
MIHĂESCU N., *Valori literare în opera lui N. Filimon*, Bucureşti **72**

1944

BARBU N. I., *Sintaxa limbii române după metoda istorico-stilistică*, (Bucureşti): ed. a II-a, revăzută şi adăugită, 1947 **73**
IORDAN Iorgu, *Stilistica limbii române*, Bucureşti **74**
JACQUIER Henri, *Discours direct lié*, BL XII.7-13 **75**
Idem, *Réflexions sur le domaine de la stylistique*, BL XII.89-105 **76**

1945

CAZACU B., *Sur l'expression du sujet indéterminé en roumain par la deuxième personne du singulier*, BL XIII.140-155 **77**
GRAUR A., *Notes sur l'emploi enclitique des adjectifs possessifs en roumain*, BL XIII.156-161 **78**

1947

CAZACU B., *Remarques sur l'emploi des adjectifs possessifs en roumain*, BL XV.95-103 **79**
VIANU Tudor, *Le pseudo-impératif chez Eminescu*, BL XV.55-58 **80**

1948

BARBU N. I., *Pointe de vue sur la stylistique*, ARLL IV.99-131 **81**
VÎRTEJ Const., *Probleme de stilistică literară*, Bucureşti **82**

1949

BARBU N. I., *Înţeles propriu şi înţeles figurat*, CV I: 7.16.-17 **83**

1950

CĂLINESCU G., *Eminescu, făuritor al limbii literare*, în *Mihai Eminescu, Studii şi conferinţe cu prilejul sărbătorii a 100 de ani de la naşterea poetului*, Bucureşti, p. 79—91 **84**
IORDAN Iorgu, *Limba lui Eminescu*, CV II:1.6-8 **85**
IVĂNESCU G. şi URSU N. A., *Un scriitor muntean de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea : Ioan Cantacuzino*, SCSt (Iaşi) X: 1—2. 135—140 **86**

MARINESCU-HIMU Maria, *Un sufix cu sens ironic: -isi*, CV II: 4.24-25 87
SCORPAN Gh., *Cuvinte care dispar: „amic"*, SCL I.244-256 88
VIANU T., *Limba poetică*, CV II: 3.8-10 89

1951

BYCK J., *Despre cîteva pronume personale din limba română*, CV III: 6.20-23 90
CAZACU B., *Însemnătatea studiului limbii române vechi*, CV III: 2.12-16 91
IORDAN Iorgu, *Cîteva observaţii asupra limbii unor opere literare*, CV III: 12.23-28 92
ISTRATE Gavril, *Eminescu şi limba populară*, IN III: 1—2.127-144 93
SADOVEANU M., *Ceva despre meşteşugul scrisului*, „Flacăra": 24.1-2 94
Idem, *Limba, creaţie a poporului*. CV III:7-8.7-10 95

1952

IORDAN Iorgu, *Observaţii asupra limbii lui Mihail Sadoveanu*, SA. 45-52 96
PETRESCU Cezar, *Mihail Sadoveanu, maestru al limbii literare*, SA. 89-94 97
TOHĂNEANU G., *Limbă şi stil individual artistic*, CV IV: 2.4-8 98
VIANU Tudor, *Caragiale şi limba realismului critic*, CV IV:1.5-8 99

1953

BULGĂR Gh., *Despre analiza limbii şi a stilului unei opere literare*, LR II: 4.57-64 100
Idem, *Mihail Sadoveanu şi problemele limbii noastre literare*, LR II: 2.35-46 101
DĂNESCU S., *Preocupările lui Kogălniceanu despre limbă*, LR II: 6.29-36 102
FISCHER I. şi VASILIU Em., *Vorbirea directă şi indirectă*, LR II: 4.35-40 103
LĂZĂREANU B., *Cu privire la vocabularul dialectal din epoca de dibuire a poeziei lui Coşbuc*, LR II: 3.33-35 104
MACREA D., *Eminescu şi problemele limbii noastre*, LR II: 5.16-19 105
VIANU Tuodor, *Aspecte ale limbii şi stilului lui I. L. Caragiale*, în *Studii şi conferinţe cu prilejul centenarului I. L. Caragiale*, (Bucureşti) 106
Idem, *Nicolae Bălcescu, artist al cuvîntului*, LR II: 1.31-44; în Vianu, Arta, şi în SILRL II (1969). 144-162 107

1954

BULGĂR Gh., *Cîteva observaţii asupra limbii şi stilului revistei „Tînărul scriitor"*, LR III 108
2.40-44 Idem, *Eminescu despre problemele limbii literare*, SCL V.347-382 109
CAZACU B., *Cîteva aspecte ale stilului din romanul „Desculţ"*, LR III: 3.36-48 110
DIMITRESCU Florica, *Observaţii asupra valorilor afective ale articolelor nehotărîte în limba română*, SCL V: 1-2.93-97 111
DUMITRAŞCU Pompiliu, *Observaţii asupra limbii şi stilului operei lui Ioan Pop-Reteganul*, LR III: 5.44-49 112
EFTIMIU Victor, *Arta lui Eminescu*, GL I: 9.1 şi 2; şi în vol. *Akademos*, Bucureşti, 1955, 75—85 113
IORDAN Iorgu, *Despre limba literară*, SCL V.151-165 114
Idem, *Despre limba lui Neculce*, SCL V.337-347 115
Idem, *Despre unele aspecte ale problemei limbii literare*, C: 21.3 116
Idem, *Limba literară. Privire generală*, LR III: 6.52-77 117
Idem, *Limba română actuală*, LR III: 4.31-44 118
ISTRATE G., *Limba în poemul „Minerii din Maramureş" de Dan Deşliu*, SCŞt (Iaşi) V: 3-4.489-528 119
PETRESCU Ana, *Despre lexicul arhaic în romanul istoric al lui Mihail Sadoveanu*, LR III: 6.78-85 120
PHILIPPIDE Al., *Arta traducerii*, TS: 5.61-67 121
POPA N. I., *Măiestria artistică în opera lui Alecu Russo*, RUI: 1-2.382-390 122
SECHE Luiza şi SECHE Mircea, *Procedee grafice pentru realizarea comicului în opera satirică a lui I. L. Caragiale*, LR III: 4.64-70 123

SIMONESCU Dan, *Limba și stilul operei lui Mihail Kogălniceanu*, LR III: 5.34-43 124
VIANU T., *Din problemele limbii literare române a secolului al XIX*-lea, LR III: 4.45-58 125
Idem, *Epitetul eminescian*, SCL V: 1-2.165-200; în *Probleme de stil și artă literară*, București, 1955, 11—64, în Varlaam-Sadoveanu, 1958, 311-356 și în *Despre stil și artă literară*, 1965, 159-216 126
Idem, *Observații asupra limbii și stilului lui Geo Bogza*, LR III: 2.18-27 127

1955

ANDRIESCU Al., *Expresia idiomatică în romanul „Răscoala" de Liviu Rebreanu*, LR IV: 4.46-50 128
ANDRIESCU Al., *Observații asupra întrebuințării expresiei idiomatice în proza artistică*, AUI I: 1-2. 139-153 129
BĂRBULESCU Simion, *Despre bogăția de nuanțe și sensuri*, C: 25.5 130
BOTEZ Demostene, *Muzele ... și gramatica*, TS: 5.90-91 131
BULGĂR Gh., *Cercetări noi asupra limbii operei poetice a lui Eminescu* SB VI: 3.177-178 132
Idem, *Cu privire la limba literară a lui Mihail Sadoveanu*, SB VI: 1.171-180 133
Idem, *Cuvinte despre arta literară și cultivarea limbii*, LR IV: 5.31-36 134
Idem, *Despre contribuția lui C. Negruzzi la dezvoltarea limbii literare*, LL I.46-60 135
CAZACU B., *Aspecte ale oralității stilului lui Mihail Sadoveanu*, LR IV:5.17-30 136
CIOPRAGA Const., *Proza literară a lui Vasile Alecsandri*, AUI I: 1-2.157-188 137
COTEANU Ion, *Dislocarea ca procedeu stilistic în poezia noastră contemporană*, RUB: 2-3.189-197 138
DIMA Alexandru, *Cîteva procedee fundamentale ale limbii artistice*, LR IV:2.39-46 139
DIMITRESCU Florica, *Eminescu și limba veche*, RUB: 2-3,167-187 140
Idem, *Observații asupra limbii personajelor lui C. Facca*, LR IV: 4.28-32 141
Idem, *Procedee de afirmație în limba română*, SCL VI: 3-4.265-288 142
DUMITRAȘCU Pompiliu, *Despre limba și stilul operei lui I. Popovici-Bănățeanul*, SB VI: 3.162-168 143
HUBER Viorica, *Arta portretului la Ion Ghica*, RUB: 2-3.109-119 145
IORDAN Iorgu, *Pe marginea discuțiilor asupra limbii literare*, GL: 26.1 146
Idem, *Problemele limbii literare. Pentru cultivarea limbii*, GL: 7.1 147
ISTRATE G., *Mihail Sadoveanu, maestru al limbii literare*, SCL VI:3-4.313-330 148
MĂRUȚA Toma, *Ideea de superlativ în limba română*, LL I.188-212 149
MILICESCU Emilia Șt., *Studiu asupra poeziei „Mitologicale" de Mihail Eminescu*, LL I.213-224 150
MUNTEANU Șt., *Un maestru al limbii poetice: G. Topîrceanu*, LR IV: 4.33-45 151
O[NU] L[iviu], *Valoarea stilistică a articolului nehotărît*, Steaua: 3.120-122 152
PETROVICI E., *Rimele românești din punct de vedere fonologic*, LL I.273-282 153
PHILIPPIDE Al., *Arta traducerii*, GL: 17.3 154
POP Lucia, *Probleme de limbă la cercul Kogălniceanu*, SCȘt (Iași) VI: 63-73 155
ROSETTI Al., *Mihail Sadoveanu, artist al cuvîntului*, LR IV: 5.7-9 156
SADOVEANU Mihail, *Despre limba literară*, AN.ACAD V: 1.47-50; C(1955): 5.3 157
Idem, *Limba povestirilor istorice*, AN. ACAD V: 1.51-55; C: 6.3; LR IV: 3.5-16 158
SALA M., *Contribuții la cercetarea evoluției stilului lui Mihail Sadoveanu*, LR IV: 5.37-47 159
URSU Despina, *Probleme de limbă în revista „România Literară" din 1855*, LR IV: 1.40-50 160
VIANU Tudor, *Cercetarea stilului*, LR IV: 3.40-57 și SILRL I(1969) 84-107 161
VIANU Tudor, *Ceva despre arta traducerii*, GL: 25.1 162
Idem, *Cîteva observații despre limba și arta literară a lui M. Sadoveanu*, LR IV:5.10-16 și Varlaam-Sadoveanu (1958), 451-461 163
Idem, *Probleme de stil și artă literară* (București) 164
A.P., *Mai multă exigență în stil*, IL: 7.117-118 165
* * *, *Ceva despre stilul „distins"*, VR: 11.252 166

1956

ANDRIESCU Al., *Platitudine şi originalitate căutată*, IL VII: 9.136-137 **167**

Idem, *Specificul artei argheziene în proza satirică*, IL VII: 3.81-95 **168**

Idem, *Valoarea stilistică a expresiilor idiomatice*, SCŞt (Iaşi) VII: 1.63-75 **169**

BARBU N., *Eminescu despre creaţia artistică*, IL VII: 8.109—115 **170**

BRÂNCUŞ Gr., *Limba poeziilor lui Barbu Paris Mumuleanu*, CILL I: 7-22 **171**

BULGĂR Gh., *Gala Galaction şi limba noastră artistică*, LL II.49-60 **172**

Idem, *Izolarea subordonatelor în proza artistică contemporană*, SG I.165-180 **173**

Idem, *Note şi completări la un glosar de V. Alecsandri*, LR V: 3. 54-63 **174**

Idem, *Particularităţi de limbă şi stil în opera lui C. Bolliac*, CILL I.89-111 **175**

BYCK J., *Despre stilul scriitorilor*, GL III: 29.2 **176**

Idem, *Stilul lui Ion Ghica*, GL III: 33.5 **177**

CARAGIALE I. L., *Cîteva păreri*, în vol. *Despre literatură*, p. 66-134 **178**

CAZACU B., *De la „Şoimii" la „Nicoară Potcoavă"*, TS: 11.74-81 **179**

CAZACU B. şi FISCHER I., *Neologismele în scrierile lui Anton Pann*, CILL I.23-56 **180**

CIOCULESCU Şerban, *Limba literară a lui G. Sion*, GL III: 56.5 **181**

COTEANU Ion, *Creaţia lexicală în poezia noastră nouă*, LL II.89-108 **182**

CUCIUREANU Şt., *Limba traducerilor lui N. A. Pîcleanu*, SCŞt (Iaşi) VII: 2.25-34 **183**

Idem, *Reflexe eliadiste în poezia de început a lui Eminescu*, SCŞt (Iaşi) VII: 1.47-61 **184**

DĂNILĂ N., *Contribuţie la studiul concepţiei lui Garabet Ibrăileanu despre limba literară şi problemele stilului*, LR V: 3.25-33 **185**

DIMA Al., *Preocupările lui A. Russo cu privire la problemele limbii literare*, AUI II: 1-2. 141-160 şi Varlaam-Sadoveanu (1958), 183-216 **186**

DUMBRAVĂ Lucian, *Observaţii asupra stilului lui Al. Sahia*, IL: 3.109-114 **187**

DUMITRAŞCU P., *Observaţii stilistice privind nuvelele lui Slavici*, Steaua: 11.73-80 **188**

GRAUR Al., *Teoria şi practica în studiul limbii literare*, GL: 22.4 **189**

IACOB Şt., *Funcţia semantică a genului*, LR V: 6.22-34 **190**

IORDAN Iorgu, *Cultivarea limbii*, LR V: 5.5-12 **191**

Idem, *Despre studiul limbii literare*, C: 50.1, 4 **192**

Idem, *Iarăşi despre limba literară*, GL: 33.2 **193**

ISTRATE G., *Construcţii pronominale pleonastice*, AUI II: 1-2.395-398 **194**

Idem, *O problemă controversată: literarizarea*, SCŞt (Iaşi) VII: 1-2.1-46 **195**

IVĂNESCU G., *Limba poetică românească*, LL II.197-224 **196**

JACQUIER Henri, *Neologisme*, Steaua: 10.124-125 **197**

LEONTE Liviu, *Aspecte de limbă şi de stil în romanul „Un om între oameni" de Camil Petrescu*, IL: 7.111-124 **198**

MUNTEANU Romul, *Cîteva observaţii despre arta analizei psihologice în proza lui Marin Preda*, TS: 9.87-90 **199**

NICULESCU Al., *Evoluţia frazei în stilul lui Barbu Şt. Delavrancea*, LR V: 4.5-18, şi în Varlaam-Sadoveanu (1958).409-430 **200**

Idem, *Observaţii asupra folosirii construcţiilor eliptice de predicat în stilul narativ al lui B. Delavrancea*, SG I, 181-192 **201**

Idem, *Structura frazei în stilul lui B. Delavrancea*, CILL I. 205-243 **202**

ONU Liviu, *Eminescu şi problemele limbii literare*, Steaua: 3.93-97 **203**

PIRU Al., *Arta lui Creangă*, VR IX: 8.181-188 **204**

POALELUNGI Gh., *„Străinul" şi unele probleme ale limbii literare*, TS: 5.91-97 **205**

ROSETTI Al., *Despre cercetarea limbii literare*, GL: 50.1 **206**

Idem, *Despre unele probleme ale limbii literare*, (Bucureşti) **207**

Idem, *Limba scrierilor lui Ion Heliade Rădulescu pînă la 1841*, CILL I. 57-66 208
Idem, *Michel Eminesco et le roumain littéraire dans la deuxième moitié du XIX-ème siècle*, Firenze, extras, p. 359—367 209
SECHE Luiza şi SECHE Mircea, *Un procedeu de individualizare a personajelor în opera satirică a lui I. L. Caragiale*, LR V: 6.60-70 210
SIMONESCU Dan, *Contribuţia lui M. Kogălniceanu la dezvoltarea şi îmbogăţirea limbii literare*, CILL I.67-87 211
STAN Elena, *Limba şi stilul lui Rebreanu în romanul „Ion"*, SB: 3.55-64 212
ŞERDEANU Lidia, *Numele de persoane în „Ţiganiada" lui I. Budai-Dealeanu*, LR V: 1.52-58 213
TOHĂNEANU G. I., *Analiza stilistică a textului literar*, LR V: 5.37-46 214
VASILIU Laura, *Observaţii asupra vocativului în limba română*, SG I.5-23 215
VIANU T., *Contexte legate şi nelegate din punct de vedere stilistic*, LR V: 3.16-24 216
Idem, *Observaţii asupra limbii şi stilului lui Al. I. Odobescu*, CILL I.213-236, în *Despre stil şi artă literară* (1965), p. 109—150, şi în SILRL II (1969).241-273 217
Idem, *Stilistica literară şi lingvistica*, LR V: 2.8-25 şi în Varlaam-Sadoveanu (1958), 5-34 218

1957

ANDRIESCU Al., *Contribuţia marilor cronicari moldoveni şi munteni la dezvoltarea limbii literare*, SCŞt (Iaşi) 4. VIII.97-141 219
Idem, *Critica stilistică şi gramatica*, IL VIII:4.113-114 220
Idem, *Despre limbajul poetic contemporan*, IL VIII: 8.75-86 221
Idem, *Pentru cultivarea limbii literare*, IL VIII: 2.110-111 222
Idem, *Sobrietatea stilistică şi realismul lui Liviu Rebreanu*, LL III.7-18 223
AVRAM Andrei, *Pe marginea unui glosar la opera lui Pavel Dan*, LR VI: 2.89-92 224
BREBAN V. şi STAN I., *Regionalismele şi limba literară*, Tribuna: 38.3 225
BULGĂR Gh., *Aproximaţii şi obscurităţi*, TS: 6.93.95 226
Idem, *Cuvîntul tinerilor poeţi*, TS: 11.86-88 227
Idem, *Limba operelor noastre literare*, TS: 2.100-101 228
Idem, *Limba poetică a lui Octavian Goga*, LR VI:3.22-37 229
Idem, *Noutate şi claritate*, TS: 3.77-79 230
Idem, *Scriitorii români despre limbă şi stil*, (Bucureşti) 231
Idem, *Un dicţionar al limbii lui Eminescu*, TS VI: 5.109-110 232
CAZACU B., *Arta descriptivă a lui Mihail Sadoveanu*, LL III.19-26 233
CAZACU B., *Despre valoarea stilistică a adjectivelor demonstrative în romanul „Nicoară Potcoavă"*, LR VI: 2.45-49 234
Idem, *Istoria limbii române literare şi problemele studierii ei*, VR: 7.136-144 235
CHIOSA Clara Georgeta, *Cîteva observaţii în legătură cu analiza limbii şi a stilului operei literare în şcoala medie*, LR VI: 2.50-58 236
CÂMPEANU E., *Topică „obiectivă" cu valoare „subiectivă"*, CL II. 219-238 237
CRUCERU C., *Propoziţia exclamativă în proza lui I. L. Caragiale*, LR VI: 1.36-45 238
DIACONESCU Paula, *Repetiţia, procedeu artistic în poezia lui M. Eminescu*, LL III.27-48 239
DIMITRIU-PĂUŞEŞTI Al., *Limba eroilor lui Caragiale*, C: 27.3 240
DUMITRESCU I., *Analiza stilistică a poeziei „Ce te legeni ..."*, LR VI: 4.31-46 241
GABREA Maria, *Problema structurii frazei din punct de vedere gramatical şi stilistic*, LL III.79-90 242
GHERGARIU Leontin, *Articularea substantivului după prepoziţie în limba română*, LL III.91-114 243
JACOB Şt., *Determinare şi individualizare*, LR VI: 3.14-21 245
JACQUIER, H., *Modă, modern, modernism*, Steaua: 1.118-120 246
Idem, *Neologisme*, Tribuna: 2.3 247

JACQUIER H., *Un „Stil de limbă": limbajul sportiv*, Tribuna: 5.9 248
Idem, *Stilul şi stilistica*, Tribuna : 8.8 249
MUNTEANU Ştefan, *Însemnări despre stilul lui G. Topîrceanu*, LL III. 167-184 250
OCHEŞEANU Rodica, *Observaţii asupra folosirii articolului genitival în limba presei actuale*, LR VI: 4.27-30 251
POALELUNGI Gh., *Argou şi trivialitate în proza contemporană*, TS: 8.80-82 252
Idem, *Pe marginea poeziei*, TS: 6.83-85 253
POPA N. I., *Costache Negruzzi, traducător*, SCŞt (Iaşi) VII: 2.209-237 254
ROSETTI Al., *Limba scrierilor lui I. L. Caragiale*, GL VI.5 255
SALA Marius, *Observaţii asupra limbii folosite în „Informaţia Bucureştiului"*, LR VI: 3.38-44 256
SLAMA-CAZACU Tatiana, *Aspecte ale stilului vorbirii copiilor*, SCL III. 275-297 257
STREINU Vladimir, *Dicţionarul Eminescu*, LR VI: 6.31-39 258
ŞUTEU Flora, *Însemnări pe marginea anumitor construcţii gerunziale*, LR VI: 5.15-22 259
TEODORESCU Ecaterina, *Matei I. Caragiale, un artist al contrastelor*, SCŞt (Iaşi) VIII.143-151 260
TOHĂNEANU G. I., *Probleme de stil în romanul „Nicoară Potcoavă"*, SB: 4.60 261
Idem, *Sensul analizei stilului*, SB: 7.65-69 262
Idem, *Despre limba şi stilul unor poeţi tineri (I)*, SB: 9.74-80 263
Idem, *Observaţii asupra limbii şi stilului unor poeţi tineri (II şi III)*, SB: 11.76-80, 12.71-76 264
VASILIU Laura, *Unele probleme de topică în limba presei actuale*, LR VI: 46-52 265
VIANU Tudor, *Dicţionarul eminescian*, GL: 14.1 266
Idem, *Problemele metaforei şi alte studii de stilistică*, Bucureşti 267

1958

ANDRIESCU Al., *Funcţia stilistică a izolărilor livreşti în limba vorbită*, Omagiu Iordan, 29—33 268
BULGĂR Gh., *Despre limba şi stilul primelor periodice româneşti*, CILL II.75-113 269
BULGĂR Gh., *Despre sensurile lui: „adînc" în poezia lui Eminescu*, LR VII: 6.51-58 270
Idem, *Lexicul limbii literare şi jargonul la 1844*, LR VII: 1.37-46 271
Idem, *Scriitorii tineri şi limba operei lor. Titus Popovici: „Setea"*, LR VII: 6.51-58 272
Idem, *Tradiţie şi inovaţie în limba artistică a lui Gala Galaction*, Varlaam-Sadoveanu, 431-450 273
Idem, *Tudor Arghezi despre arta literară*, L: 10.10-11 274
BYCK Jacques, *Procedee grafice în umorul lui I. L. Caragiale*, GL V: 9.7 275
CAZACU B., *Despre cercetarea limbii şi stilului scriitorilor*, Omagiu Iordan, 145-153 276
Idem, *Folclor şi vorbire populară în stilul lui M. Sadoveanu*, L: 9.8-9 277
CHIOSA Clara Georgeta, *Despre metodica analizei limbii şi a stilului operei literare în şcoală*, LR III: 5.64-72 278
CIOCULESCU Şerban, *Despre stilul lui Dimitrie Cantemir*, Tribuna : 35.1 şi 7 279
Idem, *Dimitrie Anghel, prozatorul*, GL V: 2.3, 4 280
Idem, *Limba literară a lui Ion Ghica*, CILL II. 167-190 281
CORLĂTEANU N., *Cîteva observaţii despre neologismele şi arhaismele din opera lui C. Negruzzi*, Omagiu Petrovici, 145-151 282
COTEANU Ion, *Despre tehnica stilului lui M. Sadoveanu*, Varlaam-Sadoveanu, 462-479 283
DIMITRESCU Florica, *Note asupra relaţiilor dintre diminutive şi augmentative în limba română*, Omagiu Iordan, 241-252 284
DUMITRAŞCU Pompiliu, *Despre limba poeziei populare*, STUBB III:1.107-116 285
Idem, *Observaţii de limbă şi stil în nuvelele lui I. Slavici*, Varlaam-Sadoveanu, 293-310 286
DUMITRESCU-BUŞULENGA Zoe, *Însemnări pe marginea stilului lui Creangă*, Varlaam-Sadoveanu, 264—292 287
FLORIAN I., *Pentru o limbă model în critica literară*, SB: 8.48-52 288
GÁLDI L., *Observaţii stilistice asupra poeziei „Mortua est"*, LR VII: 6.40-50 289

GÂLDI L., *Une analyse de stylistique littéraire (Le sonnet „Afară-i toamnă" de M. Eminescu)*, Omagiu Petrovici, 177-185 290
GEROTA Gabriela, *Versuri fără poezie*, LR VII: 3.48-52 291
GHEȚIE I., *Aspecte stilistice ale verbului la N. Filimon*, LR VII: 1.47-54 292
GRAUR Al., *Clișee*, PN: 3.6 293
Idem, *„Limba" scriitorului*, VR: 4.209-214 294
Idem, *Șiruri de genitive*, PN: 2.22 295
GUȚU ROMALO Valeria, *Unele valori ale articolului în limba română actuală*, Omagiu Iordan, 381-387 296
HRISTEA Teodor, *Elemente regionale în limba lui I. L. Caragiale*, CILL II. 191-229 297
IONESCU Florica, *Limba și stilul lui Al. I. Odobescu în „Pseudokineghetikos"*, Varlaam-Sadoveanu, 236-263 298
IORDAN Iorgu, *Limba și stilul lui I. Neculce*, Varlaam-Sadoveanu, 61-119 299
IVĂNESCU Gh., *Ortografia și limba lui Iancu Văcărescu din „Poezii alese" (București), 1830*, CILL II.55-74 300
JACQUIER Henri, *O poetică a privirii*, Steaua: 2.118 301
LEONTE L., *Limba scrierilor românești ale lui Alecu Russo*, SCȘt (Iași) IX: 1-2.1-73 302
MACREA D., *Pe marginea discuțiilor despre limba literară*, C. III 17-38 303
MARCEA Pompiliu, *Observații asupra originalității stilului în romanul „Desculț"*, SB: 2.60-65 304
NICULESCU Al., *Interiorizarea narației în stilul lui Camil Petrescu*, CL III.35-48 305
Idem, *Note asupra vocativului românesc*, SCL IX.533-535 306
ONU Liviu, *Observații cu privire la contribuția „Cazaniei lui Varlaam" la dezvoltarea limbii române literare*, Varlaam-Sadoveanu, 35-60 307
OTOBÂCU C., *Unele observații cu privire la valoarea semantică a prefixului ne-*, LR VII: 4.43-52 308
PANAITESCU-PERPESSICIUS D., *Alecsandri și limba literară*, Varlaam-Sadoveanu, 217-235 309
PETCU Stela, *Observații asupra limbii și stilului lui I. A. Bassarabescu*, StUBB III: 1.89-98 310
PHILIPPIDE Al., *Despre limba traducerilor*, LR VII: 2.5-8 311
POPA N. I., *Lumea poetică a Otiliei Cazimir*, IL I.80-85 312
ROSETTI Al., *Limba poeziilor lui Eminescu*, Varlaam-Sadoveanu, 311-356 313
Idem, *Simțul limbii la Camil Petrescu*, LR VII: 6.24-28 314
ROTARU Ion, *Moromeții, probleme de limbă și stil*, Tribuna: 12.7-8 315
SFÎRLEA Lidia, *Observații asupra limbii și stilului „Țiganiadei" lui I. Budai-Deleanu*, Varlaam-Sadoveanu, 139-182 316
STATI Sorin, *Valorile participiului*, LR VII: 5.27-48 317
SZABO Zoltan, *A modern stilisztika vitás kérdései* (= Discuție despre problemele stilisticii moderne), NYIK II: 1-4, 263-268 318
TOHĂNEANU G. I., *Culoare și simbol*, SB IX:3.50-54 319
VIANU Tudor, *Atitudinea stilistică*, Steaua: 6.76-79 320
Idem, *Construcții retorice, parataxe și imagini succesive în poezie*, Omagiu Iordan, 889-893 321
Idem, *Expresia negației în poezia lui Eminescu*, LR VII: 6.29-39 322
Idem, *Iorgu Iordan și stilistica*, LR VII: 5.7-10 323

1959

BALACI Alexandru, *Despre unele principii ale esteticii traducerilor*, AUB XV: 174-181 324
BULGĂR Gh., *Bogăție și varietate stilistică*, PN IV: 5.33-35 325
Idem, *Stilul criticii actuale*, L II: 21(32).11 326
Idem, *Stilul presei*, PN IV:3-4.23-25 327
Idem, *Un dicționar al limbii lui Creangă*, LR VIII: 1.97-98 328
CAZACU B., *Considérations sur l'histoire du roumain littéraire (Problèmes et méthode)*, RL IV: 1.17-39 329

CÂMPEANU E., *Concepția stilistică a lui Ch. Bally*, StUBB IV: 2.15-25 330
CORLĂTEANU N., *Problema studierii substantivelor din „Poveștile" lui I. Creangă*, LR VIII: 3.59-63 331
C[OTEANU]I., *Pentru studierea stilurilor limbii noastre literare*, LR VIII: 1.69-73 332
DUMITRAȘCU Pompiliu, *Probleme de stilistică și istorie literară*, Tribuna: 11.10 333
FLORIAN I., *Note asupra unor studii despre limba și stilul scriitorilor*, SB: 2.47-53 334
GÁLDI L., *Încă o dată despre metrul „Țiganiadei"*, LR VIII: 2.59-67 335
Idem, *Observații asupra poeziei „O, mamă" ... de M. Eminescu*, LR VIII: 3.33-46 336
GRAUR Al., *Sur le symbolisme phonétique*, Recueil Lisbonne, 73-78 337
IORDAN Iorgu, *Literatura și lingvistica*, LR VIII: 2.69-75 338
LĂZĂRESCU I., *Valoarea literară a cronicii lui Axinte Uricariul*, SCȘt (Iași) X:1-2.33-48 339
MANECA Constant, *Cuvîntul tehnic în stilul presei noastre*, LR VIII: 5.11-13 340
PETROVICI E., *Considerații fonologice asupra rimelor „geometrice" și „aproximative" în poezia românească*, CL IV: 1-2.197-199 341
PHILIPPIDE Al., *Stilul criticii*, C: 51(698).3 342
POP Sînziana, *Studii de stilistică și limbă literară*, L II:7(18).2 343
RUSU Valeriu, *Formele de adresare în limba română (mă, măi)*, LR VIII: 1.52-60 344
SECHE Mircea, *Despre stilul sportiv*, LR VIII: 2.80-98 345
ȘUTEU Flora, *Expresii „la modă"*, LR VIII: 3.54-57 346
TOHĂNEANU G. I., *Probleme de limbă și stil în proza lui Zaharia Stancu*, SB X: 11.78-83, 12.68-72 347
Idem, *Propoziția nominală în stilul beletristic contemporan*, SB X: 10.69-74 348
Idem, *Tendințe noi în structura frazei artistice contemporane*, SB: 1.62-67 349
VIANU Tudor, *Cercetarea limbii literare și a stilului în perioada 1944—1959*, LR VIII: 4.15-25 350
Idem, *Statistica lexicală și o problemă a vocabularului eminescian*, LR VIII: 3.24-33 351

1960

ANDRIESCU Al., *Cercetarea stilurilor limbii române literare*, IL XI: 9.55-58 352
Idem, *Mihail Sadoveanu despre limba literară*, IL XI: 11.49-53 353
Idem, *Semnificația cultivării limbii literare în trecut și astăzi*, IL XI: 7.65-69 354
BĂRBULESCU Simion, *Mijloace artistice originale în opera lui Ion Agîrbiceanu*, LL IV.15-26 355
BULGĂR Gh., *Două monumente ale limbii poetice românești*, Tribuna IV: 21(173).6 356
Idem, *O contribuție la dezvoltarea stilului publicistic: ROMÂNÎA, primul nostru cotidian (1 ianuarie—31 decembrie 1838)*, LL IV. 27-38 357
Idem, *Originalitatea stilistică a operei lui Mihail Sadovenu*, LR IX: 6.3-11, și în Bulgăr, Studii, 128-137 358
Idem, *Scriitorii și dezvoltarea limbii române literare*, LR IX: 1.42-56 359
Idem, *Studiul limbii literare*, RLit II: 40.27 360
BYCK J., *Cîteva observații în legătură cu limba și stilul presei*, PN V:11-12.41-44 361
CAZACU B., *Influența latină asupra limbii și stilului lui Miron Costin* în *Studii de limbă literară. Probleme actuale ale cercetării ei*, București. 362
CIOCULESCU Șerban, *Observații asupra metricii eminesciene*, GL VII: 7(309).6 363
Idem, *Vorbirea directă și cea indirectă*, GL VI: 30(332).6 364
CÂMPEANU Eugen, *Unele probleme ale stilisticii*, Steaua XI: 3.76-78 365
CORNEA Paul, *Aprecierea operei de artă și critica marxistă*, „Lupta de clasă" XL: 8.41-55 366
COTEANU I., *Stilurile moderne ale limbii române literare*, LR IX: 2.58-70 367
C[OTEANU] I., *Structura lingvistică a versului final din „Floare albastră"*, LR IX: 3.62 368
CUCIUREANU Ștefan, *Versul-enigmă din „Floare albastră"*, LR IX: 3.54-61 369
DIACONESCU Ion, *Vasile Alecsandri și problemele limbii române literare din vremea sa*, AUB XVIII.351-362 370

DRAGOMIRESCU Gh. N., *Structura gramaticală şi stilistică a coorodonatei cauzale* (fragment), LL IV.39-63 371
DUMITRU Ion, *Analiza gramaticală şi stilistică*, L III: 4(39).8 372
Idem, *Analiza literară şi analiza gramaticală*, L III: 3(38).8 373
FĂRCĂŞANU Sergiu, *Cîte ceva despre stil*, PN V: 11-13.27-34 374
GÂLDI L., *Din atelierul tînărului Eminescu. Glasul poetului profet*, LR IX: 4.43-53 375
Idem, *Une strophe, ses métamorphose et son expressivité de Goethe à Eminescu*, ALH X: 3-4. 287-305 378
GARZONIO Ida, *Observaţiuni asupra stilului lui Mihail Sadoveanu în romanele istorice*, VR XIII: 11.124-125 379
IORDAN Iorgu, *Discuţii despre limba literară*, L III: 24(59). 1, 10 380
Idem, *Observaţii asupra limbii romanului „Nicoară Potcoavă"*, VR XIII: 11.153-159 381
JACQUIER Henri, *Rythme et stichomytie dans le vers roumain*, SCL XI: 3.533-539 382
JALBĂ C., *Cîteva observaţii cu privire la limba şi stilul operei lui Marin Preda*, LL IV: 65-74 383
MANCAŞ Mircea, *Sadoveanu şi limba literară*, GL VII: 47(349).5 384
MĂRUŢĂ Toma, *Aspecte sinonimice în opera lui Caragiale*, LL IV.93-112 385
NICULESCU Al., *O întrebuinţare particulară a elipsei predicatului în stilul narativ*, AUB XVIII: 325-333 386
PANAITESCU] PERPESSICIUS, *Tudor Vianu şi problemele stilisticii literare*, L III: 4(59).5 387
PETRESCU Cezar, *Mihail Sadoveanu, maestru al cuvîntului*, VR XIII: 11.75-84 389
PHILIPPIDE Al., *Însemnări despre tehnica versului*, L III: 6(41).1 390
PIOTROVSKI R., *Întrebuinţarea artistică a articolului la scriitorii români*, SCL XI: 3.625-632 391
POP-LELESCU Ştefania, *Consideraţii asupra lexicului expresiilor idiomatice din „Amintirile" lui Ion Creangă*, StUBB, 109-115 392
POPESCU Livia, *„Contemporanul" şi problemele limbii române literare*, StUBB, 29-46 393
SLAVE Elena, *Expresiv şi afectiv*, PLG II, 65-76 394
SOLOMON Dumitru, *Critica stilului. Despre stilul criticii literare*, GL VII: 7(309).3 395
SZABO Zoltan, *Az irodalmi nyelv és stilus vizsgálatának föbb kérdései a románnyelevtudomanyban* (= Limba literară şi cercetarea stilului problemă principală a lingvisticii române), NYIK IV: 1-2.171-174 396
ŞERBAN V., *Lexicul în proza lui Francisc Munteanu*, SB XI: 9.75-78 397

1961

AMZULESCU Al. I., *Contribuţii la cercetarea structurii poetice a liricii populare*, RFolc VI: 3-4. 7-28 398
ANDRIESCU Al., *Rolul literaturii în dezvoltarea limbii literare*, IL XII: 1.71-76 399
BOLOCAN Gh., *Unele caracteristici ale stilului publicistic al limbii române literare*, SCL XII: 1.35-71 400
BULGĂR Gh., *Cuvinte rare în opera lui Mihail Eminescu*, LR X: 1.48-57 401
Idem, *Pitorescul simplu în proză*, L IV:8(67).2 402
Idem, *Stilul artistic în reportaj*, L IV: 7(66).2 403
CAZACU B., *Limba literară, limba folclorului şi începuturile limbii române literare*, L IV: 11.11 404
CIOCULESCU Şerban, *Mihail Sadoveanu, creator de limbă*, VR XIV: 12.147-150 405
CÂMPEANU E., *Statistica pronumelor în poezia lui M. Eminescu*, CL VI: 2.293-313 406
COTEANU I., *Locul stilului artistic în limba literară*, LR X: 2.144-155 407
Idem, *Româna literară şi problemele ei principale*, Bucureşti 408
CRIŞAN Const., *Contribuţii la cunoaşterea limbii şi stilului lui T. Arghezi*, LL V.35-57 409
DUMITRAŞCU P., *Despre mijloacele expresive şi artistice în poezia populară*, CL VI:2.315-325 410
GÂLDI L., *Începuturile prozei ritmice româneşti*, LR X: 5.462-473 411
Idem, *Réflexions sur les effets de phonétique expressive dans les langues romanes. Actes du IX-e Congrès International de Linguistique Romane*, Lisboa, p. 231—232 412

GOLOPENȚIA Sanda și ROCERIC Alexandra, *Observații asupra intonației în limba română*, SCL XII: 1.29-34 413
IORDAN Iorgu, *Mihail Sadoveanu*, LR X: 5.515-517 414
Idem, *Șlagăre stilistice*, L IV:21.11 415
ISTRATE Gavril, *Aspecte fonetice în opera lui Coșbuc*, SCȘt (Iași) XII: 1.25-36 416
MACREA D., *Problemele studiului limbii literare. Cu privire specială la limba literaturii artistice*, în volumul său: *Probleme de lingvistică*, București, p. 155—198 417
MIHĂESCU N., *Observații cu privire la unele extrase din „Dicționarul limbii poetice a lui Mihail Eminescu"*, LR X: 6.588-591 418
Idem, *Valori stilistice în limbajul presei*, PN VI: 7-8.59-62 419
NASTA Mihail, *Quelques réflexions sur les termes de la poétique*, StCl III, 317-336 420
NICULESCU Al., *Afirmarea prin* **da** *în limba română*, SCL XII: 4.479-486 421
PARFENE Constantin, *Procedee stilistice în proza lui Titus Popovici*, SCȘt (Iași) XII: 2.221-239 422
POPESCU Livia, *Observații asupra limbii și stilului presei progresiste de la* 1848, StUBB: 2.27-46 423
R[EGMAN] C., *Dicționarul limbii poetice a lui Mihail Eminescu*, VR XIV:10.171-172 424
Idem, *Există un stil publicistic?* VR XIV: 11.177-178 425
SECHE Luiza și SECHE Mircea, *Neologismele în „Țiganiada" lui I. Budai-Deleanu*, CL VI: 1.137-153 426
SLAVE Elena, *Rolul procedeelor afective în comunicare și cunoaștere*, PLG III. 69-81 427
ȘERBAN Geo, *Actualitatea aprecierilor leniniste despre stil*, Steaua XII: 8.28-33 428
TEODORESCU Ecaterina, *Limba în opera lui Costachi Conachi*, AUI VII. 45-53 429
TOHĂNEANU G. I., *Elemente de sintaxă poetică în stilul lui Tudor Arghezi* (I), SB XII: 1.44-51 430
Idem, *Sintaxa poetică a lui Tudor Arghezi: ordinea cuvintelor* (II), SB XII: 2.75-79 431
Idem, *Unele probleme de lexic în limba literaturii artistice*, SB XII: 10.77-83 432
TUDOSE Claudia, *Exprimarea subiectului nedeterminat în limba română literară în perioada 1830—1850*, SCL XII: 1.73-90 433
VIANU Tudor, *Dicționarul limbii poetice a lui Mihail Eminescu*, LR X: 4.297-298 434
Idem, *Etape din dezvoltarea artistică a limbii române*, LL V: 3.7-25; SILL I (1969). 11-127; Vianu, *Studii de stilistică* (1968), 120—144 435
Idem, *Observații asupra metaforei poetice*, IL XII: 10.56-60 436

1962

ANDRIESCU Al., *Elemente vechi și noi în limbajul poetic*, IL XIII: 4.70-77 437
Idem, *Stilistica în perspectiva criticii literare și a lingvisticii*, IL XIII:2 .56-61 438
Idem, *Tehnica evocării în povestirile lui I. L. Caragiale*, IL XIII: 6.67-73 439
BRĂTUCU Mircea, *Funcția artistică a versificației — Momentul Eminescu*, LL VI.149-173 440
BULGĂR Gh., *Densitatea stilului*, L V:24.4 441
Idem, *Despre limba documentelor administrative la începutul secolului trecut (1800—1820)*, CILL III, 74-102 442
Idem, *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*, Tribuna 6: 3.3 443
Idem, *Expresia poetică în proza literară a lui Eminescu*, LL VI.175-192 444
Idem, *Tendințe în sintaxa limbii române literare contemporane*, LR XI: 4.411-420 445
CANARACHE Ana, *Folosirea infinitivului lung*, LR XI: 3.314-317 446
CAZACU B., *Probleme ale studierii lexicului limbii române literare în secolul al XIX-lea*, SCL XIII: 4.479-489 447
CAZIMIR Ștefan, *Arta monologului la Caragiale*, VR XV: 6.236-239 448
CĂLINESCU G., *Chestiuni de limbă*, C: 21.1, 2 448a
CIOCULESCU Șerban, *Marginalii la opera lui I. Agîrbiceanu*, VR XI: 9.86-93 449
CÂMPEANU Eugen, *În legătură cu stilistica pronumelui*, Tribuna. VI. 28.7 450

COTEANU I,. *„Discontinuitatea", un procedeu al stilului artistic actual*, LR XI: 1.3-12 451
Idem, *Structura stilistică a limbii* , LR XI: 4. 357-365 şi ELS, 211-221 452
DIMA Al., *Critica literară actuală şi disciplinile înrudite.* (= despre rolul stilisticii), IL XIII: 1.58-59 453
DRAGOMIRESCU Gh. N., *Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu*, LR XI: 1.17-20 454
DUMITRAŞCU Pompiliu, *Despre limba şi stilul său (I. Agîrbiceanu)*, Tribuna VI: 38.11 455
EFTIMIU Victor, *Magia cuvintelor*, GL IX: 21.1 456
Idem, *Din nou despre margia cuvintelor*, GL IX: 27.6 457
FAUR Aspazia, *Limbă bogată, stil propriu*, Steaua: 5461.4 458
GÁLDI L., *Les variétés expressives de l'hendécasyllabe dans la poésie de Michel Eminescu*, ALH, XII, 153 459
GHEŢIE Ion, *Observaţii privitoare la lexicul prozei artistice a lui N. Filimon*, CILL III.151-189 460
IORDAN Iorgu, *Despre „magia" cuvintelor*, GL IX:31.1 461
Idem, *Din nou despre ultimul vers din „Floarea albastră"*, LR XI: 6.651-652 462
Idem, *Interviu cu Iorgu Iordan despre măiestria literară*, L V: 19.3 463
Idem, *Limba vorbită în opera lui I. L. Caragiale*, L V:12.4 464
JACQUIER H., *Caragiale, maestru al sintaxei. O mărturie*, Steaua XIII: 6.67-69 465
JAKOBSON Roman et CAZACU Boris, *Analyse du poème „Revedere" de Mihai Eminescu*, Cahiers I. 47-53 466
JALBĂ C., *Observaţii de stil făcute de G. Topîrceanu la proza lui Caragiale*, LR XI: 2.157-170 467
MANCAŞ Mihaela, *La synesthésie dans la création artistique de M. Eminescu, T. Arghezi et M. Sadoveanu*, Cahiers I. 55-87 468
MUNTEANU Ştefan, *Mijloace artistice în analiza psihologică la Liviu Rebreanu*, LL VI.193-203 469
Idem, *Note despre stilul lui Bacovia*, SB XIII: 9.60-67 470
NICULESCU Al., *Funcţia stilistică a demonstrativelor*, L V: 14.4 471
Idem, *Notes sur la structure de l'expression pronominale de la politesse*, Cahiers I.179-183 472
PANAITESCU-PERPESSICIUS D., *Caragiale şi scrisul corect*, Steaua XXXI: 5554.3, 4 473
Idem, *Interviu cu PERPESSICIUS despre măiestria literară*, L V: 17.3 474
PHILIPPIDE Al., *Interviu cu Al. PHILIPPIDE despre măiestria literară*, L V: 24.3 476
POP Augustin Z. N., *Caragiale adnotat de Topîrceanu*, L V: 12.11 477
PURCARU Ilie, *Despre măiestria literară: „interviu" cu Caragiale*, L V: 12.3 478
REGMAN Cornel, *Caragiale parodist*, VR XV: 6.230-232 479
Idem, *Discuţii despre limbă derutante*, VR XV: 9.158-161 480
SADOVEANU Ion Marin. *Note de şantier literar*, GL IX: 27.6 481
SECHE Luiza şi SECHE Mircea, *Limba şi stilul lui I. Budai-Deleanu în „Ţiganiada"*, CILL III, 7-74 482
SFÎRLEA Lidia, *Neologismul în poezia lui G. Topîrceanu*, CL VII: 1.71-86 483
SOFRONI V., *Sinonimia unor forme verbale — procedeu al măiestriei artistice la Eminescu*, SC-Şt(Iaşi) XIII: 2.155-166 484
STATI Sorin, *Contenu et expression, symétrie et asymétrie*, Cahiers I. 223-234 485
TEODORESCU Despina, *Cîteva păreri în legătură cu vocabularul poetic al lui M. Eminescu*, VR XI: 9.155-157 486
TOHĂNEANU G. I., *Note despre limba şi stilul lui Caragiale*, SB XIII: 8.106-112 487
Idem, *Onomatopeele în proza lui M. Sadoveanu*, SB XIII: 11.18-24 488
ZDRENGHEA M., *Stil şi limbă*, Tribuna VI: 12.8; 15.3 489

1963

ALEXANDRESCU Sorin, *Imaginile luminii*, L VI: 9.4 490
BULGĂR Gh., *Comparaţia la Eminescu*, LL VII, 269-284 491
Idem, *Cuvinte şi imagini poetice*, L VI: 7.4 492
CANARACHE Ana, *Note asupra procedeului de „apropiere" în stilul narativ*, LR XII: 5.574-577 493

CAUFMAN S., *Unele particularităţi ale stilului tehnic (pe bază de texte române şi franceze)*, RFRG VII: 1.25-35 494
CAZACU Boris, *Limbă vorbită, limbă scrisă, stil oral*, GL X: 16.6, RRL IX(1964): 2.135-147 şi SPS (1966), 29-37 495
Idem, *Stilul literaturii artistice*, GL X: 11.3 496
COTEANU I., *Moduri de exprimare*, GL X: 22.2 497
DIMA SIMION, *Ştiinţa şi limbajul poetului contemporan*, SB XIV: 12.56-60 498
DIMITRESCU Florica, *Lipsă de stil?*, L VI: 13.4 499
DRAGOŞ Elena, *Cîteva procedee de exprimare a ideii de superlativ în limba română*, StUBB VIII: 2.93-97 500
DUMITRESCU-BUŞULENGA Zoe, *Ion Creangă*, Bucureşti 501
EFTIMIU Victor, *Limba poeziei*, GL X: 2.1, 6 502
GÁLDI L., *Observaţii asupra prozei ritmice a lui Mihail Eminescu*, LL VII. 257-267 503
GHERGARIU L., *Limba scrierilor lui Damaschin T. Bojincă*, CL VIII: 1.125-143 504
GIOSU Ştefan, *Limba textelor juridice din secolul al XVI-lea*, AUI IX: 101-144 505
HUSAR Al., *Epitetul arghezian*, IL XIV: 5.52-61 506
INDRIEŞ Alexandru, *Sugestie şi inteligibilitate în poezie*, SB XIV: 11.79-84 507
IORDAN Iorgu, *Probleme actuale de lexic şi stilistică*, GÎ XIV: 229.3 508
JUCU-ATANASIU Lucia, *Arta lui M. Sadoveanu în „Hanu-Ancuţei"*, AUT I. 203-232 509
LEONTE Liviu , *Elemente populare şi regionale în proza actuală*, SCŞt (Iaşi) XIV: 1.65-88 510
LUNGU Ion, *Analiza psihologică şi folosirea metaforei*, Tribuna VII: 22.9 511
MIHĂESCU N., *Există un „stil publicistic"?*, PN: 10.32-34 512
MIOC Simion, *Sensurile date de Tudor Arghezi „visului" în volumul „Cuvinte potrivite"*, AUT I. 233-239 513
MUNTEANU Ştefan, *Cuvînt şi imagine poetică*, SB XIV: 8.73-82 514
Idem, *Despre raporturile dintre limba literară şi stilurile limbii*, AUT I, 269-278 515
NICA Dumitru, *Limba şi stilul lui George Lesnea*, IL XIV: 7.37-40 516
NICOLESCU G. C., *Contribuţii la lămurirea „enigmaticei" Floare albastră*, LR XII: 3.264-273 517
NOVICOV M., *Există oare un „stil al literaturii artistice"?*, GL X: 17.6 518
RUSU Valeriu, *Observaţii stilistice pe marginea prozei lui Vasile Rebreanu*, L VI: 5.4 520
SFÎRLEA Lidia, *Valori stilistice ale neologismului în poezia lui G. Topîrceanu*, CL VIII: 2.271-287 521
Idem, *Variante stilistice ale pronunţării româneşti actuale*, LR XII: 6.596-606 522
STÎNGACIU Elena, *Note despre convertirea unităţilor frazeologice în limba actuală*, LR XII: 5.564-573 523
TOHĂNEANU G. I., *Limba poeziilor lui M. Eminescu din perioada 1866—1869: (I) : Lexicul*, AUT I. 147-179 524
VIANU T., *„Fagure de miere"*, GL X: 9.1, 6 525
Idem, *Interviu cu Tudor VIANU despre măiestria literară*, L VI: 3.3 526
VINTILĂ Ioana, *Observaţii asupra expresiilor rimate*, LR XII: 2.171-176 527
WALTER Richard, *Italienisme la Gh. Şincai*, SCŞt(Iaşi): 2.283-288 528

1964

ALEXANDRESCU Ecaterina, *Aspecte ale stilului în proza lui N. Filimon*, IL XV: 7.49-54 529
ANDRIESCU Al., *Confesiuni despre cuvînt şi arta cuvîntului în poezia lui Tudor Arghezi*, IL XV: 3.41-45 530
Idem, *Limba şi stilul presei în perioada 1860—1900*, AUI X: 2.173-212 531
Idem, *Limbajul satiric eminescian*, IL XV: 5.79-84 532
Idem, *Tendinţe înnoitoare în limbajul poetic*, IL XV: 7.43-48 533
Idem, *Valori stilistice în proza Otiliei Cazimir*, IL XV: 2.76-80 534

BĂRBULESCU Simion, *Despre limba poeziei lui Mihai Beniuc*, CL IX: 2.263-277 535
BORCILĂ M., *Stilul* [lui I. Creangă], Tribuna VIII: 52.9 536
BULGĂR Gh., *Limbajul poetic eminescian în variantele „Scrisorii III"*, LL VIII.147-148 537
Idem, *Stilul articolelor* [lui M. Eminescu], L VII: 12.9 538
Idem, *Stilul marelui povestitor* [I. Creangă] *comentat de Sadoveanu*, Ateneu I: 5.5 539
CAZACU B., *Sur l'étude du lexique de la langue littéraire roumaine du XIX-e siècle*, RRL IX: 2.135-147 540
CIOCAN-IVĂNESCU Rodica, *Note asupra lexicului eminescian*, Oriz. I: 5.117-119 541
CIOPRAGA Const., *Expresivitatea lui Creangă*, VR XVII: 12.78-89 542
CREȚU I., *Cîteva aspecte deosebite ale limbajului eminescian*, LR XIII: 3.196-205 543
CRUCERU Const., *Lexicul scrierilor lui Bolintineanu*, AUB XIII: 196-206 544
DUMITRAȘCU P., *Arta comparației și a epitetului în poezia lui George Coșbuc*, StUBB IX: 1.100-112 545
DUMITRESCU Ion, *Arta frazării în proza lui Costache Negruzzi*, LL VIII. 421-435 546
GÁLDI L., *Contribuții la sintaxa poetică a lui Mihai Eminescu*, RLib XII: 6112.3 547
Idem, *Esquisse d'une histoire de la versification roumaine*, Budapest 548
Idem, *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu*, București 549
GOGA M., *Arghezi și arta cuvîntului*, Tribuna VIII: 42.2 550
IANCU Victor, *Cîteva observații privind stilistica*, AUT II, 221-230 551
IORDAN Iorgu, *La langue des poésies d'Eminescu*, RRL IX: 6.583-593 552
Idem, *Tudor Vianu*, LR XIII: 3.295 553
ISTRATE G., *Limba postumelor lui Eminescu*, AUI X: 2.117-172 554
IVĂNESCU G., *Problemele limbii lui Mihail Eminescu*, Oriz. I: 5.101—107 555
JAKOBSON Roman, *Lingvistică și poetică. Aprecieri retrospective și considerații de perspectivă*, PbS. 83-125 556
KELEMEN Bela, *À propos des caractéristiques des styles de la langue à la lumière de la statistique linguistique*, RRL IX: 6.621-624; v. și varianta în SCL XVII (1966): 1.35-38 557
Idem, *Unele probleme ale studierii stilurilor limbii cu ajutorul statisticii lingvistice*, StUBB IX: 2.101-106 558
Idem, *Pronumele ca purtătoare ale caracteristicilor stilurilor limbii literare*, CL IX: 1.127-130 559
MANOLESCU Nicolae, *Stilul criticii literare*, GL XI: 16.1, 6 560
MORARIU Corneliu, *Mijloace lexicale de evocare a mediului străin în opera lui Mihail Sadoveanu*, AF XV, 117-130 561
MUNTEANU Ștefan, *Aspecte stilistice în sintaxa lui Mihail Sadoveanu*, Oriz. XI: 1.73-76 562
Idem, *Cercetarea limbii literare și a stilului în ultimii douăzeci de ani*, Oriz. XV: 8.107-109 563
Idem, *Eminescu și limba noastră poetică*, DrR XXI: 5994.2 564
Idem, *Perioada*, AUT II. 231-240 565
Idem, *Valorificarea artistică a limbii populare în opera lui Ion Creangă*, Oriz. XV: 12.17-24 566
MURAT V. P., *Despre problemele fundamentale ale stilisticii*, PbS .7-52 567
PHILIPPIDE Al., *Despre arta poetică a lui Eminescu*, C: 24.7 569
Idem, *Traductibil și intraductibil la Eminescu*, Sec 20: 6.13-21 570
RIFFATERRE Michael, *Încercări de definire a stilului*, PbS. 53-82 571
ROSETTI Al., (Eminescu) *Creator strălucit al limbii române literare*, Scînteia XXXIII: 6284.2 572
Idem, *Mihail Eminescu și limba română literară*, C: 24.7 573
SAPORTA Sol, *Aplicarea metodelor lingvistice la studiul limbajului poetic*, PbS. 162-177 574
STAN Ioan, *Szépiroi stilus és matematika* (= Stilul lui Szepiro și matematica), Korunk XXIII: 7.898-903 575
SUCIU Tatiana, *Cu privire la limba scrierilor lui Pavel Dan*, CL IX: 1.131-139 576
TIBOR Horvath, *Uj tudományag: a funkoionalis verstan* (= O nouă disciplină științifică: poetica funcțională), Korunk XXIII: 4.539-546 577

TOHĂNEANU G. I., *Limba poeziilor lui M. Eminescu în perioada 1866—1869. II. Structura gramaticală, stilul, versificația*, AUT II, 49-107 578
Idem, *Valori stilistice ale întrebuințării timpurilor în poezia lui M. Eminescu*, LR XIII: 3.183-195 579
Idem, *Sinonimie și polisemie metaforică*, LR XIII: 5.495-499 580
VIANU Tudor, *Expresia juvenilului la Eminescu*, LR XIII: 1.13-19 581
VINOGRADOV V. V., *Poetica și relațiile ei cu lingvistica și cu teoria literaturii*, PbS. 126-161 582
WALD Henri, *Metaforă și concept*, VR XVII: 9.136-143 583

1965

ALEXANDRESCU Sorin, *Analiza de text și critica organică*, VR XVIII: 12.136-145 584
ANDRIESCU Al., *Locuțiuni și expresii populare în opera lui Sadoveanu*, AF XVI. 83-95 585
Idem, *Metoda statistică în cercetările de stilistică, de critică și istorie literară*, IL XVI: 6.47-52 586
Idem, *Observații stilistice pe marginea cîtorva particularități morfologice din poezia lui Arghezi*, AUI XI: 1.11-21 587
Idem, *Precizări în legătură cu preocupările lingvistice și filologice ale lui Maiorescu*, IL XVI: 9.56-59 588
ANTIP Const., *Concluzii* [la discuția *Stilul și limba în presă*, februarie 1965], PN X: 2-3.49-50 589
APOSTOL Pavel, *Semantica și estetica. Reflecții pe marginea „Esteticii semantice"*, VR XVIII 12.146-160 590
BRĂTULESCU M., *Ghicitoarea, element de structură stilistică*, REF X: 5.441-452 și Omagiu Rosetti, 83-87 591
BULGĂR Gh., *Evoluția stilului poetic în variantele „Luceafărului"*, Stud. emin., 533-568 592
Idem, *Limbajul poetic al lui Alecsandri*, GL XII: 37.10 593
Idem, *Stil și creație* [la N. Iorga], L VIII: 28.3 594
Idem, *Un artist al limbii* [M. Sadoveanu], Ateneu II: 11.6-7 595
CANARACHE Ana, *Perfectul compus în texte narative*, LR XIV: 6.689-695 596
CAZACU B., *Problemele limbii române literare*, SCL XVI: 1.13-22 și RRL X (1965): 1-3.133-142 297
Idem, *Sur un procédé de technique narrative dans „Kir Ianulea"*, Cahiers II. 45-51 și versiunea în limba română în Omagiu Rosetti, 115-118 598
CORLĂTEANU N., *Perfectul simplu la Ion Creangă*, Omagiu Rosetti, 145-146 599
CREȚU I., *Din aspectele limbajului eminescian*, LR XIV: 2.225-230 600
CRUCERU Constantin, *Despre stilul scrierilor lui D. Bolintineanu*, LL X: 281-296 601
DAN Ilie, *Elemente ardelenești în limba lui Creangă*, AUI XI: 2.195-197 602
DĂNCIULESCU Virgil, *O îndatorire colectivă* (în cadrul discuției cu tema *Stilul și limba în presă*), PN X: 2-3.43-44 603
DIMITRIU C., *Aspecte ale vocabularului în teatrul lui Alecsandri*, IL XVI: 7.76-80 604
DRAGOȘ Nicolae, *Cîteva opinii despre stilul și limbajul publicistic*, PN X: 2-3.44-46 605
DRINCU Sergiu, *Arghezi în stilistica actuală*, Oriz. XVI: 5.106-107 606
GABREA Maria, *Construcții incidente. Aspecte morfologice-sintactice și stilistice*, LR XIV: 5.533-544 607
GÁLDI L., *Contributions à l'étude de la syntaxe poétique de Michel Eminescu*, ALH XV.117-133 608
Idem, *Grecismele fanariote în limba poetică română*, LR XIV: 2.213-224 609
Idem, *Le vers libre est-il libre? Réflexions sur la versification de Lucian Blaga*, Omagiu Rosetti, 265-270 610
Idem, *O nouă încercare de exegeză eminesciană: „Melancolie"*, LL IX. 39-52 611
GOGA N., *Formații morfo-lexicale și frazeologice în proza arhgeziană*, Steaua XVI: 5.78-84 612
GRAUR Al., *Cultură și simplitate* [în cadrul discuției cu tema *Stilul și limba în presă*], PN X: 2-3.35-39 613
INDRIEȘ Alexandru, *Limbajul tinerilor poeți bănățeni*, Oriz. II: 1.79-81 614
IRIMIA D., *Elementul arhaic și funcția sa la Eminescu*, AUI XI: 2.147-163 615

LAZĂR Monica, *Valori stilistice ale neologismului în „Scrinul negru"*, RITL XIV: 3.4.647-662 616
MACREA D., *Contribuția lui Tudor Vianu în domeniul stilisticii și al Istoriei limbii literare*, CL X: 1.41-51 617
MANCAȘ Mihaela, *Dislocarea sintactică în proza lui T. Arghezi*, Omagiu Rosetti, 509-513 618
MARCUS Solomon, *Un précurseur de la poétique mathématique : Pius Servien*, RRL X: 4.415-424 și SCL XVI: 4.555-563 619
MUNTEANU George, *Adevărata stilistică*, C: 24.3 620
MUNTEANU Ștefan, *Espresia artistică a limbii populare în opera lui Ion Creangă*, SEC, 263-279 621
Idem, *Expresivitate și context*, Omagiu Rosetti, 607-611 622
Idem, *Stilistica sinonimelor în limba lui M. Sadoveanu*, Oriz. II: 12.65-70 623
NASTA Mihail, *Situația unor cuvinte-rimă în poetica lui Tudor Arghezi*, Omagiu Rosetti, 613-617 624
NEGOIȚESCU Ion, *Stilul istoricului*, GL XIII: 48.4 625
NEMOIANU Virgil, *Contributions à la recherche sémantique des rimes. Les rimes roumaines en -ac*, Cahiers II, 191-224 626
PETCU Stela, *Limba lui I. Molnar-Piuariu în „Economia stupilor" (1785)*, StUBB: 1.105-119 628
PIOTROVSKI R., *Folosirea articolului hotărît și nehotărît de către scriitorii români*, Omagiu Rosetti, 693-696 și CL X: 1.143-146 629
POGORILOVSKI Jan, *Eminescu și geneza figurilor de stil*, RF XII: 9.1231-1241 630
RADU Dumitru, *Note privitoare la noțiunea „a crea" în lexicul lui Arghezi*, LR XIV: 2.233-250 631
ROSETTI Al., *Arta prozatorului* (I. Creangă), Scînteia XXXIV: 6473.3 632
Idem, *Asupra valorii expresive a sunetelor vorbite*, SCL XVI: 5.377-378 633
SARAMANDU N., *Despre tehnica realizării sugestiei cromatice (alb, negru) în poezia lui Bacovia*, Omagiu Rosetti, 809-814 634
SĂNDULESCU C., *Note despre vocabularul eminescian. Prostatec*, LR XIV: 2.231-232 635
SLAMA-CAZACU Tatiana, *Despre studiul omonimiei în lanțul discursiv*, Omagiu Rosetti, 843-847 636
SLAVE E., *Frecvența cuvintelor cu valoare figurată în expresiile limbii române*, Omagiu Rosetti, 849-851 637
STAN I., TOȘA A., DAMIAN E., DUICA A., ODAIE S., REICHEL C., LOSONCZI I., *Repartizarea substantivelor în stilul beletristic, publicistic și științific*, CL X: 1.195-202 638
STERPU Gh., *Elemente de limbă populară în poemul „Luceafărul"*, LL IX, 53-66 639
STREINU Vladimir, *Decalcuri lingvistice*, L VIII: 24.3 640
ȘUTEU Flora, *Observații stilistice pe baza „Dicționarului poetic eminescian"*, LR XIV: 1.45-63 și RRL X: 1—3. 163-181 641
TOHĂNEANU G. I., *Clausula în proza lui Sadoveanu*, LR XIV: 1.143-158 642
Idem, *Studii de stilistică eminesciană*, București 643
Idem, *Un laitmotiv eminescian: marmura*, Omagiu Rosetti, 929-933 și SEC. 101-114 644
VIANU Tudor, *Analize. I. Demon la Eminescu. II. Expresia juvenilului la Eminescu*, Stud. emin, 445-462 645
Idem, *Despre stil și artă literară*, București 646
Idem, *Studii de literatură română*, [București] 647
VULPE Magdalena, *Mijloace sintactice de diferențiere a stilurilor limbii în prima jumătate a sec. al XIX-lea*. Omagiu Rosetti, 1003-1006 648
N. B., *Creator al limbii literare moderne* [V. Alecsandri], FP.XVIII: 4228.3 649

1966

ADĂSCĂLIȚEI V., *Specificitatea problemelor de stilistică a folclorului*, LL XI.507-513 650
ALEXANDRESCU Sorin, *Cercetări stilistice românești*, C: 12.3 651
Idem, *Simbol și simbolizare. Observații asupra unor procedee poetice argheziene*, SPS, 318-369 652

ANTONESCU Nae, *Coşbuc şi problemele limbii literare*, Tribuna X: 37.5 653
Idem, *Farmecul limbajului* [lui Bacovia], Ateneu III: 12.6 654
BĂDESCU Irina, *Zone stilistice în ciclul „Cîntice ţigăneşti" de M. R. Paraschivescu*, SPS, 413-442 655
BÎRGU-GEORGESCU Ligia, *Contaminarea — un procedeu artistic de compoziţie*, SPS, 69-80 656
BOJIN Alex., *Însemnări despre limba şi stilul lui Camil Petrescu*, LL XII.303-325 657
Idem, *Procedee stilistice în poezia lui George Coşbuc*, LL XI: 89-106 658
BRĂTULESCU Monica, *Cîteva tipuri de metaforă în folclor*, SPS, 81-93 659
BULGĂR Gh., *Sadoveanu despre stilul artistic al lui Creangă*, LL XII: 295-302 660
CÂMPEANU Eugen, *Contribuţii la stilistica gradelor de comparaţie*, CL XI: 1.77-89 661
CONSTANTINESCU Gh., *Formaţii şi sensuri lexicale rare în poezia lui Tudor Arghezi*, LR XV: 3.235-243 662
COTEANU Ion, *À propos de la répartition stylistique du vocabulaire roumain actuel*, Bucarest 663
CRIŞAN Constantin, *Despre limba operei poetice a lui Mihai Beniuc* LL XI, 447-463 664
DRAGOŞ Elena, *„În lumea celor care nu cuvîntă"*, StUBB XI: 1.89-98 665
DUMITRAŞCU Pompiliu, *Stilul aforistic în „Nicoară Potcoavă"*, CL XI: 2.275-285 666
ERETESCU Constantin, *Elemente poetice în: „Cartea Oltului" de Geo Bogza*, SPS, 395-412 667
GOLOPENŢIA-ERETESCU Sanda, *Analiza semantică a poeziei folclorice*, REF XI: 2.109-121 668
Idem, *Reliefarea motivului în poezia lui G. Bacovia*, SPS, 251-317 669
GOLOPENŢIA Ştefania, *Structura artistică a poeziei „Vara"*, LL XI: 107.118 670
IANCU Victor, *Măiestria stilistică a poeziei coşbuciene*, Pentru S XVI: 3928.2 671
ISACENKO A. V., *La perception des éléments prosodiques*, Cahiers III, 69-73 672
ISTRATE G., *Vasile Alecsandri şi limba literară*, AnL XVII.59-71 673
Idem, *Vocabularul poeziei lui Coşbuc*, Cronica I: 32.1, 11 674
MALMBERG B., *Analyse des faits prosodiques. Problèmes et Méthodes*, Cahiers III, 99-107 675
MANCAŞ Mihaela, *Ritmul prozei lui Dimitrie Anghel. Analiză stilistică*, SPS, 234-250 676
MANCIU Gheorghe şi ROGOBETE Silvia, *Un aspect al sintaxei poetice la Coşbuc: simetria*, LL XI.79-88 677
MANECA Constant, *Consideraţii asupra stilurilor limbii române literare în lumina frecvenţei cuvintelor*, LR XV: 4.353-366 678
MARINO Adrian, *Probleme de estetică a limbii lui Alexandru Macedonski*, LR XV: 1.21-34 679
MĂRUŢĂ Toma, *Tipizarea caracterelor din „O scrisoare pierdută" — în legătură cu limba personajelor*, LL XII.327-343 680
MOCANU Dragoş, *Exprimarea ideii de moarte în opera lui M. Sadoveanu*, LL XI.427-445 681
MUNTEANU Ştefan, *Principii de stilistică*, Timişoara (curs litografiat) 682
Idem, *Stilurile limbii în pastişa lui I. L. Caragiale*, Oriz. XVII: 3.72-80 683
NEMOIANU Virgil, *Analiza poeziei „Pe o scîndură cu actinii" de Mihai Beniuc*, SPS, 443-455 684
ROCERIC-ALEXANDRESCU Alexandra, *Repetiţia — procedeu artistic în opera Magdei Isanos*, SPS, 375-394 687
ROSETTI Al. şi GHEŢIE Ion, *Limba şi stilul poeziilor lui Mihai EMINESCU*, SPS, 167-204 688
RUSU Valeriu, *T. Arghezi: „Măria Nichifor". Consideraţii stilistice*, SPS, 370-374 689
RUXĂNDOIU Pavel, *Aspectul metaforic al proverbelor*, SPS, 94-113 690
SLAVE Elena, *Expresivitatea metaforei lingvistice*, LR XV: 4.329-338 691
Idem, *Structura sintagmatică a expresiilor figurate*, LL XI. 397-413 692
STREINU Vladimir, *Sintaxa poeziei*, L IX: 8.3 693
ŞERBAN Felicia, *Aspectul structural şi gramatical al metaforei în poezia lui V. Alecsandri*, CL XI: 2.299-308 694
TOHĂNEANU G. I., *Convergenţa procedeelor artistice în poemul eminescian „Din valurile vremii"*, SPS, 205-225 695

TOPOLOG D. Ion, *Direcţii stilistice* [Coşbuc], Astra I: 4.6-11 **696**
TOŞA Al., *Frecvenţa tipurilor de rimă în poezia lui Coşbuc*, LL XI: 55-78 **697**
ŢEPELEA G. F., *Corelaţia limbă-literatură în critica literară*, Argeş I: 3.13 **698**
VAIDA Petru, *Calcul lingvistic că procedeu de creare a terminologiei filozofice la Dimitrie Cantemir*, LR XV: 1.3-12 **699**
VIANU Tudor, *Observaţii asupra refrenului*, SPS, 9-28 **700**
VRABIE Gh., *Din limbajul poetic al cimiliturii*, RITL XV: 2.287-306 **701**
VULIŞICI Maria, *Cu privire la particularităţile sintactice ale stilurilor beletristic, ştiinţific şi administrativ*, CL XI: 1.91-102 **702**
ZAMFIR Mihai, *Unele observaţii privind sintaxa poetică a lui Alecsandri*, SPS, 226-233 **703**
ZDRENGHEA M., *Neologismul în romanele istorice sadoveniene*, Steaua XVII: 2.105-109 **704**

1967

ALEXANDRESCU Sorin şi ROTARU Ion, *Analize literare şi stilistice*, (Bucureşti) **705**
ARGHEZI Tudor, *Tablete de limbă*, Argeş II: 6.11 **706**
BULGĂR GH., *Analiza textului literar*, PGS, 119-132 **707**
Idem, *Despre sinonimia lexicală în variantele eminesciene*, AUB XVI, 137-142 **708**
Idem, *Literatură, critică, stilistică*, Argeş II: 7.16 **709**
Idem, *Literatura şi limba literară*, Argeş II: 5.15 **710**
Idem, *Problemele limbii literare în concepţiile scriitorilor români*, Bucureşti (prefaţă de Perpessicius) **711**
CÂMPEANU Eugen, *Stilistica adverbului*, StUBB XII: 1.95-103 **712**
CORNEA Paul, *Forme strofice în poezia lui George Coşbuc*, LR XVI: 2.135-144 **713**
COTEANU Ion, *Posibilitatea şi limitele formalizării în stilistică*, PLG, 167-172 şi ACIL X(1970): 3.332-337 **714**
CREŢU F., *Din experienţa unor lecţii despre stilul şi limba operelor literare*, Bucureşti **715**
CRIŞAN Constantin, *De la lingvistica „pură" la stilistica „deschisă"*, Astra II: 11.10-11 **716**
DRAGOMIRESCU G. N., *Despre măiestria artistică a rimei eminesciene*, LR XVI: 1.25-38 **717**
DRAGOŞ Elena, *Note asupra limbii în teatrul lui Liviu Rebreanu*, StUBB XII: 2.57-68 **718**
DUMITRAŞCU Pompiliu, *Valoarea sugestivă a sunetelor*, CL XII: 1.75-80 **719**
FĂRCĂŞANU Sergiu, *Jurnalistul ca om al meşteşugului literar*, PN XII: 9.24-28 **720**
GABREA Maria, *Fenomene de stilistică sintactică în domeniul frazei*, LR XVI: 5.391-399 **721**
GIOSU Ştefan, *Elementul popular în opera lui Dimitrie Cantemir*, AUI XVI, 67-91 **722**
IRIMIA D., *Aspecte stilistice ale întrebuinţării neologismului în poezia lui Eminescu*, AUI XIII: 2.131-154 **723**
LĂMĂTIC Corneliu, *Metaforă blagiană*, Cronica II: 38.8 **724**
MARCUS Solomon, *Entropie et énergie poétique. (Avec application à trois poésies de Eminescu)*, Cahiers IV, 171-180 **725**
Idem, *Preliminarii ale poeticii matematice*, VR XX: 9.141-152 **726**
MIHĂESCU N., *Un mare artist al cuvîntului* [Tudor Arghezi], IB XIV: 4345.2 **727**
NASTA Mihai, *„Cu gîndiri şi cu imagini"*, Sec. 20, 176-182 **728**
NEGOMIREANU Doina, *Aspecte formale şi valorice ale repetiţiei în proza lui Tudor Arghezi*, CL XII: 2.299-306 **729**
NICA Dumitru, *Un filozof al stilului — Tudor Vianu*, Ateneu IV: 9.8 **730**
POP Traian Grigore, *Limitele demonetizării cuvintelor*, Ramuri IV: 1.15 **734**
ROSETTI Alexandru, *Mihail Eminescu et l'expression poétique roumaine*, RSFR. 53-71 **735**
SARAMANDU N., *Considérations sur la structure statistique du vocabulaire de la poésie descriptive*, Cahiers IV, 219-227 **736**
SLAMA-CAZACU Tatiana, *Despre relaţiile dintre stilistică şi psiholingvistică*, SCL XVIII: 3.261-280 şi în RRL XII: 4.309-330 **737**

STOICAN Aurel, *Poezia modernă ca limbaj* [Friedhelm Kemp], IL XVIII: 8.71-73 738
STREINU Vladimir, *Dicționarul eminescian*, L X: 28.1 739
TĂTARU Doina, *Entropia — criteriu cantitativ al stilului*, SCL XVIII: 6.609-615 740
TÎNIANOV J., JAKOBSON Roman, *Probleme ale studiului literaturii și lingvisticii*, Sec. 20: 5.120-121 741
TOHĂNEANU G. I., *Predarea cunoștințelor de stilistică în învățămîntul de cultură generală*, PGS, 99-118 742
Idem, *Sinonimia unor epitete cromatice în poezia lui Eminescu*, LR XVI, 211-219 743
ȚEPELEA Gabriel, *O demonstrație de stil a lui Caragiale*, Argeș II : 7.12 744
VIANU Tudor, *A metafora kérdéseiröl és egyeb tanulmányok (= Problemele metaforei ...)*, Cluj 745
ZISULESCU St., *Predarea figurilor de stil (cls. V—VIII)*, Tomis II: 4.10 746

1968

ARGHEZI Baruțu T., *Despre limbă, despre scris, despre scriitori*, L XI: 26.6 747
BĂLĂEȚ Dumitru, *Aspecte ale metaforei în tînăra poezie română*, I., VR XX: 4.95-104 748
BOGDAN-DASCĂLU Doina, *Procedee ale limbajului poetic nefigurat*, Oriz. XIX: 11.83-86 749
BOJIN Al., *Studii de stil și limbă literară. Arghezi-Goga-Camil Petrescu-Coșbuc-Vlahuță*, București 750
BORCILĂ Mircea, *Lucian Blaga și problemele limbii române*, Tribuna XII: 24.6 751
BULGĂR GH., *Limba română. Sintaxă și stilistică*, București 752
BURDUCEA-LUPU Elena, *Anticiparea — procedeu stilistic*, LR XVII: 1.67-74 753
CAZACU B., *Mesaj poetic închis și mesaj poetic deschis (Pe marginea operei lui Tudor Arghezi)*, SCL XIX: 5.463-467 754
CIOCULESCU Șerban, *Despre umorul sadovenian*, AUB XVII. 7-24 755
CÂMPEANU Eugen, *Stilistică și morfologie. Probleme de metodă*, CL XIII: 2.261-268 756
CRIȘAN Constantin, *Despre stilul operei poetice a lui Mihai Beniuc, (II)*, LL XIX. 117-129 757
DOINAȘ Ștefan-Aug., *Beția de imagini*, R Lit I: 5.4 758
Idem, *Cuvîntul capcană*, R Lit I: 2.4 759
DUMITRAȘCU Pompiliu, *Analiza stilistică a poeziei lui M. Eminescu „Și dacă ...,"*, StUBB XVIII: 1.39-46 760
GOGA N., *Elemente populare în proza argheziană*, CL XIII: 2.269-279 761
IONESCU Liliana, *Observations sémantiques sur la métaphore dans „Poemele luminii" de Lucian Blaga*, RRL XIII: 5.439-447 762
IORDAN Iorgu, *Acesta ...*, RRL XIII: 6.585-588 763
ISTRATE Gavril, *Limba poeziei lui Octavian Goga*, IL XIX: 10.53-66 764
KERSCHBAUMER Marie-Thérèse, *Și adverbial — mijloc de întărire, mijloc de atenuare*, SCL XIX: 4.365-374 765
LUCA Eugen, *Diversitate stilistică*, C: 6.3 766
MARCUS Solomon, *Langage scientifique, structures rythmiques, langage lyrique*, Cahiers V. 127-157 767
Idem, *Les écarts dans le langage poétique. Cinq points de vue touchant leur classification*, RRL XIII: 5.461-470 768
METEA Alexandru, *Realizarea raportului consecutiv și valorile lui stilistice în opera lui Ion Creangă*, LR XVII: 5.433-438 769
Idem, *Valori gramaticale și stilistice ale conjuncției* de *în opera lui Ion Creangă*, AUT VI, 167-176 770
MOLDOVANU Dragoș, *Oriental și clasic în stilistica frazei lui Cantemir*, AIIL XIX, 29-60 771
NADOȘ Maria, *Observații asupra formulelor de adresare în „Hanu Ancuței" de Mihail Sadoveanu*, AUT VI. 265-268 772
NASTA Mihail, *L'analyse sémiotique des poèmes et le statut des relations projectives*, RRL XIII: 6.603-615 773

NEGOMIREANU Doina, *Problemele de limbă şi stil în poezia lui A. Mureşanu*, CL XIII: 2.295-304 774
NEGRU Radu, *Probleme ale definirii stilului*, RF XV: 2.203-206 775
PASCADI I., *Filozofia stilului la Blaga*, Cronica III: 13.1, 9 776
POGHIRC C., *Ecouri clasice în poezia lui Eminescu*, StCl X.285-289 777
POPESCU Mioara, *Valori stilistice ale pronumelor personale şi reflexive*, GÎ XIX: 963.3. 778
RAŢĂ Nicolae, *Stilisticianul* VR XX: 1.71-77 779
RĂCARIU Grigore, *Valori stilistice ale exprimării superlative la Ion Creangă*, LL XIX.111-115 780
ŞERBAN Felicia, *Expresii lingvistice ale „asocierii" în lirica populară şi cultă*, CLL: 1.107-115 781
ŞORA Mariana, *„Cum se înţeleg ţăranii" de Caragiale*, VR XX: 8.64-74 782
TERTULIAN N., *Critica stilistică şi antinomiile ei*, în *Eseuri*, Bucureşti 783
TOHĂNEANU G. I., *Analiza stilistică a poemului arghezian „Dacica"*, LR XVII: 5.423-432 784
TRÂPCEA Liliana, *Valori stilistice în episodul Greciei antice din „Memento mori" de M. Eminescu*, CLL: 1. 75-89 785
ŢEPELEA Gabriel, *În căutarea cuvîntului potrivit* (T. Arghezi), Argeş XIII: 7.8 786
VIANU Tudor, *Studii de stilistică*, ediţie îngrijită, cu studiu introductiv şi note de Sorin Alexandrescu, Bucureşti 787
VLAD Carmen, *Componenta folclorică în stilul povestirii lui Gala Galaction*, LR XVII: 5.417-422 788
VRABIE Emil, *Ekspressivnost' elementov slvjanskogo projshoždenija v rumynskom jazyke*, RS XVI.43-57 789
* * *, *Dicţionarul limbii poetice a lui Mihai Eminescu*, Academia Republicii Socialiste România, Bucureşti 790

1969

ANDRIESCU Al., *Dezvoltarea stilului publicistic în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, SILRL I, 199-258 791
Idem, *Valorificarea limbii şi stilului vechilor texte româneşti (cronici, texte religioase etc.) în creaţia scriitorilor din prima jumătate a secolului al XIX-lea*, SILRL I, 335-354 792
APOSTOL Pavel, *Limbaj, stil şi atitudine în filozofie. I.* Ateneu VI: 9.14; 10.14 793
ARGHEZI Baruţu T., *Despre estetica limbii româneşti*, L XI: 2.2 794
BALDOVINEANU Aurelia, PUŞCĂLĂU Emilia, STAN Dumitru, *Asupra structurii statistice şi informaţionale a stilului eminescian*, SCL XX: 1.75-79 795
BĂDESCU Irina, *Préliminaires pour une étude du fonctionement du fantastique*, Cahiers VI.199-208 796
BĂRBULESCU Simion, *Limba poeziilor lui Labiş*, IL XX: 1.68-77 797
BEJAN D., *Sinonime şi serii sinonimice în lexicul cronicii lui Grigore Ureche*, LL XXII. 121-128 798
BÂRSESCU Al., *Corespondenţa lui Caragiale* (cu un capitol: *Cîteva observaţii de limbă şi stil)*, SLLFolc I.17-54 799
BOJIN Al., *Unele consideraţii asupra metaforei argheziene*, LL XX. 109-129 800
BOTIŞ Valeria, *Izolarea unor elemente sintactice la Geo Bogza şi Camil Petrescu*, LucrŞtOradea (3), seria B, p. 85—93 801
BUGEANU Dan, *Funcţii ale mai-mult-ca-perfectului în proza lui G. M. Zamfirescu*, SLLFolc: I.11-24 802
BULGĂR Gh., *Antiteza eminesciană*, Steaua: 6. şi în Bulgăr, Momentul (1971), 264-283 803
Idem, *Cantitate şi calitate în limbajul literar*, MICL, 181-187 804
Idem, *Evoluţia stilului administrativ în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, SILRL I. 167-198 805
CAZACU B., *Problemele studierii lexicului* (limbii române literare din sec. al XIX-lea), SILRL I.69-83 806
CAZACU Boris, IONESCU Liliana, MĂRDĂRESCU Maria, ZAMFIR Mihai, *Limba şi stilul operei lui Vasile Alecsandri*, SILRL II, 163-220 807

CÂMPEANU E., *Cercetarea stilistică a părților de vorbire*, CL XIV : 2.323-332 **808**
CORNEA Paul, *Considerații despre aplicarea statisticii în poetică și stilistică*, MILC, 155-162 **809**
CRISTUREANU Al., *Imagini livrești formate din nume proprii în opera lui Costache Negruzzi*, LL XXI, 151-157 **810**
CRIȘAN Constantin, *Criza de adjective*, Ateneu VI: 9.7 **811**
Idem, *Demonologie lirică la Ion Bănuță*, Ateneu VI: 4.5 **812**
Idem, *Mircea Horia Simionescu sau ingeniozitatea intemperanței estetice*, Ateneu VI: 12.6, 7 **813**
Idem, *Spiritul critic și lucrările de sinteză, enciclopedice*, Ateneu VI: 7.6 **814**
CRUCERU C., *Limba și stilul scrierilor lui D. Bolintineanu*, SILRL II, 105-143 **815**
DELEANU M., *Observații de limbă și stil pe marginea basmelor lui Ioan Slavici*, SLLFolc I.55-79 **816**
DIACONESCU Paula, *Livresc și popular în stilul lui C. Negruzzi*, LL XXI. 139-149 **817**
Idem, *Limba și stilul lui Constantin Negruzzi*, SILRL II, 38-77 **818**
DIACONESCU Paula și MANCAȘ Mihaela, *Sémantique et stylistique. La structure sémantique des déterminants chez Mihail Sadoveanu*, RRL XIV: 2.111-135 **819**
DUMITRAȘCU Pompiliu, *Limba și stilul operei lui Ioan Slavici*, SILRL II, 460-480 **820**
DUMITRESCU Ion, *Stilul lui Costache Negruzzi*, LL XXI, 159-169 **821**
FLOREA Melania și IONESCU Adriana, *Funcțiunea și valorile semantice ale prepoziției în sintagma GN_1—P—GN_2. Aspecte ale predării la străini*, AUBLLR XVIII: 1.53-70 **822**
FRÎNCU C., *Limba scrierilor lui Al. Odobescu*, AUI XV, 55-77 **823**
GÁLDI L., *Fonosimbolismul rimelor în „Nocturnele" lui Bacovia*, LR XVIII: 2.113-119 **824**
GHEȚIE Ion, *Limba și stilul lui N. Filimon* , SILRL II, 221-240 **825**
GOLOPENȚIA-ERETESCU Sanda, *Limba și stilul poeziilor lui Șt. O. Iosif*, SILRL II, 523-543 **826**
GOLOPENȚIA-ERETESCU Sanda, MANCAȘ Mihaela, *Limba și stilul lui Dimitrie Anghel*, SILRL II, 514-531 **827**
GOLOPENȚIA Sanda și PAVEL Toma, *Statistica și stilurile limbii*, LR IX: 1.58-65 **828**
IANCU V., *Numele proprii în poezia lui Coșbuc*, SMO, 45-50 **829**
IONESCU Rica, *Folosirea lexicului ca modalitate stilistică la Panait Istrati*, SLU XIV, 63-73 **830**
IOSIFESCU Silvian, *Stilistică și critică*, LL XXII. 7-23 **831**
Idem, *Stilistica și estetica*, RF XVI: 11.1339-1351 **832**
IRIMIA Dumitru, *Metafora universului în poezia eminesciană*, Cronica IV: 24.9 **833**
Idem, *Stilistica și problema cercetării limbajului poetic românesc*, MICL, 189-197 **834**
Idem, *Vocabularul operei lui Caragiale*, AUI XV, 79-85 **835**
ISTRATE G., *Vocabularul operei lui Sadoveanu: „Creanga de Aur"*, IL XX: 2.43-52 **836**
LĂZĂRESCU Paul, *Grigore Alexandrescu*, SILRL II, 78-104 **837**
LIVADĂ Melania, *Al. Philippide — portret stilistic*, Astra IV: 5.1,4 **838**
LOGHIN Georgeta, *Versiunea arghezianã a fabulelor lui La Fontaine*, SLU XIII.147-162 **839**
MANCAȘ Mihaela, *B. P. Hasdeu*, SILRL, II 274-306 **840**
MĂNUCĂ Dan, *Metaforă în poezie și în proză*, Ateneu VI: 4.2,3 **841**
METEA Alexandru, *Modalitate narativă și structură sintactică în opera lui Ion Creangă*, AUT VII.51-62 **842**
MILAȘ Constantin, *Aliterația în poezia lui Coșbuc*, LL XX. 131-149 **843**
MILICESCU Emilia, *Tablou și portret în opera lui Nicolae Bălcescu*, SB.157-165 **844**
MLADENOV Tsanko, *Étude d'analyse structurale de la poésie*, RRL XIV: 5.453-457 **845**
MOLDOVEANU Dragoș, *Stilizarea citatului biblic în „Divanul" lui Dimitrie Cantemir*, AIIL XX, 49-68 **846**
MUNTEANU Ștefan, *Considerații asupra sinonimiei în limba lui Bălcescu*, SB. 147-150 **847**
Idem, *Creația lexicală în limba literaturii*, Oriz XX: 11.78-80 **848**
Idem, *Etimologia și limba artistică*, Oriz XX: 10.92-93 **849**
Idem, *Structura lingvistică și analiza poetică*, MICL, 199-203 **850**

MUNTEANU Ştefan, *Structură stilistică şi armonie poetică. Cu referire la poemul „Peste vîrfuri" (de Mihai Eminescu)*, LR XVIII: 3.213-222 851
Idem, *„Tusculum" de Lucian Blaga. Observaţii stilistice*, LL XXII 151-158 852
NESTORESCU Andrei, *Orginalitate sau „modă" stilistică?*, LR XVIII: 3.275-277 853
ONU Liviu, BELDESCU Gh., CONSTANTINESCU Gh., TUNSOIU Olga, *Studiu asupra morfologiei verbului în poezia lui Tudor Arghezi*, AUBLLR XVIII: 1.83-135 854
PETRE Luiza, *Simetrie şi echilibru în poezia „Nu mai zăresc"... de Tudor Arghezi*, LR XVIII: 4.319-323 855
Idem, *Valori poetice ale aştrilor în poezia lui Ion Vinea*, LR XVIII: 1.57-68 856
POPESCU-TOPOLOG Ion, *Aspecte de limbă şi stil în poezia lui G. Coşbuc*, AnLic Braşov, LXXXIII, 127-136 857
RĂDULESCU Gh., *Formele verbale ale viitorului în poezia lui Mihai Eminescu*, AUBLLR XVIII: 1.71-82 858
ROCERIC-ALEXANDRESCU Alexandra, *La fonction du contexte dans l'oeuvre de Hortensia Papadat-Bengescu*, Cahiers VI.183-191 859
ROMÂNU Elena, *Epitetul heineian în traducerea lui Şt. O. Iosif*, StUBB XIV:2.111-122 860
ROSETTI Al. şi GHEŢIE Ion, *Limba şi stilul lui Ion Heliade Rădulescu*, SILRL II.7-37 861
Idem, *Limba şi stilul operei beletristice a lui Mihai Eminescu*, SILRL II, 307-351 862
RUFFINI Mario, *Tehnică şi stil în „Cazania la Adormirea Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu" de Antim Ivireanul*, MB XIX: 1-3.39-47 863
SECHE Luiza, *Lexicul artistic eminescian în perspective statistice*, SLLF II, 65-90 864
SFÎRLEA Lidia, *Consideraţii cu privire la ritmul prozei literare româneşti*, SLLF II, 91-129 865
SIMION Eugen, *Două cuvinte despre stil şi stilistică*, RLit II:13.5 866
STERPU Gh., *Valori stilistice în poezia „Sara pe deal" de M. Eminescu*, SLL Folc I, 91-100 867
ŞERBAN Felicia, *Generalul şi particularul în informaţia lexicală din punct de vedere stilistic*, CL XIV: 2.333-359 868
TĂNĂSESCU Grigore, *Marginalii poetico-filologice*, R Lit II: 17.12 869
TODORAN Eugen, *Structura artistică a operei şi istoria fenomenului literar*, MICL, 143-146 870
TOHĂNEANU G. I., *Ritm dominant, substituiri ritmice, ritm secund*, LR XVIII: 6.551-565 871
Idem, *Stilul artistic al lui Ion Creangă*, Bucureşti 872
Idem, *Structura stilistică a poeziei „Ulise" de Lucian Blaga*, LR XVIII: 2.105-112 873
Idem, *Valori artistice ale repetiţiei în poezia lui Eminescu*, SLL Folc I.111-120 874
ŢEPELEA Gabriel, *Limba personajelor lui Caragiale în raport cu epoca (şcoala, presa vremii)*, LL XXIII.169-181 875
Idem, *Maiorescu şi problemele stilului poetic*, Argeş IV: 2.17 876
Idem, *Structura lexico-statistică în „Românii subt Mihai Voievod Viteazul"*, SB, 135-145 877
ŢIROIU Nicolae, *Particularităţi stilistice în scrierile lui Ion Popovici-Bănăţeanu*, Oriz XX: 12.81-84 878
URSU N. A., *Crearea stilului ştiinţific*, SILRL I, 128-166 879
VINCENZ Andrei, *„Rhytme intérieur" et information poétique*, RRL XIV: 2.163-178 880
VRABIE Gh., *Învăţăturile lui Neagoe către fiul său Teodosie. Compoziţie. Stil. Metaforă*, Argeş IV: 1.2,6 881
VULPE Magdalena, *George Coşbuc*, SILRL II, 433-459 882

1970

BACIU Doina, *Dictionnaire et poésie. À propos d'Eminescu*, SR XXII: 6610.2 883
BEJAN D., *Antonime în lexicul cronicii lui Grigore Ureche*, Stu BB XV: 1.99-103 884
BOTEZ Demostene, *Literatură şi limbaj*, RLit III: 35.8 885
BULGĂR Gh., *Eminescu despre limbă*, CLL (3).9-25 886
Idem, *Limba şi stilul*, R Lit III: 41.31 887

BULGĂR Gh., *Un comentar eminescian despre sinonime*, Ateneu VII: 6.4-5 888
CAZACU B., *Dialectal et littéraire en syncronie et diachronie*, ACIL X: 2.119-123 889
CĂLINESCU Matei, *Stil şi „clişeu"*, R Lit III: 29.5 890
CÎMPEANU E., *Funcţiunile stilistice ale cazurilor. (I). Nominativul*, StUBB XV: 1.31-42; *(II). Genitivul*, 2.31-35 891
Idem, *Stilistica substantivului* (rezumatul tezei de doctorat, Universitatea „Babeş-Bolyai"), Cluj (litografiat) 892
COTEANU Ion, *Idiostilul*, SL. 35-49 893
COVRIG-NONEA Ion, *Noţiuni despre compoziţie şi stil*, Bucureşti 894
CRISTUREANU Al., *Accente profetice în stilul operei „Cîntarea României"*, AR, 83-91 895
Idem, *Observaţii asupra numelor de persoană din „Craii de Curtea-Veche"* (de M. I. Caragiale) StUBB XV: 1.87-97 896
Idem, *Un aspect al stilului eminescian*, „Ecoul", III:107.6 897
DEL CONTE Roseta, *La funzione dell'ambiguità nel'linguaggio poetico d'Arghezi*, ACIL X: 3.89-95 898
DIACONESCU Paula, *Informaţia semantică şi stilistică a unui text*, SL. 65-73 899
DOBRESCU Al., *Despre dificultăţile critice stilistice*, Cronica V : 36.8; 37.7,8 900
DOINAŞ Ştefan Aug., *Limbă şi limbaj poetic*, Ateneu VII: 10.4-5 901
DRAGOMIR Radu, *Echivalenţe lexicale în traducerile lui Costache Negruzzi*, AUBLR XIX. 29-34 902
DUMITRAŞCU Pompiliu, *Elemente aforistice în proza lui Pavel Dan*, Tribuna XIV: 18.7 903
Idem, *Scriitorul şi expresia*, Tribuna XIV: 10.6 904
GABREA Maria, *Resursele expresive ale limbii române*, Ateneu VII: 9.7 905
GIOSU Ştefan, *Limba operei lui Dimitrie Cantemir*, Iaşi, (litografiat) 906
GIURGIU Felicia, *Observaţii asupra lexicului sonetelor lui V. Voiculescu*, LL XXIV. 175-187 907
GRAUR Al., *Stilul presei — mijloc esenţial al comunicării de masă*, PN XV: 9.23-24 908
ILIESCU I., *Termenul de estetică în cultura românească*, RF XVII : 8.1013-1017 909
IORDAN Iorgu, *Despre „perenitatea" limbii literare*, SLU II, 255-258 910
Idem, *Introducere* (la ediţia *Ion Creangă „Opere"*), Bucureşti vol. I, p. VII—XXXV 911
IRIMIA D., *Expresia lingvistică a universului în poezia lui M. Eminescu*, LL XXIV.41-68 912
ISTRATE G., *Alecsandri şi limba literară*, Cronica V: 34.10 913
Idem, *Elemente ardeleneşti în opera lui Sadoveanu*, Steaua XXI: 10.67-70 914
Idem, *Limba operei lui Rebreanu*, Steaua XXI: 11.27-33 915
Idem, *Limba operei sadoveniene. Uniformitate sau diferenţiere?* Ateneu VII: 10.13 916
Idem, *Limba română literară. Studii şi articole*, Bucureşti 917
Idem, *Poezia şi limba ei*, Ateneu VII: 11.18-19 918
LOTMAN I., *Lecţii de poetică structurală*, în româneşte de Radu Nicolau. Prefaţă de Mihai Pop, Bucureşti 919
MANCAŞ Mihaela, *Aspecte funcţionale şi compoziţionale ale stilului indirect liber*, LL XXV.121-123 920
Idem, *La structure sémantique de la métaphore poétique*, RRL XV: 4.317-334 921
MARCUS Solomon, *Cercetarea estetică a poeziei. Din punctul de vedere al unui matematician*, Ateneu VII: 11.18-19 922
Idem, *Poetica matematică*, Bucureşti 923
Idem, *Poezie, poetică, matematică*, Sec. 20: 5.162-177 924
Idem, *The metaphors of the mathematical language*, RSSPH XIV: 2.139-145 925
Idem, *Questions de poétique algébrique*, ACIL X: 3.67-76 926
MICHĂESCU Radu, *Deschidere şi structură în „Morgenstimmung"*, LR XIX: 5.453-460 927
MIHALACHE I., *Specificul cunoaşterii artistice şi al limbajului artistic*, Ramuri VII: 7.3; 8.5-6 928
MOISIL Gr. C., *Lărgime de vederi*, C: 26.1,2 929

MUNTEANU Romul, *Poezie şi comunicare — poezie şi limbaj*, Munca XXVI: 6979.2 930
MUNTEANU Ştefan, *Între lexicografie, limbă literară şi stilistică.* (Observaţii pe marginea lucrării *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu* de L. Gáldi), SCL XXI: 1.49-57 931
Idem, *Limbajul poetic — o altă limbă?*, Oriz XXI: 3.79-81 932
Idem, *Sensul inovaţiei în limba poetică*, Oriz XXI: 1.84-86 933
NASTA M., *La matrice générative de rythmes et les structures verbeles de la phrase poématique*, ACIL X: 3.17-26 934
NEBESKY Ladislav, *Notes on the Mathematical Metaphor*, RRL XV: 6.569-570 935
NEGRICI Eugen, *Expresivitatea involuntară*, Ramuri VII: 3.19 936
Idem, *Timpul epic în cronici*, Ramuri VII: 10.13 937
NOICA Constantin, *Rostirea filozofică românească*, Bucureşti 938
OANCEA Ileana, *Proza lui Mihail Eminescu. Observaţii lingvistice*, AUT VIII. 117-122 939
PANAITESCU Val, *Faţete ale crizei limbajului poetic*, ConvLit: 1.79-82 940
PASCADI Ion, *Limbaj artistic şi cod*, RLit III: 41.28 941
PĂTRĂŞCANU Traian , *Particularităţi de limbă în opera lui Alecu Russo*, AR, 93-97 941a
PIRU Al., *Valori artistice în literatura română veche*, MO XXII: 5-8.857-866 942
POPESCU-MARIN Magdalena, *Individualitatea stilistică a presei*, PN XV: 11.25-26 943
PUŞCĂLĂU-IORGA Emilia, *Structura statistico-funcţională a poeziei lui Vasile Alecsandri*, SCL XXI: 6.673-679 944
RĂDULESCU Maria, *Prezentul istoric în Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, LR XIX: 3.241-245 945
ROCERIC Alexandra şi VINCENZ Ileana, *Le sens figuré des mots roumains*, Cahiers VII. 189-201 946
ROSETTI A., *Michail Eminescu et l'expression poétique roumaine*, RSRF, 53-71 947
SĂNDULESCU Al., *Stilul lui Delavrancea*, Tribuna XIV: 31.4 948
SCHWARTZ Liana, *Écart sémantique, structure des temps et structure des personnes dans le langage poétique (Avec application aux variantes de „Mai am un singur dor" de Eminescu)*, RRL XV: 1.17-29 949
SFÎRLEA Lidia, *Pronunţarea literară românească — stilul scenic* (cu un indice de autori), Bucureşti 950
Idem, *Quelques problèmes concernant le langage littéraire — artistique*, ACIL X: 3.419-423 951
SLAVE Elena, *Note asupra sistemului sinonimelor figurate*, SL. 85-95 952
STATI Sorin, BULGĂR Gh., *Analize sintactice şi stilistice*, Bucureşti 953
ŞERBAN Felicia, *Structura semantică a construcţiilor figurate în poezia lui Lucian Blaga*, CL XV: 1.145-158 954
ŞTEFĂNESCU Emilian, *Contrastul — element de structură în poezia lui Eminescu*, LucrŞt Constanţa, 39-43 955
Idem, *Unele aspecte ale funcţiei stilistice a verbului în basmul popular*, LucrŞt Constanţa, 33-37 956
TOHĂNEANU G. I., *Un termen dominant în lexicul eminescian: ochii*, LL XXIV.9-40 957
Idem, *Sur une particularité de la versification roumaine*, ACIL X: 3.43-50 958
ŢEPELEA Gabriel, *Studii de istorie şi limbă literară*, Bucureşti 959
WALD Henri, *Ambivalenţa metaforei*, Familia VI: 4.7 960

1971

ALEXANDRESCU E., *Observaţii privitoare la rolul repetiţiei şi al refrenului în creaţia lui Coşbuc*, Com Şt, 153-156 961
BAGDASAR Anghel, *Sur la néguentropie du langage poétique roumain (au niveau phonologique suprasegmental)*, ACILFR XII: 2.797-802 962
BÂRSESCU Alexandru, *Valori literare în Cronica Banatului a lui Nicolae Stoica de Haţeg*, SLL Folc II.33-40 963

BOJIN Al., *Valori artistice argheziene*, Bucureşti 964
BOTEZ Demostene, *Sadoveanu şi limba românească*, VR XXIV: 3.139-140 965
BULGĂR Gh., *Momentul Eminescu în evoluţia limbii române literare*, Bucureşti 966
Idem, *Studii de stilistică şi limbă literară*, Bucureşti 967
Idem, *Valori sugestive ale limbajului* [bacovian], Ateneu VIII: 9.14 968
CANTEMIR Traian, *Vasile Alecsandri — comicul de limbaj*, Ateneu VIII: 7.12-13 969
CAZACU Boris, *Modalités d'expression linguistique de la „technique du cinéma" dans la prose roumaine contemporaine*, ACILFR XII: 2.699-706 970
CHIRVAI Lili, SCHVEIGER Paul, *Analyse stylistique des particularités du langage de deux traductions roumaines de la „Ballade des dames du temps jadis" de François Villon*, ACILFR XII: 2.1495-1498 971
CHIVU Gheorghe, *Procedee artistice în stilul lui I. Barbu*, LR XX: 3.247-257 972
CONSTANTINESCU Nicolae, *Rima în poezia populară românească*. (Rezumatul tezei de doctorat), Bucureşti 972a
CRIŞAN Ion, *Motive şi stil în Colecţia folclorică a lui Aurel E. Peteanu*, SLL Folc V.181-186 973
CRUCERU C., *Construcţia perioadei la Calistrat Hogaş*, ACILFR XII: 2.1461-1466 974
DASCĂLU Laurenţia, *Some Remarks on Enumerative Intonation in Romanian*, RRL XVI: 5.401-410 975
FLORESCU Vasile, *Poetica matematică?* VR XXIV: 2.95-101 976
GÁLDI Ladislau, *Introducere în istoria versului românesc*, Bucureşti 977
Idem, *La versification de Lucian Blaga*, ACILFR XII: 2 481-490 978
IANCU Victor, *Construcţii endocentrice şi exocentrice în „Istoria Stolnicului Constantin Cantacuzino"*, CL XVI: 2.349-353 979
IRIMIA D., *Ibrăileanu şi problemele limbajului poetic*, Conv Lit II: 5.36-40 980
Idem, *Note despre limbajul poetic*, Conv Lit II: 9.79-82 981
KELEMEN Béla, *Boris Cazacu, A román irodalmi nyelv Kutatoja* (= Cercetătorul limbii române literare), Korunk XXX: 10.1448-1449 982
KOJEVNICOV Iurii, *Funcţia poetică a antitezei în opera lui Eminescu*, ACILFR XXII: 2.707-711 983
LĂZĂRESCU Gheorghe, *Critica stilistică a lui Leo Spitzer*, Ramuri VIII: 3.19 984
MANCAŞ Mihaela , *„Style indirect libre" en roumain littéraire (XVII-e et XVIII-e siècles)*, ACILFR XII: 2.1377-1382 985
NEGRICI Eugen, *Antim, logos şi personalitate*, Bucureşti 986
Idem, *Poliritmia „Didahiilor"*, Ramuri VIII: 5.13 987
Idem, *„Vorba înflorită şi dulce"*, Ramuri VIII: 1.13 988
PHILIPPIDE Al., *Puterea stilului. Însemnări despre scrierile lui Geo Bogza*, Scînteia L: 8791.4 989
RĂDULESCU Gheorghe, *Valoarea stilistică a propoziţiei subiective şi predicative în opera lui Mihail Eminescu*, AUBLLR XX: 1-2.197-202 990
SECHE Luiza, *Cromatica eminesciană*, CL XVI: 2.371-386 991
STATI Sorin, *Scriitorul şi limba noastră*, R Lib XXIX: 8319.1,2 992
STRUNGARU Diomid, *Versificaţia românească pînă la Dosoftei*, ACILFR XII: 2.463-469 993
ŞERBAN Felicia, *Valori stilistice ale numeralului în poezia lirică*, CL XVI: 2.389-408 994
TOHĂNEANU Gh., *Procedee artistice moderne în proza lui Ion Creangă*, ACILFR XII: 2.657-662 995
Idem, *„Punerea în pagină" a textului poetic*, LR XX: 3.237-246 996
Idem, *Ritm şi adecuare în opera lui Sadoveanu*, VR XXIV: 2.117-119 997
ŢEPELEA Gabriel, *Corelaţia limbă-literatură*, Investigări despre clasicii români, Bucureşti 998
Idem, *Limba scrierilor lui Grigore Asachi*, Lucr Şt Oradea 65-76 999

1972

BARTHES Roland, *Gradul zero al scriiturii*, PS, 220-234 1000
BERCA Eugen, *Structura lingvistică a metaforei în poezia lui Lucian Blaga*, LL 3.329-339 1001

BERCEA Livius Petru, *Aspecte stilistice în poemul arghezian „La stele"*, LR XXI: 1.13-16 **1002**
BEREA-GĂGEANU Elena, *Folosirea viitorului la cronicarii munteni*, LR XXI: 1.3-12 **1003**
BORCILĂ Mircea, *Despre lexicul poeziei lui Lucian Blaga*, SLLF II. 95-124 **1004**
Idem, *Teoria limbajului poetic la Blaga*, LL 1.33-46 **1005**
BRIK O., *Ritm și sintaxă*, PS, 185-191 **1006**
BULGĂR Gh., *O problemă de stilistică: locuțiuni și expresii cu valoare de superlativ, construite cu denumiri ale părților corpului omenesc*, LL 4.583-588 **1007**
CÂMPEANU E., *Funcțiunile stilistice ale cazurilor (IV). Acuzativul*, StUBB XVII: 2.11-14 **1008**
COHEN Jean, *Nivelul semantic: predicația*, PS, 325-344 **1009**
COTEANU I., *Reflecții asupra stilisticii funcționale*, SLLF II. 125-143 **1010**
CRUCERU C., *Construcția dialogului și oralitatea stilului la Marin Preda*, LL 2.13-18 **1011**
DELLA VOLPE Galvano, *Lingvistica și critica literară*, PS, 235-243 **1012**
DIACONESCU Paula, *Conflictul expresiei în poezia lui Marin Sorescu*, R Lit V: 19.7 **1013**
Idem, *Epitetul în poezia modernă*, SCL XXIII: 2.135-146, 3.247-270 **1014**
DRAGOMIRESCU Gh. N., *Ambiguitatea ca figură de stil*, LR XXI: 6.555-561 **1015**
DRAGOMIRESCU Gh. N., și MOISE Ion, *Construcții afirmative cu valoare negativă în diferite stiluri ale limbii române*, LR XXI: 6.547-554 **1016**
DRINCU Sergiu, *Sesiunea științifică „Stilistică și poetică" de la Timișoara* (20—21 septembrie 1971), LR XXI: 3.267-268 **1017**
DUMITRESCU Ion, *Metafora mării în poezia lui Eminescu*, București **1018**
EMPSON William, *Definirea polivalenței semantice*, PS, 299-308 **1019**
FUNERIU I., *Rime categoriale și necategoriale în poezia lui Mihail Eminescu*, LL 1.47-61 **1020**
GAVRILOVICI Ernst, *Dicționarul limbii poetice bacoviene*, Ateneu XI: 11.7 **1021**
GENETTE Gérard, *Structuralismul și critica literară*, PS, 279-295 **1022**
GRAUR Al., *Traduceri*. RLit V: 19.6 **1023**
GREIMAS A. J., *Lingvistica structurală și poetica*, PS, 244-256 **1024**
Idem, *Mitologia comparată*. PS, 451-465 **1025**
„Grupul μ" (DUBOIS J., EDELINE F., KLINKEMBERG J. M., MINGUET F., PIRE F., TRINON H.), *Retorică generală*, PS, 401-423 **1026**
INGARDEN Roman, *Structura fundamentală a operei literare*, PS, 53-65 **1027**
IRIMIA D., *Aspecte ale sintaxei în scrierile lui I. L. Caragiale*, AUI XVIII. 77-91 **1028**
IVĂNESCU G., *Observații asupra limbii lui Mihail Eminescu*, CME, 112-125 **1029**
JAKOBSON Roman, *Poezia gramaticii și gramatica poeziei*, PS, 359-369 **1030**
LOTMAN I., *Problema semnificațiilor în sistemele modelatoare secunde*, PS, 345-355 **1031**
LOTZ John, *Tipologie metrică*, PS, 424-438 **1032**
MACREA D., *Arta arghezian ă a cuvîntului*, R Lit V: 40.13 **1033**
Idem, *E. Lovinescu și limba poeziei*, R Lit V: 4.11 **1034**
Idem, *Limbă și stil la Paul Zarifopol*, R Lit V: 18.13 **1035**
MANCAȘ Mihaela, *Funcția stilistică a „arhaismului" în „Principele"*, R Lit V: 19.5 **1036**
Idem, *Stilul indirect liber în româna literară*, București **1037**
MILAȘ C., *Aspecte ale oralității în sintaxa lui M. Sadoveanu*, StUBB XVII: 1.75-81 **1038**
MUKAŘOVSKY Jan, *Despre limbajul poetic*, PS, 195-219 **1039**
MUNTEANU Ștefan, *Stil și expresivitate poetică*, București **1040**
NEGRICI Eugen, *Narațiunea în cronicile lui Gr. Ureche și Miron Costin*, București **1041**
NICULESCU Alexandru, *Structură pronominală și atitudine lirică în poezia lui M. Eminescu*, LL 1.22-32 **1042**
PEPTENAR Octavian, *Redarea stilistică a ideii de superlativ absolut în opera lui Creangă*, SLL Folc II.107-139 **1043**
PODGOREANU Traian, *Aspecte ale stilului intelectual la Alexandru Ivasiuc*, LR XXI: 3.233-241 **1044**

PUŞCARIU Sextil, *Eufonie eminesciană*, CME, 75-92 **1045**
RENZI Lorenzo, *Stilul tradiţional al cîntecelor bătrîneşti*, PS, 475-496 **1046**
ROCERIC Alexandra, *Imposibila certitudine (sau despre proza Alicei Botez)*, RLit V: 19.4,5 **1047**
RUSU D., CUCIUREANU Şt., *Observaţii asupra limbii şi stilului „Pravilei Comerţiale"* (a lui E. I. Nichifor), AUI XVIII.105-110 **1048**
SEGRE Cesare, *Sinteza stilistică*, PS, 144-149 **1049**
SFÎRLEA Lidia, *Contribuţii la delimitarea stilurilor literare româneşti*, SLLF II, 145-206 **1050**
SOFRONI V., *Valoarea stilistică a nedeterminării în poezia lui Eminescu*, AUI XVIII. 67-76 **1051**
ŞERBAN Felicia, *Aspecte stilistice ale liricii populare*, CL XVII: 2.323-338 **1052**
ŞKLOVSKI Victor, *Arta ca procedeu*, PS, 157-171 **1053**
ŞUTEU Flora, Steaua *ca „adevăr" şi „iluzie" în poezia lui Lucian Blaga*, LR XXI: 3.225-232 **1054**
ŞUTEU Flora şi VELCULESCU Victor, *Tipuri de antiteză în „Luceafărul" sugerate de o analiză numerică la calculator*, CME. 150-163 **1055**
TERRACINI Benvenuto, *Metodele stilisticii şi teoria criticii*, PS, 120-143 **1056**
TÎNIANOV Iurii, *Noţiunea de construcţie*, PS, 153-156 **1057**
TODOROV Tzvetan, *Categoriile naraţiunii literare*, PS, 370-400 **1058**
TOHĂNEANU G. I., *Expresia oralităţii în poemele ciclului folcloric*, CME, 126-149 **1059**
Idem, *Observaţii sintactico-stilistice la „Antologia de poezie populară" a lui Lucian Blaga*, SLL Folc II.227-233 **1060**
Idem, *Prestigiul stilistic al rimei*, SLLF II, 207-240 **1061**
ULMANN Stephen, *Reconstituirea valorilor stilistice*, PS, 103-119 **1062**
VESELOVSKI Alexander, *Din istoria epitetului*, PS, 26-45 **1063**
Idem, *Introducere în poetica subiectelor şi problematica ei*, PS, 441-450 **1064**
VINOGRADOV V. V., *Poetica şi relaţiile ei cu lingvistica şi cu teoria literaturii*, PS, 257-278 **1065**
VLAD Carmen, *Un tip de enunţ în limbajul critic literar*, SCL XXIII: 4.397-405 **1066**
VOSSLER Karl, *Limbile naţionale ca stiluri*, PS, 5-25 **1067**
VULTUR Smaranda, *Virtuţile limbajului în „Asfinţit marin" de Lucian Blaga*, LR XXI: 5.455-461 **1068**
WIMSATT W. K., *Despre efectele „iconice"*, PS , 309-324 **1069**
ZUMTHOR Paul, *Text şi textură: interpretarea poeziei medievale*, PS, 519-530 **1070**

INDICELE NUMELOR DIN BIBLIOGRAFIE

ADĂSCĂLIȚEI V., 650*
AGÎRBICEANU Ion, (355, 449, 455)
ALECSANDRI Vasile, (137, 174, 309, 370, 593, 604, 649, 673, 694, 703, 807, 913, 944, 969)
ALEXANDRESCU Ecaterina, 529, 961
ALEXANDRESCU Grigore, (837)
ALEXANDRESCU Sorin, 490, 584, 651, 652, 705, 787
AMZULESCU Al. I., 398
ANDRIESCU Alexandru, 128, 129, 167, 168, 169, 219, 220, 221, 222, 223, 268, 352, 353, 354, 399, 437, 438, 439, 530, 531, 532, 533, 534, 585, 586, 587, 588, 791, 792
ANGHEL Dimitrie, (280, 676, 827)
ANTIP Constantin, 589
ANTONESCU Nae, 653, 654
APOSTOL Pavel, 590, 793
APOSTOLESCU N. G., 36
ARGHEZI Baruțu T., 794
ARGHEZI Tudor, 706; (168, 274, 409, 430, 431, 468, 506, 513, 530, 550, 587, 606, 612, 618, 624, 631, 652, 662, 689, 727, 729, 747, 750, 754, 761, 784, 786, 800, 839, 854, 855, 898, 927, 964, 1002, 1033)
ASACHI Grigore, (999)
AVRAM Andrei, 224

BACIU Doina, 883
BACOVIA George, (470, 634, 654, 669, 824, 968, 1021)
BAGDASAR Anghel, 962
BALACI Alexandru, 324
BALDOVINEANU Aurelia, 795
BALLY Charles, (330)
BARBU Eugen, (1036)
BARBU Ion, (731, 972)
BARBU N. I., 69, 73, 81, 83, 170
BARIȚ George, 14
BARTHES Roland, 1000
BASSARABESCU I. A., (310)
BĂDESCU Irina, 655, 796
BĂLĂEȚ Dumitru, 748
BĂLCESCU Nicolae, (67, 107, 844, 847, 877)
BĂNUȚĂ Ion, (812)
BĂRBULESCU Simion, 130, 355, 535, 797
BEJAN D., 798, 884
BELDESCU Gheorghe, 854
BENIUC Mihai, (535, (664) 684, 757)
BERCA Eugen, 1001
BERCEA Livius Petru, 1002
BEREA-GĂGEANU Elena, 1003
BÎRGU-GEORGESCU Ligia, 656
BÂRSESCU Alexandru, 799, 963
BLAGA Lucian, 41; (610, 724, 751, 762, 776, 852, 873, 954, 978, 1001, 1004, 1005, 1054, 1060)
BOGDAN Alexander, 33, 34, 37
BOGDAN-DASCĂLU Doina, 749
BOGZA Geo, (127, 667, 801, 989)
BOJIN Alexandru, 657, 658, 750, 800, 964
BOJINCA Damaschin T., 504
BOLINTINEANU Dimitrie, (544, 601, 815)
BOLLIAC Cezar, (175)
BOLOCAN Gheorghe, 400
BORCILĂ Mircea, 536, 751, 1004, 1005
BOTEZ Alice, (1047)
BOTEZ Demostene, 131, 885, 965
BOTIȘ Valeria, 801
BRĂTUCU Mircea, 440
BRĂTULESCU Monica, 591, 659
BREBAN Vasile, 225
BRIK O., 1006
BRÂNCUȘ Grigore, 171
BUDAI-DELEANU I., (213, 316, 335, 426, 482)
BUGEANU Dan, 802

* Numerele corespund celor puse la sfîrșitul fiecărei informații bibliografice. Cifrele puse în paranteză trimit la informații despre scriitorul menționat. Inițialele (neindentificate) au fost trecute la urmă. Pentru autorii care semnează în mai multe feluri, s-au făcut trimiteri corelative, dar indicațiile au fost date o singură dată, la numele mai folosit.

BULGĂR Gheorghe, 100, 101, 108, 109, 132, 133, 134, 135, 172, 173, 174, 175, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 325, 326, 327, 328, 356, 357, 358, 359, 360, 401, 402, 403, 441, 442, 443, 444, 445, 491, 492, 537, 538, 539, 592, 593, 594, 595, 660, 707, 708, 709, 710, 711, 752, 803, 804, 805, 886, 887, 888, 953, 966, 967, 968, 1007
BURDUCEA-LUPU Elena, 753
BYCK Jacques, 90, 176, 177, 275, 361

CANARACHE Ana, 446, 493, 596
CANTACUZINO Constantin Stolnicul, (979)
CANTACUZINO Ioan, (86)
CANTEMIR Dimitrie, (279, 699, 722, 771, 846, 906)
CANTEMIR Traian, 969
CARACOSTEA D., 52, 56, 60, 65, 68, 70
CARAGIALE Ion Luca, 178; (39, 42, 99, 106, 123, 210, 238, 240, 255, 275, 297, 439, 448, 464, 465, 467, 473, 477, 478, 479, 487, 598, 680, 683, 744, 782, 799, 835, 875, 1028)
CARAGIALE Matei, I., (260, 896)
CAUFMAN S., 494
CAZACU Boris, 77, 79, 91, 110, 136, 179, 180, 233, 234, 235, 276, 277, 329, 362, 404, 447, 466, 495, 496, 540, 597, 598, 754, 806, 807, 889, 970; (982)
CAZIMIR Otilia, (312, 534)
CAZIMIR Ştefan, 448
CĂLINESCU George, 57, 84, 448 a; (616)
CĂLINESCU Matei, 890
CHIOSA Clara Georgeta, 236, 278
CHIRVAI Lili, 971
CHIVU Gheorghe, 972
CIOCAN-IVĂNESCU Rodica, 541
CIOCULESCU Şerban, 181, 279, 280, 281, 363, 364, 405, 449, 755
CIOPRAGA Constantin, 137, 542
CIPARIU Timotei, 18
CÂMPEANU Eugen, 237, 330, 365, 406, 450, 661, 712, 756, 808, 891, 892, 1008
COHEN Jean, 1009
CONACHI Costache, (429)
CONSTANTINESCU Emilian, 58
CONSTANTINESCU Gheorghe, 662, 854
CONSTANTINESCU Nicolae, 972a
CORLĂŢEANU N., 282, 331, 599
CORNEA Paul, 366, 713, 809
COSTIN Miron, (362, 1041)
COŞBUC George, (40, 104, 416, 545, 653, 658, 670, 671, 674, 677, 696, 697, 713, 750, 829, 843, 857, 882, 961)
COTEANU Ion, 138, 182, 283, 332, 367, 368, 407, 408, 451, 452, 497, 663, 714, 893, 1010
COVRIG-NONEA Ion, 894
CREANGĂ Ion, (50, 53, 58, 204, 287, 328, 331, 392, 501, 536, 539, 542, 566, 599, 602, 621, 632, 660, 770, 769, 842, 872, 911, 995, 1043)
CREŢU F., 715
CREŢU Ion, 543, 600
CRISTUREANU Alexandru, 810, 895, 896, 897
CRIŞAN Constantin, 409, 664, 716, 757, 811, 812, 813, 814
CRIŞAN Ion, 973
CRUCERU Constantin, 238, 544, 601, 815, 974, 1011
CUCIUREANU Ştefan, 183, 184, 369, 1048

D'ALB Camille vezi DUNCA Constanţa
DAMASCHIN V., 49
DAMIAN E., 638
DAN Ilie, 602
DAN Pavel, (224, 576, 903)
DĂSCĂLU Laurenţia, 975
DĂNCIULESCU Virgil, 603
DĂNESCU S. vezi SIMONESCU Dan
DĂNILĂ Nicolae, 185
DELAVRANCEA Barbu, 38, 43, 200, 201, 202, 948
DEL CONTE Roseta, 898
DELEANU M., 816
DELLA VOLPE Galvano, 1012
DENSUSIANU Ovid, 35
DEŞLIU Dan, (119)
DIACONESCU Ion, 370
DIACONESCU Paula, 239, 817, 818, 819, 899, 1013, 1014
DIACONOVICI-LOGA Constantin, 13
DIMA Alexandru, 139, 186, 453
DIMA Simion, 498
DIMITRESCU Florica, 111, 140, 141, 142, 284, 499
DIMITRIU C., 604
DIMITRIU-PĂUŞEŞTI Alexandru, 240
DOBRESCU Al., 900
DOINAŞ Ştefan Augustin, 758, 759, 901
DONESCU C., 10
DOSOFTEI, (993)
DRAGOMIR Radu, 902
DRAGOMIRESCU Gh. N., 371, 454, 717, 1015, 1016
DRAGOŞ Elena, 500, 665, 718
DRAGOŞ Nicolae, 605
DRINCU Sergiu, 606, 1017
DUBOIS J., (vezi „Grupul μ") 1026
DUICĂ A., 638
DUMBRAVĂ Lucian, 187
DUMITRAŞCU Pompiliu, 112, 143, 188, 285, 286, 333, 410, 455, 545, 666, 719, 760, 820, 903, 904
DUMITRESCU Ion, 241, 546, 821, 1018
DUMITRESCU-BUŞULENGA Zoe, 287, 501
DUMITRU Ion, 372, 373
DUNCA Constanţa, 23
EDELINE F. (vezi „Grupul μ") 1026
EFTIMIU Victor, 113, 456, 457, 502
ELIAD I. vezi HELIADE-RĂDULESCU I.
EMINESCU Mihai, (33, 34, 37, 44, 47, 54, 59, 61, 62, 69, 70, 80, 84, 85, 93, 105, 109, 113, 126, 132, 140, 150, 170, 184, 209, 232, 239, 241, 258, 266, 270, 289, 290, 313, 322, 336,

351, 363, 368, 369, 375, 378, 401, 406, 418, 424, 434, 440, 443, 444, 454, 462, 466, 468, 484, 486, 491, 503, 517, 524, 525, 532, 537, 538, 541, 547, 549, 554, 555, 564, 569, 570, 572, 573, 578, 579, 581, 592, 600, 608, 611, 615, 630, 635, 639, 641, 643, 644, 645, 688, 695, 708, 717, 723, 725, 728, 735, 739, 743, 745, 760, 777, 785, 790, 803, 833, 851, 858, 862, 864, 867, 874, 883, 886, 888, 897, 912, 931, 939, 947, 949, 955, 957, 966, 983, 990, 991, 1018, 1020, 1029, 1042, 1045, 1051, 1055)
EMPSON William, 1019
ERETESCU Constantin, 667

FACCA Costache, (141)
FAUR Aspazia, 458
FĂRCĂŞANU Sergiu, 374, 720
FILIMON Nicolae, (72, 292, 460, 529, 825)
FISCHER Iancu, 103, 180
FLOREA Melania, 822
FLORESCU Vasile, 976
FLORIAN I., 288, 334
FRÎNCU Constantin, 823
FUNERIU I., 1020

GABREA Maria, 242, 607, 721, 905
GALACTION Gala, (172, 273, 788)
GÁLDI Ladislau, 61, 289, 290, 335, 336, 375, 376, 411, 412, 459, 503, 547, 548, 549, 608, 609, 610, 611, 824, 977, 978
GARZONIO Ida, 379
GAVRILOVICI, Ernst, 1021
GENETTE Gérard, 1022
GEROTA Gabriela, 291
GHERGARIU Leontin, 243, 504
GHEŢIE Ion, 292, 460, 688, 825, 861
GHICA Ion, (145, 177, 281)
GIOSU Ştefan, 505, 722, 906
GIURGIU Felicia, 907
GÎRLEANU Emil, (665)
GOETHE W., (378)
GOGA M., 550
GOGA N., 612, 761
GOGA Octavian, (229, 550, 750, 764)
GOLOPENŢIA Sanda, 388, 413, 668, 669, 826, 827, 828
GOLOPENŢIA Ştefania, 670
GRAUR Alexandru, 78, 189, 293, 294, 295, 337, 613, 908, 1023
GREIMAS A. J., 1024, 1025
GRUBER Eduard, 29
„GRUPUL „μ", 1026
GUSTI Dimitrie, 17
GUŢU-ROMALO Valeria, 296

HASDEU Bogdan Petriceicu, 27; (49, 850)
HELIADE-RĂDULESCU I., 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 15; (208, 861)
HOGAŞ Calistrat, (974)
HRISTEA Teodor, 297
HUBER Viorica, 145
HUSAR Alexandru, 506

IACOB Ştefan, 190, 245
IANCU Victor, 551, 671, 829, 979
IBRĂILEANU Garabet, 40, 42, 44, 45, 46; (185, 980)
ILIESCU I., 909
INDRIEŞ Alexandru, 507, 614
INGARDEN Roman, 1027
IONESCU Adriana, 822
IONESCU Florica, 298
IONESCU Liliana, 762, 807
IONESCU Rica, 830
IONESCU-GION G., 28, 30, 32
IORDAN Iorgu, 53, 62, 85, 92, 94, 114, 115, 116, 117, 118, 146, 147, 191, 192, 193, 299, 338, 380, 381, 414, 415, 461, 462, 463, 464, 508, 552, 553, 763, 910, 911; (323, 463)
IORGA Nicolae, (594)
IOSIF Şt. O., (826, 860)
IOSIFESCU Silvian, 831, 832
IRIMIA Dumitru, 615, 723, 833, 834, 835, 912, 980, 981, 1028
ISACENKO A. V., 672
ISANOS Magda, (687)
ISTRATE Gavril, 93, 119, 148, 194, 195, 416, 554, 673, 674, 764, 836, 913, 914, 915, 916, 917, 918
ISTRATI Panait, (830)
IVAŞIUC Alexandru, (1044)
IVĂNESCU Gheorghe, 86, 196, 300, 555, 1029
IVIREANU Antim, (144, 863, 986, 987, 988)

JACQUIER Henri, 197, 246, 247, 248, 249, 301, 382, 465
JAKOBSON Roman, 466, 556, 741, 1030
JALBĂ Constantin, 383, 467
JUCU-ATANASIU Lucia, 509

KELEMEN Bela, 557, 558, 559, 982
KEMP Friedhelm, (738)
KERSCHBAUMER Marie-Thérèse, 765
KLINKEMBERG J. M. (vezi „Grupul „μ"), 1026
KOGĂLNICEANU Mihail, (102, 124, 211)
KOJEVNICOV Iurii, 983

LABIŞ Nicolae, (797)
LA FONTAINE, (839)
LAZĂR Monica, 616
LĂMĂTIC Corneliu, 724
LĂZĂREANU Barbu, 104
LĂZĂREANU Gheorghe, 984
LĂZĂRESCU Ion, 339
LĂZĂRESCU Paul, 837
LEONTE Liviu, 198, 302, 510
LESNEA George, (516)
LIVADĂ Melania, 838
LOGHIN Georgeta, 839
LOSONCZI I., 638
LOTMAN I., 919, 1031
LOTZ John, 1032
LOVINESCU Eugen, (1034)
LUCA Eugen, 766
LUNGU Ion, 511

MACEDONSKI Alexandru, (679)
MACREA Dumitru, 105, 304, 417, 617, 1033 1034, 1035
MAIORESCU Ioan, (8)
MAIORESCU Titu, (588, 876)
MALMBERG Bertil, 675
MANCAŞ Mihaela, 468, 618, 676, 819, 827, 840, 920, 921, 985, 1036, 1037
MANCAŞ Mircea, 384
MANCIU Gheorghe, 677
MANECA Constantin, 340, 678
MANLIU Ion, 31
MANOLESCU Nicolae, 560
MARCEA Pompiliu, 304
MARCOVICI Simeon, 7
MARCUS Solomon, 619, 725, 726, 767, 768, 922, 923, 924, 925, 926
MARIAN Liviu, 59
MARINESCU-HIMU Maria, 87
MARINO Adrian, 679
MAZILU D. R., 54
MĂNUCĂ Dan, 841
MĂRDĂRESCU Maria, 807
MĂRUŢĂ Toma, 149, 385, 680
METEA Alexandru, 769, 770, 842
MICHĂESCU Radu, 927
MIHALACHE I., 928
MIHĂESCU N., 72, 418, 419, 512, 727
MILAŞ Constantin, 843, 1038
MILICESCU Emilia Şt., 160, 844
MINGUET F. (vezi „Grupul μ"), 1026
MIOC Simion, 513
MLADENOV Tsanko, 845
MOCANU Dragoş, 681
MOISE Ion, 1016
MOISIL Grigore C., 929
MOLDOVEANU Dragoş, 771, 846
MOLNAR-PIUARIU Ioan, 1; (628)
MORARIU Corneliu, 561
MUKAŘOVSKY Jean, 1039
MUMULEANU Barbu Paris, (171)
MUNTEANU Francisc, (397)
MUNTEANU George, 620
MUNTEANU Romul, 199, 930
MUNTEANU Ştefan, 151, 250, 469, 470, 514, 515, 562, 563, 564, 565, 566, 621, 622, 623, 682, 683, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 931 932, 933, 1040
MURAT V. P., 567
MURĂRAŞU D., 47
MUREŞANU Andrei, (774)

NADOŞ Maria, 772
NASTA Mihail, 420, 624, 728, 773, 934
NEBESKY Ladislav, 935
NECULCE Ioan, (115, 299)
NEGOIŢESCU Ion, 625
NEGOMIREANU Doina, 729, 774
NEGRICI Eugen, 936, 937, 986, 987, 988, 1041
NEGRU Radu, 775
NEGRUZZI Constantin, (135, 254, 282, 546 810, 817, 818, 821, 902)
NEMOIANU Virgil, 568, 626, 684
NESTORESCU Andrei, 853
NICA Dumitru, 516, 730
NICHIFOR E. I., (1048)
NICOLAU Radu, 919
NICOLESCU G. C., 517
NICOR vezi ORĂŞANU N. T.
NICULESCU Alexandru, 200, 201, 202, 305, 306, 386, 421, 471, 472, 1042
NOICA Constantin, 938
NOVICOV Mihai, 518

OANCEA Ileana, 939
OCHEŞEANU Rodica, 251
ODAIE S., 638
ODOBESCU Alexandru, (217, 298, 823)
ONU Liviu, 152, 203, 307, 854
ORĂŞANU N. T., 21
OTOBÂCU Constantin, 308

PANAITESCU Val., 940
PANAITESCU-PERPESSICIUS D., 309, 387, 473, (474)
PANN Anton, (180)
PAPADAT-BENGESCU Hortensia, (859)
PAPADOPOL Paul, 50
PARASCHIVESCU Miron Radu, (655)
PARFENE Constantin, 422
PASCADI Ion, 776, 941
PĂTRĂŞCANU Traian, 941a
PEPTENAR Octavian, 1043
PETCU Stela, 310, 628
PETEANU Aurel E., (973)
PETRE Luiza, 855, 856
PETRESCU Ana, 120
PETRESCU Camil, (198, 305, 314, 657, 750, 801)
PETRESCU Cezar, 97, 389
PETROVICI Emil, 153, 341
PHILIPPIDE Alexandru, 121, 154, 311, 342, 390, 476, 569, 570, 989 (476, 686, 838)
PIOTROVSKY R., 391, 629
PIRE F. (vezi „Grupul μ"), 1026
PIRU Alexandru, 204, 942
PÎCLEANU N. A., (183)
POALELUNGI Gheorghe, 205, 252, 253
PODGOREANU Traian, 1044
POGHIRC Cicerone, 777
POGORILOVSKI Jan, 630
POP Augustin Z. N., 477
POP Lucia, 155
POP Mihai, 919
POP Sînziana, 343
POP Traian Grigore, 734
POP-LELESCU Ştefania, 392
POP-RETEGANUL Ioan, (112)
POPA N. I., 122, 254, 312
POPESCU Livia, 393, 423
POPESCU Mioara, 778
POPESCU Radu, (244)

POPESCU-MARIN Magdalena, 943
POPESCU-TOPOLOG Ion, 857
POPOVICI Sava, 16
POPOVICI Titus, (205, 272, 422)
POPOVICI-BĂNĂŢEANUL Ion, (143, 878)
PREDA Marin, (199, 315, 383, 1011)
PURCARU Ilie, 478
PUŞCARIU Sextil, 1045
PUŞCĂLĂU Emilia, 795, 944

RADU Dumitru, 631
RAŢĂ Nicolae, 779
RĂCARIU Grigore, 780
RĂDULESCU Gheorghe, 858, 990
RĂDULESCU Maria, 945
REBREANU Liviu, (128, 212, 223, 469, 718, 915)
REBREANU Vasile, (520)
REGMAN C., 424, 425, 479, 480
REICHEL C., 638
RENZI Lorenzo, 1046
RIFFATERRE Michael, 571
ROCERIC Alexandra, 413, 687, 859, 946, 1047
ROGOBETE Silvia, 677
ROMÂNU Elena, 860
ROSETTI Alexandru, 156, 206, 207, 208, 209, 255, 313, 314, 572, 573, 632, 633, 688, 735, 861, 862, 947
ROTARU Ion, 315, 705
RUFFINI Mario, 863
RUSSO Alecu, 122; (186, 302, 895, 941a)
RUSU D., 1048
RUSU Liviu, 55
RUSU Valeriu, 344, 520, 689
RUXĂNDOIU Pavel, 690

SADOVEANU Ion Marin, 481
SADOVEANU Mihail, 94, 95, 157, 158; (96, 97, 101, 120, 133, 136, 148, 156, 159, 163, 233, 234, 261, 277, 283, 353, 358, 379, 381, 384, 389, 405, 414, 468, 488, 509, 539, 561, 562, 585, 595, 623, 642, 660, 666, 681, 704, 755, 772, 819, 836, 914, 916, 965, 997, 1038)
SALA Marius, 159, 256
SAHIA Alexandru (187)
SAPORTA Sol, 574
SARAMANDU Nicolae, 634, 736
SĂNDULESCU Alexandru, 948
SĂNDULESCU Constantin, 635
SCORPAN Gheorghe, 88
SCHVEIGER Paul, 971
SCHWARTZ Liana, 949
SECHE Luiza, 123, 210, 426, 482, 864, 991
SECHE Mircea, 123, 210, 345, 426, 482
SEGRE Cesare, 1049
SERVIEN Pius, (619)
SFÎRLEA Lidia (= Şerdeanu Lidia), 213, 316, 483, 512, 522, 865, 950, 951, 1050
SIMION Eugen, 866
SIMIONESCU Mircea Horia, (813)
SIMONESCU Dan (= Dănescu S.), 102, 124, 211
SION George, (181)
SLAMA-CAZACU Tatiana, 257, 636, 737
SLAVE Elena, 394, 427, 637, 691, 692, 952
SLAVICI Ioan, (188, 286, 816, 820)
SOFRONI V., 484, 1051
SOLOMON Dumitru, 395
SORESCU Marin, (1013)
SPITZER Leo, (984)
STAN Dumitru, 795
STAN Elena, 212
STAN Ioan, 225, 575, 638
STANCU Zaharia, (110, 304, 347)
STATI Sorin, 317, 485, 953, 992
STERPU Gheorghe, 639, 867
STÎNGACIU Elena, 523
STOICA Nicolae de Haţeg, (963)
STOICAN Aurel, 738
STREINU Vladimir, 258, 640, 693, 739
STRUNGARU Diomid, 993
SUCIU Tatiana, 576
SZABO Zoltan, 318, 396

ŞERBAN Felicia, 694, 781, 868, 954, 994, 1052
ŞERBAN Geo, 428
ŞERBAN V., 397
ŞERDEANU Lidia vezi SFÎRLEA Lidia
ŞINCAI Gheorghe, (528)
ŞKLOVSKI Victor, 1053
ŞORA Mariana, 782
ŞTEFĂNESCU Emilian, 955, 956
ŞUTEU Flora, 259, 346, 641, 1054, 1055

TAŞCU Valentin, 24
TĂNĂSESCU Grigore, 869
TĂTARU Doina, 740
TEODORESCU Despina, 486
TEODORESCU Ecaterina, 260, 429
TERRACINI Benvenuto, 1056
TERTULIAN N., 783
TIBOR Horvath, 577
TÎNIANOV Iurii, 741, 1057
TODORAN Eugen, 870
TODOROV Tzvetan, 1058
TOHĂNEANU G. I., 98, 214, 261, 262, 263, 264, 319, 347, 348, 349, 430, 431, 432, 487, 488, 524, 578, 579, 580, 642, 643, 644, 695, 742, 743, 784, 871, 872, 873, 874, 957, 958, 995, 996, 997, 1059, 1060, 1061
TOPÎRCEANU George, (151, 250, 467, 477, 483, 521)
TOPOLOG D. Ion, 696
TOŞA A., 638, 697
TRINON H. Q, 1026
TRIPCEA Liliana, 785
TUDOSE Claudia, 433
TUNSOIU Olga, 854

ŢEPELEA Gabriel, 698, 744, 786, 875, 876, 877, 959, 998, 999
ŢIROIU Nicolaie, 878

ULMANN Stephen, 1062
URECHE Grigore, (798, 884)
URICARIUL Axinte, (339)
URSESCU Vasiliu, 11, 19
URSU Despina, 160
URSU N. A., 86, 879
URZESCU V., vezi URSESCU Vasiliu

VAIDA Petru, 699
VARLAAM, (307)
VASILIU Emanuel, 103
VASILIU Laura, 215, 265
VĂCĂRESCU Iancu, (300)
VELCULESCU Victor, 1055
VESELOVSKI Alexander, 1063, 1064
VIANU Tudor, 63, 64, 66, 67, 80, 89, 99, 106, 107, 125, 126, 127, 161, 162, 163, 164, 216, 217, 218, 266, 267, 320, 321, 322, 323, 350, 351, 434, 435, 436, 525, 526, 581, 645, 646, 647, 700, 745, 787; (387, 526, 553, 617)
VILLON François, (971)
VINCENZ Andrei, 880
VINCENZ Ileana, 946
VINEA ION, (856)
VINOGRADOV V. V., 582, 1065
VINTILĂ Ioana, 527
VÎRTEJ Constantin, 82
VLAD Carmen, 788, 1066
VLAHUȚĂ Alexandru, (750)
VOICULESCU Vasile, (907)
VOSSLER Karl, 1067
VRABIE Emil, 789
VRABIE Gheorghe, 701, 881
VULIȘICI Maria, 702
VULPE Magdalena, 648, 882
VULTUR Smaranda, 1068

WALD Henri, 583, 960
WALTER Richard, 528
WIMSATT W. K., 1069

ZAMFIR Mihai, 703, 807
ZAMFIRESCU G. M., (802)
ZARIFOPOL Paul, 39, (1035)
ZDRENGHEA M., 489, 704
ZISULESCU St., 746
ZUMTHOR Paul, 1070

A. P., 165
A.Z., 22
N.B., 649
S.C., 12

INDICE*

* Indicele păstrează structura celui din ediția precedentă (1944). Adaptarea la ediția actuală a fost făcută de AUREL NICOLESCU

A. MATERII

accent: accent afectiv 17, 34, 35, 52; accentul cuvîntului 90; accent de insistență 52; accent expirator 60; accent intelectual 17; accent muzical 17, 59; deplasări de accent 17, 62—66; modificări de accent 34—36, 42—43, 59—66.

adjective cu valoare substantivală 110

adverb: adverbe cu valoare stilistică 154—157; adverbe locale cu sens modal 152—153; adverbe locale cu sens temporal 152—153; superlativul adverbelor 154

afect: afectul ca izvor de fenomene stilistice 16—18, 22, 23, 33, 41, 309; elemente afective în limbaj 13; vorbirea afectivă 14

aliterația 90, 93—94

anagrama 307—308

argou: argoul propriu-zis 19, 21, 307—310; argoul sportivilor 310

asonanța 90, 92—93

aspectul verbal 130—131

augmentative: 176—183; substantive colective cu valoare augmentativă 176—177, 178; sens diminutival sau dezmierdător la unele augmentative 177; sens peiorativ la augmentative provocat de anumite sunete ale sufixelor respective 179, 179—181, 182

'bate': termeni argotici pentru această noțiune 320—321

'beat': expresiile argotice respective 322

blesteme 31, 230—231

'cap': numiri expresive ale acestei noțiuni 315—316

caz: schimbări de caz 104—107

condițional: condiționalul prezent compus 150—151; condiționalul ca înlocuitor al indicativului 145—147

conjunctivul: conjunctivul prezent compus 149; conjunctivul întrebuințat în locul indicativului 145—146; valoarea stilistică a conjunctivului 225—227

consoanele: lungirea consoanelor 17, 50—53; modificarea lor 35—36

contaminarea 38

'copil': termeni expresivi pentru această noțiune 321

creații imediate 87

cuvinte compuse: 197—205; diverse tipuri de compunere: verb + substantiv 197—200; verb + + pronume 200; substantiv + substantiv 200—201; substantiv + adjectiv 201—204; cazuri speciale 204—205

cuvinte dialectale (și regionale) în lexicul vorbirii afective 308, 312—313; cuvinte imitative 85, 87; *cuvinte recente* 312—313, 321; *cuvinte străine* 308, 311—312 (nemțești 311, rusești 311, turcești și grecești 311—312, țigănești 308, 312) și *cuvinte vechi* 312 în același lexic

derivarea sinonimică 313

diminutive 158—175; sensurile și nuanțele semantice exprimate de sufixele diminutivale 158—166 (depreciative 159—160, 166; dezmierdătoare 160—163; ironice 163—166); sufixe diminutivale cu valoare augmentativă 166—169; cazuri speciale de diminutive (la substantive) 170—171; alte părți de vorbire întrebuințate sub formă diminutivală 171—175 (pronume 171—172; adjective 172—173; diverse 173—175)

elipsa 249—264; elipsă gramaticală și elipsă stilistică 249—250; elipsa atributului 253—255;

elipsa complementelor 253—255; elipsa predicatului 250—253; cazuri speciale de elipsă 255—258; formule eliptice fixe 258—264

estetica și limba vorbită 24, 25

etimologii populare 37—38, 83—84

exclamația 66—67, 68; aspectul ei sintactic 221, 222; frază exclamativă indirectă (cu *unde...*) 223—225

expresivitatea vorbirii umane 13, 15—16, 18—19, 23, 26; cuvinte expresive (termeni expresivi) 13, 14, 15—16, 17, 18, 20, 21, 79, 84—85

fantazia ca element creator de fapte stilistice 13, 23, 24, 309, 314—315

'femeie stricată': numiri argotice pentru această noțiune 317—318 și pentru noțiuni înrudite 318

formarea cuvintelor ca izvor de fapte cu valoare stilistică 18, 101, 158—205

forme verbale reflexive utilizate în locul celor active și invers 152—153; forme verbale speciale având valoare stilistică 147—151

fraza 218—231; construcția ei în vorbirea cultă 218—221 și în cea familiară (și populară) 219—221

'fugi': termeni expresivi pentru această noțiune 320

'fura': numiri argotice pentru această noțiune și noțiuni înrudite ('hoț', 'bani', 'buzunar', 'închisoare') 318—320

gen: schimbări de gen având semnificație stilistică 102

greșeli de limbă 26

'gură': expresii argotice pentru această noțiune 316—317

haplologie 42

umorul ca factor al limbajului argotic 315

idiotisme 205, 209

imperativul narativ sau descriptiv 143—144

imperfectul 135—136; imperfectul compus 149; imperfectul ca echivalent stilistic al perfectului 134—135 și al prezentului (imperfectul modestiei) 134

imprecații 20

infinitivul prezent compus 150—151

interjecții primare 87

interogația 66—67; aspectul ei sintactic 221—222, 228, 229

intonația ca factor stilistic 20

invocații (blesteme, înjurături etc.) 229—231; aspectul lor sintactic 230—231

ironia, mijloc de exprimare stilistică 22

izolări 209, 265—304; cum pot lua ele naștere 265—266

'îmbătă' (refl.): numiri expresive pentru această noțiune 322

împrumuturi lingvistice și valoarea lor stilistică 21—23

jargoane 310

jocuri de cuvinte 83—84

limbaj intelectual 15 și limbaj afectiv 15; limbaje speciale (sau tehnice) 21, 22, 307, 310

limba scrisă 12, 14, 15, 16, 22, 23 și limba vorbită 15, 16, 22, 23

mai mult ca perfectul perifrastic 18

metafora, mijloc de îmbogățire și variație a lexicului argotic 314—315

metateza 307—308

metoda stilistică 24

modul verbal: schimbări de mod 143—147; modul oblic 150; modul prezumtiv sau potențial 149—150

morfologia: fapte morfologice cu valoare afectivă 18, 101—205

neologisme: întrebuințarea lor cu scopuri stilistice 36—37

'notă': termeni argotici școlărești pentru notele date de profesori 335—336

noutatea ca factor stilistic 13, 19, 21, 313

număr: schimbări de număr la substantiv 103—104 și la verb 129—130

numeralul: forma substantivală a numeralului cardinal în locul celei adjectivale 124; înlocuirea numeralului ordinal prin cel cardinal 125; așezarea numeralului în urma substantivului 124—125; valoarea stilistică a unor categorii de numerale 125—127

onomatopeea 16, 17, 19, 78, 84—89

parataxa 219, 228—229

pauza în vorbire: pauza intelectuală 74 și pauza afectivă 74; tonul lor 74—75

perfectul: întrebuințarea lui în locul prezentului 130—132; perfectul compus 19, 131, 136—140; perfectul simplu 132, 136—140

persoana: schimbare de persoană la pronume 114—116 și la verb 127—128

pletoră semantică în lexicul argotic 313—314

pluralul modestiei 115—116 și al solidarității 129—130

prefixe: formații prefixate 184—196; formații prefixate care apar alături de temele lor spre a întări sensul acestora 184—190 sau spre a-l nega 191—193; formații prefixate diverse 193—196

prezentul: prezentul istoric (sau dramatic) 130—134; întrebuințarea prezentului cu sens de viitor 133—134

pronumele: înlocuirea lui printr-un substantiv 116; pronumele demonstrativ: întrebuințarea lui în locul unui substantiv 120; valoarea stilistică a formelor lui familiare și populare (*ăsta* etc.) 117—118, (*ăla* etc.) 118—120; pronumele nedefinite: utilizarea lor în scopuri stilistice 120—122; pronumele personal: valoarea lui stilistică (peiorativă) 112—113; pronumele posesiv: sinonimia lui cu anumite substantive 116—117; pronumele de reverență: „abreviarea" lor 43—44 și valoarea lor stilistică (peiorativă) 112—114

'prostia': expresii argotice pentru această noțiune 316

proteza lui *m* și a lui *h*, produsă de afect 48—49

proverbe 20, 23, 253

raritatea ca factor stilistic 313

repetiția 232—248; repetiție totală 232, parțială și semantică 232, 233—234, repetarea adjectivului 234—235, a adverbului 240—242, a conjuncției 244, a interjecției 242—243, a numeralului 243—244, a pronumelui 235—237, a substantivului 232—234 și a verbului 237—240; repetarea subiectului 245—247 și a diverse sintagme 247—248

rima 91—92

ritm: ritmul (sau tempo-ul vorbirii) 18, 71; ritmul, fapt stilistic 90—97

„scurtarea" cuvintelor, produs al voinței 46, 47

silaba: lungiri și apariții de silabe în vorbirea afectivă 57—58

simbolism fonetic 17, 19, 78—89

sintaxa: sintaxă afectivă (= stilistica) 20; sintaxa în raporturile ei cu stilistica 19, 20 și ca izvor de fenomene stilistice 19; construcții sintactice 19

stil: definiția (și natura) lui 11, 12, 23, 25; stil vorbit 22; figuri de stil 12, 14; studiul sau știința stilului 12, 23, 24

stilistica: stilistica estetică 11, 12; stilistica lingvistică 11, 12, 13, 19, 20, 24

strigătele 65

substantivul: valoarea lui adjectivală și adverbială în vorbirea afectivă 109—110

sufixe flexionare verbale și valoarea lor stilistică 151—152

sunetele: apariții și lungiri de sunete 48—58; dispariții de sunete 39—47; modificări de sunete 31—38; valoarea expresivă a sunetelor 79—83; sunetele ca elemente ale vorbirii afective 16; sunete reflexe 87

superlativul absolut cu aspectele lui stilistice 108—109

tabú 32, 36, 315

termeni tehnici 307, 310

timpul (ca formă a verbului): schimbări de timp 130—143

titulaturi: aspectul lor afectiv 42—43

topica: topică afectivă (sau subiectivă) și topică obiectivă 20; topica frazei 210—217; normele topicii obiective 210—211 și ale celei subiective 211; inversarea ordinii atributului 212—214 și a complementelor 215—217; schimbarea ordinii cuvintelor în interogații și exclamații 211—212

viitorul I 140—143 și viitorul II 148—149

vocalele: lungirea lor 53—54; modificarea spontană a vocalelor accentuate 31 și modificarea lor voită 36

vocativul 104—105

vorbirea 25; vorbirea afectivă și cea intelectuală 20; accelerarea și încetinirea vorbirii 71—77; întreruperea vorbirii 74—76

'vorbit' și 'vorbăreț': expresii argotice pentru aceste noțiuni 316—317

B. AUTORI[1]

Agavriloaei, Gh. 310
Alecsandri, V. 37, 259
Alexandrescu, Gr. 266
Alonso, A. 175
Arghezi, T. 272
Armeanu, C. 310

Bacalbaşa, A. 332
Bally, Ch. 12, 14, 15, 16, 18, 23, 24, 25, 58, 136
Bauche, H. 104, 227, 270, 293, 296, 313, 318, 320, 322, 323, 325, 326, 330, 333, 336, 341
Beinhauer, W. 25, 267
Binder, St. 321
Blondel, J.—E. 82
Bogaci, Gh. 290, 294
Bogdan-Duică, G. 93
Bogrea, V. 44, 81, 273, 275, 276, 297
Braue, Alice 218
Brăescu, Gh. 41
Brătescu-Voineşti, I. Al. 15, 37, 39, 48, 53, 54, 57, 58, 68, 69, 71, 75, 83, 89, 97, 106, 107, 109, 111, 117, 120, 122, 135, 156, 163, 166, 168, 182, 189, 190, 214, 219, 226, 227, 231, 234, 239, 242, 244, 247, 257, 263, 269, 318, 321, 330, 332, 335
Brâncuş, Gr. 139
Buffon 11
Bühler, K. 88
Byck, J. 110, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 240, 241, 244, 245, 247, 263

Candrea, I.-Aurel 298, 302, 317
Cantemir 190, 202
Capidan, Th. 213
Caracostea, D. 26, 82, 193
Caragaţă, Gh. 252
Caragiale, I. L. 15, 22, 33, 37, 46, 47, 50, 52, 53, 69, 72, 76, 79, 82, 83, 89, 97, 102, 106, 107, 109, 114, 118, 119, 120, 122, 125, 134, 142, 147, 153, 156, 161, 165, 174, 183, 192, 193, 213, 214, 217, 220, 227, 231, 234, 237, 240, 242, 243, 244, 248, 257, 258, 265, 266, 318, 319, 320, 322, 324, 326, 327, 328, 332, 333, 334, 335, 341, 342
Caranica, N. 87
Cazacu, B. 129
Călinescu, G. 80
Celarianu, M. 115, 193
Cervantes 303
Chautard, E. 281, 284, 290, 295, 340
Chelaru, Val. Gr. 310
Chiappini, F. 276, 284, 290
Ciurencu, P. 310
Costin, L. 64
Costin, M. 153
Coşbuc, G. 82, 91
Cramer, Fr. 293
Creangă, I. 15, 22, 33, 34, 35, 38, 39, 40, 50, 54, 55, 57, 68, 69, 76, 79, 82, 83, 84, 88, 89, 93, 95, 96, 97, 103, 104, 106, 107, 109, 110, 114, 115, 116, 122, 125, 126, 131, 132, 134, 137, 138, 141, 142, 144, 146, 150, 153, 155, 161, 163, 167, 168, 169, 174, 178, 188, 191, 192, 195, 198, 200, 202, 204, 212, 213, 214, 215, 217, 219, 220, 221, 223, 224, 225, 226, 227, 234, 235, 237, 239, 241, 242, 243, 244, 246, 248, 250, 257, 258, 262, 263, 265, 266, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 278, 279, 280, 282, 284, 286, 287, 288, 290, 291, 293, 294, 295, 296, 298, 299, 302, 303, 304, 311, 314, 320, 323, 327, 331, 333, 334, 336, 337, 339, 342
Croce, B. 20
Cabej, E. 286

Damourette, J. 140
Dauzat, A. 308
Debrunner, A. 81, 88
Delavrancea, B. Şt. 302
Densusianu, Ov. 93, 214
Deutschmann, O. 267
Devoto, G. 196
Dobrescu, Al. 311
Donici 266
Dosoftei 175
Dragomirescu, G. N. 107, 219
Dragoş, G.—M. 310
Drăganu, N. 236
Drimba, O. 82

[1] În lista ce urmează am pus şi pe scriitorii din opera cărora am luat material lingvistic (bine înţeles că numai atunci cînd sînt citaţi cu numele lor).

Ebeling, G. 62, 63
Eftimiu, Victor 277
Eminescu, M. 93, 165, 193, 202, 288
Ettmayer, K. von 26

Fara, Giulio 68
Filimon, N. 319
Flachskampf, L. 267
Flaubert, G. 298
Florea-Rarişte, D. 310
Freud, S. 26

Gamillscheg, E. 21, 25, 58, 139, 213
Gheorghiu, V. 124
Ghibănescu, Gh. 289
Ghica, Ion 273
Gilliéron, J. 85
Grammont, M. 17, 23, 50, 52, 53, 56, 60, 67, 73, 78, 79, 81, 82, 83, 85, 86, 87
Gogol, N. 340
Gottschalk, W. 267
Graur, A(l). 33, 34, 35, 52, 64, 65, 66, 135, 178, 204, 263, 271, 275, 290, 292, 295, 296, 299, 303, 312, 317, 324, 337, 338, 339, 340, 342
Gröber, G. 19

Harms, K. 267
Hasdeu, B. P. 202
Hatzfeld, H. 26
Havers, W. 114, 116, 125, 131
Hoesli, H. 140

Ibrăileanu, G. 82
Iordan, B. 49
Iordan, Iorgu 12, 18, 20, 37, 194, 267, 310, 324, 339
Iorga, N. 283, 286
Ispirescu, P. 185, 227
Istrate, G. 317

Jespersen, O. 81, 131
Jipescu 34

Klein, H. W. 267
Kluge, F. 279
Kocher, Fr. 58
Kogălniceanu, M. 254
Kretschmer, P. 68
Kuhn, A. 168, 211

Lange-Kowal, E. 325
Lăzărescu, P. 44
Lerch, E. 139
Lombard, Alf 34, 111, 141, 340
Lorck, E. 139
Löfstedt, E. 103, 163, 254, 261

Macedonski, Al. 93
Mancaş, M. 70
Marian 185
Marouzeau, J. 17, 26, 52
Martinet, A. 52, 60
Massoff, I. 266
Mautner 80
Mayer, K. 25
Menarini, A. 338
Meringer, R. 25, 26
Meyer-Lübke, W. 198
Mihăescu, Gib. I. 104, 116
Mihăescu, H. 82
Morawski, J. 267, 276, 299
Moriz, Karl Philipp 61
Munteanu, V. 49
Muşatescu, T. 47, 128
Müller, H. 81

Neculce, I. 246, 268, 274, 291, 327
Negruzzi, C. 336

Odobescu, Al. 266
Olsen, Hedvig 245
Oproiu, Ecaterina 291

Paget, R. A. S. 88
Paiva Boléo, M. de 279, 325
Pamfile, T. 273, 286
Pann, A. 63, 201, 266
Papahagi, Per. 279
Pascu, G. 94, 160, 163, 167, 173, 175, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 234, 315
Paşca, Şt. 276, 310
Paul, Radu I. 245
Pawlowsky, I. 338
Philippide, A. 56, 59, 60, 67, 73, 94, 95, 137, 200, 204, 205, 209, 227, 284
Pichon, Éd. 140
Pop, Sever 177, 327
Popescu, Sp. 280
Preis, Paul 267, 315
Procopovici, Al. 245
Puşcariu, S. 26, 64, 65, 70, 87, 91, 158, 177, 213, 245, 257

Racoviță, C. 26
Rădulescu, Codin 167
Rădulescu, Dan 339
Rebreanu, L. 281, 291
Rheinfelder, H. 80
Riegler, R. 267, 287, 304
Rimbaud, A. 82
Ringenson, Karin 125
Rohlfs, G. 80, 284, 290, 297, 314, 315, 325
Rosetti, Al. 26
Ruffini, M. 121
Ruppert y Ujaravi, R. 267

Sachs-Villatte 340
Sadoveanu, M. 41, 94, 299
Sainéan, L. 309
Saussure, Ferd. de 24
Schuchardt H. 88
Schultz, W. 267
Scriban, A. 318, 330, 338
Seidel, E. 26, 140
Seidel-Slotty, Ingeborg 232
Slavici, I. 281
Slotty, F. 116
Sommer, Ferd. 88
Sperantia, Th. 185, 266
Sperber, H. 26
Spitzer, Leo 19, 23, 24, 25, 26, 58, 80, 91, 105, 123, 135, 161, 177, 245, 250, 277, 278, 288, 295, 303, 304, 309, 310, 318, 340
Streitmann, H. 339

Ștefănescu, Marg. 293

Teodoreanu, Al. O. 41, 47, 250
Teodorescu-Kirileanu, G. 82, 291
Tiktin, H. 33, 34, 61, 62, 63, 64, 112, 115, 173, 174, 175, 179, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 193, 195, 196, 202, 265, 281, 287, 289, 292, 294, 295, 296, 298, 299, 300, 302, 316, 333, 335, 336, 337, 340, 341, 342
Toro, M. de 289
Trubetzkoy, N. S. 60

Unbegaun, B.-O. 324, 337
Ursăcescu, V. 291

Varlaam (Mitropolitul) 244
Vasiliu, Al. 82, 271, 310
Vendryes, J. 24
Vianu, T. 140
Vinogradov, V. V. 211
Vossler, K. 19, 20, 23, 26

Wagner, M. L. 169, 252, 299
Weigand, G. 71
Winkler, E. 26, 139

Zanne, Iuliu 267
Zingarelli, N. 284
Zolnai, Béla 27

C. CUVINTE [1]

1. Românești

A
abona 321
absolut 329
-ac 177
(a)colo 16, 80, 155
Adam-Babadam 94
adăpa 322
addmirabil! 52
adio, Margareto! 268
affară! 51
agăța 322
(a)ici 16, 80, 156
-aie 177—178
'ai 'ine 39
ajutoor! 57
-ală 178
albastru 202, 322
albăstriță 158
alei 60
allintato! 51

[1] În această listă n-am trecut decît cuvintele (și sufixele, locuțiunile etc.) pe care le discut sau interpretez într-un mod oarecare. Celelalte am crezut că pot fi lăsate la o parte mai ales că multe dintre ele sînt ușor de găsit cu ajutorul indicelui de sub *A*.

al(l)o(o)! 65
altul, alta 122—123
amărît, amarnic 109
amic 322
an: la anul şi la mulţi ani! 268
-an 178—179
-anie 179
anişor(i) 167
aolică 175
ap(ă) — adîncă 204
apel: a face apel 22
apoi 63
aprinde: a-şi aprinde paie-n cap 269
aprobă (se) 22
arde 313—314
arhi- 184
articolaş 166
asasiin! 57
-aş 159, 166
aşa, aşi 62, 63, 64, 154, 155
aşteeptat (am) 54
'ate-te-ar 39
atenţie 322
aţă: a scoate afară din casă cu aţa 270
aud? 66
auleu 84
aurar 322
autoraş 166
avan 323

Ă

ăla 118—120
-ălaie 178
ăra...! 35
ăracan 33, 39
-ăraie 178
-ăreţ 179
-ărie 178
ăsta 118
-ău, -ălău 179—180
-ăun 181

B

ba: ba! 253; *ba bine că nu!* 253; *ca mai ba* 253
babă 44, 314
baftă 323
banc 323
baş- 185
bazaconie 323
bă! 49
bădie 107
băieţaş 159, 166
bălăbăţat 81
băldăbi 81
bănişor(i) 167
bărbieri (refl.) 22, 324
băţa 42
bea, Iancule, apa toată 266
bec: a cădea pe bec 271
belciug: a cîştiga la belciuge 271
bene 36
berbeteag 38
beşleagă 323
bezmetic 323
bibic 79, 83
bibiloiu 83
biet 20, 213, 323
bine: bine mersi 36, 263; *şi mai bine* 263
biniiişor! 54; *binişor* 174
bîlbără 81
bîlbîi 81
blanc 340
blat 323
bleancă 81
bleandă 18, 81
bleaşcă 81
bleg 16, 81
bleojdi 81
bleoncos 81
bleot 81
bleotocări 81
bobleţ 81
boboc 107, 323
boi 323
bolbore 81
bolovan 84
bombă 22, 313
bon! 31
borş 69, 271
boteza 323
bot-gros 203
brambura 16
bravo(s)! 69
bree! 58
brînză-n sticlă 13, 19
broască 314
broscoi 182

bubă 323
bucată 323; *a face cuiva bucata* 323
budihace 18
buduhală 178
buf! 16
buleandră 81
buniță 165
burzului 18, 325
bușbé 271
butoi 177
butuc: a trage butucul 276
buună (treabă)! 56, 57
buzișoare 168

C
cafeluță 158
cal de bătaie 273
calea-valea 91
calic 13
calimera 22, 273—274
camufla 325
canalie 13
cap: bătut la (în) cap 270; *a întoarce capul* 274
capră 314
caraghios 325
care de care 236
carte 325
carto(a)fă 181
catastrofă 325
'ca-te-ar (boala etc.*)*, *'ca-l-ar (moartea* etc.*)* 45
catran 109
căcălău 325
căciulă: a scăpa căciula pe gîrlă 274
căpățînă de zahăr 14
cărbune-acoperit 203
cărează 42
cărpănos 13
căruță: a lua în căruță 289
căst 64
ccanalia!, ccanalie nerușinată! 53; *ccanaliile!* 50
c(c)oană, c(c)oane 40, 41; *coana, conu* 40, 41
ceapă 325
ce-áscultă? 66
ce-áude? 66
ce faceee? 55
ce mai? 251
ce om strașnic! 68
cexina! 338
chefuleț 162
cheie: a pierde cheile (cheia) 275
chifligi, chiflosi 81
chiostec 325
chip: nu-i chip 263
chir N. 106
Chiricâ 84
chiul 325
cică 39
cigă (cu mămăligă) 338
Cincu 338
cinste: pe cinste 262
cinstit 325—326
cioară: al ciorilor! 154
ciocîrlan: a lua ciocîrlanul de coadă 276
ciocloț 314, 316
cioflingar 326
cioflînc 81
circumstanțe atenuante 22
ciste 40
ciufleca 81
cînd colo... 260
cîrduri și rînduri 95, 234
cîrlan 324
cîrnă 341
cît (de) colo 156
clăcușoară 168
clean 322
clin: nici în clin, nici în mînecă 277
clopotar 277
coada măturii 14
coada vacii 277
coadă de topor 266
coana mare 41
coate-goale 201
cobaie 326
cobzări 283
cocoș 314
cocoșel 161, 163
cocoșneață 314
cofleși 81
colb: a da colb 278
com? 31
conaș 41; *conășel* 41
confidențial 22, 329
conformație: nu-mi permite conformația corpului 22
coniță 41
contra lei (cost) 22, 263
cop... copilași 53

corn: a căuta în coarne 278; *a pune coarne* 278
cotarlă 326
còvrigi! 65, 279
crăpa 279
croi 313
cu- 185
cu căţel, cu purcel 91
cucu! 16, 86; *al cucului!* 274
cucurigu 86
cum aş mai dormi! 68
cum (să) nu 250—251
cu-n ochi la slănină şi cu unu la făină 16, 19
curăţel 162
curcan 313
curge 326
cu stimă şi consideraţie 22
cutărică, cutăriţă 164

D
da 61; *daaa...* 58
dadă 44
d-aia n-are ursul coadă 22
damă voalată 266
dambla(giu) 326
damf 22
danţ: a trage danţul 280
dă-te dracului! 32
ddobitocul! 51
ddrepţi! 51
de! 69; *că, de!...* 69
dec 60
declara (refl.) 329
deget: a se trage în degete 280
demon, dimon, d'imon 31, 32, 36
depărcior, -tişor 173
des- 191—192
desmmăţaţi! 51
deşteptul de N. 111
deşteptul deşteptilor 233
diavol 31, 35, 36
dihanie 179, 326
dinte: a se scobi în dinţi 280
Dinule! 65
doar(ă): într-o doară 281
doarme? 60; *doarme!* 60
doftoraş 166
dom, don 42
domnişor 159, 164
domnule 42; *domnul(e)* 42, 72, 104; *domnu'* 42, 104, 106
domol 80
donle 43
don'şoară 43
dosar: la dosar 22
douţă 175
drac (împeliţat) 31; *al dracului!* 154, 214, 217, 281; *nici pe dracu'* 282
drele pe podele 94
drept: în drept 22; *drepţi!* 22
(du)ducă 41
duce (refl.) 326; *a duce (a purta) cu zăhărelul* 22, 283; *a duce (cu vorba, cu muia* etc.) 283; *a duce cu şupa* 283
duluţă 82, 146, 173
dumneaei, dumnealui 43, 112, 113
Dumnezăuţu 168
du-te încolo! 32

E
-ean 177
-eană 177
eee! 69
ei? 69; *ei, ei!* 69; *ei şi!* 69
el (= *soţul meu*) 112
-el 79, 159
-esc, -ez 151
este! 255
-et 177
ete! 35
exista: nu există! 227

F
face: a face o boală 22; *s-a făcut* 263
fain 22, 326
falcă: a da fălci 285
fapt: în fapt 22; *a se da în fapt* 284
fason 326
fată 318
faţă de masă 14
favoare, favor 102
fătat 126
Făt-frumos 203
făt logofăt 92
febră: a avea febră 22
fe-fe (urgent) 47
ferice de el! 68
fetişoară 167
feţe feţe 233
ffarfaraua! 51

ffoarte (frumos etc.) 52
fierbe 326
Fifi 58
figură: a face figura 285
filfizon 326
fit 325
fitecare, fitecine 123
fixa 326—327
fîlfan 81
fîşîi 16
fleac 81
fleandură 81
flenci 81
fleoarcă 316, 317
fleţ 16
fluieră-vînt 200
foc: mama focului (de scump etc.) 109; *a pune mîna-n foc* 286
fofîrlica 16
Fofo 58
foi (refl.) 327
fraier 22, 324
frati-meu (frati-miu, fra'ño) 106
frăămînt 54
frumuşel 174
fruumoasă 54
fudulache 163
furcă: a avea de furcă 286; *a avea stupit la furcă* 286
furgăsi 38
furlua 38

G
gaaa(a)ta! 57
Gagámiţă 81
gaie: a se ţinea gaie 286
garantat 22
gard: din gardul Răzoaiei, Mîntulesei etc. 265—266; *a lega de gard* 289
gata: şi gata 261
Găgăuz 81
găină 327; *găina bătrînă face zeama bună* 287
găinuşă 161
gălbenea 158
gălușcă: a înghiţit gălușca 287
gărgăun: a avea gărgăuni (sticleţi) 22, 180, 287
găsi: ţi-ai găsit! 258
găst 64
geam 327
ggrozav de 52
Gheo(rghe)! 65
ghiară 331
ghiavol 35
ghibirdic 79, 83
ghimon 35
Ghiţă 81
Gigi(că), Gigel, (Geor)Gică 58
giugiuli 80
Gîgă 81
gligan 327
gloabă 327
gogoaşă 327—328
Gogu 81
gol-goluţ etc. 235
granda: di granda 288
grozav aş mai dormi! 68
grasă şi frumoasă 94
gura! 251
gură-cască 93, 197
guzgan 328

H
haiti! 89
halal! 69
halima 328
halt 22
haplea 328
hăi 107
hăracan (de mine) 34, 35
hîrdău 319
hîrşti! 88
hleapşă 331
hlizi (refl.) 328
hm! 69; *hm!, de* 48
ho! 69
hoamne (fereşte) 39
hoaţă 328
hodoronc-tronc 85, 288
(h)oţ 46
(Hu)Hurezul 42
hurduz-burduz 94

I
iapă 314
iáurt! 66
i'auzi! 66
i'auzi, măi! 69

iavaş-iavaş 22
-ică 79, 159
'ice că 39
iddiotul! 51, 68
iepure (subst.) 328
iepure (verb) 38, 284
iepuroi 182
Ileano! 65
imbbecilii! 51
inccapabil! 51
incident: a ridica un incident 22
individ 328
infam 13
instantaneu 329
Ipate 84
Irimia: a o nimeri ca Irimia 22
-iş 177
-iţă 79
-i(un)e 183
iuţeală: la iuţeală 263
iz- 195—196
izbi 329

Î
îmbîcsi 329
îmboldori 329
(îm)breană 49
îmbufnat 329
împărăţel 329
împunge 329
în- 194
înainte, marş! 22
(î)nalt şi căscat 92, 93
încasa 330
încetiişor 54, 174
încolo 156
înde 34
înffumuratule! 51
înfunda 330
îngheţa (înlemni etc.*)* 279, 330
înhăţa 330
(în)holba 330
înţoţona 330

J
jerpelit 330
jigărit 330
jimbat 331
jitie 331
joardă 331
jumuli 331
jupîne 107

K
Kiki 58

L
labă 331
laie-bucălaie 92
las(ă) că 263
Latin 331
laur-balaur 92
lăcrămioară 158
lăfăi 331
lătrătură 84, 165
leac: atîta ţi-i leacul! 262
lefter 331
lege: a fi lege 289
leit-poleit 92
lela 82
lele 44, 106; *(le)lea* 41—42
lelţa 41—42
lesoi 177
leu-paraleu 185—186
lichida 331
lipa-lipa 16, 85
lipit pămîntului 254, 255
lînă-n lînă 22
llichea! 50
lovit cu leuca 22
lugubru 79
lunguieţ 172

M
maare 57
mahăr 22
mamă 45, 69, 105
mama 168, 169
ma(m)'mare 46
mandea 332
mangafa 83
mángal! 66
mare 16
marea cu sarea 91
margine 332
maşeră 22
mata(le) 43, 44, 164, 172
Mateei! 65

maţe-albastre 202; *maţe-fripte* 201; *maţe-pestriţe* 202
măăă duc 54
măcelar 332
măgăruş 171
măi!!! 69; *măi, măi, măi!* 69
(mă)măligă 41, 42; *a pune de mămăligă* 290
mărunţele 172
măsa, măta 45, 46; *măso* 105
(mă)tălică 44, 164; *(mă)tăluţă* 44, 164, 165
măxina! 338
(m)braniţă 49
mda! 49
mde(e)! 49
meleajă 81
meleandră 81
meşteşugi 332
meteahnă 332
meu: al meu (= soţul meu etc.*)* 116
mic 16, 77, 170
miere: a da bani pe miere 291
mierli 332
Mimi(ca) 58
mira: te miri ce 22, 155, 200, 260; *te miri cum* 260
mişca 332
mişel 13, 51, 53
mititel, -tică 79, 163
mititel (subst.) 163, 170, 172
mizerabil 13
mîlc 84
mîna 332
mînca: a-şi mînca de sub unghie 13
mînecuş: de mînecuş 174
mînesa, mîneta 46
mînji 332
mîrîi 16
mîrşavă 38
(m)marş! 51
(m)măligă 41
mminunat! 52
mmişel! 53
mmitocane! 52
mmizerabile! 50, 53, 68; *mmizerabilul!* 52
m...m...mortu' 53
(m)neaei 43; *(m)nealui* 43; *(m)neata* 43; *(m)neavoastră* 43; *(m)ne(a)tale* 43
moale 80
moču 80
moft 332
molcom 80, 82
monşer 22, 107
mormoloc 332—333
mort 285, 333
moşi pe groşi 94
moşneag 314
mot: a rămînea mot à mot 271
murături: lege de murături 38
murdărel 162
musca! 252
musiu 37, 107
muşama: a face muşama 292
mutu' la uşă 292

N

naiba: al naibii! 154, 214
n-álerga 66
Nan: a da Nan de găvan 287—288
nanana! 69
nană 44
n-áscultă 66
na-ţi-o bună! 273
n-áude 66
nănaşu 333
'nă ziua!, 'nă seara! 44, 45
ne- 192—193
'neaţa!, 'neaţa luş! 44
Neculaai! 65
nefericitul de N. 111
nene 41, 106; *neică* 106; *(ne)nea* 41, 42
nenorocit 20; *nenorocita-n de mine* 33
nepurcel 38
neschimbare: spre neschimbare 22
nevăstuică 316
n(e) v(e): pe ne ve 47
nici un, nici o 121
nicule! 79
niet 22
Ninel, Nelu 58
niznai 22
nnebunilor! 50, 51
nnegustor 51
nnemai pomenit 52
n... n... nu... 53
(No) Nora, Nory 58
nopticică 167
nu 61, 62
număru' unu 302
Nunucă 58

O
o- 194—195
-oaie, -oaică 182
oală: a pune într-o oală 293
'oamne (fereşte) 38
-oc (-og) 181
ochiul ferestrei 14
odată 125, 126
odată cu capul 156
odios 13
odor 333
-oi 182
-(o)man 182, 183
onoare, onor 47, 102
onor(at) 102
opera 22
opoziţie: a face opoziţie 22
ordonaţi! 22
otrăvi 333
ottrava! 51

P
pa! 46
pac! 89
pace: şi pace (bună)! 262
paf: a rămînea paf 340
papă 44; *papă-lapte* 197, 198
papugiu 333
para- 185—186
pardesiu de scînduri 288
pardon 62, 73
parolă 333
Paşti: Paştile calului 84, 294 — 295; *dat în Paşte* 295; *Paştile măsii* 295
patefon 333
păcat 333
păcătos 13
păhărel 170, 171
pălălaie, pălălăi 81
peple 81
periplizon 290
periuţă 334
persoană 334
per tu 22
piciorul scaunului 14
piciu 79
pierde-vară 197, 198, 200
piert, k'ert 64
ping-pong 87
pirpiriu 79
pisicologie 84
pitpalac, pedpedec, pitpidic 89
pîlpîi 81
pleaşcă 81
pleosc! 16, 85
pleoşti 81; *pleoştit* 16
plic-plac (-pliump) 87
pliurd 81
ploaie 334
plögăr 36
pluşti 81
po- 186
poezea 165
pogan 61, 62
pomeni: te pomeneşti! 260
popîc! 83
poşircă 334
ppas (alergător)! 51
ppastramagiule! 52
ppăcătosul! 50
ppiei! 51
pre(a)- 186—187
pri- 187
prinde-o, Cecilio 266
proclet 61
procopsi 334
profesoraş 165, 166
pronunţa (refl.) 335
ptiu! 69
pufuşor pe botişor 266
puios 335
pui: un pui de... 168, 169
purceluş 171
purice 297
puşti 79
puţin(t)el 172, 173

R
rac 314
rade: a rade putina 313
rahat 84
Rale! 65
raporta 22
răămas (am) 54
răcădui (refl.) 335
răi mai sînt oamenii! 68
răs- 187—190
răschiară: să chiară şi să răschiară 188

răscruce: cruci şi răscruci 188, 189, 232
răsffăţatelor! 51
rece: la rece 297
recunoaştere: a trimete în recunoaştere 22
recurs: a face recurs 22
regula 336
renumeraţie 38
repaos: pe loc repaos! 22
rotunjor 172
Rradu (să te cheme)! 51
rrenegatul! 51
rridicul! 51
Rromân! 51
rupticel(e) 162

S

s- 195
s-aaau dus 55
sal't 45, 64, 65
saltare! 45, 65
sapa şi lopata 92
săltat 84
sămînţă 336
săptămîna brînzei 272
săpuni 336
sărăcan 34, 35, 39, 58; *(s)ăracandemine* 33, 34, 58
săriiţi! 57
sărman 20
sărt (mîna) 65
scîrţii 336
scrieee! 55
scrobit 336
scrofulos (la datorie) 38
scrumbieră (scrumuieră, scrumuiere) 84
scump la tărîţe şi ieftin la făină 22
scurt: a trage scurta 298
sfanţ 336
sfară-n ţară 91
Sfarmă-piatră 199
sfecli 336
siiigur 58
silnic 84
sireac 32
sireican 33
sîc de nuntă, mîni-i horă 22
socri 337
soili 337
spălăţel 162
speţă: în speţă 22
spital 337
spurcat 61, 62, 63
sscuort!!! 51
ssecătură! 51
ssplendoare! 51
stambă: a da în stambă 299
Statu-palmă, Barba-cot 200, 201
stăăteam 54
sticlete 337
sticli 337
stînga-mpre(jur) 22
straşnic om! 68
stră- 190
Strîmbă-lemne 199
strîns 337
subsemna 337
sugaci 322
sută la sută 22, 300
sutic 175

Ş

şahăr-mahăr 339
şapsî 338
şef 337
şest 337, 338
şi mai şi, şi mai ceva 155
şindi 338
şoanghină 314
şontîc! 83
şoptele şi momele 94
spagă 338, 339
sperţ 338, 339
şşterge-o! 51
Ştirba-Baba-cloanţa 204
şucar 339
şugubăţ 339
şut 339, 340

T

taaaxa! 57
tablou 300, 340
tac (mă cheamă) 84
tal(g)er cu două feţe 201, 204
talmeş-balmeş 91
tanto pe tanto 22, 300
tare şi mare 92
ta-su (ta-so), ta-tu (ta-to) 46
tată 44, 62, 105
tăia 340

tălică, tăluță 44
tătuc 340
'tă-vă (pustia etc.*)* 39
te-aaai dus 55
teafăr tefăruț 235
te-ași! 62, 63
teleleu 83
tic-tac 16
ticăloasa-n de mine 33
ticălos 13; *ticălos individ și N.!* 68
tiii! 69
tinichea 340
tip 340
Titel, Titi 58
tîlhar 340
tîrîie-brîu 197
tîrîie-vătrai 200
'tîta (mare)! 40
toartă: a mînca etc., *la toartă* 301
tohu-bohu 91
tot: cu tot 263; *cu totului tot* etc. 236
Toto 58
traduce 341
trece 61
trei: a lua la trei 301
tremur 81
tronc! 16
trosc! 85
ttare cuminte! 52
tticăloaso! 51
tu 115; *nici tu casă, nici tu masă* 115
tulburel 170
tupiluș 174
turba 341
turnat 126
turti 341

Ț

țață 160
țicnit 22
Țimbiricâ 79
țîfnă: a-i sări țîfna 301
țîmburuc 79

U

-ue 79
-uleț 162
-ulică 159
ultra- 190
una două; cu una cu două; nici una, nici două 125
unde 223, 227; *unde* (conj.) 223, 224, 225; *unde se află* 227, 255; *de unde și pînă unde* 261; *dar de unde!* 261
unel, unic(el), unișor 175
unge 341
unsvais 341
unu(l), una 121, 122, 123, 262; *unul Ionescu* 121; *unu și unu* 244; *de unu singur* 263
urechea acului 14
urît 341, 342
usca (refl.) 342; *uscat iască* 299
ușurel 173
-uț 159, *-uță* 79

V

Vai de mine și de mine! 34; *vai de noi și de noi* 236, 237
valvîrteji 82
vampir 342; *vampirul!* 57
văst 64
verde 342
veste poveste 94, 186
vesteeejea (se) 54
vinde 342
vine 84
vino-ncoace 303
vînt 64
vită încălțată 297
vizavea 165
vîlvă 81
vîltoare 81
vîlvătaie 81
vîlvotă 81
vînt: a face vînt 302
vlej 16, 81
Vodă da și Hîncu ba 265; *(ca) Vodă prin lobodă* 92
vopsi 342
vorbă: vorba ceea 22, 262; *nici vorbă* 258—259; *vorbă-lungă* 203
vorbuliță 168
vorrrbă! 50, 52, 251
vrei, nu vrei, bea, Grigore, aghiazmă 266
vrei să te duci? 60; *vrei să te duci!* 60
vulpe: vulpea bearcă 266; *a beli vulpea* 303
vulpoi 182

Z

zău: zăău? 58; *nu știu, zău* 263
zbanghiu 342

zgîrcit 13
zgîrie-brînză 13, 16, 19, 200, 266, 267
zice: zi, așa 263; *zic* 130
ziulică 167
zurliu 342
zvîrlugă 16, 195

2. Franțuzești

A
anglaiser: se faire anglaiser 284; *filer à l'anglaise* 284
aplatir 341

B
barbe: faire la barbe 324
barboter 80
bébête 58
biberon 322
bibi 79
bibelot 79
bim-bam(-boum) 86
blanc: être à blanc 340
bleu 202
bombe: faire la bombe 328; *partir en bombe* 328
boule 328

C
charrier (en douce) 290
chat: acheter chat en poche 298
cheval: cheval de bataille 273; *être (mal) à cheval* 268
cochon(nerie) 296; *gros comme un cochon* 296
cocu 278
commettre 297
coquerico 86
couper 340
cri-cri 86
cri-crac 86
croquer 81

D
daubée 334
débile 79
dégingandé 18
dormir comme une souche 270

E
eh, bien 36
empaffer 340
empoisonner 333
encaisser 330
enfoncer 330
être dans le lac 270
-ette 79

F
faire une farce 285
fillasse 79
fillette 79
fin 79
fixer 327
flic-flac, flic-floc 86
frêle 79
frou-frou 85

G
gaga, gogo 81
glou-glou 85, 86
goguenard 18
grand 16
griffer 81

H
horrible 79

I
(i)ci 16, 80

L
là 80
léger 79
livide 79
largonji 308
linspré 308
liquider 331
Lorcefé 308
loucherbem 308
lugubre 79

M
mars en carême 290
mémère 105
mettre: se mettre bien avec quelqu'un 297
morbleu! 31

O
oeil : faire de l'oeil 293
orage 81
ouragan 81

P
paf(e) 340
palpiter 80
parbleu ! 31
petit 16, 79
pièce : faire pièce à quelqu'un 285, 286
pif-paf(-pouf) 86

R
ratatouille 18
renard : piquer un renard 303—304; *renarder* 304

S
savonner 336
sec comme l'esque 299
Sieurs-dames 45
sinistre 79
subtil 79

T
tâtonner 80
ténu 79
terrible 79
tête : n'en faire qu'à sa tête 274
tic-tac 85
tituber 80
tonneau : mettre dans le même tonneau 293
tout-à-l'égout 84

3. German(ic)e

A
(an)schmieren 341
Ausweis 84, 341

B
Bart 324

F
frëhan 86

H
Haut und Knochen 294
Hörner tragen 279

K
Katze im Sack haufen 298
kikeriki 86
kritzeln 81
Kuchen 272

M
Macher 339
Morgen ! 45

N
'n Abend ! 45
'n Tag ! 45

P
potztausend ! 29

R
ritzen 81

S
Schacer 339
Steckenpferd 273

V
Vogel haben 337

Z
zittern 81

4. Italienești

A
arido come l'esca 299

B
barba : fare la barba 324
bolla 328
bomba 328

C
capo : far(e) di suo capo 274
carrozza : portare in carrozza 289
cinque : studiare la regola del cinque 276

D
dormir(e) com'un cionco 270

E
-ello 79

F
far festa ad uno 285

G
gallina vecchia fa buon brodo 287
giro: prendere in giro 289
grande 16

I
inglese: fa(re) l'inglese 284
-ino 79

M
mammasé 105
mosca! 251

N
'nciucciulijà 80
nic(c)u, ninca, nicu 79

O
ot(t)o 338

P
pascrille, pascrona 80
piccino 79
piccolo 16
pover(etto), -ino 323

Q
qui 16

R
raso: a la rasa 297

S
sgrifia etc. 331
spazzarsi la bocca 281

5. Spaniole

A
acá 80
allá 80
alli 80
aqui 16, 80

B
bola 328

C
Chelito 80
Cheo, Chepe 80
Chinto 80
Choncha 80
Conchi(ta) 80
correr la caravana 275
chata 341

D
desollar la zorra 303
dispedirse a la francesa 284

E
-echo, -icho, -ucho 80

F
fea 341

I
-ito 79

J
jota: no ver una jota 289

L
ladrona 328

M
marzo: faltar marzo de cuaresma 290
meterse con uno 297

P
pobrecito 323
polvo: hacer polvo 297
puerco: más sucio que un puerco 296

S
sobar el pellejo 278

T
tundir el pano 278

6. Diverse

ferunt (lat.) 130
festina (lat.) 80
foxed (engl.) 304
ghargharah, ghurghuraḥ, ganiganti (sanscrit) 86
haša 62, 63
murmurare (lat.) 86
pobresinho (portg.) 323
ša! (ebr.) 338
tinka (basc.) 80
tremo (lat.) 81
trimu, trišu (lituan.) 81

CUPRINS

PREFAȚĂ 5
LĂMURIRE 8
LISTA ABREVIERILOR 9
INTRODUCERE 11

PARTEA ÎNTÎI **FENOMENE FONETICE** 29

CAPITOLUL I **MODIFICĂRI DE SUNETE** 31
CAPITOLUL II **DISPARIȚII DE SUNETE** 39
CAPITOLUL III **APARIȚII ȘI LUNGIRI DE SUNETE** 48
CAPITOLUL IV **ACCENT** 59
CAPITOLUL V **ACCELERAREA ȘI ÎNCETINIREA VORBIRII** 71
CAPITOLUL VI **SIMBOLISMUL FONETIC** 78
CAPITOLUL VII **RITMUL** 90

PARTEA A DOUA **FENOMENE MORFOLOGICE** 99

CAPITOLUL I **SUBSTANTIVUL** 102
CAPITOLUL II **ADJECTIVUL** 108
CAPITOLUL III **PRONUMELE** 112
CAPITOLUL IV **NUMERALUL** 124
CAPITOLUL V **VERBUL** 127
CAPITOLUL VI **ADVERBUL** 154
CAPITOLUL VII **DIMINUTIVE** 158
CAPITOLUL VIII **AUGMENTATIVE** 176
CAPITOLUL IX **FORMAȚII PREFIXATE** 184
CAPITOLUL X **COMPUSE** 197

PARTEA A TREIA **FENOMENE SINTACTICE** 207

CAPITOLUL I **TOPICA** 210
CAPITOLUL II **FRAZA** 218
CAPITOLUL III **REPETIȚIA** 232
CAPITOLUL IV **ELIPSA** 249
CAPITOLUL V **IZOLĂRI** 265

PARTEA A PATRA **FENOMENE LEXICALE** 305

BIBLIOGRAFIE CRONOLOGICĂ

LISTA DE SIGLE ŞI ABREVIERI 345
BIBLIOGRAFIE CRONOLOGICĂ 349
INDICELE NUMELOR DIN BIBLIOGRAFIE 378

INDICE 385

A. MATERII 387
B. AUTORI 390
C. CUVINTE 392